T.C.

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

ŞEYHÎ DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN ELLİ GAZELİN ŞERHİ

Damla ALEVOĞLU

Danışman

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

MANİSA 2015

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 24/07/2015tarih ve 20/15 sayılı toplantısında jürimiz tarafından Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 23. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Programı öğrencisi Damla ALEVOĞLU TEMEL'in ***"Şeyhî Dîvân'ından Seçilen Elli Gazelin Şerhi"*** Konulu tezi incelenmiş ve aday 10/08/2015 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra .90.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	OY BİRLİĞİ	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

BAŞKAN

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Yasemin ERTEK MORKOÇ

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. İlyas YAZAR

	Evet	**Hayır**
Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır.	☐	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.	☐	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☒	☐
Tez, basımı gereksizdir.	☐	☐

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Şeyhî Dîvânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2015

Damla Alevoğlu

ÖZET

ŞEYHÎ DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN ELLİ GAZELİN ŞERHİ

Yaptığımız bu çalışmanın esasını, Osmanlı Edebiyatı klâsik dönem şairlerinden olan Şeyhî'nin divanından seçilen elli gazelin şerhi oluşturmaktadır. Anadolu sahası klâsik edebiyatın öncü şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen Şeyhî, kendisini tasavvuf ve tıp alanlarında da geliştirmiş bir şairdir. Biz, bu çok yönlü şairin hayal dünyasının kapılarını aralayıp o dünyaya girebilmek ve klasik edebiyat ile meşgul olanların veya olmayanların da bizimle birlikte o dünyada seyahat etmesini sağlamak amacıyla, şairin sanatkârlığının ürünü olan gazellerini açıklamaya çalıştık.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, şairin yaşadığı çağın tarihi ve edebî yönden değerlendirilmesi, Germiyanoğulları hakkında bilgi ve şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise "şerh" kavramı üzerinde kısa bir açıklama yapıldıktan sonra seçilen gazellerin şerhine geçilmiştir.

Seçtiğimiz gazellerin şairin iç dünyasını, yaşadığı dönemi yansıtacak ve daha önceden üzerinde çalışma yapılmamış gazeller olmasına dikkat ettik. Her harften bir örnek almaya çalıştığımız gazellerin incelenmesinde, ilk olarak gazeli bütün olarak verip sonrasında beyit beyit şerh etmeye çalıştık. Beyitin önce nesre çevirisini yapıp daha sonra beyitte geçen kelimelerin anlamlarını vererek, günümüz Türkçesi ile çevirdik. Kullanılan mazmunlara, kelimelerin klasik şiirde kullanım alanlarına, beyitte münasebet içinde oldukları unsurlara dikkat ettik. Daha sonra şairin bunları hangi çağrışımları kullanarak bir araya getirdiğini göz önünde bulundurarak yaptığımız açıklamanın sonunda, elimizden geldiğince edebî sanatları göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Şeyhî, Şeyhî Dîvânı, 50 Gazel, Şerh

ABSTRACT

ANNOTATION OF THE FIFTY GHAZALS OF THE DIVAN'S ŞEYHİ

The point of this study we did consists of the annotation of the chosen fifty ghazals of the divan of Şeyhî who is one of the poets of the classical period of Ottoman literature. Şeyhî is a poet considered to be one of the leading figures of literature classics in Anatolian course, developed himself in the fields of medicine and mysticism. We have tried to explain the ghazals which are the product of the poet's craftsmanship, to enter that this versatile poet's imagination world in order to inch open the doors of that world and travel to that world together with those whom are familiar with classical literature or not.

Our study consists of two sections. The first section is focused on the evaluation of historical and literary aspects of century when the poet lived in, information about Germiyanoğulları and the poet's life, personality and literary works. In the second section, the annotation of selected ghazals were introduced after a brief explanation of the concept “annotation”.

We paid attention to choose the ghazals which reflect the poet's inner world, his period and those ghazals which has not been studied before. In the examination of the ghazals of which we tried to get from an example of all letters, first we gave the ghazal as a whole afterwards annotate the ghazal couplet after couplet. First we translated the couplet into the prose and then by giving the meanings of the words which are in the couplet we translated it by the modern Turkish. We paid attention to the metaphorical statements, the field of usage of the words in classical poetry and the elements where they are related in the couplet. After that we tried to reveal the literary arts by taking into account of the usage of these words in which associations to bring them together.

Keywords: Şeyhî, Şeyhî's Divan, 50 Ghazals, Annotation

ÖN SÖZ

Bahāruñ revnaḳı vaṣfı bihiştüñ zīneti şerḥi
Ḳamu bir faṣl u bāb imiş senüñ ḥüsnüñ kitabından[1]

Şeyhî

"Bir edebiyatın gerçek anlamda anlaşılması, bu edebiyatı vücuda getiren ürünlerin ve bu ürünleri oluşturan sanatkârların fikir ve hayâl dünyasına girerek değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır[2]*."*

M. Nejat SEFERCİOĞLU

Dîvân Edebiyatı, hiç şüphesiz Türk kültür tarihinin önemli bir parçasıdır. Sağlam kaynaklarla beslenip uçsuz bucaksız bir derya haline gelen bu edebiyat, yüzyılları devirmesine rağmen popülâritesini hiç yitirmemiş, aksine her dönemde tazeliğini koruyacak yeni imajlarla kendisini geliştirmeye devam etmiştir. Ancak bu edebiyatın bünyesinde eser verenlerin her satırda, her mısrada ilmek ilmek işledikleri bu bedî zevkin, yeni nesillerin duygu dünyasında yer bulamamış olması da bir o kadar acı vericidir.

Çalışmamız, değişen sosyal hayat, edebî zevkler ve hayaller nedeniyle anlaşılamayan duygu ve düşünceleri bir nebze de olsa anlaşılabilir kılmaya, bir sarraf titizliliğiyle bir araya getirilen kelimelerden buram buram yayılan alın teri, emek ve aşk kokusunun hissedilebilmesine yöneliktir. Gazellerini elimizden geldiğince şerh etmeye çalıştığımız Şeyhî, işin tam bu noktasında daha da önem kazanmaktadır. Çünkü Divan şiirinin öncü şahsiyetlerinden biri olan Şeyhî, kendisinden yıllar, hatta yüzyıllar sonra bile devam edecek olan edebiyatın bir nevi temellerini atmıştır.

Açıklanmaya çalışılan gazellerin metni, Halit Biltekin tarafından 2003 yılında hazırlanan doktora tezinden alınmıştır. Seçilen gazellerin şairin iç dünyasını yansıtan

---

[1] BİLTEKİN, Halit, Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Ankara 2003, s. 205

[2] SEFERCİOĞLU, M.Nejat Fuzûlî Dîvân'ında Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikleri, Ankara 1981 (H.Ü. Yüksek Lisans Tezi)

ve üzerinde daha önce çalışılmamış gazeller olmasına[3] dikkat edilmiştir. İlk olarak verilen dil içi çevirilerde, beyitlerin orijinal yapısının bozulmamasına özen gösterilmiştir. Bilinmeyen kelimelerin anlamları ilk gazellerde tekrar tekrar verilirken, son gazellere doğru bu kelimelerin anlamları verilmeden, doğrudan çeviriye geçilmiştir. Yine aynı şekilde ilk gazellerde yapılan açıklamalar, tekrara düşmemek amacıyla son gazellerde yüzeysel geçilip sadece önemli noktalara değinmekle yetinilmiştir. Şairin gazellerinde kulladığı tasavvufî remizler açıklanmaya çalışılarak, şairin şiiriyle vermek istediği mesajın anlaşılmasına gayret gösterilmiştir. Yine imkân dâhilinde sürekli aynı kaynaklardan yararlanmamak amacıyla farklı kaynaklardan da yararlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamda yolumu aydınlarak kılavuzluk eden, engin bilgisinden istifâde ettiğim, her aşamada yardım ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN'a, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkürü bir borç bilirim.

Damla ALEVOĞLU
Manisa, 2015

[3] ÇALIŞKAN, Hüsamettin, "Şeyhî Divânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi", Dumlupınar Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2009

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
a.i.	Arapça isim
a.i.c.	Arapça ismin cemi
a.s.	Arapça sıfat
a.s.c.	Arapça sıfatın cemi
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
anat.	Anatomi
astr.	Astronomi
AÜY	Atatürk Üniversitesi Yayınları
b.	Beyit
bk.	Bakınız
bot.	Botanik
C.	Cilt
coğ.	Coğrafya
çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	Doktor
f.b.s.c.	Farsça birleşik sıfatın cemi
f.e.zf.	Farsça edat zarf

f.i.	Farsça isim
f.s.	Farsça sıfat
fel.	Felsefe
fık.	Fıkıh
FİAV	Farukiye İlim Yayma ve Araştırma Vakfı
geom.	Geometri
HÜ	Hacettepe Üniversitesi
haz.	Hazırlayan
huk.	Hukuk
Hz.	Hazret-i
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İÜFE	İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
KBY	Kültür Bakanlığı Yayınları
matb.	Matbaası
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
mec.	Mecâzen
nşr.	Neşreden
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
S	Sayı
s.a.v.	Sallallahü Aleyhi Vessellem
sad.	Sadeleştiren
t.f.	Türkçe fiil

t.i.	Türkçe isim
tas.	Tasavvuf
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	Tercüme
TEV	Türk Eğitim Vakfı
TOEM	Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası
TTK	Türk Tarih Kurumu
Tübar	Türklük Bilimi Araştırmaları
UÜ	Uludağ Üniversitesi
Yay.	Yayınlar

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAİRİN YAŞADIĞI ÇAĞIN TARİHİ VE EDEBİ BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÎ DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN 50 GAZELİN ŞERHİ

ŞAİRİN YAŞADIĞI ÇAĞIN TARİHİ VE EDEBİ BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Tarihi Açıdan Değerlendirme[4]

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine denk gelen XIV. yüzyıl, siyasi ve tarihi bakımından hareketli ve oldukça karışık bir dönemdir. Türk varlığının daha önceki yüzyıllarda Orta Asya'da başlayan gelişimi bu yüzyılda da devam eder. Selçuklu Devleti'nin yıkılışı, Moğol hâkimiyetinin sona erişi ile ortaya çıkan beyliklerin, kendi aralarında toprak ve siyasi güç kurma çabaları bütün yüzyıl boyunca sürerken, yüzyılın sonunda siyasi güç, Osmanoğullarının eline geçer.

Osmanlı Devlet'nin kurucusu Osman Gazi, beyliğinin sınırlarını sürekli Bizans içlerine doğru genişletir. Babasının ölümüyle hükümranlığı ele geçiren Orhan Gazi de, babasının izinden giderek beyliğin topraklarını genişletmeye devam ederek, babasından devraldığı beyliği, iki misli büyüterek teşkilatlı bir devlet haline getirir.

Orhan Gazi'nin 1362'de ölümüyle tahta I. Murat geçer. Bu devirde Edirne ele geçirilerek, devletin merkezi haline getirilir ve Bizans'ın dünya devletleri ile kara bağlantısı kesilir. Türklerin Balkanlar'daki bu hızlı ilerleyişini durdurmak isteyen Sırbistan, Bosna ve Macaristan birleşerek Birleşik Haçlı ittifakı kurarlar. Bu Haçlı ittifakı ile yapılan Sırp Sındığı Savaşı Türklerin zaferiyle sonuçlanır. Sultan Murad'ın savaş alanında bir sırp tarafından öldürülmesi üzerine, yerine oğlu I. Bâyezid geçer, babasının ölümü üzerine isyana kalkışan tüm beylikleri hâkimiyeti altına alarak topraklarını Osmanlı Devleti'ne katar. Giderek büyüyen Osmanlı karşısında yalnız kalan Macaristan'ın, Papa'dan yardım istemesi sonucu yeni bir Haçlı ittifakı kurulur, Niğbolu'da yapılan savaşı kazanan Osmanlı, Balkanlar'daki hâkimiyetini iyice arttırır.

Bâyezid döneminde dünya siyasetinde önemli bir güç haline gelen Osmanlı Devleti, XV. yüzyıla Ankara yenilgisi ile girer. Devlet teşkilatının ilk denemesini yapan Bâyezid'in, bu mağlubiyet sonucunda Timur'a esir düşmesiyle merkezî devlet

---

[4] Yararlanılan Kaynaklar: KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1981; TİMURTAŞ, F. Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993; TİMURTAŞ, F. Kadri, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., C:3, Ankara 1992; UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C:1, Ankara 1988; ŞENTÜRK, Ahmet Atilla; KARTAL, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2008

sistemi çöker. Savaşın galibi Timur ise, Anadolu Beyliklerini yeniden canlandırarak Anadolu'daki birliği parçalar ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu yarım asırlık bir gecikmeye uğratır.

10 yıllık bir Fetret devrinden sonra kardeşleri ile arasındaki mücadeleyi kazanıp devletin başına geçen Çelebi Mehmet, sarsılan otoriteyi yeniden kuvvetlendirmek için büyük gayret göstererek elden çıkan birçok yeri yeniden alır. Vefatına kadar, devleti tek bir irade altında toplar. Ancak Çelebi Mehmet ve kendisinden sonra tahta geçen Sultan Murat devirleri genel olarak, Timur'un oğlu Şahruh'un baskısı altında geçer.

1.2. Edebî Açıdan Değerlendirme[5]

XIV. asırda Türk dili, bir önceki asra göre daha çok işlenmiş, edebî bir dil olarak önem kazanır. Şair ve yazar sayısının arttığı bu asırda pek çok manzum-mensur, tercüme-telif eser meydana getirilir. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan beylikler, Türkçeye önem verdikleri için, bu yüzyılda Türkçe, Anadolu'da tamamen yerleşmiş ve bir edebiyat dili haline gelir.

Karaman Bey'in oğlu Mehmed Bey, Farsçaya karşı gösterilen ilgiyi doğru bulmayarak devlet işlerinde, sarayda, çarşı ve pazarda Türkçeden başka dil kullanılmamasını ilan eder. XIV. yüzyılda Anadolu'da, Karahanlı dönemi edebiyatı ile Arap ve Fars edebiyatlarına bağlı ve bu edebiyatlardan faydalanılarak eserler yazılır. Anadolu Beylikleri Selçuklular'ın aksine, şairleri Türkçe eserler vermeye, özellikle de Farsçadan çeviriler yapmaya zorlar. Çeşitli tür ve konularda yazılmış eserlerle iyice işlenen Türkçe, edebî dil olarak Farsçanın ve Arapçanın önüne geçer. Anadolu beylerinin Türkçeye ve Türkçe eserlere değer vermelerinin yanında, şairlerin tasavvufî inançları halka ulaştırabilmek için Türkçe yazmak zorunda kalmalarından dolayı manzum ve mensur çok sayıda Türkçe eser yazılır.

Asrın son çeyreğine kadar şairleri takdir edecek saray mensuplarının bulunmamasından dolayı, gazel ve kaside gibi edebî türler yok denecek kadar azdır. Yıldırım Bayezid döneminde saray hayatının oluşumunu tamamlamasıyla birlikte

[5] Yararlanılan Kaynaklar: MAZIOĞLU, Hasibe, "Eski Türk Edebiyatı Maddesi", http://turkoloji.cu.edu.tr/ANSIKLOPEDI/eski_edb.pdf, (11.08.15); TİMURTAŞ, F. Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993; MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2010; ŞENTÜRK, Ahmet Atilla; KARTAL, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2008

yazılan gazel ve kaside sayılarında bir artış görülür. Kaside, rubai, kıta ve diğer nazım şekillerinin de içinde bulunduğu divanlar çoğalmaya başlar. Osmanlı Devleti'nde şair ve yazarları etrafına toplayan, meclisler kuran ilk şahıs, Yıldırım Bayezid'in en büyük oğlu Emir Süleyman'dır. Türk şiiri, Emir Süleyman sayesinde büyük mesafe kat eder.

Türkçe, I. Murad devrinden itibaren devlet dili olarak ağırlık kazanır. Bu yüzyıl, Anadolu şairleri üzerinde İran şairlerinden Firdevsî'nin, Nizâmî'nin, Sa'dî'nin, Ferîdüddîn-i Attâr'ın, Selmân-ı Sâvecî'nin, Kemâl-i Hûcendî'nin ve eserlerini Farsça yazan Türk şair Mevlânâ'nın büyük etkileri olduğu gibi, bu dönemde, Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserler büyük ilgi görür.

XIV. yüzyıl şairleri Türkçeyi ustaca kullanır. Hemen hepsi, açık ve anlaşılır bir Türkçe ile yazar. Ancak bu yüzyılda yaygın olarak görülen tercümeciliğin de etkisiyle Türkçeye yabancı kelimeler ile bazı yabancı dilbilgisi kuralları girer. Yüzyılın sonlarına doğru daha da artan bu eğilim sebebiyle, dilde dikkat çeken bir bozulma görülür.

XV. yüzyıl başında Timur'un istilası ile birlikte Osmanlı'nın siyasi birliğinin bozulmasının Anadolu'daki edebi ve kültürel faaliyetlere bir etkisi olmaz. Manzum mensur her türde ve her konuda yazılmış pek çok eserle birlikte edebiyatta, bir yükselme devri başlar.

Bu devirde yazılan divanlar, sayı bakımından bir önceki yüzyıla göre daha fazladır. Mesnevi alanında da her konuda telif ve tercüme çok sayıda eser yazılır, hamseler meydana getirilir.

XV. yüzyılın ilk yarısında yazılan bu eserlerin açık ve oldukça sade bir dili vardır. Bu yüzyılın şairleri, şiirlerinde atasözlerini, Türkçe tabirleri, Türkçe kelimelerden yaptıkları redif ve kafiyeleri kullanmak suretiyle şiir dilini geliştirmek için büyük gayret gösterirler. Nesir dilinde de iki ayrı gelişme görülür. Halk için yazılan dinî eserlerde ve tarihlerde sade bir dil kullanılırken, bazı eserlerde sanatkârane nesre yer verilmiştir.

Yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da edebî faaliyetin Osmanlı sahasında daha verimli olduğu görülür. Edebiyat ve şiire meraklı olan I. Bayezid'in büyük oğlu Emir Süleyman, Osmanlı sarayında şairleri toplayan ilk padişahtır. Fetret döneminin sona ermesiyle tahta geçen Çelebi Sultan Mehmed'in etrafında toplanan şairler Osmanlı'nın ilk şairleri olarak kabul edilmektedir. Çelebi Mehmed, hükümdar olduğu dönemde Germiyan sarayından Osmanlı sarayına intisap eden Ahmedî,

Ahmed-i Dâ'î ve Şeyhî gibi şairleri himaye ettiği gibi, ilim, fikir ve sanat çalışmalarına da önem vererek telif ve tercüme eserlerin yazılmasını sağlar. Ancak bu asırda kültür hareketlerini başlatıp geliştiren, Türkçenin bir devlet dili olmasına zemin hazırlayan Osmanlı'da ilk şiir söyleyen ve şiirlerinde Murâdî mahlasını kullanan II. Murad'dır. Bunda, II. Murad'ın diğer Anadolu beyleri arasında güçlü bir hükümdar olarak görülmesinin yanında, âlim ve şairlere olan yakınlığının ve onları desteklemesinin önemli bir rolü vardır.

Hacı Bayram-ı Velî, Emir Sultan, Eşrefoğlu Rûmî, Abdurrahim-i Rûmî, Osmanlı kültür hayatının temel eserlerinden Muhammediyye'nin müellifi Yazıcıoğlu Mehmed ile kardeşi Ahmed-i Bîcan, Abdüllatif Kudsî ve Abdurrahman el-Bistâmî Sultan II. Murad devrinde yaşayan Osmanlı din, kültür ve tasavvuf hayatının önemli şahsiyetlerindendir.

1.3. GERMİYANOĞULLARI VE KÜTAHYA

Moğol baskıları ve devlet başındaki idarecilerin liyakatsizliği nedeniyle tarih sahnesinden çekilen Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan beyliklerden birisi de Germiyanoğulları Beyliği'dir. XIII. yüzyılın son çeyreğinde kurulan Germiyan Beyliği, Orta Anadolu bozkırının sınırlarıyla Ege denizine doğru inen yüksek vadilerin oluşturduğu alanda kurulmuştur. Kıyı Ege ile bir bağlantısı olmayan, İç Ege'de bulunan bu beylik, Uşak ve Denizli'yi de içine almaktadır[6].

Germiyan beyleri soyadı ile, yani Alişir Oğulları diye anılması gerekirken, Karamanoğulları'nda olduğu gibi soyadı ile değil başında bulundukları topluluğun adı olan Germiyanoğulları olarak anılmışlardır[7]. İbni Bibi'nin Selçuknâmesi'nde yer alan "Püser-i Ali-şîri Germiyani" veya "Veled-i Ali-şîr Germiyani" ibarelerine bakıldığında bu beyliğin Ali-şîr ailesinden ve bir aşiret olduğu görülür[8].

İbni Fadlullah al-Umâri, Germiyanoğullarının uçbeylerince öncü olarak tanındığını, Bizans'ın senede düzenli olarak bu beyliğe vergi verdiğini Cenevizlilerden naklen kaydeder. Ayrıca İbni Bibi'nin eserinde "Türkmen"lere karşılık olarak "Etrâk-i Germiyan" veya "Etrak ve Germiyan" şeklinde zikredildiği gibi aralarında "Aşiret-i Harezm" bulunduğu tespit edildiğinden beyliğin Harezmli, yani Kanglı Kıpçak zümresinden olma ihtimalleri ileri sürülür[9]. Kaynaklarda Germiyan kelimesinin harekesiz yazılması, başta yer alan kef harfinin hangi sesle okunması konusunda tartışmalara neden olduysa da Germiyan şekli genel olarak kabul görür[10]. Farsçada sıcak manasına gelen "germ" sözcüğü, mecâzi olarak itibar ve şiddet anlamlarına da gelir.

Germiyanoğulları, ilk olarak XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti'nin himayesinde Malatya civarında görülür. 1239'da Baba İshak İsyanı'nda Selçukluların hizmetinde olan beyliğin, Harezmlilerle Doğu Anadolu'ya geldikleri düşünülmektedir. Ayrıca Malatya civarında Germiyan diye bir yer isminin bulunması da aşiretin ismi konusunda önemli bir delildir[11]. Beyliğin Batı Anadolu'ya ne zaman

---

[6] EMECEN, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s.180

[7] UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Yay., İstanbul 1998, s.143

[8] UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK., Ankara 1988, s.39

[9] TOGAN Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İ.Ü.F.E. Yay., C:1, İstanbul 1981, s.319

[10] VARLIK, M. Çetin, "Germiyanoğulları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:14, İstanbul 1996, s.33

[11] VARLIK, age, s.33

geldiği ise tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1264'te Kerimüddin Alişir'in öldürülmesi ve 1277'de meydana gelen Cimri Olayı'na karışmaları göz önünde bulundurulduğunda bu tarihler arasında geldikleri söylenebilir[12]. Bazı Selçuklu kitabelerinin naklettiklerinden yola çıkılarak Sultan Alâeddin devrinden önce fethedilen Kütahya'ya 1241'de Baba İshak isyanının bastırılmasının ardından, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında veya daha sonraları yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Beylik yine bu hükümdar zamanında Denizli civarında da görülmüştür. 1276'da Denizli için Selçuklu veziri Sahib Ata ile mücadele etmişler ve burası üzerinde tam olarak egemenliklerini kazanmışlardır[13]. Sonuç olarak Germiyanoğullarının Doğu Anadolu'ya geldikleri, Malatya civarında bir süre kaldıkları, Moğol istilası nedeniyle Batı Anadolu'ya göç ettikleri anlaşılmaktadır[14].

XIII. yüzyılın sonlarında artan Moğol saldırılarının ve Anadolu'da oluşan iç karışıklıkların neticesinde beylikler, Moğol ve Selçuklu devletlerine karşı gelerek örgütlenmeye başlar. 1283'lerde teşekküle başlayan Germiyanoğulları beyliği 1286-91 yılları arasında Selçuklularla yaptığı mücadelelerde kimi zaman galip kimi zaman da mağlup olur. Ankara'da Kızılbey Camii minberinin 1299 yılı tamir kitabesinden Germiyanoğullarının Selçuklu hâkimiyeti altında Ankara'ya kadar uzandıkları görülür[15]. Beyliğin tam olarak ne zaman bağımsızlığını ilan ettiği bilinmemekle birlikte, meşhur tarihçi Mustafa Ali'nin naklettiğine göre 1300 yıllarında müstakil bir beylik durumundadır. Bu yüzden bu tarih beyliğin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir[16].

Beyliğin ilk müstakil idarecisi, Kerimüddin Alişir'in oğlu Alişiroğlu Yakup'tur. Beyliğin başına sırasıyla I. Yakub, Mehmed, Süleyman Şah ve II. Yakub geçmiştir. I. Yakub döneminde, Germiyanoğulları Beyliği en parlak dönemini yaşamıştır. Kırk yıl boyunca Germiyanoğulları beyliğinin tahtında oturan I. Yakub, Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuş, Ankara ve civarında Selçuk emiri iken yetki alanı Kırşehir'e kadar uzanmıştır. Bunun için buralara Yakup ili denilmiştir[17].

---

[12] VARLIK, age, s.33
[13] SEVİM, Ali; YÜCEL, Yaşar, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 287
[14] VARLIK, M. Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi*, AÜ Yay., Ankara 1974, s. 22
[15] TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 230
[16] VARLIK, age, s. 31-32
[17] SEVİM, Ali; YÜCEL, Yaşar, age., s. 224

Ayrıca Batı Anadolu'daki Aydın, Menteşe, Saruhan ve Ladik (Denizli) beyleri ilk zamanlarda Germiyanoğullarına tâbi idiler[18].

Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin 1312 yılından önce Denizli ve Kütahya'ya olan ziyareti sırasında görüştüğü[19] I. Yakub'un ilk dönemlerinde Osmanlı ile ilişkisi olumsuz yöndedir. Çünkü diğer beylikleri de himayesi altına alan Germiyanoğulları, Osmanlılar için Anadolu'da birliği sağlamada bir tehlike arz etmektedir.

Edebi ve ilmi bakımdan önemli gelişmelerin görüldüğü Yakup Bey devrine ait 1321 tarihli bir vakfiye sureti bulunmaktadır. Ayrıca Kütahya'da sonradan Vâcidiye diye anılan bir medrese yaptırmıştır[20]. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen ama 1340'dan sonra olduğu tahmin edilen I. Yakub'un ardından tahta oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Kaynaklarda kendisiyle ilgili pek az bilgiye rastlanılan Mehmed Bey'in tahta ne zaman geçtiği ve ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. 1362'de vefat eden Orhan Gazi'nin 1361'de Süleyman Şah'a gönderdiği bir mektuptan yola çıkılarak Mehmed Bey'in 1361 tarihinde vefat ettiği düşünülmektedir[21].

Babasının ölümünden sonra tahta geçen Süleyman Şah'ın da ne zaman tahta geçtiği bilinmemektedir. Kaynaklarda Şah Çelebi diye de anılan Süleyman Şah'ın saltanatının ilk yılları sakin geçmiştir[22]. Ancak daha sonraki yıllarda Osmanlılar ve Karamanlılar olmak üzere iki büyük rakiple karşılaşan Süleyman Şah, beyliğini muhafaza etmek için kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Bayezid'e vermiştir. Kaynaklarda uzun uzun anlatılan bu düğün merasimi ile Kütahya, Simav, Egrigöz ve Tavşanlı çeyiz olarak Osmanlılara bırakılmıştır. İlk Osmanlı tarihçileri düğünün 1381 yılında yapıldığını kaydetmektedirler[23]. Düğünden sonra Kula'ya çekilen Süleyman Şah burada vefat etmiştir[24]. Vefat tarihinin, Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşidnâmesi'nden yola çıkılarak 1387 yılının başlarında olabileceği düşünülmektedir[25].

İlim adamları ve ilmi eserlerle çok ilgili olan Süleyman Şah, Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, Ahmedî ve Ahmedî Dâî gibi âlim ve şairleri himayesi altına

---

[18] VARLIK, age, s. 24-25
[19] Eflâki, *Menâkıbü'l Arifin*, terc: Tahsin Yazıcı, Ankara 1989, s.946
[20] UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, "Germiyanoğulları", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C:7, s. 492
[21] VARLIK, age, s. 51
[22] MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2002, s. 296
[23] VARLIK, age, s. 60
[24] VARLIK, age, s. 63
[25] VARLIK, age, s. 66

almıştır. Şeyhoğlu padişah için Hurşidnâme ve Farsçadan Türkçeye çevirdiği Marzubannâme ve Kabusnâme gibi eserler meydana getirmiştir[26]. Ayrıca Ahmedî de İskendernâme adlı eserini Süleyman Şah için kaleme almış ama onun vefat etmesinden sonra Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye sunmuştur.

Babasının yerine tahta geçen Yakup Bey, iki Yakup'tan sonuncusu olması nedeniyle II. Yakub diye anılmıştır[27]. Beyliğin başına geçtiği 1387'den 1390 yılına kadar saltanatı sükûnet içinde geçmiştir. Kosova Savaşı'nda vefat eden I. Murad'ın yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid'in, kardeşi Şehzade Yakup'u katletmesi üzerine bazı beylikler Bayezid'e karşı ittifak etmişler, bunların aralarında olan Germiyanoğulları da çeyiz nedeniyle verilen toprakların bir kısmını geri almıştır. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, II. Yakub'u Trakya'da İpsala Kale'sine hapsetmiştir[28]. Bir yolunu bulup hapisten kaçan II. Yakup, Timur'a sığınmış ve memleketini elde etmek için yardım istemiştir. 1399'da Timur'un yanına gittiği düşünülmektedir[29]. Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın yenilgiye uğramasıyla bütün beyliklere olduğu gibi Germiyanoğullarına da toprakları geri verilmiştir. (1402) Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra, II. Yakub Osmanlılara meyletmiş ve Çelebi Mehmet'i tutmaya başlamıştır. Bu durumdan hoşlanmayan Karamanoğullarının 1410 yılında Kütahya üzerine yürümesi, 1 yıl sonra da şehri ele geçirmesi ile Yakup Bey, 2 buçuk yıllık bir aranın ardından Çelebi Mehmet sayesinde beyliğin başına tekrar geçmiştir[30].

Çelebi Mehmet'in ölümünden sonra tahta geçen II. Murad devrinde, Germiyanoğulları, Osmanlılar'ın himayesine geçmiştir. II. Yakub vefatından sonra memleketini padişaha bıraktığını söyleyerek Kütahya'ya dönmüş ve bir yıl sonra da hayatını kaybetmiştir. (1429) Sarayında Şeyhî, Ahmedî, Ahmedî Dâî ve Şeyhoğlu Mustafa gibi şairleri himaye eden II. Yakub'un devri, ilim ve fikir hayatı bakımından çok canlıdır. Ölümü üzerine Şeyhî bir mersiye ve Kerem kasidesi yazmıştır[31].

Germiyanoğulları saltanatı döneminde nakli ilimlerin yanında akli ilimlerin de okutulduğu birçok medrese yaptırmıştır. Germiyanoğulları zamanında yetişen ilim ve fikir adamları beyliğin Osmanlılara geçmesiyle, Osmanlıda da pek çok ilmi

---

[26] KORKMAZ, Zeynep, "Kabusnâme ve Merzubannâme Çevirileri Kimindir?", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, S: 28, Ankara 1967, s. 267
[27] SEVİM, Ali; YÜCEL Yaşar, age., s. 290
[28] Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Ali Osman*, (nşr: Nihal Atsız), İstanbul 1949, s. 142
[29] VARLIK, age, s. 71
[30] VARLIK, age, s. 75-76
[31] VARLIK, age, s. 80

eserler vücuda getirmişlerdir. Onların eserlerini Türkçe yazmaları; Arapça ve Farsçadan birçok eseri Türkçeye çevirmeleri, devrin dil bakımından ayrı bir özelliği olmuştur. II. Yakub'un Türkçe Taş Vakfiyesi de Göktürk Abideleri oranında ayrı bir öneme sahiptir. Sonuç olarak Germiyanoğulları ilim ve fikir adamlarını korumuşlar, onlara değer vererek ilmin ve fikrin gelişmesinde destek olmuşlardır[32].

[32] VARLIK, age, s. 132-133

1.4. ŞEYHÎ'NİN HAYATI ESERLERİ EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE SANATI

1.4.1. ŞEYHÎ'NİN HAYATI

Türk edebiyatının kuruluş dönemi olarak sayılan 14. yüzyılın ikinci yarısında doğan ve 15. yüzyılın ilk yarısında hayatını kaybeden, dönemin "şeyh'üş-şuarâ"sı, doktoru ve filozofu olan Şeyhî, Türk edebiyatının kurucularından sayılır. Asırlarca devam eden bir edebiyatın kurucusu sayılan bu önemli şahsiyetin hayatı hakkında bilinenler, ondan bir asır sonra yazılmış kaynaklara dayandığı için bu bilgilerin çoğu kısa, belirsiz ve bir kesinlik arz etmemektedir.

Doğum ve ölüm yılı kesin olarak bilinmemekle beraber, şairin 1371-1376 yılları arasında doğduğu, 1431 yılında öldüğü tahmin edilmektedir[33]. Bu kanıya Latifi Tezkiresi'nde yer alan " *Sultan Murad Han Gazi devrinde gelmişler ve …*"[34] ibâresinden yola çıkılarak Çelebi Mehmet'i tedavi ettiğinde 40-45 yaşlarında olması gerektiği düşünülerek varılmıştır. I. Murat zamanında doğan şairin, Germiyanoğulları beylerinden Süleyman Şah ve II. Yakup, Osmanlı Devleti hükümdarlarından ise Yıldırım Bayezid, Süleyman Çelebi, Çelebi Mehmet ve II. Murat devirlerinde yaşadığı düşünülmektedir[35].

---

[33] (Biyografik eserler, antolojiler ve ansiklopedilerde şairin doğum ve ölüm tarihi çeşitlilik arz etmekte veya belirtilmemektedir. Bundan dolayı bu dipnotta çeşitli kaynaklardaki doğum ve ölüm tarihlerini vermekte fayda gördük. Doğum yılı bir muamma olsa da, ölüm yılı konusunda şair üzerinde esaslı bir çalışma yapan F. Kadri Timurtaş'ın II. Yakub'un ölümü üzerine yazılan mersiye ve Hamza Bey'in düğünü üzerine yazılan kasideyi göz önünde bulundurarak verdiği 1431 tarihi çoğunlukla genel görüş olarak kabul edilmiştir.) Ahmet Atilla Şentürk, Osmanlı Şiir Antolojisi adlı eserinde doğum yılını 1371-76?, ölüm yılını 1431? Olarak vermiştir. (bk. ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiir Antolojisi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 20), Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde doğum yılı verilmemiş, ölüm yılı 1431? olarak verilmiştir. (bk., Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C:8, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 149), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde doğum yılı verilmemiş, ölüm yılı 1429'dan sonra olarak verilmiştir. (bk. BİLTEKİN, Halit, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "*Şeyhî*" Maddesi, C:39, TDV. Yay., İstanbul 2010, s. 80), MEB İslam Ansiklopedisi'nde doğum yılı verilmemiş, ölüm yılı 1431? olarak verilmiştir. (bk. TİMURTAŞ, Faruk Kadri, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, "*Şeyhi, Yusuf Sinan*" Maddesi, C:11, MEB Yay., İstanbul 1979, s.174.), Büyük Türk Klasikleri'nde doğum yılı verilmemiş, ölüm yılı 1431 olarak verilmiştir. (bk. Büyük Türk Klasikleri, İZ, Fahir, KUT, Günay, "*Şeyhî*" Maddesi, C:2, Ötüken Söğüt Yay., İstanbul 2004, s. 141) Mine Mengi sadece ölüm yılını 1431 olarak vermiştir. (bk. MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2010, s. 117.) Gibb, Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal ise doğum ve ölüm yılı hakkında bir bilgi vermemiştir. (bk. E.J.W. Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, C:1-2, terc: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay. Ankara 1908, s.197 ; ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, KARTAL, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 128) Ahmet Kabaklı Türk Edebiyatı adlı eserinde doğum yılını 1375, ölüm yılını 1429 olarak vermiştir.(bk. KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı, C:2, TEV. Yay., İstanbul 2008, s.514),

[34] CANIM, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ, (İnceleme- Metin),* AKM Yay., Ankara 2000, s. 337

[35] TİMURTAŞ, F. Kadri, *Şeyhî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1968, s. 56

O dönemde ilim ve sanat adamlarının himaye edildiği yerlerin başkent olarak kabul edilmesi neticesinde, Germiyanoğulları Beyliği'nin de merkezi Kütahya olmuştur. Şair, Şeyhoğlu, Ahmedî, Ahmed-i Dâ'i gibi şairlerin bulunduğu bu ilim ve sanat merkezinde dünyaya gelmiştir[36]. Asıl ismi Yusuf Sinaneddin olan şair, Latifî[37] ve Sehî Bey[38] tezkirelerinde "Yusuf"; Âşık Çelebi ve Riyazî[39] tezkirelerinde ve Şakayık tercümesinde[40] "Sinan" olarak geçmektedir. Hekimliği dolayısıyla "Hekim Sinan", memleketi dolayısıyla "Germiyanlı Şeyhî" olarak tanınan, şiirlerinde kendisini "Yûsuf-i Şeyhî" olarak tanıtan şairin Şeyhî mahlasını alması Hacı Bayram Veli'ye intisabından sonra olmuştur[41].

Kendisi ile ilgili bilgilere ulaşamadığımız şairin, babası ve ailesi ile ilgili de hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. Sadece Germiyan beyi II. Yakub'un Ekim 1421 tarihli orijinal vakfiyesinde şahitler arasında bulunan Şeyhî'nin adının " Sinan b. Mecdüddin" ve yine başka bir mülknamede " Yusuf b. Ahmed b. Seyyidî hakîmü'l-meşhûri'ş-Şeyhî" şeklinde geçtiği görülmektedir[42]. Buna göre şairin babasının ismi ya "Mecdüddin" ya da "Ahmed b. Seyyidî"dir[43]. Bazı kaynaklarda ise iki isme sahip olduğu düşünülerek "Mecdüddin Ahmed" olarak geçmiştir.[44] Ayrıca Fatih ve II. Bayezid devri âlimlerinden Molla İzâri ve yine aynı dönem şairlerinden Cemâlî Germiyanî de şairin yiğenleridir[45].

Germiyan'ın ileri gelen ailelerinden birine mensup olduğu düşünülen şairin, Türkmen asıllı olduğu da bazı kaynaklarda geçen iki rivayete dayanmaktadır. Bunlardan ilki Tuhfetü'l mücâhidîn, Menâkıb-ı Ak Şemseddin ve Riyâzü'ş-şuarâ gibi eserlerde geçen bir fıkradır. Buna göre bir gün Ak Şemseddin, birkaç müridiyle halvette oturup denetleme ve gözlem yaparken birden başını kaldırıp defalarca "Aferin be hey Germiyan Türkü!" demiş ve sonrasında susmuştur. Halvetten çıktıklarında neden böyle yaptığı sorulduğunda ise, sülûk âleminde unsur mertebesinden felek mertebesine uçup dördüncü feleğe çıktığını ve oradaki

---

[36] TİMURTAŞ, age, s. 56
[37] CANIM, age, s. 337
[38] KUT, Günay, Heşt Bihişt, Harvard University, 1978, s.168
[39] TİMURTAŞ, age, s.56
[40] Edirneli Mecdî, *Hadâyıku'ş-Şakayık*, İstanbul 1269, s.128
[41] TİMURTAŞ, age, s. 57
[42] TİMURTAŞ, age, s. 57
[43] TİMURTAŞ, F. Kadri, *Şeyhî'nin Harnâmesi*, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981, s. 2
[44] ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiir Antolojisi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 20
[45] TİMURTAŞ, F. Kadri, MEB İslam Ansiklopedisi, "*Şeyhi, Yusuf Sinan*" Maddesi, C:11, MEB Yay., İstanbul 1979, s.174.

meleklerin durmadan bir beyti[46] okuduklarını söyler. Neden o beyti okuduklarını sorduğunda ise melekler, beyti Germiyanlı Şeyhî'nin yazdığını ve Allahü Ta'âlâ'nın hoşuna gittiği için de bunu tesbih ettiklerini söylemişlerdir[47]. İkincisi ise; Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir mecmuadan alınmıştır. Buna göre de, Fatih, medreselerinin yapımının bitmesiyle bunları zamanın faziletli kişilerine dağıtır ve bir ziyafet verir. Ziyafette herkese şerbet verilirken Şeyhî'nin yiğeni Molla İzâri'ye ayran verilir. Padişah, âlimin tereddüt ettiğini görünce ne olduğunu sorar ve İzârî'den "bu elimde tuttuğum bizim şerbetimizdir" ve " bu elimde tuttuğum ayrandır (yoğurt şerbetidir)" olarak iki anlama da gelen tevriyeli bir cevap gelir. İzâri'nin Türkmen asıllı olduğunu bilen padişahın bu cevap çok hoşuna gider. Yine kaynakta İzâri'nin Türk olduğu üzerinde özellikle durulmuştur[48].

Şair ilk tahsiline dönemin kültür merkezlerinden biri olan memleketinde başlamış, Ahmedî ve dönemin diğer bilginlerinden ders almıştır. Latifî tezkiresinde gençlik yıllarında eğitimini devam ettirmek ve ilerletmek maksadıyla İran'a gittiği belirtilmiştir[49]. Bir kaynakta[50] şairin İran'ın şeyh ve âlimlerini ziyaret maksadıyla bu ülkeye gittiğini ama bu bilginin sadece Latifî tezkiresinde olup başka hiçbir tezkirede bulunmadığı ifade edilmiştir. Şeyhî İran'da tasavvuf ve edebiyat bilgisi dışında tıp ve hikmet tahsili de görmüştür. Sehî tezkiresine göre Seyyid Şerif Cürcânî ile ders arkadaşlığı etmişlerdir. O yıllar İran edebiyatında Kemal-i Hocendî, Selmân-i Sâvecî ve Hâfız-ı Şirâzî gibi büyük şairlerin olması ve çok rağbet görmeleri Şeyhî'nin bu şairlerden etkilenmelerine vesile olmuştur[51]. Yine bu tahsil için yapılan seyahatte şairin tasavvuf ulularıyla yakınlığını Latifî : *"Evâyil-i hâlinde 'ahd-i şebâbetinde vilâyet-i 'Aceme çıkup meşâyih-i kibârdan bî-had azîzlere irişmiş ve tarîk-i tasavvufda dâyire-i velâyete kadem basup tevhîd-i sırfa yetişmişdür.[52]"* şeklinde ifade etmiştir.

Şeyhî ülkesine birçok ilmi sindirmiş ve gerekli ilmî donanımlara sahip olarak dönmüştür. Latifî onun ilmini şu sözlerle övmektedir :

> "*İlm-i zâhir ü bâtında yed-i ulyâsı ve fenn-i tevhîd ü tasavvufda kısmet-i uzmâsı var idügi taksim-i merâtib-i tevhidâtından zâhirdir…Bu hususda kemâlâtına ve*

---

46 "İy kemâl-i kudretün nefhinde âlem bir nefes
V'iy celâl-i izzetün bahrinde dünyâ keff ü hes"

47 TİMURTAŞ, F. Kadri, *Şeyhî Hayatı ve Eserleri…*, s. 65

48 TİMURTAŞ, age, s. 58

49 CANIM, age, s. 338

50 GİBB, E..J.W., *Osmanlı Şiir Tarihi*, C:1-2, terc. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay. Ankara 1908, s.197

51 ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiir Antolojisi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 20

52 CANIM, age, s. 338

fezâyiline vukûf u 'ıttılâ murâd idinenlen kitâbınun evâyiline ve evâhirine nazar itsün ki görsün ne kadar tenâvüli vardır. Aksâm-ı merâtib-i tevhidâtı ve esnâf-ı tecelliyât-ı zat u sıfâtı 'ilm u tabâyi birle sevâbit ü seyyârât ve ahvâl-i edvâr-ı felekiyyât ile ne hûb tahkik ü ta'rif itmişdür[53]".

Şairin adının önüne "hekim" lakabının konulmasını sağlayan onun İran'dan değerli bir doktor olarak dönmesi ve şairliğinin yanı sıra zamanla dönemin uzman tabiplerinin arasına girmesidir. Ve bu da eski müelliflerce birçok kez övülmüştür. Sehi tezkiresinde şairin tıbba meyilli olduğu, bu ilmde çok becerikli olduğu ve böyle meşhur olduğu belirtilmektedir[54]. Yine Latifî tezkiresinde:

" *...ve bi'l-cümle bir hekîm-i hikmet-dân ve şifâ-bahş-ı derd-mendân idi ki yümn-i kademinden sakâmet-i sakîm sıhhata ve 'illet-i 'alîl âfiyete mütebeddil olurdı ve şâfın getürenler fi'l-hâl şifâ bulurdı. Ve'l hâsıl kemâl-i hazâkatla devrün Bukratı ve dehrün Sokratı idi. A'ni zamâne hekimlerinden şol tabîb-i merdûm-firîb degül idi ki ögülürse hekim ola ve şerbetin içenler âb-ı hayâtdan el yuya ve sehv-i secde lâzım gelmedin yüz yire koya… kavm-i etibbanun ol kısmından degül idi ki me'âcini merg-i mefâcân ve şerbet-i âfet-i cân olup mu'âlecesi merzâyı cânından bezdüreyidi. Ve melekü'l-mevti omuzında gezdüreyidi ve fâyidesi mürde-şûy u gûrkene ve 'âyidesi kefen fürûşa ve ölü götürene ola.'*[55] denilerek şairin tabipliği övülmüştür.

Şair hekimlikteki başarısını Çelebi Sultan Mehmet'i tedavi ederek kanıtlamıştır[56]. Sadece bir kaynakta Çelebi Mehmet'in rahatsızlığının göz ile ilgili olduğu geçmektedir. Buna göre Çelebi Mehmet Ankara'da bulunduğu sırada göz ağrısına tutulur ve çevresindeki hiçbir hekim padişahı tedavi edemeyince Kütahya'dan Şeyhî getirtilir[57]. Bu olay ise Tacü't-Tevârih'te uzun uzun anlatılmıştır. Buna göre ise ilk önce bir anlaşma yapılan Karamanoğulları'nın sözünde durmayıp yeniden Osmanlı topraklarını istila etmeye başlaması üzerine Çelebi Mehmet 1415 yılında Karaman seferi dolayısıyla Ankara'ya gider. Andın bozulması nedeniyle morali bir hayli bozulan padişah, bir süre sonra rahatsızlanır. Çevresindeki hekimlerin hastalığa bir çare bulamaması nedeniyle, padişahın durumu günden güne kötüleşir. Bunun üzerine devlet erkânından bir kişi padişahın huzuruna çıkarak Germiyanoğlu'nun Mevlana Sinan adında bir hekimi olduğunu, yaptığı ilaçların şifa getirdiğini ve İsa gibi nefesiyle hastaları iyileştirdiğini söyler. Padişah öneriyi kabul

---

[53] CANIM, age, s. 338-339
[54] TİMURTAŞ, age, s. 59
[55] CANIM, age, s. 337- 338
[56] İZ, Fahir, KUT, Günay, Büyük Türk Klasikleri, "*Şeyhi*" Maddesi, C:2, Ötüken Söğüt Yay., İstanbul 2004, s. 141
[57] KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, C:2, TEV Yay., İstanbul 2008, s. 514

edip Şeyhî'nin huzuruna getirtilmesini ister. II. Yakub da emre uyup şairi padişaha gönderir. Padişahı tedavi eden Şeyhî hastalığın sıkıntıların bitmemesinden meydana gelen çarpıntıdan ve kargaşanın devam etmesiyle oluşan yürek daralmasından kaynaklandığını belirtir. Bunu duyan vezirler Anadolu beylerbeyi olan Bayezid Paşa'yı görevlendirip Karamanoğlu'na baskın düzenlettirirler. Böylelikle günlerdir alınamayan kale ele geçirilir ve Karamanoğlu'nun iki başbuğu da esir alınır. Fetih haberi padişaha ulaştığında padişahın üzüntüsü birden geçer ve rahatsızlığı ortadan kalkar. Bunun üzerine de tedavi yöntemini çok beğendiği Şeyhî'ye birçok ihsanlarda bulunur[58]. Künhü'l-Ahbâr'da geçen: " *Ba'dehû ol pâdişâh-ı mülk-ârâ Şeyhî'nün hazâkatini beğenir. Tabib-i hâs idünüp…*"[59] ibareye göre de padişah şairi hususi tabipliğine tayin eder. Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede ve Mehmet Süreyya'ya göre ise Osmanlı Devleti'nin ilk "reis-i etibbâ"sıdır[60].

Özellikle göz hekimliğinde başarılı olan Şeyhî'nin bu kudretini Âşık Çelebi: " *İlm-i ikhâlde hod bir basireti var imiş ki dide-i hilâlden sufreti ve aynü'ş-şemsden humreti ve efcân-ı sehâbdan temeddüdi ve nârün gözinden hiddeti izâleye kadir degüldür dinmezdi. Bir nazar ile nergisün çeşminden yerekanı ve şem'üm dem'inün seyelânı giderdi[61].*"

sözleriyle dile getirmiştir. Şairin oldukça kılıksız ve mahmur bir kişiliğe sahip olduğunu ve şairin gözündeki rahatsızlığı ile ilgili Âşık Çelebi, Gelibolulu Âli ve Hasan Çelebi'nin de kendisinden naklettiklerini belirttiği bir hikâyeyi Taşköprülüzâde, eserinde şöyle anlatmıştır :

"*Doktor olarak ve özellikle göz hastalıklarında hayli büyük bir şöhrete sahip olan Şeyhî, geçimine katkıda bulunması için göz zafiyetine iyi gelen bir toz yapmakta ve bunu ucuzca satmaktadır. Bir gün Şeyhî'nin bu tozlardan satmakta olduğu yerden zeki ve bilgili bir insan geçmektedir; bu zat Şeyhî'nin kendi gözlerinde de iltihab olduğunu, fakat kendi gözündeki rahatsızlığı iyileştireceğine halkın gözlerini boyadığını fark edip bir akçelik toz almış ve Şeyhî'ye uzatarak alaycı bir şekilde iki akçeye vereceğini söylediği bu tozu kendi gözüne ekmesini böylece belki Allah'ın lutfuyla sıhhate kavuşabileceğini söylemiştir. Yabancının bu sözlerinin Şeyhî'nin fevkalade hoşuna gittiği ve daima bu olayı hatırlayarak güldüğü ifade edilir[62].*"

[58] Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C:2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979., s. 84-87
[59] İSEN, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, AKM. Yay., Ankara 1994, s. 114
[60] TİMURTAŞ, age, s. 61
[61] KILIÇ, Filiz, *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s.1453
[62] GİBB, age, s.197

Ayrıca şairin Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi etmesi, onun yalnızca göz hekimliğinde değil, aklî rahatsızlıklardan anladığını da göstermiştir[63].

Bazı kaynaklarda şairin attar dükkanı açarak hekimlik yapmasının hayatının son dönemlerinde olduğu belirtilmektedir. Ancak hekimlikte Osmanlı hanedanına kadar adını duyurabilecek bir şöhrete sahip olması, bazı padişahların özel doktoru olması göz önünde bulundurulduğunda Şeyhî'nin İran dönüşü hekimliğe başladığı görülür[64].

Şairin hayatının önemli noktalarından biri de şüphesiz tasavvuf ve tarikattır. Şairin mahlası göz önünde bulundurulduğunda, bir tarikata intisab ettiğini göstermektedir. Kaynakların birçoğunda bahsedildiği gibi Şeyhî İran dönüşü Ankara'ya uğrayıp Hacı Bayram Veli'ye intisab etmiştir. Bunun Ankara dönüşü olduğuna yukarıda geçen Çelebi Sultan Mehmed'in hastalığını tedavi etmesini anlatan hikayede Hoca Sadedin şairin mahlasının "Şeyhî" olduğunu belirtmesi üzerine varılmıştır. Faruk Kadri Timurtaş ise eserinde şairin bu mahlası almasının bir şeyh olmasından dolayı değil Hacı Bayram Veli'ye mensup olmasına bağlamaktadır[65]. Latifî tezkiresinde de bu durum *: "…ve Şeyh Hacı Bayram Ankaravînün hulefâsındandır. Ammâ seccâde-i irşâda geçüp kimesneyi terbiyyet ü irşâd itmek ve tarîk-i zühd ü tâmâta gitmek vaki' olmamışdur."*[66] şeklinde ifade edilmiştir. Bazı kaynaklarda Şeyhî'nin şeyhlik yaptığı bazılarında ise yapmadığı belirtilmiş, bu da konunun müphem olmasına neden olmuştur[67].

Diğer bir görüşe göre ise Şeyhî, Hacı Bayram'a değil, Emir Sultan'a bağlandığı için Şeyhî mahlasını almıştır. Şairin Bursa'da Seyyid Nesîmî ile görüşmesi, onun Emir Sultan'a bağlandığı bilgisini güçlendirmektedir[68]

Tuhfetü'l mücâhidîn adlı eserde şairin İran'dan zahir ilimleri öğrenip geldiği, ama zamanla içine Allah aşkı düştüğü ve bu derdini hiçbir dost muhabbetinde gideremediği, sonunda da Hacı Bayram Veli'ye intisab ettiği anlatılmaktadır[69].

Şiirlerinde tasavvuf umde ve remizlerini sıklıkla kullanan Şeyhî tam olarak mutasavvıf bir şair değildir[70]. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi[71]'nde ve Mine

---

[63] UZLUK, F.Nafiz, "Germiyanoğlu Yakub II. Beyin Vakfiyesi", Varlık Dergisi, S:8, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969, s. 86
[64] TİMURTAŞ, age, s. 61-62
[65] TİMURTAŞ, age, s. 62
[66] CANIM, age, s. 337
[67] TİMURTAŞ, age, s. 64
[68] BÜLBÜL, Tuncay, "*Şeyhî, Yusuf Sinâneddin*" Maddesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3622, (05.08.15)
[69] TİMURTAŞ, age, s. 63

Mengi'nin Eski Türk Edebiyatı Tarihi[72]'nde de şairin mutasavvıf bir şair olmadığı ancak şiirlerinde tasavvufu kullandığı belirtilmiştir. Gibb ise, şairin tasavvufî sülûk sırasında vahdet-i vücûda ulaştığını ve Hüsrev ü Şirin'in başında ve sonunda ilm-i tevhid ve tecelli üzerine düşünceleri olduğunu belirtir[73].

Şeyhî'nin Osmanlı padişahları ile münasebeti hakkında hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. I. Murat devrinde doğan şairin gençlik yılları Yıldırım Bayezid dönemine tekabül eder; ancak şairin Yıldırım Bayezid ile bir münasebeti olup olmadığı ile ilgili bir bilgi yoktur. Şairin Osmanlı ile ilk münasebeti İran dönüşünde Bursa'da Emir Süleyman Çelebi'ye intisab etmesiyle başlar. Sehî Bey tezkiresinde Emir Süleyman'ın şairi şiire sevk ettiği ve Ahmedî ile Şeyhî'ye şiir yarışı yaptırdığı belirtilmektedir. Ayrıca Latifî tezkiresine göre Bursa'ya gelen şair burada ünlü mutasavvıf şair Nesimî ile de tanışmıştır[74]. Ancak şairin asıl münasebeti sohbet arkadaşı ve tabibi olduğu Germiyan beyi II. Yakub iledir. Bir taraftan attar dükkanında çalışmış, bir yandan da II. Yakub'a birkaç kaside ve terciibend nazmetmiştir[75]. Şeyhî'nin II. Yakub'un yanında olduğunu ispat eden en önemli belge II. Yakub'a ait bir vakfiyedir. Germiyan beyinin Mevlana makamında oturan Cemaleddin Çelebi bin Adil Çelebi'ye 22 Ekim 1422 tarihinde vermiş olduğu vakıfnamenin şahitleri arasında Şeyhî de bulunmaktadır: *"Ben de bunun şahitleri arasındayım. Bunu Seyyidi Hakim oğlu Ahmet oğlu Şeyhî diye meşhur Yusuf yazdı[76]."*

Bu arada şairliği yanında hekimliğini de geliştiren şairin Çelebi Sultan Mehmed'i Ankara'da tedavi ettiğini ve padişahın tedaviden hoşnut kalarak Şeyhî'ye birçok ihsanda bulunduğunu yukarı da bahsetmiştik. Bu ihsanlardan biri de Tokuzlu köyünün kendisine tımar olarak verilmesidir. Âli tezkiresinde şairin köye giderken tımarın eski sahipleri tarafından taciz edildiği, bunun üzerine de şairin "Harnâme" adlı mesnevisini yazdığını ve durumunu padişaha böyle bildirdiği ifade edilmektedir[77].

Latifî tezkiresinde Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin mesnevisini II. Murad'ın emriyle Nizâmî'den tercüme etmeye başladığı belirtilmektedir[78]. Ancak bu bilgiyle şairin

---

70 TİMURTAŞ, age, s. 64
71 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C:8, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 149
72 MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2010, s. 119
73 GİBB, age, s.199-200
74 CANIM, age, s. 337
75 TİMURTAŞ, age, s. 66
76 UZLUK, age, s. 89
77 İSEN, age, s. 114
78 CANIM, age, s. 339

padişahın yanında bulunup bulunmadığını anlamak mümkün olmamıştır. Hammer II. Yakub'un padişahı Edirne'de ziyareti sırasında Şeyhî'nin eski beyinin yanına mihmandar olarak verildiği ifade edilmiştir. Bu bilgiye göre şairin o zamanlar sarayda bulunduğu ortaya çıkmaktadır[79]. Bu olay Mustafa Çetin Varlık'ın Germiyanoğlu Tarihi adlı eserinde:

"*Yakub Bey, Edirne'ye gitmek üzere Kütahya'dan yola çıkınca, bunun haberi II. Murad'a geldi, o da gerekli izzet ve ikramın gösterilmesini emretti. Sultan II. Murad, beylerini ve paşalarını karşılamaya gönderdi. Böylece Ergene köprüsünden geçip Edirne'ye gittiler. Yakub Beyi Edirne'de gayet iyi ağırladılar, emrine şair ve sohbetçiler verdiler. Vaktiyle kendi yanında bulunup sonradan Osmanlı hizmetine giren tabib, âlim ve şair Şeyhî Sinan'ı kendisine kılavuz tayin eylediler. Yakub Bey Edirne'de bir müddet kaldıktan sonra memleketini ölümünden sonra II. Murad'a vasiyet edip, yine mükellef bir merasimle memleketine uğurlanmıştı*[80]*.*"

Yine Sehî Bey tezkiresinde yer alan bir bilgiye göre şair Hüsrev ü Şirin'den bin beyit kadar nazmedip padişaha sunup yeniden memleketine dönmüştür. Eğer bu bilgi doğruysa şairin II. Murad'ın yanında devamlı olarak kalmadığı ortaya çıkar. II. Yakub'un 1429'da ölmesi dolayısıyla bir mersiye yazan şairin Osmanlı hanedanından Emir Süleyman, Çelebi Mehmed ve II. Murad ile münasebeti olmuştur[81]. Gazellerinde birkaç yerde II. Yakub ve II. Murad'ın geçtiği şairin bir beytinde kendi zamanına kadar gelen padişahlar şu şekilde zikredilmiştir:

Muhammed şeh ki şâdândur revân-ı Bâyezid andan
Murâdın verdi Orhânun ki yapdı mülk-i 'Osmânı[82]

Ayrıca şair II. Yakub ve Osmanlı padişahlarından başka Mehmed Bey ve 1426-27 yılları arasında Anadolu beylerbeyi olan Hamza Bey için de bir kaside yazmıştır[83]. Mehmed Bey'in Ahmed-i Dâ'î'nin Çengnâmesi'nde geçen Emir Süleyman'ın veziri olduğu düşünülmektedir[84].

Şairin ölümü ve son günlerinde ne işle meşgul olduğu ile ilgili bilgiler sadece tahminidir. Kabrinin Kütahya'da olması onun II. Yakub ile yeniden memleketine döndüğünü gösterir. Şairin ölüm yılı hakkında da tezkirelerin bazısı tam tarih vermemiş, bazısı ise bu konuda bir görüş bildirmemiştir. Yine muhtelif kaynaklarda

---

79 TİMURTAŞ, age, s. 67
80 VARLIK, age, s.79
81 TİMURTAŞ, age, s. 68
82 TARLAN, Ali Nihad, *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s.61
83 TİMURTAŞ, Faruk Kadri, MEB İslam Ansiklopedisi, "*Şeyhi, Yusuf Sinan*" Maddesi, C:11, MEB Yay., İstanbul 1979, s.176
84 TİMURTAŞ, age, s. 68

muhtelif tarihler verilmiştir[85]. Şeyhî'nin II. Yakub için yazdığı mersiye ve Hamza Bey'in evlenmesi dolayısıyla yazdığı kaside göz önünde bulundurularak şairin 1431 yılında 60 yaşını geçe vefat ettiği düşünülmektedir[86].

Şeyhi'nin kabrinin bulunduğu yer konusunda da çeşitli görüşler vardır. Sehî ve Riyâzi tezkirelerinde kabrin Kütahya'da, Şakayık'ın Mecdî ve Hâkî tercümelerinde Kütahya yakınlarında şairin asıl vatanı olan yerde, yine Şakayık'ın İbrahim b. Ahmed tercümesinde Kütahya'ya yakın Tumnıpınar'da, Evliya Çelebi Seyehatnâme'sinde Kütahya yakınlarındaki Tonlıpınarı köyünde olduğunu belirtmiştir. Ancak en açık ve ayrıntılı bilgiyi Halil Kadri Erdem Kütahya Mesireleri adlı kitabında vermiştir. Buna göre kabir, Yoncalı yolu üzerinde, şehre 7 km mesafedeki Dumlupınar denen ve yanındaki köye kendi adını veren Çifte Pınar köyünün kıyısında bulunmaktadır. Kabir 1961 yılında 15. Yüzyıl mimarisi göz önünde bulundurularak yeniden yaptırılmıştır[87].

Ali Nihad Tarlan Şeyhî Divanı'nı Tetkik adlı eserinde şairin kendi eserlerinden yararlanarak, onun hayatı, şahsiyeti ve yaşadığı muhiti ile ilgili bilgiler vermiştir. Buna göre şairin Hüsrev ü Şirin adlı mesnevisinin mukaddimesinden yararlanarak refah yüzü görmediğini ve muhitin onu takdirden aciz olduğunu belirtmiştir.

F. Kadri Timurtaş bu durumu Künhü'l-Ahbâr'da anlatılan bir olay ile açıklar. II. Yakub şiirden pek anlamayan bir kişidir. Ali eserinde Germiyan beyinin Şeyhî'nin kaside ve gazellerinden pek anlamadığını ve dinlerken sıkıldığını belirtmiştir. Bir gün vezinden anlamayan ozanlardan birinin beye bir beyit[88] söylemesi ve beyin de bu beyti çok beğenmesi Şeyhî'yi çok üzmüştür[89].

Yine Germiyan'da bulunmaktan memnun olmadığını, rind, aşık bir şair olduğunu, kudretinden ve şöhretinden emin olduğunu, hak ettiği değeri görmediği için muhitindeki insanları sevmediğini, zamanının çok kötü olduğunu, kadıların rüşvet yediği ve yetim malını helal saydığını belirtmiştir[90].

---

[85] TİMURTAŞ, age, s.68-69
[86] TİMURTAŞ, age, s.70
[87] TİMURTAŞ, age, s.71
[88] "Benüm devletlü sultanum
'Akibâtun hayır olsun
Yidügün bal ile kaymak
Yürüdüğün çayır olsun"
[89] İSEN, age, s. 112
[90] TARLAN, age, s.59-61

Ayrıca şair zarif, şakacı ve nüktedan yaradılışlıdır. Bunu yazdığı Harname'den ve dükkanında geçen müşterisinin toz hakkında ona söylediklerini her zaman anlatıp gülmesinden anlaşılmaktadır. Tasavvufla ilgisinden dolayı da olgun, sabırlı ve temkinli bir ruha sahiptir[91].

Şeyhî'nin hayat felsefesi ve dünya görüşü de doğal olarak dini esaslara ve islami ideolojisine dayanmaktadır. Yine tasavvufun etkileri de açıkça görülür[92]. Bu husustaki fikrini tamamen Sa'dî'den almıştır[93]. Şeyhî'ye göre dünya fanidir, her şeyin elbet bir sonu vardır. Dünyadaki hiçbir değeri olmayan varlıklara önem verilmemelidir. Kanaatkâr ve cömert olunmalı, dünyada iyi ameller gerçekleştirilmelidir. Mazi mazide kaldığı ve geleceğin de bilinmediği için bir yandan da hayatın zevk ve safa içinde geçirilmesini söyler[94].

1.4.2. SANATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Divan şiirinin ortak malzemesini derli toplu ve başarılı bir şekilde kullanıp bu edebiyatın kurallarını ve karakteristik özellikleri belirli bir düzene sokup[95] kendisinden sonrakilere örnek olan bir şair olan Şeyhî, "hüsrev-i şuarâ, pişterîn-i şuarâ-yı Rûm, şeyhü'ş-şuarâ, emlahu'ş-şuarâ" gibi sıfatlarla anılmıştır[96]. Şairin bu denli lakaplarla anılması onun devrindeki değerini gözler önüne sermektedir. Hekimliğinin yanı sıra edebi kişiliğiyle de bir hayli övülen Şeyhî için Latifî, şairin mesnevî ve kasîdelerinin gazellerinden yüz kat daha üstün olduğunu vurgulamakla birlikte, Hüsrev u Şîrîn mesnevîsindeki bazı kelime ve edatların kaba Türkçe ile kullanıldığını söyleyerek zamanında çok eleştirildiğini söylemektedir. Latîfî, insâflı düşünülünce Türkçe mesnevî tarzının öncüsü olan Şeyhî'nin hakkını teslim etmek gerektiğine inanmaktadır. Çünkü Anadolu şâirleri bu şekilde mesnevî yazmayı, Şeyhî'den öğrenmişlerdir. Ayrıca kendi zamanında rağbette olan şairin şiirleri ve mesnevîsi, diğer insanlar tarafından okunmuş ve çoğaltılmıştır. Hüsrev ü Şirin, Türk edebiyatında yazılan en güzel mesnevidir ve esere birçok nazire yazılmasına rağmen

---

[91] TİMURTAŞ, age, s. 82
[92] TİMURTAŞ, age, s.72
[93] TARLAN, age, s.55
[94] TİMURTAŞ, age, s.72-74
[95] Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C:8, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 149
[96] BİLTEKİN, Halit, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "*Şeyhî*" Maddesi, C:39, TDV. Yay., İstanbul 2010, s. 81

bunların hiçbiri Şeyhî'ninkinin yanına yaklaşamamıştır. Bu, yeni ve büyük bir şair, yani Ahmed Paşa ortaya çıkana kadar devam etmiştir[97].

Şeyhî, edebî türler arasında en fazla mesnevi türüne önem vermiş, gazel ve kaside yazmayı bir ev yapmaya, mesnevi yazmayı ise bir şehir kurmaya benzetmiştir[98]. Gelibolulu Âlî şairin gazel ve kasidede başarılı örnekleri olduğunu belirtmiştir[99]. Bursalı Mehmet Tahir, " *Şiirlerinin lafzında o kadar güzellik yoksa da mesnevîleri üstadcadır.*"[100] diyerek Hüsrev ü Şirin'i övmüşse de gazellerinden olumlu bahsetmemiştir.

Gibb, şairin Türk edebiyatında seçkin bir yere sahip olmasını Hüsrev ü Şirin mesnevisine bağlar ve mesnevide olması gereken bir durumu yani, gazel türünde hâkim olan İran sanat anlayışını mesneviye soktuğunu belirtir[101]. Bir kaynakta[102] da şairin gazel ve mesnevileri arasında değer yönünden bir fark olmadığı, şaire yöneltilen eleştirilerin çoğunun onun İran şairlerinden çok fazla ilham alması ve bunu şiirlerinde kullanmasından dolayı olduğunu belirtir.

Şair tahsiline İran'da devam ettiği için İran şairlerinden etkilendiğini hayatı bölümünde zikretmiştik. İran şiirine ait bütün mazmun ve biçimleri şiirinde oldukça çok kullanan şairin, gazel ve kasidelerinde Şirazlı Hâfız ile Selmân-ı Sâvecî'nin etkileri ve bazı beyitlerini aynen Türkçeleştirdiği görülmektedir[103]. Şairin şiirlerinde kullandığı bu izleri açıklamak için o dönem İran şiirine ve şairlerine bakmak gerekir. Burada da devreye tasavvuf girer.

İlk önceleri Hakim Senâî ve Feridüddin Attar yolunda açık, kısmen sembol ve mecazlardan uzak, didaktik ve zühdi bir tasavvuf anlayışını yansıtan İran şiiri; daha sonraları Mahmud-ı Şebüsterî, Selman-ı Savecî, Hafız-ı Şirâzî, Kemal-i Hucendî gibi büyük şairlerin tesiriyle, okuyucuyu mecaz ile hakikat arasında gezdirebilecek ince, canlı, ahenkli bir şiir estetiğine ulaşmıştır. Şairler, mecazî aşk ile hakikî aşk arasında güçlü bağlar olduğunu sezmişler, bundan dolayı zühde karşı rindliği savunmuşlardır. Onların elinde ince ve akıcı bir mahiyet alan tasavvuf, Divan şiirine de asıl bu estetik görünüşüyle girmiştir[104]. Bu tasavvuf anlayışını klasik edebiyatımıza sokan

---

97 CANIM, age, s. 339-341
98 TİMURTAŞ, age, Önsöz
99 İSEN, age, s.112
100 Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul 1972. S. 390
101 GİBB, age, s. 200
102 ŞENTÜRK, Ahmet Atilla; KARTAL Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 129
103 KABAKLI, age, s. 514-515
104 TARLAN, age, s.25; KURNAZ, Cemal, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara 1997, s.22-23

şairlerin başında tabiki Şeyhî gelmektedir. Çünkü İran'dayken böyle bir çevre içinde tahsilinin devam ettirmiş ve yukarıda zikredilen büyük şairlerin bazılarıyla tanışmıştır. Hal böyle olunca da şairin bu büyük şahsiyetlerden etkilenmemesi, şiirlerinde onların izlerine rastlanmaması tabiki mümkün değildir.

Şeyhî'nin şiirlerinde tasavvuf biri ilmi, didaktik ve kuru tarz, diğeri de gazellerdeki cezbe ve aşk heyecanını coşkun şekilde gösteren lirik tarz olmak üzere iki şekilde kendisini göstermiştir. Bunlardan ilki şairin Hüsrev ü Şirin'in mukaddimesinde verdiği bilgilerden ortaya çıkar. Şair mukaddimede tevhidin usulünden ve çeşitlerinden uzun uzun bahseder. Bu tarz Senâî ve Attâr gibi İran'ın didaktik tasavvufi eser yazan şairlerle ve Melâmilik gibi yerlileşmiş unsurlarla ortaya çıkmıştır. İkincisi ise şairin gazellerinden anlaşılmaktadır. Çünkü şair gazellerinde daha laubâli bir tavır sergiler. Hâfız-ı Şirâzî ve Selmân-ı Sâvecî yolunda yürüyen şair, onlarınkine nazaran az da olsa kendi zevk ve vecdini şiirlerinde yansıtmıştır. Bunun nedeni de İran şairlerinin bu unsurlarla kökleşmiş bir dile sahip olmaları, Türkçenin ise yeterince işlenmiş olmaması ve istenilen kıvama gelmemiş olmasından dolayıdır. Bununla birlikte Nesimi istisna olmak üzere tasavvufu, insanın gerçek ve mecaz arasında gezebileceği bir şiir, hassasiyet ve zekâ kudreti ile ilk olarak anlatan Şeyhî'dir. Beşeri aşk ve gerçek aşk arasındaki bağlantıyı gören şair tasavvufu ince bir şiir haline getirmiştir[105].

Şiirlerinde Firdevsî, Hâkânî ve Selmân-ı Sâvecî'yi andığı görülen şairin üzerinde Selmân, Hâfız ve Sa'dî'nin etkisi büyük olmuştur. Şairin hayat felsefesini Sa'di'den, şiir zevkini Hafız'dan aldığı düşünülür[106]. Şair Hüsrev ü Şirin adlı mesnevisinin önsözünde kendi sanat anlayışını da dile getirmiştir:

" Gazel üstâd bir mimarın beş on beyit (ev)in kapı ve duvarlarını süslemesine benzer. Mesnevî bir şehir binâ etmek ve onun içini, dışını mamur bir hâle koymaktır.

Şiirde bir "mağz" yani mana, esaslı bir fikir, tatlı bir nükte olmalı, insan onu okurken düşünmeli. Söz bir incidir ki akıl dalgıcı onu can denizinden çıkarır ve böyle halis bir cevher çalışmakla ele geçer.

Edebî bir eser meydana getirebilmek için hikmet, şer' ve belâgat lazımdır."

Düşüncelerini bu şekilde ifade eden şair, bazen şiiri kuru saz diye nitelendirir ve onları yakmayı bile düşünür. Ancak padişahın kıymet vermediği şiiri onun varı yoğudur ve ancak onunla teselli olur. Bir kadeh olan şiirin içinde Tevhid şarabı

---

[105] TARLAN, age, s. 52-53
[106] TARLAN, age, s. 201-202

vardır ve şair onu zülal suyundan daha saf bir şekilde sunar. Bundaki kudretinden de emindir[107].

Edebî şekillerden kaside, gazel, müstezad, tercî-bend, terkîb-bend ve mesnevi türlerinde yazan şairin, İstanbul kütüphanelerinde bulunan beş adet divanı Ali Nihat Tarlan tarafından incelenmiş ve "Şeyhî Divanı'nı Tetkik" adlı eserinde gösterilmiştir[108]. İçerisindeki manzume sayıları farklı olan bu beş divanın muhteviyatından şairin 17 kaside, 2 terkibibend, 3 terciibend, 2 müstezad ve 198 gazel yazdığı ortaya çıkmıştır. 24 gazel[109] Hüsrev ü Şirin'den alınmıştır[110].

Şeyhî, divanda en çok üç aruz cüzünden ve durağanlıktan uzak olan "Mef ʻûlü fâʻilâtü mefâʻîlü fâʻilün" veznini kullanmıştır. 55 manzumede karşılaşılan bu vezinle yazılan şiirler divanın 4'te birini teşkil etmektedir. En çok kullandığı ikinci vezin ise "mefâʻilün fâʻilâtün mefâʻilün feʻilün"'dür[111]. Şairin kullandığı vezinler, yaşadığı devir yönünden dikkate alındığında ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu devirde daha çok basit vezinler tercih edilmektedir. Şairin bu vezinleri seçmesi de onun ahenk yönünden ne kadar ince bir zevke sahip olduğunu gösterir. Ayrıca seçtiği vezinlerle, o dönem dilini şiir dili potasında eritecek yeteneğinin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Böylesine zor bir işte ortaya imale ve zihaf gibi kusurların çıkması da çok doğaldır. Bu kusurlara rağmen Şeyhî, aruzu iyi kullanan şairler arasında yer almıştır. Şiirlerinde tasavvuf remizlerini duygularını ifade etmede bir araç olarak kullanan şairin şiirleri Türkçe kelimeler yönünden hayli zengindir ve onun kullandığı deyimler Necati Bey'e giden yolu açmıştır. Ayrıca Ahmedî, Nesimî ve Şirâzi'ye nazireler yazan şair için Fuad Köprülü, çağdaşlarına göre daha zarif bir dile, daha canlı tasvirlere sahip olduğunu, dini ilimlerin yanısıra İran edebiyatına da vakıf olduğunu, Hâfız, Nizâmi, Senâi, Attar ve Mevlâna gibi şairlerden etkilendiğini belirtmiştir[112].

Devrinde büyük şair olmak üzere değişik lakaplarla anılan Şeyhî, şöhretini XVI. yüzyıl ve sonrasında da devam ettirebilmiş bir sanatçıdır. Kendi devrinde veya kendisinden sonra yetişen şairler, şiirde ona yetiştiklerini veya onu geçtiklerini

---

[107] TARLAN, age, s. 200-201
[108] TARLAN, age, s. 206
[109] Timurtaş'ın Şeyhî, Hayatı ve Eserleri adlı eserinde Hüsrev ü Şirin'den, 5 kaside, 1 terciibend ve 26 gazel alındığını belirtmiştir.
[110] TARLAN, age, s. 206-207
[111] TARLAN, age, s. 208
[112] BİLTEKİN, Halit, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "*Şeyhî*" Maddesi, C:39, TDV. Yay., İstanbul 2010, s. 81

belirtmekten büyük bir şeref duymuşlar, onu bir kıstas olarak kabul etmişlerdir[113]. İznikli Hümâmi'nin Sînâme, Münîrî'nin Mihr ü Müşterî, Tâcizâde Cafer Çelebi'nin Hevesnâme, Halilî'nin Fürkatnâme ve Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn[114] adlı mesnevilerinde şairin adının geçmesi buna bir delildir. Fürkatnâme sahibi Halilî'nin bir beyitinde şiirde Şeyhî'yi geçtiğini belirtir :

Tâ Halîlî nazmın ettiler kulakta gûşvâr
Fethi bâzârın bozup Şeyhî dükânın bağladı

Karamanlı Nizâmî'nin şu beytinde, Şeyhî'nin üstadlığını kabul etmiştir:

Ey Nizâmî görücek nazmını erbâb-ı nazar
Yaraşır sana mürîd olmağa Şeyhî dediler

Şeyh Elvân-ı Şîrâzî ise kendisini Şeyhî ile mukayese eder:

Kem görme bu Şîrâzî sözün Şeyhî sözünden
Çün kim yiğrekdir ikisi biri birinden

15. yüzyılın büyük şairi Necatî Bey, çeşitli beyitlerinde onu takdir etmektedir:
Billâh Necâtî'ye bu lütf u atâyı gör
Şeyhî olalı şeyhi nazmı hasen olmuşdur

Husrev edeli himmet bîçâre Necâtî'ye
Şeyhî gibi eş'ârı hûb u hasen olmuşdur

Kulun Necâtî'ye edeli şâhım iltifât
Şeyhî'yi kodu şîve-i Selmân'a kasd eder

Der isem nazm-ı Necâtî'ye mürîd
Umaram bulmaya sözümde yalanım Şeyhî

---

113 TİMURTAŞ, age, s.134
114 BİLTEKİN, age, s. 81

Şeyhî'nin Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad'dan gördüğü iltifatları kıskanan İznikli Hümâmî bile, bir kasidesinde şu sözlerle onu takdirden kendini alamamıştır:

Pârsî ger demese şi'ri n'ola kim Türkîde

Şeyhî bigi şîve-i eş'âr-ı Selmân gösterir

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, onun şiirlerini belagattan uzak olmakla, fasih olmamakla suçlarsa da, onun bir tercibendini tanzir ettiği gibi divanında onu şeyh olarak kabul ettiğini belirtmiş, aşağıdaki beytiyle de şairi övmüştür:

Sûz ile süzde çü gösterdi kerâmet Ca'fer

Anın erbâb-ı kemâl adın Şeyhî dediler

Münîrî de Mihr ü Müşterî mesnevisinin Sebeb-i Te'lif kısmında Şeyhî'den üstat olarak söz eder:

Velîkin Ahmedî vü biri Şeyhî

Kim anlardır bu fennin dahi şeyhi

Nizâm-ı nazma ol sâhib-kırânlar

Nizâmî'nin hemân nakdidir anlar

Söz oldur k'anlar ettiler mürettep

Kalanı oğlan-uşak oyunu hep

Söz âsân lîkin anlar gibi müşkil

Kuru nazm-ı revân olsa ne hâsıl

Fuzûlî, Şeyhî'nin bazı şiirlerini tanzir ettiği gibi, Leylâ vü Mecnûn mukaddimesinde de ondan söz eder:

Hem ilm feninde nükte-dânlar

Hem söz revişindedür-feşânlar

Kim eyler idi hakâyık-ı râz

Şeyhîden ü Ahmedîden âğâz[115]

16. yüzyıl şairlerinden Vasfî de onu saygıyla anar:

Her hayâli ki ede Vasfî hatın vasfında

[115] AYAN, Hüseyin, *Fuzûlî- Leylâ vü Mecnûn*, Dergah Yay.,İstanbul 2011, s.75-76

Rûh-ı Şeyhî işidip rûhuna tahsîn eyler[116]

Sarı Abdullah'ın Mesnevî Şerhi'ne Şeyhî'nin bazı beyitlerini alması, şairin Mısır Türkleri arasında da tanındığını gösterir. Bu kadar geniş şöhrete sahip şairin diğer şairler üzerindeki etkisi de çok doğaldır. Şairin gazellerini başta Ahmed Paşa, Necati, Fuzûlî ve Bâkî gibi şairler olmak üzere toplamda 45 şair tanzir etmiştir. Nazire mecmualarından edinilen bilgiye göre şairin tesiri 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ancak etkisi en çok Ahmed Paşa ve yeğeni Cemâli üzerinde görülmektedir[117].

1.4.3. ESERLERİ

Şeyhî'nin Divan, Harnâme ve Hüsrev ü Şirin olmak üzere toplam üç eseri bulunmaktadır. Bunlardan başka tıp ile ilgili bir manzumesi, Neynâme ve Farsçadan tercüme Habnâme adında mesnevileri olduğu da düşünülmektedir.

1.Divân: Ahmedî ve Ahmed-i Dâ'î'nin divanlarından sonra Anadolu sahasında tertip edilen en eski divanlar arasında önemli bir yere sahip olan bu eserin toplam on iki nüshası bulunmuştur. Orta hacimli sayılan divan on beş kaside, dört terciibend, iki terkibibend, bir mesnevi, iki müstezad ve 202 gazelden meydana gelmektedir. Millet Kütüphanesi'ndeki nüshayı "*Şeyhî Divanı: Nüsha Farkları ve Tarama Sözlüğü*" adlı çalışmasıyla tıpkıbasım halinde neşreden Ali Nihad Tarlan, "*Şeyhi Divanı'nı Tetkik*" adlı eserinde ise divanı edebi yönden incelemiştir. Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz ise eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yazmasının tıpkıbasımını bir inceleme ve Latin harflerine çevirisiyle birlikte yayımlamıştır. Halit Biltekin eser üzerine bir doktora çalışması yapmıştır[118]. Divan üzerine ayrıca Mehmet Akalın tarafından İstanbul Üniversitesi'nde bir tez çalışması yapılmıştır[119].

A. Nihad Tarlan *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*'te divandaki tasavvufî umdeleri ve Şeyhî'nin bunları kullanışını incelediği gibi; Şeyhî'nin sanatını, şiirlerinde geçen mazmunları ve bu mazmunların İran edebiyatındaki benzerleriyle karşılaştırılmasını,

---

[116] TİMURTAŞ, age, 135-136
[117] TİMURTAŞ, age, s. 139-140
[118] BİLTEKİN, age, s.81
[119] Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C:8, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 149

kullanılan edebi sanatları, telmih edilen ayet, hadis ve kıssaları ve şairin kullandığı edebi şekilleri ve vezinleri de incelemiştir[120].

Latîfî ve Sehî Bey tezkirelerinde şairin Harnâme ve Hüsrev ü Şirin eserlerinden başka eser ismi zikredilmemektedir. Ancak divanı, şairin gazelleri ve kasideleri ile ilgili yaptıkları yorumlarla dile getirmişlerdir. Latîfî : "…üslûb-ı mesnevîde ve tarz-ı kaside-i ma'nevide semt-i revişi memduh ve mashubdur ve üslub-ı eş'arından sad-mertebe mergubdur[121]." diyerek gazellerinde mesnevi de olduğu kadar başarılı olmadığını belirtmiştir. Sehî Bey'de, "Şiir sanatındaki kabiliyeti; kasîde, gazel, mesnevî, rubâi gibi sanatsal yönlerden anlaşılıyor[122]."

Aşık Çelebi: *"Eğerçi gazelleri dahi vardur. Ammâ gazelde mesnevideki kudreti yokdur; ve gazeli ile mesnevisinün münasebeti yokdur." ;* Hasan Çelebi de: *"mesnevide nihayet mertebe kudreti vardur. Gazeliyyat ile münasebeti çokluk yokdur[123]."* diyerek kendisinden önce gelen bütün tezkirecilerin sözlerini tekrarlamış olmaktadır. Bu müellifler şairin gazellerine nazaran mesnevide daha üstün ve yetenekli olduğu konusunda hemfikirdirler. Ancak böyle düşünmelerinin sebebi, yukarıda da açıkladığımız gibi, şairin gazellerinde İran edebiyatının izlerinin çok fazla olmasındandır[124].

Bütün bunlara rağmen Şeyhî'nin Türkçe Divanı, klasik edebiyatımızın temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

2. Harnâme: Şeyhî'nin mizah ustalığını, ince zekasını ve bir fikir adamı olduğunu gösteren bu eser, sosyal tenkit örneği olmasının yanında, mükemmel tasvirler kullanılarak, temiz bir Türkçe ile yazılmış ufak bir mesnevidir. Mizah edebiyatımızın şaheserlerinden biri olarak kabul edilen eser, zamanına kadar yazılan hiciv örneklerine bakıldığında hicvin rahatsız etmeyen ve bayağılığa düşmeyen makul sınırları içinde yazılmış ilk örneğidir.

İlk kez 1917 yılında Fuad Köprülü tarafından tanıtılan bu eser, edebiyatımızda hiciv sahasında yüzyıllar boyunca yerini korumayı başarabilmiştir. Harnâme'nin yazılışından Ziya Paşa'nın Zafernâme'sine kadar geçen dört buçuk asırlık zaman edebiyatımızda bir boşluk olarak nitelendirilmiştir[125].

---

120 TİMURTAŞ, age, s. 84
121 CANIM, age, s. 339
122 KUT, age, s. 169
123 KILIÇ, age, s. 1454-1455
124 TİMURTAŞ, age, s. 85-86
125 TİMURTAŞ, age, s. 87

Eser aruzun fâilâtün mefâilün fâilün(fa'lün) kalıbıyla yazılmış 126 beyitlik küçük bir mesnevi olmasına karşılık mesnevide bulunması gereken tevhid, na't, padişaha övgü, konunun işlenişi ve dua bölümlerini ihtiva etmektedir. Şair tevhid, na't ve padişaha övgü kısımlarından sonra konuyu yeniden kendisine getirmiş, kendi haline uygun bir hikaye anlatmıştır. Hikayede çok çalışmaktan yorulmuş, zayıf bir eşeğin besili öküzleri görüp onlara imrenmesi ve boynuz ararken kulağından ve kuyruğundan olması anlatılmaktadır[126]. Hikayeden sonra dua bölümüne geçen şair padişahın adaletini istemektedir.

Eser Katip Çelebi'nin Keşf-üz-zünûn'unda "Hırednâme" olarak geçmektedir[127]. Gibb de eserinde: " *Bu şiirle alakalı olarak Âlî'nin söylediğine göre Harnâme gibi uygunsuz bir isimle hiç kimse Sultan'ın dikkatini çekemeyeceği için iki harf ilavesiyle ismi Hired-nâme'ye dönüştürülmüştür. Katip Çelebi'nin Keşfüzzünun'unda Harname ismiyle herhangi bir kaydın olmaması dikkate şayandır…"*[128] diyerek eserin ismi üzerindeki düşüncelerini belirtmiştir. Ancak Âlî eserinde: *"…Hattâ Har-nâme nâm bir manzume ile hasb-i hâlün bildirür. Tarîk-i hidâyete dâll olur kimse bulunmamagla bir dâl ziyâde idüp Hıred-nâme ile tesmiyede tegâfül kılur…"*[129] olarak belirtmektedir. Anlaşıldığı gibi eseri görmeyen Gibb Âlî'nin sözlerini yanlış anlayarak bu kanıya varmıştır.

Eski kaynaklarda eserin yazılış sebebi ve kime sunulduğu konusunda muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî eserin Çelebi Sultan Mehmed'e sunulduğunu belirtmişler; yazılış sebebi konusunda da Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi ederek Tokuzlu adlı köyün tımarını hediye alan Şeyhî'nin köye giderken tımarın eski sahipleri tarafından hırpalandığını padişaha bildirmek için eseri kaleme aldığını anlatan bir hikaye nakletmişlerdir. Sehî tezkiresinde ise eserin II. Murad'a sunulduğu belirtilmektedir. Yazılış sebebi ise; II. Murad'ın kendisine vezir yapmak istediği Şeyhî'yi rakipleri kıskanarak onun Nizâmi'nin hamsesi gibi bir eser yazmasını sonra vezir olmasını isterler. Bunun üzerine Şeyhî Hüsrev ü Şirin'i tercümeye başlar ve bin beyit kadar nazmedip padişaha sunar. Eserden bir hayli memnun kalan padişah şaire bol ihsanda bulunur. Memleketine dönerken haramilerin saldırısına uğrayan Şeyhî her şeyini kaybeder, bunun üzerine de Harnâme'yi yazarak padişaha gönderir. Latîfî tezkiresinde ise

[126] BİLTEKİN, age, s. 81-82
[127] TİMURTAŞ, age, s. 5
[128] GİBB, age, s.198
[129] İSEN, age, s. 114

şairin Hüsrev ü Şirin'i bitirdikten sonra II. Murad'a götürür. Padişahın eseri çok beğenmesine karşılık rakipleri, eserin Nizâmi'den tercüme olduğunu ve övülmeye layık olmadığını söylerler. Bunun üzerine de Şeyhî, umduğu ihsanlardan mahrum kalır; kendi halini ve düşmanlarının durumunu örnek göstererek eseri kaleme alır[130]. Sonuç olarak şairin eserindeki beyitlerden yola çıkılarak Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Âlî'nin verdiği bilgiler geçerli kabul edilmiştir.

Mehmet Özdemir'e göre Şeyhî, bu eseri Arapça bir atasözünü, Emir Hüseynî'nin Zâdü'l-müsâfirîn'inde geçen bir eşek hikayesini, İbrânî geleneğindeki eşek hikayesini ve Ezop masallarındaki varyantlarını değerlendirerek yazmıştır[131]. Ayrıca eserin konusunun Kelile ve Dimne'de geçen hayvan hikayelerinden ve Firdevsî'nin Şehnâme'sinde geçen bir eşek ile öküz hikayesinden alındığı da öne sürülmektedir[132].

Hikâyede genel olarak insanî zaaflar hicvedilmekle birlikte, elindekine kanaat etmeyen, hak ettiğinden daha fazlasını isteyen insanın düşeceği durum anlatılmaktadır. Hikâye, herkesin verdiği emek kadar rahatı hak edeceğini açıklayan bir sosyal adalet anlayışının savunulmasıyla bitmektedir. Kader kavramını, kaderin insan hayatındaki yerini ve kadere karşı gelmenin sonuçlarını da işleyen şair insanların maddi veya manevi olarak farklı yaratılmalarının önemli olmadığını da vurgulamıştır. Hikâyede geçen varlıkların eski toplum yapısındaki karşılıkları düşünüldüğünde, hikâye daha iyi anlaşılmaktadır. Buna göre "eşek" halkı, "pir eşek" bilginleri, "öküzler" yöneticileri, "tarla sahibi" ise padişahı temsil etmektedir[133].

Dil ve üslup inceliğinin yanı sıra eserdeki lirizm de dikkati çekmektedir. Nitekim mesnevideki mısraların çoğu gazellerindeki mısralardan daha güzeldir[134].

Toplam olarak 5 nüshası bulunan eser üzerinde Tahir Olgun (Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi, Giresun 1949), F. Kadri Timurtaş (Şeyhî'nin Harnâme'si, İstanbul 1971) ve Mehmet Özdemir (Şeyhî Harnâme, İstabul 2011) çalışmıştır.

Har-nâme'den:

…

Bir eşek var idi zaîf ü nizâr

Yük elinden katı şikeste vü zâr

---

[130]TİMURTAŞ, age, s. 5-7
[131]BİLTEKİN, age, s. 82
[132] ÖZDEMİR, age, s. 4
[133] ÖZDEMİR, age, s.7-8
[134] KABAKLI, age, s. 515

Gâh odunda vü gâh suda idi

Dün ü gün kahr ile kısuda idi

Ol kadar çeker idi yükler ağır

Ki teninde tü komamışdı yağır

Nice tü kalmamışdı et ü deri

Yükler altında kana batdı deri

Eydür idi gören bu sûretlü

Tan degül mi yürür sünük çatlu

Dudağı sarkmış u düşmiş enek

Yorılur arkasına konsa sinek

Toğranur idi arpa arpa teni

Gözü görünce bir avuç samanı

Kargalar dirnegi kulağında

Sinegün seyri gözi yagında

Arkasından alınca palanı

Sanki it artuğıydı kalanı

Bir gün ıssı eder himâyet ana

Yani kim gösterür inâyet ana

Aldı palanını vü saldı ota

Otlayurak biraz yüridi öte

Gördi otlakda yürür öküzler

Odlu gözler ü gerlü göğüzler

Sömürüp eyle yerler otlağı

Ki kılın çekicek tamar yağı

Boynuzı ba'zısının ay gibi

Kiminün halka halka yay gibi

Böğrişüp çün virürler âvâze

Yankulanurdı tağ u dervâze

Har-ı miskîn eder iken seyrân

Kaldı görüp sığırları hayran

Geh yürürler ferâgat ü hoş-dil

Gâh yayla vü kışla geh menzil

Ne yular derdi ne gâm-ı palan

Ne yük altında haste vü nâlân

Acebe kalur u tefekkür eder

Kendü ahvâlini tasavvur eder …[135]

3. Hüsrev ü Şirin: Birçok kaynakta Şeyhî'nin en değerli eseri olarak nitelendirilen 6944 beyitlik bu eserin, şairin ölümüne kadar tamamlanamadığı için 1421-1429 yılları arasında kaleme alındığı düşünülmektedir. Nitekim şairin yiğeni Cemâli esere yaptığı zeylde bunu açıkça belirtmiştir. Birçok müellifin Türkçede yazılan en güzel Hüsrev ü Şirin hikayesi olarak belirttiği bu eser Türk edebiyatında yazılan ikinci Hüsrev ü Şirin'dir. Ancak Şeyhî'nin eseri kendinden önce ya da sonra yazılanlar arasında en başarılısıdır.

Latîfî eser hakkında: *"Zebân-ı Türkîde Kıssa-i Husrevi andan şirin dimiş yokdur. Egerçi ol nazm-ı bî-nazîre nazîre dimiş çokdur…tarz-ı mesnevîyi ve nazm-ı rengîn-i ma'neviyi şu'arâ-yı Rûm bundan gördiler ve züyûd-ı elfâzla 'arûs-ı nazm-ı kelâma andan suret virdiler. Bu husûsda Rûm'un mesnevî-gûyları ana mukallid ü pey-rev olmuşlardır. Fi'l-hakîka nazar olunsa Kıssa-i Hüsrev zebân-ı Türkîde andan bir üslûb-ı nevdür. Yine şimdiki vaktde dahi 'acep nazm-ı hâlet-bahş ve rûh-perver dil-keşdür. Fe-keyfe ki ol feyz-bahş u hâlet-engiz ü mev'izet-me'âl ü âteş-riz mutasavvıfâne ebyât ve meşâyihâne mevâ'ızât her biri âdeme gınâ ve fenâ virür kelimât ki mûmâ-ileyhün kitâb-ı müstetâbındadur mesnevî-gûyân-ı Rûmdan birinün nazmında vâkî olmamışdur…*[136]*"*

Sehî Bey tezkiresi'nde: *"Bu kitabı bir veçhile ârâyiş ü hûb ve endâzesin mergub itmişdür ki, sonradan gelen zamâne fâzılları ve devrân kâmilleri Hamse tercemesine çok sa'y-i beliğ ve cehd-i bi-dirîg itmişlerdür; lâkin elfâz ve ma'nâ bâbında, hikaye bastı husûsında ve câ-becâ münâsebetle elfâz îrâd eylemekte Mevlâna Şeyhî söze bir mertebede selâset ve hikâyeye bir reng ile letâfet ve suret vermişdür ki, kimseye müyesser, belki makdûr-ı nev'-i beşer olmış degül. El-hâsıl sözi hadd-i i'câze iletmiş, beyne'l-mevâli ve'l-ehâli kitab-ı makbul ve eş'ârı menkuldür*[137]*."*

Âşık Çelebi tezkiresinde: *" Kitab-ı mezkûr hod eğerçi ekser yiri tercemedir; ammâ beher hâl muhkem ve üstüvâr ve yek-dest ve hemvardür; ol zamâna göre şi'rde bu zarâfet ve letâfet çokdur…Husrev ü Şirin dahı, meşhur-ı şehr ü diyârdur; gâyet-i şöhretinden ebyâtı irâd olunmadı*[138]*."*

Künhü'l-Ahbar'da ise: *" El-kıssa şâ'ir-i mezbûr nazm-ı Husrev ü Şirinle meşhur ve divân-ı gazelliyâtı nâ-yâb u mestur şeyh'uş-şu'arâ idüği maruf ve mezkûrdur. Kitâb-ı*

---

[135] TİMURTAŞ, age, s.26-30
[136] CANIM, age, s. 339-340
[137] KUT, age, s. 169
[138] KILIÇ, age, s. 1455

mezbûrda hoş-âyende ba'zı ebyâtı ve zebân-ı vuku'da elfâz u 'ibârâtı mütekâsir ü mevfûrdur[139]."

Tezkirelerde de görüldüğü gibi her bir müellif mesnevînin değeri üzerinde durmuşlar ve şairin eserdeki başarısını dile getirmişlerdir.

Eserini II. Murad'a sunan şair, eseri neden kaleme aldığını sebeb-i telif bölümünde açıklamıştır. Şairin muzdarip olduğu bir zamanda, can hatifi şairin gönlüne seslenerek bu dünyanın fani olduğunu, ondan geriye sadece adının kalacağını bu yüzden de adını yaşatacak bir eser meydana getirmesini söyler. Hatifin bu sözlerinin ardından şair padişah için bu eseri yazmaya koyulur[140].

"*Sorarsan kimdür ol Hakdan müeyyed*

Direm Sultan Murad ibni Muhammed" beyitiyle şair eserini II. Murad'a sunduğunu ifade etmiştir. Eski kaynaklarda eserin II. Murad'a sunulduğu konusunda hemfikirdirler. Sehî tezkiresinde gerçekliği tespit edilemeyen bir hikâye mevcuttur. Buna göre II. Murad Şeyhî'yi veziri yapmak ister. Ancak rakipleri onu kıskanarak önce Nizâmî'nin hamsesi gibi bir eser yazmasını sonra vezir olmasını söylerler. Bunun üzerine Şeyhî Hüsrev ü Şirin'i seçer ve tercüme etmeye başlar[141].

Şairin hayatının eseri tamamlamaya yetmemesinden dolayı eserde Şiruye Vakası eksiktir. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *"Sultan Murad'ın emriyle Şeyh Nizâmî'nin 'Penc Genc' ismiyle ma'rûf 'Hamse'sinden 'Husrev ü Şîrîn' ünlü hikâyesinin Türkçe nazmına başlamış ise de ikmâline muvaffak olamayıp kızkardeşinin oğlu 'Hurşîd ü Ferah-şâd' nâzımı Cemâlî tamamlamıştır[142].*" diyerek bilgi verdiği eserinde diğer kaynaklarda olduğu gibi yanılmıştır. Cemâli esere sadece bir zeyl yazmış, onu tamamlamamıştır. Eseri tamamlayan 16. Asır şairlerinden Rûmî'dir[143].

Şeyhî'nin eserde Nizâmi'nin bazı beyitlerini aynen aktarmasına karşılık, eser tercüme bir eser değildir. Çünkü şair Nizâmi'nin mesnevisinden bazı bölümleri çıkarmış, kısaltmış veya uzatmıştır. Kaynaklarda da belirtildiği gibi bir telif eser kadar değerli olan bu eser 775 beyitlik bir dua, münacaat, tevhid, na't, yaratılış ve yaratıcıya ait hikmet bahsi, kitabın yazılış sebebi, II. Murad'a nasihatleri ve övgüleri ile oluşan 15 parça manzume ile başlar. Asıl hikâye ise 11 bölümden oluşur. Mesnevi

---

139 İSEN, age, s. 113
140 TİMURTAŞ, age, s.101-102
141 TİMURTAŞ, age, s.102-103
142 Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul 1972., s. 390-391
143 TİMURTAŞ, age, s.130

İran şahı Hürmüz'ün oğlu Hüsrev ile Ermen şehrinin padişahı Mehin Banu'nun yeğeni Şirin arasındaki beşeri ve maddi aşkı anlatır[144].

Eserde Senâî, Attâr, Mevlânâ ve Sâ'dî'den de izler görülmektedir. Aruzun mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ulün kalıbıyla yazılan eser Türk mesnevi edebiyatında bir merhale olarak kabul edilir. Türk ve Avrupa kütüphanelerinde birçok yazması bulunan eser, bazı muhtelif nüshaları karşılaştırmak suretiyle F. Kadri Timurtaş tarafından neşredilmiştir.

Aşağıya Husrev ü Şîrîn mesnevisinden iki bölüm alınmıştır:

DER MEDH-İ SULTÂN-I A'ZAM ŞÂHENŞÂH-I MUAZZAM SULTÂN MURÂD HAN BİN MUHAMMED HAN

Ne sultân âftâb-ı heft-kişver
Hümâyun tal'at ü ferhunde-ahter
Ferîdûn-ferr ü Dârâ-rây ü Cem-câm
Felek-taht u cüvân-baht u cihân-kâm
Elif ülfetden aldı râ-yı rahmet
K'ola şeh mîm-i mülk ü dâl-i devlet
Bu dördi dörd rükn iken cihâna
Bir ad olmışdur ol han-ı zamâna
Sorarsan kimdür ol Hak'dan mü'eyyed
Direm Sultân Murâd ibni Muhammed
Bileli demden adın âl-i âdem
Murâd anunla buldı ehl-i âlem

TEZVÎC KERDEN-İ HUSREV ŞÎRÎN-RÂ …………….

Şehün gitmişdi sabrı vü mecâli
Tolaşmış san çınâra serv talı
Revân bağrına basdı cânı bigi
Yir itdi sînede îmânı bigi
Ne rûhun ola bundan yig fütûhı
Ki yâr ile sabâh ide sabûhı
Girip bostâna ol mestâne bülbül
Gül ile şekker eyledi tenakkul
Pes andan urdı şeftâlûya dişler
Öküş dirdi ter ü tâze yimişler

---

144 TİMURTAŞ, age, s.104

Gehî elmadan itdi nukl-sâzî
Gehî nâr ile kıldı şîve-bâzî

2.1. "ŞERH" KAVRAMI VE ŞEYHî'NİN GAZELLERİNİN ŞERHİ ÜZERİNE

Şerh, divan şiirini okumada, anlamada, bu şiirin derinliğine inebilmede, bunların sonucunda da şairin fikir ve hayal dünyasını oluşturan şahsi yönünü anlamada önemli bir rol oynamaktadır[145]. Eskilerin "şerh-i mütûn", yani metin şerhi dedikleri çalışmalar divan edebiyatının kendi döneminde başlayarak günümüze kadar gelmiş, günümüzde de geçmişle kurduğu bağ dolayısıyla büyük önem kazanmıştır[146].

Arapça bir kelime olup "açma, ayırma, açıklama ve izâh etme" anlamlarına gelen şerh[147], çeşitli ilim dallarında yazılmış bir eseri, bir yazı ya da risaleyi daha anlaşılır hale getirmek amacıyla yazılmış eser veya yazıdır[148]. Öncelikle Kur'ân ve O'nun icâzı ile Hz. Muhammed'in hadislerini daha iyi anlama gayretiyle ortaya çıkan şerh, Kur'ân'da İnşirah suresinin ilk ayetinde: "Senin için genişletmedik mi bağrını" şeklinde geçmektedir[149].

Başlangıcı VIII. yüzyıla kadar uzanan şerh geleneği hakkında Mine Mengi, *"Eski metinlerde örneklerinin sık görüldüğü derkenarlardan, yani asıl metinle birlikte, metnin sayfa kenarlarında yer alan şerhlerden; tek mısraın, beytin, cümlenin, bir şiirin mısra ve beyitlerinin metin içindeki şerhlerine; ya da müstakil kitap şerhlerine, kadar birçok çeşidinin görüldüğü şerhler, divan edebiyatında önemli bir yer tutarlar. Hâşiye, hâmis, telhis, ta'likat gibi çeşitlerinin de bulunduğu şerlerin genelde ortak yanları, açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır[150]."* diyerek, klasik şiirin yaşandığı dönemde metin şerhinin açıklama amaçlı yapıldığını söylemektedir.

Şerhin tarihi her ne kadar eskilere dayansa da, en önemli metin şerhi problemleri klasik Türk edebiyatı metinlerinde karşımıza çıkmaktadır.[151]Gerek içinde bulunan yabancı kelime ve tamlamalardan, gerekse değişen sosyal hayat, âdet ve kültürden dolayı divan şiirini anlamak ve özümsemek, devrine veya şairine göre farklılıklar göstermekle birlikte zordur.

---

145 YENİTERZİ, Emine, "Metin Şerhiyle İlgili Görüşler", http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/102/98, s. 1, (12.08.15)
146 MENGİ, age, s. 76
147 DOĞAN, Muhammet Nur, *Eski Şiirin Bahçesinde*, "Metin Şerhi Üzerine", Yelkenli Yay., İstanbul 2009, s. 8
148 ERDOĞAN, Mustafa, "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, S:1, Manisa 1997, s. 286-293, s. 1
149 YEKBAŞ, Hakan, "Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları", TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, http://tll.ibu.edu.ba/assets/userfiles/tll/TDE-210-ESKI-TURK-EDEBIYATI-II-%C5%9E%C4%B0%C4%B0R-%C5%9EERHLER%C4%B0.pdf, s. 191
150 YEKBAŞ, agm, s. 77
151 KORTANTAMER, Tunca, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2004, s. 55

Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilin konuşulduğu Osmanlı coğrafyasında kaleme alınan şerhlerde çok dillilik görülmektedir. Arapça ve Farsça yazılmış edebî eserlere yapılan Türkçe şerhler, şerh literatürünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu şerhlerde şârihlerin, kelimelerin semantiklerine dikkat ettikleri ve şerhlerini başta âyet ve hadis olmak üzere çeşitli atasözleri ve hikayelerle zenginleştirdikleri dikkat çekmektedir[152].

Türkçe manzum metinlerin şerhine -birkaç istisna haricinde- XX. yüzyılın başlarına kadar rastlanmaz[153]. "Metinler şerhi ilminin eşsiz üstadı[154]" olarak bilinen Ali Nihat Tarlan, 1937 yılında yayınladığı *Metinler Şerhine Dair* isimli kitapçıkta, metin şerhinin nasıl olması gerektiği hususundaki görüşlerini ayrıntılı bir şekilde dile getirmiştir[155]. Tarlan'a göre metin tetkiki, tarih, psikoloji, sosyoloji gibi diğer bilim dallarının metodlarından istifade eder, ancak onun kendisine ait prensipleri ve yolları vardır; hiçbir zaman bu bilim dallarına malzeme sağlayan bir alan değildir. Bu yüzden metinleri diğer ilimler için değil, kendisi için, kendisi olarak tetkik etmek gerekir.[156].

Sadece anlamaya çalışan metin şerhi, bu yönüyle edebiyat tarihi, teorisi ve edebî tenkitten tamamen ayrılır. Çünkü Tarlan'a göre, edebi tenkit, tenkit edenin şahsi zevkleriyle yazıldığı için, bu eser ikinci türden bir edebî eserdir[157].

Tarlan'a göre, bir bütün olan sanat eseri, ancak birimleri vasıtasıyla ele alınabilir. Klasik edebiyatımızda şiirlerin birimi ise beyitlerdir. Beyitlerde işin maddi yönünü teşkil eden iç içe geçmiş hayaller dünyası bulunmaktadır. Bunların kullanılış tarzı ise sanatkârın kişiliğini ortaya koyar[158]. Şârihin burada izleyeceği yol bellidir. Metinden anladığını nesnel bir şekilde anlatır. Söylediklerini belgelendirir, sonunda şerh ettiği esere güzel veya çirkin hükmünü vermez[159].

Bir eserin, kendisini meydana getiren şairin iç benliğini ve meydana geldiği dönemin karakterini gösteren önemli bir belge olduğunu söyleyen Tarlan, metne

---

[152] CEYLAN, Ömür, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Şerh" Maddesi, C: 38, s. 565-566
[153] CEYLAN, age, s. 567
[154] KORTANTAMER, agm, s. 57
[155] GÜLEÇ, İsmail, "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?", https://www.academia.edu/2501205/KLAS%C4%B0K_T%C3%9CRK_EDEB%C4%B0YATI_MET%C4%B0NLER%C4%B0_NASIL_%C5%9EERH_ED%C4%B0LMEL%C4%B0, s. 84
[156] KORTANTAMER, agm, s. 57
[157] GÜLEÇ, agm, s. 85
[158] KORTANTAMER, agm, s. 57
[159] GÜLEÇ, agm, s. 85

yapısal, psikolojik ve psikanalitik olarak da yaklaşılması gerektiğini vurgulayarak modern metin şerhi metodlarının kapılarını aralamıştır[160].

Geleneksel şerhlerde genellikle şerh edilecek metin verilir, daha sonra şerhe geçilir. Bu yolda metindeki kelimelerin lügat manâlarının, gramer yapılarının vb. verilip sonra asıl kastedilen manâyı vermek; yukarıda belirttiğimiz özelliklere hiç değinmeden direk olarak açıklamaya geçmek gibi iki ayrı usul kullanılmıştır. Şârih, konunun daha iyi anlaşılması için açıklamaya hatıra, hikâye, kıssa ve kendi şiirlerinden ekleyebilir[161].

Bu şekilde ele alınmış yüzlerce eserden birkaçını temsil eden Mesnevî, Hâfız Divânı, Muhammediye, Gülistan, Gülşen-i Râz gibi eserlerin şerhlerinde beytin genel manasından çok beyit içindeki kelimeler üzerinde durulması dikkat çekicidir[162].

Günümüzdeki metin şerhi metodları için Amil Çelebioğlu'nun yaptığı tesbitler yol göstericidir. Çelebioğlu, metin şerhinde dikkat edilmesi gereken noktaları altı maddede toplamıştır:

1. Kelimelerin sözlük anlamı
2. Kelimelerin terim anlamı
3. Beyitteki mecaz, kinaye ve tevriye gibi sanatların tespiti
4. Kelimelerin metinde tesadüfî olarak bulmayıp bir fonksiyonu olduğunu düşünmek ve yüklendiği görevi bulmaya çalışmak
5. Kelimeler arası bağlantı kurmak
6. Çeşitli devir ve seviyedeki şairlerin aynı konuda yazılmış eserlerini karşılaştırmak[163]

Biz de Şeyhî divanından seçtiğimiz gazelleri klasik şerh metoduyla şerh etmeye çalıştık. Beyitlerin ilk olarak dil içi nesre çevirisini, daha sonra kelimelerin sözlük anlamlarını verip günümüz Türkçesiyle nesre çevirisini verdik. Nesre çevirirken elimizden geldiğince beyitteki kelimeleri kullanmaya, anlam çerçevesine uymayanları bile bir fonksiyonu vardır düşüncesiyle anlamlandırmaya çalıştık. Ahmet Paşa, Necati Bey gibi şairin çağdaşları üzerinde yapılan çalışmaları okuyup gerektiği yerde faydalandık.

[160] GÜLEÇ, agm, s. 87-88
[161] ERDOĞAN, agm, s. 3
[162] YENİTERZİ, agm, s. 1
[163] YENİTERZİ, age, s. 1-2

Açıklama kısmında ise ilk gazellerde elimizden geldiğince derinlere inmeye çalışırken, son gazellere doğru tekrara düşmemek maksadıyla kullanılan mazmunlar üzerinden üstünkörü geçerek beytin asıl ifade etmeye çalıştığı şeyi vermeye çalıştık. Yine tasavvufî gazellerde tasavvufî remizlerin anlamını sözlükten bakarak imkan dahilinde açıklamaya, kelime ve kelime gruplarıyla işaret edilen hikaye ve kıssaları bulmaya ve açıklamaya gayret ettik. Son olarak ise edebi sanatları gösterdik.

2.2. ŞEYHÎ DİVÂNI'NDAN SEÇİLEN GAZELLERİN ŞERHİ

2.2.1. GAZEL 1[164]

Mefūʿlü Fāʿilātü Mefāʿîlü Fāʿilün

1. Şi'rinde luṭf ola mı göñül kim ḥazīn ola
   Yaz deftere bu şi'ri ki ḥikmet hemīn ola

2. Jengār-ı ġamdan it dil ü cān gözgüsini pāk
   Cām-ı mey ile ki āyine-i ġayb-bīn ola

3. Yā Rab bu ẓulm u fitne zamānından el-amān
   Âmīn iden bu virde belādan emīn ola

4. Dünyī denī durur aña dānā ṭayanmaya
   Bād añlayan bu ẖāki zihī pāk-dīn ola

5. Ṭutdı cihānı zerḳ ü riyā 'āfiyet bulan
   Mey-ẖāne gūşesindeki ẖalvet-nişīn ola

6. Düşmedi çengüme nice yandumsa 'ūdveş
   Bir hem-nefes çü ney ki deminde ḥanīn ola

7. Şeyẖī ḳo ẖāneḳāhı ẖarābāta ḳaṣd ḳıl
   Ki aṣḥāb-ı ẕevḳ ü şevḳ ile ṣıdḳuñ yaḳīn ola

Şerh

١. شـــعركده لطـف اولا مى كوكـــل كـم حــزين اولا
يــاز دفــــتره بـــو شـــعرى كه حكمـت هميـن اولا

[164] BİLEKİN, Halit, Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 104

1. **Şi'rinde luṭf ola mı göñül kim ḥazīn ola**
   Yaz deftere bu şi'ri ki ḥikmet hemīn ola

Şi'rinde lutf ola mı kim gönül hazin ola. Bu şi'ri deftere yaz ki hemin hikmet ola.

Lutf (a.i.) : 1. hoşluk, güzellik. **2.** iyi muâmele, iyilik

Hazīn (a.s.) : 1. hüzünlü, mahzun olarak, kederli, gamlı. **2.** hüzün verici

Defter (a.i.c. defâtir) : dikilmiş kâğıt mecmuası

Hikmet (a.i.) : 1. hakîmlik. **2.** Sebep

Hemīn (f.e.z.f. ve s.) : bu bile, tıpkı bu; çok

Şiirinde letafet (tatlılık) ol(sa) gönlüm hüzünlü (hazin) olur mu? Bu şiiri deftere yaz ki bu da hikmet(li bir söz) olsun.

Amelle beraber ilim, faydalı ilim ve salih amel anlamlarına da gelen hikmet, insandaki akıl kuvvesinin istikamet üzere ve aşırılıklardan uzak olma mertebesidir[165]. Bir iş yapıldığında ve akıbetinde o işten bir fayda görüldüğünde, hikmet kelimesinden bahsedilebilir. Bu yüzden İslam âlimleri tek başına ilmi, hikmet kabul etmezler. İlimle amel birleştirilmeli, ilimler böyle uygulanmalı ve bir fayda vermesi beklenmelidir. Hikmet ilimle yapılan ameldir ve ilimle ameli birleştiremeyene hakîm denilmez[166].

Şair, beyitte şiirin tatlı ve hikmetli olmasına dikkat çekmiştir. Şiirin, insanın ruh halini olumlu yönde etkilemesi ve onun sevindirmesi gerekir. Beyite başka bir yönden baktığımızda ise daha farklı bir anlam karşımıza çıkmaktadır. Bir yapı olarak baktığımız beytin her bir tuğlası, yani kelimeleri ile oynadığımızda karşımıza:

"Gönül hüzünlü (hazin) olduğu zaman şiirinde letafet (güzellik) olur mu? Bu şiiri deftere yaz ki sebep (dediğin) böyle[167] olur." yorumu çıkmaktadır. Nitekim bilindiği gibi çoğu şaire göre şiirin güzel olması, insan kalbine dokunması için hüzün şarttır. Şair bununla hüzünlü olan gönlünden letafetli şiirler beklenmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

---

[165] ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2012, s. 169
[166] ÇETİNKAYA, Bayram Ali, *Yitik Bilgi ve Hikmet*, Nasihat Yay., Ankara 2007, s.38
[167] Ahmed Paşa'nın "hemîn ola" redifli gazelinde "hemîn" sözcüğü "böyle" olarak kullanılmıştır. bk. KARABEY, Turgut, *Ahmed Paşa Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1996, s. 178-183

Şiirin hikmetli olması gerektiği konusuna gelindiğinde ise Peygamber Efendimiz (sav.)in "Fasih ve beliğ olan sözde sihir vardır" ve "Şiirde hikmet vardır[168]." hadîsleri divan şairlerini bu türde eser vermeye sevk etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Resul-i Ekrem (sav)'e hitaben: "(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et! Onlarla mücadeleni, en güzel yol hangisi ise onunla yap[169]." emri verilmiştir.

Teğannî âşıkın aşkını, fâsıkın fıskını arttırırsa, hikemî bir şiir de âşıkların aşkını, kötü şiir ise fâsıkların fıskını artırır[170]. Beyitte de sevgilinin letafetten yoksun olan şiiri karşısında şairin gönlü hüzünlüdür. Şair, onun şiirinden hem bir tatlılık hem de aşkını daha da arttıracak bir hikmet beklemektedir. Burada sevgilinin yüzü bir defter, yüzündeki ayva tüyleri de bir şiir gibi düşünülmüş olabilir. Böyle düşünüldüğünde sevgilinin şaire yüz vermediği anlamı çıkmaktadır. Tasavvufî açıdan baktığımızda ise, ömrünü bir defter olarak düşünen şair bu hikmetli şiirin söylenmesiyle birlikte hayatının daha neşeli geçeceğini ummaktadır.

Beyitte hazin ve lutf kelimeleri arasında **tezat**, şi'r, defter ve yaz kelimeleri ile de **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٢. ژنكــار غمدن ايــت دل و جان كوزكوســــــنى پــاك
جام مي ايلــه كه آيينـــهء غيبيـــــــن اولا

2. Jengār-ı ġamdan it dil ü cān gözgüsini pāk
Cām-ı mey ile ki āyine-i ġayb-bīn ola

Câm-ı mey ile dil ü cân gözgüsini jengâr-ı gamdan pâk it. Ki âyine-i gayb-bîn ola.

Jengār (f.i.): **1.** pas, kir. **2.** bakır pası
Gözgü (t.i.): ayna
Pāk (f.s.): **1.** temiz, arı, pak **2.** saf, hâlis; hilesiz **3.** kutsal, mübarek

[168] Buhârî, Edeb 90; Ebü Dâvud, Edeb 95, (5010); Tirmizî, Edeb 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb 41, (3755)http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=hadisgoster&kid=472.(6.09.14)
[169] Kur'ân-ı Kerîm, Nahl Suresi (16/125)
[170] Abdullah Farukî el-Müceddidî, *İslâm'da Zikir ve Râbıta*, FİAV Yayınları, Ankara 1997, s.110

Gayb (a.s.c. guyūb) : **1.** gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp. **2.** belirsiz, bilinmeyen şeyler

-bīn (f.s.) : gören, görücü

Gayb-bīn: gizli olan, göze görünmeyen, belirsiz ve bilinmeyen şeyleri gören, görücü

Şarap kadehi ile gönül ve can aynasını gam pasından temizle ki bilinmeyeni gören ayna olsun.

Divan edebiyatında gerek gerçek gerekse mecaz anlamlarıyla birçok kavrama sembol olmuş ayna, parlaklığı ile sevgilinin yüzüne, gerdanına müşebbehünbih olmuştur[171]. Gubar, toz, jengar gibi kelimelerle bir arada kullanılan ayna ile cam-ı Cem, ayine-i İskender, ayine-i âlem-nüma gibi terkipler kullanılarak efsanevi aynalara da telmihte bulunulur[172]. Beyitte telmihte bulunulan şey, şarabı bulduğu düşünülen Cem'in kadehidir. Bu kadeh, içine bakıldığında dünyada olup bitenlerin görüldüğüne inanılan sihirli bir kadehtir[173].

Tasavvufta somut eşyanın soyut, soyut eşyanın da somut bir hal alması neticesinde ayna mefhumu da çeşitli sembollerle karşımıza çıkmaktadır. Vahdet-i vücut, eşyanın ve insanın mahiyeti, yaratılış ve tecelli gibi kavramlar anlatılırken de ayna kullanılmıştır[174]. "*Mistisizmin özünü ifade etmeye en uygunu ve aynı zamanda temelinde irfânî (gnostik) veya aklî özelliğe sahip olanı ayna simgesidir. Ayna manevi tefekkürün en dolaysız simgesidir; çünkü öznenin ve nesnenin birliğini temsil eder*[175]."

Tasavvufa göre dünya, ilâhi tecelli üzerine yaratılmıştır. Allah kendisini görmek ve göstermek istemiş, bunun üzerine kâinat ortaya çıkmıştır. Yani bu dünya Allah'ın, yani sevgilinin göründüğü yer, dolayısıyla da bir nevi aynadır. İnsan bu imtihan âleminde her bir çiçeğin açışında, her bir rüzgârın esişinde, her bir yağmur

---

171 ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, TDV Yay., Ankara 1993, s. 56-57

172 GÜLER, Zülfi, "Şeyh Galip Divanı'nda Ayna Sembolü", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:14, S:1, Elazığ 2004, s.2

173 ONAY, age, s. 87-88

174 GÜLER, agm, s. 2

175 BURCKHARD, Titus, *Aklın Aynası* (Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler), Çev. Volkan Ersoy, İnsan Yay. İstanbul 1997, s. 127

damlasında Allah sevgisini görebilir. Zira âlem bir ayna onda meydana gelen her olay da, bir tecelli aksidir[176].

Tasavvuf edebiyatında şarap kadehi ve şarap içme, Cem'in kadehi gibi bütün sırları insana açıklayan, bildiren bir büyü olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bu terkibi genellikle gönüle benzetirler[177]. Gönül, bir ayna ise temiz olmalıdır. Sâlikin gönlü dediğimiz ayna onun her şüphesinde ve nefsine her yenik düşmesinde bir kat daha tozlanır, lekelenir. Gönül aynasındaki tozları temizleyen salik, zamanla yaratılanları ve yaratanı daha net görür. Şeyhi de ilk beyitte sevgiliden gelen dertle yani lütufla gönül aynasındaki tozları üfürdüğünü belirtmişti. Bu beyitte de bazı efsanelere telmihte bulunarak seyr-i sülûk yolundaki bir kişinin gönlünde Allah'tan başka hiçbir şey olmamasına, bu kesret âleminde her nereye baksa vahdeti görmesine dikkat çekmiştir. Şair Cem'in kadehinden içilen şarapla, yani ilahi aşkla gönül aynasının pasının silineceğini ve böylece muhabbetullahla görünmeyenleri görünür hale getirileceğini belirtir.

Jengâr-ı gam- câm-ı mey, dil-âyine, gözgü- gayb-bin kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**, can ve dil aynaya, gam somutlaştırılarak somut bir eşyaya, şarap da bu eşyayı temizleyen bir maddeye **teşbih** edilmiştir. Ayrıca gam, dil, can, câm-ı mey, ayine ve gözgü kelimeleri **tenasüp** sanatını oluşturur.

٣. یـا رب بـو ظلـم و فتنـــه زماننـــدن الامان

آمیـن ایـدن بـو ورده بـــلادن امیـن لاوا

3. Yā Rab bu ẓulm u fitne zamānından el-amān

Âmīn iden bu virde belādan emīn ola

Ya Rab! Bu zulm u fitne zamanından el amân. Bu virde âmîn iden belâdan emîn ola.

Vird (a.i.c. : evrâd) : belli zamanlarda okunması âdet olan Kur'ân cüzleri, duâlar

[176] PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1989, s.165

[177] ULUDAĞ, age, s. 82-83

Emīn (a.s.c.: ümenâ) : 1. emniyet sahibi, korkusuz; birine emniyet eden, güvenen; şüphe etmeyen; kendisine güvenilen kimse **2.** emniyetli, korkusuz (yer) **3. i.** Hz. Muhammed'in lâkabı **4.i.** erkek adı

Ey Allah'ım ! Bu zulm ve kargaşa ortamından usandım, (yardım et). Bu duâya "âmin" diyenler belalardan emin olsun.

Şair beyitte kargaşa ve zulm ortamı derken, içinde bulunduğumuz dünyadan bahsetmiştir. Tasavvufî düşüncede dünya, "insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey[178]" olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla insanlara bu dünya yerine ahireti seçmeleri gerektiği vurgulanır. Kur'an'da "Dünya menfaati önemsizdir, takvâ sahipleri için âhiret daha hayırlıdır[179]." buyurulmuştur. İnsanın bir süreliğine barındığı bir misafirhane olan bu dünya, ahiret için bir menzil, bir binektir. Kim onu bu yönde kullanırsa, ilahi rızaya kavuşur. Kim onun aldatıcılığına kanıp onun zevklerine kapılırsa, hüsrana uğrar. Dünyanın aldatıcılığına kapılmayan insanlar içinse bu âlem cehennemdir. Çünkü burada bulunan nimetlerin ahiretteki nimetler yanında bir hiç olduğunun farkındadırlar.

Şair de beyitte Allah'a yalvarmakta, ondan medet ummaktadır. Üstelik duasına vird özelliği katmıştır. Vird günlük ders olarak verilen zikirdir[180]. Yani şairin tek duası bu olmuş, günlük bir ödev gibi her gün yapmaktadır. İçinde bulunduğu zulüm ve haksızlık ortamından bıkmış, usanmıştır. Bir an önce O'na kavuşmak istemektedir. Mevlâna'nın deyimiyle "şeb-i arûs" u beklemektedir. Zira hakikat ehli için bu mâsivâ dünyasından ahirete geçiş günü, düğün günüdür. Şairi bu yakarışını duyup âmin diyenler de kurtuluşa ereceklerdir. Bu duaya âmin diyen kişiler, şairle aynı görüşü benimseyen kişilerdir. Şair gibi ahireti isteyen bu kişilere de zeval yoktur. Onlar da Kitâb-ı Mübîn de buyurulduğu üzere doğru yoldadırlar.

Zulm, fitne, belâ, âmân kelimeleri **tenasüp** sanatını oluşturur. Rab, âmin, vird kelimeleri ikinci bir **tenasüp** oluşturur. Yâ Rab ile **nidâ** sanatı yapılmıştır.

٤. دنــــیی دنــی درر اکا دانـا طینمایـــــه

بــاد اکلایـــن بــو خـاکی زهی پاکــــــدین اولا

[178] ULUDAĞ, age, s. 112
[179] Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi (4/77)
[180] ULUDAĞ, age, s. 381-382

4. **Dünyī denī durur añа dānā ṭayanmaya**
Bād añlayan bu ḫāki zihī pāk-dīn ola

Dünyî denî durur ana dânâ tayanmaya. Bu hâki bâd anlayan zihî pâk-dîn ola.

Denī (a.s.) : alçak, rezil, soysuz

Dānā (f.s.c. dânâ-yân) : bilen, bilici, bilgiç

Zihī (a.e.) : 1. ne güzel, ne hoş **2.** âferin, bravo

Dünya alçaktır, ona bilgili (insan) dayanmaz. Bu toprağı rüzgâr kabul edenin dini ne güzel temiz olur.

Sevgiliden ayrılıp bu dünyaya gelmiş insan için bulunduğu yer, dayanılamaz bir azap ocağıdır. Şair de hakiki âşık için bu dünyanın bir cehennem, sahte âşık için de cennet mahiyetinde olduğunu vurgulamaktadır. Fani dünyanın gerçekliğini anlayanların bilgili olduğunu ve bu hayata dayanamayacaklarını belirtir. Bunları anlamayan nâdânlar ise, birkaç nefeslik ömürlerini zevk ve sefa içinde geçireceklerdir. Bu âlemin hiçliğini anlayan kişinin gönül gözü açılmış, baktığı her yer de O'nu görüp onsuz hiçbir şeyin gerçek bir varlığı olmadığını anlamıştır. Bâki bir gazelinde;

"Hep senün'çündür benüm dünyâ cefâsın çekdüğüm

Yoğsa 'ömrüm varı sensiz n'eylerin dünyâyı ben"[181] diyerek bu dünyanın boşluğunu, O'nsuz bir hiç olduğunu belirtmek istemiştir.

Kâinatın en alt kademesinde toprak bulunur. Rüzgârın ise bir varlığı, cismi yoktur, ruh gibidir. Bir esişiyle toprağı havaya kaldırır. Bir varlığı olmayan insan da, bir gün gelecek sadece ruh olacaktır. Bir rüzgâr gibi sevgiliye doğru esecektir. Kur'ân'da : "Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevk ederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız."[182] buyurulmuştur. Şeyhî de bütün insanlar gibi topraktan yaratılmış ve yine toprak olacaktır. İçinde yaşadığı dünyanın,

[181] KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, TDK. Yay., Ankara 2011, s. 335
[182] Kur'ân-ı Kerîm, A'râf Suresi, (7/57)

yani üzerine bastığı toprağın geçiciliğinin farkındadır. Şair, tasavvufun öngördüğü gibi bir toprak olmak ve sevgiliye kavuşma müjdesini veren rüzgârla birlikte sevgiliye uçmayı istemektedir.

Şair anâsır-ı erbâa'dan toprak ve havayı beyitte kullanmıştır. Dünya alçak bir kişiye benzetilerek **teşhis** edilmiş, denî ve dânâ kelimeleriyle **cinas** yapılmıştır. Dünyî, denî ve hâk kelimelerinde **tenasüp** vardır.

٥. طوتــدی جهــانی زرق و ریــا عافیـــت بـــولان
میخانـــه کوشســـــنده که خلــوت نشـــین اولا

5. **Ṭutdı cihānı zerḳ ü riyā 'āfiyet bulan**
Mey-ḫāne gūşesindeki ḫalvet-nişīn ola

Cihânı zerk ü riyâ tutdı. 'Afiyet bulan mey-hâne gûşesindeki halvet-nişîn ola.

Zerk (a.i.) : 1. bir su veyâ sıvı ilacı şırınga ile verme **2.** sofuların giydiği mavi cübbe **3.** dindar görünme **4.** ikiyüzlülük, hile, riyâ, dalavere

'Âfiyet (a.i.) : sağlık, esenlik

Halvet-nişîn (a.f.b.s.) : halvette, yalnızlıkta oturan

Dünyayı ikiyüzlülük ve hile sardı. Meyhane köşesinde afiyet bulan yalnız otursun.

Şair beyitte, çevresindeki insanların ikiyüzlülüğünden yakınmaktadır. Divan edebiyatında riya denilince akla ilk gelen "zâhid"dir. Rind ve zâhid, divan edebiyatında sık kullanılan sembollerdir. Bu ikisi, her zaman bir çekişme içerisindedir. Rind, hoşgörülü olgun insanı, zâhid ise kaba sofuyu temsil eden iki tiptir. Genelde kendilerini rind meşrep olarak gören divan şairleri, şiirlerinde daima zahidi kötüleme çabasındadır. Rind, ibadetini Allah'a kavuşmak için yapar. Şairlere göre asıl olması gereken de budur. Bu yüzden zahidi ikiyüzlü olarak vasıflandırmışlardır[183].

---

[183] SEVGİ, Ahmet, "Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid'i Üzerine", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S: 3, Konya 1997, s. 129-130

Tasavvufta meyhane, Allah aşkının sunulduğu yerdir, yani tekkedir[184]. Halvet ise yalnız kalmak ve tenha bir köşeye çekilmek, Allah ile gizlice konuşmak ve O'ndan başka her şeyden uzaklaşmak demektir[185]. Şair beyitte Allah'ın aşkının sunulduğu yer olan meyhanede riya ve zerk konusunda rahat olanın bir köşede oturmasını belirtmiştir. Yani riyakâr kişinin meyhanenin bir köşesinde yalnız oturmasını istemiştir. Onu kendisi gibi Hakk aşığı kabul etmez. Bu yüzden de aralarında onun gibi kişileri istemez. Çünkü onlar, ilahı aşkı içmek için geldikleri meyhanede riyakârdırlar.

Beyitte meyhane, gûşe ve halvet-nişin kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. دوشمدى چنكمه نيجه ياندمسه عودوش
بر هم نفس چو ني كه دمنده حنين اولا

6. Düşmedi çengüme nice yandumsa 'ūdveş
Bir hem-nefes çü ney ki deminde ḥanīn ola

Nice yandumsa ki ūdveş, deminde hanîn ola çü ney bir hem-nefes çengüme düşmedi.

Çeng (f.i.) : **1.** el. **2.** pençe **3.** kanuna benzer, dik tutularak çalınır bir çeşit saz. **4. zf.** eğri büğrü

'ûd (a.i.c. : a'vâd, îdân) : **1.** ağaç, odun. **2.** ödağacı. **3.müz.** ut

Dem (a.i.c. : dimâ') : kan

Dem (f.i) : **1.** soluk, nefes. **2.** içki. **3.** an, vakit, saat, zaman.

Hanîn (a.i.) : **1.** şevk, arzu, iştiyak, istek. **2.** şiddetli arzudan doğan feryâd, inilti.

Hem-nefes (f.a.b.i.) : arkadaş

Ne kadar yandıysam da ûd (ve) anında inleyen ney gibi bir arkadaş sazımla bir olmadı.

---

184 ULUDAĞ, age, s. 248
185 ULUDAĞ, age, s. 156

Şair beyitte ûd, ney ve çeng kelimelerini tevriyeli olarak kullanmıştır. Beyitte bu üç kelimeyi birer musiki aleti olarak ele aldığımızda bu anlama gelmektedir. Diğer anlamlarını göz önünde bulundurduğumuzda ise;

(Ne kadar yandıysam da ödağacı (ve) her solukta inleyen kamış (veya kâmil insan) gibi bir arkadaş elime geçmedi.)

Her tür duygu ve düşüncesini iki mısralık beyitlerine başarıyla sığdıran, aynı zamanda birer âlim ve sanatkâr olan divan şairleri için musiki aletleri, gerek şekilleri gerek yapılışları gerek sesleri bakımından şiirlerinde değişik imajlarla kullandıkları unsurlardandır. Evrenselliği herkesçe kabul edilen müzik, insanda rahatlama ve gevşemede oldukça ekilidir. Divan şiirinde de musiki makamları sözlük anlamlarının dışında, şairlerin çeşitli ruhsal durumlarını açıklaması ile de kullanılmıştır[186]. Dini hayatta çok önemli bir yere sahip olan müzik özellikle tekke hayatında, ayinlerde ve dini törenlerde ön koltuklarda yerini almıştır.

Divan şiirinde kullanılan müzik aletlerinden en önemlisi ney'dir. Özellikle de Mevlevilikte önemli bir rol oynayan ney, Mevlana'nın mesnevisinin başında yer almaktadır:

Dinle bu ney nasıl hikâyet ediyor
Ayrılıkları nasıl anlatıyor
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri
Feryadımla erkek de ağlayıp inlemiştir, kadın da[187]

Hz.Mevlâna'ya göre mûsıkî, Allah'ın lisânıdır. Yüce Yaratıcı, Bezm-i Elest'te ruhlara mûsıkî ile seslenmiştir. Yine ney, insan-ı kâmil'in (yani birtakım merhalelerden geçerek olgunlaşmış insanın) sembolüdür ve aşk derdini anlatmadadır. Benzi sararmış, içi boşalmış, bağrı dağlanarak delikler açılmış, ancak Yüce Yaratıcı'nın üflediği nefesle hayat bulan, tıpkı insan gibi geldiği yere özlem duyan ve delik deşik olmuş sînesinden çıkan feryâd ve iniltileri ile insanlara sırlar fısıldayan bir dosttur[188].

Perdesiz bir telli saz olan ûd ise, ağaç odun ve ödağacı anlamlarına da gelir. Kelimenin aslı Arapça sarısabır veya ödağacı anlamındaki el-oud'dan gelir. Ödağacı

---

[186] KALENDER, Ruhi, "Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri", 1987, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 29, s. 361-375
[187] GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s.26
[188] ÖZTEKİN, M. Bolkar, *Fuzuli ve Şeyh Galib Divanlarında Ney Metaforu*, Elazığ 2007, Fırat Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 5-6

yanarken güzel koku veren bir ağaç türüdür. Divan şiirinde yanığının fazla olmasından dolayı çıkardığı ses ve sevgilinin saçı ile ilişkilendirilerek konu edilir.

Kanuna benzeyen, fakat dik tutularak çalınan çeng ise sevgilinin hasretiyle iki büklüm olmuş aşığın bedenine müşebbehünbih olmuştur. Yine çıkardığı ses ve aşığın iniltisi arasında da benzerlik kurulmuştur.

Şeyhî'nin beyitte çevresinden yakındığı görülmektedir. Etrafında onunla aynı yolda olan, ney ve ûd gibi içten yanık inleyen, çeng gibi dört büklüm olan, çekeceği eziyetlere karşı sabırlı olan kimse yoktur. Şair bu yolda yalnızdır. Onun derdini paylaşabileceği, içini dökebileceği kimsesi yoktur. Herkes onun yanışına seyirci kalmaktadır. Çevresindeki herkes kesret içindedir. Şair de bu durumdan ne kadar rahatsız olduğunu belirtmektedir.

Çeng, ney ve ûd kelimeleri musiki aletleri olduklarından **tenasüp** sanatını oluşturur. Ney, yanmak ve ûd kelimeleri de ikinci **tenasüb**ü oluşturur.

٧. شـــيخى قـو خانقــاهى خراباتـــه قصـــد قيـــل
كه اصـحاب ذوق و شـوق ا يلــه صـــدقك يقيـــن اولا

7. **Şeyḫī ḳo ḫāneḳāhı ḫarābāta ḳaṣd ḳıl**
Ki aṣḥāb-ı ẕevḳ ü şevḳ ile ṣıdḳuñ yaḳīn ola

Şeyhî ḫāneḳāhı ḳo, harâbata ḳaṣd kıl. Ki aṣḥāb-ı zevk ü şevk ile ṣıdḳuñ yakîn ola.

Ḫāneḳāhı (f.b.i.) : meyhane

Harâbât (f.i.) : 1. harabeler, viraneler. **2.** meyhaneler.

Aṣḥāb (a.s.) : 1. sahipler, malik ve mutasarrıf olanlar. **2.** Peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler.

Yakîn (a.i.): sağlam bilgi, iyi, kat'i olarak bilme. **Ayn-el-yakîn:** bir şeyi kendi gözüyle görüp mahiyetini bilme. **Hakk-el-yakin:** gerçekliğine hiç şüphe olmayan. **İlm-el-yakîn:** kat'i olarak edinilmiş bilgi

Ey Şeyhî, tekkeyi bırak, meyhaneye yönel. Çünkü zevk ve şevk sahipleriyle hakikati kesin olarak görenlerden olursun.

Şair beyitte,, her ikisi de meyhane anlamlarına gelen “hanekâh ve harabat” sözcüklerini kullanmıştır. Hanekâh, Farsça tekke, dergâh anlamına gelen sûfilerin toplandığı yerdir. Harabat ise, Arapça yıkıntı, harabelik yerler anlamlarına gelir. Aynı zamanda tasavvufta salikin maneviyatını güçlendirip maddiyatını yok etmesi; yani kendisinde bu dünyaya ait bir şey kalmaması bakımından da bu sözcük kullanılmıştır[189].

Bir mazmunlar dünyası olan divan şiirinde meyhane, şarap, dudak, saki gibi sözcükler, salikin geçirdiği evreleri anlatmaya yardımcı olan birer semboldür. Harabat, aynı zamanda divan edebiyatında mecâzi anlamda dünya olarak da kullanılır. Hâne-kâh ise, ehl-i beyt anlamını karşılamaktadır. Fenafillah yoluna çıkanların dünyasını virane bir yer haline getirmesi ahiret içindir. Salik, dünyasını bir hiç yapsın ki ahiret onun için dört başı mamur bir yer haline gelsin. Bununla ilgili Kur’an-ı Kerim’de de birçok ayet bulunmaktadır : “*Bu dünya hayatı sadece bir oyun ve oyalanmadan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı.”*[190] buyurulmaktadır.

Beyitte şairin meyhaneye meylettiği görülmektedir. Tasavvufa göre, sevgiliye sadece aşkla ulaşılabilir. İlahi aşkın sunulduğu yer ise meyhanelerdir. Meyhaneye gelenler içtikleri ilahi aşk şarabı sonucunda kendilerinden geçerler ve sevgiliye bir adım daha yakın olurlar. Her bir kadehten sonra sevgiliye bir adım daha yaklaşan âşık, hakikati daha net görmeye başlayacaktır.

Beyitte ashâb, ehl-i beyt ve sıdk kelimeleri Hz. Ebubekir’i hatırlatmaktadır. Doğruluğu ve güvenilirliği nedeniyle “sıddık” lakabını alan Hz. Ebubekir, Peygamber Efendimizin (s.a.v.)’in zamanında yani asr-ı saadet denilen mutluluk çağında yaşamış, onun vefalı dostlarından biridir[191].

Harâbât, hanekâh, ashâb-ı zevk ü şevk kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır. ayrıca tekke ve meyhane kelimelerinde anlam bakımından **tezat** bulunmaktadır.

2.2.2. GAZEL 2[192]

Mefā῾ilün Fe῾ilātün Mefā῾ilün Fe῾ilün

[189] ULUDAĞ, age, s. 158
[190] Kur’ân-ı Kerîm, Ankebût Suresi, (29/64)
[191] PALA, age, s. 146
[192] BİLTEKİN, age, s. 106

1. Hezār dil gözedür dil-ber ise ancaġ ola
   Maḥal ḳomaz felege server ise ancaġ ola

2. Ne bī-naẓīr güneşdür ki ḳanda yüz ṭutsa
   Cihān naẓar bıraġur manẓar ise ancaġ ola

3. Lebi durur dişile la'l ü lü'lü' ü yāḳūt
   Ne ḳıymeti var eger gevher ise ancaġ ola

4. Nebāt-ı la'li sözinden zülāl olur deryā
   Tebāreka'llāh eger şekker ise ancaġ ola

5. Ḳaşuñ gözüñ dirilüp oldılar ṭanuḳ ḳanuma
   Ṭut imdi şer' sözin maḥżar ise ancaġ ola

6. Bu kim dimişler aña ḫaste 'āşıḳa baḳmaz
   Ḳayırmaz öldüricek ṣorar ise ancaġ ola

7. Şehā bu Şeyḫī ḳuluñuñ var ise biñ cānı
   Fidī durur yoluña çāker ise ancaġ ola

Şerh

١. هزار دل كوزدر دلبر ايسه انجغ اولا
محل قومز فلكه سرور ايسه انجغ اولا

1. **Hezār dil gözedür dil-ber ise ancaġ ola**
   Maḥal ḳomaz felege server ise ancaġ ola

Dil-ber hezar dil gözedür ise ancag ola, server feleğe mahal komaz ise ancag ola.

Hezâr (f.i.c. : hezârân) : 1. bülbül. **2. S.** bin. **3. S**. pek çok

Dil-ber (f.b.s.c.) : 1. gönlü alıp götüren, güzel. **2. İ.** kız adı

Mahal (a.i.) : yer

Server (f.i.c. : serverân) : 1. baş, başkan, reis, ulu. **2.** erkek adı

Gönül alan sevgili, bin gönül daha bekliyorsa (ancak bu kadar olur), başı feleğe yer bırakmıyorsa, ancak bu kadar olur.

Beyitte şairin sevgiliye gönlünü verdiği ama bunun sevgili nazarında yeterli olmadığı, sevgilinin uzun boyunu anlatmak için feleği kullanarak mübalağa yaptığı görülmektedir. Divan edebiyatında sevgili, aşığın canına kasteder. Can, insanın maddi varlığı, gönül ise manevi varlığıdır. Tasavvufta aynaya benzetilen gönlün temiz ve bütün olması gerekmektedir. Gönül eğer kırılır bin parçaya bölünürse, bu insanın kesrete düştüğü anlamına gelir[193]. Beyitte de şair gönlünü sevgiliye vermiş, ama sevgili bin gönül daha istemektedir. Bu da şairin gönlünü bin parçaya ayırması anlamına gelir. Bunun üzerine de "ancak bu kadar" olur diyerek şair şaşkınlığını dile getirmiştir.

Divan şiirinde sevgiliyi ifade eden şah, server, sultan gibi kelimeler kullanılır. Bu şahın oturduğu taht da şairin gönlüdür. Tasavvufta da Allah, ilk olarak temiz olup olmaması bakımından kulunun gönlüne bakar ve yeterince temiz ve saf bulursa orada tecelli eder.

Şiirlerde hep dönekliği ve aşığın başına gelen musibetlerin müsebbibi olarak karşımıza çıkan felek, geçmişten günümüze ayetler, hadisler, tasavvuf ve İsrailiyat ile birlikte geniş bir nazariyeler silsilesi oluşturmuştur. Eski tefsir bilginlerine göre Allah, önce kendi ruhundan "Akl-ı külli" denen yeşil bir cevher yaratmıştır. Daha sonra on dört çeşit ruhun yaratılmasıyla "Alem-i Melekut" tamamlanmıştır. Cisimler âlemini yaratmayı istediğinde de "Arş-ı Azam, cennet, cehennem, yedi kat gök ve anasır-ı erba'a" meydana getirilmiştir. Bu yedi kat gök, iç içe geçmiş yedi çadır gibi olup yeryüzünü çevreleyen iç içe geçmiş daireler şeklindeki sekiz Kaf Dağı'nın yedisi üzerinde bulunurlar. Sekizinci dağ, dünya semasını çevreler. Başka ve daha kısa bir ifadeyle; Akl-ı Küll, Nefs-i Küll'ü meydana getirmiş, bu ikisinden dokuz kat gök, bu göklerin dönmesiyle dört unsur ve dört tabiat, son olarak gök ve bu dört unsurun birleşmesi ile de canlılar, cansızlar ve bitkiler meydana gelmiştir[194].

---

[193] İPEKTEN, Haluk, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 120

[194] ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare, Sabiteler", Türk Dünyası Araştırmaları, s. 134-135

Klasik edebiyatta din bilginlerinin bu görüşünden çok, filozofların Batlamyus (Ptolemaios)'a dayanan dokuz kat felek görüşüne daha çok rağbet edilmiştir. Divan edebiyatında şairler, feleği iç içe geçmiş dokuz kat çadıra veya kâseye veyahut da yine iç içe sıralanmış soğan kabuklarına benzetmiştir. Bu katmanlar birbirlerine bağımlıdır. Sadece en üstte bulunan Atlas feleği, diğer istikamette seyreden felekleri kendi yönünde dönmeye zorlar. Sekiz feleğin bu zoraki dönüşü de insanların kaderleri üzerinde etkilidir. Şairlerin de başına gelen her beladan feleği sorumlu tutmaları bu nedenledir[195].

Gazellerde yükseklik yücelik, parlaklık ve genişlik yönlerinden sevgili tasvirinde kullanılan felek, beyitte bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şair sevgiliyi kendi nazarında göklere çıkarmış, onu bütün feleği kapladığını belirtmiştir. O ise, bu muazzam sevgili yanında küçücük bir tozdur. Bu toz, rüzgârla binlerce kez savrulup havalanmak istemektedir. Çünkü en yüksek felekten sonra Allah'ın sonsuz ilmi başlamaktadır. Her tarafı kuşatan Allah'ın ilmi bu mertebeden sonra insanın akıl sınırlarını aşar[196].

Beyitte dil-ber ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; boyunun felek ile karşılaştırılmasında **mübalağa**; dilber, server ve dil kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. نـه بــى نظـــير كنشـــدر كه قنــده يــوز طوتســـه
جهان نظـر بـــراغر منظـر ايســه انجـغ اولا

2. **Ne bī-naẓīr güneşdür ki ḳanda yüz ṭutsa**
Cihān naẓar bıraġur manẓar ise ancaġ ola

Ne bî-nazîr güneşdür ki kanda yüz tutsa cihan nazar bıragur. Manzar ise ancag ola.

Nazîr (a.s.) : benzer, eş

Nazar (a.i.c. : enzâr) : 1. bakma, göz atma. **2.** düşünme. **3.** göz değme. **4.** iltifat. **5.** itibar. **6.** yan bakış. **7.** güzel, dilber

Manzar (a.i.): 1. nazar edilen, bakılan, görülen yer. **2.** görünüş. **3.** çehre, yüz. **4.** Gözbebeği

---
195 PALA, age, s.165
196 PALA, age, s. 165

O, öylesine benzersiz bir güneştir ki yüzünü nereye çevirse dünya (ona) bakakalır. Manzara ancak bu kadar (güzel) olur.

Divan edebiyatında yüzü çevreleyen saçların görünümü ve bu ikisi arasındaki renk ve nicelik zıtlığı nedeniyle sevgilinin yüzü, renk ve parlaklık açısından güneşe benzetilmiştir. Dördüncü felekte bulunan güneş, gökyüzünde kendisinden daha büyük ve daha parlak bir gök cisminin bulunmaması, doğduğu anda etrafını aydınlatması, ondan başka bu kadar aydınlatıcı bir cismin bulunmaması nedeniyle diğer yıldızlar arasında cihan sultanı olarak görülür[197].

Güneş, yüzüne bakılmayışı ve bakıldığı anda insanın gözlerini yaşartması nedeniyle de sevgili için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır[198]. Beyitte cihan halkı bu parlak güneşin güzelliğine bakakalmıştır. İnsanın çok uzun süre güneşe bakması olanaksızdır, şayet bakılırsa da bu körlüğe neden olabilir. Güneşle kör olmak, onun ateşinde yanmak ve onda ruhu eritebilmek sadece insan-ı kâmilin başarabileceği bir şeydir.

Tasavvufta güneş, bir nur olarak görüş alanına çıkan Allah'ın adıdır. Allah, sonsuz ve sınırsız bir nurdur. O, nuruyla bütün varlığı kuşatır, bu âleme tecellisi de nur olarak adlandırılır. Mutasavvıflara göre Allah, "şems-i münir"dir. Bu dünyadaki güneş de, O'nun bu geçici âleme yansımasıdır[199]. "Her ne yana dönerseniz Allah'ın vechi oradadır."[200] âyeti de bunu ispat eder. Güneş aşikârdır ve varlığı gizlenemez[201]. Allah da zahirdir. Güneş olmadan güneşi görmek mümkün olamaz. Dolayısıyla Allah da Allah ile bulunur ve bilinir. Bunun için de öncelikle bu güneşe yüz çevirmek gerekir.

İnsan yani kul, bu güneş karşısında bir zerredir. İlahi nurdan bahsedilince Allah'ın nuru güneşe, insan ruhu ise zerreye benzetilir. Allah'ın mutlak ve tek ışık kaynağı olan nuru, yarattığı insan ruhu zerrelerine yansıyınca bu zerrelerde birer ışık huzmesi haline gelir. Yani kendi içinde önemsiz olan bir zerreciği parlak ve fark edilebilir bir ışık huzmesi haline getiren yine Allah'tır. Divan edebiyatında zerreler

---

197 PALA, age, s.194-195
198 PALA, age, s. 194
199 Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, İnsan Yay., İstanbul 2013, s. 673-674
200 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, (2/115)
201 PALA, age, s.194

üzerinde güneşin bir çekim gücü olduğuna, zerrelerin güneş ışığında bu çekim gücü ile güneşe kavuşmak üzere harekete geçtiklerine dair bir düşünce vardır[202].

Beyitte de şair, sevgilinin yani mutlak yaratıcının güzelliği ve nuru karşısında hayranlığını dile getirmiştir. Allah bir güneş gibi kullarının üzerine doğmuştur, yüzünü onlara çevirmiştir. Bu da, kullarının hakikat yolundan sapmamaları içindir. İnsanlar, onun nuru ile hakikati bulurlar.

Nazîr, manzar ve nazar kelimelerinde **iştikak**, nazir ve nazar kelimelerinde **cinas** sanatı vardır. Ayrıca sevgili olarak düşünülen güneş kelimesinde **açık istiare** bulunmaktadır.

٣. لبی دورر دشیله لعل و لوء لوء و یاقوت
نه قیمتی وار کر کوهر ایسه انجغ اولا

3. Lebi durur dişile la’l ü lü’lü’ ü yāḳūt
Ne ḳıymeti var eger gevher ise ancaġ ola

La’l ü lü’lü’ ü yâkût dişile lebi durur. Ne kıymeti var? Eğer gevher ise ancag ola.

La‘l (a.i.): **1.** kırmızı, al. **2.** kırmızı ve değerli bir süs taşı. **3.** dudak

Lü’lü (a.i.c. : leâlî) : 1. inci. **2. mec.** bakire, el değmemiş

Yâkût (a.i.c. : yevâkit) : yakut, değerli bir süs taşı. (kırmızı, sarı, mavi, beyaz renklerde olur.)

Gevher (f.i.) : 1. elmas, cevher. **2.** inci. **3.** değerli taş. **4.** bir şeyin aslı, esası.

Lal, inci ve yakut (onun) dişiyle dudağıdır. (Onların) ne değeri var? Eğer asıl olan oysa (cevher dediğin) ancak böyle olur.

Şair beyitte, her biri kendi içerisinde değerli olan ziynet eşyalarından lal ve yakutu sevgilinin dudağına, inciyi ise dişlerine benzetmektedir. Hatta benzetmek bir yana mübalağa yaparak sevgilinin dudağını ve dişlerini, bu değerli taşlardan daha üstün tutmaktadır. Onun nazarında sevgilinin dudağı gibi kıpkırmızı parlayan lal ve

---
[202] ONAY, age, s. 182-183

yakut, dişleri gibi bembeyaz inci yoktur. Eğer yakut ve lal kırmızıysa bu, sevgilinin dudaklarını gördükten sonra kendi renginden utanması nedeniyledir.

Divan edebiyatında incinin sevgilinin dişlerine benzetilmesi durumuyla sık sık karşılaşılır. Sevgilinin dişleri bir inci dizisi, lal dudağı ise onu kapatıp saklayan bir kutu niteliğindedir. Yine incinin sevgilinin teri, vuslatı, aşığın gözyaşları için de bir müşebbehünbih unsur olarak kullanıldığı görülür[203]. Lal ve yakut ise sevgilinin dudakları, aşığın kanlı gözyaşlarını ifade eden unsurlardır. Yakuttan daha sık kullanılan lalin, sevgilinin dudağı için bir benzetme unsuru olarak kullanılması klişeleşmiş, yani divan edebiyatında mecaz-i örfi mahiyetine gelmiştir[204].

Tasavvufta ise lal, sufinin gönlü[205]; inci, Hz. Muhammed (s.a.v.), insan-ı kâmil, akıl; yakut ise akıl ile tabiat arasında kalan nefstir[206]. Gevher ise, manalar ve İlahi sıfatlar anlamındadır[207]. Bu dünyada her insan bir maden gibidir. Herkes kendi mizacına göre birer cevherdir. Önemli olan bu dünyada kendini geliştirip işlenebilecek hale gelmektir. Beyitte lal ve yakut ile teşbih edilen dudak, tasavvufta vahdettir. Vahdete yeryüzünde bir inci gibi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in izini süren insan-ı kâmiller ulaşabilir.

Beyitte lal, yakut, lü'lü, gevher, kıymet sözcükleri kullanılarak **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٤. نبــــات لعلـــى ســــوزندن زلال اولـر دريـا
طباركــــــاللاه اكـر شــكر ايســه انجــغ اولا

4. Nebāt-ı la'li sözinden zülāl olur deryā
Tebāreka'llāh eger şekker ise ancaġ ola

Deryâ nebât-ı la'li sözinden zülâl olur. Tebâreka'llâh. Eger şekker ise ancag ola.

Nebât (f.i.) : nöbet şekeri; **(a.i.c) :** topraktan biten, çıkan her türlü şey, bitki

203 PALA, age, s.125
204 TOLASA, Harun, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara 2001, s. 484
205 ULUDAĞ, age, s. 226
206 ULUDAĞ, age, s. 112
207 ULUDAĞ, age, s. 146

Zülâl (a.i.) : 1. saf, hafif, soğuk, güzel, tatlı su. **2. hek.** yumurta akı, albümin. **3.** kadın adı

Tebâreka'llâh: Allah mübarek etsin

Deniz (onun) kırmızı dudağından çıkan şeker gibi sözlerden tatlılaşır. Allah mübarek etsin. Eğer şeker (denilen) buysa ancak bu kadar olur.

Şair beyitte, sevgilinin şeker gibi ağzından ancak şeker gibi sözlerin çıkacağını, bu sözlerin denizi bile tatlılaştıracağını belirtmek istemiştir. Hâlbuki deniz suyu genellikle tuzlu olur. Sevgilinin sözlerinin bu tuzlu suyu tatlılaştırmasında mübalağa vardır. Zira ağzından çıkan birkaç sözün milyonlarca damlanın oluşturduğu bir ummanı tatlılaştırması bir mucize veya bir sihirden başka bir şey değildir. Bunun karşılığında şair de "Allah'ın ne güzel, ne bereketli işleri var" anlamında bir hayret sözü olan "tebarekallah" sözünü kullanmıştır.

Deryâ kelimesi, tasavvufta varlık veya insan-ı kâmil anlamına gelmektedir. Allah, ise deryâ-yı muhit yani, gücü, bilgisi, sıfatları ile ucu bucağı olmayan bir ummana benzetilir[208]. Kulun bunun karşısındaki durumu, denizden bir damlacık bile değildir. Bu sonsuzluğa Kur'an'da, "Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, sayamazsınız (yani buna gücünüz yetmez)"[209] ayetiyle işaret olunur. Tasavvufî olgunluğu elde eden kişiler, artık temkîn makamına ermiştir. Onları, sevinç, üzüntü etkilemez, dağlar gibi makamlarında sabit, devamlı, Allah ile huzur halindedirler, işte bu makama ermiş, her şeyi hoş gören, başkasının incitmesinden incinmeyen, geniş gönüllü sufîlere "derya-dil" yahut "derya gibi adam" denir. "Denize dalmadıkça inci elde edilmez" atasözüyle, vahdet sırrına ermek için çalışmak, Allah'ta fani olmak gerektiği anlatılır.

Divan edebiyatında sevgilinin dudağı ve dudağından çıkan sözler, sembolik olarak şekere benzetilir[210]. Dudağın çevresindeki ayva tüyleri ise yeşil bir papağana benzetilir[211]. Papağana konuşma talimleri verilirken eğer papağan konuşursa karşılığında ödül olarak şeker verilir. İşte nasıl şeker papağanın ağzına güzel bir tat veriyorsa Allah yolunda olmak da insana güzel bir tat verir, onu güzelleştirir. Allah yolunda olanın tek zikri Allah olur.

---

208 ULUDAĞ, age, s.104
209 Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim Suresi, (14/34)
210 PALA, age, s. 311
211 PALA, age, s. 217

Şekker, nebât ve la'l kelimelerinde **tenasüp**, nebât kelimesinde de **tevriye** vardır. Tebareka'llah sözünde **nida** sanatı yapılmıştır.

٥. قشـــك كـوزك ديـــــرلوب اولـــدلر طنـق قنمـه
طوت ايمـدى شـرع سـوزن محظر ايســه انجـغ اولا

5. **Ḳaşuñ gözüñ dirilüp oldılar ṭanuḳ ḳanuma**
Ṭut imdi şer' sözin maḥżar ise ancaġ ola

Kaşun gözün dirilüp kanuma tanuk oldılar. İmdi şer' sözin tut. Mahzar ise ancag ola.

Şer' (a.i.) : Allah'ın emri, âyet, hadîs, icmâ-i ümmet ve kıyas-ı fukâha esasları üzerine kurulmuş olan din kaideleri

Mahzar (a.i.) : **1.** huzur yeri, büyük bir kimsenin önü. **2.** hazır olma, görünüş, gösteriş. **3.** birkaç kişi tarafından imzalanmış olan dilekçe. **4.** mahkeme sicili

Diril- (t.f.): **1.** yaşamak, ömür sürmek. **2.** geçinmek, imtizaç etmek. **3.** taslamak, -davasında bulunmak ya da **derilmek** olarak: toplanmak, tecemmu etmek

Kaşın (ve) gözün toplanıp kanıma şahit oldular. Şimdi Allah için sözünü tut. Huzura ancak böyle çıkılır.

Şairin bu beytinde, gözlerimizin önünde adeta sanık, tanık, davacı ve hâkimden oluşan bir mahkeme salonu canlanmaktadır. Sanık sevgili, tanık sevgilinin kaşı ve gözü, davacı şairdir. Eğer bu mahkeme kıyamette görülecekse de hâkim Allah'tır. Şeyhi beyitte kullandığı kelimelerle o kadar güzel oynamış ki beyitte geçen bütün kelimelerin diğer anlamları kullanıldığında karşımıza aynı anlama çıkan farklı cümleler çıkıyor:

" Kaşın ve gözün bir olup kanıma tanıklık davasında bulundular. Şimdi Allah için verdiğin sözü tut. Dilekçe ancak böyle yazılır."

Aşığın ömrü boyunca tek istediği sevgiliyle göz göze gelebilmektir. Ancak sevgili her türlü savaş aletleriyle donanmış bir düşman askeri gibidir. Kan dökücülüğü ile bilinen gözün işlevini yerine getirmesinde ona en yardımcı olan

uzuvları kirpileri ve kaşlarıdır. Âşık bir bakış için can atarken sevgilinin gözü çoktan oku yayına koymuş, aşığın gönlünü hedef almıştır. Beyitte de hedef alınan âşıktan kanlar akmaktadır ve şair bundan şikâyetçidir. Kanının döküldüğüne şahit olarak gösterebileceği, yine kanın akmasına neden olan sevgilinin kaşı ve gözüdür. Şair mahkemede sevgiliden kaşının ve gözünün kendisine tanıklık etmesini istemektedir. Hâlbuki sevgili için canından vazgeçen âşıktır. Ondaki aşk vuslat olsa da olmasa da onu öldürecektir. Sevgilinin gözlerine bakma cesareti aldığında zaten ölüm fermanını imzalamış demektir.

“ Kaşın ve gözün dirilip kanıma tanık oldular. Şimdi Allah için sözünü tut. Mahşer günü ancak böyle hesaplaşılır.”

Kıyamet günü hesap günüdür. Mahşer günü bütün varlıklar yeniden diriltilip amelleri üzerinden sorguya çekileceklerdir. Beyte bu anlamda bakıldığında şair mahşer günü sevgiliyle hesaplaşacaklarını ifade etmektedir. Ölümüne sebep olan sevgilinin kaşı ve gözüdür. Ve bu büyük günde onlardan lehine tanıklık etmesini istemektedir. Din kurallarına uyup sözünü tutmasını ve yalancı şahitlik yapmamasını istemektedir. İslam’da verilen sözü tutmak en büyük erdemlerden biridir ve yine en büyük günahlardan biri de yalancı şahitlik etmektir.

Divan edebiyatında âşık olunan güzel her yönüyle kusursuz bir güzeldir. Kusursuzluk özelliği de Mutlak Varlık’a yani Allah’a aittir. Kan ise tasavvufta kesrettir. Kan vücuttan akıp boşaldıkça kesretten kurtulunur, vahdete erişilir[212].

Mahzar, dirilmek, kaş, göz, tanık kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır. aynı zamanda kaş ve göz tanık vasfıyla **teşhis** edilmiştir.

٦. بــو كـم ديمشـــــلر اكا خســـته عاشـــقه بـــاقمز
قـــايرمز اولــدرجك صــورر ايســه انجــغ اولا

6. Bu kim dimişler aña ḫaste ‘āşıḳa baḳmaz
Ḳayırmaz öldüricek ṣorar ise ancaġ ola

Bu kim ana haste âşıka bakmaz, kayırmaz dimişler. Öldüricek sorar ise ancağ ola.

[212] TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvanı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s.57

Kayır- (t.f.): 1. mukayyet olmak, ilgilenmek, önem vermek. **2.** Kaygılanmak, tasalanmak, endişe etmek. **3.** sakınmak, çekinmek. **4.** Hazırlamak

Onun için "hasta olan aşığa bakmaz, onun elinden tutmaz" demişler. Ancak (onu) öldürünce sorar.

Şair beyitte, sevgilinin merhametsizliğinden yakınmaktadır. O, aşk derdiyle hastalanıp yataklara düşmüştür. Ancak sevgili, lütfedip himmet elini ona uzatmamış, bir kere hatırını sormamıştır. Onu ancak öldükten sonra soracaktır. Sevgilinin bu merhametsizliğini de bilenler şairi teselli edercesine ondan her hangi bir ilgi beklememesini, onun hasta âşıklara bakmayacağını söylemişlerdir. Bu sevgilinin hasretinden hastalanan kişinin, sadece şair olmadığını ortaya çıkarır. Demek ki daha öncesinde de aynı dertten muzdarip olup yataklara düşen birçok kişi olmuştur ve sevgili, aynı tavrı onlara da göstermiştir.

Dünyada hastalık da sağlık da insanlar içindir. Hasta ziyareti de dinimizde yapılması gereken ahlaki bir görevdir. Hastaları ziyaret etmek Peygamberimizin sünnetidir. Peygamberimiz kendisi hastaları ziyaret eder, ashabına da hastaları ziyaret etmelerini emrederdi[213]. Hastayı ziyaret eden kişi, onun kederini paylaşır. Şair de sevgiliden bunu beklemektedir. O sevgili yüzünden hasta olmuştur ve yine onun bir lütfuyla iyileşecektir. Eğer bir Müslümansa sevgilinin de bu görevi yerine getireceğini belirtmektedir.

Divan edebiyatında aşk hastasının can ve gönül derdinin doktoru, sevgilinin dudağıdır. Eskiden şifa için yapılan ilaçlar ve macunlar ağzı kapalı bir hokka içerisine konulurdu. Bu yüzden dudak, kapalı oluşu, aşığın konuşmasını sağlaması bakımından içinde ilaç bulunan ağzı kapalı bir hokkaya benzetilmiştir[214]. İki beyit öncesinde de şair sevgilinin dudağından çıkan sözleri şeker olarak nitelendirmişti. Bilindiği gibi geçmişte hasta ziyaretinde hastaya tatlı götürülürdü. Şair de sevgiliden ziyaretine gelmesini, onunla birkaç kelam etmesini istemektedir. Onun derdine derman sadece budur.

Âşık, hasta ve öldürmek kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır.

---

[213] Buhârî, Cenaiz, 2, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=ara&query= (6.09.14)

[214] TOLASA, age, s. 255

۷. شها بــو شـــيخى قولكـــك وار ايســه بــك جــانى
فــدى درر بولكـــه چــاكر ايســه انجــغ اولا

7. **Şehā bu Şeyḫī ḳuluñuñ var ise biñ cānı**
Fidī durur yoluña çāker ise ancaġ ola

Şehâ! Bu Şeyhî kulunun bin canı var ise yoluna fidî durur. Çâker ise ancag ola.

Çâker (f.i.) : kul, köle, cariye, yanaşma

Ey şah! Bu Şeyhi kulunun (eğer) bin canı varsa (senin) yoluna fedadır. Kul (dediğin) ancak böyle olur.

Beyitte şair, açık istiare yoluyla sevgiliye "ey şah" diye seslenmiştir. (Nida sanatı) Divan edebiyatında sevgilinin padişaha benzetilmesi, sıkça görülen bir durumdur. Ahmet Hamdi Tanpınar, klasik şiirin dünyasını bir saray istiaresi olarak görür ve eserlerde bu sarayın yaşam tarzının bulunabileceğini belirtir. Aşk ise, sosyal rejimin kişisel hayata yansıması olan bir kulluktur[215]. Şairler kusursuz olan sevgilinin güzelliğini ve azametini belirtmek maksadıyla, onu güzellik ülkesinin veya güzellerin sultanı olarak kabul etmişlerdir[216]. Böyle düşünüldüğünde sevgilinin evi saray, kendisi padişah, âşıkları da kul olacaktır. Âşık, sevgilisinin kapısında gece gündüz bekleyen, onun yoluna canını, başını çekinmeden feda eden kuldur. Genellikle aşığın özelliklerinden olan kulluk, beyitlerde padişah ile birlikte tezat içinde kullanılır[217]. Şeyhi de başını kılıcıyla sevgilinin kapısına koymuş bir kuldur. İstese seve seve canını verecektir. Hatta bir değil bin canı olsa bile gözünü kırpmadan hepsini feda edecektir. Bu onun için kulluğun gereklerinden biri, ulvi bir görevdir. Böyle padişahına tam sadakatle bağlı, gözü pek kişiler ancak kul olabilir.

Ayrıca bazen âşığın gönlü, canı da bir saray olarak düşünülür. Bu sarayın tahtında oturan ise, tabiki sevgilidir. Yani aşığın gönlü zaten sevgilinin elindedir. İstediği zaman zulmedip âşığın canını alabilir. Ancak halk nazarında padişah, adaletli olmalıdır. Zulmeden padişah iyi karşılanmaz.

---

[215] TANPINAR, A. Hamdi, *Ondokuzuncu Asır Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976, s. 5-8
[216] KURNAZ, Cemal, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1996, s. 212
[217] KURNAZ, age, s. 157- 159

Tasavvufta ise padişah, mutlak güzel olan Allah'tır. Aşığa göre onun kapısında kul olmak, bu fani dünyada sultan olmaktan daha yücedir. Bu dünyada bir kul ve dilenci olarak kendilerini padişahtan daha üstün görürler. Kulun sevgili karşısındaki mutlak teslimiyeti, Allah'a tam bir bağlılığı, sevgiliye kavuşma yolundaki mücadelenin ise fenâfillah mertebesi yolunda kat edilmesi gereken seyr ü sülûk yolculuğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu da, gazellerdeki sevgili tipinin genellikle beşerî vasıflardan âzâde, "aşkın" bir varlık olduğunu göstermektedir[218]. Padişah güç, kuvvet bakımından, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak da görülmektedir. Yani, bir nevi onun gölgesi mahiyetindedir.

Beyitte "şehâ" kelimesi ile sevgiliye seslenildiğinden **nida**; anlamca kul ve şah kelimeleri arasında **tezat**; kul, şeh, fedâ ve çâker kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı vardır.

2.2.3. GAZEL 3[219]

Feʿilâtün Mefâʿilün Feʿilün

1. Göñül almaġa ḳılduñ āl iy dost
   Ne göñül cānı daẖı al iy dost

2. Şol ḥarāmī gözüñe ḳan içmek
   Emdügüñ süd bigi ḥelāl iy dost

3. Ne sa'ādetlü ılduzuñ var kim
   Ḳutlu olur görene fāl iy dost

4. Ben ḳula ṣabr u sen şehe inṣāf
   Bu iki oldı gey muḥāl iy dost

5. Geçmezem ḳāmetüñ hevāsından
   Ki budur ḥadd-i i'tidāl iy dost

---

218 TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan, "Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (2011). S: 29, s.114.

219 BİLTEKİN, age, s. 110

6. Boynuma ṣal ṣacuñ belāsını kim
   Olmasun boynuña vebāl iy dost

7. Sāz u sūz ile ʻūd isem ne ʻaceb
   ʻIşḳ eli virdi gūşmāl iy dost

8. Gōñül uçmaḳ diler ḳapuñda velī
   Cān ḳuşıdur şikeste-bāl iy dost

9. Zülfüñ uzatdı ġam ḥikāyetini
   Ḳanı Şeyḫī'de ol mecāl iy dost

Şerh

١. كوكل المغه قيلدك آل اى دوست
نه كوكل جانى دخى ال اى دوست

1. **Göñül almaġa ḳılduñ āl iy dost**
   Ne göñül cānı daḫı al iy dost

İy dost ! Gönül almağa âl kıldun. Ne gönül, canı dahı al.

Âl (a.i.) : hîle, düzen, dek

Ey sevgili! Gönlümü almak için hile yaptın. (Eğer öyleyse sadece) gönlümü (değil) canımı da al.

Birçok şairin divanında en çok kullandığı mefhum olan gönül, aşk ve sevgilinin güzelliği konusunda önüne geçilemeyen ve aşığın da istese de durduramadığı manevi bir güçtür. Çoğu zaman insanın hayat unsuru olan can ile birlikte kullanılır[220]. Beyitte, şairin istek ve arzularının merkezi olan gönlün, sevgili tarafından hileyle ele geçirilmeye çalıştığı söylenmektedir. Âşık, her zaman

[220] TOLASA, age, s. 308

cehennem ateşiyle yanan gönlü yüzünden acı çekmektedir ve zaten sevgilinin olan gönlünü seve seve ona verecektir.

Can, âşığın sevgiliye feda edebileceği en değerli varlığıdır. Âşık ancak bunu yaparak sevgiliye olan aşkını ispat edebilir. Canın üzerine oyun oynamanın zor olduğunu bilen sevgili, bütün dikkatini onun üzerinde yoğunlaştırır. Onu yerinden oynatmak ve âşığı denemek ister. Böylelikle can almakta gayet usta bir fettan olduğunu da göstermiş olacaktır[221].

Divan edebiyatında sevgili, âşığa acı veren ve sürekli eziyet eden bir varlıktır. Sürekli acı çeken âşığın da, asıl istediği budur. Zira sevgilinin cevr ü cefasının azalması, sevgilinin ondan yüz çevirmesi veya unutması anlamına gelir. Bu anlamda beyitte sevgilinin, âşığın gönlüne göz dikmesi, âşığın lehine bir durumdur.

Beyite tasavvufî açıdan baktığımızda; *"Yer ve göğe sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım." "Müminin kalbi Allah'ın evidir[222]."* hadislerinde de görüldüğü gibi Tanrı, yoluna baş koymuş olan sâliğe, önce onu denemek maksadıyla bir bakış atar. Eğer onun kalbini yeterince saf bulursa, onu kendine doğru çeker ve onun gönlünde tecelli eder[223].

Al ve âl kelimeleri ile **cinas**, sevgiliye seslenilerek **nida**, gönül, can ve dost kelimelerinde de **tenasüp** sanatı yapılmıştır. Arapça olan "ey" kelimesi sondan başa doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan "ya" kelimesinin çıkmasıyla **aks-i müfred** sanatı karşımıza çıkmaktadır.

٢. شول حرامى كوزكه قن ايچمك
امدكك سود بكى حلال اى دوست

2. **Şol ḥarāmī gözüñe ḳan içmek**
Emdügüñ süd bigi ḥelāl iy dost

İy dost! Şol harami gözüne kan içmek, emdüğün süd bigi helal(dir.)

Haramî (a.s.) : hırsız, haydut, yol kesen

[221]TOLASA, age, s. 327-328
[222] Altınoluk Dergisi, Kalbnâme, http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yazarlar&yazar_no=1012&MakaleNo=d324s026m1&AdBasHarf=&limit=0-15, (11.04.14)
[223] İPEKTEN, Haluk, *Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 59

Ey sevgili! Şu haydut gözünün içtiği kanım, (sana) emdiğin süt gibi helal olsun.

Sevgilinin güzellik unsurları arasında başta gelenlerden biri de gözdür. Âşığın üzerinde büyük bir etki bırakan göz, beyitte harami olarak vasıflandırılmıştır. Harami, bir kimsenin malını zorla ele geçiren kişi demektir. Beyitte de harami olan gözün içtiği kan, âşığındır. Ama âşık, halinden memnundur. Kanının tamamını sevgiliye helal etmektedir. Bu durum malı yağmalanmış bir kişinin takınabileceği tavırla tamamen zıttır. Üstelik bunu bir deyimle belirtmiştir. Şüphesiz ki her çocuğun annesinden içtiği süt helaldir. Allah daha çocuk dünyaya gelmeden onu rızıklandırmış, anne ister istesin ister istemesin onun göğsüne sütü koymuştur.

Tasavvufta göz, insanda manayı öldüren ve onu maddeye sürükleyen bir semboldür[224]. Sâliğin nazarında madde, haramdır. Çünkü onu yoldan çevirir, kesrete düşürür. Yine kan da madde ve kesrettir. Şair bu beyitte maddeden kurtulduğunu, dünya ile ilişkisinin kalmadığını söylüyor. Yukarıdaki beyitte Allah tarafından gelen nazarın olumlu sonuçlandığını ve artık Allah'ın şairin gönlünde yavaş yavaş tecelli etmeye başladığını görmekteyiz.

Şair beyitte "emdiğin süt gibi helal olsun" atasözünü kullanarak **irsal-i mesel** sanatını kullanmıştır. Ayrıca harâmi, göz kan ve içmek kelimelerinde **tenasüp** vardır.

٣. نـه ســــــعادتلو ایلـــدزك وار كـم
قتلـــــى اولـر كورنـــه فـــال اى دوســـت

3. Ne sa'ādetlü ılduzuñ var kim
Ḳutlu olur görene fāl iy dost

İy dost! Ne sa'âdetlü ılduzun var kim görene fâl kutlu olur.

Sa'âdet (a.i.) : mutluluk

Fâl (a.i.) : uğur, talih, deneme; kahve fincanına, iskambile bakmak gibi bir takım garip usullerle insanın talihine ait şeyler söyleme

[224] TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvanı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s.43

Kutlu (t.s.) : uğurlu, hayırlı, mübarek

Ey sevgili! Ne kadar mutluluk verici bir yıldızın var. Çünkü (onu) görene (baktırdığı) falı uğurlu olur.

Geçmişten günümüze insanların yaşanmışlıklarıyla beraber ilerdeki durumunu yani geleceğini bilmek istemesi, onda büyük bir merak duygusu uyandırmış, bu merak duygusunun neticesinde de insan, bazı yöntemlere başvurmuştur. Bu, kimi zaman akli bir yöntem, kimi zamanda tahmine dayalı bir yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Yukarıda feleğin ve bazı gök cisimlerinin insanların kaderi üzerindeki etkilerinden bahsetmiştik. Bu etkiler divan şiirinde pek çok yönden karşımıza çıkmaktadır.

Eskilerin İlm-i Tencîm, İlm-i Âhkâm-ı Nücûm[225], günümüzde ise astroloji olarak bilinen yıldız ilmi bunlardan biridir. Yıldız ilmi, yıldızların gökyüzündeki hareketleri ile birbirlerine göre konumlarını inceleyen ve bu değişimin etkisi altında kalan insan, hayvan, bitki ve maden âlemini gözlemleyen bir bilim dalıdır. Yedi yıldız ve on iki burçtan oluşan bu ilme, geçmişte çok rağbet gösterilmiştir[226].

Geçmişte Babil'de bulunan Nebatiler adlı bir kavim, yıldızların kâinatı idare ettiklerini düşündüklerinden dolayı yıldızlara tapmışlardır. Yıldızların hareketlerine bakarak da bunlarla bir takım yorumlara varmaya çalışmışlardır[227].

Mehmet Aydın'ın Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yer alan "Fal" maddesinde, Mezopotamyalılara göre yıldızların göğün yıldızları olduğunu, kaderlerinin bu yıldızlar üzerinde yazılı olduklarına inanmalarından dolayı böyle bir yorum getirdiklerini, sonucunda da kendilerine gör astrolojik kodlar meydana getirdiklerini ve hayatlarının devamı için bu kodlardan faydalandıklarını belirtmiştir[228].

Eskilerin inanışlarına göre, bütün ruhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak bu âleme gelmişler ve yine oraya gideceklerdir. Yani her ruh, o gökteki bir yıldızdan kopmuştur. Bundan dolayı insanların üzerinde, sabit bir yıldızla ana rahmine düştüğü dakikada doğan bir seyyar yıldızın tesiri vardır. Gökteki yedi

---

225 ŞENTÜRK, agm, s.152
226 PALA, age, s.253
227 KAM, Ömer Ferit, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş- Âsâr-ı Edebiyye Tedkikâtı*, Birleşik Yay., Ankara 2008, s.187
228 AYDIN, Mehmet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Fal" Maddesi, C:12, s.135

yıldızdan her biri, haftanın bir gününe ve her günün sıra ile bir saatine hâkim farz edilirdi. Bir iş görüleceği zaman, hâkim yıldızın saati beklenirdi ki muvaffakiyet için bu şart sayılırdı. Bir çocuk doğunca saate göre hâkim yıldızı tespit olunur, çocuğun yıldızı sayılırdı. Bu yıldıza göre çocuğun hayatında inkılaplar olacağına inanılırdı[229].

İnsan yaşamı üzerinde etkili olan bu yıldızların kimisi uğurlu, kimisi ise uğursuzdur. Beyitte de şair, sevgilinin yıldızının uğurlu olduğunu belirtmiş, falında bu yıldızı gören kişilerin mutlu olacağını söylemiştir. Bulundukları tabaka içerisinde ters yönde devamlı konum değiştiren yıldızlardan uğurlu yıldız ve burçların yan yana geldiği zamanlar onlarla ilgili insanın kaderindeki şans devrelerini, buna karşılık uğursuz yıldız ve burçların yan yana geldiği zaman dilimleri ise şanssızlık dönemlerini teşkil eder[230].

Buna göre yıldızın tasavvufta insana yol gösterdiği anlaşılmaktadır. İnsan, Allah yolunda parlak bir yıldız gibi olmalı ve etrafındaki kişileri aydınlatmalı ve onların da yollarını bulmalarında kolaylık sağlamalıdır.

Fal, ıldız ve kutlu kelimeleride **tenasüp** vardır.

٤. بن قوله صبر و سن شهه انصاف
بو اکی اولدی کي محال ای دوست

4. **Ben ḳula ṣabr u sen şehe inṣāf**
Bu iki oldı gey muḥāl iy dost

İy dost! Ben kula sabr u sen şehe insâf… Bu iki gey muhâl oldı?

Şeh / Şâh (f.i.c. : şâhân) : 1. pâdişah. **2.** Îran veya Efgan hükümdârı. **3.** satranç taşlarının en mühimi

İnsâf (a.i.) : 1. merhamete, vicdâna veyâ mantığa dayanan adâlet **2. El-insâfü nısf-üd-dîn**: dînin yarısı insaftır. **3.** ortalama davranış

Key (gey) (f.zf.): ne zaman, ne vakit. **Ta be- -key** veyâ **Tâkey**: ne zamana kadar

Muhâl (a.s.) : mümkün olmayan, olamaz, olmaz, olmayacak

229 ONAY, age, s. 501
230 OKUYUCU, Cihan, *Gazel Bahçesi*, Sütun Yay. İstanbul 2006, s. 63

Ey sevgili! Benim gibi bir kula sabır, senin gibi bir padişaha da insaf… Bu ikisi ne zaman mümkün oldu ki?

Beyitte şair kendisine kul, sevgiliye padişah demiştir. Padişah, güç ve kuvvet timsali olması, devletinde bulunan tebaa gösterdiği cevr ve ihsanları hususunda sevgiliye benzetilir. Onun tahtı, aşığın gönlüdür. Âşık, kulluk bilinciyle canını onun ayakları altına serer, her şeyini onun için feda eder.

Divan edebiyatında sevgili, her daim âşığa zulmeden, onun canına kasteden, merhamet yoksunu bir kişiliktir. Allah'ın yarattığı bir canlıya bu denli cefa göstermesine rağmen, hiçbir zaman ona yâr olmaz. Yar olmadığı gibi onun âşıktan beklediği, hep aşığın ağlaması ve inlemesidir[231]. Âşığın da yaptığı budur. Sürekli sevgili için ağlar, zarilik eyler. Onun için sevgilinin lütfu da, kahrı da hoştur. Kanaatkâr olan aşığın, sevgiliden gelen her şeye boynu kıldan incedir. Onun bir bakışı bile onun için yeterlidir. O, sevgili her ne yaparsa yapsın sabırlıdır. Çünkü aşkını ancak sabrıyla gösterebilir. Onun âşıklığını sabrının ölçüsü belirler[232]. Sevgiliden gelen eziyetlere sabredemeyen kişiye zaten âşık denilemez. Padişah ve kul arasındaki ilişkilerde de bu görülür. Her insan padişah karşısında el pençedir. Onun dediğinin veya yaptığının hiçbir şekilde hesabı sorulmaz.

İslam dinine göre, sadece Allah'a kulluk edilir, O'ndan başkasına kulluk yasaklanmıştır. Tasavvufî açıdan baktığımızda, seyr-i sülük yolu, salik için aşılması zor, engebeli bir yoldur. Bu yolda nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs-i safiye (kâmile)[233] olmak üzere geçmesi gereken yedi zorlu nefis mertebesi vardır. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Senin düşmanlarının en düşmanı, en şiddetlisi iki tarafın arasında bulunan nefistir[234]." Yine Allah şöyle buyurmuştur: "Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir[235]." Bu zorlu yolculuk saliğin sabrını zorlayabilir. Bir de salik, bu yolculukta yalnız değildir. Ona sürekli vesvese verip onu yolundan döndürmeye çalışan şeytan da onunla birliktedir. Peygamber Efendimiz : "Muhakkak ki şeytan âdemoğlunun kan damarlarında

---

[231] PALA, age, s. 437-438
[232] PALA, age, s. 50
[233] YILMAZ, H.Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 234-237
[234] Kenzul Hakaik, Beyhaki
http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=ara&query= (07.09.14)
[235] Kur'ân-ı Kerîm, Şems Suresi, (91/ 9-10)

dolaşır. Ve ben şeytanın size vesvese vermesinden korkarım[236]." buyurmuştur. Şair beyitte, çıktığı yolculukta ne kadar zorluklar çektiğini, sabrının tükenmek üzere olduğunu anlatmak istemiştir. Beytin ikinci mısraında, şairin isyana sürüklendiği hissedilmektedir. Tasavvufta mutasavvıfların yakınması hoş karşılanmaz.

Kul, padişah, sabır ve insaf kelimelerinde **tenasüp**, iy kelimesinde **nida**; şairin kendisini kul, sevgiliyi padişah olarak ifade etmesinde ise **teşbih** vardır.

٥. كچمـزم قامتـــك هواســندن
كه بـــودر حد اعتـــدال اى دوســت

5. **Geçmezem ḳāmetüñ hevāsından**
Ki budur ḥadd-i i'tidāl iy dost

İy dost! Kâmetün hevâsından geçmezem. Ki hadd-i i'tidâl budur.

Kâmet (a.i.c. : kamât) : boy, boypos

Hadd (a.i.c. : hudûd) : 1. sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. **2.** derece. **3.** gerçek değer. **4.** şerîatçe verilen cezâ. **5. mant.** bir önermede konu ile yüklemden her biri, terim. **6. mat.** cebirde tenasüp (oran) veyâ muâdeleyi (denklem) meydana getiren kısımlardan her biri. **7.** bir şeyin nihayeti, sonu

İ'tidâl (a.i. adl'den) : 1. orta oluş, ortalama, aşırı olmama hâli, ölçülülük **2.** yavaşlık, yumuşaklık. **3.** uygunluk. **4. astr.** gece ile gündüzün bir olması, gün-tün eşitliği

Ey sevgili! Boyunun arzusundan vazgeçmem. Çünkü doğru yol, ölçülülüğün ve tutarlılığın sınırı budur.

İ'tidal, kemiyet ve keyfiyetin vasat derecesidir. Ahlaki faziletlerin esası olan i'tidal, insanların haddini bilerek yaşamasıdır. İlk olarak ılımlılık, uygunluk, yumuşaklık anlamlarını çağrıştırsa da aşırılığın her türlüsünden uzak durmak,

---

[236] Tecrid-iSarih, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=ara&query=, (07.09.14)

karşılaşılan bir musibete sabır göstermek, orta yolu benimsemek, hiddete ve korkuya kapılmamak anlamlarına da gelir[237].

Bir önceki beyitte şair, çektiği zorlukları ve sabrının bu zorluklar karşısında tükenmek üzere olduğunu belirtmişti. Bu beyitte yine, yürüdüğü yolun sonunda bekleyen vuslatın iplerine sıkı sıkı tutunmuş, orta yolu bulmuştur. İnsanoğlu dünya hayatında daim bir yolculuk içindedir. Yollar, içinde yürüyen yolcularıyla bir anlam kazanır. Salik de, kesretten kurtulup vahdete erişme yolunda kat ettiği mesafeye dönüp baktığında, bu yolun ne kadar meşakkatli geçtiğini görecektir. Her ne kadar zor olsa da asla ümidini kesmemelidir. Zira "Yüce Allah "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz[238]." buyrulmaktadır. İnsan, geleceğine ümitle bakmalı ve istikbalini bu veçheyle planlamalıdır. Bu yolda nefsinin istek ve arzularına kulak verirse birçok hata yapar, yürüdüğü yolda yalnız kalır. Yol sevgiliye olan aşkın, sadakatin yoludur.

Boy, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Beyitlere uzunluğu, doğruluğu gibi özellikleriyle konu olur. Bu uzunluk yönüyle elif harfine benzetilir. Ayrıca elif harfi, vahdeti de ifade eder[239]. Düz bir çizgiden ibaret olan elif harfi, noktası bulunmadığı ve kendisinden sonraki gelen harfe bitişmediği için kesrete bulaşmamış, kayıtsız, olarak vasıflandırılır[240]. Beyitte şair vahdet yolunda olduğunu ve bu yoldan dönmeyeceğini belirtmektedir.

Beyitte iy kelimesinde **nida** sanatı bulunmaktadır.

٦. بوینمــــــه صــال صـجك بــلاســنى كم
اولماســن بوینکـــــــه وبـــال اى دوســت

6. Boynuma ṣal ṣacuñ belāsını kim
Olmasun boynuña vebāl iy dost

İy dost! Saçun belâsını boynuma sal kim vebâl boynuna olmasun.

Vebâl (a.i.) : 1. şiddet, ağırlık, azap **2.** günah

---

[237] PARLATIR, İsmail; TEZCAN Aksu, Belgin; Tufar, Nicolai, Lügât-i Cûdî, TDK. Yay., Ankara 2006, s. 235
[238] Kur'ân-ı Kerîm, Zümer Sûresi, (39/53)
[239] ÇELEBİOĞLU, Âmil, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, "Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Husûsiyetler", MEB., İstanbul 1998, s. 607-624.
[240] PALA, İskender, *Müstesna Güzeller*, "Harfler Dünyası", Ötüken Yay., İstanbul 1997, s. 146.

Ey sevgili! Saçının belasını boynuma sal ki günahı (senin) boynuna olmasın.

Divan edebiyatında aşığın ilk gözüne çarpan, rengi, kokusu veya şekliyle onu tesiri altında bırakan en önemli şey, sevgilinin güzellik unsurlarının en başında yer alan saçıdır. Saç, Şeyhi divanında 116 yerde geçmektedir. Mazmunlarla örülü bir edebiyat olan divan edebiyatında, XVIII. yüzyıl hariç diğer yüzyıllarda sevgilinin saçının rengi daima siyah olarak ele alınır. XVIII. yüzyılda Nedim başta olmak üzere, başka şairlerde sevgilinin sarı saçına rastlanılmaktadır.

Sevgilinin saçının siyah olarak ele alınmasının nedeni, onun güneş veya ay gibi parlayan yüzüyle bir tezat oluşturmak istenmesindendir. Saç bu ışığı, nuru bir bulut misali kapatır. Bu yüzden saçın rengi için şiirlerde leyl, duman, saye, Hindû, kâfir, zulmet gibi kelimeler kullanılır. Yine şekli de dağınıklığı, düzenliliği, uzunluğu ve kısalığıyla ele alınır. Divan edebiyatında aşığın gönlünün sevgilinin saçlarının uçlarında asılı olması, sıkça kullanılan mazmunlardan biridir. Aşığın gönlü aşiyanını isteyen bir kuş misali, daima orada olmak ister. Sevgili saçını her dağıttığında aşığın gönlü paramparça olur. Fitneci olan sevgilinin saçı, âşıklar arasında kargaşa çıkarır. Kargaşa neticesinde de bela ortaya çıkar.

Saç, tasavvufta rengi ve uzunluğu sebebiyle kesrettir. Beyitte bela kelimesi ile birlikte kullanılarak bu kelimenin kesretle ilgisi düşündürülmüştür. Şair, kesret içerisine düşeceğinin ama kesrete düşmeden vahdete erişilemeyeceğinin farkındadır. Bela kelimesi aynı zamanda “evet” anlamına gelmektedir. Bezm-i elest toplantısında insanlar “evet, öylesin” cevabını verdikten sonra dünyaya, yani kesrete dönmüşlerdir.

Şair beyitte “vebâli boynuna olmak” deyimini kullanarak **irsal-i mesel** sanatı yapmıştır. Ayrıca boynuma, boynuna; vebal ve bela kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb** vardır.

٧. ساز و سوز ایله عود ایسم نه عجب
عشق الی ویردی کوشمال ای دوست

7. Sāz u sūz ile ‘ūd isem ne ‘aceb
‘Işḳ eli virdi gūşmāl iy dost

İy dost! Sâz u sûz ile ‘ûd isem ne ‘aceb? Işk eli gûşmâl virdi.

Sâz (f.i.) : 1. Müz. çalgı **2.** silah **3.** at takımı **4.** sıra, düzen **5.** kuvvet, kudret **6.** öğrenme **7.** ustalık **8.**hile **9.** eş, benzer **10.** menfaat

Sûz (f.i.) : 1. yanma, tutuşma; ateş, sıcaklık **2.** dert, ıztırap, acı

'Ûd (a.i.c. : a'vâd, îdân) : 1. ağaç, odun. **2.** ödağacı. **3.müz.** ut

Gûşmâl (f.i.) : kulak bükme, yola getirme

Ey sevgili! Yanıp yakılmayla bir ut olduysam buna şaşılır mı? Aşk eli (benim) kulağımı çekti.

Şair, beyitte kendisini bir uda benzetmiştir(Teşbih). Perdesiz bir telli saz olan ud, divan şiirinde buhurdanda yakılan ve güzel koku yayan ödağacı manasında da kullanılmıştır. Şiirlerde de yanışı, ateş ile olan münasebeti ve etrafa yaydığı güzel kokusu ile ele alınır[241]. Yine aşığın gamına da teşbih edilen ud, beyitte de bu yönüyle ele alınmıştır. Şair, aşk derdiyle yanmaktadır. Bunun neticesinde bedeni bir uda benzemiştir. Udun çok fazla inlemesi, onun yanığının fazla olmasından dolayıdır. Şairin de bedeni yanıklarla doludur ve ud gibi acı acı inlemektedir. Aşk derdinden sonra bu kadar yanmasının ve bir uda benzemesinin, şaşılacak bir durum olmadığını belirtmektedir.

Guşmal kelimesi ise, beyitlerde genellikle tanbur ile birlikte kullanılır. Tanburu akort etme, aşığın kulağını bükmeye benzetilir. Kulağı büken ise ya sevgili ya da felektir[242]. Beyitte kulağı çekilen ya da akort edilen ud, yani şairdir. Müzisyenler istenilen notanın çıkmaması sonucunda müzik aletini akort ederler. Beyitte de şairin fazla inlemesinden dolayı kulağı çekilmektedir.

Şairi vücudundaki yaralarından dolayı ettiği ah ve feryatlar, sevgiliye nağme gibi gelir. Yani onun yanıp yakılmasına aldırış etmez. Şair de vücudunu elif ve sıfır ile (yani eski yazı ile ah) süslemeye devam eder[243]. Udun üzerindeki telleri elife, üzerindeki yuvarlak şekilleri de güzel he'ye benzetilebilir. Yine ah kelimesi, Allah lafzının kısa yazılışı olduğundan, şair aynı anda Allah'ı da zikretmiş olmaktadır.

Sâz ve sûz kelimelerinde **cinas** yapılmış, aşk bir insana benzetilip **teşhis** edilmiştir. Ayrıca sâz, sûz, guşmâl ve ûd kelimeleri **tenasüp**lüdür.

---

241 PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri…*, s. 503
242 PALA, age, s.188
243 KURNAZ, age, s. 394

٨.　کوکــل اوچمق دلـر قپکـــده ولــی
جان قوشـــدر شکســــته بـــال ای دوســت

8. Göñül uçmaḳ diler ḳapuñda velī
Cān ḳuşıdur şikeste-bāl iy dost

İy dost! Gönül kapunda uçmak diler. Şikeste-bâl can kuşıdur.

Şikeste-bâl (f.b.s.) : kırık kanatlı, kanadı kırık, kederli

Ey sevgili! Gönül kapında uçmak ister. Fakat can kuşunun kanadı kırıktır.

"İnsanın mânevî varlığına, mânevî gücüne, sevginin, nefretin, inancın, iyi-kötü, bütün duyguların tümünün varlığına ve ifadesine verilen ad"[244] *olarak tarif edilen gönül, "...yerine göre; kalptir, yürektir, sevdadır, aşktır, düşüncedir, histir, duygudur, candır, ruhtur*[245]." Gönül kelimesinin eski Türkçe metinlerde "akıl" ve "kavrayış" anlamlarını da karşıladığı görülür[246]. Tasavvufta, gönlün bir adı da kuştur. Onun içindir ki, kuş dilini bilen âşıkların gönül kuşu dünya tuzağına düşmez.

Gönül, aşığın manevi acısını, can ise maddi acısını hissettiği yerdir. Beyitte şairin gönlü, sevgilinin kapısında uçmak istemektedir. Gönlün kuşa teşbih edilişi, sevgilinin merhametsiz bir avcıya, saçlarının tuzağa veya doğan kuşuna, benlerinin kuşları tuzağa düşürmede kullanılan tohumlara benzetilmesi ya da gönlün kafes içinde tutulması ile olmaktadır. Gönül, ten veya gam kafesinin içinde bir kuştur[247]. Yaşamını gamla idame ettiren bu kuş, gam ve kederinin kaynağı olan sevgilisine uçmak ister. Aslında gönül zaten sevgilinindir.

Birçok şiirde âşık yerine kullanılan can da, uçması yönüyle kuşa benzetilir. Yine islami inanışa göre can, Tanrı'dan gelen, O'nun insanlara vermiş olduğu bir emanettir. İçinde bulunduğu geçici dünya, onun elbisesi mahiyetindedir. Canın

[244] GÖLPINARLI, Aldülbâki, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s.134
[245] İVGİN, Hayrettin, "Karacaoğlan'da Gönül", İçel Kültürü 10 (1997) 54, s.18
[246] AYDIN, Mehmet, "Gönül Kelimesi Üzerine", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S: 566, Şubat 1999, s.104
[247] TOLASA, age, s. 318

varlığı görülmez, sadece bilinir. Onu gizleyen de ten toprağıdır[248]. Can, bu tenin altında kafesteki bir kuş gibidir. O kuş, zamanı gelince kafesten çıkıp uçacaktır. Can kuşunun uçması ölmek anlamına da gelir. Vakti geldiğinde can, yani ruh kanatlanıp ahirete gider.

Beyitte şairin gönül kuşu sevgiliye uçmak, ona bir an önce kavuşmak istemektedir, lakin can kuşunun kanadı kırık olduğu için bunu gerçekleştirememektedir. Tasavvufta gönül, Allah'ın evi, onun tecelli ettiği yerdir[249]. Şairin gönlü de, ilahi sevgiliye ulaşmak için can atmaktadır. Lakin onun maddi yönü olan canı, buna engeldir. Çünkü sevgili yolunda ölmek, can kuşunu uçurmak isteyen şairin, can kuşunun kanadı kırılmış ve uçamamaktadır. Bu nedenle de şair kesret âleminde kalmıştır. Ayrıca beyitte kullanılan uçmak kelimesi, cennet anlamına da gelir. Bu durumda gönül, cenneti de istemiş olabilir.

Gönül ve can, kuşa **teşbih** edilmiş, uçmak kelimesi **tevriye**li kullanılmıştır. Şikeste-bâl, gönül, can, kuş, uçmak kelimeleri de **tenasüp**lüdür.

٩. زلفــــك اوزتـــدى غم حكــــــــايتنى
قـــنى شــــــيخيده اول مجال اى دوســـت

9. Zülfüñ uzatdı ġam ḥikāyetini
Ḳanı Şeyḫī'de ol mecāl iy dost

İy dost! Zülfün gam hikâyetini uzatdı. Kanı Şeyhî'de ol mecâl?

Kanı (t.z.) : hani, nerede

Mecâl (a.i.) :1. güç, kuvvet, takat. **2.** fırsat, imkân

Hikâyet (a.i.c. : hikâyât) : 1. anlatma. **2.** roman. **3.** masal **4.** olmuş bir hâdise

Ey sevgili! Saçın gam hikâyesini uzattı. Hani Şeyhi'de o takat?

Sevgilinin fiziki özelliklerinden biri olan saç, divan tahlillerinde her zaman ilk sırada yer almıştır. Bu da onun şairler tarafından ne kadar çok rağbet gördüğünü

---

[248] TOLASA, age, s.328

[249] ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, , Kabalcı Yay., İstanbul 2012, s. 205

ortaya koymaktadır[250]. Sevgilinin güneş gibi yüzünü daha da güzelleştirmesi, onu dudak, göz, kaş, ben gibi diğer güzellik unsurlarını çevrelemesi bakımından ele alınan saç, şaire göre sevgilideki en çekici unsurdur.

Beyitte saç, zülf olarak geçmektedir. Zülf-i mu'akkad, zülf-i müca'ad ve zülf-i müselsel olarak üçe ayrılan[251] zülf, saçın iki yanından sarkan saç lülesidir. Beyitte sevgilinin zülfü, gam hikâyesini uzatmıştır. Divan edebiyatında saç uzunluğu nedeniyle hikâye veya kıssaya benzetilmiştir[252]. Buna göre beyitten iki ayrı anlam çıkmaktadır. İlk olarak sevgilinin saçı renk bakımından siyah, şekil bakımından ise dağınıktır. Eğer saçı bir yol olarak düşünürsek, bu karanlık ve zorlu yolda yolcu olabilecek tek kişi aşığın ta kendisidir. İstese de istemese de bu yolda ona refakat edecek bir kişi daha vardır, o da gamdır. Sevgili saçını uzatırsa bu daha uzun ve zorlu bir yol anlamına gelmektedir. Bu da yolculuk esnasında aşığın başına gelenlerin daha da çoğalacağına, yani hikâyesinin uzayacağına işarettir. Ama şair, beyitte artık buna gücünün kalmadığını belirtmiştir. İkinci olarak ise, sevgilinin gam hikâyesini şaire okuması için uzatması anlamındadır. Sevgilinin saçı için âşığın yazacağı ya da anlatacağı birçok gamlı ve uzun hikâyeler vardır[253]. Ancak şairin o kadar çok hadiseden sonra ne okuyacak ne de anlatacak gücü bile kalmamıştır.

Zülfün kıssa veya hikâyeye benzetilmesi, geceleri hikâye anlatılması veya çocukları geceleri hikâye anlatarak uyutma geleneğine bağlıdır. Aşığın sevgilinin saçından çektiği Leyla ve Mecnun hikâyesine döner veyahut da âşık hikâye ile çektiklerini anlatır[254]. Sevgilinin saçı siyah oluşu ile leyl'e benzetilir. Şair burada mezkûr hikâyeye gönderme yapmıştır.(telmih) Sevgili Leyla, kendisi ile gam ve kederle perişan olmuş Mecnun'dur.

Ayrıca saç, tasavvufta kesrettir. Beyitte şairin kesretten kurtulamadığı, sevgiliye vuslat yolunda çektiği gam ve keder yüzünden şikâyet ettiği görülmektedir.

Şair sevgiliye seslenerek **nida** sanatı yapmıştır. Saç **teşhis** edilerek insana benzetilmiştir. Zülf, gam, mecal kelimeleri arasında **tenasüp** vardır. Ayrıca "kanı" kelimesiyle soru sorularak **istifham** sanatı yapılmıştır.

---

250 bk. Çavuşoğlu 2001: 118-137; Kurnaz 1996: 214-231; Sefercioğlu 2001: 147-161; Tarlan 2004: 67-93; Tolasa 2001: 159-184.

251 RAMİ, Şerâfeddîn, *Âşıkların Sevgilisi*, (Haz: Mustafa Fidan- Habib Derzineversi), Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa 2005, s. 15

252 PALA, age, s. 418

253 TOLASA, age, s. 166

254 ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s. 132

2.2.4. GAZEL 4[255]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. ʿIşḳ imiş āfet-i ʿaḳl u mey imiş rāḥat-ı rūḥ
   Sāḳiyā vaḳt-i ṣabāḥ oldı getür cām-ı ṣabūḥ

2. Bāde(y)i gör ki ḳadeḥde ne leṭāfet biledür
   Şöyle kim cism-i laṭīfe ulaşa cevher-i rūḥ

3. ʿÖmr ser-māyesinüñ çünki fütūḥı sensin
   Bir nefes vaṣluñ ele girse zihī fetḥ-i fütūḥ

4. Bu leṭāfet bile kim bāġ u çemendür hele uş
   Ṣıyadı tevbesini şimdi dirimişse naṣūḥ

5. Cān diler ayaġuña yüz süre līkin ḳorḳar
   Kirpüginüñ dikeni ide ayaġuñ mecrūḥ

6. ʿIşḳ bir fendür anuñ müşkili ḥall olmadı hīç
   Çün anuñ metn-i metīnin idemez keşf şürūḥ

7. Ṣabr-ı Eyyūb ile Şeyḫī nice bir ḳatlanasın
   Ṭut ki ol ḥüsn ile Yūsuf ola sen ʿömr ile Nūḥ

Şerh

١. عشـــق ايمــش آفــت عقـل و مي ايمــش راحت روح
ســــاقييا وقــت صـــباح اولـدى كتـــور جام صــــبوح

1. **ʿIşḳ imiş āfet-i ʿaḳl u mey imiş rāḥat-ı rūḥ**

255 BİLTEKİN, age, s. 115

Sāḳiyā vaḳt-i ṣabāḥ oldı getür cām-ı ṣabūḥ

Âfet-i ʻakl ʻışk imiş vü râhat-ı rûh mey imiş. Sâkiyâ! Vakt-i sabâh oldı câm-ı sabuh getür.

Âfet (a.i.c. : âfât): 1. büyük felaket, bela. **2. mec.** çok güzel insan

Rûh (a.i.c. : ervâh) :1. can, nefes **2.** canlılık, his, duygu **3.** en mühim nokta, öz

Sabuh (a.i.) :1. sabahleyin sağılan süt. **2.** sabah vakti içilen şarap. **3.** mahmurluk bozan içki

Aklın belası aşk(tan)mış ve canın rahatlığı şarap(tan)mış. Ey saki! Sabah vakti oldu şarap kadehini getir.

Şair beyitte aklın belasının aşk olduğunu belirtmiştir. Yani bir anlamda, aşkın geldiği yerde akıl ve mantığın bulunamayacağını işaret etmiştir. Akıl, dinin kurallarına uyup yasaklarından kaçınması için insana verilmiş idrak kabiliyetidir[256]. Mutasavvıflar arasında her zaman bir aşk-akıl çekişmesi olmuştur. Çoğu mutasavvıf aklı eleştirmiş, aşksız aklın görevini gerektiği gibi yerine getiremeyeceğini savunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de isim formunda geçmeyen, ancak fiil olarak 49 yerde zikredilen akıl, Seyyid Şerif Cürcânî'nin ifâdesiyle kalpte bulunan ve kendisiyle doğru ile yanlışın, hak ile bâtılın bilindiği nurdur[257]. Arapça, ışkʿ kökünden gelen aşk, bir şuûr halidir; sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına almasıdır. Mevlânâ'ya göre, akıl, aşkın hallerini şerhe cesâret edince, balçığa batmış bir eşek gibi âciz kalır. Aşk, rûhânî ve mânevî bir hâl olduğundan onun hakîkat ve mâhiyeti, yalnız ona nail olanlara malum olur. Yoksa aklî deliller, o hakîkatin binde birini bile tarif edemez[258]. Cüz'î akıl, her ne kadar zekî olsa da, ilâhî aşkı anlayamaz.

---

[256] CEBECİOĞLU, Edhem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* https://docs.google.com/file/d/0B3mlke46X-HVOTVTdlZ2NXhjaTQ/edit, (24.0414)
[257] Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitabü't-Târifât*, Basım yeri ve tarihi yok, s. 151-152.
[258] Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, Mahmud Bey Matb., İstanbul 1324/1906, C:1, s.97

Zira cüz'î aklın sahası maddiyât, ilâhî aşkın sahası ise nihâyetsiz rûhaniyet âlemidir[259].

Aşk ve akıl arasındaki farkı anlatan en çarpıcı örnek, Peygamberimizin miraç hadisesidir. Birinci aşamada Hz. Peygamber (s.a.v) Mescidül-Haram'dan Beytü'l-Makdis'e (Kudüs) götürülür. İkinci aşamada ise Efendimiz Burak isimli bir atla yedi kat göğe çıkarak Sidretü'l Müntehâ'ya ulaşır. Buraya kadar Efendimize refakat eden Cebrail: "Ben buradan öteye geçemem; yoksa yanarım" diyerek orada kalmak ister. Peygamber Efendimiz bundan sonraki makamları yalnız geçer. Bu mucizede Cebrail aklı, Peygamber Efendimiz ise aşkı temsil eder[260].

Divan edebiyatında çok çeşitli manalarda kullanılan şarap, Allah aşkına ulaşmanın bir sembolüdür. Allah aşkının insana verdiği iç huzuru ve dinginliği ifade eder. Şeyhî de beyitte, insanın iç huzurunu bu aşka bağlamıştır. Bu aşkla sevgilisine kavuşan kişinin gönlü zengin olur. Mevlana'ya göre aşk, dünyanın yaratılış sebebidir. Tanrı evreni sevgi yüzünden yaratmıştır. Nasıl ki, çocuğun bedeni sütsüz yaşayıp gelişemezse, ruh da sevgisiz var olamaz. Sabah vakti içilen şarap demek olan sabuh, tasavvufta sohbet anlamında kullanılan bir remizdir. Diğer yandan da sâkî, mürşidin tezahürüdür. Şeyhî beyitte, sâkîye seslenerek şarap şişesini getirmesini ister. Böylelikle ilahi aşktan bir yudum alıp hedefine daha kolay ulaşacaktır.

Sabah ve sabuh kelimelerinde cinas, akl ve ışk arasında **tezat** sanatı vardır. Ayrıca mey, sâki, câm-ı sabuh, vakt-i sabah kelimelerinde **tenasüp** vardır.

٢. باد(ي) ى كور كه قدحده نه لطافت بيلدر
شويله كم جسم لطفه اولشه جوهر روح

2. Bāde(y)i gör ki ḳadeḥde ne leṭāfet biledür
Şöyle kim cism-i laṭīfe ulaşa cevher-i rūḥ

Bâde(yi) ki kadehde ne letâfet biledür. Şöyle kim cevher-i rûh cism-i latîfe ulaşa.

---
[259] Âbidin Paşa, age, C:3, s. 250
[260] SURUÇ, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yay., İstanbul 2005, C:1, s. 366-378

Bâde (f.i.) : **1.** şarap, içki. **2. mec.** aşk, Allah sevgisi. **3.** halk hikâyelerinde Hızır'ın kahramanlara ve bazı saz şairlerine rüyalarında sunduğu içki

Letâfet (a.i.) : **1.** latiflik, hoşluk. **2.** güzellik. **3.** nezâket. **4.** yumuşaklık

Cism (a.i.c. escâm) : **1.** beden, gövde. **2.** madde

Latîf (a.s.) :**1.** Allah adlarındandır **2.** yumuşak, güzel, hoş, nazik

Cism-i latîf: **1.** beş duyu organı ile idrâk edilemeyen cinler, melekler. **2.** güzel kadın veyâ kız

Cevher (a.i.c. cevâhir) : **1.** maya, öz. **2.** elmas, değerli taş. **3.** Horasan'da ve Şam'da yapılan kılıçların demirlerinde görülen siyah ve beyaz dalgalı benekler, çizgiler. **4. ed.** yalnız noktalı harfler hesâbedilmek suretiyle ve ebced hesabıyla yazılan, çok defa manzum olan tarih. **5. fels.** kendi kendine bir varlığı olup gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan **6.** hüner, marifet

Şarap (Allah aşkı) kadehte (Allah dostunun kalbinde) ne kadar hoş durur. Öyle ki can mayasını güzelleştirir, (kişiyi) meleklerin mertebesine ulaştırır.

Şarap, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarına sıkça konu olmuş, hakkında efsaneleri olan ve kutsal metinlerde geçen bir içecektir. Bizim edebiyatımızda tasavvufi görüş ile yoğrularak kimi zaman farklı anlamlarda, kimi zamanda gerçek anlamda kullanılmıştır.

Beyitte şarabı gerçek anlamıyla ele alırsak, içi şarapla dolu bir kadeh karşımıza çıkar. Her şey yerinde güzel olacağı için, şarap da kadehde güzel durur. Öyle ki şarabın sıradan herhangi bir bardakta içilmesi düşünülmez. Kadehteki şarabı içen kişi de, hafiften mahmurlaşıp kaygılarından sıyrılır ve kendini hafiflemiş hisseder. Tıpkı melekler gibi… Nurdan yaratılmış ve insanlardan tamamen farklı olan melekler yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, günah işlemeyen, Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren ve gözle görülmeyen latif, nuranî varlıklardır[261]. Kur'ân'da: *"Şüphesiz Rabbin katındaki (Melek)ler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler, yalnız O'na secde ederler"*[262] ayetiyle buna işaret edilmektedir. Şair de, şarabı içen kişinin kıblesinin yalnızca sevgili olacağını ve yalnızca onu tefekkür edeceğini belirtmektedir. Şarap içen insanla melekleri görev bakımından birbirine benzetmiştir.

---

[261] PALA, age, s. 329
[262] Kur'ân-ı Kerîm, A'raf Suresi, (7/206)

Tasavvufta şarap ilahi aşk anlamına gelmektedir[263]. Bu şarabı içen, yani ilahi aşktan bir yudum alan kişi, Allah'tan başka hiçbir şey düşünemez, sadece onun yolundan yürür. Artık bütün masivadan kurtulmuş, sadece sevgili kalmıştır. Fani olan bedenini bu dünyada bırakıp ebedi olan ruhunu fenafillah yoluna sürgün etmiştir.

Beyitte şair melek, insan ve ilahi aşk üçgeninde bir şeyi anlatmaktadır. Nefse ait olan benlik, kibir, öfke gibi duyguları olmayan melekler, bu dünyada imtihanda olan ve bu duyguların hepsine sahip olan insanlara diğer tüm varlıklar gibi hizmet etmektedir. Yaratılmışların en şereflisi olan insanlar, onlardan üstündür. Beyitte şair, tezekkür ve tefekkürle kendinden geçmiş melekleri insanlarla karşılaştırmış ve ancak ilahi aşkın şarabını içen insanın melekler gibi olabileceğini belirtmiştir.

Letâfet ve latife kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır.

٣. عمر مایسنکسـر چونکه فتوحی سنسن
بر نفس وصلك اله کیرسه زهی فتح فتوح

3. ʻÖmr ser-māyesinüñ çünki fütūḥı sensin
Bir nefes vaṣluñ ele girse zihī fetḥ-i fütūḥ

Vaslun bir nefes ele girse zihî feth-i fütûh! Çünki 'ömr ser-mâyesinün fütûhı sensin.

Ser-mâye (f.b.i.) : **1.** anamal. **2.** anapara **3.** bilgi, ustalık

Fütûh (a.i.c. fütûhât) : **1.** zafer, galibiyet, üstünlük. **2.** açma, açılma, ferahlanma, gönül ferahlığı

Sana kavuşmak bir an (bile olsa) elime geçse (mümkün olsa) ne güzel bir zafer (olur!) Çünkü ömür sermayemin kazancı sensin.

Şair beyitte, sevgiliye kavuşmanın değerinin ne kadar büyük olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Çünkü bütün ömrünü sevgiliye adamıştır. Beyitte hem ilahi aşk hem de beşeri aşk anlatılmış olabilir. Divan edebiyatında âşık, mâşuğuna kavuşma özlemiyle yanıp tutuşur, hep vuslatı bekler. Onun için yüreği dağlanır, ciğeri kebap olur, pervane misali kendini ateşe atar[264]. Tasavvufi açıdan bakıldığında

---
[263] ULUDAĞ, age, s. 327
[264] PALA, age, s. 50

ise sevgiliden ayrılıp bu dünyaya gelen insan garip, yani gurbettedir. Hep O'na kavuşacağı günü bekler.

Doğum ve ölüm arasında bir zaman dilimi olan ömür, Allah'ın insanlara bahşettiği en önemli sermayedir. İnsan, bu ilahi sermayenin bir saniyesini hatta bir salisesini boşa geçirmemek için çabalamalıdır. Çünkü insan yaşadığı bu dünyayı ve ilerdeki ahiret hayatını bu zaman zarfında kazanmaktadır. Müslüman kişi, içinde bulunduğu zamanı, ibâdet ve taatle değerlendirmeli ve Allah'tan gâfil olarak bir tek nefes almamaya dikkat etmelidir.

Bir hadis-i şerîf'te: *"İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu hususta aldanmışlardır sıhhat ve boş vakit."*[265] Mevlâna'nın da benzettiği gibi, insan ömrü buz gibidir. Her geçen saniye bu buz eriyip tükenmekte, insan ömrü azalmakta, insan eceline bir adım daha yaklaşmaktadır[266]. Bütün zamanlarını ibadetle değil, bu dünya işleriyle uğraşarak harcayan insanlar ebedi saadetlerini tehlikeye atmış olurlar. Sürekli akıp giden zamanın bir saniyesinin bile geri dönüşü yoktur. Yunus Emre bu durumu divanında böyle açıklamıştır:

Kandayıdun kandan geldün dîvâne
Aç gözüni bu gafletden uyan e
Kâfile geçdi sen gafletde bulundun
Sakın ser-mâyeni virme ziyâne…[267]

Bu dünyânun misâli benzer bir degirmene
Gaflet anun sepedi bu halk ögünen dâne…[268]

Ömür sermayeye **teşbih** edilmiş, feth ve fütüh kelimelerinde **iştikak** sanatı vardır.

٤. بـو لطافــت بلـه کم بـاغ و چمنـدر هله اوش
صــيادی توبســـــنی شـمدی ديرمشســـه نصـــوح

4. Bu leṭāfet bile kim bāġ u çemendür hele uş

[265] Buhârî, Rekâik, 1, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=ara&query= (8.11.14)
[266] APAYDIN, Baki, *Mevlana'dan Düşündüren Hikayeler*, Tutku Yay., Ankara 2011, s. 92-93
[267] TATÇI, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 347
[268] TATÇI, age, s.254

Ṣıyadı tevbesini şimdi dirimişse naṣūḥ

Nasuh şimdi dirimişse tövbesini sıya(y)dı. Kim hele uş bu letâfet bile bâg u çemendür.

Di (din, din imdi)(t.zf.) : haydi, haydin, haydin bakalım

Sı- (t.f.) : **1.** kırmak. **2.** bozmak, nakzetmek. **3.** yenmek, mağlubetmek, tenkil etmek **4.** aşağı görmek **5.** gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek. **6.** yıkmak, harabetmek

Nasûh (a.s. nush'dan) : **1.** nasihatçı, öğütçü. **2.** hâlis, temiz. **3.** erkek adı

Tevbe-i nasûh: tövbenin en makbulü, bir daha bozmamak üzere edilen tövbe[269]

Günah işlememeye kesinkez tövbe eden biri "haydi bakalım" demişse şimdi tövbesini bozmuştur. Çünkü bu hele tatlılıkla birlikte (ne güzel bir) bağ ve bahçedir.

Sözlük anlamı olarak dönmek, vazgeçmek, yönelmek anlamlarıyla karşımıza çıkan tövbe, Kur'ân'da kulun yaptığı kötü işten, günahtan veya küfürden pişmanlık duyarak Allah'a yönelmesi anlamında kullanılmıştır. İnsanoğlu için çok büyük bir nimet olan tövbe, bir nevi Allah'ın kuluna sağladığı bir kurtulma imkânıdır. Nasuh ise, çok öğüt veren anlamına gelmektedir. Tövbe, çok öğüt verici olarak nitelendirilmiştir. Kur'ânda*: "Ey Allah'a ulaşmayı dileyenler! Allah'a Nasuh Tövbesi ile tövbe edin! Umulur ki Rabbiniz, sizin günahlarınızı örter ve sizi altından nehirler akan cennetlere koyar. O gün Allah, nebîleri ve O'nunla beraber olanları mahzun etmez. Onların nurları, önlerinde ve sağlarında koşar. "Rabbimiz, bizim nurumuzu tamamla ve bize mağfiret et (günahlarımızı sevaba çevir). Muhakkak ki Sen, herşeye kadirsin." derler[270]."* buyurulmuştur.

İşte bu geri dönüşü olmayan tövbe, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde bir hikâyeyle anlatılmış, hikâyenin başkahramanı Nasuh ile somutlaştırılmıştır. Bu hikâyeye göre, kadınsı bir yüzü ve sesi olan Nasuh adında bir adam, çarşaf giyip peçe takıp erkekliğini saklayarak kadınlar hamamında tellaklık yapmaktadır. Çok şehvetli bir genç olan Nasuh, yaptığı bu işe birçok defa tövbe eder, ama tövbesini tutamaz.

[269] PALA, age, s. 492
[270] Kur'ân-ı Kerîm, Tahrim Suresi, (66/8)

Birgün bir şeyhe rastlayan genç adam, ona kendisi için dua etmesi için yalvarır. Daha sonra eski işine devam ettiği günlerden birinde padişahın kızının hamamda incisi kaybolur, her taraf aranır ama inci bulunamaz. Bu sefer, herkesin anadan doğma soyunması emredilir. Herkes padişahın kızına en yakın kişi olduğundan Nasuh'tan şüphelenir ama onu en son aramaya karar verirler. Sıra Nasuh'a geldiğinde ise ruhu bedeninden uçan Nasuh, Allah'a bir defa tövbe eder. Tam aranacağı vakit incinin bulunduğu haberi gelir ve ölmekten kurtulur. Daha sonra da hamamdan çıkar ve bir defa bu işi yapmaz[271].

Şair de beyitte, mübalağa yaparak sevgilinin bulunduğu bahçenin güzelliğini övmüştür. Bu bahçe nasuh tövbesini, yani geri dönüşü olmayan tövbeyi bozduracak kadar güzeldir. Eğer bu tövbeyi eden kişi bahçeyi ve bahçenin içindeki sevgiliyi görse bahçedeki güle yani sevgilinin yanağına dokunmak için tövbesini bozar.

Nasuh, tevbe, sıyadı kelimeleri ilk tenasübü, letafet, bağ ve çemen de ikinci **tenasüb**ü oluşturur.

٥. جان دلر ایغکه یوز سوره لیکن قورقر
کرپکنک دکنی ایده ایغک مجروح

5. Cān diler ayaġuña yüz süre līkin ḳorḳar
Kirpüginüñ dikeni ide ayaġuñ mecrūḥ

Can ayaguna yüz süre diler, likin kirpüginün dikeni ayagun mecruh ide, korkar.

Mecruh (a.s. cerh'den) : 1. Cerholunmuş, yaralanmış. **2. Huk.** İnandırıcı sözlerle çürütülmüş, fikir, dava

Canım ayağına yüz sürmeyi ister, ancak kirpiğinin dikeni ayağını yaralar (diye) korkar.

Şair beyitte, sevgilinin ayağına yüzünü sürmek istemekte, ancak kirpiğinin sevgilinin ayağını yaralamasından, acıtmasından korkmaktadır. Divan edebiyatında âşığın gözyaşının nesrine, gözünün bağa, sevgilinin yanağının da güle benzetilmesi

[271] Muhammed Celaleddin-i Rumi, *Mesnev-î Şerif*, Araf Yay., İstanbul 2013, s. 690-693

üzerine kirpikler dikene benzetilir[272]. Beyitte sevgiye verilen değer, mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır.

Divan şiirinde en belirgin özelliklerinden biri olan ulaşılmazlık ve her yönden ideal bir varlık olan sevgilinin güzelliği ne kadar yüce ise, âşığın ona kavuşmasındaki zorluklar da o kadar yücedir. Onun saçına, yanağına, ayağına dokunmak bir yana onun gözlerinden âşığa erişen bir gamze bile, âşık için büyük bir lütuftur[273].

Beyitte şair, bu lütuftan istifade etmeyi umar, ancak bu sefer de sevgilinin canının yanıp yanmayacağını düşünür. Yani, yine bu lütuftan mahrum kalır. Oysaki sevgilinin gözü veya kirpiği söz konusu olduğunda, onun yaralayıcı ve öldürücü vasıflarından da bahsedilir. Üstelik âşık, bu okların kendisine isabet etmesini ister. Yani kendi canı, sevgilinin canının yanında ehemmiyetsizdir. O sevgili için canının yanmasını kabul eder; ama kendisi için sevgilinin canının yanmasını kabullenemez. Şairin üçüncü beyitte belirttiği gibi, onun ömür sermayesi sevgilidir ve tek kazancı da sevgili olacaktır.

Can somut bir varlık olarak kişileştirilmiş (**teşhis**), kirpik ise dikenli bir bitkiye benzetilmiştir (**teşbih**).

٦. عشق بر فندر انك مشكلى حل اولمادى هيچ
چون انك متن متيننن ايدمز كشف شروح

6. ʻIşḳ bir fendür anuñ müşkili ḥall olmadı hīç
Çün anuñ metn-i metīnin idemez keşf şürūḥ

ʻIşk bir fendir, anın müşkili hiç hall olmadı. Çün şürūh anun metn-i metînin keşf idemez.

Fen (a.i.c. fünûn) : 1. nevi, çeşit, sınıf, tabaka, türlü. **2.** hüner, mârifet, sanat, ilim **3.** hilekârlık, fend, fitne, aldatma

Müşkil (a.s. şekl'den) : 1. güç, zor, çetin. **2. İ.** güçlük, zorluk, çetinlik

Metn (a.i.c. mütûn) : bir yazıyı noktalama ve şekil husus iyetleriyle birlikte meydana getiren kelimelerin topu

[272] TOLASA, age, s. 353
[273] PALA, age, s. 50

Metîn (a.s. metânet'den) : 1. metânetli, sağlam, dayanıklı **2.i.** erkek adı

Şürūḥ (a.i. şerh'in c.) : şerhler, izahlar, açıklamalar

Aşk bir ilimdir, onun zorluğu hiç halledilmemiş (çözülmemiş)tir. Çünkü açıklamalar, izahlar onun zor metinlerini (her zaman) açıklayamaz.

Beyitte aşkın bir ilim olduğu ve bu ilim üzerine yapılan araştırmaların neticesiz kaldığı anlatılmaktadır. Çünkü onun üzerine yapılan araştırmalar, açıklamalar onun zorluklarını açığa çıkaramamıştır. İlk olarak Kur'ân ile başlayan onun icâzlı bölümlerinin insanlar tarafından anlaşılmasını sağlayan şerhler, tefsirler, bu günümüze kadar gelen dini ve edebi eserlerin şerhleriyle devam etmiştir. Bunlar insanların bu fani dünyada kendisine verilen akıl derecesinde yapabildikleri açıklamalardır. Ancak aşk, onun varoluşundan itibaren onun mayasında olan bir şeydir, onun yaratılma sebebidir. Yaratılıp gurbete gönderildikten sonra, yeniden sevgiliye kavuşma sebebidir. Her insanda varolan ve insandaki yeri bu kadar büyük olan aşkın bir tanımı, bir açıklaması bu zamana kadar yapılamamıştır. Çünkü öncelikle Hak'ta zuhur eden aşkı insan idrak edemez, açıklayamaz. Şairden yıllar sonra yaşayan Muhibbi bir beyitinde bu görüşü tekrarlamıştır:

"Ârif isen ey Muhibbî sırr-ı 'ışkı rinde sor
Müşkil-i 'ışk keşf olunmaz ilm ile Keşşâf ile[274]"

Akıl, maddi meseleleri daha kolay açıklarken, aşkı açıklayamaz. Aynı şekilde ilim de feni açıklayabilir, ancak aşk konusunda yetersiz kalır. Canların gıdasının aşk olduğunu belirten Mevlâna, gönlünde aşk derdi olmayanlara da çağrıda bulunup onlara âşık olmasını söyler. Yine ilmin, insana itibar kazandırdığından ve ona hayat veren bir mürşid olduğundan bahseder. İlim, kişiyi Allah'a götüren bir vasıtadır. İlmin de aşkla yapılması gerektiğini belirten Mevlânâ'ya göre ilim, bilmeyi ve âşık olmayı öğretir[275]. Şair de beyitte buna dikkati çekmiştir. Eğer aşk bir ilimse, insanlar bu ilmi öğrenmek için çalışmalı, yaradılış gayesini anlamalıdır. Çünkü aşk onun yaratılma sebebi; ilim ise yeniden sevgiliye dönme sebebi olcaktır. Bir nebze de olsa

[274] KAPLAN, Mahmut, *Aşkın Sultanı*, Etkieşim Yay., İstanbul 2012, s. 29
[275] ÖZCAN, Hüseyin, " Mevlânâ'da Aşk ve İlim", Mawlana Jalaluddin Rumi, Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş, Bükreş-Romanya (2007), Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi'nde yayınlanmıştır. S: 36, (2007), s. 8

aşkı anlamaya başladığında gözlerindeki perde kalkacak ikilikler bir olacaktır. Aşk kendisi, kendisi de aşk olacaktır. Bu ilim ancak bu yöntemle çözülebilir.

Metn-i metin, müşkil ve şüruh kelimelerinde **tenasüp** vardır.

۷. صـــبر ایــوب ایلــه شـــیخی نجـه بــر قاتلنســـــــن
طوت كه اول حسـن ایلـه یوســـف اولا سـن عمر ایلــه نــوح

7. Ṣabr-ı Eyyūb ile Şeyḫī nice bir ḳatlanasın
Ṭut ki ol ḥüsn ile Yūsuf ola sen ʿömr ile Nūḥ

Şeyhî! Tut ki ol hüsn ile Yûsuf, sen ʻömr ile Nûh ola. Sabr-ı Eyyûb ile nice bir katlanasın?

Ey Şeyhî! Farz et ki o güzellikte Hz. Yusuf, sen ömürde Hz. Nuh (gibi) ol. Hz. Eyüp'ün sabrı ile daha ne kadar katlanacaksın?

Şair sevgilinin güzelliğini ve kendi vaziyetini üç peygamberin hayatlarına telmihte bulunarak anlatmaya çalışmıştır. Sevgili, güzellikte Hz. Yusuf gibidir. Kur'ân'da ahsenü'l-kasas, yani kıssaların en güzeli olarak geçen bu ibretlik kıssada Hz. Yusuf'un hayatı anlatılmaktadır. Güzellik bakımından yüzü güneş gibi parlaktır, öyleki sokakta dolaşırken yüzünün parıltısı güneş ışıkları gibi duvarlara akseder. Kimse onun yüzüne bakamaz, bakanlar hemen yüzlerini çevirir. Hz. Yusuf'un hayatını anlatan mesnevilerde kadınların hemen ona âşık olduğu, yüzünü gören kadınların yanlışlıkla parmaklarını kestikleri anlatılır[276]. İşte sevgili de böyle güzellikte bir varlıktır.

Ona âşık olan şair is,e kendisini ömür bakımından Hz. Nuh'a benzetmektedir. Kur'ân'da Nuh suresinde Hz. Nuh'un hayatı anlatılmıştır. Hz. İdris'in oğlu olan Hz. Nuh, peygamber olarak gönderildiğinde ellili yaşlardadır. Rabbine iman etmeyen kavmi, en sonunda Nuh Tufanı adı verilen bir gazapla cezalandırılmıştır[277]. Kur'ân'da: "Andolsun ki, biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de, O, dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi. Fakat biz, O'nu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret

---

276 PALA, age, s.525-526
277 PALA, age, s. 392-393

yaptık[278]." buyurulmuştur. Bu kadar uzun ömürlü olan bir kişinin, ister tasavvufi anlamda isterse gerçek anlamda Hz. Yusuf güzelliğinde olan sevgiliye kavuşamaması çok zordur. Öyleki sabrıyla bilinen Hz. Eyüp için bile zordur. Nitekim Hz. Eyüp kıssasında anlatılanlar, sabrın en üst derecesini göstermektedir. Öncelikle servetini kaybetmiş, daha sonra evlatlarını kaybetmiş, daha sonra da vücudunda meydana gelen ve bir türlü iflah olamayan çıbanlarla yapayalnız kalmıştır. Vücudunda dermanı kalmayan hatta dudaklarını bile oynatamayan Hz. Eyüp başına gelen bütün musibetlere karşı asla isyan etmemiş, hep sabretmiştir. Sonunda da servetine ve sağlığına yeniden kavuşmuş, üstelik Allah katındaki derecesi de yükseltilmiştir[279]. Şair de beyitte bu güzellik karşısında bu kadar uzun bir ömür ile Eyüp sabrı olsa bile dayanamayacağını belirtmştir.

Sabır, Eyyub, hüsn, Yusuf, Nuh, ömür kelimelerinde **tenasüp** vardır. Ayrıca sabır, katlanmak ve Eyyub arasında da ikinci **tenasüp** mevcuttur. Ayrıca Hz. Nuh'un ömrüne, Hz. Yusuf'un güzelliğine ve Hz. Eyüp'ün sabrına **telmih**te bulunulmuştur.

2.2.5. GAZEL 5[280]

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Cān boynına bıraġalı zülfüñ kemendi bend
   Dīvāne göñlüme es̱er itmedi nuṣḥ u pend

2. Müşgīn ṣacuñ hevāsıyile oda yandı ʻūd
   Şīrīn lebüñ ṣafāsıyile ṣuya vardı ḳand

3. Germ oldı yüzi mihrine bāzārı şevḳümüñ
   Dil müşterīsi ol oda cān eyledi sipend

4. Serv olmaz ise bende gey aḥmaḳdur ol ṭavīl
   Ḳaddüñ ṣanevberin görüp āzād u ser-bülend

278 Kur'ân-ı Kerîm, Ankebut Suresi, (29/14-15)
279 PALA, age, s. 158
280 BİLTEKİN, age, s. 116

5. Bu yidi pehlevānı ṭoḳuz ḳal’adan çeker
   Hindū ṣaçuñ atar ise bir lu’b ile kemend

6. Ḥüsnüñ güli ḳoḫusını bir şemme nev-bahār
   Kesb itse ḳılmayayıdı güz yilleri gezend

7. ‘Ahd itdiyidi Şeyḫī'(y)i öldürmege gözüñ
   Uş intiẓār ile yürürem zār u müstmend

Şerh

١. جان بوينـــــه بـــرغلى زلفـــك كمنـــدى بنـــد
دیوانـــه كوكلمـــه اثـــر ايتمـــدى نصـــح و پنـــد

1. **Cān boynına bıraġalı zülfüñ kemendi bend**
   Dīvāne göñlüme es̱er itmedi nuṣḥ u pend

Zülfün kemendi can boynına bend bıragalı, nush u pend divâne gönlüme eser itmedi.

Kemend (f.i.) : **1.** uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip. **2.** idam için kullanılan yağlı kayış. **3.** geyik ve benzeri hayvanların yuları. **4.** güzelin saçı

Bend (f.i.) : **1.** bağ, yular, râbıta, bağlama. **2.** birini emri altına alma. **3.** boğum, mafsal. **4.** makale, fıkra, madde. **5.** su biriktirmek için iki dağ arasına yapılan set, baraj. **6.** su mecrâsı için yapılan kemer. **7. s.** bağlayan, bağlanmış, bağlı. **8.ed.** başından sonuna kadar aynı vezinde birçok beyitli parçalardan meydana gelen ve kısım kısım gazel tarzında kafiyeleri değişen manzumelerin her bir parçası

Nush (a.i.) : nasihat verme, öğüt

Pend (f.i.) : nasihat, öğüt

Zülfün can boynuna bağını geçirdiğinden beri âşık gönlüme nasihatler, öğütler etki etmedi (fayda sağlamadı).

Uzunluğu, kısalığı; dağınıklığı ve düzenliliği ile sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen zülf, âşığa en çok tesir eden özelliklerden biridir. İster şekli, ister hali, ister kokusu, ister rengi olsun her bakımdan âşığı perişan eder. Saç, aynı zamanda aşığı boğan bir kementtir. Aşığın gönlü, sevgilinin saçının her bir teline asılıdır[281]. Şair de beyitte sevgilinin bu kemendi kendisinin boynuna geçirdiğini ve artık hiçbir şekilde gönlünün öğüt almadığını, sevgilinin saçında tutsak olduğunu belirtmektedir.

Beyitte sevgili, bir avcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemend veya bend şekil itibariyle bir takım varlıkları yakalamak için geliştirilmiş, uçları kıvrık veya halka şeklinde olan aletlerdir. Sevgilinin bu aleti de saçlarıdır. Genellikle uzun olan sevgilinin saçları dağınık, kıvırcık ve uçları da kıvrık şekildedir. Şairi kendisine âşık eden sevgili, aşığın boynuna kemendi takmıştır. O, saçını her dağıtışında âşığın gönlünü de dağıtır, onu perişan eder. Perişan olan âşığın kararı kalmaz, sağlıklı düşünemez. Ama istediği yerine geldiği için de, hiçbir öğüde kulak asmaz. Çünkü divanedir, deliye nasihat kâr etmez. O sevgili için gönlünün dağılmasına, sevgiliden cefa görse de onun etrafında olmaya razıdır, onun gönlünün gıdası gam ve kederdir.

Bend ve pend kelimeleri arasında **cinas** sanatı vardır. Ayrıca nush, pend, divâne ve eser itmez kelimelerinde ilk, bend, kemend, zülf, boyun kelimelerinde de ikinci **tenasüp** vardır.

٢. مشـــكين صـچك هواســـيله يانـــدى اوده عود
شـــــيرين لبـــك صفاســـــــيله صـــويه واردى قنـــد

2. Müşgīn ṣacuñ hevāsıyile oda yandı ‘ūd
Şīrīn lebüñ ṣafāsıyile ṣuya vardı ḳand

‘Ūd müşgin sacun hevâsıyile oda yandı, kand şirin lebün safâsıyile suya vardı.

Müşgîn (f.s.) : **1.** miskli, misk kokulu. **2.** siyah, kapkara şey
Kand (a.i.) : şeker, şeker kamışının donmuş usâresi

[281] PALA, age, s. 418

Ödağacı misk kokulu saçının hevesiyle ateşte yandı, şeker kamışı da tatlı ağzının berraklığıyla (zevkiyle) suya vardı.

Dvan şiirinde kullanılan kokuların başında gelen misk veya müşg, ceylanın göbeğine oturan kandan elde edilen güzel bir kokudur. Sevgilinin saçı da genellikle miskli yani müşgîndir[282]. Ud; yani ödağacı ateşte yakıldığı zaman güzel koku veren bir bitkidir. Küçük ve ince çubuklar halinde bulunur. Divan edebiyatında yanışı, ateşle olan münasebeti ve kokusu ile ele alınır[283].

Beyitte şair, ödağacını sevgilinin saçının arzusuyla kendisini ateşlere attığını belirterek hüsn-i talil yapmıştır. Çünkü ikisi de güzel kokulardır. Bu mısradan çıkan bir değişik anlam ise yine ödağacının sevgilinin miskli saçlarını kıskandığı ve kendi kokusunun daha güzel olduğunu göstermek için kendisini ateşe attığıdır. Ayrıca misk ve sevgilinin saçı siyah renklidir. Ödağacı da yanınca siyah olmakta ve sevgilinin saçı gibi kıvrım kıvrım olmaktadır.

Kand, divan edebiyatında bir yiyecek maddesi olarak sık kullanılsa da asıl olarak sevgilinin dudağı için kullanılır. Çünkü sevgilinin dudağı tatlı sözler söylemesi, emilmesi, tadı ve güzelliği ile şekere benzetilir[284]. Beyitte şeker kamışının sevgilinin dudağının berraklığını görünce suya vardığını anlatmaktadır. Burada da şeker kamışının sevgilinin tatlı dudağını kıskandığından kendisini suya atıp erittiği anlamı çıkarılabilir. Veya şeker kamışının içinde bulunan ve şeker içeren özsuyu önce bol yağış almakla meydana gelir. Kendisini suya atmasının nedeni şekerinin tadını biraz daha tatlandırmak umuduyla olabilir. Her şekilde de şair beyitte, sevgilinin bazı özelliklerini bazı maddelerle karşılaştırmış ve yaptığı mübalağa ile birlikte hiçbir şeyin sevgilideki özelliklerle denk tutulamayacağını anlatmaya çalışmıştır.

Ayrıca müşgîn, saç ve ûd ve kand, şirîn ve leb kelimelerinde **tenasüp** vardır. Sefâsıyile ve hevâsıyile kelimelerinde de **cinas** vardır.

٣. کـرم اولـدی یــوزی مهرنه ربـــازا شـــوقمك
دل مشتریســـــــی اول اوده جان ایلـــدی ســـپند

[282] ONAY, age, s. 30-31
[283] PALA, age, s. 503
[284] PALA, age, s. 281

3. **Germ oldı yüzi mihrine bāzārı şevḳümüñ**
Dil müşterisi ol oda cān eyledi sipend

Bâzârı şevkümün dil müşterisi yüzi mihrine germ oldı. Can ol oda sipend eyledi.

Germ (f.s.) : sıcak

Bâzâr (f.i.) : **1.** pazar, çarşı. **2.** alışveriş. **3.** pazar yeri

Müşteri (a.s. ve i. Şirâ'dan) : **1.** iştirâ eden, satın alan, alıcı. **2.** alışverişte bulunan. **3.** istekli

Sipend (f.i.) : üzerlik tohumu

Şevkimin pazarında gönül müşterisi yüzünün güneşinin ateşiyle yandı. Can (da) o ateşte üzerlik tohumu (gibi) tütsülendi.

Şair beyitte, sevgilide varolan unsurları ve bunlara duyduğu arzuyu bir pazar meydanına benzetmiştir. Bu pazarda sevgilinin kaşı, gözü, ağzı, çenesi, benleri, ayvatüyeri, gerdanı, beli, saçları, yüzü…bulunmaktadır. Pazarda müşterilerinden birisi de, kendi gönlüdür. Aşığın gönlü, pazarda sevgilinin yüzünü görmüştür. Şevk pazara, dil müşteriye, can üzerlik tohumuna teşbih edilmiştir.

Sevgilinin güzellik unsurlarının en başında yüz gelir. Çünkü o, içinde sevgilinin dudağı, çenesi, kaşı, gözü, kirpiği, yanağı, ayvatüyleri ve zülfü gibi birçok cevheri içinde bulunduran bir hazine gibidir. Aşığın en çok görmek istediği şey, sevgilinin yüzüdür. Cemal vasfıyla da anılan yüz ilahi güzelliğin bir aksi, güzelliklerin topyekün toplandığı bir meydan gibidir. Yine sevgilinin yüzü ışık, aydınlık, parlaklık ve saflık yönlerinden güneşe benzetilmiştir[285].

Beyitte de yüz parlaklığı ve yakıcılığıyla dikkat çekmektedir. Onun müşterilerinden birisi de, tabiki aşığın gönlü olmuştur. Onun yakıcılığını bile bile kendisini ateşe bırakmıştır. Yani şair beyitte, şem ve pervane mazmununu kullanmıştır. Aşığın gönlü, ışığa uçan bir pervanedir. Veya Yunan mitolojisinden bir örnekle, balmumundan yapılmış kanatlarıyla güneşe doğru uçan İkarus gibidir.

Canını ateşe atmasıyla çıkan dumanları da tütsüye benzetmiştir. Gönlü yanmış kül olmuş, daha sonra da çıkan ah dumanları onu güneşe ulaştırmıştır. Şair

[285] PALA, age, s.131

beyitte ayrıca Yusuf kıssasına da **telmih**te bulunmuş olabilir. Yusuf da Mısır'da köle olarak satışa çıkarılmış ve pazarda onun güneş gibi parlayan yüzünü gören dönüp bir daha bakmıştır. Kısa sürede Yusuf'un namı bütün Mısır'a yayılmıştır[286].

٤. سـرو اولمـز ايسـه بنـده كـي احمقـدر اول طويـل
قـدك صـنوبرن كـورب آزاد و سـر بلنـد

4. **Serv olmaz ise bende gey aḥmaḳdur ol ṭavīl**
Ḳaddüñ ṣanevberin görüp āzād u ser-bülend

Ol tavîl serv âzâd u ser-bülend kaddün sanavberin görüp bende olmaz ise gey ahmakdur.

Ahmak (a.s.) : pek akılsız, sersem, şaşkın

Tavîl (a.s. tûl'den) : **1.** uzun. **2.** çok süren

Gey, key (t.z.) : **1.** çok, pek, gayet, pek çok **2.** iyi, iyice, hakkıyle **3.** uygun, muvafık, münasip, layık, doğru, yerinde

Sanevber (a.i.) : **1.** çam fıstığı ağacı. **2.** çam fıstığı kozalağı. **3.** sevgilinin boyu posu

Âzâd (f.s.) : **1.** kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden. **2.** ayıpsız, kusursuz.

Ser-bülend (f.b.s.c. ser-bülendân) : **1.** başı yüksek, yüce

O uzun selvi başı yüksekte ve hür olan boyunu görüp (ona) kul olmazsa (o zaman) çok ahmak olur.

Bu beyitte de sevgilinin boyunu ele alan şair, sevgilinin boyunu selvi ile karşılaştırmış ve boyu selviden daha üstün tutmuştur. Divan şiirinde adından en çok söz edilen ağaç olan selvi, sevgilinin boyu için hem benzetilen hem de benzeyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazan şiirlerde sevgilinin boyu yerine istiare yoluyla serv geçmektedir. Bu boy-selvi hayali kalıplaşmış bir kullanım olduğundan mecaz-ı örfi haline gelmiştir[287]. Gazelin bir önceki beyitlerinde de görüldüğü gibi

[286] PALA, age, s. 526-527
[287]PALA, age, s. 436

sevgiliye benzeyen veya benzetilen bütün unsurlar sevgili ile karşılaştırılmış, sonunda da galip gelen yine sevgili olmuştur. Yani ona benzetilen veya benzeyen hiçbir nesne onunla boy ölçüşemez.

Beyitte de yüksek ve hür bir şekilde salınan selvinin, sevgilinin boyunu görüp ondan daha yüce olduğunu anlaması ve ona kulluk etmesi istenmektedir. Çünkü ona benzetilen bütün nesneler dâhil âşık da onun yolunda köledir. Eğer selvi kibirlenip ona boyun eğmezse, o zaman onun aklından şüphe edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Selvinin sevgilinin boyuna benzemeye çalışması, ama başaramamasında **teşbih-i tafdil**, **mübalağa** sanatlarını görmekteyiz.

Sevgilinin boyu ile yapılan hüsn-i talillerde en çok karşılaşılan, selvinin su kenarında bulunması ve yaz kış yeşil kalmasıdır. Selvinin daha çok su kenarlarında bulunmasınının nedeni suyun onu sevgilinin boyuna benzetmek istemesi ile alakalıdır. Yeşil kalmasının nedeni ise, hazan mevsiminin sevgiliye benzemesinden ötürü ona dokunmamasındandır[288].

Ayrıca serv, ser-bülend, tavil ve kadd kelimelerinde **tenasüp** vardır.

٥. بـو يـدى پهلوانـــى طوقـز قلعـــدن چكـر
هنـدو صـچك اتـار ايسـه بـر لعـب ايلـه كمنـد

5. **Bu yidi pehlevānı ṭoḳuz ḳal'adan çeker**
Hindū ṣaçuñ atar ise bir lu'b ile kemend

Hindû saçun bir lu'b ile kemend atar ise bu yidi pehlevânı tokuz kal'adan çeker.

Pehlevân (f.i.) : pehlivan, güreşçi, yiğit

Kal'a (a.i.c. kılâ') : **1.** kale, hisar. **2. ask.** askerin talim ve savaşta arkaları birbirine gelmek üzere dört saftan ibaret bir kare meydana getirerek aldığı vaziyet. **3.mec.** bir şeyin esasının, temelinin, güvenliğinin sürdürüldüğü nesne

Hindû (f.i. ve s.) : **1.** Hintli. **2.** Satürn **3.** ben, benek

Lu'b (a.i.) : oyun, eğlence

Kara saçın oyun yaparak bir kemend atarsa bu yedi yiğiti dokuz kaleden çeker.

[288] TOLASA, age, s. 268-269

Beyitte sevgilinin siyah saçlarının aldatıcılığı ve yaptığı bir oyunla, dokuz kaleden güçlü kuvvetli yedi pehlivanı çekebileceği belirtilerek mübalağa sanatı yapılmıştır. Şairin burada dokuz kale olarak adlandırdığı şey, nüh felektir. Divan edebiyatında dönekliği ve şairin başına gelenlerin müsebbibi olarak sık sık karşımıza çıkan felek, Batlamyos sisteminden çıkan bir düşünceye göre kâinatın merkezi olan dünyayı dokuz katmanla çevreler. Bunlar iç içe geçmiş soğan zarı veya çadır gibidir. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi, yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekten yedinci feleğe kadar sırasıyla Ay, Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri ve Zühal gezegenleri bulunur[289]. Şairin beyitte zikrettiği yedi pehlivan, bu yedi gezegendir.

Divan edebiyatında sevgilinin boyu anlatılırken, boyunun yüksekliğini anlatmak için mübalağa yapılarak, feleğe kadar eriştiği ifade edilir. İşte bu yüksek boylu sevgili avcı olan ve âşıkların gönlünü kemend yaptığı saçlarıyla avlayan bir varlıktır. Beyitte de avcılığını övmek maksadıyla, saçlarının bütün gezegenleri kendisine çektiği belirtilmektedir.

Eski bir inanışa göre dördüncü felekte bulunan Güneş, feleğin ve göğün sultanıdır ve etrafındaki diğer gezegenler de ona hizmetlileri gibidir. Buna göre Ay vezir, Utarid kâtip, Merih başkumandan, Müşterî kadı, Zühal bekçi, Zühre ise çalgıcıdır[290]. Burada karşımza sultanı, veziri, kâtibi, kadısı…ile bir devlet teşkilatı çıkmaktadır. Ancak bu devlette sultan güneş değil, sevgilidir. Şairin ifade etmek istediği güneş olarak nitelendirdiği sevgiliye, bütün gezegenlerin hizmet ettiğidir.

Beyitte felekler kaleye, seyyareler pehlivana, saç da kemende **teşbih** edilmiştir. Ayrıca Hindu, saç ve kemend **tenasüp** sanatı vardır.

٦. حسنك كولى قوخسنى برشمه نو بهار
كسب ايتسه قلماييدى كوز يللرى كزند

6. Ḥüsnüñ güli ḳoḫusını bir şemme nev-bahār
Kesb itse ḳılmayayıdı güz yilleri gezend

[289] PALA, age, s.164
[290] PALA, age, s. 165

Güz yilleri hüsnün güli kohusını nev-bahar(da) bir şemme kesb itse gezend kılmayayıdı.

Şemme (a.i.) : 1. bir kere koklama. **2.** pek az şey
Nev-bahâr (f.b.i.) : 1. ilkbahar
Kesb (a.i.) : 1. çalışıp kazanma. **2.** edinme
Gezend (f.i.) : 1. zarar, ziyan. **2.** elem, keder; âfet, musibet

Güz yelleri güzelliğinin gülünün kokusunu ilkbaharda bir kere koklamaya çalışsaydı (ona) zarar etmezdi.

Beyitte bir hazan mevsimi tavsiri bulunmaktadır. İlkbaharda sevgilinin bulunduğu bahçeye uğramayan sonbahar yelleri, mevsimi geldiğinde ortaya çıkar. Şair, hazan rüzgârının bir kere de ilkbaharda gelip sevgilinin güzelliğinin gül kokusunu içine çekseydi sonbaharda onlara zarar veremeyeceğini, yapraklarını dökemeyeceğini anlatmak istemektedir.

Divan şiirinde ilkbahar kadar geniş bir biçimde ele alınmayan hazan mevsimi, ölülüğün, yaşlılığın ve bitkinliğin timsalidir. Bu mevsimde rüzgâr ilkbahardaki gibi tatlı tatlı esmez, gül bahçelerini harab eder[291].

Divan edebiyatının çiçekler içinde en çok işlenileni güldür. Genellikle sevgilinin yanağı ve yüzü için benzeyen veya benzetilen durumundadır. Selvi-boy münasebeti gibi, gül de beyitlerde istiare ve mecaz-ı örfi yoluyla sevgilinin yanağı ve yüzü için kullanılır. Tazeliği, kokusu, rengi ile çok müstesna bir çiçek olan gül, bulunduğu yere de güzellik katar[292]. Âşık için de, sevgilinin bulunduğu her yer güzeldir. Onun yanağı, yüzü gül kokuludur. İlkbaharda tatlı tatlı esen sabah yeli, şaire sevgilinin kokusunu getirir. Ama sonbaharda esen sert rüzgâr ,onun yapraklarına zarar verir. Şair burada sevgiliyi düşünüp ona zarar gelmemesi için, hazan yeline uyarıda bulunmaktadır. Hazan yelinin bir kere sevgilinin yüzünü koklamasıyla kendisine katılacağını bilmektedir.

Beyitte gül, şemme, nev-bahar, kohu kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır. Ayrıca güz ve nev-bahar kelimelerinde de **tezat** vardır.

---

[291] PALA, age, s. 221
[292] TOLASA, age, s. 472

٧. آهد ايتـــديدى شـــــيخى(ي) اولدرمكـــه كـوزك
اوش انتظـــار ايلــه يــوررم زار و مســــتمند

7. Ahd itdiyidi Şeyḫī'(y)i öldürmege gözüñ
Uş intiẓār ile yürürem zār u müstemend

Gözün Şeyhî'yi öldürmeğe ahd itdiyidi. Uş intizâr ile zâr u müstemend yürürem.

İntizâr (a.i. nazar'dan) : **1.** bekleme, beklenilme. **2.** gözleme, gözlenilme

Müstemend (f.s.) : **1.** üzüntülü, kederli, hüzünlü. **2.** bîçare, zavallı **3.** talihsiz, mutsuz

Gözün Şeyhî'yi öldürmeye yemin etmişti. Bu bekleyiş ile inleyerek, üzülerek yürürüm.

Beyitte şair, bir zamanlar sevgilinin gözünün kendisine verdiği sözü hatırlamaktadır. Şair de bu sözün yerine getireleceği günü beklemekte, işin sonunda öleceğini bilse bile, yine üzülüp ağlamaktadır. Çünkü sevgilinin ona bir gamzesi bile, bin lütuf yerine geçecektir. Zaten canını onun yoluna sermiştir, o yolda da canını vermek, ona hiç zor gelmeyecektir.

Sevgilinin en güzel uzuvlarından biri olan göz, beyitte kişileştirilmiş, insana benzetilmiştir. Divan edebiyatında sevgilinin gözü zalim, kan dökücü ve insafsızdır. Bunları bilmesine rağmen âşık, her zaman sevgilinin gözlerini arar, onun görmeyen gözlerinin kendisini farketmesini ister. Onun kendisine bakmasından olumlu ya da olumsuz bir şeyler çıkarır[293].

Normalde insan öleceği günden korkar, o gün için tasalanır. Beyitte de sevgilinin gözü, bir zamanlar şairi öldürmek için söz vermiştir. Bunu da ya cefa okuyla, yani kirpiği veya yan bakışıyla ya da cefa kılıcıyla yani kaşları ile yapar. Şair, özlem ve heyecan ile dayanılmaz bir bekleyiş içindedir. Onda korkudan ve tasadan eser yoktur. Çünkü ölümü, sevgilinin elinde olacaktır. Onun da istediği budur, nitekim böylelikle sevgiliye kavuşacaktır.

[293] TOLASA, age, s. 191, 192

Ahd itdiyidi- intizar ve öldürmeğe- zâr u müstemend kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb** sanatı, intizar ve zar kelimelerinde **cinas** sanatı vardır.

2.2.6. GAZEL 6[294]

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Ḥoḳḳa-i yāḳūtdan mühr açduġınca zer ṣaçar
   Ya'ni dil-ber söze gelse dürr ü gevherler ṣaçar

2. Sünbülin ṣalduḳça gül-berg üzre ol māh-ı Ḫoten
   Ṣanki āhū deşt-i Çīn üstine müşg-i ter ṣaçar

3. Zülfi dāmı ḥalḳasında noḳṭa-i ḫāli anuñ
   Dānedür kim ṣayd-ı mürġ-ı cān içün dil-ber ṣaçar

4. Sebzede ṣalınsa servi ol büt-i lāle-ruḫuñ
   Gül ṭabaḳlar pür ḳılup üstine la'l ü zer ṣaçar

5. Yā Rab ol şīrīn-lebüñ ne ẕevḳi var kim ẕikrini
   Ḳanda tekrār itse dil şīr aḳıdur şekker ṣaçar

6. Ravżada rıḍvān eger nuḳl-i lebini naḳl ide
   Cūy-ı cennet ol ṣafādan cūş idüp cevher ṣaçar

7. Dürleri medḥinde naẓmum baḥrdür lü'lü'-niṡār
   Şa'rı sevdāsında şi'rüm 'āleme 'anber ṣaçar

8. Ruḫları vü aġzını ẕikr itse Şeyḫī sebzede
   Ġonce dem-beste ḳalur u gül ḥayādan der ṣaçar

9. Rūḥa ḳūt u cisme ḳuvvet çeşmesārıdur müdām
   Cām-ı meyden cür'a kim Sulṭān Murād içer ṣaçar

[294] BİLTEKİN, age, s. 162

Şerh

١.   حقه ياقوتدن مهر اچدغنجه زر صچر
يانع دلبر سوزه كلسه در و كوهرلر صچر

1. Ḥoḳḳa-i yāḳūtdan mühr açduġınca zer ṣaçar
   Ya'ni dil-ber söze gelse dürr ü gevherler ṣaçar

Hokka-i yâkûttan mühr açdugınca zer saçar. Ya'ni dil-ber söze gelse dürr ü gevherler saçar.

Hokka (a.i.) : 1. içine mürekkep konan maden, cam veya topraktan yapılmış küçük kap. **2.** içine tükürülen kap

Mühr (f.i.): 1. mühür, imza. **2. ed.** sevgilinin ağzı

Yakut hokkadan ağzını açtıkça altın saçar. Yani gönül alan (sevgili) güzel söz söylemeye kalksa inci ve cevherler saçar.

Şair, ilk mısrada sevgilinin ağzını yakuttan yapılmış bir hokkaya benzetmiş, ikinci mısrada da bunu açıklayarak, o yakut hokkadan çıkan sözlerin altın, inci ve cevher niteliğinde olduğunu belirmiştir. Yani sevgilinin ağzı, bir nevi hazine sandığı, iki dudağı da bu sandığın kapağıdır.

Genellikle şairler tarafından darlığı, küçüklüğü ve yok gibi oluşu hususiyetleriyle ele alınan dudak, beyitte hokka olarak nitelendirilmiştir. Bu da hokkanın şekil yönünden dudağa benzemesi ile alakalıdır. Üstelik bu hokka, yakuttan bir hokkadır. Kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi olan yakutun en kıymetlisi, sevgilinin dudağı gibi kırmızı olanıdır. Yenildiğinde kalbe iyi geldiği ifade edilir[295]. Ayrıca emilince de susuzluğu giderildiği düşünülür[296]. Âşık için de durum böyledir. Yakut gibi olan sevgilinin dudağı, ona ve gönlüne iyi gelecek, onu mutlu edecek ve hasret ateşiyle kavrulan gönlünün susuzluğunu giderecektir.

---

295 PALA, age, s. 520
296 ONAY, age, s. 432

Şair, bu yakuttan hokka gibi ağızdan çıkan sözleri de tabi ki altın, inci ve cevhere benzetir. Burada divan edebiyatında sevgilinin dişleri ve güzel sözleri için benzetilen olarak kullanılan incinin görevini, altın ve cevher de paylaşmışlardır. Hepsi de birbirinden değerli maden ve süs eşyalarıdır. Şair, beyitte sevgiliden gelen iyi veya kötü en ufak bir kelimenin kendisindeki değeri göstermek istemiştir. Nitekim onun söyleyeceği söz, onu öldürmek de olabilir; ona lütuf da olabilir. Ama bu âşık için önemli değildir. Önemli olan gönlünü kaptırdığı güzelin lütfedip o güzel ağzından kendisine bir şeyler söylemesidir.

Yakut, zer, dürr ve gevher kelimelerinde **tenasüp**; mühr açdugınca- söze gelme, zer-dürr ü gevherler kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; ağzın yakuttan hokkaya, sözün mücevhere benzetilmesinde ise **teşbih** sanatı bulunmaktadır.

٢. سنبلن صلدقجه كولبرك اوزره اول ماه ختن
صنكه آهو دشت چين اوستنه مشك تر صچر

2. Sünbülin ṣalduḳça gül-berg üzre ol māh-ı Ḫoten
Ṣanki āhū deşt-i Çīn üstine müşg-i ter ṣaçar

Ol mâh-ı Hoten gül-berg üzre sünbülin saldukça sanki âhû deşt-i Çîn üstine müşg-i ter saçar.

Hoten (f.h.i.) : şarkî Türkistan'da büyük bir şehir olup ahâlisi Müslümandır.

Âhû (f.i.c. âhuvân): **1.** ceylan, karaca. **2. mec.** güzellerin gözü

Deşt (f.i.) : bozkır, çöl, kır, ova

Ter (f.s.) : **1.** yaş, ıslak, rutubetli. **2.** taze

O Hotan ayı gül yaprağı üzerine sünbülünü (saçlarını) saldıkça, sanki ceylan Çin çölünün üstüne taze misk saçar.

Divan edebiyatında sıkça kullanılan yer adlarından biri olan Hoten, Hıtâ ve Hatâ gibi isimlerle de anılır. Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarını içine alan bu yer, misk ahularının çok olması nedeniyle genellikle misk ve ahu kelimesiyle birlikte

kullanılır[297]. Misk ceylanının beslenmesiyle ilgili telakkiye yönelik sünbül ve benefşe ile de kullanıldığı görülür. Ayrıca güzelleriyle de ünlüdür[298]. Şairin burada Hoten ayı diyerek kastettiği şey sevgilidir.(açık istiare) Sevgilinin ay gibi güzelliğini güzelleriyle ünlü bir yer ile birlikte kullanarak onun güzelliğini anlatmak istemiştir.

Divan edebiyatında bir güzellik kaynağı olan ay, parlaklığı, el değmemişliği, geceyi aydınlatması ve yüzündeki lekeler ile sevgiliye benzetilen olmaktadır[299]. Gül yaprağı üzerine sünbül salması da, sevgilinin gül gibi yüzel yüzünün veya yanağının üzerine sünbül saçlarını salmasıdır. Saçın sünbüle teşbihi çokluğu, dağınıklığı, karışıklığı, baş kısmından ayağa doğru salınışı, büklüm büklüm inişi ve kokusu dolayısıyladır[300].

Beyitte sevgilinin saçlarını yüzüne salması, misk ahusunun Çin çölü üzerine taze miskini saçmasına benzetilmiştir. Misk, ceylanın göbeğine oturan kandan elde edilen bir tür güzel kokudur. Renginin siyah olması da onu sevgilinin saçına benzetmede önemli bir etken olmuştur. Sevgilinin yüzü, Çin çölü gibi pürüzsüz ve güzeldir. Misk ahusunun çöl üzerine saçtığı misk de sevgilinin yüzündeki saçlardır.

Sevgilinin saçları, sünbüle, yanağı gül yaprağına **teşbih** edilmiştir. Ayrıca Hoten, müşg, ahu ve deşt kelimelerinde **tenasüp** vardır.

٣. زلفـــی دامی حلقســـــنده نقطــه خــالی انـك
دانـدر کـم صـــید مرغ جان ایچــن دلـــبر صـچر

3. Zülfi dāmı ḥalḳasında noḳṭa-i ḫāli anuñ
Dānedür kim ṣayd-ı mürġ-ı cān içün dil-ber ṣaçar

Anun nokta-i hâli zülfi dâmı halkasında dânedür. Kim dil-ber sayd-ı mürg-ı cân içün saçar.

Dâm (f.i.) : 1. tuzak, ağ. **2.** yırtıcı olmayan vahşi hayvan
Hâl (f.a.i.) : vücutta husûle gelen ben, nokta
Sayd (a.i.) : 1. av. **2.** avlama, avlanma

---
[297] PALA, age, s.218
[298] YENİTERZİ, Emine, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, C: 3, S:15, s. 313
[299] TOLASA, age, s. 417
[300] TOLASA, age, s. 171

Onun beninin noktası saç tuzağının halkasında bir tohumdur ki sevgili (onu) can kuşunu avlamak için saçar.

Sevgilinin bir avcı olduğunu, saçlarını da bir av aleti olarak kullandığını belirmiştik. Şair, sevgilinin saçını halka şeklindeki bir tuzağa benzetmiştir. Bu benzetmenin nedeni, aşığın gönlünün kuşa, sevgilinin yüzündeki benlerin de dane veya tohumlara benzetilmesi dolayısıyladır[301].

Günlük yaşamda kuş avlanırken, tuzağın içine birkaç tane arpa veya buğday tanesi konulur ve kuşların bunları görüp tuzağın içine girmesi sağlanır. Burada da aldatıcı tohumlar, sevgilinin benleridir. Bu tuzağın bulunduğu yer de, sevgilinin yüzüdür. Sevgili âşıklara yüzünü gösterip tuzağına düşürür, daha sonra da başının iki tarafından saldığı zülüfleriyle de âşığın gönlünü yakalar. Saçın halka halka olması, onun şekil itibariyle kıvrım kıvrım oluşuyla alakalıdır. Parlak yüzün üzerine düşen ucu kıvrımlı siyah saç, yüzde halka gibi görünür. Sevgilinin beni de bu halka içerisindeki tohum gibidir.

Beyitte şairin canı kuşa, sevgilinin saçları tuzağa, beni ise noktaya ve daneye yani tohuma **teşbih** edilmiştir. Zülfi dâmı- sayd-ı mürg-ü cân ve nokta-i hâl-dâne kelimeleriyle **leff ü neşr-i müşevveş** sanatı yapılmıştır. Ayrıca mürg, can, sayd, dane, dâm, halka ve hâl kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır.

٤. سبزده صلنسه سروی اول بت لاله رخك
کول طبقلر پر قلوب اوستنه لعل و زر صچر

4. Sebzede ṣalınsa servi ol büt-i lāle-ruḫuñ
Gül ṭabaḳlar pür ḳılup üstine la'l ü zer ṣaçar

Servi sebzede salınsa, ol büt-i lâle-ruhun, gül tabaklar pür kılup üstine la'l ü zer saçar.

Büt (f.i.c. bütân) : 1. put **2. s.** güzel
Lâle-ruh (f.b.s.) : lâle yanaklı, yanakları lâle gibi kırmızı olan
Pür (f.s.) : 1. dolu **2.** çok fazla **3.** sâhip, mâlik

[301] TOLASA, age, s. 170

Sebze (f.i.c. sebze-vât) : 1. yeşillik, çimen **2.** yemeği yapılan yeşillik

(Sevgili) selvi (gibi boyuyla) yeşillikte salınsa, o lale yanaklı güzelliğin, etrafı gül tabaklarla donatıp üstüne lal (kırmızı değerli taşlar) ve altın saçar.

İlkbahar mevsimi gelip tabiat canlandığında âşıklar, çemenlikte sevgililerin dolaşmasını dört gözle beklerler. Beyitte bu durum, tabiat unsurlarından yararlanılarak anlatılmıştır. Selvi sevgilinin boyu, lale yanakları, gül yüzü, lal ve altın da onun dudağını ve sözlerini ifade etmektedirler.

Selvi, uzunluğu, mevzun oluşu ve hafif hafif sallanmasındaki ahenk ile sevgiliye benzetilir. Divan edebiyatında, sevgilinin boyu ile bütünleşen selvinin sallanışı üzerinde çok durulur. Bu sevgilinin ağır ağır sallanmasına ve yürümesine benzetilir[302]. Sevgilinin yanağı da renginden dolayı kırmızı laleye benzetilir[303].

Beyitte ilk anlam sevgilinin bahçeye gelerek âşıklara o gül yüzünü, lale yanaklarını gösterip onlarla söyleşmesidir. Diğeri de sevgili bahçede salınırken onun gül yüzünü ve lal dudaklarını gören güller, kıskançlığından açar ve terlerler. Onların gonca halinde iken açması tabağa, terlemesi de lal ve altın taşlara benzetilmiştir. Ayrıca sevgilinin gül yüzünü gören güller, sevgiliyi kıskanıp yapraklarını dökmüş olabilirler. Bu dökülen yapraklar da yerde tabak görünümü verirler. İçlerine saçılan lal ve altınlar da, lalenin içerisindeki tohumlar olabilir.

Sevgilinin boyuna **mecâz-i örfi** yoluyla selvi denilmiştir. Yanakları ise laleye **teşbih** edilmiştir. Sebz, serv, lale, gül kelimeleri birinci tenasübü, la'l, zer ve saçmak kelimeleri de ikinci **tenasübü** oluşturmaktadır.

٥. یـا رب اول شــــیرین لبــك شـی نـه ذوقـی وار کـم ذکــرنی
قنــده تکــرار ایتســـه دل شــیر اقـدر شــکر صـچر

5. Yā Rab ol şi̅ri̅n-lebüñ ne z̠evḳi var kim z̠ikrini
Ḳanda tekrār itse dil şi̅r aḳıdur şekker ṣaçar

Yâ Rab! Ol şirin-lebün ne zevki var kim dil zikrini kanda tekrar itse şir akıdur şekker saçar.

---

[302]PALA, age, s. 436

[303] KARTAL, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s.68

Kanda (t.z.) nereye, nerede

Şir (f.i.) : 1. arslan **2.** süt

Ey Allah'ım! O tatlı ağzının nasıl bir zevki var ki gönül (dil), (onu) nerede anarsa süt akıtıp şeker saçar.

Şair beyitte, sevgilinin şirin ağzını övüp onun tatlılığını anlatmak istemiştir. Yarattığı bu tatlı ağız için Allah'a seslenmekte, durumunu O'na arz etmektedir.(Nida) Öyle ki şairin gönlü, ne zaman ve nerede sevgilinin ağzını ansa, süt akıtıp şeker saçar. Sevgilinin ağzı şeker, içeceği süt ve baldır. Şairin bu kadar tatlı dudakları andığında süt akıtıp şeker saçması, güzel sözler söylemesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca sevilen bir yiyeceğin adının anılması, insanın ağzının sulanmasına neden olur. Şair, sevgilinin şeker gibi ağzını diliyle anar. Bu durumda da ağzı tatlı bir şekilde sulanır. Burada sevgilinin ağzını anan, şairin gönlüdür. Gönül, aynı zamanda dildir.

Süt ile şekerin yan yana kullanılmaları, birbirlerine yakıştıkları içindir. Şairin gönlünün şeker saçması akıllara papağan ve şeker ilişkisini getirir. Papağanı konuşturmak için şeker verildiği, dilinin de tatlı olmasının buna bağlandığı bilinmektedir. Ayna karşısında konuşma talimlerinin verildiği papağan, kimi zaman sevgili, kimi zaman da âşığın gönlüdür. Aşığın papağan olduğu durumlarda konuşmak için baktığı ayna sevgilinin yanağıdır[304]. Burada papağan sevgilidir. Şair onun o şirin ağzından şeker tadında bir şeyler duymak amacıyla, gönlüyle ona şeker saçmaktadır.

Lezzet ifadesi taşıyan şirin-leb, şeker, şir kelimeleri **tenasüp** sanatını oluştururken "ş" sesi ile **aliterasyon** yapılmıştır.

٦. روضـــده رضـــوان كـــر نقـــل لبـــــنى نقـــل ايـــده
جوي جنـــــت اول صـــــفادن جـوش ادوب جوهر صـــچر

6. Ravżada rıḍvān eger nuḳl-i lebini naḳl ide
Cūy-ı cennet ol ṣafādan cūş idüp cevher ṣaçar

[304] CEYLAN, Ömür, *Kuşlar Divânı*, Kapı Yay., İstanbul 2007, s. 199-202

Eğer rıdvan ravzada nukl-i lebini nakl ide, cûy-ı cennet ol safâdan cûş idüp cevher saçar.

Ravza (a.i.c. ravzât, riyâz) : ağacı, çayırı, çimeni bol olan yer, bahçe

Rıdvan (a.h.i.) : cennetin kapıcısı büyük melek

Nukl (a.i.) : meze, çerez

Nakl (a.i.) : 1. bir şeyi başka bir yere götürme. **2.** aşıma, aktarma, geçirme. **3.** aynını başka bir şey üzerine alma **4.** anlatma, söyleme. **5.** tercüme etme

Cûy (f.i.) : nehir, akarsu, ırmak

Cûş (f.i.) : 1. coşma, kaynama. **2. tas.** coşma, taşma

Eğer cennetin kapıcısı, bahçede (cennette) ağzının mezesini anlatırsa, cennet ırmağı, o zevkten coşup cevher saçar.

Bu beyitte de sevgilinin ağzı, mübalağalı bir şekilde anlatılmaya devam edilmiştir. Ancak bu sefer ağzın tatlılığını övmek işi bu dünya unsurlarıyla değil, cennet ile yapılmaktadır. Öven ise, cennet kapısında bekleyen bekçidir.

Cennet, dünyadaki insanların amelleri sonucunda gidecekleri, en güzel meyveleri, yemişleri yiyecekleri, ipekten dokunmuş en güzel giyecekleri giyecekleri yerdir. Tabiki birbirinden güzel hurilerin bulunduğu yer de orasıdır. Bir Hadîs-i şerîf'te: "*Cennetteki huriler yakut ve mercan gibidirler. Adam onlardan birinin yüzüne bakar da, kendini onun yanağında, aynada gördüğünden daha berrak görür. Onların incilerinin en ednası (en küçük, en önemsiz) şark ile garbi ışıklandırır*[305]." buyurulmaktadır. Ayrıca inançlı kişinin cennette hurilerden daha güzel olacağı da bilinmektedir.

Şair beyitte sevgiliyi, bu yakut ve mercan gibi hurilerden üstün tutmaktadır. Cennet ırmağı, sevgilinin ağzının yemişlerini duyunca çoşup çağlamaktadır. Ancak cennet kapısının bekçisi oradaki herhangi bir hurinin ağzı hakkında konuşsa, cennet ırmağı zevkten çağlamayacaktır.

Kur'an'da cennette bulunan dört ırmaktan bahsedilmektedir: "Takva sahiplerine vaadedilen cennetin durumu şudur ki; içinde kokusu değişmeyen sudan nehirler, tadı bozulmayan sütten nehirler, içenlere lezzet veren şaraptan nehirler ve

[305] Ramuz el-Ehadis-2, s. 337/7, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=hadisgoster&kid=472,(10.10.14)

saf (süzülmüş) baldan nehirler bulunur. Onlar için orada her çeşit meyve bulunur ve (onlar için) Rab'lerinden mağfiret vardır[306]…” buyurulmaktadır. Şairin burada bahsettiği ırmak, şarap ırmağıdır. Çünkü meze, içkinin yanında tüketilen bir yiyecektir. Buradaki meze ise, sevgilinin ağzının mezesidir. Yani şair sevgilinin ağzını fıstığa benzetmektedir. Cennette şarap ırmağı sevgilinin fıstık ağzı ile içileceği için çoşmakta, cevherler saçmaktadır.

Ravza, Rıdvan, cûy-ı cennet, cûş ve cevher kelimeleri cennet kavramları olduklarından **tenasüp** sanatı vardır. Ayrıca nukl ve nakl; cûy ve cûş kelimelerinde de **cinas** sanatı bulunmaktadır.

٧. درلـــرى مدحنـــده نظمـــم بحـــردر لوءلـــوء نثـــار
شـــعرى سوداســـــنده شـــعرم عالمـه عنـــبر صـــچر

7. Dürleri medḥinde naẓmum baḥrdür lü’lü’-niṡār
Şa’rı sevdāsında şi’rüm ‘āleme ‘anber ṣaçar

Nazmum dürleri medhinde lü’lü-nisâr bahrdür. Şi’rüm şa’rı sevdasında âleme anber saçar.

Nisâr (a.i.) : 1. saçma, serpme. **2.** saçı, düğünde saçılan para
Şa’r (a.i.c. eş’ar, şiâr, şuur) : kıl

Nazmım incilerin övgüsünde inci saçan denizdir. Şiirim kılının sevdasında dünyaya anber saçar.

Rengi, şekli, parlaklığı gibi özellikleri nedeniyle diş, gözyaşı, çiğ, şairin şiiri ve sözü gibi unsurlarla benzerlik içerisinde düşünülen inci, istiridye denen bir deniz hayvanının içinde meydana gelmesinden dolayı genellikle denizle birlikte anılır. Deniz, incinin madenidir[307].

Nisan mevsiminde sahile çıkan istiridye, yani sadef kapakçığını açar, içine düşen Nisan yağmuru damlasıyla birlikte denize geri döner. Denizde tuzlu su ortamında içinde bu saf suyu taşıyan sadef, bir süre sonra bu suyun kendisine

---
[306] Muhammed Suresi, 15. Ayet
[307] KURNAZ, age, s. 173

rahatsızlık vermesiyle onu dışarı çıkarmak için bir sıvı salgılar. Saf suyun verdiği acı devam ettikçe bu sıvı salgılama da devam eder. Sonunda salgılanan bu sıvılar katılaşarak birbirinin üzerine yapışır ve inciyi meydana getirir[308].

Beyitte şair sevgilinin inci gibi dişlerini anlatmada şiirlerini, inci saçan denize benzetmiştir. (teşbih)Yani sevgilinin inci gibi dişlerinin madeni şairin şiirleridir. Bir kişi, sevgilinin dişleri ile ilgili malumata ulaşmak istese şairin şiirlerine bakmalıdır. Yine aynı şekilde bu durum, onun anber kokan saçları için de geçerlidir.

Anber, Hind denizinde yaşayan bir ada balığının içinde bulunan bu uru dışarı atmasıyla oluşan yumuşak, yapışkan ve kara renkli güzel kokulu bir maddedir. Âşık sevgilinin saçını ne zaman anacak olsa her taraf anber kokusuyla dolar[309]. Dolayısıyla sevgilinin saçlarını medhettiği şiirleri de anber kokulu olacaktır. Şiir mecmuasının kapağını açtığında âlemlere anber kokusu dağılır. Sevgilinin anber kokulu saçlarını merak eden kişinin, şairin şiir defterine bakması yeterlidir. Ayrıca şair, sevda ve anber kelimeleri arasındaki renk benzerliğini de vurgulamaktadır.

Şair gazelin bu beytinde sevgilinin güzelliğini medh konusunda kendi şiirlerini övmektedir. Şairin divanı, bir nevi kılavuz kitaptır, aşkın ve sevgilinin en güzel hallerini kendisi yazmıştır.

Bahr, lü'lü ve dür kelimelerinde **tenasüp**, şi'r ve şa'r kelimelerinde ise **cinas** sanatı vardır.

٨. رخلری و اغزنی زکر ایتسه شیخی سبزده
غنجه دمبسته قالر و کول حیادن در صچر

8. Ruḫları vü aġzını ẕikr itse Şeyḫī sebzede
Ġonce dem-beste ḳalur u gül ḥayādan der ṣaçar

Şeyhî sebzede ruhları vü ağzını zikr itse, gonce dem-beste kalur, gül hayâdan der saçar.

Dem-beste (f.b.s.) : nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş

---

[308] PALA, age, s. 141-142
[309] PALA, age, s. 36

Hayâ (a.i.) : 1. utanma, sıkılma **2.** âr, nâmus, edep **3.** Allah korkusu ile günahtan kaçınma

Der (t.i.) : ter

Şeyhî yeşillikte yanaklarını ve ağzını ansa goncanın dili tutulur, gül utancından terler (ter saçar).

Beyitte şair sevgilinin yanağını güle, ağzını ise goncaya benzetmektedir (teşbih). Gonca gülün açılmamış veya açılmak üzere olan halidir. Küçük, kapalı, dar ve yuvarlak bir tomurcuk olan gonca, sevgilinin dudakları için benzeyen veya benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır[310]. Sevgilinin kapalı dudakları, taze bir goncayı andırırken, bir şeyler söylemek üzere açtığı ağzı gülü andırır. Şair beyitte sevgilinin ağzı ve goncayı karşılaştırmaktadır. Bahçede ne zaman sevgilinin ağzında bahis açsa, goncanın soluğu kesilmektedir. Yani her ne kadar sevgilinin ağzı için bir müşebbehünbih olsa da yine de onun yanında bir hiçtir, onun olduğu bahçede güzellik konusunda asla onu yenemez.

Divan şiirinde yüzün en geniş yerini kapsayan yanak, rengi dolayısıyla güle benzetilmektedir. Sevgilinin yanağı, âşık için hiç tükenmeyen bir cennet gülü niteliğindedir. Rengi dolayısıyla sevginin yanağını daima kıskanan gül, açıp ona benzemek istese de gonca ona açılmaması için öğüt verir[311].

Çiçekler arasında ayrı bir önem ifade eden ve çiçeklerin sultanı olan gül, beyitte başlı başına bir kişilik olarak karşımıza çıkmakta, sevgilinin yanağınıyla karşılaştırılmaktadır. Tabii ki şaire göre en güzel gül, sevgilinin yanağıdır. Tıpkı ağzından bahsettiğinde goncanın kıskandığı gibi, yanağından bahsedince de gül kıskanır ve kıskançlığından ter döker. Şair, sabahleyin gül üzerinde bulunan çiy tanelerini ve goncanın tomurcuk halde oluşunu hüsn-i talil ile sevgiliyi kıskanmalarına bağlamaktadır.

Tasavvufta dudak küçüklüğünden dolayı yok gibidir ve vahdeti temsil eder. Aynı şekilde yanak da vahdeti temsil eder[312]. Şairin bu iki unsuru bir kere anmasıyla onlara benzetilen nesnelerin birinin dili tutulur, biri de utancından terler.

Ayrıca sebze, gonce ve gül kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır. Ruh-gül, ağız ve gonca kelimelerinde ise **leff ü neşr-i müşevveş** sanatı bulunmaktadır.

---

[310] PALA, age, s.185
[311] PALA, age, s. 200
[312] İPEKTEN, Haluk, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 204

۹. روحه قــوت و جســمه قــوت چشمســـاردر مدام
جام میــدن جرعه كـم ســـلطان مراد ایچـــر صــچر

9. **Rūḥa ḳūt u cisme ḳuvvet çeşmesārıdur müdām**
Cām-ı meyden cür'a kim Sulṭān Murād içer ṣaçar

Câmı-ı meyden cür'a müdâm ruha kut u cisme kuvvet çeşmesârıdur kim Sultân Murâd içer saçar.

Rûh (a.i.c. ervâh) : **1.** can, nefes **2.** canlılık, his, duygu **3.** en mühim nokta, öz **4. kim.** esans **5.** ispirto gibi uçucu gaz

Kût (a.i.c. akvât) : **1.** ancak ölmeyecek kadar alınan gıda **2.** yiyecek

Cism (a.i.c. escâm) : **1.** beden, gövde **2.** madde

Çeşmesâr (f.b.s.) : çeşmesi çok olan yer

Şarap şişesinden bir yudum daima cana gıda, bedene kuvvet çeşmesidir. Çünkü (ondan) Sultan Murad Han içer, saçar.

Gazelin son beytinde, Sultan Murad'a övgü vardır. Şair, şarap vesilesiyle padişahı övmektedir, yani memduh II. Murad'tır. II. Murad, ilmi seven, ince ruhlu bir kişiliğe sahip olan bir padişahtır[313]. Âlimleri seven ve himaye eden padişahın, şair tarafından ne kadar sevildiği de ortadadır. Şairin hayatı bölümünde bahsettiğimiz gibi Şeyhî II. Murad'ın emriyle Hüsrev ü Şirin adlı mesneviyi nazmetmeye başlamış, bin beyit kadar nazmedip padişaha sunmuş, sonra yeniden memleketine dönmüştür. Saraya en yakın dönemi bu padişah zamanında olan şair, padişahın hususi hekimliğini de yapmıştır. Yani şairin belirli bir süre de olsa padişah çevresinde kaldığı, refah bir şekilde yaşadığı, padişahı medhettiği gazeller yazdığını görmekteyiz.

Şaire göre şarap şişesinden alınan bir yudum canın gıdası, bedenin kuvvet iksiridir. Bunun böyle olmasının nedeni ise, onu Sultan Murad'ın içmesidir. Şair hüsn-i talil sanatıyla şarabın insan üzerindeki etkilerinin nedenini güzel bir sebebe bağlamıştır. Şair bir nevi padişahı sevgili yerine koyup onu övmüştür. Nitekim

[313] İNALCIK, Halil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Murad II." Maddesi, C:31, s. 171

sevgili de bir sultandır, âşığın gönlünde tahtını kurmuştur. Bu duruma bir başka açıdan bakıldığında padişahlar, Allah'ın yeryüzündeki gölgeleri gibidir. Adaletle ülkesini yönetmeli, halkını zor durumda bırakmamalıdır. Burada şarabı ilâhi aşk olarak ele alırsak aşkın da yalnız Allah'a olduğunu, gönlümüze aşkını O'nun yerleştirdiğini çıkarırız. Nitekim memduhtan asıl kasıt, yüce Allah'tır.

Şarap anlamı da olan müdâm, câm-ı mey, cür'a, içmek kelimelerinde **tenasüp** vardır. Ayrıca birinci mısranın sonunda bulunan müdam kelimesi hem ilk mısraya hem de ikinci mısraya "daima" anlamı katarak **sihr-i helal** sanatını oluşturmaktadır.

Divanda yer ala gazellerin çoğu 7 beyitliktir. Bu gazelde şair son iki beyiti tezyil edip Sultan Murad'ı övmüştür.

2.2.7. GAZEL 7[314]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Leṭāfet būstānında boyuñ bir serv-ḳāmetdür
   Kim anuñ ḳāmetin görse ṣanur ol gün ḳıyāmetdür

2. Çü ḳaddüñ ḳāmetin gördi ṣanevber secdeler ḳıldı
   Şu ḳadd ü ḳāmete ḳarşu mü'eẕẕin bu ne ḳāmetdür

3. Muḳavves ḳaşlaruñ yayı atar kirpük okın her dem
   Ne kim ol ġamzeden gelse baña sehm-i sa'ādetdür

4. Oturma dur örü sāḳī ki ḥadden geçdi müştāḳı
   Ḳadeḥ ṣun 'işret it bāḳī ki luṭfuñ bī-nihāyetdür

5. Bu ṣoḥbet rāḥat-ı cāndur kim ol cānāna mihmāndur
   Bu devrān ḳutlu devrāndur bu sā'at ḳutlu sā'atdür

6. Çü dil-ber cāna cān oldı viṣāli rāygān oldı
   Şol işler kim 'ayān oldı beyān aña ne ḥācetdür

[314] BİLTEKİN, age, s. 157

7. Cefā vü cevrüñe Şeyh̲ī vefā vü luṭf dir ḥaḳḳā
   Ne kim sulṭān ider şāhā ḳula ‘ayn-ı ‘ināyetdür

Şerh

١. لطافت بوستاننده بويك بر سرو قامتدر
كم انك قامتن كورسه صنر اول كون قيامتدر

1. **Leṭāfet būstānında boyuñ bir serv-ḳāmetdür**
   Kim anuñ ḳāmetin görse ṣanur ol gün ḳıyāmetdür

Boyun letâfet bûstânında bir serv-kâmetdür. Kim anun kâmetin görse ol gün kıyâmetdür sanur.

Bûstân (f.i.) : 1. gül ve çiçek kokularının çok olduğu yer, bahçe **2.** Şiraz'lı Şeyh Sâdî'nin ünlü eseri

Kâmet (a.i.c. kamât) : boy, boypos

Kıyâmet (a.i.) : 1. dünyanın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman **2.** büyük sıkıntı, belâ, gürültü, patırtı

Boyun güzellik bahçesinde bir selvi boyudur. Kim onun boyunu görse o gün dünyanın sonunun geldiğini (kıyamet kopacağını) zanneder.

Divan edebiyatında selvi ağacının ağaçlar içinde en çok kullanılanı ve sevgilinin boyu için bir benzetilen veya benzeyen olarak kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Beyitte sevgili, güzellik bahçesinde dolanan selvi boylu bir güzeldir ve onun boyunu görenler kıyamet gününün geldiğini düşünürler.

Kur'ân'da diriliş, toplanma, pişmanlık ve karar günü olarak geçen kıyametin kopacağına inanmak, dinimizde var olan inançlardan biridir. Kıyamet günü, sûrun üflenmesiyle birlikte yeryüzündeki bütün canlıların yok olacağı, bütün ölülerin de tekrar diriltileceği hesap günüdür.

Divan edebiyatının vazgeçilmez istiarelerinden biri de kamet-kad ve kıyamet-kıyam sözcüklerini bir arada kullanmaktır. Genellikle âşıklar için ayrılık günü kıyamet olarak adlandırılsa da, beyitte sevgilinin boyu şaire kıyameti

hatırlatmaktadır. Bilinir ki kıyamet günü, herkes kıyam vaziyeti alacak yani ayağa kalkacaktır[315]. Fuzuli bir beyitinde kıyamet gününe inanmayan kişilerden dem vurarak bunu ortaya koymuştur:

“Hakîme nefy-i kıyâmet hatâsını bildür
Kıyâm göster ana i’tikâdın et zâ’il”[316]

Sevgilinin boyunun selviye benzetilmesinde ve onu görenlerin kıyametin geldiğini düşünmelerinde **mübalağa** sanatı vardır. Ayrıca kamet ve kıyamet sözcüklerinde cinas vardır. Boy-kamet, kamet- kıyamet sözcükleri arasında **leff ü neşr-i müretteb** sanatı vardır.

٢. چو قـدك قـــامتن كـوردى صـــــنوبر ســجدلر قيلـــدى
شـو قـد و قامتـــه قرشـــو موءذن بـــو نـه قامتـــدر

2. Çü ḳaddüñ ḳāmetin gördi ṣanevber secdeler ḳıldı
Şu ḳadd ü ḳāmete ḳarşu mü’ez̲z̲in bu ne ḳāmetdür

Çü sanevber kaddün kâmetin gördi, secdeler kıldı. Müezzin şu kadd ü kâmete karşu bu ne kâmetdür?

Sanevber (a.i.) : **1.** çam fıstığı ağacı **2.** çam fıstığı kozalağı **3.** sevgilinin boyu bosu

Mü’ezzin (a.s. ve i. Ezân’dan) : ezan okuyan

Kâmet (a.i.c. kâmât) : boy, boypos **Kâmet alma:** cemaatle kılınan farz namazlara başlamadan önce câmi veyâ sâir namazgâh kabul edilen yerde “kad-kametissalât” kelimelerinin ilavesiyle ve fakat yavaş eda ile müezzinlerce tekrarlanan ezan cümleleri

Çünkü çam fıstığı ağacı boyunu posunu gördü, secdeler etti (boyunu eğdi.). Ey ezan okuyan! Şu boybosa karşı bu nasıl kamet almadır?

İlk mısrada çam fıstığı veya çam kozalağı kişileştirilmiş, sevgilinin boyunu gördüğünde ona secde etmiştir(teşhis). Bir anlamda sevgilinin büyüklüğünü kabul

[315] TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Divânı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 436
[316] TARLAN, age, s. 436

etmiş, ona kul olmuştur. Servi veya şimşad cinsinden bir ağaç olan sanavber, sevgilinin boyu için kullanılmaktadır[317]. Uzun ve düzgün bir gövdeye sahip olan ve bu gövdeden çıkan yatay dalları olan çam ağacı, divan edebiyatında diğer ağaçlar gibi sevgilinin boyuna benzetilen veya benzeyen olarak kullanılmıştır.

İkinci mısrada şair müezzine seslenmiş (nida), sevgilinin boyu karşısında getirdiği kamete hayret ettiğini belirtmiştir. Buradan müezzinin aldığı kameti hem beğendiği hem de beğenmediği anlamı çıkabilir. Ancak çam fıstığının ona secde etmesi beğendiğini göstermektedir. Kamet, farz namazlardan önce namazın başladığını belirtmek için söylenen ezan benzeri sözlerdir. Cemaatle ya da tek başına kılınan farz namazlarda erkeklerin getirmesi sünnet olduğu kamet, ezandan birkaç yönüyle farklıdır. Ezan cümleleri ikişer defa tekrarlanırken; kamet getirilirken sadece bir kere tekrarlanır. Ayrıca, ezan gibi yüksek sesle ve nağmeli okunmaz. "Hayyaalelfelah"tan sonra iki defa "Kad kameti's-salah" tekrarlanır. Şeyhî de burada kamet alma sözünü kullanarak bir kelime oyunu yapmıştır.

Kad ve kamet sözcükleri, sevgilinin boyu posu anlamına gelen kelimelerdir. Şair hem "bu nasıl kamettir" hem de "bu nasıl kamet almadır" demek istemektedir Sevgilinin boyunu gören müezzin, kamet getirmiş, hemen sonrasında da çam fıstığı ağacı ona secde etmiştir. Beyite tasavvufi açıdan baktığımızda, yeryüzündeki herşey mutlak güzelliğin tecellisi üzerinedir. Bu ilahi tecelliye boyun eğilmesi onun güzelliği dolayısıyladır.

Kadd, kamet, sanavber ve mü'ezzin, secde, kamet sözcüklerinde **tenasüp** sanatı vardır. Beytin ilk mısrasında yer alan "kadd" ve "kamet" sözcükleri, sonraki mısrada kullanılmasıyla **reddü'l-acüz ale's-sadr** sanatı[318] icra edilmiştir. Ayrıca kad-kamet, secde-kamet kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb** sanatı vardır.

٣.　مقـوس قشـــــلرك يــــيى اتــار كرپـــك اوكـن هر دم
نـه كـم اول غمزدن كلســـه بكـــه سـهم ســـــعادتدر

3. **Muḳavves ḳaşlaruñ yayı atar kirpük okın her dem**
Ne kim ol ġamzeden gelse baña sehm-i sa'ādetdür

---

[317] PALA, age, s. 425

[318] "Bir fıkra veya beytin başında, yahut ortasında söylenen sözün, o fıkra veya beytin sonunda bir şekilde tekrar edilmesidir. Altı değişik şekli bulunmaktadır. bk. KÜLEKÇİ, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 292-295

Mukavves kaşlarun yayı her dem kirpük okın atar. Ne kim ol gamzeden gelse bana sehm-i sa'âdetdür.

Mukavves (a.s. kavs'den) : **1.** yay gibi eğri **2.** kavisli, bükülmüş, kemerli

Sehm (a.i.c. sihâm) : **1.** ok **2.** yay **3.** **(c. eshâm)** aksiyon, hisse bedeli **4.** kısım, hisse, pay **5. or.** Eğrilik payı

Kavisli kaşlarının yayı her an kirpiğinin okunu atar. Ne var ki o yan bakıştan (her ne) gelirse bana mutluluk oku (gibi gelir)dur.

İlkel bir silah olan ok, ateşli silahların keşfinden önce çokça kullanılmış bir alettir. Divan edebiyatında sevgili, gamzesi ve kirpiği ok, kaşları yay, zülüfleri bend olarak karşımıza çıkan bir varlıktır. O, adeta bir amazondur. Ava çıkıp kendisine âşık ettiği kişileri avlar. Av aletlerinden birisi de ok olarak kullandığı kirpikleridir. Usta bir kemankeş olarak yetişen sevgilinin hedefi, âşık ve dolayısıyla âşığın gönlüdür. Kavisli birer yaya benzeyen kaşlarında gerdiği kirpik oklarını, âşığın sinesine atar.

Av olarak karşımıza çıkan âşığın durumu ise tamamen farklıdır. Kendisine isabet eden ve sinesini parçalayan oka, büyük bir mutlulukla kucak açar. Çünkü sevgili ona lütfedip okunu armağan etmiştir.

Beyitte de şair için aynı durum söz konusudur. Sevgili şaire kavisli kaşlarından kirpik oklarını fırlatmıştır. Yalnız şair, bundan şikâyetçi değildir. Çünkü sevgili ona nazar etmiştir. Bu divan şairleri için çok büyük bir mutluluktur. Sevgilinin âşıkları görmeyen gözü onu farketmiş, ona mutluluğun en büyüğünü vermiştir. Bu nedenle canını acıtsa da sevgiliden gelen oklar, onun için çok büyük bir armağandır.

Tasavvufta oktan kasıt nazardır. Şeyhlerin ve ermişlerin müritlerine nazarı, onların ruhlarına tesir eder ve yeni bir şekil verir. Gönüllerini feyzle doldurup olgunlaştırır[319]. Nitekim şeyhin nazarı kimya gibidir, bakırı altın eder. Şair "sehm-i saadet" ile bunu kastetmiş olabilir. Çünkü şeyhin kendisine olan nazarı, ona sehm-i saadet olarak gelir. Bakış, aynı zamanda tecellidir. Kesret olan kaş olmadan vahdet oku atılmaz. Sevgilinin rakipler arasında âşığa bakması, bir padişahın kuluna iltifat

---

[319] ULUDAĞ, age., s. 272

etmesi nasıl bir mutluluksa, şeyhin cemaat içinde müridine bakması da aynı şeydir. Bu, onu yüksek mertebelere çıkarır.

Gamze-yay; kirpik-sehm kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**, gamze, yay, ok, kirpik, atmak, mukavves, kaş kelimeleri arasında **tenasüp**, kaşların yaya, kirpiğin oka benzetilmesinde **teşbih**, kaşların ok atan bir insan olarak kişileştirilmesinde ise **teşhis** sanatı vardır.

٤. اوترمـا تـور اورو سـاقى كه حدن كچدى مشـطاقى
قـدح صـون عشـرت ايـت بـاقى كه لطفـك بـى نهايثـدر

4. Oturma tur örü sāḳī ki ḥadden geçdi müştāḳı
Ḳadeḥ ṣun ‘işret it bāḳī ki luṭfuñ bī-nihāyetdür

Sâki! Oturma, örü dur ki müştâkı hadden geçdi. Bâki kadeh sun, işret it ki lütfun bî-nihâyetdür.

Örü durmak (t.f.) : ayağa kalkmak, ayakta durmak

Hadd (a.i.c. hudûd) : 1. sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar **2.** derece **3.** gerçek değer **4.** şerîatçe verilen ceza **5. mant.** bir önermede konu ile yüklemden her biri, terim **6.mat.** cebirde oran veya denklemi meydana getiren kısımlardan her biri. **7.** bir şeyin nihayeti, sonu

Müştâk (a.s. şevk'den) : 1. iştiyaklı, özleyen, göreceği gelen, can atan **2. i.** erkek ismi

'İşret (a.i.) : 1. içki **2.** içki içme, içki kullanma

Ey sâki! Oturma, ayağa kalk. Çünkü özleyenler sınırı aştı. Sonsuz şarap sun, içki dağıt ki (senin) iyiliğinin sonu yoktur.

Bir içki meclisi, yan yana saf tutmuş âşıklar ve bir de sâki… Beyti okuduğumuzda karşımıza böyle bir manzara çıkmaktadır. Şair sâkiye seslenmekte ona oturmamasını ve içki dağıtmasını söylemektedir. Çünkü gönül alan güzelin âşıkları, her geçen gün biraz daha artmaktadır. Onun özlemiyle yanan bu kişiler

kendisini meyhaneye atmakta, içtikleri şarapla kendilerini teskin etmeye çalışmaktadır.

Bezmin vazgeçilmez unsurlarından biri olan sâki, kadeh sunan, içki veren kişidir. Görevi ortada dolaşıp içki dağıtmak olan saki, Hızır gibi gönüllere bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapmaya çalışmaktadır[320]. Dinimizce haram kabul edilen ve içilmesi kesinlikle yasak olan şarap, tasavvufun dine göre daha toleranslı olan bakışıyla, hakikat-mecaz özdeşliği içerisinde edebiyatımızda geniş bir yer bulmuştur. Aşkın anlatımında en çok kullanılan metafor odur. Tasavvufta ilahi aşkın şarabını içenler kendinden geçerler. Aşk, zikirle oluşur ve bu zikirle kendinden geçilir. Sâki ise, tasavvufta bu ilahi aşkı dağıtan bütün sevginin kaynağı olan Allah veya mürşid-i kâmildir[321]. Şair beyitte, yüce Allah'tan veya şeyhinden daha fazla ilahi aşk şarabı istemektedir. Nitekim o da verecektir, çünkü onun iyiliğinin sonu yoktur.

Şarabın insan üzerinde böyle bir etki bırakması, onun şiirlerde her iki türlü de kullanılmasına olanak sağlamıştır. Beyitte mecliste bulunanların hepsi sevgilinin âşıklarıdır. Yani bir nevi şairin rakipleridir. Sevgilinin özlemi dayanılmaz derecede yakıcı bir ateş olduğundan şair içki ile yüreğini ferahlatmak istemektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, şairin rakiplerinin günden güne bu derece artması şair için zor bir durumdur. Dolayısıyla şair her iki anlamda da içmek ve kaygılarından geçici olarak olsa da sıyrılmak istemektedir.

"Ey" seslenme sözünde nida, yine bu seslenme edatının tersten okunmasıyla ortaya çıkan "ya" ünleminin olmasıyla **aks-i müfred**, sâki, kadeh, işret kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. بـو صـــحبت راحت جانـدر كـم اول جانانـه مهمانـدر
بـو دوران قوتلـــى دورانـدر بـو سـاعات قوتلـــى ســاعاتدر

5. Bu ṣoḥbet rāḥat-ı cāndur kim ol cānāna mihmāndur
Bu devrān ḳutlu devrāndur bu sā'at ḳutlu sā'atdür

Bu sohbet râhat-ı cândur kim ol cânâna mihmândur. Bu devrân kutlu devrândur, bu sâ'at kutlu sâ'atdür.

---

320 PALA, age, s. 421
321 ULUDAĞ, age, s. 305-306

Mihmân (f.i.) : misafir, konuk

Devrân (a.i.) : dünya, felek, zaman, talih, kader, devir

Sâ'at (a.i.c. sâât) : 1. saat **2.** vakit, zaman **3.** muayyen vakit **4.** kıyamet

Bu sohbet canın rahatlığıdır, çünkü o sevgiliye misafirdir. Bu devir (nasıl) kutlu bir devir, bu saat (nasıl) kutlu bir saattir.

Bir önceki beyitte sevgilinin özlemiyle kendisini işret meclisine atan şair, bu beyitte sevgiliye misafir olmuştur. Özlemle yanan canı, şimdi rahatlığa kavuşmuştur. Yıllardır sevgiliye kavuşma özlemi çeken âşığın gamı gönlüne misafir olarak gelmiş ve bir daha çıkmamıştır. O, şimdi de bezm-i vuslattadır. Bu andan daha değerli bir an yoktur. Çünkü sevgili ile görüşüp konuşmaktadır.

Bilindiği gibi vuslat, sevenin sevdiğine kavuşmasıdır. Gerçek anlamda bu kavuşma fiziki anlamda olurken; tasavvufî olarak salikin hakikati anlayıp ona ulaşmasıdır. Bir önceki beyitte ilahi aşkın şarabını içen şairin bu beyitte hakikatin sırlarına eriştiğini anlayabiliriz. Bunu da secdeye kapanarak gerçekleştirmiştir. Nitekim kulun Allah'a en yakın olduğu an, secdede olduğu andır.

Devir zaman, dünya, dönme dolaşma anlamlarının yanısıra felek ve talih anlamlarına da gelir. Şair bu kelime üzerinden talihinin artık döndüğünü kaderinin değiştiğini belirtmek istemiştir. Aynı zamanda felek anlamını göz önünde bulundurduğumuzda şairin feleği alt ettiğini de anlamaktadyız. Bilindiği gibi divan şiirinde şairler, genellikle felekten şikâyet ederler. Başına gelen olayları feleğe bağlarlar. Ama bu anda şair artık feleğin kendisine zulmetmediğini ifade etmektedir. Feleğin çarkları dönmüş, zaman artık sevgiliye misafir olan şair için akmaktadır.

Can, canan, sohbet, mihman kelimelerinde ilk, devran, kutlu, saat kelimelerinde de ikinci **tenasüp** bulunmaktadır. Devran, sa'at ve kutlu kelimeleri ikinci mısrada iki kez tekrarlandığı için **tekrir** sanatı vardır.

٦. چو دلـــبر جانـه جان اولـدى وصـــالى رايكـــان دى‌اول
شـول ايشـــلر كـم عيـان اولـدى بيـــان اكا نـه حاجتـــدر

6. Çü dil-ber cāna cān oldı viṣāli rāygān oldı
Şol işler kim 'ayān oldı beyān aña ne ḥācetdür

Çü dil-ber câna cân oldı, visâli râygân oldı. Şol işler 'ayân oldı kim ana beyân ne hâcetdür.

Visâl (a.i. vasl'dan) : **1.** ulaşma, bitişme **2.** sevgiliye kavuşma

Râygân (f.b.s.) : **1.** bedava, parasız **2.** pek çok, pek bol **3.** değersiz

'Ayân (a.s.) : belli, açık, meydanda

Beyân (a.i.c. beyânât) : **1.** anlatma, açık söyleme, bildirme **2. ed.** belâgat ilminin, hakikat, mecâz, kinâye, teşbih, istiâre gibi bahislerini öğreten kısmı

Mademki can alan sevgili, cana can oldu, ona kavuşmanın bir değeri kalmadı (kavuşma ucuzladı). Şu işler açık oldu ki onlara açıklama gerekmez.

Bir önceki beyitte içinde bulunduğu zamanın değerini anlatmaya çalışan şair, bu beyitte bunun nedenlerini açıklamıştır. Bu andan daha kutlu, daha şerefli bir an yoktur; çünkü canını alan sevgili yine canına can olmuştur. Artık ortadan ikilik kalkmış, seven ile sevilen bir olmuş, tek bir bedende, tek bir ruhta birleşmişlerdir.

Alevi ve Bektaşilikte dört kapı kırk makam diye bir öğreti vardır. İlk kapı şeriat kapısıdır. Burada "sen sen, ben ben"'dir. İkincisi tarikat kapısıdır. Burada "sen ben, ben sen" olur. Üçüncü kapı marifet kapısıdır. Burada sen ve ben "biz" olur. En son kapı ise hakikat kapısıdır ki bu kapıda ne sen ne ben kalır, ikiside birbirinde yok olur[322].

İşte tasavvuf inancında da eşyayı varlığıyla kuşatmış olan Allah'ı bilmek gereklidir. Kişi eşyanın hakikatini gördüğünde aradaki perde ortadan kalkar ve seven sevilende yok olur. Sevgiliye kavuşma, yani vuslat yolunda çekilen eziyetlerin hiçbir değeri kalmaz.

Şair beyitte bunu anlatmak istemiş ve bundan sonra olanları da insan aklının kavrayamayağından bahsederek açıklamaya gerek duymamıştır. Çünkü insan aklı belli bir mertebeden sonra bazı şeyleri idrak edemez. Zaten gözden perde kalkıp da sevgiliye kavuştuğu anda bu yoldaki salik veya âşık için her şey ayan olmuştur, açıklamaya gerek yoktur.

Cana-ana, beyam, ayan kelimelerinde **cinas**, can, dil-ber-visal kelimelerinde ilk, işler, ayan ve beyan kelimelerinde de ikinci **tenasüp** bulunmaktadır.

[322] ÖZCAN, Hüseyin, "Bektaşilikte Dört Kapı Kırk Makam", Journal of Turkish Studies, S: 28/1, Harvard University, USA Ağustos 2004

٧. جفـا و جورکـه شـــیخی وفـا و لطـف دیــر حقـا
نـه کـم ســـــلتان ایــدر شاها قلــه عیــن عنایتـــــدر

7. **Cefā vü cevrüñe Şeyḫī vefā vü luṭf dir ḥaḳḳā**
Ne kim sulṭān ider şāhā ḳula ‘ayn-ı ‘ināyetdür

Şeyhî hakkâ cefâ vü cevrüne vefâ vü lutf dir. Şâhâ sultan kula ne kim ider, ‘ayn-ı ‘inâyetdür.

Hakkâ (a.zf.) : doğrusu

‘ayn (a.i.c. ayân, uyûn) : **1.** göz **2.** aslı, kendisi **3.** bir şeyin eşi, tıpkısı **4.** kaynak, pınar **5.** Osmanlı alfabesinin yirmibirinci harfi

Şeyhî doğrusu eziyet ve sıkıntılarına vefa ve iyilik der. Ey padişah (gibi sevgili), sultan kuluna her ne yaparsa (o da) iyiliğin ta kendisidir.

Divan edebiyatında şairler sevgilinin kendilerine hep cefa çektirdiklerinden, kendilerini bir kez görmemelerinden ve içlerinde onun için harlayan ateşi bir zerre de olsa söndürmediklerinden bahsederler. Burada sevgili için her ne kadar sadist bir profil çizilse de, divan şairleri de bir o kadar mazoşisttir. Her ne kadar sevgilinin bu özelliklerinden şikâyet etseler de ondan gelen acılara şükretmektedirler. Onun saçlarının bendinde esir olmak, onun kirpikleriyle attığı oklara hedef olmak âşıkların en büyük arzularıdır. Onun açtığı yaraların iyileşmesini istemezler. Şair de bu beyitte sevgiliden gelen vefa ve iyilik demektedir.

Tasavvufta da bu dünya bir imtihan yeridir. Allah, bazı kullarına bu dünyada eziyet ve sıkıntı vererek onları cehennem ateşinden korumaktadır. Bu yüzden Allah yolundaki salik, kendisine verilen bu eziyet ve sıkıntılara karşı çıkmaz, isyan etmez.

Padişahlar, hükmettiği halkı kendi boyunduruğu altında tutarlar. Bu da halk için en değerli şeydir. Çünkü padişahın himayesi altında olmak, onun hep yakınında olmak demektir. Bir başka açıdan bakıldığında Allah da kullarını himayesi altında tutar. Eğer insan iradesini kullanamayıp bu boyunduruktan çıkarsa, yolunu şaşırıp kaybolur. Bu da dünya hayatında başına gelebilecek en büyük felakettir. Şair bu

yüzden bu durumu iyiliklerin en yücesi olarak nitelendirmiştir. Fuzûlî'nin bir beyiti bunu güzel bir şekilde açıklamaktadır:

"Men bilmezem mana geregin sen hakîmsen

Men'eyle verme her ne gerekmez sana mana[323]"

Kul padişaha, âşık sevgiliye tabiidir. Onlardan her ne gelirse gelsin kul ve âşık için bu iyilikten başka bir şey değillerdir. İlahi aşk yolunda olan salik kendisinden geçmiş, kendisini Allah'a teslim etmiştir. Şair, kendi gereklerinin kendisinde olduğunu, hasta ise tabibinin kendisi olduğunu belirtmetedir.

Cefa ve vefa kelimelerinde **cinas**, cefa-cevr ve lütf-inayet kelimelerinde **tezat**, padişaha seslenildiğinden **nida**, şah, kul, sultan kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.8. GAZEL 8[324]

Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün

1. Tā boyuñ ile būyuñ serv ü semen olmışdur
   Uş eşk-i revānumdan çevrem çemen olmışdur

2. Luṭf u dem-i raḥmānī sen ṣūrete ma'nīdür
   Nūr u fer-i rūḥānī sen cāna ten olmışdur

3. Her dem gözümüñ yaşı ḳapuñda durur sāyil
   Bī-çāreye dāmen-gīr ḥubbü'l-vaṭan olmışdur

4. Sensüz ḥareket ḳılsam ṣanma ki ḥayātum var
   Cān meyyitine ḥaḳḳā cismüm kefen olmışdur

5. Dimiş ki itüm gibi ḫor olsun işigümde
   Ben ḫora bu 'izzetler yā Rab neden olmışdur

6. Bir ġamzesi biñ ḳalbi ṣır zülfi vü 'ahdi tek

[323] TARLAN, age, s. 24
[324] BİLTEKİN, age, s. 142

Bīmāra zihī ḳuvvet leşker-şiken olmışdur

7. Şeyḫī ḳamu ‘uşşāḳa şerḥ eyle bu ḥüsn issin
Kim luṭf-ı Ḥüseynī'dür ḫulḳ-ı ḥasen olmışdur

Şerh

١. تا بويك ايله بويك سرو و سمن اولمشدر
شاو اشك روانمدن چورم چمن اولمشدر

1. **Tā boyuñ ile būyuñ serv ü semen olmışdur**
Uş eşk-i revānumdan çevrem çemen olmışdur

Tâ boyun ile bûyun serv ü semen olmışdur. Çevrem uş eşk-i revânumdan çemen olmışdur.

Tâ (f.e.) : kadar, dek, değin

Semen (f.i.) : yâsemin

Eşk (f.i.) : gözyaşı

Çemen (f.i.) : 1. yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen. **2.** ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik. **3.** pastırmaya konulan bir ot

Çevre (t.i.) : 1. etraf, muhit **2.** Çepçevre

Boyun selvi kadar, kokun yasemin (gibi) olmuştur. Çevrem bu akıp giden gözyaşımdan çimen olmuştur.

Boyu sevgilinin boyuna benzetilen selvi, genellikle su kenarlarında bulunur. Suyun, kenarlarında selvi ağacını yetiştirmesinin nedeni, onu besleyip sevgilinin boyuna benzetme amacıyladır. Çemen de, sevgilinin boyuna benzetildiği için onu su kenarında beslemektedir[325]. Selvi ve su, birlikte kullanıldığında akla ilk gelen gözyaşıdır[326]. Beyitte de selvinin yetiştiği çimenliği, şairin gözyaşları meydana

[325] TOLASA, age, s. 268
[326] KURNAZ, age, s. 535

getirmiştir. Yani selvi, şairin gözyaşlarıyla beslenmektedir. Şair bu maksatla sevgilinin eteğine veya ayaklarına yüz sürebilmektedir.

Yasemin, şiirlerde genellikle rengi, kokusu ve yaprağı nedeniyle kullanılır ve sevgilinin yanağına benzetilir[327]. Beyitte kokusu dolayısıyla kullanılmış ve sevgilinin kokusu yasemine benzetilmiştir. Kısacası şairin gözyaşlarıyla beslenen bu sevgili, selvi gibi uzun boylu, yasemin gibi mis kokulu bir sevgilidir. Şair burada, sevgili için gözünden ne kadar yaş aktığını mübalağalı bir şekilde dile getirmiştir.

Sevgilinin boyu selviye, kokusu yasemine benzetildiğinden **teşbih** ve aynı zamanda **mübalağa**, semen-çemen; boy-bûy kelimelerinde **cinas**, şairin gözyaşlarının haddinden çok fazla akıp bir çimenlik oluşturmasında **mübalağa**, boy, bûy, semen, serv, çemen kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. لطف و دم رحمانى سن صورته مانعدر
نور و فر روحانى سن جانه تن اولمشدر

2. Luṭf u dem-i raḥmānī sen ṣūrete ma'nīdür
Nūr u fer-i rūḥānī sen cāna ten olmışdur

Lutf u dem-i rahmânî sen surete manidür. Nûr u fer-i rûhânî sen câna ten olmuşdur.

Rahmânī (a.s.) : Allah'a mensup, Allah'dan gelen ve hayırlı olan

Suret (a.i.c. sûver) : **1.** biçim, görünüş, kılık **2.** tarz, yol, gidiş **3.** çare

Ma'nî, ma'nâ (a.i.c. maânî) : **1.** mânâ, anlam **2.** iç, içyüz **3.** rüya, düş **4.** akla yakın sebep

Fer (f.i.) : **1.** parlaklık, aydınlık **2.** zînet, süs, bezek **3.** kuvvet, nüfuz, iktidar

Ruhânī (a.s. rûh'dan) : **1.** ruha ait, ruh ile ilgili **2.** gözle görülemeyen, cismi olmayan **3.** mezhep işlerine ait, ahiretle ilgili olan **4. i.** ruhtan meydana gelmiş olan melek

Allah'tan gelen nefes ve iyilikler senin görünüşünün manasıdır. Ruhani nur ve güç senin canına ten olmuştur.

[327] PALA, age, s. 522

Şaire göre Allah'tan gelen, rahmâni olan her nefes veya bağış, sevgilinin suretine, yani dış görünüşüne anlam vermektedir. Bir başka şekilde açıklamak gerekirse sevgilinin dış güzelliği, yüce Allah'ın esma isimlerinin bir tecellisidir. Tasavvufta ilk sufiler nefesi, salikin gönlünde var olan ilahi aşk ateşinin hafiflemesi üzerine rahatlaması olarak kullanmışlardır. Kuşeyrî ise, nefesi gaybdan gelen ilahi lütuflarla kalbin rahatlaması olarak yorumlamıştır. Bu, âşığın sevgiliyle ve saliğin Hak ile olan ünsiyet halidir[328].

Muhyiddün ibn'ül- Arabî'ye göre nefes Allah'ın Rahman ismine nispet edilerek bakıldığında evrenin yaratılışı ve varlıkla ilgili bir kavramdır. İnsan nefesi kelimelerin ortaya çıkış sebebidir. Dünyada var olan bütün maddi ve manevi varlıklar da Allah'ın kelimeleridir, onun "kün" emriyle yaratılmışlardır. İsim ve sıfatların ayrıntılı bir hale geldiği mertebe de nefes-i rahmânidir. İbn'ül Arabi bu anlamdaki nefesi, varlıkların gözleri üzerine yayılan genel vücut veya vücudun suretlerini taşıyan hayal olarak tanımlamıştır[329].

Divan edebiyatında şairlerin şiirine konu olan güzel her ne kadar maddi bir varlık olarak görülse de, o aslında hayali bir kişiliktir. Şairler, Allah'ın tüm tecellilerinin aksettiği bu güzeli hayal edip kafalarında muazzam bir güzel meydana getirmişlerdir. Şayet âşık gerçekten bir güzele tutulsa bile bu, Ezel-i Nakkaş'a hayran olmak, hakikatte O'na âşık olmak içindir. Şairin sevdiği güzel de suret-i rahmâni nefeslerle anlam bulmuş, ruhâni bir nurla kaplanmıştır.

İkinci mısrada sevgilinin ruhâni bir şekilde parlayan bir tene sahip olması onun nurdan yaratılmış, saf bir varlık olduğunu gösterir. Bu tanımımıza uyan tek varlık ise melektir. Şair yeryüzündeki bu güzeli hem suret bakımından hem de siret bakımından meleğe benzetmiştir.

Rahmâni- ruhâni, suret-ten kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**, rahmâni ve ruhâni kelimelerinde **cinas**, dem, rahmâni, ruhâni, nur, fer kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. هر دم كوزمك يشى قپكده درر سايل
بى چاريه دامنكر حب لوطن اولمشدر

[328] ULUDAĞ, Süleyman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "*Nefes*" Maddesi, C:32, s. 522
[329] ULUDAĞ, Süleyman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi…, s. 522

3. **Her dem gözümüñ yaşı ḳapuñda durur sāyil**
Bī-çāreye dāmen-gīr ḥubbü'l-vaṭan olmışdur

Gözümün yaşı her dem kapunda sâyil durur. Bî-çâreye dâmen-gir hubbü'l-vatan olmuşdur.

Sâil (a.s. suâl'den) : 1. suâl eden, soran **2.i.** dilenci **3.** akıcı, akan

Dâmen-gir (f.b.s.) : 1. etek tutan, eteğe yapışan **2.** hasım, davacı, şikâyetçi

Hubbü'l-vatan: vatan sevgisi

Gözyaşım her an kapında dilenci (gibi)dir. Zavallı (kişiye) eteğini tutmak vatan sevgisi (gibi) olmuştur.

Şair, sevgilinin özlemi ile sürekli ağlamaktadır. Çaresizdir, onun kapısından başka gidecek yeri olmadığından, sevgilinin kapısı onun vatanı olmuştur. Sıla hasretini sevgilinin eteğinde gidermektedir.

Belden aşağıya giyilen bir bayan elbisesi olan etek, divan edebiyatında kıyafet terimleri içerisinde en çok kullanılanlardan biridir. Beyitte sevgilinin eteğini tutup ondan himmet dileyen şair, aciz ve çaresizdir. Bu durum göz önüne alındığında, akla padişah eteği de gelir. Padişahların eteği bir lütuf kapısı olduğundan daima öpülür. Divan şairlerine göre acizlerin ümit eli, padişahların veya sevgilinin himmet eteklerindedir. Sevgili de âşığın gönlünün sultanıdır. Âşık onun kuludur, ondan himmet elini uzatmasını istemektedir.

Beyitte serv-su münasebetine de rastlamaktayız. Ağaçların alt kısmına da etek denir. "Sayil" kelimesinin "akıcı, akan" anlamlarını da göz önüne aldığımızda sürekli ağlayan şairin gözyaşları sel olup akmaktadır. Bu su kenarında yetişen selvi de sevgilidir. Şair gözyaşları sayesinde selvinin, yani sevgilinin eteklerine değebilmektedir.

Yine başka bir açıdan baktığımızda insan, bu dünyada gariptir. Hakiki sevgiliye kavuşabilmek için bir şeyhin eteğinden tutması gerekir. Bu şeyhin eteği de gurbette olan salik için vatan vazifesi görür.

Gözyaşının dilenciye benzetilmesinde **teşbih**, sayil, biçare, damen-gir kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤.　　سنسـز حركـت قلسـم صـنمه كه حيـاتم وار
جان ميتنـه حقـا جسـم كفـن اولمشـدر

4. **Sensüz ḥareket ḳılsam ṣanma ki ḥayātum var**
Cān meyyitine ḥaḳḳā cismüm kefen olmışdur

Sensüz hareket kılsam hayâtum var sanma ki hakkâ cismüm cân meyyitine kefen olmuştur.

Meyyit (a.i. mevt'den) : 1. ölmüş **2.** çok zayıf kimse

Sensiz hareket edersem (yaşıyorum) bir hayatım var sanma. Çünkü ölmüş canıma bedenim kefen olmuştur.

Beden, insan vücudunun bir nevi elbisesi gibidir. Aşığın canını hapseden, onu bu dünyaya bağlayan bir unsurdur.

Beyti gerçek anlamıyla ele alırsak şair, sevgilisiz geçirdiği her günü yaşanmış saymadığını belirtmektedir. Onsuz yaptığı her hareket, iradesi dışında gerçekleşmektedir. Çünkü canı ölmüştür, onu sevgili yolunda feda etmiştir. Geriye sadece bir kafes, bir ten topluluğu olan bedeni kalmıştır. Sadece bedeni ihtiyaçlarını karşılamak için yaşamakta, onu hayat saymamaktadır.

Kademe kademe ilerleyen tasavvuf, bir tecerrüd yoludur. Âşık bu yollarda bir şeyhin yardımı ile yavaş yavaş ilerler. Bu yolun en sonunda candan geçmek, bedenin kayıtlarından kurtulmak vardır. Kısacası candan geçmeden canana ulaşmak imkânsızdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "Dünya gurbetinde olduğunu unutma ve hep bir garip gibi davran ya da bir yolcu gibi yaşa… Asıl ve ebedî vatanına gideceğine öylesine inan ki, ölmeden önce ölmüş ol ve kendini kabir ehlinden say![330]" buyurmuştur. Şair burada bundan da bahsetmiş olabilir. Yani o ölmeden önce ölmüş, onu bu fani dünyaya bağlayan sadece teni kalmıştır.

---
330 Tirmizi, Zühd, 25, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=hadisgoster&kid=148, (12.10.14)

Beyitte meyyit ve hayat kelimeleri arasında **tezat**, can, meyyit, cism ve kefen kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. دیمش كه ایتم كبی خور اولسن ایشكمده
بن خوره بو عزتلر یا رب ندن اولمشدر

5. Dimiş ki itüm gibi ḫor olsun işigümde
Ben ḫora bu ʻizzetler yā Rab neden olmışdur

(Benim) İşigümde itüm gibi hor olsun dimiş. Yâ Rab ben hora bu izzetler neden olmuştur?

Hor (f.s.) : ehemmiyetsiz, değersiz, bayağı, adi kimse

ʻİzzet (a.i.) : 1. değer, kıymet, yücelik, ululuk **2.** kuvvet, kudret **3.** hürmet, saygı, ikram, îzâz **4.** erkek adı

(Sevgili, benim) eşiğimde köpeğim gibi değersiz olsun demiş. Ey Allah'ım! Benim gibi ehemmiyetsize bu değer neden verilmiştir?

Sözlük anlamı olarak ahlaksız ve değersiz kimse anlamlarına da gelen köpek, divan edebiyatında basit ve hakir görülen bir hayvandır. Ancak bu sevgilinin kuyundaki bir köpek olursa, o zaman iş tamamen değişir. O zaman aşığın gözünde değer kazanan bu hayvan, hakir olmak bir yana, en yüce varlıklardan biri olarak kabul edilir[331].

Beyitte sevgili şairin, eşiğinde köpek olmasını istemiştir. Kendisini en alt kademede değersiz bir varlık olarak kabul eden şaire bu büyük bir şeref olarak görülmüş, sevgiliden gelen bu isteğe bir ikram, kıymet gözüyle bakmıştır. Yani sevgilinin eşiğinde köpek olmak, en üst makamlardan biri olarak kabul edilir. Çünkü o, büyük kapının bekçiliğini yapmaktadır ve uludur.

Şair de artık sahibini bırakmayacak, ona sadakat gösterecektir, ondan ne gelirse ona razı gelecek, kanaatkâr olacaktır, her an tevazu gösterecek tevekkül edecektir, her zaman haddini bilip edepli olacak, çok az uyuyup gece gündüz onun

[331] KURNAZ, age, s. 525

eşiğinin bekçiliğini yapacaktır. Bu yeni imkânlar onun için altın tepsi de sunulmuş birer nimettir. Böyle bir nimetin kendisine bahşedilmesi şairi biraz şaşırtmıştır.

Beyitte köpeğin yüce bir makama getirilmesi Kıtmir'i akıllara getirmektedir. Baharistan'ın müellifi Molla Cami:

"Yâ Resûlallah! Çi bâşed çün seg-i Ashab-ı Kehf

Dâhil-i cennet şevem der zümre-i ashab-ı tû"

"Yâ Resûlallah! Ne olur, Ashab-ı Kehf'in köpeği gibi ben de senin ashabının arasına katılarak cennete gireyim. O, Ashab-ı Kehf'in köpeği, ben de senin ashabının köpeğiyim[332]!" diyerek Kıtmir'in bulunduğu mevkiye duyduğu özlemi dile getirmektedir.

Ayrıca ünlü şair Necip Fazıl'ın "Sonsuzluk Kervanı" adlı şiirinde de bu düşünceye benzer bir kıta bulunmaktadır:

Sonsuzluk Kervanı, "peşinizde ben,

Üç ayakla seken topal köpeğim!"

Bastığınız yeri taş taş öpeyim.

Bir kırıntı yeter, kereminizden!

Sonsuzluk Kervanı, peşinizde ben[333]...

Beyitte "ya" kelimesi ile nidâ, hor ve izzet kelimelerinde **tezat**, ikinci mısrada soru sorulduğu için **istifham**, hor kelimesinin hem ilk hem de ikinci beyitte kullanılması ile **reddü'l acüz ale's-sadr**, hor olmak, it ve eşik kelimelerinde de **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. بـــر غمزســـى بـــك قلـــــبى صـــر زلفـــــى و عهدى تـــك

بيمـــــاره زهى قـــوت لشـــــكر شـــكن اولمشـــــدر

6. Bir ġamzesi biñ ḳalbi ṣır zülfi vü 'ahdi tek

Bīmāra zihī ḳuvvet leşker-şiken olmışdur

Bir gamzesi bin kalbi sır. Zülfi ve tek 'ahdi bimâra zihi kuvvet, leşker-şiken olmuşdur.

Bîmâr (f.s.c. bimârân) : hasta, sayrı

[332] GÜRLEK, Dursun, *Maziye Bir Bakıver*, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 15

[333] KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Çile*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 70

Leşker-şiken (f.b.s.) : düşman askerini kıran

Sımak (t.f.) : 1. kırmak **2.** bozmak, nakzetmek **3.** yenmek, mağlub etmek, tenkil etmek **4.** aşağı görmek **5.** gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek **6.** yıkmak, harab etmek

Saçı ve bir yan bakışı bin kalbi harab eder. Bir tek sözü hastaya öyle güzel kuvvet verirki (o kişi) düşman askerlerini kırıp geçirir.

Divan edebiyatında sevgilinin süzgün ve manalı yan bakışı olan gamze, âşık ve onun gönlü için en tehlikeli unsurlardan biridir. Daima âşığın gönlünü hedef alır ve yaralar. Gamze sadece bakışa dayanmayıp sevgilinin gözlerinin, kirpiklerinin ve kaşlarının ortak mahsülü olan bir savaş aleti niteliğindedir. Onun kaşları ve kirpikleri teçhizatlanmış ve savaşa hazır bir keman gibidir. Her an ve ardı kesilmeden âşığa kirpik oklarını gönderebilir. Yani bir bakışı, bin kişilik bir âşık ordusunu talan edebilir.

Kezâ saçı da aynı özelliklere sahiptir. Divan edebiyatında âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçının herbir telinde asılı olması çokça kullanılan bir mazmundur. Bu saçın bin kalbi birden talan etmesi onun dağılmasıyla alakalıdır. Çünkü sevgili her saçını dağıttığında, saçı gibi âşığın gönlünü de perişan etmektedir.

Bütün bu yaralayıcı ve öldürücü vasıflarına rağmen âşık sevgilinin gamzesine veya saçında asılı olmaya razıdır. Hasta gönlünün şifacısının o olduğuna inanır. Her ne kadar öyle öldürücü bir bakışı ve saçları varsa da aynı zamanda Hz. İsa gibi hayat veren bir ağzı vardır. Yani, derdi de dermanı da veren sevgilidir.

Beyitte sevgilinin karşısında bulunan bin kişilik kâfile, aslında onunla savaşmamaktadır. Ondan gelecek olan gamzeye göğüslerini siper edip beklemektedirler. Şairin düşman askerleri dediği rakipleridir. Yıllardır sevgilinin hasretiyle yorgun ve hasta düşen bedeni, eğer sevgilinin bir gamzesi ve hayat bağışlayan ağzından çıkacak olan bir sözü ile lütuflandırılırsa bu düşman ordusunu darmaduman edecek güce ve kuvvete sahip olur.

Beyitte sayısal bakımdan bir ve bin kelimeleri arasında ve bimar ve kuvvet kelimeleri arasında **tezat**; sır, leşker, şiken kelimeleri arasında ilk, gamze, zülf, ahd, kalb kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca sevgilinin saçının veya gamzesinin bin kişinin kalbini kıracak şekilde gösterilmesinde de **mübalağa** sanatı bulunmaktadır.

٧. شـــيخى قمـو عشـــاقه شــرح ايلـــه بـــو حســن ايسســـن
كـم لطـف حســـــــينيدر خلـق حســن اولمشـــدر

7. **Şeyḫī ḳamu ʻuşşāḳa şerḥ eyle bu ḥüsn issin**
Kim luṭf-ı Ḥüseynī'dür ḫulḳ-ı ḥasen olmışdur

Şeyhî! Bu hüsn issin kamu ʻuşşâka şerh eyle. Lutf-ı Hüseynî'dür kim hulk-ı hasen olmuşdur.

Hulk (a.i.c. ahlâk) : huy, tabiat

Hasen (a.s.) : hüsünlü, güzel (Osmanlıcada erkek adı olarak "Hasan" şeklinde kullanılır.)

Şeyhî! Bu güzellik sahibini bütün âşıklara açıkla. Hz. Hüseyin'in lütfuyla ki bu güzellikler ortaya çıkmıştır.

Beyitte "hasen" kelimesini tevriyeli olarak "Hasan" şeklinde ele aldığımızda ise:

Şeyhî! Bu güzellik sahibini bütün âşıklara açıkla. Çünkü Hz. Hüseyin'in lütufu, Hz. Hasan'ın huyu (onda) ortaya çıkmıştır.

Gazelin son beytinde şair kendisine seslenmiş, sevgilinin güzelliğini ve lütufkârlığını Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ı kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Bu iki şahsiyet, Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin oğulları, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in torunlarıdır. Edebiyatımızda bu kişiler, özellikle de Hz. Hüseyin zikredildiğinde akıllara hemen Kerbela Olayı ve Hz. Hüseyin'in şehid edilişi gelmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadisinde: "Hasan ve Hüseyin, benim dünyada kokladığım iki çiçeğimdir[334]" buyurarak onlara olan sevgisini dile getirmiştir. Yine Hz. Ali: "Oğlum Hasan, göğsünden başına kadar olan kısmında, diğer oğlum Hüseyin de bundan aşağı olan kısmında Hz. Peygamber'e çok

[334] Tırmızî, Menâkıb, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=hadisgoster&kid=719, (12.10.14)

benzerdi[335]" diyerek oğullarının dedelerine olan benzerliğini ifade etmeye çalışmıştır. Her ikisi de dedeleri gibi çocukluklarından son dönemlerine kadar hoşgörü, masumluk, su gibi berrak olmak gibi vasıflarını korumuşlardır.

Beyitte de şair, sevgiliyi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile bir tutmada, iyilik ve güzel huylulukta sevgiliyi onlara eşdeğer görmektedir. Böyle bir kişinin de diğer âşıklara açıklanmasının farz olduğunu belirtmektedir. Buradan sevgilinin şaire lütuflarda bulunduğunu, şairin diğer âşıklara acıdığını ve bu bağışlardan yararlanmaları için bunu onlara da söylemek istediğini çıkarabiliriz.

"Hüsn", "hasen" ve "Hüseyni" kelimelerinde **iştikak**, "hasen" kelimesinde **tevriye**; lütf, Hüseyni, hulk ve hasen kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı vardır.

2.2.9. GAZEL 9[336]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün

1. Cihān ḥüsni yüzüñden bir varaḳdur
   Ki her bir ḥarfi biñ cāna sebaḳdur

2. Ḳulum dimiş keremden serve ḳaddüñ
   Yüce himmetlünüñ göñli aşaḳdur

3. Raḳībüñ ḳoyup urdum itüñe yüz
   Aña ḥürmet gerek kim uluraḳdur

4. Gözüm yaşını āhum şefḳatinden
   Çıḳardı göklere adı şafaḳdur

5. Göñül biñ cān virür saña ʿaceb bu
   İki ʿālemde varı bir ramaḳdur

6. Ḥarāmī gözlerüñ ne ḳan içerse
   Ḥelāl olsun aña kim ʿayn-ı ḥaḳdur

---

[335] Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 108, http://www.sevde.de/islam_Ans/H/H2/huseyin.htm , (12.10.14)
[336] BİLTEKİN, age, s. 135

7. Yüzüñ şerḥ ideli gülşende Şeyḫī
Ḥayādan gül yüzi ġarḳ-ı ‘araḳdur

Şerh

١. جهان حسنى يوزكدن بر ورقدر
كه هر بر حرفى بك جانا سبقدر

1. Cihān ḥüsni yüzüñden bir varaḳdur
Ki her bir ḥarfi biñ cāna sebaḳdur

Cihân hüsnü yüzünden bir varakdur ki her bir harfi bin câna sebakdur.

Varak (a.i.c. evrâk vırâk) :1. yaprak **2.** kâğıt veya kitap yaprağı **3.** yazılmış kâğıt **4.** altın, gümüş ve sair madenlerden dövülerek yapılan ince yaprak

Sebak (a.i. sebk'den) : **1.** ders **2.** öndül

Dünyanın güzelliği senin yüzünden bir sayfadır ki her bir harfi bin cana ders (olarak verilmiştir)tir.

Divan şiirinde sevgilinin yanağı, gözü, kaşı, ağzı, burnu, dişleri, ayva tüyleri gibi birçok cevheri içerisinde bulunduran yüz, genellikle parlaklığı ve beyazlığı ile ele alınır. Beyitlerde cemal olarak ele alınan yüz, güzelliğin meydana çıktığı yer ve ilahi güzelliğin bir yansımasıdır[337]. O aynı zamanda kitap, levha ve mushaftır[338].

Yüzün kitaba benzetilmesi yüz üzerindeki ayva tüylerinin veya zülfün yazıya benzetilmesi yönüyledir[339]. Divan şairlerinin bu benzetmelere çok başvurmalarının sebebi, yüzün beyazlığı ve düzgünlüğü nedeniyle üzerine yazı yazılacak bir unsur

[337] TOLASA, age., s.207
[338] KURNAZ, age., s. 236
[339] ÇAVUŞOĞLU, age., s. 162

olarak düşünülmesindendir. Bu nedenle de sevgilinin iki yanağı bir defter veya kitap sayfası olarak nitelendirilir[340].

Divan edebiyatında şairlerin, niyetlerini dile getirme, amaçlarını görünür kılma ve dolayısıyla şiirlerini kurma aşamasında benzetme amacıyla başvurdukları objelerden biri de alfabedeki harflerdir[341].

Onun kaşları eğriliği nedeniyle "ra ve nun"a, dudağı "mim"e, gözleri "he"ye, dişleri "sin"e, saçları "cim ve "dal"a benzetilmiştir[342]. Şair de beyitte sevgilinin yüzünü cihan güzelliğinin bir sayfası olarak nitelendirmekte, bu sayfada bulunan yazıların her bir harfinin bin âşığa ders olarak verildiğini belirtmektedir.

Beyitte sevgilinin yüzü bir deftere veya kitaba, cihan bu defterin bir sayfasına, onun yüzündeki herbir uzvu da yazıya **teşbih** edilmiştir. Ayrıca "bir" ve "bin" kelimelerinde sayıca **tezat**; "bir" kelimesinin ikinci mısrada tekrar edilmesiyle **reddü'l-acüz ale's-sadr**; varak ve sebak kelimelerinde **cinas-ı nakıs**; "hüsn, yüz, varak, kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. قــولم ديمــش كرمـدن ســروه قـدك
يجــه همتلنـــــك كوكلـــى اشـــقدر

2. **Ḳulum dimiş keremden serve ḳaddüñ**
Yüce himmetlünüñ göñli aşaḳdur

Kaddün keremden serve kulum dimiş. Yüce himmetlünün gönli aşakdur.

Kerem (a.i.) : 1. asâlet, asillik, soyluluk 2. cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşiş

Himmet (a.i.c. himem) : 1. gayret, emek, çalışma, çabalama 2. yüksek irade 3. ermiş kimsenin tesiri

Aşak (t.i.) : alçak, aşağı

---

340 SEFERCİOĞLU, M. Nejat, "Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı", http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindeyazi.htm, s. 27

341 TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, Hece Yay., Ankara 2003, s. 25

342 SAVRAN, Ömer, "Klasik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması", Turkish Studies, 2009, s. 930-936

Boyun, asilliğinden selviye (senin) kulunum demiş. Yüce himmetli kişi, alçak gönüllüdür.

Divan edebiyatında sevgilinin boyunun selvi ile kıyaslandığını ve neticesinde sevgilinin boyunun selviden daha üstün tutulduğunu daha önce de belirtmiştik. Beyitte sevgili, selviye kulu olduğunu söylemiştir. Yani boy mevzusunda onun üstünlüğünü kabul etmiştir. Ancak bu onun asaletinden ve alçakgönüllüğünden kaynaklanmaktadır. Şair, himmetli sevgilinin gönlünü sarmaşığa benzetmiştir.

Sarmaşık anlamına gelen aşk, muhabbetin seveni sarması, bütün vücudunu kaplamasıdır. Divan şiirinde de sevgilinin aşkı, sarmaşık gibidir, âşıkların bedenlerini ele geçirip onları içten içe eritir. Burada sevgili, bu sefer selvi ağacına sarmaşık gibi dolanmıştır. Selvi ağaçlarına sarılan sarmaşıklar o ağacı öylesine kuşatırlar ki; bir taraftan ağaca can verirler, bir taraftan da ondan istifade ederek, can alırlar. Sevgili, bir nevi selviden istifade etmekte, onu kullanmaktadır. Şair ise buna tamamen farklı bir yönden bakmış, bunu sevgilinin asilliği olarak yorumlamıştır.

Beyitte sevgilinin boyu kişileştirilerek selviye "kulunum" demiştir. Bu durumda selvi de konuşulan varlık olarak kişileştirilmiştir (**teşhis**). Aşak, kul, gönül ve serv, kadd, yüce kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. رقيبـــــك قيـــوب اوردم ايتكـــه يــوز
آكا حرمت كـرك كـم اولرقـــدر

3. Raḳībüñ ḳoyup urdum itüñe yüz
Aña ḥürmet gerek kim uluraḳdur

Rakibün koyup itüne yüz urdum. Ana hürmet gerek kim ulurakdur.

Hürmet (a.i.) : 1. saygı **2.** haramlık
Ulurak (t.i.) : daha büyük, en büyük, daha iri

Rakibini bırakıp köpeğine yüzümü sürdüm. Ona saygı (duymak) gerek. Çünkü en büyük(leri) odur.

Normalde alçak ve basit bir hayvan olarak nitelendirilen köpeğin, konu sevgilinin eşiği veya kapısı olduğunda yer değiştirip ne kadar saygın bir varlığa dönüştüğünü daha önce belirtmiştik. Divan şiirinde köpek, âşığın rakibi için de benzetilen durumundadır.

Kelime olarak gözleyen, gözetleyen ve bu arada onu koruyan anlamlarına gelen rakibin, köpek ile birbirine benzetilme nedeni köpeğin sahibini koruması, gözlemesi, sevgilinin arkasına takılması gibi durumlardan dolayıdır. Âşık için o daima, zararlı, kötü ve çirkin biridir. Normalde rakibi olduğunu kabullenir, ancak sevgilinin rakibe lütuflarda bulunmasını kabullenemez[343].

Şair beyitte rakiplerini bir tarafa bırakıp sevgilinin köpeğin yüz sürmüş, ona saygı duymuştur. Çünkü o içlerinden en ulusudur. Rakip köpekten daha hakir görülmektedir. Âşık, sevgilinin mahallesindeki köpeklerin hepsini tanır. Rakip de bunlardan daha aşağıda olduğu için âşığa ürmeye hakkı yoktur[344]. Beyitteki "ulurak" kelimesinin "uluma" ile arasındaki ilişki de dikkati çekmektedir.

Beyitte "hürmet, yüz urmak ve it" kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı vardır.

٤. کوزم یشنى آهم شفقتندن
چقاردى کوکلره ادى شفقدر

4. Gözüm yaşını āhum şefḳatinden
Çıḳardı göklere adı şafaḳdur

Âhum, şefkatinden gözüm yaşını göklere çıkardı, adı şafakdur.

Şefkat (a.i.c. eşfâk) : 1. şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevme **2.** kadın adı

Şafak (a.i.) : gurubdan sonraki alacakaranlık, Güneş doğmadan önceki alacalık

Ahım, şefkatinden gözyaşımı göklere çıkardı, adı şafaktır.

[343] TOLASA, age, s.393-394
[344] TOLASA, age, s.395

Sözlüklerde ilk anlamı nida, ikinci anlamı âşığın iç âlemindeki üzüntüyü ve kederi dışa vurması olarak geçen ah, âşığın çektiği sıkıntılara tercüman olan ve bir şekilde anlaşılmasını sağlayan kavramlardan biridir. Aşk ateşiyle yanan âşığın gönlünden çıkan dumanlara benzetilen ah, sabahlara kadar devam eder[345]. Bu dumanlar, aşk kıvılcımlarını da kendileriyle birlikte göğe çıkarırlar, bu da aşk ateşinin göklere kadar çıkması şeklinde yorumlanır.

Beyitte ah, âşığa şefkat gösterip beraberinde âşığın gözyaşlarını da götürür. Şair, bunun adının da şafak olduğunu ifade eder. Şafak, güneş doğmadan önceki veya güneş battıktan sonraki alacalıktır. Bu vakitlerde gökyüzünü bir kızıllık kaplar. Şair bu kızıllığı kanlı gözyaşlarına bağlamaktadır. Sevgilinin hasretiyle ağlayan âşıklar, bir süre sonra göz pınarlarının kuruması nedeniyle kan ağlamaya başlarlar. Şafağa ismini veren, âşığın bu kanlı gözyaşlarıdır, ah ve gözyaşları birleşerek havada bir hortum meydana getirmişlerdir. Yani, güneş doğmadan önce gökyüzünde meydana gelen kızıl rengi hüsn-i talil sanatı ile kanlı gözyaşlarının boyadığını belirtir.

Ayrıca sürekli kan ağlayan âşığın etrafı kanlı bir şekilde görmesi de normaldir. Şair kan akıtan gözleriyle gökyüzüne baktığında etrafı kızıl görmüş ve şafak vaktinin geldiğini belirtmiştir.

Şafak ve şefkat kelimeleri arasında **iştikak** sanatı bulunmaktadır. Şair güneş doğuşu veya batışı esnasındaki kızıllığını kanlı gözyaşlarına bağlayarak **hüsn-i talil** sanatı yapmıştır. Ayrıca gözyaşı, ah ve göklere çıkarmak" kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. كوكـــل بـــك جان ويـــرر ســكه عجب بـــو
اكـى عالمـده وارى بـــر رمقـدر

5. Göñül biñ cān virür saña ʻaceb bu
İki ʻālemde varı bir ramaḳdur

Gönül sana bin can virür. ʻAcep bu iki âlemde varı bir ramakdur.

Ramak (a.i.) : 1. hayat kalıntısı, ancak nefes alacak kadar vücutta kalan hayat **2.** pek az şey

[345] PALA, age, s. 21-22

Gönül sana bin can verir. Acaba bu iki âlemde ederi pek mi azdır (ömrü bir nefesten daha mı azdır)?

Divan edebiyatında sevgili âşığın canına her ne kadar kastetse de, amacı onun sabrını ölçmektir. Çektiği eziyetlere karşı aşkının gerçekliğini ölçmek istemektedir. Gıdası gam olan âşık ise, duygularında samimidir. Sevgili için canını gözünü kırpmadan verecek kadar cömert bir kişiliktir[346].

Sevgilinin âşığa olan ilgisizliği, rakibe olan ilgili hali âşığın her geçen gün biraz daha ölmesine neden olur. Beyitte şair, sevgili için bin kere canından olmuştur. Artık sevgili için verecek canı olup olmadığından, kaç nefeslik ömrü kaldığından şüphelenmektedir.

Aslında dinine bağlı olan divan şairleri için ölüm, kaçınılmaz bir gerçektir. Asla ölmekten korkmazlar. Ölümlü olan bedendir, ruhları hep ölümsüz kalacaktır. Bu dünyada kavuşamadıkları sevgililerine ahirette kavuşma ümidiyle ölmek isterler. Şairin beyitte de korkusu ölmekten değildir. Sevgili için daha fazla can verememesindendir. Çünkü sevgili yolunda gönül bankasından bin canlık kredi çekmiş ve bu kredinin hepsini harcamıştır. Geriye ne kadar can nakidi kaldığını merak etmektedir.

İnsanoğlunun bu âlemde varlığı bir ramaktır. Bir nefes alıp vermede veya bir göz açıp kapamada ömrü biter. Şairin beyitte şaşırdığı bu da olabilir.

Beyitte "aceb" kelimesi ile **istifham**; gönlün kişileştirilmesiyle **teşhis** ve **teşbih** sanatı yapılmıştır.

٦. حرامى كوزلرك نه قن ايچرسه
حلال اولسن اكا كم عين حقدر

6. Ḥarāmī gözlerüñ ne ḳan içerse
Ḥelāl olsun aña kim ʿayn-ı ḥaḳdur

Harâmi gözlerün ne kan içerse, ona helâl olsun kim ʿayn-ı hakdur.

Harâmi (a.s.) : hırsız, haydut, yol kesen

[346] PALA, age, s. 50

Haydut gözlerin ne kadar kan içerse, ona helal olsun. Çünkü hakkın ta kendisidir (göz hakkıdır).

Sevgilide kaş, göz ve kirpik gibi unsurlarla bir bütünlük arz eden göz, zalimliğin, fitnenin, kan dökücülüğün menbaı gibidir. Bütün kötülükler ondan doğar. Zalim olma, kan dökme, fitne çıkarma gibi insani özelliklere sahip olan bu güzellik unsuru, genellikle beyitlerde bu yönleriyle kişileştirilmişlerdir. Beyitte de göz, harami vasıflıdır. Zorla âşığın önünü keser ve canına kasteder, kanını akıtır. Şair sevgiliye ne kadar kanını içerse içsin, hepsini helal ettiğini belirtmektedir. Çünkü bunun göz hakkı olduğunu düşünmektedir.

"Ayn-ı hak" tamlamasını ters çevirdiğimizde "göz hakkı" manasına gelmektedir. Göz hakkı, imrenilen yiyecek veya içeceklerin görenlere verilmesi gerekilen paydır. Bu söz grubunu bu şekilde alırsak, sevgilinin gözlerinin şairin kanını içmesi göz hakkıdır. Yani sevgili şairin kanına imrenmiş, şair de ona seve seve ikram etmiştir. Bir de "gözün hakkı" biçimiyle ele alırsak bu sefer de sevgilinin gözünün kan içmesinde haklı olduğu, yani o kanın zaten sevgilinin nasibi veya hakkı olduğu gibi bir anlam karşımıza çıkmaktadır.

Burada sevgili ve sevgilinin gözleri karşımıza bir vampir niteliğinde çıkmaktadır. Babil'den kalan örneklere dayanan ve birçok milletin efsanelerine girmiş olan vampir, geceleri mezardan çıkan ve insan kanıyla beslenen bir yaratıktır. Osmanlılarda yaygın bir inanışa göre vampirler, ağaç kovuklarında yaşarlarmış. Yol kesicilerin de öyle belirli bir mekânları yoktur. Yol kenarlarında ağaç altlarında avlarını beklerler.

Ayrıca beyite tasavvufî açıdan bakıldığında, Allah'ın celal sıfatını görmekteyiz. Divan edebiyatında hışımla bakmak, celal sıfatının bir özeliğidir. İnsana canı, teni, kanı yani bütün varlığını veren yüce Allah'tır. Verdiği şeyleri geri alan da O'dur.

Beyitte "harami, göz, kan içmek" kelimelerinde ilk; "helal olsun ve 'ayn-ı hakdur" kelimelerinde de ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. یوزك شرح ایدلی كولشنده شیخی
حیادن كول یوزی غرق اعرقدر

7. Yüzüñ şerḥ ideli gülşende Şeyḫī

Ḥayādan gül yüzi ġarḳ-ı ʻaraḳdur

Şeyhî gülşende yüzün şerh ideli gül yüzi hayâdan gark-ı ʻarakdur.

Gark (a.i.) :1. suya batma; batma, batırma **2.** boğma, boğulma
ʻArak (a.i.) : 1. ter **2.** üzüm ve sâireden çekilip elde edilen ispirto, rakı

Şeyhî gül bahçesinde yüzünü açıklayalı, gülün yüzü utancından tere batmıştır.

Sevgilinin yüzü ve yanağına benzeyen veya benzetilen bir unsur olarak karşımıza çıkan gül, divan edebiyatında adı en çok geçen çiçektir[347]. Beyitte şair, gül bahçesinde güllere sevgilinin gül yüzünün vasıflarını anlatmaktadır. Şairi dinleyen ve sevgilinin yüzünü duyunca kendi hallerinden utanan güller terlemeye başlamakta, hatta ter içinde kalmaktadırlar. İnsanlara has bir özellik olan utanma ve terleme burada güller için kullanılarak kişileştirme sanatı yapılmıştır. İnsanoğlu utandığında yüzünde hafif bir kırmızılık meydana gelir, daha sonra bu kırmızılık tere dönüşür. Gül rengi nedeniyle de utanmanın, hayânın bir simgesi olmuştur[348].

Gülün utanıp terlemesi, sevgilinin gül yüzüne öykünüp güzellik konusunda ona yetişememesinden dolayı duyduğu mahcubiyetten dolayıdır. Sevgiinin yüzü karşısında utanıp ter döker. Terlemesi, aynı zamanda kıskanmasından da kaynaklanmaktadır. Divan şiirinde, bazı uzuvlarının bazı tabiat unsurlarına benzetildiği sevgili, benzetilen tüm bu unsurlardan daha üstündür. Onun bulunduğu ortamı bir bahçe olarak kabul edersek sevgili, o bahçenin en nadide parçasıdır. Bahçedeki diğer nebatat ona benzetilir, ama asla onunla bir tutulmaz.

Ayrıca gülün teri, gülsuyu anlamına da gelebilir. Gülsuyu, gülün belirli bir sıcaklığa maruz bırakılmasıyla elde edilir. Utanan kişinin yüzündeki kızarıklığın nedeni, vücutta hararetin yükselmesindendir. Beyitte gül de utanmış ve vücut ısısı yükseldiği için suyunu salmıştır.

Beyitte gül, utanan ve utancından terleyen bir insan olarak kişileştirilmiş, yani **teşhis** sanatı yapılmıştır. Şair sabahleyin gülün üzerinde bulunan çiyleri tere **teşbih** etmiş, bu terinde gülün sevgilinin yüzünü kıskanmasından dolayı olduğunu

[347] PALA, age, s. 189
[348] PALA, age, s.189

söyleyerek **hüsn-i talil** sanatı yapmıştır. Ayrıca gül, gülşen, ve yüz kelimelerinde de **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.10. GAZEL 10[349]

Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün

1. Ṣorġıl ṣabādan iy ṣanem kim ḥāl-i bülbül nicedür
   Gelsün cemālüñ bāġına görsün ḳızıl gül nicedür

2. Her kim yüzüñde beñlerüñ görmiş degül bilmez nedür
   Kāfūr-ı ʿārıż üzre ol ḫāl-i ḳaranfül nicedür

3. Sāḳī ṣurāḥī aġzını ṣunġıl teberrük vāʾiẓe
   Görsün ki vaḳti germ olup meclisde ḳulḳul nicedür

4. Remz eyle ḫūnī gözüñe her kim diye sāḳī ḳanı
   Göster lebüñi luṭf ile her kim ṣora mül nicedür

5. Müşgīn ṣaçuñdan bir girih boynuma daḳ kim müddeʾī
   Görsün ʿabīr ü müşgden zencīr ile ġul nicedür

6. Bād-ı ṣabā her ṣubḥ-dem bustāna seyr it iste bul
   Ol yañaġı gül ḳandadur ol zülfi sünbül nicedür

7. Şeyḫī ḳuluña bir nefes virseñ icāzet ḳapuda
   Görseñ ki ḳullıḳ bābına iḫlāṣ ile ḳul nicedür

Şerh

١. صــورغل صـــبادن اى صــنم كـم حال بلبـــــل نجــدر
كلســــن جمالــك باغنـــه كورســـن قــزل كـول نجــدر

[349] BİLTEKİN, age, s. 161

1. **Ṣorġıl ṣabādan iy ṣanem kim ḥāl-i bülbül nicedür**
Gelsün cemālüñ bāġına görsün ḳızıl gül nicedür

İy sanem! Hâl-i bülbül nicedür kim sabâdan sorgıl. Cemâlün bâğına gelsün, kızıl gül nicedür görsün.

Sanem (a.i.c. esnâm) : 1. put **2.** güzel kimse

Ey put gibi güzel sevgili! Bülbülün hali nasıldır diye sabah rüzgârından sor. Yüz güzelliğinin bahçesine gelsin, kızıl gül nasıl(mış) görsün.

Divan edebiyatında sevgiliye açık istiare yoluyla sanem veya put denir. Bu benzetmede maksad, sevgilinin kilise duvarlarında bulunan mozaik işlemeli tasvirler kadar güzel olduğunu belirtmek içindir[350]. Şair beyitte sevgiliye sabah esen yelden bülbülün hatrını sormasını söylemektedir. Divan şiirinde bir nevi ulak, haberci olarak karşımıza çıkan saba, sevgilinin saçlarının kokusunu âşığa, âşığın ah ve feryatlarını da sevgiliye götürür[351].

Beyitte gül ve bülbül mazmunu vardır. Gülün sevgiliyi, bülbülün âşığı temsil ettiği bu efsaneleşmiş hikâyede, bülbül âşık gibi gül için mütemadiyen inler, canını onun ayaklarına serer. Beyitte sevgili, yanağını görmesi için sabah rüzgârıyla bülbüle haber göndermektedir. Burada bülbül, âşığın ta kendisidir. Sevgilinin yüzü cemal vasıflı bir bahçeye benzetilmekte, bu bahçedeki gül de sevgilinin yanağı olmaktadır. Beyitte âşığın yani bülbülün gelip sevgilinin gül gibi güzel, aydınlık ve kırmızı yanağını gösmesi istenmektedir.

Şair sevgiliye seslenirken "ey" nidasını kullandığından **nidâ**, önceden belirttiğimiz gibi "ey" ünleminde **aks-i müfred**, saba'nın bir şey sorulan bir kişi olarak kişileştirilmesinde **teşhis**, bir haberci olarak gösterilmesinde **açık istiare**, yine sevgilinin put gibi güzelliğine işaret edilmesinde ve gülün sevgiliyi bülbülün ise âşığı temsil etmesinde **açık istiare;** bülbül, gül, bağ, saba kelimeleri arasında tenasüp, cemâl ve bağ kelimelerinde de **teşbih** sanatı bulunmaktadır. "Sanem-sabâ-bülbül" ve "cemâl-bağ-gül" kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş** sanatı bulunurken sanem

[350] PALA, age, s. 92
[351] PALA, age, s. 414

ve cemâl kelimeleri çıkarıldığında geriye kalan kelimelerle **leff ü neşr-i müretteb** sanatı karşımıza çıkar[352].

٢. هر كم يوزكده بكلرك كورمش دكل بيلمز ندر
كافور عارض اوزره اول خال قرنفل نجدر

2. Her kim yüzüñde beñlerüñ görmiş degül bilmez nedür
Kāfūr-ı ʿārıż üzre ol ḫāl-i ḳaranfül nicedür

Her kim yüzünde benlerün görmiş degül, kâfur-ı ʿârız üzre ol hâl-i karanfül nicedür, bilmez nedür.

Kâfûr (a.i.) : Uzak Doğu'da yetişir bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde

ʿÂrız (a.s. arz'dan) : 1. gelen **2.** tesadüfî vaka **3.** dağ, bulut ve sâire gibi görmeye mani olan her şey **4.i.** yanak

Her kim yüzünde benlerini görmemişse, mis kokulu yanağının üzerindeki karanfilin işi nedir (der), ne olduğunu bilmez.

Divan edebiyatında küçüklüğü ve siyahlığı gibi hususiyetlerle kendisinden sık sık bahsedilen ben, beyitte olduğu gibi bazen hal kelimesiyle birlikte cinaslı kullanılır[353].

Uzakdoğu ülkelerinde yetişen kâfur ise, çiçeği papatyaya benzeyen bir tür bitkidir. Bitkinin beyaz bölümü zamk gibi yapışkan, yarı saydam bölümü ise çok kuvvetli kokan bir maddedir. Şair beyitte, bitkinin beyaz olan kısmını sevgilinin yüzüne, yüzündeki beni ise karanfile benzetmiştir. Hem kokulu hemde yapışkan olan bu yüze karanfil yapışmış gibidir.

Şekli ve kokusu ile sevgilinin yanağına[354] veya yaraya[355] benzetilen karanfil, beyitte rengi dolayısıyla ele alınmıştır. Karanfil tohumunun rengi de sevgilinin beni

[352] COŞKUN, Menderes; ÖBEK, Ali İhsan; BAYRAM, Yavuz, *"Klasik Çağlar Boyunca Seçme" Gazel Şerhleri*, Kriter Yay., İstanbul 2009, s. 45
[353] PALA, age, s. 203
[354] ÇAVUŞOĞLU, age, s. 290

gibi siyahtır. Şair, sevgilinin yüzündeki benleri hiç görmeyen bir kişinin ilk bakışta benleri karanfil zannedeceğini ve ne olduğunu anlayamayacağı belirtmek istemiştir.

Beyitte sevgilinin yüzü ıtırlı ve beyaz bir madde olan kâfûra, beni ise karanfile benzetilerek **teşbih** sanatı yapılmıştır. Ayrıca yüz-arız, ben-hal kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; renk bakımından kâfur ve hâl kelimeleri arasında **tezat**; hal, ben, yüz, arız, karanfül ve kâfûr kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. ساقی صراحی اغزنی صونغل تبرك واعظه
کورسن که وقت کرم اولوب مجلسده قلقل نجدر

3. Sāḳī ṣurāḥī aġzını ṣunġıl teberrük vā'iẓe
Görsün ki vaḳti germ olup meclisde ḳulḳul nicedür

Sâkī! Surâhi ağzını vâ'ize teberrük sungıl ki vakti germ olup mecliste kulkul nicedür görsün.

Sâki! Surâhi ağzını teberrük vâ'ize sungıl ki vakti germ olup mecliste kulkul nicedür görsün[356].

Teberrük (a.i. bereket'den) : mübarek sayma, uğur sayma

Vâ'iz (a.s. ve i. va'z'dan) : dinî öğütlerde bulunan

Kulkul (a.s.) : 1. ruhu hafif, eline ayağına çabuk adam **2.** bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses

Ey saki! Sürahinin ağzını vaize hediye olarak sun ki sıcak bir an geldiğinde (hararetlendiğinde) mecliste kulkulun nasıl olduğunu (bir) görsün.

Ey saki! Sürahinin ağzını (şu) mübarek vaize sun da hava ısındığında mecliste (o sürahiden akan) şarabın sesi nasıldır (nasıl gelir), görsün.

Şair beyitte, rindmeşrep bir görüntü sergilemektedir. Sakiye seslenip sürahi ağzını dini öğütlerde bulunan kişiye sunmasını istemiştir. Sürahi, içine çeşitli

---

355 KURNAZ, age, s. 541

356 COŞKUN, Menderes; ÖBEK, Ali İhsan; BAYRAM, Yavuz, *"Klasik Çağlar Boyunca Seçme" Gazel Şerhleri*, Kriter Yay., İstanbul 2009, s. 47

içecekleri koymaya yarayan bir malzemedir. Burada sakinin ağzı, sürahiye benzetilmiştir. Saki ise içki dağıtan, kadeh sunan kişidir. Buradan sürahinin bir içki; yani şarap sürahisi olduğu anlaşılmaktadır. Dini öğütler veren ham sofu bir kişilik ağzına şarap sokmaz.

Divan edebiyatında sâki, bazen sevgilinin kendisi olur[357]. Beyitte de sâki sevgilidir. Şair vaizle birlikte aynı ortamdadır. Burada vaiz, normal olarak şarabın haram olduğu, beşeri aşkın geçici olduğu görüşündedir. Bundan dolayı şair, sakiden aşk şarabı kadehini vaize hediye olarak sunmasını istemektedir. Hediye olarak sun demesinin sebebi, verilen hediyenin geri çevrilmeyeceğinden dolayıdır. Vaiz de verilen şarap sürahini alacak, tadına bakıp alışacak ve onun insana verdiği etkiyi birebir görecektir.

Sakî'yi sevgili olarak düşündüğümüzde, şair âşıklar için mübarek olan sevgilinin ağzının tadına vaizin de bakmasını istemektedir. Daha sonra içtiği şarapla mahmurlaşıp harareti artan vaize şarabın lıkırtısının nasıl geleceği gösterilmek istenmiştir. Yani vaiz de sevgilinin ağzından sunulan şarabın tadına baktıktan sonra fikrini değiştirecek ve âşıklara böyle öğütler vermeyecektir.

Divan şiirinde vaiz, sofu ve zahid gibi kimseler, Allah aşkını yüzeysel olarak bilen kişilerdir[358]. Âşığın sevdiği güzelin beşeri aşk olduğunu sanıp âşığı bu yoldan çevirecek öğütler verir. Oysaki sevilen Allah'ın esma isimlerinin tecelli ettiği sevgilir. Sığ düşünen vaizin veya zahidin, bunu anlamasına imkân yoktur. Bu yüzden şair, Allah aşkının vaiz tarafından içilip anlaşılmasını istemektedir. Bunu da saki olan sevgilinin dudağını öpmesiyle idrak edecektir.

Beyitte sürahi ile kastedilmek istenen şey sürahinin ağzından akan şaraptır. Şarap beyitte belirtilmediğinden **mecaz-ı mürsel** sanatı vardır. Sevgilinin ağzı sürahiye, öpücüğünün ise şaraba benzetilmesiyle **teşbih** sanatı yapılmıştır. Ayrıca saki, sürahi, meclis ve kulkul kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Beyitte bir diğer ayrıntı da insanın bir şey içerken boğazından gelen sesin yani kulkul sesinin beyitte içmek anlamında kullanılmasıdır (mecaz-ı mürsel)[359].

٤. رمز ا یلـــه خونـــی کوزکـــه هر کـم دیـه ســـاقی قـــنی

کوســــــتر لبکــــــی لطـف ایلـــه هر کـم صـــوره مل نجــدر

[357] PALA, age, s. 421

[358] KAPLAN, Mahmut, *Aşkın Sultanı*, Etkileşim Yay., İstanbul 2012, s. 83

[359] COŞKUN; ÖBEK; BAYRAM, age, s. 47

4. **Remz eyle ḫūnī gözüñe her kim diye sāḳī ḳanı**
Göster lebüñi luṭf ile her kim ṣora mül nicedür

Her kim sâki kanı diye huni gözüne remz eyle. Her kim sora mül nicedür, lutf ile lebüni göster.

Remz (a.i. rümûz) : **1.** işaret, işaretle anlatma **2.** gizli ve kapalı bir suretle söyleme

Hûnî (f.s.) : **1.** kanlı, kan dökmeye meyilli **2.** kanlı, gaddar, zalim, katil

Mül (f.i.) : şarap

Her kim, saki hani (nerede) derse kanlı gözüne işaret et. Her kim sorarsa şarap nasıldır (diye), lutfederek dudağını göster.

Sevgili, şair, sâki ve ortamdaki diğer kişiler ile bir içki meclisi… Ancak dolaşıp içki dağıtan sâki ortalarda görünmemektedir. Meclisteki kişiler şarabın tadına bakmak istemekte ve sâkiyi sormaktadırlar. Bunun üzerine şair sevgiliye, sâkiyi sorduklarında kanlı gözlerini işaret etmesini söylemektedir. Çünkü sevgilinin âşığın kanını içmeye meyilli gözleri, sâkinin kanını içmiştir. Yani sâki de sevgilinin âşıklarından biridir.

"Kanı" kelimesi "hani" demektir, ama aynı zamanda kan kelimesini de hatırlatmaktadır. Şair, beyitte bu sözcüğü tevriyeli kullanmış olabilir. Şarap içen insanın kanı sıvılaştığından bu gözlerine de etki eder ve gözleri kızarır.

Dudak renk olarak kırmızı olduğundan şarap ve kan ile de ilişkilendirilir[360]. Şair, sevgiliye şarabın tadına bakmak isteyenlerin şarabın nasıl olduğunu sorduklarında onlara dudağını göstermesini söylemiştir. Yani şarabın tadını merak edenler sevgilinin dudağını gördüklerinde şarabın güzelliğinden emin olacaklardır.

Tasavvufta dudak vahdeti, göz ise maddiyatı temsil eder. Beyitte Allah'ın yine cemal ve celal vasıflarını görmekteyiz. Saki, âşığa Allah aşkının feyzini veren kişidir. Bunu da dudağından çıkan sözlerle yapar. Allah aşkını arayan kişi salik, şeyhinin ağzının içine bakmak zorundadır. Çünkü o ağızdan çıkan her lafz, Allah aşkını anlatır.

---

[360] KURNAZ, age, s. 282

Beyitte sâki-göz, mül-leb kelimeleri arasında **teşbih;** remz eyle-göster, göz-leb, sâki-mül, kanı-nice kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca beyitte kanı kelimesinin “hani anlamında kullanılması, beyitte ise kan anlamını verecek huni kelimesinin kullanılmasından ve yine “sora” kelimesinin emmek anlamına gelmesi, bununla ilgili de leb kelimesinin kullanılmasında **ihâm-ı tenasüp** sanatı vardır.

٥. مشـــكين صـــچكدن بـــر گـــره بوينمـــه داق كـم مدعى
كورســـن عبـــير و مشـــكن زنجـــير ايلـــه غول نجـدر

5. Müşgi̅n ṣaçuñdan bir girih boynuma daḳ kim müdde’i̅
Görsün ‘abi̅r ü müşgden zenci̅r ile ġul nicedür

Müşgin saçundan boynuma bir girih dak kim müdde’i, ‘abir ü müşgden zencir ile gul nicedür görsün.

Girih (f.i.) : düğüm, bağ

Müdde’i̅ (a.s. da’vâ’dan) : **1.** iddia eden, davacı **2.** bir hükümde ayak direyen **3.** inatçı

‘Âbir(a.i.) : **1.** bir ilaç terkibi **2.** güzel koku

Gul (a.i.) : hortlak, şeytan, karakoncolos

Miskli saçından boynuma bir halka tak ki müddei (rakip), abîr ve miskten (bir) zincirle cin nasıl (bağlanır) görsün.

Divan edebiyatında saç, koku yönünden misk, anber, nafe vb. gibi kokularla ele alınırken şekil olarak dağınık, uzun ve büklüm büklüm olması ile dikkat çeker[361]. Saç, kokusuyla âşıkları kendine çeker, daha sonra kıvrımlarıyla onu avlar. Âşığın da en büyük isteği sevgilinin uzun, siyah ve mis kokulu saçında asılı olmaktır. Şair de beyitte, sevgiliye saçlarından boynuna bir düğüm atmasını, yani kendisini asmasını istemektedir.

Sevgilinin uzun ve örgülü saçı, zincire benzetilmektedir. Âşığın sevgilinin zincir gibi saçıyla bağlanmak istemesi, akıllara deli-zincir münasebetini

[361] KURNAZ, age, s. 216-217

getirmektedir. Sevgilinin hasretiyle, âşığın gönlü deli divane olur. Bilindiği gibi deliler zincire vurulurlar. Âşık da deli olduğu için, sevgilinin saçıyla bağlanmak ister. Yalnız beyitte şair, deli değil cin veya şeytandır. Bilindiği gibi dinimizde cin bağlama büyüleri vardır. Genellikle bağlama büyüleri saç kılı ile yapılmaktadır. Ayrıca cin bağlanması ile, Hz. Süleyman'ın kötü huylu cin ve ifritleri bağlaması olayına da telmih yapılmış olabilir.

Gul kelimesini hortlak manasında da ele alabiliriz. Hortlak, Türk halk kültüründe mezardan çıkarak insanları korkuttuğuna inanılan bir varlıktır. Gözü dünyada kalıp ölümü zor olan kişilerin hortlayacağına inanılır. Şair de sevgiliye kavuşamadığından gözü bu dünyada kalarak ölecektir. Belkide sevgilinin saçında asılmak istemesi, onun tamamen ölme arzusundandır.

Beyitte saçlar koku yönünden abir ve miske, şekil yönünden halka ve zincire **teşbih** edilmiştir. Şair ise kendisini bu mis kokulu halka ve zincirle bağlanmış bir gula **teşbih** etmiştir. "Saç-abir, müşg ve girih-zencir kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb** sanatı, müşg kelimesi ikinci mısrada tekrar edildiğinden **reddü'l-acüz ale's-sadr sanatı**; müşgin, müşg, abir, saç, girih ve zencir kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı vardır.

٦. بـاد صــبا هر صــبح دم بوســـــتانه ســير ايـت ايســـته بــول
اول يكغـــى كـول قنـــددر اول زلفـــى ســـنبل نجـدر

6. Bād-ı ṣabā her ṣubḥ-dem bustāna seyr it iste bul
Ol yañaġı gül ḳandadur ol zülfi sünbül nicedür

Bâd-ı sabâ! Her subh-dem bustâna seyr it, ol yanağı gül kandadur iste bul, ol zülfi sünbül nicedür.

Ey sabah rüzgârı! Her sabah bahçeyi seyret, o yanağı gül (gibi olan sevgili) nerdedir, ara bul, o saçları sünbül (olan sevgili) nasıldır (sor.)?

Sabah rüzgârının sevgili ve âşık arasında bir ulak olduğunu daha önceki beyitlerde belirtmiştik. Sabah vakti ılık ılık esen yel, sevgilinin saçlarının kokusunu âşığa getirir, âşığın ah u feryatlarını da sevgiliye götürür. Doğu vilayetlerinden

geldiğine inanılan sabânın Çin, Maçin ve Hıta gibi ülkeleri dolaştığına[362], sevgilinin saçının kokusunu alıp en son âşığın bulunduğu meclise uğradığına inanılır. Onun taşıdığı kokuların başında misk, anber, sünbül ve reyhan gelir[363].

Divan şiirinde sık sık adı geçen sünbül, sevgilinin saçlarıyla ilgili olarak ele alınır. Şekil ve koku itibariyle sevgilinin saçlarına benzeyen sünbül, çoğu kez gül ile birlikte kullanılır. Bunun sebebi, sünbül saçların gül yanaklar üzerine dökülmesidir[364].

Şair sabah rüzgârının sevgilinin bulunduğu bahçeye uğramasını, o yanakları gül gibi olan sevgiliyi bulmasını ve sünbül saçlarının ne durumda olduğunu görmesini istemiştir. Daha sonra da sabâ âşığa uğrayacak ve sevgilinin gül yanaklarından, sünbül saçlarından haber getirecektir.

Beyitte bad-ı sabâ bahçeyi seyreden bir insana benzetilerek **teşhis ve teşbih** edilmiş; yanağı gül ve zülfi sümbül ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**, ikinci mısrada soru sorulmasıyla **istifham** sanatı yapılmıştır. Ayrıca bad-ı saba, zülf, yüz, subh-dem kelimelerinde ilk; bustân, sünbül, gül, bad-ı saba kelimelerinde de ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. شیخی قولکه بر نفس ویرسك اجازت قپكده
كورسك كه قوللق بابنه اخلاص ایله قول نجدر

7. Şeyḫī ḳuluña bir nefes virseñ icāzet ḳapuda
Görseñ ki ḳullıḳ bābına iḫlāṣ ile ḳul nicedür

Şeyhî kuluna kapuda bir nefes icâzet virsen kullık bâbına ihlâs ile kul nicedür ki görsen.

İcâzet (a.i.) : **1.** izin, ruhsat **2.** diploma **3.** eski bir yazı türü

Bâb (a.i.c. ebvâb) : **1.** kapı **2.** geçit, boğaz **3.** bölüm **4.** iş, şekil, mesele; yol, mevzu **5.tas.** tövbe

İhlâs (a.i. hulûs'dan) : **1.** hâlis, temiz, doğru sevgi **2.** gönülden gelen dostluk, samimiyet, doğruluk, bağlılık

---
[362] KURNAZ, age, s. 511
[363] TOLASA, age, s. 451
[364] PALA, age, s. 441

Şeyhi kuluna kapında bir an (bir nefeslik) izin versen (de), kulluk kapısında doğruluk ve bağlılıkla kul nasıl olunur görsen.

Şeyhî, sevgiliye seslenmekte, ondan kapısında kul olmak için çok kısa da olsa izin istemektedir. Sevgilinin kendisinden daha iyi bir kul bulamayacağına emindir. Onu bundan emin etmek için de, bir nefeslik an kâfi gelmektedir.

Divan edebiyatında sevgili, âşığın gönlünün sulanıdır. Bu durumda da âşık ona kul olur, ya da kulu olabilmek için canını vermeye bile razıdır. Âşık, köle olarak sadakatin yegâne temsilcisidir[365]. Onun bütün varı yoğu, sevgili iledir, ondan gelecek her şeye muhtaçtır. Tabii olarak bir sultanın kölesi birden fazladır. Sultanı sevgili olarak kabul ettiğimizde, diğer köleler de âşığın rakipleri olur. Ama şair kendisinden emindir. Sadıklık ve doğruluk konularında kendisinden daha iyi bir köle yoktur. Bunu gösterebilmesi içinde sevgilinin iznine muhtaçtır. Beyitte ondan sadece bir nefeslik izin için dilenmektedir.

Beyitte yer alan Şeyhi, icâzet, kulluk ve nefes kelimeleri bizi tasavvufa götürmektedir. Tasavvufta nefes, velilerin söz, ses ve soluklarıyla muhatabı üzerinde bıraktıkları tesir[366], yani feyzdir. Şairin beyitte şeyhinden mi, yoksa yüce Allah'ta mı feyz istediği belli değildir. O ikisinden birine seslenip "Sen bana feyz verirsen ben de ihlasla kulluk yaparım" demektedir.

Ayrıca tasavvufta bir şeyhin kendisini ispatlamış bir müridine izin vermesi[367] anlamına gelen icâzet, yetki belgesidir. Şair beyitte kulluk belgesi istemektedir. Yani önce himmet görmek, daha sonra hizmet etmek istemektedir.

Beyitte kul kelimesinin tekrarlanmasında **tekrir**, ayrıca bu kelimenin ikinci mısrada da yer almasında **reddü'l-acüz ale's-sadr**; şeyhi kul, kulluk, ihlas, nefes, icazet, bab kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

365 PALA, age, s. 80
366 ULUDAĞ, age, s. 273
367 ULUDAĞ, age, s.180

2.2.11. GAZEL 11[368]

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Bi'llah iy serv-i çemen seyr it ki bustān vaḳtidür
   Söze gel bülbül bigi gül kim gülistān vaḳtidür

2. Sī̄m ü zer ḳılur nis̲ār ayaġuña ṣaḥrā vü bāġ
   Rence ḳıl bir dem ḳadem luṭf it ki seyrān vaḳtidür

3. Âyet-i raḥmet lebüñdür kim virür cān lez̲z̲etin
   Ölü dirildürse ṭañ mı āb-ı ḥayvān vaḳtidür

4. Rūzgāruñ ṣūreti cennet ṣıfātın gösterür
   Ehl-i ma'nī bile ya'nī ḥūr u ġılmān vaḳtidür

5. Lāle bigi ḫurrem ol nergislerümüñ yaşına
   Gül yüzi ḫandān gerek çün ebr-i neysān vaḳtidür

6. Her seḥer sünbül saçuñ ṣaçduḳca bād-ı ṣubḥ-dem
   Deng ü ḥayrāndur benefşe kim ne reyḥān vaḳtidür

7. Ḥüsn ü fer ḳılur 'aṭā Vehhāb u Muḥsin 'āleme
   Sen daḫı Şeyḫī'ye in'ām it ki iḥsān vaḳtidür

Şerh

١. بـــالله ای ســرو چمن ســـیر ایـت که بوســــتان وقتــدر
سـوزه کـل بلبـــل بکـــی کـول کـم کولســــتان وقتـــدر

1. **Bi'llah iy serv-i çemen seyr it ki bustān vaḳtidür**
   Söze gel bülbül bigi gül kim gülistān vaḳtidür

[368] BİLTEKİN, age, s. 135

İy serv-i çemen! Bi'llah bustân vaktidür ki seyr it. Bülbül bigi söze gel gül kim gülistân vaktidür.

Bi'llah (a.zf.) : Allah için

Ey uzun boylu sevgili! Allah için bahçeyi seyretme vaktidir (seyret). Bülbül gibi söze gel, gül ki gül bahçesi vaktidir (bahar mevsimidir).

Beyitte vakit, ilkbahar vaktidir. Şair, bütün neşesiyle sevgiliye seslenmektedir. Bir diriliş ve yeniden meydana gelme vakti olan bahar, renklerin en güzelini, en tazesini içinde barındırır. Bahar denilince akıllara güzellik gelir. Bu mevsimde yemeye, içmeye ve eğlenmeye karşı verilen tövbeler bozulur. Bu bezme en taze ve güzel kokularıyla güller, şakımalarıyla bülbüller de dâhil olur[369].

Şair de o uzun boylu sevgiliden Allah rızası için bahçeyi seyretmeye gelmesini istemektedir. Bülbül gibi söze gelip şakımasını, gülmesini istemektedir. Çünkü mevsim, bunun mevsimidir. O, gülbahçesindeki güllerin en güzelidir, en tazesidir. Onun gülmesi, söze gelmesi, gonca halinden gül haline geçmesi demektir. Bahar mevsiminde gonca halinde olan güller, sabah yelinin dokunmasıyla açılırlar. Bunu gören bülbüller sevgilileri için durmadan şakırlar. Şair beyitte bülbül gibi şakıyanın sevgili olmasını istemektedir. Yani bu güzel mevsimde güzel sevgiliden güzel bir şeyler duyma arzusundadır.

Beyitte sevgiliye **açık istiare** yoluyla serv-i çemen denilmiştir. Sevgiliye "ey" diye seslenilerek **nida**, "ey" ünleminde **aks-i müfred** sanatları yapılmıştır. Bülbülün söze gelmesi ve gülmesi ile bülbül insana **teşbih** edilerek **teşhis** edilmişlerdir. "Söze gelmek" konuşmak anlamında bir deyim olduğu için **irsal-i mesel** sanatı yapılmıştır. Ayrıca gülistan, bustan, serv, çemen, bülbül, gül kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

۲. سیم و زر قیلر نثار ایغکه صحرا و باغ
رنجه قیل بر دم قدم لطف ایت که سیران وقتدر

2. Sīm ü zer ḳılur niŝār ayaġuña ṣaḥrā vü bāġ

[369] TOLASA, age, s. 426-427

Rence ḳıl bir dem ḳadem luṭf it ki seyrān vaḳtidür

Sahra vü bag ayaguna sim ü zer nisâr kılur. Seyrân vaktidür ki, bir dem rence kıl kadem lutf it.

Sahrâ (a.i.c. saharâ) : kır, ova, çöl

Renc (f.i.) : 1. sıkıntı, zahmet, eziyet

Kadem (a.i.c. akdâm) : 1. ayak **2.** adım **3.** yarım arşın uzunluğunda bir ölçü **4.** uğur

Seyrân (a.i.) : 1. gezinme **2.** bakıp seyretme

Kırlar ve bahçeler, ayağına gümüş ve altınlar saçar. Zahmet edip bir adımını lütfet, çünkü gezinme vaktidir.

Altın ve gümüş renkleri, kıymetli olmaları, saf halde bulunmaları, harcanmaları ve saçılmaları gibi hususiyetleriyle divan edebiyatında sıkça kullanılan madenlerdendir[370]. Şair yine sevgilinin bahçeye teşrif etmesini istemektedir. Vakit, etrafı dolaşma vaktidir. Eğer sevgili bahçeye teşrif ederse, bahçenin ve kırların ayaklarına altın ve gümüşten saçılar saçacağını belirtmektedir. Sevgili, burada bir nevi gelin görevindedir. Yapılan kutlamanın en önemli başrollerinden biri gelindir. O geldiğinde saçılar saçılır, eğlence başlar.

Şair sevgilinin bahçeye geldiğinde, en başta kendisi olmak üzere, bütün mahlukâtın sevineceğini belirtmektedir. Ama bu aynı zamanda, sevgiliye çeşitli yönleriyle öykünenlerin de dertleneceğini gösterir. Çünkü bahçenin en nadide parçası olan sevgiliyi kıskananlar ve onun güzelliğine âşık olanlar çok olacaktır. Selvi, onun boyunu, gül onun yüzünü ve yanaklarını, sünbül saçlarını, nergis gözlerini kıskanıp dertlenecektir. Aynı şekilde bahçede bulunan bülbüller; yani âşıklar da sevgilinin güzelliğini görüp ona âşık olacaklar ve onlar da dertlenecektir.

Altın güneş ışınları, çiçeklerin içindeki sarı tozlar, nergis ve âşığın yüzü gibi unsurlara benzetilen olarak da kullanılır. Beyitte altının, saçı olarak saçılması, güneşin ışınlarını sevgilinin ayakları altına sermesi, sevgiliyi görünce âşıkların sarı yüzlerini secdeye götürmeleri, çiçeklerin kıskançlıktan sarı tozlarını dökmesi gibi anlamları da düşündürmekedir.

---

[370] TOLASA, age, s. 486

Beyitte sahra ve bağ sevgilinin ayakları altına altın ve gümüşten saçı saçan insana benzetilerek **teşhis** edilmiştir. Ayrıca sahra, bağ ve seyran kelimelerinde ilk, sim, zer, nisar kelimelerinde de ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. آيــت رحمت لبكـــــدر كـم ويــرر جان لـــذتن
اولــى ديرلدرســــه طك مى آب حيــوان وقتــــدر

3. Âyet-i raḥmet lebüñdür kim virür cān leẕẕetin
Ölü dirildürse ṭañ mı āb-ı ḥayvān vaḳtidür

Âyet-i rahmet lebündür kim cân lezzetin virür. Ölü dirildürse tan mı, âb-ı hayvân vaktidür.

Rahmet (a.i.) : 1. acıma, esirgeme, koruma, yargılama **2.** Hz. Muhammed **3.** Kur'ân-ı Kerîm **4.** yağmur
Tan: şaşılacak şey, hayrete değer
Âb-ı Hayvân: içene ebedî hayat bağışlayan su

Rahmet (bağışlanma) ayeti senin ağzındır, çünkü cana lezzetini veren odur. Eğer ölüyü diriltirse buna şaşılır mı? (Zira) ölümsüzlük suyunu içme vaktidir.

Cana lezzetini veren sevgilinin ağzı, rahmet ayetine benzetilmiştir. Allah'ın sıfatları ve zatının aynası olan ayetler, divan edebiyatında iktibas, irsali mesel, telmih gibi sanatlarla kullanılır. Ayetlerin içindeki meşhur olmuş kavramlar anılarak, o ayet metni telmih edilir. Bunlardan birisi de rahmet ayetidir. Rahmet ayeti Kur'ân'da Enbiyâ sûresinin 107. ayetidir[371]. Bu ayette: " Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." buyurulmaktadır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'dir. Onun nuru ve beyazlığı, bütün karanlıkları aydınlatmış, onun yüzü suyu hürmetine âlemler yaratılmıştır. Sevgili de âşığın dünyasını ay gibi parlak yüzüyle aydınlatmaktadır. Âşığa göre her şey sevgiliye amâde, sevgiliye âşıktır.

Şair, sevgilinin bu ağzının ölüyü diriltse de şaşılmayacağını ifade etmiştir. Divan edebiyatında ölüyü diriltmesi, hastalara şifa vermesi, ahir zamanda yere inecek olması gibi birçok mucizesi ile ele alınan Hz. İsa, dudak, nefes ve konuşma

[371] PALA, age, s. 57-61

söz konusu olduğunda sevgiliyi temsil etmektedir. Sevgilinin gözleri, âşığın canını almada son derece usta bir katil olurken, dudakları da ölüleri diriltme de Hz. İsa gibidir. Onun dudağı âşıklara ölümsüzlük suyunu içirmektedir. Şair beyitte Hızır, İskender ve İlyas'ın zulümat ormanında ölümsüzlük suyu aramalarına da telmih de bulunmuştur.

Beyte tasavvufî açıdan baktığımızda, şair dikkatleri yüce Allah'ın Rahman ismine çekmektedir. Allah'ın rahmetleri ile yeryüzü, bahar mevsiminde yeniden dirilmektedir. Allah, rahmet ayetleri ile yeryüzünü nasıl diriltiyorsa, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sözleri de insanların gönüllerini öyle diriltir[372]. Onun yeryüzüne elçi olarak gönderilmesi, bahar mevsimi gibi düşünülmektedir. Kullar doğru yoldan sapıtınca kış, onları doğru yola sokmak için gönderilen elçiler geldiğinde ise bahar olur.

Beyitte sevgilinin dudağı rahmet ayetine **teşbih** edilmiştir. Bu dudağın ölüleri diriltmesinde ise **mübalağa** sanatı vardır. Ayrıca ölü diriltme mevzusunda Hz. İsa'nın mucizelerinden birine **telmih** yapılmıştır. Ölü dirilmek, ab-ı hayvan ve leb kelimesinde de **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. روزكارك صورتى جنت صفاتن كوسترر
اهل معنى بله يعنى حور و غلمان وقتدر

4. Rūzgāruñ ṣūreti cennet ṣıfātın gösterür
Ehl-i ma'nī bile ya'nī ḥūr u ġılmān vaḳtidür

Rûzgârun sureti cennet sıfatın gösterür. Ehl-i ma'ni bile ya'ni hûr u gılmân vaktidür.

Rüzgâr (f.i.) : **1.** zaman, devir **2.** dünya **3.** yel

Ehl (a.s.c. ehâlî) : **1.** sâhip, mâlik, mutasarrıf olan **2.** maharetli, usta, kabiliyetli, becerikli **3.** bir yerde oturan **4.** karıkocadan her biri

Ma'ni, Ma'na (a.i.c. maânî) : **1.** mana, anlam **2.** iç, içyüz **3.** rüya, düş **4.** akla yakın sebep

Hûr (a.i. ahver) : **1.** ahu gözlüler, gözlerinin akı karasından çok olanlar **2.** cennet kızları, huriler

[372] ÇALIŞKAN, Adem, *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, DİB Yay., Ankara 1992, s.53

Gılmân (a.i.) : 1. tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler **2.** köleler, esirler

Zamanın (dünyanın) görünüşü, cennet vasıflarını gösterir. Mana ehilleri bile "yani huri ve gılmanların vaktidir" (derler).

Tasavvufta iç-dış, mecaz-hakikat, kesret-vahdet gibi manâ ve suret de birbirinin zıddı olarak ele alınan sembollerdendir. Manâ vahdeti, içi, hakikati; suret ise kesreti, dışı ve mecazı temsil eder. Bu iki kavram birbiri etrafında katmanlaşmış, iç içe girmiş ve sarmallaşmış olarak düşünülmektedir. İnsanın ilk olarak gördüğü dış kabuk sûrettir. Eğer en saf olan bu suret kabuğunu kırıp içeriye girebilirse manâyı keşfeder. Yalnız, bir süre sonra bu manânın daha derinlerden gelen bir manânın sureti olduğunu anlar, yani bu saf manâ değildir, bu mananın son tecellisidir. Ama insan aklı, bunu gördüğünde bile kendisini cennette zanneder.[373]

Manâyı ayna, sûreti akis olarak ele alırsak, Hakk manâ, onun tecellisi de sûret olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dünya, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini göstermek istemesiyle yaratılmıştır. Bütün eşya ve mahlûklar, O'nun güzelliğinin bir tecellisidir. İnsan için önemli olan, aynadan akseden bu sûretlerin daha derinindeki manâyı keşfedebilmektir. Bunu derece derece keşfetmek de zaten insan-ı kâmil olmak demektir. Mevlana bu durumu şöyle açıklamıştır:

"Şekle aldananlar, cevherlere gark olmuşlar...
İçyüzüne ehemmiyet verenler, mâna denizini bulmuşlar[374]...

Bil ki zâhiri sûret yok olur; fakat mânâ âlemi ebedîdir, kalır[375].

Şair de beyitte bu yolla sevgilinin güzelliğini övmüştür. Sevgili, âşığın gözünde yaratılmışların en güzelidir. Âşık, aslında sevgilinin yüzünde en güzel şekilde aksetmiş tecelliye âşıktır. Mana ehilleri de dış güzelliğe önem vermezler, onlar için önemli olan sûret içindeki manâdır, yani sîrettir. Hakikati bilen manâ ehilleri etrafa baktıklarında Allah'ın tecellilerini görürler. Böylece her bir mahlûku huri veya gılmana benzetirler. Beyiti yukarıdaki beyitle bağlarsak, Allah'ın rahmet eserlerini gören kişiye mânevi dünya kapıları da açılmaktadır. Böylece yaratılmış herbir varlığı cennetten çıkma bir güzellikte görmektedir.

---

[373] Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, İnsan Yay., İstanbul 2013, s. 1068-1069
[374] Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, Çev: Veled İzbudak, MEB Yay., İstanbul 1991, C:, s. 219, b. 2742
[375] Mevlânâ, age., C:, s. 78, b. 1020

Beyitte dünya görünüş bakımından cennete **teşbih** dilmiştir. Ma'ni ve suret kelimelerinde **tezat** sanatı bulunurken, cennet, hur ve gılman kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır.

٥. لاله بكى خرم اول نرگسلرمك يشنه
كول يوزى خندان كرك چون ابر نيسان وقتدر

5. Lāle bigi ḫurrem ol nergislerümüñ yaşına
Gül yüzi ḫandān gerek çün ebr-i neysān vaḳtidür

Nergislerümün yaşına lâle bigi hurrem ol. Gül yüzü handân gerek çün ebr-i neysân vaktidür.

Hurrem (f.s.) : 1. şen, sevinçli, güleryüzlü, gönül açan; taze **2.g.s.** bir yazı stili

Handân (f.s.) : 1. gülen, gülücü, güler **2.** sevinçli **3.** kadın adı

Neysân: Rûmî yılında yedinci ayın ismidir. O ayda yağan yağmurlara da ıtlak olunur.

Gözlerimden akan yaş için lale gibi güleryüzlü ol. Gül yüzlünün yüzünün gülmesi gerekir çünkü nisan bulutlarının vaktidir.

Kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına benzetilen[376] lâle, beyitte insana teşbih edilerek güler yüzlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair gözlerinden akan yaşa sevgilinin aldırış etmemesini, gülmesini istemiştir. Divan şiirinde baygın, uykulu ve şehla bakması, mest olması gibi sebeplerle sevgilinin gözü için benzetilen[377] bir unsur olan nergis, burada şairin gözüne benzetilmiştir. Âşık da sevgilinin gözlerine olan tutkunluğu sebebiyle nergis gibidir. Onun gibi hasta ve sakat, boynu eğri, gözleri uykusuzluktan ve ağlamaktan kızarmıştır.

Şair sevgilinin gülmesini, nisan ayı olduğu için istemektedir. Bulutu, cömertliği, bereketi, yağmuru ve baharın müjdecisi olarak karşımıza çıkan bu mevsimde gül açar. Divan şiirinde gülün tomurcuk halindeyken yapraklarının

---

[376] KARTAL, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 76
[377] PALA, age, s. 388

açılması da, sevgilinin gülmesi anlamına gelir. Şair, gözyaşlarını nisan yağmurlarına benzetmiştir. Gülün açılması, yani sevgilinin gülmesi için gözlerinden nisan yağmurları kadar çok su akıtmaktadır.

Beyitte şair gözleri için nergis kelimesini kullanarak **açık istiare** ve **teşbih** sanatı yapmıştır. Sevgili laleye, yüzü güle **teşbih** edilmiştir. Lalenin hürrem olmasında **teşhis** sanatı vardır. Gül, lale, nergis, ebr-i neysan kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca hurrem-handan, yaş-ebr-i neysan kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb** sanatı vardır.

٦. هر سحر سنبل صچك صچدقجه باد صبح دم
دنك و حيراندر بنفشه كم نه ريحان وقتدر

6. Her seḥer sünbül saçuñ ṣaçduḳca bād-ı ṣubḥ-dem
Deng ü ḥayrāndur benefşe kim ne reyḥān vaḳtidür

Bâd-ı subh-dem her seher sünbül saçın saçdukça benefşe ne reyhân vaktidür kim deng ü hayrândur.

Deng (f.s.) : **1.** hayran, şaşkın, ahmak, sersem **2.i.** iki katı şeyin tokuşmasından meydana gelen ses **3.i.** pergel noktası

Hayrân (a.s.) : **1.** şaşmış, şaşakalmış, şaşırmış **2.** çok tutkun **3.** afyon sarhoşu

Reyhân (a.i.c. reyâhin) : **1.** fesleğen **2.** kadın adı

Benefşe (f.i.) : **1.** menekşe **2.s.** mor

Sabah yeli, her sabah sünbül (gibi) saçlarının kokusunu saçtıkça, menekşe bu nasıl fesleğen vaktidir diye şaşırır ve hayran kalır.

Sabah yelinin âşık ve sevgili arasında bir ulak görevi üstlendiğini, sevgilinin saçının kokusunu âşığa, âşığın feryatlarını sevgiliye götürdüğünü daha önce belirtmiştik. Beyitte, sabah yelinin her sabah getirdiği sevgilinin saçının sünbül kokusu karşısında menekşenin durumu anlatılmak istenmiştir.

Divan şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekli yapısıyla ele alınan menekşe, sevgilinin benine, ayva tüylerine, demet halinde iken ise saçlarına

benzetilen bir çiçektir. Renk ve koku yönünden miske benzer[378]. Sevgilinin beni ve saçları da misk gibi kokar ve renk olarak da miskle benzerdir. Beyitte menekşe, sevgilinin saçlarının kokusu karşısında şaşırmış ve bu kokuya hayran kalmıştır. Fesleğen vaktinin geldiğini düşünür ama bu koku fesleğenin kokusundan daha güzeldir.

Fesleğen de divan şiirinde kokusu ve şekli itibariyle sevgilinin saçlarına ve ayva tüylerine benzetilen bir unsurdur[379]. Şair beyitte sevgiliye benzetilen birkaç mefhumu sevgili ile karşılaştırmış, neticesinde sevgili galip gelmiştir.

Şair, deng ve hayran kelimeleri ile birlikte evrenin güzelliğine de dikkati çekmiş olabilir. İnsan bu güzelliğe hayret edip, hayran kalmaktadır. Abdülhak Hamit, Külbe-i İştiyâk adlı şiirinde bu güzelliğe nasıl çarpıldığını şöyle dile getirmektedir:

"Ne âlemdir bu âlem akl u fikri bî-karar eyler
Her i'cazât-ı Kudret piş-i çeşmimde güzâr-eyler[380]"

Reyhan kelimesi, **cinâs-ı nâkıs** yoluyla hayran kelimesini oluşturur. Sevgilinin saçları koku yönünden sünbüle **teşbih** edilmiş, sabah rüzgârı da bu kokuyu saçan bir insana benzetilerek **teşhis** edilmiştir. Yine menekşe bu kokuyu alınca hayran olan bir insana benzetilerek **teşhis** edilmiş, "bu nasıl reyhan vaktidir" diye sorarak da konuşturulmuş; yani **intak** sanatı yapılmıştır. Ayrıca seher, bad-ı subh-dem, saç, sünbül kelimeleri arasında ilk, benefşe, reyhan, sünbül kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. حسـن و فـر قيلــــر عطاء وهاب و محســين عالمـه
سـن دخـى شـــــيخيه انعــام ايــت كه احسـان وقتـــدر

7. Ḥüsn ü fer ḳılur 'aṭā Vehhāb u Muḥsin 'āleme
Sen daḫı Şeyḫī'ye in'ām it ki iḥsān vaḳtidür

Vehhâb u Muhsin âleme hüsn ü fer 'atâ kılur. Sen dahı Şeyhî'ye in'am it ki ihsan vaktidür.

'Atâ (a.i.) : bağışlama, bahşiş

[378] PALA, age, s. 332
[379] PALA, age, s. 409
[380] TARHAN, A. Hamit, *İlham-ı Vatan, Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri 3*, Haz: İnci Enginün, Dergâh Yay., İstanbul 1999, s. 132

Vehhâb (a.s. vehb'den) : çok hibe eden, fazla bağışlayan

Muhsin (a.s. hasen'den) : 1. ihsan eden, iyilikte, bağışta bulunan **2.**erkek adı

İn'âm (a.i. ni'met'den) : 1. nimet verme, iyilik etme **2.tar.** yeni çerilerin aylıklarına yapılan zam

İhsân (a.i. hasen'den) : 1. iyilik etme **2.** bağış, bağışlama **3.** verilen, bağışlanan şey **4.** iyilik, lütuf

Çok bağışlayan ve iyilikte bulunan (Allah), dünyaya güzellik ve ışık bağışlar. Sen de Şeyhî'ye iyilik et (bağış yap), çünkü bağış vaktidir.

Beyitte, Allah'ın 99 isminden konuyla ilgili olarak iki tanesi kullanılmıştır. Yüce Allah, mahlukâta ihsan ettiği karşılıksız ve sayısız nimetler ile Vehhâb, yaptığı iyilikler ile de Muhsin'dir. İnsanlara verilen hayat, vücut, bu vücut üzerindeki uzuvlar, bu uzuvların vasıfları ve diğer mahlukât içinde en şerefli ve farklı yaratılması, Hakk'ın insanoğluna ihsan ettiği iyilikler ve bağışlardır. Yine aynı şekilde ağaçlara verilen yapraklar ve yemişler, kuşlara verilen kanatlar, balıklara verilen yüzgeçler, O'nun bu isimlerinden kaynaklanır.

Gazelin her bir beytinde fasl-ı gül, yani ilkbahar anlatılmaktadır. Şair etrafına bakmakta, yeniden dirilen doğayı seyretmektedir. Birbirinden güzel güller, lâleler, sünbüller, menekşeler, yemyeşil ağaçlar, yeşil bir halı gibi serilmiş otlar, kuş cıvıltıları.. Bütün bu güzellikler, Allah'ın yarattığı mahlukâta verdiği hibelerdir. Yani ilkbahar vakti, hibe vaktidir. Şair de burdan yola çıkarak, sevgilinin de kendisine bir iyilikte bulunmasını istemektedir. Bir hadis'de: " Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız[381]" buyurulmaktadır. Şair de sevgilinin, hep kullarına ihsan ve bağışlarda bulunan Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmasını ve kendisine bağışlarda bulunmasını istemektedir.

Beyitte Muhsin, ihsan ve hüsn kelimeleri arasında **iştikak,** Vehhâb-in'âm, Muhsin-ihsan kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; ihsan, in'âm, Muhsin, Vehhâb, 'ata kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

[381]Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf, (14.09.14)

2.2.12. GAZEL 12[382]

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Ehl-i cihān egerçi vefāyile ḫoş geçer
   Bī-çāre benven ol ki cefāyile ḫoş geçer

2. Ne günidi ki gördi yüzüñ ayını gözüm
   Yıllar durur ki göñlüm ol ay ile ḫoş geçer

3. Çoḳdur göñül ki cevr görür lā dimez velī
   Ben mübtelāyem ol ki belāyile ḫoş geçer

4. Bir kez ṣaçuñ hevāsı irişdi dimāġuma
   Çoḳdur ki cānum uş bu hevāyile ḫoş geçer

5. Nā-ḫoşdur ol ki ʻışḳuña kendü ḫoşın ḳovar
   Ne ḫoşdur ol ki renc ü ʻanāyile ḫoş geçer

6. Yārā rıżāñ ol ise ki ben bī-rıżā olam
   ʻÂşıḳ hemīşe terk-i rıżāyile ḫoş geçer

7. Şeyḫī'ye ṭās ile içürürse firāḳ aġu
   Nūş eyler anı ṣıdḳ u ṣafāyile ḫoş geçer

Şerh

١. اهل جهان اكـرچى وفـا يلـه خـوش كچـر
بـى چاره بنـون اول كه جفـا يلـه خـوش كچـر

1. **Ehl-i cihān egerçi vefāyile ḫoş geçer**
   Bī-çāre benven ol ki cefāyile ḫoş geçer

382 BİLTEKİN, age, s. 141

Egerçi ehl-i cihân vefâyile hoş geçer. Bî-çâre benven ki ol cefâyile hoş geçer.

Egerçi (f.i.) : her ne kadar…, olsa da, ise de

Benven: ben…im

Hoş geçmek (t.f.) : hoş vakit geçirmek, iyi yaşamak

Her ne kadar dünya ehli için (zaman) vefa ile hoş geçse de çaresiz ben (için) o (zaman) cefa ile hoş geçer.

Ehl-i dünya, ahiret işlerine duyarsız, dünya işleriyle oyalanan ve bu işlerde boğulmuş olan kişidir. Bu kişiler, bütün hayatlarını dünya hayatından ibaret görürler ve ahirete inanmazlar. Mal-mülk, şan-şöhret gibi bütün nefsâni hazlara sahip olan bu kişiler, dünyanın geçiciliğinin farkında değillerdir. Şaire göre ehl-i dünya için vakit, vefa ile hoş geçmektedir. Çünkü onlar gönülleri istediğince yaşarlar, ahiretin mezrası olan bu dünyada ahiret için bir şey ekip biçmezler. Ama bu durum şair için aynı değildir. Zaman, onun gibi çaresizler için cefâ ile hoş geçmektedir.

Beyitte hem mecâzi hem de ilahi aşk olabilir. Şair dünyaya geldiğinden beri sevgilisinden, yani Yüce Allah'tan ayrıdır. Dünya onun için gurbet, kendisi de bu dünya içinde gariptir. Onun için dünya, cefâkâr bir yerdir. Her bir saniyesini cefâ içinde geçirmektedir.

Diğer yönden ele aldığımız da sevgili de cefakârdır, âşığa hep eziyet eder. Âşığın her saniyesi, onu düşünmekle ve özlemekle geçer. Bu da onun ne kadar cefa çektiğini gösterir. Ama âşık, halinden memnundur. Çünkü ona göre bu hayat vefa ile değil cefâ ile hoş geçer.

Beyitte vefâyile hoş geçer ve cefâyile hoş geçer kelimeleri arasında **cinas**, vefâ ve cefâ kelimeleri arasında **tezat**, biçare, cefa kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı vardır.

٢. نه كونـــدى كه كـوردى يـوزك ايـــنى كـوزم
يللــــر درر كه كـــوكلم اول اي ايلـــه خـوش كچـر

2. Ne günidi ki gördi yüzüñ ayını gözüm
Yıllar durur ki göñlüm ol ay ile ḫoş geçer

Ne günidi ki gözüm yüzün ayını gördi. Yıllar durur ki gönlüm ol ay ile hoş geçer.

O nasıl bir gündü ki gözüm yüzünün ayını gördü. Yıllardır gönlüm o ay ile hoş (güzelce) vakit geçirir.

Güneşten aldığı ışıkla geceye bir parlaklık ve güzellik veren ay, her şeyden önce bir nur kaynağıdır. El değmemişliği, yanına yaklaşılamaması, uzaktan seyredilmesi, her gece görünmemesi, bir yerde karar kılamaması, yüzündeki siyah lekeler gibi özellikleriyle, divan edebiyatında sevgiliye benzetilen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Yuvarlak ve parlak olması nedeniyle, sevgilinin yüz ve yanağına da benzetilir. Sevgilinin siyah saçları gece olarak düşünülürse, yüzü de o geceyi aydınlatan aydır[383].

Beyitte şair, sevgilinin ay yüzünü görmüştür. Gördüğü günden beri de aklı, hep sevgilinin o ay yüzündedir. Onu düşünerek vaktini hoş geçirmektedir. Sevgilinin ay yüzü, âşığın gamlı gönlüne bir nevi teselli gibi gelmiştir. Her günü her anı sevgilinin hasreti ile geçen âşık, sevgilinin ay gibi parlak yüzünü düşündüğünde ferahlamaktadır. Gamdan kararan gönlüne sevgilinin yüzü, ay gibi doğmaktadır.

Beyte bir başka açıdan baktığımızda sevgili Allah, yüzünü gördüğü zaman da bezm-i elest'tir. Kur'ân'da Araf sûresinin 172. âyetinde geçen bu olay insanlar yeryüzünde yaratılmadan önce Allah'la insan ruhları arasında meydana gelmiştir[384]. Yüce Yaradan ile sözleşilen bu toplantıdan sonra insanlar yeryüzüne, yani gurbete gönderilmiş ve yüce sevgiliden ayrı kalmıştır. Şair, her ne kadar o günü hatırlamasa bile beyitte öyle bir izlenim vermekte ve bu fani dünyada vaktini yeniden vuslata erişmeyi düşünerek geçirmektedir. Allah'ın yüzünün aya benzetilmesi de ayın divan şiirinde bir nur kaynağı olarak işlenmesi ve asıl nur menbaının da Allah olması yönüyledir. Yunus Emre'nin divanında metaforik olarak alınan ay ile muhabbetullahın anlatıldığı bir şiiri vardır:

"Bu dem yüzüm süre turam her dem ayum yini togar
Her dem bayram durur bana yayum kışum yini bahâr
Bulut gölge kılmayısar benüm ayum ışıgına

[383] TOLASA, age, s. 417-418
[384] ULUDAĞ, age, s.75

Hem gedilmez tolulugı nûrı gökden yire dogar
Anun nûrı karanuyı sürer gönül hücresinden
Pes karanulık nûrıla bir hücreye nite sıgar
Evvel ay niçe dogdıysa ayruk dolanmadı hergiz
Eksilmedi 'ömri anun her kime kim kıldı nazar
Ben ayumı yirde gördüm ne isterem gök yüzinde
Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yağar…[385]"

Beyitte sevgilinin yüzü aya **teşbih** edilmiş, ikinci mısrada sadece ey kelimesi kullanılarak **açık istiare** yapılmıştır. Sayısal bakımdan gün ve yıl arasında bir **tezat**, gün-yıl, ay-ay kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**, ay kelimesinin ikinci beyitte de tekrarlanmasıyla **reddü'l-acüz ale's-sadr**, yüz, ay, gönül, göz, görmek kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. چوقدر كوكل كه جور كورر لا ديمز ولى
بن مبتلايم اول كه بلا يله خوش كچر

3. **Çoḳdur göñül ki cevr görür lā dimez velī**
Ben mübtelāyem ol ki belāyile ḫoş geçer

Gönül çokdur ki cevr görür, velî lâ dimez. Ben mübtelâyem ki ol belâyile hoş geçer.

Lâ (a.e.) : menfi (olumsuzluk) edatıdır
Velî (f.e. velâyet'den) : velâkin, ammâ, fakat
Mübtelâ (a.s. belâ'dan) : 1. düşkün **2.** tutkun, tutulmuş

Gönül çok uzun zamandır eziyet görür ama yok demez. Ben tutulmuşum ki, o da bela ile hoş geçer.

Şair beyitte, sevgili yüzünden çektiği cevrin, eziyetin çok uzun zamandan beri süregeldiğini ifade etmektedir. Ama ne en başında ne de şu anda bu eziyete karşı çıkmamış, seve seve kabul etmiştir. Çünkü âşığın gönlünün gıdası gamdır. Her ne

---

385 TATÇI, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 281

kadar sevgiliden gördüğü eziyetler dolayısıyla şikâyetlerde bulunsa da, yine eziyetleri çekmek için de can atar.

Şair, şu anda çektiği eziyetleri kabullenmesinin nedenini "ibtilâ", bağımlılık olarak nitelendirmektedir. Âşık olalı çok uzun zaman olmuştur. Her gün çekilen eziyetler ve sıkıntılar, artık onda alışkanlık olmuş ve bir bağımlılık yaratmıştır. Yani artık eziyet çekmeden yaşayamaz hale gelmiştir. Nitekim günümüzde bazı hastalıkların şifası için verilen ilaçlar da uzun süreli kullanımlardan sonra bağımlılık yapmaktadır.

Müptelâ olan şairin vakti, bundan sonra belâ ile hoş geçecektir. Divan edebiyatında sevgilinin güzelliği ile ilgili her şeyi belâ olarak kabul eden âşıklar, belâların en kötüsünün kendilerine uğradığını düşünürler[386]. Ayrıca belâ sözcüğünü "evet, hay hay, peki" anlamlarında düşünürsek, şair müptelâ olduğu için bundan sonra çekeceği bütün eziyetlere "evet, hay hay" diyeceğini belirtmektedir. Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn adlı eserinde, Mecnûn'un ağzından çıkan sözlerle bunu açıklamaktadır:

"Yâ Rab bela-yı 'aşk ile kıl âşîna beni
Bir dem bela-yı 'aşkdan kılma cüdâ beni
Az eyleme 'inayetini ehl-i derdden
Ya'ni ki çok belâlara kıl mübtelâ beni[387]"

Beyte tasavvufî anlamda baktığımızda ise, sevgili Allah, belâ gönderilen de kullardır. Bilinir ki Allah, sevdiği kullarına daha çok belâ verir. Ancak kul, o belânın Allah'tan geldiğini bilerek, O'nun aşkıyla bunlara katlanmaya çalışır. Bu sayede vuslata erişecektir. Belâ sözü ile bezm-i elest hatırlanır. Mutasavvıf, belâya sabır gösterdikçe amacına daha kolay ulaşır. Bu sebeple belâ, onun tek dayanağıdır[388].

Beyitte belâ ve mübtelâ kelimeleri arasında **iştikak**, belâ ve lâ kelimeleri arasında **tezat;** gönül, cevr, belâ, mübtelâ kelimeleri arasında **tenasüp**; gönül-mübtelâ, cevr-belâ kelimeleri arasında ise **leff ü neşr-i müretteb** sanatı bulunmaktadır.

٤. بــر كـز هواســى صـچك ايرشـــدى دماغمه
چوقــدر كه جـانم اوش بــو هوايلــه خـوش كچـر

---

[386] PALA, age, s.78
[387] AYAN, Hüseyin, *Leylâ vü Mecnûn*, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 171
[388] BÜYÜKYILDIRIM, Ayşe, "Usûlî Divânı'nda Tasavvufî Unsurlar", Osmanlı Araştırmaları XXVI, İstanbul 2005, s. 138

4. **Bir kez ṣaçuñ hevāsı irişdi dimāġuma**
Çoḳdur ki cānum uş bu hevāyile ḫoş geçer

Bir kez saçun hevâsı dimâguma irişdi. Çokdur ki cânum uş bu hevâyile hoş geçer.

Dimâg (a.i.c. edmiga) : 1. beyin **2.** akıl, şuur

Bir kere saçına (kavuşma) arzusu aklıma geldi. Çok uzun zamandır ki canım, işte bu arzuyla hoş vakit geçirir.

Şair beyitte, sevgilinin saçınının arzusunun aklına geldiğini belirtmektedir. Yani sevgilinin kemend olan saçlarının boynuna dolanmasını ve sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarında asılmayı istemektedir. Bu istek, çok uzun zamandan beri şairin kafasında dolanıp durmakta, bu istek sayesinde günleri güzel geçmektedir. Büyük bir umut ve heyecanla o günü beklemektedir.

Şairin sevgilinin saçlarında asılı kalmak istemesi, bir nevi vuslattır. Şair bu sebeple sevgiliye daha da yakın olur. Onun yakınlığı ve saçlarının kokusu, onu öylesine sarhoş eder ki sevgilinin dağınık saçlarında paramparça olan gönlünün bir ehemmiyeti kalmaz. Bilindiği gibi gönül, zaten sevgilinindir ve yine onun yolunda şerha şerha olmaktadır.

Heva sözcüğünü hava olarak kabul edersek, akıllara sevgilinin saçının kokusu da gelmektedir. Sabah rüzgârı sevgilinin saçının kokusunu şaire getirmiş, kokuyu idrak eden şair de bu kokuyu hatırlayarak günlerini hoş geçirmektedir.

Beyitte hevâ kelimesi **tevriye**li kullanılmıştır. Hevâ kelimesinin ikinci mısrada tekrar edilmesinde **reddü'l-acüz ale's sadr** sanatı; saç, hevâ, can, dimağ kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. وشدرناخ اول كه عشقكه كندو خوشن قوور
نه خوشدر اول كه رنج و عنايله خوش كچر

5. **Nā-ḫoşdur ol ki ‘ışḳuña kendü ḫoşın ḳovar**
Ne ḫoşdur ol ki renc ü ‘anāyile ḫoş geçer

Nâ-hoşdur ol ki 'ışkuna kendü hoşın kovar. Ol ki renc ü 'anâyile hoş geçer ne hoşdur.

Renc (f.i.) : 1. ağrı, sızı **2.** zahmet, eziyet, sıkıntı

'Anâ (a.i.) : zahmet, meşakkat, güçlük

Kovmak (koğmak) (t.f.): **1.** takibetmek, izlemek, kovalamak. **2.** koşturmak

Hoş olmayan şudur ki aşkına (âşığına), kendi güzelliğini izlettirir. (Ancak) bu ne hoş, ne güzel bir şeydir ki sıkıntı ve zahmetle güzelce geçer.

Sevgili, âşığa uzaktan güzelliğini seyrettirmektedir. Bu bir anlamda hoş, bir anlamda da hoş değildir. Âşık için sevgiliyi uzaktan seyretmek hoş değil, ama yine de onun güzelliğine bakmak, onu seyretmek hoştur. Vuslat günü gelmediği sürece sevgili ile arasında belirli bir mesafe olacak, ona yaklaşamayacaktır.

Tabii olarak âşığın sevgilinin güzelliğini seyretmesi de zordur. Her görüşte aşk derdi, onu bir kat daha yakacaktır. Bu süreç her ne kadar zahmetli ve sıkıntılı olsa da şair bu durumdan memnundur. Çünkü sevgili lütufta bulunup, kendisine gül cemalini göstermiştir. Bu da şair için çok güzel bir olaydır.

Beyitte nâ-hoş ve ne hoş kelimelerinde **cinas**, nâ-hoş ve hoş kelimelerinde **tezat**, nâ-hoşdur-ne hoşdur ve hoş-hoş kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**, hoş kelimesinde **reddü'l-acüz ale's-sadr**; renc, anâ ve nâ-hoş kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. یـارا ضـاكر اول ایسـه كه بـن بیرضـــا اولـم
عاشـق همیشـه تـرك رضـــایله خـوش كچـر

6. Yārā rıżāñ ol ise ki ben bī-rıżā olam
'Âşıḳ hemīşe terk-i rıżāyile ḫoş geçer

Yârâ! Rızân ol ise ki ben bî-rızâ olam. 'Âşık hemîşe terk-i rızâyile hoş geçer.

Rızâ (a.i.) : 1. hoşnutluk, memnunluk **2.** râzı olma, peki deme **3.** istek, kendi isteği

Hemîşe (f.zf.) : daima, her vakit, her zaman

Ey sevgili! Eğer senin isteğin (rızan) bu ise, ben rızasız olayım (razı olmayayım). Âşık, daima rızayı terk ederek hoş vakit geçirir.

Bu beyti, gazelin ilk beytinden başlayarak inceleyelim. İlk beyitte şair dünya ehli olmadığını, bu yüzden zamanının hep cefa içinde geçtiğini belirtmişti. Sonraki beyitlerde sevgilinin ay yüzünü gördüğü günden beri onun hayaliyle vaktini geçirdiğini, sevgili elinden cevr göre göre belaya müptela olduğunu, saçlarının arzusu ile vakit geçirdiğini ve bir önceki beyitte de sevgilinin güzelliğini kendisine seyrettirdiğini belirtmişti. Bunlar karşısında şairin tutumu hep sevgilinin cevr ü cefâ dahil, her halini severek kabullenme şeklinde olmuştur.

Şair, beyitte sevgiliye seslenmektedir. Eğer onun rızası bu ise; yani kendisini bu şekilde sevmesini istiyorsa, şair bunu da kabul etmektedir. Bu âşıklığın gereklerinden biridir. Artık kendi isteklerinin sevgilinin istekleri yanında hiçbir ehemmiyeti yoktur. Yani, ilk beyitten beri çektiği bütün zahmet ve sıkıntılara rağmen sevgilinin her şeyine eyvallah demiştir. Elbette sevgili için canını vermeye hazır bir âşıktan da böyle bir tutum sergilemesi beklenir. Sevgilinin kahrı da hoştur lütfu da…

Beyitte rıza, bî-rıza kelimeleri arasında **tezat**, yâr-âşık, rıza-bî-rıza kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**, rıza kelimesinde **tekrir** ve **reddü'l-acüz ale's-sadr**; yâr, âşık, bî-rıza, rıza, terk-i rıza kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. شـــــيخيه طاس ايلــه ايچررســـه فــراق اغو
نــوش ايلـــر انــى صــدق و صـــــفايله خـوش كچـر

7. Şeyḫī'ye ṭās ile içürürse firāḳ aġu
Nūş eyler anı ṣıdḳ u ṣafāyile ḫoş geçer

Şeyhî'ye tâs ile firâk agu içürürse anı nûş eyler, sıdk u safâyile hoş geçer.

Agu: zehir

Tâs (a.i.) : tas, su kabı

Firâk (a.i.) : 1. ayrılık, ayrılma; sevenlerin ayrılığı **2.** hüzün, keder, sıkıntı

Nûş (f.i.) : 1. tatlı, bal **2.** içki, işret

Sıdk (a.i.) : 1. doğruluk, gerçeklik **2.** iç, yürek temizliği

Şeyhî'ye (sevgili) tas ile ayrılık zehirini içirirse, onu (bal diye) içer. (Ayrılık), doğruluk ve mutlulukla hoş geçer.

Görüldüğü gibi beyitin öznesi belli değildir. Şaire tas tas zehir içiren sevgili de olabilir, ayrılık da olabilir. Lakin ayrılık yine sevgilinin ayrılığıdır. Sevgili, zehri şaire eliyle içirmese bile ayrılığıyla içirmektedir.

Divan edebiyatında âşığın en büyük derdi, ayrılık ve hasrettir. Âşık ayrılık yerine sevgiliden gelen bütün cefaları çekmeye razıdır. Ayrılık acısı ile geçen bir saniye, âşığa bin yıl olarak gelir. Çaresiz âşığın tek çaresi, önceki beyitlerde olduğu gibi sevgiliyi hayal etmektir. Çünkü gün geçtikçe çektiği eziyetler, ona bir üstünlük kazandırır ve acıları zevke dönüşür[389]. Son beyitte bu o kadar bariz bir şekilde anlatılmıştır ki şair, sevgiliden gelen her şeye razı olduğunu göstermiştir.

Beyitte şair, sevgili tarafından sunulan ayrılık zehirini memnuniyetle içeceğini belirtmiştir. Hatta onu zehir olarak değil, bal olarak düşünmektedir. Sonuçta o, sevgilinin elinden ikram edildiği için, en tatlı içeceklerden biri olarak düşünülür. İçtiği ayrılık zehridir, yani bunca zaman eziyetini çektiği sevgiliden ayrılmayı göze almaktadır. Çünkü acı onda bir zevk haline gemiş, onu yüceltmiştir. Sevgiliye sadık bir âşık olan şair, bu durumundan memnun olduğu için ayrılığın da mutlulukla hoş geçeceğini belirtmiştir.

Beyitte "nûş" kelimesi hem içmek hem de bal anlamlarıyla göz önüne alındığında **tevriye**li kullanılmıştır. Nûş ve agu arasında **tezat**; sıdk, safa, nûş, tas kelimeleri arasında ilk, agu, firak tas, nûş kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.13. GAZEL 13[390]

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1. Meger ṣaçuñ gicesinden ṣaçıldı ẓulmetler

[389] PALA, age, s. 215

[390] BİLTEKİN, age, s. 120

Cemālüñ ayı güninden açıldı cennetler

2. Lebüñ keremler idüp kim dirildür ölüleri
Kerīm olan kişiye ṭañ degül kerāmetler

3. Muṣavvir-i ezel ideli naḳşuñı taṣvīr
Yüzini ḫāke sürer Çīn içinde ṣūretler

4. Ḳuluña ḳatl ise ḳaṣduñ ḳıya baḳışuñ bes
Ḳoġıl ḳılıcı ki ḳılur ḳoluña zaḥmetler

5. Egerçi gūşe-i miḥrāba girdi ḫūnī gözüñ
İder rumūz ile mey-ḫāneye işāretler

6. Müfesser eyleye Şeyḫī Zebūr-ı Dāvūd'ı
Rivāyet itse yüzüñ muṣḥafından āyetler

Şerh

١. مكـر صـچك كيجســـــندن صـــچلدى ظلمتلــــر
جمالــك ايــى كوننـــدن اچلــدى جنتلــــر

1. **Meger ṣaçuñ gicesinden ṣaçıldı ẓulmetler**
Cemālüñ ayı güninden açıldı cennetler

Meğer saçun gicesinden zulmetler saçıldı. Cemâlün ayı güninden cennetler açıldı.

Zulmet (a.i.c. zulümât) : karanlık

Meğer saçının gecesinden karanlıklar saçılmış. Yüz güzelliğinin ayı ve güneşinden de cennetler açılmış.

Sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen saç, rengi dolayısıyla geceye benzetilmektedir. Divan şiirinde sevgilinin saçı, genellikle siyah olarak tasavvur edilmektedir[391]. Saçın zulmetler saçması ile ölümsüzlük suyunun bulunuşuna telmih edilmiştir. Zulumat, ölümsüzlük suyunun içerisinde bulunduğu, 3 aylık yolu olan karanlıklar ülkesinin adıdır[392]. Saçın zulumat olup zulmetler saçması, âşığın gönlünün İskender'e benzetilmesiyle alakalıdır. Âşık sevgilinin siyah saçlarında yolunu bulamaz ve kaybolur[393].

Genellikle sevgilinin yüzü ve yanağı ile birlikte kullanılan saç, gece olursa yüz ve yanak da gündüz olur. Sevgilinin yüzü ve yanağı, geceyi aydınlatan ay gibidir. Sevgilinin yüzünün güneş ve aya benzetilmesinin nedeni, parlaklığı, ışık saçması, saflığı gibi nedenlerden dolayıdır[394]. Beyitte şair, sevgilinin yüz güzelliğinin ayı ve güneşi yüzünden etrafa cennetler saçıldığını belirtmektedir. Saçlar gündüzü, yani yanağı iki taraftan saran gece gibidir. Ancak yüz üzerinde saç olmasa da olur, çünkü cennette gece olmaz[395].

Şair beyitte, sevgilinin saçının yüzünü örttüğü zaman etrafın karardığını, gece olduğunu; saçlarını yüzünden çektiği zaman ise, etrafın aydınlandığını ve cennete benzediğini belirtmek istemiştir.

Tasavvufta saç kesret, yüz ise vahdettir[396]. Saçın kesret oluşu, gece gibi siyah oluşundan ve çokluğundan dolayıdır. Bu güzelik unsuru kesret olunca, onda asılı olan âşıklar yollarını kaybedip dalalete düşerler. Dalaletin sonu ise cehennemdir. Ama yüze ulaştıklarında cemal, yani vahdet tecellisi ortaya çıkar. Bu da âşığı hidayete götürür. Hidayetin sonu ise cennettir.

Beyitte sevgilinin saçı rengi bakımından geceye, yüzü de parlaklığı bakımından aya ve güneşe **teşbih** edilmiştir. Şair akşam olunca havanın kararmasını sevgilinin saçına, gündüz güneş doğunca da görülen tecellileri cennete **teşbih** edip bunu da sevgilinin ay ve güneş gibi parlak yüzüne bağlayarak **hüsn-i talil** sanatı yapmıştır. Gün-gice, zulmet-gün kelimeleri arasında **tezat**; saçıldı ve açıldı kelimelerinde **cinas**; ay, gice, zulmet, saç kelimelerinde ilk, cemal, cennet, gün, ay kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

391 TOLASA, age, s. 178
392 PALA, age, s. 538
393 TOLASA, age, s. 179
394 TOLASA, age, s. 209-210
395 TOLASA, age, s. 178
396 TARLAN, age, s. 80

٢. لبـــك كــرملر ايــدوب كـم ديرلـــدر اولولـــرى
كـــريم اولان كشــــيه طاك دكـل كـــــرامتلر

2. **Lebüñ keremler idüp kim dirildür ölüleri**
Kerīm olan kişiye ṭañ degül kerāmetler

Lebün keremler idüp ölüleri dirildür kim kerîm olan kişiye kerâmetler tan degül.

Kerâmet (a.i.c. kerâmât) : 1. kerem, bağış **2.** ikram, ağırlama **3.** velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalade hal **4.** ermişçesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz, fikir

Kerîm (a.s. kerem'den) : 1. kerem sahibi, cömert, eli açık **2.** ulu, büyük **3.** erkek adı

Ağzın cömertlik edip ölüleri diriltir ki (bu) kerem sahibi olan kişilerin kerametlerine şaşılmaz.

Beyit, bir önceki beyit ile ilişkilidir. Divan edebiyatında sevgilinin saçı zulumata, dudağı ise bu zulumat içindeki âb-ı hayâta benzetilir[397]. Yine aynı şekilde, dudağı çevreleyen ayva tüyleri de zulumata benzetilir. Şair, yine bu efsaneye telmihte bulunmuştur. Efsaneye göre ölümsüzlük suyunu ararken yorulan İlyas ve Hızır, dinlenmek ve karınlarını doyurmak için bir pınarın yanına oturmuşlardır. Pınardan akan suyun bir damlası, ölü bir balığa isabet etmiş ve balık canlanıp suya atlamıştır[398]. Şaire göre sevgilinin dudağı da bağışta bulunup bu balık gibi ölü canlara hayat vermektedir. Ayrıca beyitte, Hz. İsa'ya da bir gönderme yapılmıştır. Hz. İsa, şiirlerde ölüleri diriltmesi mucizesi ile ele alınan bir peygamberdir[399].

Kerâmet-i ilmiye ve kerâmet-i kevniye olmak üzere iki çeşit olan kerâmet, Allah'ın veli kullarının yaptıkları olağanüstü hallerdir[400]. Sevgilinin lütfedip

[397] PALA, age, s. 538
[398] PALA, age, s. 15-16
[399] TOLASA, age, s. 43
[400] PALA, age, s. 290

dudağıyla ölüleri diriltmesi, olağanüstü bir durum olduğundan şair, sevgiliyi velilere benzetmiştir. Bu durum veli olan ulu kimseler için şaşılacak bir durum değildir.

Beyitte sevgilinin ağzı, ölüleri dirilten kerâmet sahibi bir kişiye benzetilerek **teşhis** sanatı yapılmıştır. Kerem, kerim, kerâmet kelimeleri arasında **iştikak**, ölü-diri kelimeleri arasında **tezat**, ölüyü diriltmek bahsinde Hz.İsa'nın bir mucizesine gönderme yapılarak **telmih** sanatı kullanılmıştır. Ayrıca yine kerem, kerim, keramet kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

۳. مصور ازل ایدلی نقشکی تصویر
یوزنی خاکه سورر چین اچینده صورتلر

3. Muṣavvir-i ezel ideli naḳşuñı taṣvīr
Yüzini ḫāke sürer Çīn içinde ṣūretler

Musavvir-i ezel nakşunı tasvir ideli, sûretler Çin içinde yüzini hâke sürer.

Musavvir (a.s. ve i. sûret'den) : 1. tasvir, resim yapan, ressam, figürist **2.** hayal **3.** hayal gücü **4.** varlıklara biçim veren manasına gelen Allah'ın sıfatlarından biri

Tasvîr (a.i. suret'den) : 1. resmini yapma **2.** resim, figür, portre **3.ed.** yazıyla tarif etme

Ezel (a.i.) : başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik

Nakş (a.i.) : 1. resim **2.** duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı **3.** ipekle, sırma ile işleme **4.mec.** hile, renk

Ezel nakkaşı, resmini yapalı biçimler Çin içinde yüzünü toprağa sürer.

Beyitte "musavvir-i ezel", başlangıcı olmayan ressam, nakkaş-ı ezeli olan yüce Allah'tır. Allah'ın sıfatlarından biri olan musavvir, kelime anlamı olarak, tasvir eden, resim yapan, hayal gücünü tasvir eden, şekil veren varlıklara sûret kazandıran, onları birbirinden ayrı ve güzel özelliklerle donatan anlamlarına gelmektedir. Nakkâş-ı ezel olarak da zikredilen yüce Allah, yarattığı her varlığa ayrı ayrı şekil verir ve bu şekilleri bir nakış gibi uyumlu ve ahenkli işler. Dünyada halk edilmiş bütün mahlukât, Allah'ın bir tecellisidir. Bunlardan bir tanesi de sevgilidir. Şaire

göre Allah, bu kulunu yaratırken bir nakkaş misali her bir tarafını ince ince nakşetmiş, muazzam bir şekil vermiştir.

Çin ve resim gibi kelimeler birlikte kullanıldığında, akla ilk olarak Mani gelir. Meşhur Çinli bir ressam ve nakkaş olan Mani, Hristiyanlığı ve Zerdüştlüğü incelemiş ve bu dinlerden müşterek Maniheizm adında yeni bir mezhep kurmuştur. Yaptığı resimlerin çok güzel olmasından dolayı, müridlerine bunun gökten inen bir mucize olarak gösteren Mani, resimlerini Erjeng adlı bir koleksiyonda toplamıştır[401]. Şair beyitte, sevgilinin güzelliğinin bu resimlerden bile üstün olduğunu mübalağalı bir şekilde dile getirmiştir. Onun yüzünü gören Çin'deki diğer resimler, yüzlerini toprağa sürerler, yani onun üstünlüğünü kabul edip secdeye kapanırlar.

Beyitte musavvir, tasvir ve suret kelimeleri arasında **iştikak**; çin, suret, nakş, tasvir, musavvir kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. قلکـــه قتـــل ایســـه قصـــدك قیـــه بقشـــك بـــس
قوغـل قلجـــی كه قولكـــه قیلـــر زحمتلـــر

4. Ḳuluña ḳatl ise ḳaṣduñ ḳıya baḳışuñ bes
Ḳoġıl ḳılıcı ki ḳılur ḳoluña zaḥmetler

Kasdun kuluna katl ise kıya bakışun bes. Kılıcı kogıl ki koluna zahmetler kılur.

Bes (f.e.) : yeter, yetişir, tamam, kâfi **2.** çok

Amacın kulunu katletmek ise kıyıcı bakışın yeter. Kılıcı bırak. Çünkü koluna eziyet eder.

Beyitte sevgili, eline kılıcını alıp şairin ölümüne kastetmiştir. Bunun üzerine şair, kılıcı bırakmasını, bakışının kendisini öldürmeye yeterli olacağını söylemiştir. Nitekim sevgilinin yan bakışı, yani gamzesi, âşık üzerinde yaralayıcı veya öldürücü bir etki yapar. Divan şiirinde gamze, oka ve kılıca benzetilir. Kılıca benzetildiğinde, can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi esas alınır[402]. Âşık tarafından can ülkesinin

---
401 PALA, age, s. 322-323
402 PALA, age, s. 179

kılıç zoruyla ele geçirilmesine gerek yoktur. Sevgili, bir bakışı ile zaten âşığın canını himayesi altına alacaktır.

Şair, kılıcı hem gerçek hem de mecaz anlamıyla kullanarak kelime oyunu yapmıştır. Aynı zamanda sevgilinin gamzesi olan kılıç, beyitte sevgilinin elindedir. Âşık, ölümüne ramak kaldığı halde bile kendisini öldürmeye yeltenmiş sevgiliyi düşünmekte, tuttuğu kılıcın koluna zahmet vereceğini, yoracağını söylemektedir.

Beyitte bakış-kılıç, kul-zahmet kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; kul, katl, bakış, kılıç kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca sevgilinin bakışı kılıca benzetilerek **teşbih** sanatı yapılmıştır.

٥. اكــرچى كوشــه محرابــه كــردى خونــى كــوزك
ايــدر رموز ايلــه ميخانيـــه اشـــارتلر

5. **Egerçi gūşe-i miḥrāba girdi ḫūnī gözüñ**
İder rumūz ile mey-ḫāneye işāretler

Egerçi hûnî gözün gûşe-i mihraba girdi, rumuz ile mey-hâneye işâretler ider.

Gûşe (f.i.) : köşe, bucak

Mihrâb (a.i.) : camilerde, mescidlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yer **2.mec.** ümit bağlanan yer **3.mec.** sevgilinin kaşları **4.g.s.** halının bordür çerçevesi içinde yalnız bir tarafta bulunan, kemer görünüşlü motif

Hûnî (f.s.) : 1. kanlı, kan dökmeye meyilli **2.s.** kanlı, gaddar, zalim, katil

Rumûz (a.i. remz'in c.) : remizler, işaretler; manası gizli olan sözler

Her ne kadar kanlı gözün mihrab köşesine girdiyse de işaretlerle meyhaneyi gösterir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan kaş, eğriliği dolayısıyla mihraba benzetilir. Kaş ve mihrab arasındaki ilişki, hem Klasik Türk edebiyatında hem de

Türk halk edebiyatında sıkça kullanılan benzetmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır[403].

Mihrab, cami ve mescid gibi yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yerdir. Sevgilinin kaşları mihrab olduğunda, âşığın mihrabı sevgilinin kaşları olur. Âşık, her zaman sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarının kemerine secde etmeyi arzular.

Beyitte sevgilinin kanlı gözleri, mihrabın köşesine girmiştir. Şair burada yaptığı kelime oyunuyla sevgilinin kaşının ve gözünün özelliklerini güzel bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. İçinde bulunan göz, kirpik ve gamze gibi unsurlarla tam bir fitne dükkânı olan kaşın en büyük özelliklerinden birisi eğri oluşudur. Bu eğrilik onda sadece şekli olarak kalmayıp hareketlerine de yansımıştır. Asla dosdoğru durmaz[404]. Bu nedenle sevgilinin kaşlarını mihrab yerine koyup ona secde eden âşık, bu fitne kaynağına eli mahkûm teslim olur. Öyleki şairin beyitte belirttiği gibi bir ibadet yeri olan mescidte kaşın mihrabına giren gözler, aşığa meyhaneyi işaret etmektedir. Sevgili bunu ya kaş, göz işaretleriyle yapmaktadır ya da kırmızı olan gözleri âşıkta bu tahayyülü yaratmaktadır.

Beyitte gûşe-i mihrabtan kasıt sevgilinin kaşları olduğu için **açık istiare**; göz, rumuz, işaret kelimelerinde ilk; hûnî, gûşe-i mihrab, göz kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı vardır. Ayrıca anlam bakımından mihrab ve meyhâne kelimeleri arasında da **tezat** sanatı bulunmaktadır.

٦. مفسـر ايليـه شـيخى زبـور داودى
روايـت ايتسـه يـوزك مصـحفندن آيتلـر

6. Müfesser eyleye Şeyḫī Zebūr-ı Dāvūd'ı
Rivāyet itse yüzüñ muṣḥafından āyetler

Şeyhî yüzün mushafından âyetler rivâyet itse Zebûr-ı Dâvud'ı müfesser eyleye.

---

[403] ÖZCAN, Nurgül, "15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (http://sbe.gantep.edu.tr) 2012 11(1):159 -189, s.174

[404] PALA, age, s.145

Müfesser (a.s. fesr'den) : tefsir edilmiş açıklanmış, manası ancak açıklama ile anlaşılmış ayet veya hadis

Mushaf (a.s. sül.) : 1. sahife haline getirilmiş şey, kitap **2.i.** Kur'ân

Şeyhî yüzünün kitabından ayetler açıklarsa Dâvûd'un kitabında (açıklandığı gibi) açıklar.

Divan şiirinde sevgilinin güzelliği Mushaf olarak anılmaktadır. Ondaki süsler, harfler, harekeler, ayetler ve sureler sevgilinin güzellik unsurlarını karşılar[405]. İslam inancına göre, kâinattaki herşey Allah'ın ayeti hükmündedir. Allah'ın sanatının en güzel şekilde ortaya çıkması olarak değerlendirilen güzellik kavramı, ilahi bir kitaba, güzelliğe dair her vasıf da, bir âyete veya iman ayetlerini içinde barındıran bir sureye benzetilir[406].

Dört büyük kutsal kitaptan biri olan Zebur, Hz. Davûd'a indirilmiştir. İçerisinde kutsal emirler yerine ilahi ve neşideler yer alır. Divan şiirinde Hz. Davud ve onun güzel sesiyle okuması dolayısıyla ele alınan Zebur, âşıkların aşk neşidelerini de içinde barındıran bir kitap olarak karşımıza çıkar[407].

Şeyhî de beyitte, sevgilinin Mushaf gibi yüzünden ayetler açıklamak istemektedir. Bu yüzdeki her bir ayeti; yani sevgilinin her bir güzellik unsurunu anlatmaya başladığında, bunun etkisinin tıpkı Hz. Davûd'un Zebur'u okurken yarattığı etkinin aynısı olacağını ifade etmektedir. Öyleki Hz. Davûd Zebur'u okumaya başladığında, kâinattaki bütün varlıklar susup onu dinlermiş, hatta onu dinlerken kendisinden geçip ruhunu teslim edenler bile olurmuş[408]. Şair burada sevgilinin güzelliğini mübalağalı bir şekilde dile getirmiştir.

Şair, gazelin son beytinde sevgiliye yazılan şiirler üzerinden diğer şairlere bir atıfta bulunuyor gibi görülmektedir. Konu sevgilinin güzelliği olduğunda şair, kendi şiirlerini diğer meslektaşlarına nazaran daha güzel ve süslü olarak görmektedir. Şairin şiir ve musikinin birleşimiyle ahenkli bir anlatımı varken diğerlerininki onun şiirinin yanında kuru kalmaktadır.

---

405 PALA, age, s. 304

406 ÖZCAN, Nurgül, "15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (http://sbe.gantep.edu.tr) 2012 11(1):159 -189, s.164-166

407 PALA, age, s.532-533

408 PALA, age, s. 122-123

Beyitte sevgilinin yüzü mushafa, ayva tüyleri ayete **teşbih** edilmiştir. Ayrıca Mushaf, âyet, Zebûr, Dâvud kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı yapılırken Hz. Dâvud'un Zebur'u okuyuşuna **telmih**te bulunulmaktadır.

2.2.14. GAZEL 14[409]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Gül yüzüñ gülşeninüñ bülbülidür cān iñiler
   Kim ṭolupdur yüregüm ġonce bigi ḳan iniler

2. Vuṣlatuñ ṣoḥbetini yād ide çün ġam-zede dil
   Zārılıḳlar ḳıluban ney bigi nālān iniler

3. Cān u dil la'lüñ içün ḳılduġı feryād bu kim
   Ḫaste derdine ḳaçan bulmasa dermān iniler

4. Âh elinden bu dönen çarḫ-ı cefākāruñ āh
   Kim medārından anuñ ra'd-ı ġırīvān iñiler

5. Varma ṣaḳın ṣora iñlerse raḳībüñ zinhār
   Kim mürāyīdür inanma nice nālān iniler

6. Şeyḫī ḥāşā ki şehā iñleye cevr itdügüñe
   Yār elinden belī her cāhil ü nā-dān iñiler

Şerh

١. كول يوزك كولشننك بلبلدر جان ايكلر
كم طولبدر يركم غنجه بكى قن اينلر

1. Gül yüzüñ gülşeninüñ bülbülidür cān iñiler

---
409 BİLTEKİN, age, s. 159

Kim ṭolupdur yüregüm ġonce bigi ḳan iniler

Cân, gül yüzün gülşeninün bülbülidür, iniler. Kim yüregüm kan tolupdur, gonce bigi iniler.

İnilemek (t.f.) : inlemek, sızlanmak
Gonce (f.i.) : konca, tomurcuk, açılmamış çiçek, gül

Canım gül yüzünün gül bahçesinin bülbülüdür, inler. Çünkü yüreğim gonca gibi kan doludur, (bundan dolayı) inler.

Beyitte gül-bülbül mazmunu kullanılmıştır. Şair, sevgilinin gül gibi yüzünü gül bahçesine, kendi canını ise o bahçede âşık olduğu gül için inleyen bülbüle benzetmiştir. Divan edebiyatında gül ve bülbülün aşkı çok kez işlenmiş, üzerine birçok eser meydana getirilmiştir. Gül sevgilinin, bülbül ise durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan ve onun için inleyen aşığın timsalidir. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin cefa ve cevri de âşığın bağrında yaralar açar. Niyaz için yaratılan bülbül, naz için yaratılan gül için içerisinde gözyaşı ve ciğer kanı olan bir destan yazar[410].

İlk mısrada canını bülbüle benzeten şair, ikinci mısrada yüreğini goncaya benzetmiştir. Yüreği, goncanın içi gibi kanla dolmuştur. Divan şiirinde sevgilinin ağzına benzetilen goncanın gülmesi, açılması anlamına gelir. Ayrıca onun kapalı halde bulunması, içinde sırlar sakladığı şeklinde düşünülür[411]. Şair öncelikle gül yüzlü sevgilinin dudağının gonca gibi kapalı olduğunu ve kendisiyle konuşmadığını anlatmak istemiştir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, kendi yüreği gonca gibi kapalıdır ve içerisindeki aşk sırrını ifşa edememiş, yani sevgiliyle konuşamamıştır. Bu yüzden sürekli ah edip inlemektedir.

Tasavvufta gül ve gonca kesrettir[412]. Yüreğini goncaya benzeten şairin gönül kanı, onun ıstırabını anlatır. Kesrette kalan şair, gül bahçesinde inleyen bir bülbül gibidir. Bülbül kesrete, yani güle âşıktır. Şair gönül kanını akıtmaya başladığında maddiyattan kurtulacaktır. Bilindiği gibi kesret ile vahdete ulaşılır.

---

[410] PALA, age, s. 90-91
[411] PALA, age, s. 185
[412] TARLAN, age, s. 68

Şair beyitte canını bülbüle, yüreğini goncaya, sevgilinin yüzünü güle ve gül bahçesine **teşbih** etmiştir. Bülbülün ve goncanın inlemesinde, goncanın kanla dolu olarak düşünülmesinde **teşhis** sanatı bulunurken; gül-gonca, can-yürek kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; kan iniler ve can iniler kelimeleri arasında **cinas**; gül, yüz, gonca, gülşen kelimeleri arasında ilk, can, kan, yürek ve inilemek kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. وصـــــلتك صـــــــحبتنى يــاد ايــده چون غم زده دل
ظـــــارلقلر قيلبــــــن نــي بكـــى نــالان اينلـــــر

2. **Vuṣlatuñ ṣoḥbetini yād ide çün ġam-zede dil**
Zārılıḳlar ḳıluban ney bigi nālān iniler

Gam-zede dil vuslatun sohbetini yâd ide çün ney bigi zârılıklar kıluban, nalan iniler.

Gam-zede (a.f.b.s.) : gamlı, tasalı
Zarılık kılmak (t.f.) : ağlayıp sızlamak
Nâlân (f.s.) : 1. inleyici, inleyen **2.i.** kadın adı

Gamlı gönül sevgiliye kavuşma sohbetini hatırladığında ney gibi ağlayıp inler.

Şairin gönlü, sevgilinin hasretinden dolayı gamla dolmuştur. Bu gamlı gönül, ne zaman sevgiliye kavuşmaktan bahsetse ney gibi ağlayıp inlemektedir. Üflemeli çalgılar içinde divan şairlerinin en fazla ilgisini çeken musiki aletlerinden biri olan ney, can, ciğer, gönül, ateş, ten, vücut vb. benzetmelerle âşığın ta kendisi olmuştur. Kamıştan yapılan ney, sevgilinin hasretinden zayıflayıp sararan âşığın bedenine benzetilmiştir. Her ikisinin içerisinde aşk, yani heva vardır ve yine her ikisi de durmadan feryad edip inlemektedir[413].

Tasavvufta insan-ı kâmilin simgesi olan neyin hikâyesi, Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinde anlatılmaktadır. Kamışlıktan kesilip vatanından ayrı kalan ney gibi,

---

[413] SEFERCİOĞLU, M. Nejat, "Divan Şiirinde Musikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı", e-kaynak: http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindemusiki.htm, s.14-15

insan da ilâhi âlemdeki mekânından ayrılıp dünyaya sürgün edilmiştir[414]. Yanıp yakılmada ve ağlayıp inlemede kendisini neye benzeten şair, bezm-i elestten beri sevgiliden ayrıdır. Bezm-i elesti vuslat gibi düşünen şairin, gönlünün ilâhi aşkla dolu olduğunu, bu aşk ateşiyle ciğerinin yandığını ve her vuslat sohbetinde ney gibi yanık yanık inlediğini görmekteyiz. Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn adlı eserinde, Mecnûn bunu:

"Ey hōş ol günler ki ben hem-râz idim cânân ile
Ni‵‵met-i vaslın görüp nâzın çekerdime cân ile[415].." şeklinde belirtmiştir.

Beyitte gam-zede dil, zarılıklar kıluban, nalân iniler ve ney kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. جان و دل لعلــــك ایچــون قیلــــدغی فریـــاد بــو كـم
حســته دردنـه قچــن بولمســــه درمان اینلـــــر

3. Cān u dil la'lüñ içün ḳılduġı feryād bu kim
Ḫaste derdine ḳaçan bulmasa dermān iniler[416]

Cân u dil la'lün içün kıldugı feryâd bu kim haste, derdine kaçan dermân bulmasa iniler.

Kaçan (haçan) : ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle, ne vakit

Can ve gönlün kırmızı dudağın için kıldığı feryadının nedeni şudur ki hasta (olan kişi), derdine ne zaman derman bulmasa, ağlayıp inler.

Divan şiirinde âşıkların vazgeçemedikleri güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Beyitte şairin canı ve gönlü hastadır. Hastalığına şifa bulmak için sevgilinin kırmızı dudaklarını hatırlayarak, feryad edip yalvarmaktadır.

---

[414] ZAVOTÇU, Gencay, "Neyin Öyküsü ve Divan Şiirinde İşlenişi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum 2009, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, s.724

[415] AYAN, age, s. 125

[416] "Dertliyüm dermana geldüm dertli olan iniler
Yanmışam 'aşkun odına oda yanan iniler.." Niyâzî-i Mısrî'nin "iniler" redifli gazeli Şeyhî'nin gazeliyle anlam yönünden aynı doğrultudadır. Gazel için bk. ERDOĞAN, Kenan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı (tenkitli metin),* Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 245

Rengi dolayısıyla la‘le benzeyen dudak, nitelik bakımından da tabib, ilaç, şifa ve devadır. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için sevgilinin dudağından dökülen can bağışlayıcı kelimeler, âşık için büyük önem taşımaktadır. Âşığa can bağışlayan her türlü ilaç, sevgilinin dudağındadır[417]. Aşk ateşiyle günden güne eriyip biten şair sevgilinin hasretiyle hasta olmuştur. Hastalığına şifa arayıp bulamayan şair, şifanın sadece sevgilinin kırmızı dudağında olduğunu anlamıştır. Aşk ateşinin sönmesi için sevgilinin dudağından ilaç istemektedir.

Tasavvufta la’l, dudak fenafillah, yani kendini vahdette yok etmektir[418]. İlk ve ikinci beyitte kesret içinde kaldığını belirten şair, kendisini vahdete eriştiren şeyin yine sevgiliden geldiğini bilmektedir. Bu yüzden O’na yalvarmakta ve ondan fani olması için kendisine yardım etmesini istemektedir.

Beyitte dert ve derman kelimeleri arasında **tezat**; sevgilinin dudağına la‘l denmesi ile **açık istiare**; can u dil-haste, la‘l-derman kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; haste, dert, derman, can u dil, feryad kıldugı ve iniler kelimeleri arasında ilk; la‘l, derman, dert kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. آه النـــدن بـــو دونـــن چـرخ جفاكـــارك آه
كـم مدارنــدن انـك رعد غـــريوان ايكلـــر

4. Âh elinden bu dönen çarẖ-ı cefākāruñ āh
Kim medārından anuñ ra’d-ı ġırīvān iñiler

Bu dönen çarh-ı cefâkârun elinden ah! Kim anun medarından ra’d-ı girivân iniler.

Çarh (f.i.) : **1.** çark, tekerlek **2.** felek, gök **3.** yaka **4.** ok yayı **5.** çakır doğan **6.** tef **7. s.** devreden, dönen

Medâr (a.i. devr’den) : **1.** bir şeyin döneceği, devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta **2.astr.** yörünge, bir seyyarenin Güneş etrafında dönerken çizdiği daire

Ra’d (a.i.) : gök gürlemesi

Gırîvân (f.i.) : bağırma, bağrışma

[417] PALA, age, s. 311
[418] TARLAN, age, s. 68

Bu dönen, eziyet eden feleğin elinden ah! Çünkü onun dönüşünden (yörüngesinden) gök gürlemesi (bile) inler.

Yücelik, yükseklik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık gibi özellikleriyle ele alınan felek, divan edebiyatında şairler tarafından genellikle şikâyet edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kâinatın merkezi olan dünyayı, dokuz felek çevreler. En üstte bulunan atlas feleği, dönerken diğer sekiz feleği de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi istikametlerinin aksine zoraki bir dönüşe tabi tutulan bu sekiz felek, insanların talihleri, mutluluk ve refahları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar[419].

Sevgiliden ayrı kalan ve ona bir türlü kavuşamayan âşık, bunun nedenini feleğe bağlar ve sürekli ah eder. Şair de beyitte sürekli dönen feleğin elinden çektiği eziyetlere ah etmektedir. Feleğin yörüngesinden dolayı, gök gürültüsünün inlediğini belirten şair, gök gürlemesi sesinde **hüsn-i talil** sanatı kullanmaktadır. Bir doğa olayı olan gök gürültüsü, şair için feleğin eziyetlerinden dolayı inleyen bir kişidir.

Felekte meydana gelen yıldırım, şimşek, gök gürlemesi gibi olaylar beşeri durumlarla ilgili olarak gösterilmektedir[420]. Felek kadar sonsuz olan şairin ahı, o kadar kuvvetlidir ki felekte gök gürlemesini meydana getirmiş olabilir.

Beyitte âh kelimesi ile **nidâ**; yine âh kelimesinin tekrarlanmasıyla **tekrir**; feleğin cefakâr ve gök gürlemesinin inleyen bir kişiye benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; dönen-medârından ve çarh-ı cefakâr-ra'd-ı girivân kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; dönen, çarh, cefakâr, medâr, ra'd, girivân, iniler ve âh kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. ورما صــقن صــوره ايكلرســـه رقيبـــك زنهار
كـم مرايـيـــدر ايـنـمـــا نجـه نـــالان اينلـــر

5. Varma ṣaḳın ṣora iñlerse raḳībüñ zinhār
Kim mürāyīdür inanma nice nālān iniler

---

419 PALA, age, s. 164-165
420 PALA, age, s. 165

Rakibün inlerse sakın sora varma. Kim mürâyidür, nice nalan iniler zinhar inanma.

Mürâyî (a.i.) : ikiyüzlü

Eğer rakibin inlerse sakın sormak için gitme. Çünkü ikiyüzlüdür, nasıl inlediğine asla inanma.

Beyitte inleyen kişi, bu kez şair değil, rakibidir. Şair, sevgiliye uyarıda bulunmakta, eğer rakibinin inlediğini görürse, asla yanına gidip nedenini sormamasını söylemektedir. Çünkü şaire göre, ikiyüzlü olan rakibin inlemesine inanılmaz. O, sevgili için şair gibi içten inleyemez, ah edemez.

Divan şiirinde âşık tarafından daima kötü, çirkin, zalim bir kişilik olarak addedilen rakip, âşık ile mâşuk arasında yer alan ve sevgiliye olan aşk konusunda âşıkla yarışan bir kişidir. Âşık, bir rakibi olduğu için üzülmez, çünkü onun varlığından haberdardır ve onu kabullenmiştir. Onu asıl üzen, sevgilinin rakibe inanması ve ona bazı imkânlar sağlamasıdır. Böyle bir durumun yaşanmaması için âşık, sevgiliye rakibe inanmaması konusunda sürekli ikazlarda bulunur[421].

Kendisini gerçek âşık olarak gören ve rakibe karşı içinde büyük bir kin besleyen şaire göre, rakibin takındığı hal ve hareketlerin hiçbirinde gerçeklik payı yoktur. Onun yaptığı bütün işlerde bir riyakârlık vardır. Şair, bunun sevgili tarafından da görülmesini istemektedir. Bunun için de sevgiliyi uyarmaktadır.

Beyitte inlerse-nalan iniler ve rakib-mürâyi kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**, inlemek kelimesi ilk ve ikinci mısrada tekrarlandığı için **tekrir**; zinhar kelimesi hem ilk hem de ikinci mısrada kullanılabilecek konumda olduğu için **sihr-i helal**; rakip, mürâyi, inanma kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. شـــيخى حاشـا كه شها ايكليـــه جور ايتدككـــه
يـار النـــدن بلـــى هر جاهل و نـادان ايكلـــر

6. Şeyḫī ḥāşā ki şehā iñleye cevr itdügüñe
Yār elinden belī her cāhil ü nā-dān iñiler

---
421 TOLASA, age, s. 393

Şehâ hâşâ ki Şeyhî cevr itdügüne inleye. Belî yâr elinden her câhil ü nâ-dan iniler.

Hâşâ (a.e.) : asla, katiyen, hiçbir vakit, Allah göstermesin, uzak olsun.
Belî (f.e.) : evet

(Gerçi) evet, sevgili elinden bütün cahil ve bilgisiz kişiler inler (ama), ey şah (sevgili), Allah korusun ki Şeyhî, (senin) eziyet ettiğine inlesin (inlemez.)!

Gazelin ilk beytinden beri inleyen, sevgiliye sesini duyurmaya çalışan şair, son beyitte **rücû** sanatı yaparak kendisinin inlemediğini belirtmektedir. Sevgiliye âşık olan ve onun cevr ü cefasına karşı inleyenleri cahil olarak nitelendiren şair, kendisini bu sınıfa sokmamaktadır.

Sevgiliye gerçekten âşık olan sadece şairdir. Diğerleri aşktan anladığını zanneden cahiller topluluğudur. Kendilerini rind-âşık olarak gören divan şairleri için aşk ilmine vâkıf olmak bir övünç meselesidir. Şairler bu konuda kendilerini birer âşık timsali olan Mecnûn ve Ferhad'dan bile üstün görmüşlerdir. Hatta onlar şairlerin yanında cahil kalmaktadır[422]. Durum böyle olunca şairin etrafındaki rakipleri cahil olarak görmesi çok normaldir. Bir önceki beyitte rakibin inlemesine inanılmamasını söyleyen şair, bu beyitte de rakiplerin cahil olduklarını, aşktan anlamadıklarını ve acı çekmelerinin onlara reva olduğunu belirtmek istemiştir.

Tasavvufî anlamda baktığımızda ise, Hak âşığı fani dünyada çektiği eziyetlerin Allah'tan geldiğini bilir ve O'nun aşkıyla bu eziyetlere katlanır. Çekilen bu eziyetler kulun aşkının ispatı, kulluğunun gereğidir. Bu belâlar ile O'na ulaşılır. Zaten mutasavvıf kişilerce ağlayıp inlemek veya eziyetlerden dolayı isyan etmek hoş karşılanmaz. Şaire göre de, böyle kimseler bu yüzden cahildirler.

Gazelde en yoğun anlatım bu son beyitte yapılmıştır. Anlamı redif, kafiye; matla ve makta beyitleri arasında dönen gazelde, şair, ilk beyitten itibaren "inlemek" sözcüğü ile ortamı hazırlamış, son beyitte asıl anlamı, yani kendisinin inlemediğini belirtmiştir. Şaire göre, bir mihnet yeri olan dünyada elbette bütün gafiller inler. Kendisi de bu mihnet diyarında imtihandadır; ancak kendisinin inlemesinin

---

[422] GÜFTÂ, Hüseyin, "Divan Şiirinde Eğitim-Öğretimle İlgili Unsurlar ve Aşk", Güneyde Kültür / Nisan-Mayıs 2005, s. 7

şikâyetinden değil âcizliğinden olacağını belirtmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Yakub 'Ben derdimi ve üzüntümü Allah'a şikâyet ediyorum' dedi. 'Ve, Allah'ın lütfuyla, sizin bilmediğinizi biliyorum[423].'" buyurulmaktadır. Bu evladını kaybeden bir babanın Allah'a yakarışıdır. Nitekim evladı veren de, alan da Allah'tır.

Beyitte şehâ ve hâşâ kelimeleri ile **nidâ**; belî ve hâşâ kelimeleri arasında **tezat**; şehâ ve hâşâ kelimeleri arasında **kalb**; inlemek kelimesinde **tekrir**; şehâ-yâr ve inleye-iniler kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; yâr, şehâ, cevr itdügine, iniler kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı vardır.

2.2.15. GAZEL 15[424]

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1. Ne bir dem ol büt-i ra'nā bizümle hem-dem olur
   Ne bir nefes bu göñülden firakı odı kem olur

2. Süreli ḥükmini cāna 'aceb ne ḥikmetdür
   Ki ten niçe ki ża'ī̄f ola 'ışḳ muḥkem olur

3. Heves göñülde hevā cānda vü belā başda
   Gözüm nem olmasa bu ḥāl ile benüm nem olur

4. 'Acebler ol kişi kim fāriġ ola ġam yidügüm
   Kişi ki ḳahr ile ḳan yuda nite ḫurrem olur

5. Perī̄ yüzini ferişte görür ise ṭuta dī̄v
   'Aceb bu ḥūriye cān virmeyen ne ādem olur

6. Dem ol durur ki döker gözlerüm dem-ā-dem anı
   Fidī̄ ola aña biñ cān zihī̄ ne ḫoş dem olur

7. Niçe ki vaṣlı sözine dil uzadur Şeyḫī̄

---

[423] Kur'ân-ı Kerîm, Yusuf Sûresi, (12/86)
[424] BİLTEKİN, age, s. 119

Firāḳı odı anı şöyle yaḳar ki epsem olur

Şerh

١. نه بر اولدم بت رعنا بزمله همدم اولر
نه بر نفس بو كوكلدن فراقى اودى كم اولر

1. **Ne bir dem ol büt-i ra’nā bizümle hem-dem olur**
   Ne bir nefes bu göñülden firakı odı kem olur

Ol büt-i ra'nâ bizümle ne bir dem hem-dem olur, ne bir nefes bu gönülden firakı odı kem olur.

Ra'nâ (a.s.) : 1. güzel, latif, hoş görünen **2.i.** kadın adı
Hem-dem (f.b.i.) : sıkı fıkı, canciğer arkadaş
Kem (f.s.) : 1. az, eksik **2.** fena, kötü, bozuk

O put gibi güzel bizimle ne bir an canciğer arkadaş olur, ne (de) bir an bu gönülden ayrılık ateşi eksilir.

Divan edebiyatında istiare yoluyla sevgiliye büt denilmekte, bununla sevgilinin kilise duvarlarındaki mozaik işlemeli putlardan daha güzel olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır[425]. Şair, gazelin ilk beyitinde sevgilinin ilgisizliğinden şikâyet etmektedir. Sevgili, şairle bir an bile olsun sıkı fıkı arkadaş olmak şöyle dursun, ona bir zerre ilgiyi bile çok görmektedir.

Eziyet etme konusunda usta olan sevgili, ayrılığı ile şairin gönlündeki ateşi devamlı körükler ve tazeler. Sürekli yanar halde bulunan bu hasret ateşi, şaire devamlı sevgiliyi hatırlatır. Günler, aylar, yıllar geçer ama o ateşten bir kıvılcım dahi eksilmez, aksine çoğalır.

Beyitte büt-i ra'nâ ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; dem kelimesinde **tekrir**; dem kelimesinin tersten okunuşu ile elde edilen "med" ve hem kelimesinin tersten okunuşu ile elde edilen "meh" kelimeleri ile **aks-i müfred**; hem-dem olur ve

[425] PALA, age, s. 92

kem olur kelimeleri arasında **cinas**; ilk mısrada dem kelimesinin nefes anlamı da kastedilmiş olabileceğinden **tevriye**; büt-i ra'nâ, gönül, firâk, od, dem kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

۲. ســـورلی حکمـــنی جانـه عجب نـه حکمتـــدر
که تــن نچـه که ضــــعیف اولا عشــق محکـم اولــر

2. **Süreli ḥükmini cāna 'aceb ne ḥikmetdür**
Ki ten niçe ki żaʼīf ola 'ışḳ muḥkem olur

'Acep ne hikmettir ki câna hükmini süreli ten niçe ki za'if ola 'ışk muhkem olur.

Muhkem (a.s. hükm'den) : 1. tahkim edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli **2.huk.** değiştirilmesi mümkün olmayan yazı, söz

Acaba ne hikmettir ki canda hükmünü sürdüğünden beri ten ne kadar zayıflarsa aşk (o kadar) güçlenir.

Divan şiirinde sevgilinin hasreti, eziyeti âşığın vücudunun zayıflamasına ve bitap düşmesine neden olur[426]. Daha çok can ile münasebeti ile konu edilen tenin, asıl var olma nedeni candır. Can sevgiliyi, ten ise âşığı temsil eder. Nasıl ten, can olmadan kuruyup giderse, âşık da sevgili olmadan kurur, yok olur[427]. Şair, sevgilinin tenine can olduğundan beri, yani sevgilinin aşkını gönlünde taşıdığından beri bedeninin zayıflamasına karşın, içindeki aşkın büyüdüğünü belirtmektedir. Bu iki unsur arasındaki ters orantı şairi şaşırtmaktadır. Bir o kadar zayıf ve güçsüz teninin, yine bir o kadar büyük bir canı taşımasında bir hikmet olduğunu düşünmektedir. Bu hikmet, sevgiliden kaynaklanmaktadır.

---

[426] Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnûn adlı eserinde Mecnûn:
"Öyle zaîf kıl tenimi firkatinde kim
Vaslına mümkin ola yetirmek sabâ beni" beytinde teninin kıl kadar incelmesini ve sabah rüzgârının kendisini sevgiliye ulaştırmasını istemektedir. Bk. AYAN, Hüseyin, Leylâ vü Mecnûn, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 172
[427] TOLASA, age, s. 325

Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmek demek olan hikmet[428] sır, gaye, fayda anlamlarına da gelir. Şairin kıl kadar kalmış bedeninde muazzam büyüklükteki bir aşkı taşımasında bir sır vardır. Şair, burada sevgiliyi hükemâ derecesine yükseltmiş, kendi cismini ise eşya mertebesine indirmiştir. Sevgili âşıktaki bu eşyanın hakikatini, gücünü anlayan bir filozof gibidir.

Beyitte hükm, hikmet ve muhkem kelimeleri arasında **iştikak**; zâif ve muhkem kelimeleri arasında **tezat**; can-ten ve hikmet-muhkem kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; birinci mısrada aceb kelimesi ile **istifham**; can, ten, ışk, hükm, muhkem, hikmet, zâ'if kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٣. حوس كوكلــــده هوا جانــده و بـــلا بشــــده
كـوزم نـم اولماســـه بـــو حال ايلـــه بنـــم نـم اولـر

3. Heves göñülde hevā cānda vü belā başda
Gözüm nem olmasa bu ḥāl ile benüm nem olur

Heves gönülde, hevâ cânda vü belâ başda. Bu hâl ile gözüm nem olmasa benüm nem olur.

Heves gönülde, arzu canda ve bela başta. Bu halimle gözümde nem (yaş) olmaz (da) benim neyim olur?

Aşk, gelip şairin kapısını çalmış, heves gönüle, arzu cana, belası ise kafasına kurulmuştur. Bütün vücut sevgili ile taşmakta, sevgilinin varlığı damarlarda akan kan gibi hissedilmektedir. Gönül ve can, sevgiliye kavuşma arzusu ile günlerini geçirmektedir. Şair, başka şeyler düşünmek istese bile yapamaz, çünkü aklının içinde de sevgili bulunmaktadır. Tümüyle çaresiz kalmıştır. Elinden ağlamaktan başka bir şey gelmez.

Bütün varı yoğu gözyaşı olmuştur. Canı, gönlü ve aklı artık sevgilinin olduğuna göre, şairin sahip olduğu tek şey bilinçli olarak dökülen gözyaşlarıdır. Divan şiirinde âşıklar, sevgilinin hasreti ile gözyaşı dökmektedirler. Beyitte şair

[428] PALA, age, s. 229-230

sevgiliye bir o kadar yakın, yine bir o kadar da uzaktır. Şair vuslata erse de, ermese de her türlü gözyaşını dökmektedir.

Ayrıca gözü kişileştiren şair, bu zor döneminde gözündeki yaşın kendisine ortak olduğunu, acısını gözyaşı dökerek paylaştığını belirtmektedir. Gözün acıyı paylaşmada şaire hem-dem olacağı daha elzem bir vakit yoktur.

Beyitte şair "bu durumda benim gözümde yaş olmaz da ne olur?" diyerek **istifham** sanatı yapmıştır. Nem kelimesinin ikinci mısrada tekrar edilmesiyle **tekrir**; ikinci nem kelimesi "neyim" anlamında kullanıldığı için **iham**; hevâ, heves, belâ, gönül, can, baş kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. عجبلر اول كشى كم فارغ اولا غم ييدكم
كشى كه قهر ايله قن يوده نيته خرم اولر

4. ʻAcebler ol kişi kim fāriġ ola ġam yidügüm
Kişi ki ḳahr ile ḳan yuda nite ḫurrem olur

Gam yidügüm ol kişi ʻacebler kim fârig ola. Kişi ki nite kahr ile kan yuda hurrem olur.

Fârig (a.s. ferâğ'dan) : 1. vazgeçmiş, çekilmiş **2.** rahat, âsûde **3.** boş boş kalmış, işini bitirmiş **4.huk.** bir mülkün tasarruf, sahip olma, kullanma hakkını başkasına terk eden

Nite: nasıl

(Elinden) dert çektiğim o kişi şaşırır ki (şaşırmasın), rahat olsun. Kişi ne kadar kahırla kan yutarsa o kadar mutlu olur.

Şair beyitte sevgiliye seslenmekte, çektiği onca kahır sonunda yine bu kadar mutlu olmasına şaşırmaması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre âşık, sevgilinin elinden kahır çeke çeke ve kan yuta yuta mutlu olur. Sevgilinin âşığına kahır çektirip ve kan yutturması, her ne kadar iyi bir amaçla olmasa da, gıdası gam olan âşığın gönlünü besler, âşığı mutlu eder. Beyitte şairin bu durumuna şaşıran sevgiliden başka kimseler de olabilir. Bu anlam çerçevesinde baktığımızda, sevgili elinden ne kadar gam çekerse o kadar mutlu olan şair, etrafındaki kişilerin kendi haline şaşırmaktan

vazgeçmelerini söylemektedir. İkinci mısrada, kendisinin kahırla kan yutarak mutlu olduğunu söyleyip durumu izah etmektedir.

Divan edebiyatında sevgilinin âşığa kahretmesi, kan içirmesi bir nevi âşığa ilgi göstermesidir. Aşk yolunda dert esiri olan âşık, sevgili elinden her ne kadar cefa görürse görsün yine de haline şükreder. Çünkü sevgilinin kendisine cevr etmemesi (tegâfül), ondan yüzünü çevirmesi, hiç ilgilenmemesi anlamına gelir ki bu da âşığı asıl mahvedecek olan şey olur. Zahmet çekmeden rahmete erişilemeyeceği gibi, kahra sabretmeden lütfa layık olunamaz. Dolayısıyla âşığın aşk yolunda aşkını ispat etmesi, çektiği sıkıntılara sabretmesi ile gerçekleşir, âşık, o zaman gerçek âşık olur. Âşığın sûreti acı çekerek, gözyaşı dökerek ve kan içerek oluşur[429]. Beyitte şairin varı yoğu olan sevgili, âşığının ihtiyaçlarını gidermektedir. Zayıf ve hasta olan şairi kahır ve kanla beslemekte, onu dünyanın en mutlu insanı yapmaktadır.

Beyitte gamın yenen bir maddeye **teşbih** edilmesinin nedeni âşığın gönlünün gıdasının gam olmasından dolayıdır. Ayrıca beyitte kahr ve hurrem kelimeleri arasında **tezat**; kan yutmak söz öbeği ile **irsal-i mesel**; gam yemek, kan yutmak ve kahır kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. پـــری یوزنـــــی فرشـــــته کـورر ایســـه طوتـــه دیـــو
عجـب بـــو حوریـــه جان ویـــــرمین نـه آدم اولـــر

5. Perī yüzini ferişte görür ise ṭuta dīv
'Aceb bu ḥūriye cān virmeyen ne ādem olur

Ferişte peri yüzini görür ise div tuta. 'Aceb bu huriye can virmeyen ne âdem olur.

Ferişte (f.i.c. firişte-gân) : **1.** melek **2.s.mec.** iyi ve yumuşak huylu adam **3.s.** günahsız, masum

Dîv (f.i.) : **1.** dev **2.** şeytan **3.** cin

Âdem (a.h.i.) : **1.** dünyadan ilk yaratılan adam **2.** ilk peygamber **3.** adam

[429] KURNAZ, age, s. 307

Melek, (senin) peri yüzünü görürse delirsin. Acaba bu cennet kızına canını vermeyen nasıl insan olur?

Beyitte "div tuta" kelimesini "cin tutmak[430]" olarak ele alırsak karşımıza delirmek anlamında bir deyim çıkmaktadır. Şair, meleklerin peri yüzlü sevgiliyi gördüklerinde cin çarpmışa dönüp delireceklerini belirterek mübalağa yapmaktadır. Yaratılmışların en şereflisi olan insanın diğer mahlukâttan üstün olmasının nedeni, varlığında Allah'ın cemâl sıfatını barındırmasındandır. Bundan dolayı meleğin, bu vasıflarla yaratılmış olan sevgiliyi görünce delirmesi şaire göre olağandır. İkinci mısrada böyle bir güzele can verilmesi gerektiğini belirten şair, "âdem" kelimesi ile Hz. Âdem'in bile böyle bir huriye can vereceğini belirtmiş olabilir. Yine can verilecek mutlak güzel, sadece Allah'tır. İnsan, O'nun için can verir.

Beyitte peri, ferişte, div, huri, âdem kelimeleri arasında **tenasüp**; ikinci mısrada aceb soru zamiri ile sorulan soruyla **istifham**; peri-huri ve div-âdem kelimeleri arasında ise **leff ü neşr-i müretteb** sanatı yapılmıştır.

٦. دم اول درر كه دوكـر كوزلــرم دمادم انــى
فــدى اولا اكه بــك جان زهى نـه خـوش دم اولـر

6. Dem ol durur ki döker gözlerüm dem-ā-dem anı
Fidī ola aña biñ cān zihī ne ḫoş dem olur

Gözlerüm dem-â-dem anı döker ki dem ol durur. Ana bin cân fidî ola zihî ne hoş dem olur.

Dem-â-dem (f.zf.) : her vakit, sık sık

Gözlerimin sık sık döktüğü kan odur. Bin can(ım olsa) ona feda olsun, (o an) doğrusu ne hoş zaman olur.

Nefes, içki, söz, zaman gibi anlamlara gelen dem kelimesinin Arapça okunuşu halinde kan veya gözyaşı anlamlarına da geldiği görülmektedir. Divan edebiyatında çeşitli tamlamalarla kendisine yer edinen bu kelime, şairler tarafından

[430] AKDEMİR, Ayşegül, "Divan Şiirinde "Cünûn" ve "Mecnûn" Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-i Kadîm Dîvânı'ndaki Kullanımı", bilig, Bahar / 2007, S: 41: 23-43, s. 24

genellikle tevriyeli olarak kullanılırlar[431]. Beyitte Şeyhî, dem kelimesini gözyaşı ve zaman anlamlarında kullanmıştır. Şair sevgilinin hasreti ile sürekli kanlı gözyaşı akıtmaktadır. Şairin kanlı gözyaşı onun zamanında sevgili için ne kadar çok ağladığını ve göz pınarlarından artık su yerine kan geldiğini göstermektedir. Bu durum sanki şairde üzüntüden çok, bir mutluluk hali yaratmıştır. Çünkü akıttığı gözyaşı, onun âşık olarak itibarını arttıracak olan en önemli mefhumdur. Bin canı olsa binini de sevgilinin ayaklarının altına sermeye hazırdır.

Âşığın gözyaşlarının kanlı olmasına sevgilinin dudaklarının ve yanaklarının kırmızılığı da sebep olarak gösterilmektedir[432]. Şair, gözlerinden sevgilinin yanakları ve dudakları renginde mütemadiyen bir sıvı akıtmaktadır ve bu sıvı tüm dünyayı kaplamaktadır. Şaire göre bundan daha güzel bir manzara yoktur. Çünkü her taraf onun dudağının ve yanağının rengine gark olmuştur.

Ayrıca şair, dem kelimesinin içki anlamını kastederek gözlerinden şarap akıttığını da söylemiş olabilir. Âşığın gözyaşlarının şarap olması, gönlün kebaba benzetilmesiyle ilgilidir[433].

Tasavvufî açıdan baktığımızda, gözünden sürekli kanlı yaş akıtan şair, maddiyattan kurtulmaktadır[434]. Maddiyattan kurtulan şair, bin canı olsa, bin canını da vereceğini, böylelikle maddiyattan daha çok sıyrılacağını belirtmektedir.

Beyitte dem kelimesinin çeşitli anlamlara gelebilecek şekilde kullanılması **iham**; yine dem kelimesinde **cinas**, kelimenin tekrar edilmesiyle **tekrir**; göz, dem ve dökmek kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. نچـه كه وصـــلى ســوزنه دل اوزدر شـــيخى
فـــراقى اودى انـى شـــويله يـــاقر كه اپســـم اولـر

7. Niçe ki vaṣlı sözine dil uzadur Şeyḫī
Firāḳı odı anı şöyle yaḳar ki epsem olur

Şeyhî niçe ki vaslı sözine dil uzadur. Firâkı odı anı şöyle yakar ki epsem olur.

431 PALA, age, s. 125
432 TOLASA, age, s. 345
433 TOLASA, age, s. 352
434 TARLAN, age, s. 42

Niçe: **1.** nasıl **2.** çok, birçok, hayli **3.** çok kere **4.** ne **5.** ne zaman **6.** kaç, ne kadar **7.** hangi **8.** ne kadar, ne derece **9.** ne vakte kadar

Epsem: sessiz, ses çıkarmayan, susan

Şeyhî, ne zaman kavuşma sözüne dil uzatsa (kavuşmadan bahsetse), ayrılığının ateşi onu öyle bir yakar ki sesini çıkaramaz.

Şair, gazelin son beyitinde sevgiliye kavuşmak şöyle dursun, ona kavuşmanın lafını bile edemeyeceğini belirtmektedir. Ne zaman ağzından vuslat kelimesi çıkacak olsa, sevgilinin ayrılığının ateşi şairi amansızca yakmaktadır. Çaresiz şair de bu yakıcı ateş karşısında suskun kalmaktadır.

Divan şiirinde âşığın en belirgin özelliklerinden biri de sürekli fürkat içinde olmasıdır[435]. O fürkat çölünde başıboş dolaşan bir Mecnun gibidir. Uçsuz bucaksız bir alanda sürekli sevgiliyi düşünür, hayal eder. Ne zaman sevgilinin serabını görse, öyle bir kum fırtınası çıkar ki şair hem gözlerinden hem de sevgilinin hayalinden olur. Yani vuslatı hayal eden âşığın bir adım arkasında daima ayrılık durmaktadır. Akla gelen her vuslat fikrinde, âşığa kendisini hatırlatmaktadır.

Şeyhi, beyitte sevgiliden ayrı kalmanın acısını mübalağalı bir şekilde dile getirmektedir. Uğrunda bin can vermeye hazır olduğu sevgilinin yakıcı ve dayanılmaz hasret ateşine maruz kalmaktadır. Bu öyle bir ateştir ki dil bağlanır, ses çıkarılamaz.

Beyitte vasl-firak ve dil uzatmak-epsem kelimeleri arasında **tezat**; yine bu kelimeler arasında **leff ü neşr-i müretteb**; od, firak ve yakmak kelimelerinde ilk; dil uzadır, epsem ve söz kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.16. GAZEL 16[436]

Müstefʿ ilün Müstefʿ ilün Müstefʿ ilün Müstefʿ ilün

1. Aç gözüñ iy rūşen-naẓar ol meh-liḳā manẓūrı gör
   Kim ay u güni maḥv ider bu ṭal'at-i pür-nūrı gör

[435] PALA, age, s.175
[436] BİLTEKİN, age, s. 147

2. Muṭrib gerek kim mest olam sāḳīyile hem-dest olam
   Ben nīstlikde hest olam sen sāza zaḫmeñ urıgör

3. Bulmaz ṣafā bāzārını terk itmeyenler ‘ārını
   ‘Işḳ u melāmet dārını maḳbūl ider Manṣūr'ı gör

4. Yār ile olan hem-nefes ‘īş ol sürer ‘ālemde bes
   Māl ile mülke itme heves Ḳārūn'a baḳ Faġfūr'ı gör

5. Zāhid yañaġuñ alına ger zühd ü dīni alına
   Elbette ġamzeñ āline fāş olısar mestūrı gör

6. Anı kim ol fettān ider itmez bu kim biñ ḳan ider
   ‘Âḳilleri ḥayrān ider geh mest ü geh maḫmūrı gör

7. Ḳaşuñ bigi peyveste ben dāyim gözüñden ḫaste ben
   Didüm mi ol bed-meste ben kim Şeyḫī'(y)i öldürigör

Şerh

١. آچ كـوزك اى روشـن نظـر اول مه لقـا منظـورى كـور
كـم اى و كونـى محو ايـدر بـو طلعـت پـرنورى كـور

1. **Aç gözüñ iy rūşen-naẓar ol meh-liḳā manẓūrı gör**
   Kim ay u güni maḥv ider bu ṭal’at-i pür-nūrı gör

İy rûşen-nazar, gözün aç, ol meh-likâ manzûrı gör. Kim ay u güni mahv ider, bu tal’at-i pür-nûrı gör.

Ruşen (f.s.) : **1.** aydın, parlak **2.** belli, meydanda **3.** erkek adı

Meh-likâ (f.b.s.) : ay yüzlü, güzel

Manzûr (a.s. nazar’dan) : **1.** nazar olunan, bakılmış, bakılan, görülen, görülmüş **2.** gözde olan, beğenilen

Tal'at (a.i.) : 1. yüz, surat, çehre **2.** güzellik

Ey parlak bakışlı, gözünü aç, o ay yüzlü güzelin bakışını gör. Çünkü, ay ve güneşi mahveder, bu parlaklık dolu yüzü gör.

Gündüzleri dünyaya ısı parlaklık veren, nebâtatı canlandıran bir enerji kaynağı olan güneş, divan şiirlerinde birçok yönden sevgiliye benzeyen veya benzetilen olarak kullanılan bir mefhumdur. Büyük bir ışık ve nur kaynağı olan ve canlıların hayat kaynaklarından biri olarak kabul edilen güneş, diğer seyyareler içinde sultan olarak kabul edilir. O, bütün bu özellikleriyle âşığın gönlünün sultanı olan sevgiliyi temsil eder. Sevgili de bulunduğu mekânı nuruyla doldurur. Kimse ona uzun süre bakamaz, gözleri yaşarır[437].

Ay da güneş gibi bir ışık kaynağıdır. Onun güneşten farkı, ışığının ateşten değil, nurdan olması ve ışığını güneşten almasıdır. Bu nuruyla geceye güzellik katan ay, sevgili için benzeyen veya benzetilen olarak karşımıza çıkar. Geceyi aydınlatması, her gece görünmemesi, el değmemiş olması, bî-karar olması gibi birçok nedenle sevgilinin ta kendisi olur[438]. Şairin beyitte parlak bakışlı diyerek seslendiği kişi, büyük ihtimalle sevgilinin nur dolu yüzüne uzun süre bakmaya cesaret etmiş bir kişidir. Uzun bir süre yoğun ışığa maruz kalan göz, sulanır ve daha parlak bir hal alır. Sevgilinin yüzü o derece parlaktır ki yukarıda söz ettiğimiz gece ve gündüzü aydınlatan, bütün kâinata bir güzellik bahşeden ayı ve güneşi yok eder. Yani, bu iki kaynağın ışığı ve nuru, sevgilininkinin yanında sönük ve cılız kalır.

Şair, bu beyitte tecelli kavramına değinmiş olabilir. Mutlak güzelin ilâhi tecellisi yanında ay ve güneşin parlaklığı, çok sönük kalmış olabilir. Ya da Allah'ın tecellisi sevgilinin yüzünü nurla doldurmuştur ve bu nur, ay ve güneşi mahvedecek derecede yoğundur[439]. Kur'ân'da Rûm sûresinin 50. âyetinde: "Şimdi bak Allah'ın rahmet eserlerine: Ölümünün ardından yeryüzünü nasıl diriltiyor. İşte bu, ölüleri dirilten Allah'tır. Onun gücü herşeye yeter." buyrulmaktadır. Rahmetiyle her şeyi yeniden canlandıran ve onlara bir güzellik katan Allah, ilâhi tecellisini de onlara aksettirir. Bu ilahi tecelliyi idrak eden kul, onun parlaklığı karşısında hayran kalıp,

---

437 PALA, age, s. 194-195
438 PALA, age, s. 55
439 DALBUDAK, Duygu, *Kadı Burhaneddin ile Şeyhî'nin Gazellerinin Din ve Tasavvuf Açısından Karşılaştırılması*, Trakya Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008, s.173-174

gündüz güneşin, gece ayın parlaklığını bu tecelliğinin parlaklığının yanında sönük bulur[440].

Beyitte meh-likâ ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; nazar ve manzur kelimeleri arasında **iştikak**; rûşen-ay u gün ve meh-pür-nûr kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; sevgilinin yüzünün abartılı bir şekilde anlatılmasında **mübalağa**; ay, gün, meh, pür-nûr, rûşen ve tal'at kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. مطرب کـرك کـم مسـت اولـم سـ‍ـــــاقیله هم دسـت اولـم
بـن نیسـ‍ـــــــتلكده هسـت اولـم سـن سـازه زخمك اورکـور

2. Muṭrib gerek kim mest olam sāḳīyile hem-dest olam
Ben nīstlikde hest olam sen sāza zaḫmeñ urıgör

Mest olam, sâkiyile hem-dest olam kim mutrib gerek. Ben nîstlikte hest olam sen sâza zahmen urıgör.

Mutrib (a.s. tarab'dan) : **1.** ıtrâb eden, çalgı çalan, çalgıcı **2.** şarkıcı, şarkı okuyan

Hem-dest (f.b.s.c. hem-destân) : **1.** kuvvet ve kudrette beraber olan, elele veren **2.** ortak **3.** kumaş dokuyuculukta bir çırağa, artık tek başına çalışabilecek seviyeye geldiğini belirten beyanı veren kimse

Nistî (f.i.) : yokluk

Zahme (f.i.) : vurma, darbe; yara, ceriha; üzengi kayışı

Hestî (f.i.) : var olma, varlık

Sarhoş olmam ve içki dağıtan kişi ile elele vermem için çalgıcı gerek. Ben yoklukta var olayım sen saz (ın tellerine mızrabınla) vur.

---

[440] Niyâzî-i Mısrî bir gazelinde bu konuya değinmektedir:
"Aç gözün dildâra bak ref' oldı veçhinden nikâb
Zulmeti sürdi çıkardı ara yirden âfitâb" bk. ERDOĞAN, Kenan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı (tenkitli metin)*, Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 181

Şair bir meyhanededir, sarhoş olabilmesi ve içki dağıtan kişiyle elele vermesi, yani arkadaş olabilmesi için bir çalgıcının olması gerektiğini belirtmektedir. Divan şiirinde bezmin vazgeçilmez unsurlarından biri olan mutrip, bulunduğu ortama neşe katan bir kişiliktir.

Kulağa gelen hoş tını veya titreşim olan müziğin insan üzerinde çeşitli etkiler bırakan nağmeleri vardır. İnsanda kimi zaman coşku, kimi zaman hüzün, kimi zaman uyuma etkisi yaratır. Meyhanede olan ve içki içen bir kişinin de sarhoşluğunu arttırmada rol oynar.

Beyite tasavvufî açıdan baktığımızda, meyhane, tekke veya dergâh olarak karşımıza çıkar. Mutrip, tasavvufta remizleri ve hakikatleri açıklayarak ariflerin gönüllerini mamur hale getirmek için teşvikte bulunan, feyz ulaştıran Rabbânî âlim anlamına gelirken[441]; saki ise, bütün bu feyz ve sevginin kaynağı olan Allah ve mürşid-i kâmil anlamlarına gelmektedir[442]. Şair, Allah aşkıyla sarhoş olmayı ve Allah yolunda yürümeyi istemektedir. Bunun için de kendisine hakikatlerin sırrını açıklayacak ve onu bu yolda teşvik edecek bir yol gösterici mürşidin, âlimin olması gerektiğini belirtmektedir.

Yoklukta var olmak ve saza yara veya darbe vurmak ile, divan edebiyatındaki ney metaforu akla getirilmektedir. Divan şairlerinin musiki aletleri içerisinde en fazla ilgisini çeken sazlardan olan ney, kamıştan yapılması, içinin hava ile dolu olması, deliklerinin kızgın demirle yakılarak açılması, rengi-şekli ve sesinin özellikleri bakımından âşığa benzetilen unsurların başında yer alır. Şiirlerde âşık, sevgilinin hasreti ile sararan, zayıflayan, sürekli feryad eden ve içi heva, yani aşk ile dolu olan ney gibidir[443]. Şair, beyitte mutribin saza vurmasını söylemekte, bir nevi kendisine yol gösterecek olan âlimin, içine hakikat sırlarını üflemesini, üzerine dokunarak kendisinin gurbette olduğunu hatırlatmasını istemektedir. Şair, bu sayede yoklukta var olacaktır. Varlığında yokluk arazı bulunmayan, yani mutlak olan varlık sadece Allah'tır. Şairin yoklukta var olması, fena makamında gerçekleşecektir. Bu da mutrib, sâki ve aşk şarabı eşliğinde olacaktır.

Beyitte mest, dest, hest kelimeleri arasında **cinas**; nist ve hest kelimeleri arasında **tezat**; mutrib, saki, hem-dest, nist, hest, saz kelimeleri arasında **tenasüp**; hem

---

[441] ULUDAĞ, age, s. 258
[442] ULUDAĞ, age, s. 305-306
[443] SEFERCİOĞLU, M. Nejat, "Divan Şiirinde Musikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı", e-kaynak: http://www.geocities.com/mseferciogl u/makaleler/divansiirindemusiki.htm, s.14-15

kelimesinde de **aks-i müfred** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca beyitte "s" sesi ile **aliterasyon** yapılmıştır.

٣. بولماز صفا بازارنی ترك ایتمینلر عارنی
عشق و ملامت دارنی مقبول ایدر منصوری كور

3. **Bulmaz ṣafā bāzārını terk itmeyenler ʿārını**
ʿIşḳ u melāmet dārını maḳbūl ider Manṣūr'ı gör

ʿÂrını terk itmeyenler safâ bâzârını bulmaz. ʿIşk u melâmet dârını makbûl ider Mansûr'ı gör.

ʿÂr (a.i.) : utanma

Melâmet (a.i. levm'den) : ayıplama, kınama, azarlama, çıkışma

Dâr (f.i.) : 1. darağacı **2.** ağaç **3.** direk

Hallâc-ı Mansûr : 922 yılında asılmak suretiyle öldürülen ve Divân Edebiyatı'nda adına sık sık rastlanan ünlü sofî, adı Hüseyin'dir.

Safâ' (a.i.) : 1. saflık, berraklık **2.** gönül şenliği , kedersizlik, neş'e, zevk, eğlence **3.müz.** Türk müziğinin en az iki asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza kalmış nümûnesi yoktur.

Utanmayı terk etmeyenler (utanmadan vazgeçmeyenler) neşe (saflık) pazarını bulamaz. Aşk ve ayıplanma darağacını kabul eden Mansûr'u gör (Mansur'a bak).

Kınama, ayıplama, karalama gibi anlamlara gelen melâmet, tasavvufta selâmeti terk etmek, kınayanların kınamasından çekinmeden yürdüğü yolda devam etmektir. Geçmişten günümüze halkı hak yola davet eden peygamberler veya veliler hep kınanmışlardır. Âşıklar da aşkları uğrunda birçok kınanmaya maruz kalmışlardır. Önemli olan bütün bu karalamaları göze almak ve bunlara aldırış etmeden yola devam etmektir[444]. Şairin beyitte belirttiği gibi kınanmayı göze alamayan ve bu tür karalamalardan çekinen kişi sürûra, gönül rahatlığına eremez. XVII. yüzyıl

[444] ULUDAĞ, age, s. 241-242

ozanlarından olan Kul Nesimi'nin bu konuda kaleme aldığı efsaneleşmiş bir dörtlüğü, hala birçok kişinin hafızasında yer tutmaktadır:

"Ben melamet hırkasını kendim giydim eğnime
Ar-ı namus şişesini taşa çaldım kime ne[445]"

Dörtlükte belirtildiği gibi insan melamet hırkasını kendi iradesi ile giyer. Dünyada nefsinin arzularına veya diğer insanların dayatmalarına son verebilmiş bir insan yoktur. Ta ki insanın içinde Allah sevgisi ateşlenene kadar.. İnsan, bu devrede omzuna yokluk, yani melâmet hırkasını giyer ve bütün mâsiva bağlarını koparır. Dünyalık hevesleri veya olayları elinin tersiyle bir tarafa iter.

Edebiyatımızda bunu en birinci örneği Hallac-ı Mansur'dur. Şiirlerde çokça anılan bir sufi olan Mansur, erken yaşlarda girdiği tasavvuf yolunda hızla ilerleyince fenafillaha ulaşmış ve "En'el-Hakk" demiştir. Bu sözün zahiri manasını kabul edenler onu münkir olmakla suçlamışlardır. Bir süre hapiste yatan Mansur'un darağacına asılarak vücudu parçalanmış, sonrasında da kafası kesilerek yakılmıştır[446]. Yani şairin de belirttiği gibi aşk yolunda kınanma, Mansur'u etkilememiş ve bu yolda darağacında asılmayı kabul etmiştir.

Beyitte "dârını", "bazârını" ve "ârını" kelimelerinde **cinas**; "makbul" ve "terk", "melâmet" ve safâ kelimeleri arasında anlam yönünden **tezat**; safânın pazara, aşk ve melâmetin darağacına benzetilmesiyle **teşbih**; Hallac-ı Mansûr'a gönderme yapılarak **telmih;** anlamca birbirleriyle alakalı olan aşk, melâmet, safâ, âr, dâr, Mansur, terk kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. يار ايله اولان هم نفس عيش اول سورر عالمده بس
مال ايله ملكه ايتمه هوس قارونه باق فغفورى كور

4. Yār ile olan hem-nefes ʿīş ol sürer ʿālemde bes
Māl ile mülke itme heves Ḳārūn'a baḳ Faġfūr'ı gör

Yâr ile hem-nefes olan ʿâlemde ʿîş sürer, ol bes. Mâl ile mülke heves itme, Kârûn'a bak Fagfûr'ı gör.

Hem-nefes (f.a.b.i.) : arkadaş

[445]KulNesimi, Şiirleri, http://img.antoloji.com/i/sair/pdf/7/kul_nesimi_2247_21242.pdf, (03.01.15)
[446] PALA, age, s. 204-205

'îş (a.i.) : **1.** yaşayış, yaşama **2.** ekmek, gıda **3.** yaşama tarzı, zevk ve safa

Kârûn (a.h.i.) : **1.** Benî İsrail'de zenginliğiyle meşhur olan bir kimse, Krezüs **2.** çok zengin kimse

Fagfûr (f.i.) : **1.** evvelce Çin imparatorlarına verilen ad **2.** Çin'de porselenden yapılan kapkacak

Sevgili ile arkadaş olan, bu dünyada zevk ve safa ile yaşar, bu (onun için) yeterlidir. Mal ve mülke heves etme, Karun'a bak Fagfur'u gör.

Şair, insana dünyada sevgili ile arkadaş olmanın yeterli olduğunu, başka birşeye ihtiyaç olmadığını ifade etmektedir. Beyite beşeri aşk çerçevesinde bakarsak, divan edebiyatındaki âşığın tek gayesi sevgiliye kavuşmaktır. Sevgili ile arkadaş olmak, sohbet etmek için canını bile vermeye hazırdır. Böyle bir durumda âşık, fani ömrünü sevdiğine kavuşmuş bir şekilde mutluluk içinde geçirir.

Eğer ilâhi aşk açısından bakarsak da dünyada gurbette sayılan insanoğlunun tek arzusu mutlak sevgiliye, yani Allah'a kavuşmaktır. Allah aşkıyla yanan ve gözünü kırpmadan bu aşk yolunda yürüyen kişinin dünyalık dertleri kalmaz. Dünyalık olan nesneler veya hâdiseler, onu ne üzer ne de incitir. Onun yürüdüğü tek bir yol, bildiği tek bir doğru, gözlerinin gördüğü tek bir sevgilidir. Bu yolda ayağına takılan çalı çırpıya, üzerine bulaşan toza ehemmiyet vermez. Dünya malının dünyada kalacağını bilir ve kendisinin olmayan geçici servete heves etmez. Şair bunu bir örnekle beyitte açıklamaya çalışmıştır. Kârun, çeşitli rivayetlere göre Firavn'ın nâzırı veya Hz. Musa'nın kavmindendir. Hz. Musa'nın kendisine ilm-i kimya öğretmesinin ardından fakirlikten kurtulmuş, çok zengin, fakat cimri ve zalim bir kişi olmuştur. Allah'ın kendisine verdiği servetiyle kibirlenen ve zekâtını vermeyen Kârun, Hz. Musa'nın duasıyla servetiyle birlikte yere geçmiştir[447].

Fağfur ise, eskiden Çin hükümdarlarına verilen bir addır. Yine yarı şeffaf çin porseleni anlamına da gelir[448]. Şairin beyitte Kârun'dan sonra Fağfur'u kullanmasının nedeni, bir padişah olarak zenginliğini vurgulamak içindir. Bu kadar zenginlik, mal, mülk ikisine de kalmamıştır. Fani dünyada mazi olmuşlardır.

---

[447] PALA, age, s. 282-283
[448] PALA, age, s. 161

Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır Rahman suresinin 13. âyetinin tefsirinde, Hz. Âdem'in fağfur gibi bir salsâlden yaratıldığını söylemektedir. Salsal, tın tın ses çıkaran kuru çamur demektir. Şu anda sahip olduğumuz vücuttan tamamen farklı ve cennete yakışır olan bu vücutta hiçbir nefsâni heves de yoktur[449]. Şair burada fağfuru gör derken, bedenin gelip geçiciliğini, dünyalık olduğunu, bedende gezdirilen mal mülkün hiçbir ehemmiyetinin olmadığını belirtmiştir. Ona göre insan bütün heveslerinden sıyrılmış, içinde Allah sevgisinden başka bir şey olmayan bir kul olmalıdır. Allah ile dost olmak isteyen insanın kulluğunun gereği budur. Divan edebiyatının önemli metaforlarından biri olan ney de, insan bedeni için benzetilen olarak kullanılan bir unsurdur. Tıpkı neyin içinde sıcak nefesten başka bir şey olmadığı gibi, insanın içinde de Allah sevgisinden başka bir şey olmamalıdır.

Beyitte "nefes" ve "heves" kelimeleri arasında **cinas**; Kârun ve Fağfur'a gönderme yapılarak **telmih**; malk, mülk, Kârun, Fağfur, îş kelimeleri arasında **tenasüp**; hem kelimesinde **aks-i müfred** sanatı bulunmaktadır.

٥. زاهد ينغـــك النــه كـر زهد و ديــــنى النــه
البتــــه غمزك آلنــه فــاش اولســـر مســــتورى كـور

5. Zāhid yañaġuñ alına ger zühd ü dīni alına
Elbette ġamzeñ āline fāş olısar mestūrı gör

Zâhid yanagun alına ger zühd ü dini alına, elbette gamzen âline mestûrı fâş olısar, gör.

Âl (a.i.) : hile, düzen, dek

Fâş (f.i.) : meydana çıkma, duyulma, açığa vurma, dile verme

Mestûr, mestûre (a.s. setr'den) : **1.** setrolunmuş, örtülü, kapalı, gizli **2.** açık açık gezmeyen, namuslu kadın

Zâhid (senin) yanağının kırmızılığına (karşı) eğer zühd ve dini (ele) alırsa, elbette yan bakışın onun örtülü olan hilesini ortaya çıkaracak, gör.

---

[449] Hz. Âdem'in (as) Cennetteki vücudunun mahiyeti, http://www.saidnursi.de/component/content/article/10549.html, (14.01.15)

Zühd, ahiret mutluluğu için geçici dünya rahatlığını terketmek, her türlü dünyevi zevklere karşı koyarak kendini ibadete vermektir. İlk başlarda böyle bir anlam ifade eden zühd kelimesi, tasavvufun gelmesiyle kendi anlamı içerisinde kırılmalara uğrayarak hom sofuluk, şekilci, sert dindarlık ve yobazlık anlamlarını almıştır[450]. Rind ise, zâhidin tam tersi özellikleri taşır. Divan şairleri kendilerini rind-meşrep olarak nitelendirirler. Rind, onlara göre olgun kişidir, kendi değer yargıları ile yaşar, mal, şöhret ve mevkiyi umursamaz, hikmete ve hakikate düşkün, kimsenin kınamasına bakmadan yalansız ve riyasız olmaya çalışır[451].

Şair beyitte, zâhidin sevgilinin yanağının kırmızılığına karşı zühd ve dini konuşmaya başlarsa, sevgilinin gamzesinin bu oyunu ortaya çıkaracağını ve zâhidde zühd ve dinin kalmayacağını belirtmektedir. Rind gibi âşık olmayan zâhid, sevgilinin yanağının kırmızılığının ne denli kıymetli olduğunu anlayamaz. Rind aşkı, zâhid ise aklı temsil ettiğinden zâhid âşık olan rinde aşkı bırakması yönünde birçok öğütler verir. Burada da şaire sevgilinin kırmızı yanağına aldanmaması gerektiğini söylemiş olabilir. Âşığın acı çekmesini isteyen ve ona her türlü cefayı reva gören sevgili de, bunu duyunca yan bakışının oklarını zâhide gönderir ve onun hilesini ortaya çıkarır. Yani zâhid bile böyle bir sevgili karşısında kayıtsız kalamaz, daha fazla ham sofuluk taslayamaz. Oklar, onun da kalbine isabet eder. Bu bilinen bir gerçektir ki âşıkların yazdıkları, çizdikleri, söyledikleri hep bunun delilleridir.

Beyitte "alına, alına, âline" kelimeleri arasında **cinas**; zühd ve zâhid kelimeleri arasında **iştikak**; gamzenin hileyi ortaya çıkaran bir kişiye benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; yanak, gamze, al kelimelerinde ilk, zâhid, zühd, din, âl, mestûr kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. آنى كم اول فتان ايدر ايتمز بو كم بك قن ايدر
عاقللرى حيران ايدر كه مست و كه مخمورى كور

6. Anı kim ol fettān ider itmez bu kim biñ ḳan ider
ʿÂḳilleri ḥayrān ider geh mest ü geh maḫmūrı gör

---

[450] KALKIŞIM, Muhsin, "Nâbi'de Zâhid ve Vâiz Eleştirisi", Qafqaz Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s. 2-3

[451] DURMAZ, Gülay, " Divan Şiirinde Rind", UÜ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ Yıl: 6, S: 8, 2005/1, s.58

Ol fettân kim anı ider itmez, bu kim bin kan ider. ‘Âkilleri hayran eder, geh mest ü geh mahmûrı gör.

Bu kim bin kan ider itmez, anı kim ol fettân ider. ‘Âkilleri hayran eder, geh mest ü geh mahmûrı gör.

Fettân (a.s. fitne’den) : fitne ve fesada teşvik eden, fenalık yapan, ayartan **2.** oynak **3.** cazibeli, gönül alıcı

‘Âkil (a.s.c. ukâla) : akıllı kimse

Mahmûr (a.s. hamr’den) : 1. sarhoşluğun verdiği sersemlik **2.** uyku basmış, ağırlaşmış, baygın göz

O gönül alıcı (sevgili) onu yapar yapmaz, bin kan döker. Bazen sarhoş bazen içkiden sersemlemiş (olan o göz) akıllı kişileri (bile nasıl) hayran eder, gör.

Bin kan döken, o fesatlık çıkaran sevgilinin (gözünün) yaptığını yapmaz. Bazen sarhoş bazen içkiden sersemlemiş (olan o göz) akıllı kişileri (bile nasıl) hayran eder, gör.

Beyiti eğer ilk çevirisiyle ele alırsak, bir önceki beyitin devamı niteliğinde olduğunu görürüz. Şair, sevgilinin yan bakışının oklarını attığında bin kan dökeceğini belirtmektedir. Yani bin tane zâhid, onun oklarına hedef olacaktır. Zâhidin aşkın karşısında olduğunu ve aklı temsil ettiğini belirtmiştik. Şair akıllı kişileri hayran eder derken, aklı temsil eden zahidlerin uğradıkları hal karşısında şaşkınlıklarını ve hayranlıklarını gizleyemediğini ifade etmeye çalışmıştır.

İkinci çeviri çerçevesinde baktığımızda ise şairin gönül alan, fitne ve fesada teşvik eden sevgilinin gözünü, bin kişinin kanını döken bir kişi ile karşılaştırdığı anlamını çıkarabiliriz. Şair, mübalağalı bir biçimde sevgilinin gözünün kan dökücülüğünü bu şekilde açıklamaya çalışmaktadır.

Ayrıca hayret veya hayranlık, tasavvufta Allah’ın yaratıcılığına ve hikmetine karşı duyulan en son duygu mertebesidir ve açıklanmasına imkân yoktur. Akıl insanları dünyaya bağlar. Ancak insanın hayret halinde iken dünya ile ilişkisi kesilir, çünkü hayret aklın fonksiyonlarını yitirdiği bir makamdır. Hayranlık ise, hayret makamında iken ilâhi âlemi seyretme, yani mutlak güzelliğin bütün tecellisini

seyretme ile meydana gelen bir haldir[452]. Normalde kaba sofu olan zâhid içkiye kesinlikle karşıdır ve rinde de içki içmemesi konusunda öğütler verir. Ancak hayret makamındayken bütün gerçeği görür ve kendisini içkiye verir. Bu güzellik karşısında sarhoş olur ve sersemleşir.

Beyitte fettân kelimesi ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; hayrân, mest, mahmur kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. قشك بكى پيوسته بن دايم كوزكدن خسته بن
ددم مى اول بد مسته بن كم شيخى(ي) ى اولدركور

7. Ḳaşuñ bigi peyveste ben dāyim gözüñden ḫaste ben
Didüm mi ol bed-meste ben kim Şeyḫī'(y)i öldürigör

Ben kaşun bigi peyveste, ben dayim gözünden hastayım. Ben kim ol bed-meste Şeyhî'yi öldürigör didüm mi?

Peyveste (f.s.c. peyveste-gân) : 1. ulaşmış, bitişik **2.zf.** dâima
Bed-mest (f.b.s.) : 1. sarhoşluğu kötü, fena sarhoş **2.** kendini bilmeyecek derecede sarhoş

Ben kaşın gibi bitişik, ben daima gözünden hastayım. Ben ki o fena sarhoş olana Şeyhî'yi öldür dedim mi?

"Ulaşmış, bitişik" anlamlarına gelen "peyveste" kelimesi, beyitte olduğu gibi kaş mefhumu ile beraber kullanıldığında "çatık kaş" anlamına gelir[453]. Çünkü insan kaşlarını çattığında iki kaş arasındaki mesafe kısalır ve birbirine bitişik gibi görünür. Sevgili, bir sebepten ötürü şaire sinirlenmiş, kaşlarını çatmıştır.

Arzetmiş olduğu görünüm dolayısıyla "bed-mest" olarak nitelendirilen gözün bu hali, onun kavgacı ve öfkeli halinin, kötü veya çok içmiş, ne yaptığını bilmez bir sarhoşa benzetilmesinden kaynaklanır[454]. Sarhoş insan yaptığı hareketlerden sorumlu tutulmaz. Sehî Bey bu durumu bir beytinde:

452 GÜLER, Zülfi, "Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 14, S: 1, s: 103-121, Elazığ 2004, s. 14
453 KÖKSAL, Fatih, "İbni Kemâl Divânının Neşri Üzerine Tespitler", TÜBAR-XXIII-/2008-Bahar, s. 164
454 TOLASA, age, s. 193

“Dil mey-i şevk-ı lebinle germ olup âh eylese

Dōstum ayb eyleme kim mestin işi mazur olur[455]” şeklinde açıklamaktadır. Beyitte de şair, sevgiliye kendisini öldürmesini söylememiştir; ama grup halinde hareket eden kaş ve gözün kendisini yaralayıp öldürmesini gözün sarhoş oluşuna bağlamış, onu mâzur görmüştür.

Daha önceden de belirttiğimiz gibi divan edebiyatında kaşın en çok kullanılan müşebbehünbihlerinden biri kılıçtır. Beyitten çıkarabildiğimiz anlama göre, sevgilinin kaşları bir kılıç olup, şairi yaralamış ve onu hasta etmiştir. Daha sonra sarhoş gözü de onu öldürmüştür. Gözün sarhoş olup öldürmesiyle onun kan dökücü ve kan içici vasıfları vurgulanmak istenmiştir.

Beyitte kılıç darbesi alan şairin kan dökeceği malumdur. İkinci mısrada sarhoş olarak nitelendirilen gözün, onun kanını içmesi kan ve şarabın renk yönünden benzerliği, şairin gönlünün kebap oluşu ile alakalandırılmış olabilir. Yani şairin kanı şaraba benzetilmiş, sevgili bu kanı içerek sarhoş olmuştur.

Tasavvufta kaş ve göz, insanda manayı öldürerek onu masivaya sürükler[456]. İki kaşın birbirine bitişik olması ise daha çok kesret olmasıdır. Şair beyitte, kesret içinde kaldığını ve hasta olduğunu, şifaya ulaşamadan maddiyatın kendisini öldürdüğünü belirtmek istemiş olabilir. Ali Nihat Tarlan ise kaşı, Hakk’a yakınlık anlamında ele almıştır[457]. Bu anlamda ele alırsak, Hakk’a yakın olan şair, içindeki maddiyatı atarak O’na daha çok yakınlaştığını belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte anlamı pekiştirmek ve vurgulamak amacıyla “ben” kelimesi tekrar edilmiş, **tekrir** sanatı yapılmıştır. Ayrıca göz-bed-mest, haste- Şeyhî kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; gözün sarhoş olup şairi öldürmesinde **teşbih ve teşhis**; bed-mest kelimesi ile göz kastedildiğinden **açık istiare**; şairin ikinci mısrada sevgiliye soru sorması ile **istifham**; kaş, peyveste, göz, bed-mest kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı vardır.

---

455 ÇAVUŞOĞLU, age, s. 41

456 YILDIRIM, Ali, " ‘Siyah-bahar’ Tamlamasının Bir Üslup Özelliği Olarak Divan Şiirinde Yer Alması”, İlmî Araştırmalar, S: 23, İstanbul 2007, s. 149

457 TARLAN, age, s. 308

2.2.17. GAZEL 17[458]

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Ḥüsnüñüñ bāġına her kim ki temāşāya gelür
   Eyle ṣanur ki bu gün cennet-i me’vāya gelür

2. Yoḫ yoḫ illā ki seni cümle sever ehl-i bihişt
   Görklü dīẕāruñı görmege temennāya gelür

3. Şöyle kim sīnemi ‘ışḳ itmiş idi ma’rekegāh
   Sizer idüm ki göñül şehrini yaġmāya gelür

4. Nişe baġlanmaya ḳullıḳ kemerin kimsene çün
   Keremüñ ḫonı ḳamu yoḫsula vü baya gelür

5. Sāyeñi ṭāli’üm ılduzına vaṣl eyle şehā
   Ki ḳonuşduġı zamān ay ṣüreyyāya gelür

6. Zülfüñüñ silsilesin depredicek bād-ı ṣabā
   Her seḥer velvelesi ‘āşıḳ-ı şeydāya gelür

7. Ḥüsnüñüñ tābına Şeyḫī ki muḳābil durıcaḳ
   Ṣanasın şem’ ile pervāne bir araya gelür

Şerh

١. حســــنكك باغنـــه هر كـم كه تماشـــــايه كلــر
ايلـــه صـــنر كه بــو كــون جنــت ماءوى كلــر

1. **Ḥüsnüñüñ bāġına her kim ki temāşāya gelür**
   Eyle ṣanur ki bu gün cennet-i me’vāya gelür

[458] BİLTEKİN, age, s. 126

Her kim ki hüsnünün bagına temâşâya gelür, eyle sanur ki bu gün cennet-i me'vâya gelür.

Temâşa (f.i.) : 1. bakıp seyretme **2.** gezme
Cennet-i me'vâ: sekiz cennetten bir tanesi

Güzelliğinin bahçesini seyretmeye gelen herkes, bu gün me'vâ cennetine geldiğini zanneder.

Divan edebiyatında âşığın gönül verdiği güzel, üstün vasıflara sahip kusursuz bir güzeldir. Divan şairlerinin şiirlerinde güzellik algısı, çeşitli mazmunların etrafında şekillenmiştir. Bu mazmunlara göre sevgili, ona tapınılan bir put gibidir. Selvi gibi boyu, gül gibi yanakları, sünbül veya reyhan kokulu saçları, yasemin kokulu bedeni, la'l gibi dudakları, inci gibi dişleri, anber veya misk kokulu benleri ve saçları ile cennet bahçelerinde bulunan perilerden, hurilerden, meleklerden daha güzel olan bir güzeldir. Her kim, bu cennetle eş tutulan güzellik bahçesini seyretmeye gelse kendisini cennette zanneder. Çünkü her nesnenin en güzeli, en kusursuzu cennette bulunmaktadır. Şair, burada sevgilinin güzelliğinin ölçüsünü mübalağalı bir şekilde dile getirmektedir. Âşığın cenneti, sevgilinin mahallesidir. Onun cemalini gördüğünde de kendisini cennette zanneder.

Temâşâ vakti, ilkbahar vaktidir. İnsanlar ilkbaharda etrafı dolaşmaya çıkar. Bu mevsim tazeliğin, taravetin simgesidir. Doğa yeniden canlanır ve en güzel halini alır. Bu mevsim, sevgilinin de görünme mevsimidir.

Bahar, aynı zamanda ilâhi tecelliğinin aksettiği en güzel mevsimdir. Allah, rahmeti ile doğayı yeniden canladırır ve onlara kendi güzelliğinden bir parça güzellik bahşeder. Feyzin ve coşkunluğun arttığı bu dönem, deliliğin mevsimi olarak da bilinir[459]. Bu mevsimde peri gibi güzeli gören kişiler, akıllarını yitirir ve kendilerini cennette zannederler.

Beyitte sevgilinin genel görünümü bir güzellik bahçesine **teşbih** edilerek, bu bahçenin cennet bahçelerinden birine benzetilmesi ile **mübalağa** sanatı yapılmıştır. Ayrıca temâşâya gelür ve me'vâya gelür kelimelerinde **cinas**; hüsn, bağ, cennet-i me'vâ, temâşâ kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır.

[459] YILDIRIM, agm, s. 143

٢.   یــوخ یــوخ الا که ســـنی جملـه ســور اهل بهشـــت
کورکلـــی دیضــــارکی کورمکــه تمنایـــــه کلـــر

2. Yoẖ yoẖ illā ki seni cümle sever ehl-i bihişt
Görklü dīẕāruñı görmege temennāya gelür

(Yoh yoh, illâ ki seni cümle ehl-i bihişt sever. Görklü dizârunı görmeğe temennaya gelür.)

(Yoh yoh illâ ki seni cümle sever. Ehl-i bihişt görklü dizârunı görmeğe temennaya gelür.)

İllâ (a.e.) : 1. …den başka, meğer **2.** aksi halde **3.** ille, mutlaka **4.** yalnız

Ehl-i bihişt: cennetlik olanlar, günahkâr olmayanlar

Görklü (t.s.) : güzel, temiz, iyi, mübarek, mukaddes, cazibeli, gösterişli

Dizâr (didâr) (f.i.): 1. yüz, çehre **2.** görme, görüşme **3.** görüş kuvveti, göz **4.s.** açık, meydanda **5.i.** kadın adı

Temennâ (o.i. münye'den) : 1. temenni, dileme, dilek, istek **2.** temennâh, eli başa götürerek verilen selam

(Yok yok, mutlaka seni bütün cennet ehli sever. (Onlar bile) senin güzel yüzünü görmek ister.)

(Yok yok, mutlaka seni herkes sever. Cennetlik olanlar (bile) senin güzel yüzünü görmek ister.)

Şair, beyitin ilk mısrasında "yok yok" ikilemesini kullanarak sevgilinin güzelliği konusunda tevâzû kabul edemeyeceğini ifade etmiştir. Sevgili, tartışmasız güzeldir. Onu gören veya görmeyip güzelliğinin medhini duyan herkes sever. Şair bundan emin olduğunu beytin başında "yok yok" ve "illâ" kelimeleri ile göstermektedir.

Sevgilinin bu güzelliğine, dünyadaki insanlar bir yana, cennet ehilleri bile kayıtsız kalamaz. Cennet ehli kişiler, kalplerinde ilâhi sevgiden başka bir şey olmayan, kalplerinde kasvet ve adâvet olan cehennem ehlinin tam zıddı olarak, Allah'ın razı olduğu şeyleri sevme keyfiyeti olan kişilerdir. Bu kişiler, ilâhi tecellinin bir yansıması olan böyle bir güzeli elbette ki seveceklerdir. Bu güzelliği duyan kişiler, sevgilinin mukaddes yüzünü görmek isteyeceklerdir. Ayrıca cennet ehli kişilerin cennete gitmek istemelerinin sebebi orada didâr, yani rûyetullahı görmektir.

Beyitte "yok yok" ikilemesinden çıkarılan bir başka anlam ise, sevgilinin bütün güzellikleri barındırması, herhangi bir noksanının olmamasıdır. Yani şair sevgiliye bir nevi: " sende yok yok" yani "sende herşey var" demek istemiş olabilir. Nitekim hiçbir noksanı olmayan, sadece yüce Allah'tır. Kur'ân'da: "… Âlemlerin Rabbi olan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir[460]. " buyurulmaktadır.

Beyitte anlamı pekiştirmek için tekrar edilen yoh kelimesi ile **tekrir**; yok yok ikilemesinde **rücû**; ehl-i bihiştin anlam bakımından her iki mısrada kullanılmasıyla **sihr-i helal**; görklü, didâr, temennâ kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı vardır.

٣. شـــويله كـم ســـــينمى عشـق ايتمـــش ايـدى معرككـــاه
سـزر ايـدم كه كوكـل شـــهرنى يغمايـــه كلـــر

3. **Şöyle kim si̇nemi 'ışḳ itmiş idi ma'rekegāh**
Sizer idüm ki göñül şehrini yaġmāya gelür

'Işk sinemi ma'rekegâh itmiş idi. Şöyle kim, gönül şehrini yağmaya gelür, sizer idüm.

Ma'rekegâh (a.i.) : savaş meydanı
Sizmek (t.f.) : sezmek
Sîne (f.i.) : 1. göğüs **2.** yürek

Aşk yüreğimi savaş meydanı etmişti. Öyle ki, (aşkın) gönül şehrini talan etmeye geldiğini sezerdim.

[460] Kur'ân-ı Kerîm, Neml Sûresi, (27/8)

Duyguların algılandığı yer olarak düşünülen sine, divan edebiyatında mecaz-ı mürsel yoluyla kalp yerine kullanılmaktadır. Sevgilinin cevr ü cefasının veya göz ve gamzesinin okları, bu menzile hedef olur, dağlama yaraları orada açılır. Âşık sinesinde sevgilinin okunu, saçını, aşkını saklar. Bazen âşığın dövünmesini anlatmak amacıyla davul olur[461]. Şair, bütün bu benzetmeleri göz önüne alarak gönlünü bir savaş meydanına benzetmiştir. Burada şairin gönlü istilacı taraf değil, istila edilen yerdir. İstila eden de sevgilidir. Âşığın canını veya gönlünü kendi egemenliği altına almak isteyen sevgilinin oklarının hedefi ise, âşığın gönlüdür. Sürekli isabet alan âşığın gönlü, bir savaş meydanı misali kanla dolar. Sinenin kanlı oluşunda hüsn-i talil sanatı yapılır. Çünkü kalp zaten kanla doludur[462].

Şair, içinde barındırdığı sevgilinin aşkının büyüklüğünü onu bir yağmacıya benzeterek ifade etmeye çalışmıştır. Talan etme veya yağmalama, dört başı mamur bir yeri harab etmektir. Şairin gönlünü bir ülke olarak düşünürsek, sevgili padişah, sevgilinin aşkı ve cefası da asker olur. Şairin yağmalanma zamanını sezmesi, yağmalanacak yerin sine olmasındandır. Sezmek, kalp ile olur. Ayrıca sinenin davula benzetilmesi de, savaş başlamadan önce çalınan davulu akla getirmektedir.

Halk edebiyatında da bade içerek âşık olan kişiler, kalplerinde zuhur eden aşkı derin bir sarsıntıyla hissederler. İnsanoğlunun kalbinde de Allah aşkı aynı coşkuyla gelir. Âşığın bunu hissetmemesi de mümkün değildir. Bu coşku, kalbi ilk başlarda viran bir yer yapar, fakat zamanla kalp Allah aşkı ile doldukça dört başı mamur bir saray haline gelir.

Beyitte göğüs savaş alanına, gönül de bir şehre **teşbih** edilmiş; aşk da bu gönül şehrini yağmalamaya gelen bir orduya benzetilerek **teşhis ve teşbih** edilmiştir. Ayrıca sine, gönül, ma'rekegâh, yağma, ışk kelimelerinde **tenasüp**; sine-gönül, ma'rekegâh-yağma kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb** sanatı vardır.

٤. نشـــه بغلنمايـــــــه قوللـــــق كمـرن كمســـنه   چون
كرمـك خونـــى قمــو يوخســــــله و بايـــه كلـــر

4. Nişe bağlanmaya ḳullıḳ kemerin kimsene çün
Keremüñ ḫonı ḳamu yoḫsula vü baya gelür

---
461 PALA, age, s. 441-442
462 PALA, age, s. 442

Kullık kemerin nişe kimsene bağlanmaya çün keremün honı kamu yohsula vü baya gelür.

Nişe: niçin, nasıl

Hon (Hân) (f.i.) : 1. yemek sofrası; üstüne yemek konulan tepsi, sini **2.** aşçı dükkanı **3.** yemek

Bay (t.i.) : 1. zengin, müstağni **2.** ulu, kibar, asil **3.** temiz

Kulluk kemerin nasıl kimseye bağlanmasın? Çünkü cömertliğinin sofrası bütün yoksul ve zengine gelir.

Güzellik ülkesinin sultanı olan sevgilinin âşıkları, onun bir nevi kulu gibidir. İlk anlamda sevgilinin kulluk kemeri ile çevresindeki bütün yoksulu ve zengini (yani bütün âşıkları) kendisine bağladığı anlamı çıkmaktadır. Ancak ikinci mısrada geçen kerem sofrası ile sevgilinin mecâzi sevgili, yani Allah olduğu anlaşılır.

Şair beyitte, Allah'ın El-Kerîm ismine dikkat çekmektedir. O, cömert, iyilik ve ikramı bol olandır. O'nun cömertlik sofrası o kadar geniştir ki o sofrada her bir zengine veya fakire bir nimet düşmektedir. Şair, her kulunu rızıklandıran, ona sayısız nimet veren Allah'a kulluk etmenin önemini vurgulamaktadır. "Kulluk kemerin nasıl kimseye bağlanmasın?" diyerek, insanın O'na kul olmamasının imkânsızlığını vurgulamak istemiştir.

Türkçe köle anlamına gelen kul, tasavvufta mürit veya derviş anlamlarına gelmektedir. Şeyh sultan, mürit ise onun kuludur ve bu kulluk onlara göre şereftir. Ama asıl amaç, yüce Allah'a tam anlamıyla kul olmaktır. Bunu başaran insan kölelikten kurtulur, yani insanı esaretten kurtaran tek şey, Allah'a olan sevgisini ispat etmek, ona tam anlamıyla kul olmaya çalışmaktır[463].

Kulluk kemerini bağlamak, tarikata girmek, Allah'a ciddi ciddi kulluk yapmaya yönelmek anlamlarına gelir. Şaire göre, zengin fakir demeden bütün insanların kulluk kemerine bağlanması olağan bir şeydir. Çünkü insanın kalbine kulluk aşkını koyan yine yüce yaratıcıdır. Kur'an'da: "Ve ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"[464] buyurulmaktadır. Onun cömertliği

[463] ULUDAĞ, age, s. 220
[464] Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât Suresi, (51/56)

yarattığı bütün kullarınadır. Bunun farkında olan insan da elbetteki onun yolunda yürüyecektir.

Beytin ilk mısrasında sorulan soruyla **istifham**; yohsul ve bay kelimeleri arasında **tezat**; keremün ve kemerin kelimelerinde **cinas**; kemer, kulluk ve bağlamak kelimelerinde ilk; kerem, hon, yohsul, bay kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. صايكى طالعم ايلدزنه وصل ايله شها
كه قونشدغى زمان اي ثريايه كلر

5. Sāyeñi ṭāli'üm ılduzına vaṣl eyle şehā
Ki ḳonuşduġı zamān ay s̱üreyyāya gelür

Şehâ, sâyeni tâli'üm ılduzına vasl eyle ki ay konuştuğu zaman süreyyâya gelür.

Sâye (f.i.) : 1. gölge **2.** koruma, sahip çıkma **3.** yardım

Süreyyâ (a.h.i.) : 1.ast. ülker yıldızı (semânın kuzey yarım küresinde Sevr burcunun en parlak yıldızı olan Eddeberân'ın ilerisinde ve Feres-i A'zam istikametinde görünen güzel bir yıldız kümesi) **2.** erkek ve kadın adı **3.** asılmış avize

Ey şah, gölgeni (koruyuculuğunu) bahtımın yıldızına kavuştur ki ay, konuştuğu zaman Ülker yıldızına gelir.

Şair beyitte, gönlünün sultanına seslenmekte ve talihi üzerine gölgesini, himayesini, lütfunu göndermesini istemektedir. Divan edebiyatında daha çok parlaklığı, insan üzerindeki etkileri, göz veya gözyaşına benzetilmesi gibi hususlarla şiirlerde yerini alan yıldız, ilm-i nücumu meydana getiren bir unsurdur[465]. Bu ilme göre, her insanın bir yıldızı vardır ve insanlar bu yıldızın etkisi altındadır. İnsanların duygu, ahlak, huy ve sıhhatleri üzerinde tesir eden yıldızlar, onların iyi- kötü, şanslı-şanssız veya cimri-cömert olmalarında önemli bir rol oynar[466].

[465] PALA, age, s. 524
[466] PALA, age, s. 90

Süreyya, kamer menzilinde olan, serv ve hamel burçlarında kümelenmiş bir yıldız takımıdır. Sevgilinin yüzündeki benlere benzetilir[467]. O, aynı zamanda ayın küpesi niteliğindedir[468]. Beyitten anladığımıza göre şair, ay seyyâresine mensuptur. Bu yüzden de zayıf, metânetsiz olan[469] şair, beyitte sevgilinin kendisine lütfetmesini ve kendisiyle konuşmasını istemektedir. Vuslat açısından şanssız olan şairin talihi böylelikle değişecektir. Çünkü, sevgili kendisiyle konuştuğunda şairin yıldızı yer değiştirecek ve süreyyânın, yani sevgilinin menziline girecektir.

Saye, tasavvufta öze göre kabuk kıymetinde olan hakikatin gölgesidir[470]. Şair bir önceki beyitte tarikata girdiğinin işaretini vermiştir. Şimdi ise sultanının, yani şeyhinin kendisini himayesi altına almasını ve onu doğru yola kavuşturmasını istemektedir.

Beyitte tali', ılduz, ay, Süreyya ve sâye kelimelerinde **tenasüp**; şehâ kelimesinde ise **nidâ**; tali'-ay, ılduz-süreyyâ kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb** sanatı bulunmaktadır.

٦. زلفكك سلسلسن ديردجك باد صبا
هر سحر ولولسى عاشق شيدايه كلر

6. Zülfüñüñ silsilesin depredicek bād-ı ṣabā
Her seḥer velvelesi 'āşıḳ-ı şeydāya gelür

Bâd-ı sabâ zülfünün silsilesin depredicek, velvelesi her seher 'âşık-ı şeydâya gelür.

Silsile (a.i.c. selâsil) : **1.** zincir, zincirleme olan şey **2.** art arda gelen şeylerin meydana getirdiği sıra **3.** soysop, ocak **4.** babadan oğula sıra ile yazılarak meydana gelen kuşak, soy defteri, soy ağacı **5.jeol.** sıradağ **6.mat.** sıra, dizi

Depretmek (t.f.) : kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek

Velvele (a.i.) : **1.** şaşkınlık **2.** gürültü, patırtı, yaygara, şamata **3.müz.** Türk müziğinde usulün darp parçacıklarına ayrılarak vurulma şekli

[467] PALA, age, s. 403
[468] PALA, age, s. 55
[469] PALA, age, s. 56
[470] ULUDAĞ, age, s. 308

Sabah rüzgârı saçlarının zincirini (örgülerini) kımıldatınca, gürültüsü her sabah çılgın aşığa gelir.

Bad-ı sabâ, divan şiirinde sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması gibi özellikleriyle dile getirilir. Esmesi, titremesi, eserken inlemesi gibi sebeplerle âşığın benzetileni olan[471] bâd-ı sabâ, beyitte sevgilinin saçlarını hafifçe kıpırdatmıştır. Sevgilinin saçları zincir olarak tahayyül edildiğinden, bu kıpırdatma âşık olan şair için bir velveleye dönüşür (mübalağa).

Sevgilinin saçı ve zincir arasında, uzunluk ve örgülü olmak bakımından bir benzerlik bulunmaktadır. Sevgilinin yüzündeki saçı ve kaşları, sanki deniz üzerinde zincirlerle bağlanmış bir köprü gibidir. Bu güzellik denizinde zincirlerle bağlanan bir diğer şey de, âşığın kayığa benzeyen gönlüdür[472].

Tıpkı zincir gibi yakalama ve esir etme özelliklerine sahip olan saçın, zincir ile olan bir diğer münasebeti de, eskiden delilerin zincire vurulmalarıdır. Dolunayı gördüklerinde delilikleri daha da depreşen delilerin ayaklarına zincir bağlanırmış. Deliler, zincirin çıkardığı sesle oyalanır ve sakinleşirlermiş[473]. Dolunay sevgili, zincir ise sevgilinin saçları olduğuna göre, deliyi delirten de onu sakinleştiren de yine sevgilinin ta kendisidir. Şairin beyitte belirtiği gibi, sabah rüzgârı sevgilinin kıvrım kıvrım, halka halka ve örgülü saçlarını dağıttıkça, bu ses aşkından deli olan âşıklarını daha da çılgınlaştırır. Bunun üzerine sevgili, onları saçlarıyla zincire vurarak ve her sabah saçlarını rüzgarda savurarak onların sakinleşmesini sağlar. Bu bir nevi esaret olmasına rağmen, bu sesten hoşlanan âşıklar, asla esaretten kurtulmak istemezler.

Saç, tasavvufta kesreti ifade eder. Âşığın saçın zincirine bağlı olması da kesretten arınamamış olmanın sembolik bir ifadesidir[474]. Şair de beyitte, kesretten kurtulamadığını belirtmiş olabilir. Ayrıca gündüz vaktinde tecellinin çok olmasından dolayı vahdet, kesret gibi görünebilir. Yani gündüz, bir nevi kesret tecellisi iken, gece ise vahdet tecellisi olur. Gece, bütün varlıkların uyuduğu gibi sevgilinin yılan saçları da uyur. Sabah olunca ise zincire benzetilen saçlar uyanıp ses çıkarmaya başlar. Bu durum kesrette olan âşığı daha da deli eder.

---

[471] KURNAZ, age, s. 510-511
[472] TOLASA, age, s. 164
[473] AKDEMİR, Ayşegül, “Divan Şiirinde “Cünûn” ve “Mecnûn” Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-i Kadîm Dîvânı’ndaki Kullanımı”, bilig, Bahar / 2007, S: 41: 23-43, s. 31
[474] AKDEMİR, agm, s. 29

Beyitte bâd-ı sabâ- her seher, silsile-âşık-ı şeyda, depredicek-velvele kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; saçların zincire benzetilmesinde **teşbih**, eskiden delilerin zincire vurulması olayına gönderme yapılarak **telmih**; zülf, silsile, bâd-ı sabâ, her seher, velvele, âşık-ı şeydâ, depredicek kelimeleri arasında da zengin bir **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. حسنڭ تابنه شيخى كه مقابل دورجق
صنسن شمع ايله پروانه بر اريه كلر

7. **Ḥüsnüñüñ tābına Şeyḫī ki muḳābil durıcaḳ**
Ṣanasın şem' ile pervāne bir araya gelür

Şeyhî ki hüsnünün tâbına mukâbil durıcak, şem' ile pervâne bir araya gelür sanasın.

Tâb (f.i.) : 1. güç, kuvvet, tâkat **2.** ışık, parlaklık **3.** harâret **4.** tazelik **5.** kıvrım, büklüm **6.** sıkıntı, eziyet **7.** öfke **8.** kılıcın keskinliği

Mukâbil (a.s.) : 1. karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan **2.** bir şeye karşı, bir şeye karşılık yapılan **3.i.** karşılık **4.zf.** karşılığında

Ey Şeyhî, (sevgilinin) güzelliğinin parlaklığı karşısında durunca, mum ve kelebeğin bir araya geldiğini zannedersin.

Beyitte şem ve pervane mazmunu kullanılmıştır. Divan edebiyatında âşık pervane olunca, sevgilinin yüzü veya yanağı da mum olur[475]. Sevgili, meclisi aydınlatan bir mumdur. Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebek manasına gelen pervanenin de, muma âşık olduğu düşünülür. Eskiden işlerin mum ışığında yapıldığı dönemlerde gerek ışığı gerekse ısısı nedeniyle, mumun etrafında dolaşan gece kelebekleri döner, sonunda da kendisini mumun alevine bırakırmış. Şairler de beyitlerinde kendilerini kelebek, sevgiliyi mum olarak addetmişler ve canlarını sevgili uğrunda verebileceklerini belirtmeye çalışmışlardır[476].

---

[475] PALA, age, s. 465
[476] PALA, age, s. 402

Divan şiirinde şairlere göre hakiki âşık, bülbül değil pervanedir. Şeyhî de sevgilisini karşısında görünce kendisini pervane, sevgiliyi mum olarak görür. Sevgiliyi görüp heyecandan onu kucaklarsa yanacaktır. En sonunda kendisini ateşe atacak olan şairin sonu yakındır. Beyite tasavvufi açıdan baktığımızda, pervanenin ışık etrafındaki bu yolculuğu, vahdet yolundaki dervişin yolculuğuna benzer. Mum, vahdeti temsil eder. Derviş de bu ilâhi aşka kendini kaptırarak yanan tarikat ehlidir[477]. Şeyhî, vuslata kavuşmasına, ilahi aşk yolunda yanmasına çok az kaldığını belirtmek istemiş olabilir.

Şairin beyitte kendisine seslenmesi ile **nidâ ve tecrid**; hüsnünün tabı-şem, Şeyhî-pervâne kelimeleri arasında **leff ü neşr ü müretteb**; sevgilinin güzelliğinin muma, şairin ise pervâneye benzetilmesinde **teşbih**; hüsn, tâb, Şeyhî, şem, pervâne kelimeleri arasında t**enasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.18. GAZEL 18[478]

Mefᶜūlü Fāᶜilātü Mefāᶜīlü Fāᶜilün

1. Ṣāhā ḳara ṣaçuñla bu mıdı ḳarārumuz
   Yaḳup ḳarara ḳomaya ṣabr u ḳarārumuz

2. Yā ala gözlerüñ ile ol mıdı ‘ahd kim
   Âl ile ala cān u dil ü yoġ u varumuz

3. Yārā seni ḳılalı bu ‘ālemde iḫtiyār
   Bir laḥẓa elde görmemişüz iḫtiyārumuz

4. Vaṣlı gülin ḳoḫulamaduġısa ġam degül
   Çün kim cemāli bāġı durur merġzārumuz

5. Maḫmūr gözlerüñ bizi mest itdi eyle kim
   Maḥşer güninde daḫı ayılmaz ḫumārumuz

[477] PALA, age, s. 402-403
[478] BİLTEKİN, age, s. 164

6. Raḥm eyle ḳıl ‘ināyet ile Şeyḫī'ye naẓar
   Ḥadden geçüp durur ṣanemā intiẓārumuz

Şerh

١. شاها قره صچكله بو ميدى قرارمز
   يقوب قرره يهقوما صبر و قرارمز

1. **Şāhā ḳara ṣaçuñla bu mıdı ḳarārumuz**
   Yaḳup ḳarara ḳomaya ṣabr u ḳarārumuz

Şâhâ, kara saçunla karârumuz bu mıdı? Sabr u karârumuz yakup karara, komaya.

Karâr (a.i.) : **1.** durma **2.** rahat **3.** devamlılık, süreklilik **4.** ölçülülük **5.** tahmin **6.** tam ölçü, ne az, ne çok **7. müz.** şark müziğinde taksim yaparken ana makama dönüş **8.** neticeye bağlama

Ey şah, siyah saçınla bu karara mı varmıştık (böyle mi anlaşmıştık)? Sabrımızı ve kararımızı yakıp karartmasın.

Şair, daha önceden sevgilinin siyah saçlarıyla bir anlaşma yapmıştır. Ancak sorduğu sorudan da anlaşıldığına göre, sevgili sözünü tutmamaktadır. Şekli, rengi, kokusu gibi daha birçok yönden şiirlere konu olan saç, perişanlığı, dağınıklığı ve düzensizliği ile âşığın aklını başından alır[479]. Kimi zaman saçlarını kemend yapıp âşığın boynuna geçirir, kimi zaman zincir yapıp âşığı kendisine bağlar.

Divan şairleri, sevgilinin saçında asılı olmayı hem isterler, hem de bu durumdan şikâyet ederler. Şeyhî de şikâyet edenler arasındadır. Beyitten anlaşıldığına göre sevgili, şaire bunları yapmayacağı konusunda söz vermiştir. Yani ona cevr ü cefasını göstermeyecektir. Ancak sözünü tutmayıp şairin sabrını tüketmiş, onu cefasıyla yakıp siyah saçları gibi karartıp kül etmiştir.

---

[479] PALA, age, s. 418

Beyitte şâhâ kelimesinde **nidâ**; bu kelimeyle sevgili kastedildiği için **açık istiare**; sevgilinin padişaha benzetilmesinde **teşbih**; saçlarının anlaşma yapılan bir kişi olarak belirtilmesinde **teşbih ve teşhis**; kara ve karara kelimelerinde **cinas**; ilk mısrada **istifham**; kara, saç, karara, yakup kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı vardır.

٢. يـا الـه كوزلــرك ايلــه اول ميــدى عهد كـم
آل ايلــه ا الـه جان و دل و يــوغ و وارمز

2. **Yā ala gözlerüñ ile ol mıdı ʻahd kim**
Âl ile ala cān u dil ü yoġ u varumuz

Yâ ala gözlerün ile ʻahd kim ol mıdı? Âl ile cân u dil ü yog u varumuz ala.

Ala (t.i.) : elâ

Peki, elâ gözlerinle anlaşmamız böyle miydi? Hileyle canımızı, gönlümüzü ve varımızı yoğumuzu alsın (alır).

Beyit, bir önceki beyitin devamı gibidir. Şair, ilk mısranın başında kullandığı “ya” bağlacı ile iki beyti birbirine bağlamaktadır. Bu kez anlaşma yapılan, sevgilinin gözleridir. Sevgilinin güzellik unsurlarının başında yer alanlardan göz, gamze, kaş ve kirpik ile birleşik bir unsurdur. Vazifesi görmek olduğu halde âşığı görmeyen sevgilinin gözü, zalim ve kan dökücüdür. Rengi genellikle eladır ve beyitte de olduğu gibi “âl” yani hile kelimesi ile birlikte kullanılarak cinas yapılır[480].

Göz, diğer unsurlarıyla bir olarak âşığın canına oklarını gönderir. Âşığın bütün varı yoğu, sevgilisine verebileceği en değerli şeyi olan canını bile kana bular. Şair, sözünde durmayan sevgilinin gözünün hilekâr olduğunu belirtmektedir. Çünkü sözünde durmamıştır ve hileyle âşığın gönlünü ele geçirmiştir.

Beyitte ala, ala ve âl kelimelerinde **cinas**; gözlerin anlaşma yapılan ve hile yaparak can alan bir kişi olarak addedilmesinde **teşbih ve teşhis**; yog ve var kelimelerinde **tezat**; ilk mısrada **istifham**; can, dil, âl, ala, göz kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

[480] TOLASA, age, s. 191

٣. یارا سنی قیلالی بو عالمده اختیار
بر لحظه الده کورممشز اختیارمز

3. Yārā seni ḳılalı bu ‘ālemde iḫtiyār
Bir laḥẓa elde görmemişüz iḫtiyārumuz

(Yârâ, bu ‘âlemde seni ihtiyâr kılalı, bir lahza ihtiyârumuz elde görmemişüz.

İhtiyâr (a.i.) : 1. seçme, seçilme **2.** katlanma **3.** kendi arzusuyla hareket etme **4.s.** yaşlı (kadın-erkek)

Ey sevgili, bu dünyada seni seçeli, bir an olsun seçilmişliği elde edemedik (irademiz elimizde olmadı).

Beyitte sevgiliye seslenilmektedir. Şair, bu fani dünyada kendisine sevgili olarak onu seçmiştir. Hem de bunu kendi iradesi ile yapmıştır. Onun bütün eziyetlerine katlanmış, her sıkıntıya sabretmiştir. Ama sevgili tarafından seçilmediğini belirten şair, onun ilgisizliğinden şikâyet etmektedir. Şair tarafından kendisine mâşuk olarak seçilen sevgili olmuştur, ama sevgili tarafından kendisine âşık olarak seçilen kişi şair olmamıştır. Şair de beyitte, bundan dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir.

Beyitte ihtiyar kelimesini, insanın kendi arzusuyla hareket etmesi anlamında ele aldığımızda, şairin sevgiliyi kendi iradesi ile seçtiği anlamı çıkar. İnsanoğluna cüzi bir irade verilmiştir ve yine ondan doğru yolu seçmesi istenir. Tasavvufta ihtiyar, kulun, Allah'ın kendisi için yaptığı tercihi yine onun inayetiyle tercih etmesi, daha doğrusu kendi iradesi ile değil, Hakk'ın iradesiyle irade etmesidir[481].

Beyitten çıkarılan anlama göre, sevgili başkasına ilgi göstermektedir. Şair ise bu gösterilen ilgiyi kendisinin hak ettiğini düşünmektedir. Çünkü gerçek âşık odur. Sevgilinin lütfuna mazhar olan diğer kişiler, yani rakipleri âşığı daha da kahreder. Çünkü divan edebiyatında sevgilinin rakip ile alâkâdâr olması, âşık ile olmamasından daha kötüdür.

[481] ULUDAĞ, age, s. 182

Beyitte yârâ kelimesinde **nidâ**; ihtiyâr kelimesinde **tekrir**; yar, ihtiyâr kılmak, âlem kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. وصـل كــولين قوخلمادغسـه غم دكـل
چون كـم جمـالى بـاغى دورر مرغزارمز

4. **Vaṣlı gülin ḳoḫulamaduġısa ġam degül**
Çün kim cemāli bāġı durur merġzārumuz

Vaslı gülin kohulamadugısa gam değil. Çün kim cemâli bagı mergzârumuz durur.

Mergzâr (f.b.s.) : çayırlık, çimenlik, sulak yer

Kavuşma gülünü koklamadıysak gam değildir (üzülmeyiz.) Çünkü yüz güzelliğinin bahçesi (bizim) çimenliğimizdir.

Divan edebiyatında sürekli ağlayıp inleyen âşığın en nihai hedefi, sevgiliye kavuşmaktır. Sevgilinin hasreti ile hicran içinde olan âşık, yolun sonunda vuslatın olduğunu bilir ve vuslatın nimetlerini düşünerek çektiği bütün sıkıntılara katlanır[482]. Beyitte şair, vuslata eremediğini belirtmektedir, ancak bu durumdan dolayı da gamlanmamaktadır.

Gül, sevgilinin yüzü veya yanağına benzetilen veya benzeyen olarak kullanılan bir mefhumdur. Şair, vuslat gülünü koklayamadığını söyleyerek sevgilinin yanağını öpemediğini belirtmeye çalışmıştır. Ama yukarı da da belirttiğimiz gibi, buna üzülmemektedir. Çünkü sevgilinin yüz güzelliğinin bahçesi, şairin çimenliğidir. Şair sevgilinin geçtiği yollara, yani ayak toprağına yüzünü sürmektedir. Ayrıca çimenlik derken, şair burada sevgilinin ayva tüyüne de gönderme yapmış olabilir. Çünkü anber gibi kokan hatt, sebz, çemen, ter ve giyah gibi unsurları da içine alır. Sevgilinin gül gibi olan yanağının bu otlarla çevrelendiği düşünülür[483]. Şair vuslat gülünü koklayamadıysa da, ayva tüylerinin anber kokusunu koklamasının yeterli olduğunu ifade etmektedir.

---

[482] PALA, age, s. 516
[483] PALA, age, s. 217

Beyitte gül, kohulamadugısa, mergzâr, cemâl, bag kelimelerinde **tenasüp**; kavuşmanın bir güle benzetilmesinde **teşbih**; gülden kasıtın sevgilinin yanakları olmasıyla **açık istiare** sanatı yapılmıştır.

٥. مخمور كوزلـــرك بـــزى مسـت ايتـــدى ايلـــه كـم
محشـــر كوننــــده دخـى ايلمـــاز خمارمز

5. **Maḫmūr gözlerüñ bizi mest itdi eyle kim**
Maḥşer gününde daḫı ayılmaz ḫumārumuz

Mahmûr gözlerün bizi eyle mest itdi kim mahşer gününde dahı humârumuz ayılmaz.

Mahmur (a.s. hamr'dan) : 1. sarhoşluğun verdiği sersemlik **2.** uyku basmış, ağırlaşmış göz, baygın göz

Humâr (a.i.) : içkiden sonra gelen başağrısı, sersemlik

Baygın gözlerin bizi öylesine sarhoş etti ki mahşer gününde bile başağrısından ayılamayız.

Sevgilinin gözlerinin mahmur ve baygın bakışı, bakanlar üzerinde sarhoşluk etkisi yaratmaktadır. Divan edebihyatında sevgilinin mahmur bakışlı gözü, genellikle nergis ile birlikte kullanılır. Sevgilinin mahmur bakışı, nergise benzetilmektedir.

Bir efsaneye göre gül ile nergis arasında bir aşk yaşanmış ve nergis, göz şeklinde bir çiçek haline sokularak kıyamete kadar intizar çekmeye mahkum edilmiştir[484]. Genellikle mest ve uykulu bir bakışa sahip olduğu düşünülen nergisin bu özellikleri, içinde barındırdığı narkotik unsura ve kapanmayan bir gözü andırmasına dayandırılmaktadır[485]. Şair de sevgilinin bu mahmur, baygın bakışından dolayı öylesine sarhoş olmuştur ki mahşer gününde bile ayılamayacağını düşünmektedir. Hesap gününde uyuyan veya baygın olan kimsenin olmayacağını bilen şair, sarhoşluğunun derecesini mübalağalı bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.

---

484 PALA, age, s. 388
485 TOLASA, age, s. 481

Beyitte mahmûr ve humâr kelimeleri arasında **iştikak**; mahmûr-ayılmaz ve mest- humârumuz kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; mahmur, göz, mest, ayılmaz ve humâr kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. رحم ایله قیل عنایت ایله شیخیه نظر
حدن کچوب درر صنما انتظارمز

6. Raḥm eyle ḳıl ‘ināyet ile Şeyḫī'ye naẓar
Ḥadden geçüp durur ṣanemā intiẓārumuz

Sanemâ, Şeyhî'ye nazar ile 'inâyet kıl, rahm eyle, intizârumuz hadden geçüp durur.

'İnâyet (a.i.) : **1.** dikkat, gayret, özenme **2.** lütuf, ihsan, iyilik
Rahm (a.i.) : acıma, esirgeme, koruma
İntizâr (a.i. nazar'dan) : **1.** bekleme, beklenilme **2.** gözleme, gözlenilme

Ey put gibi güzel, Şeyhî'ye bakıp (ona) iyilik et, acı. Bekleyişimiz, sınırı geçmiştir.

Şair, gazelin son beyitinde put gibi güzel sevgiliye seslenmekte, kendisine acımasını ve ihsanlarda bulunmasını istemektedir. Çünkü beklentisi sınırı geçen şairin, ünlü şair Nedim'in dediği gibi "tahammül mülkü yıkılmış"tır.

Şair, bir önceki beyitte sevgilinin nergis gözlerini anlatmak için bir efsaneye telmihte bulunmuştu. Bu beyitte de nergisle ilgili bir başka efsaneye telmihte bulunmaktadır ki bu da Yunan mitolojisindeki narkisos efsanesidir. Efsaneye göre; çok güzel ve aşktan anlamayan bir delikanlı olan Narsis'in derdinden perişan olan genç kızlar, onu Tanrı'ya şikâyet ederler. Bu şikâyet sonucunda Narsis, bir gün suda kendi aksini görür ve kendisine âşık olur. Suda kendisini seyrederken suya düşer ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzeyen bir çiçek biter ve bu çiçek güzellere hayran hayran bakar[486]. Yani, bu sefer kıyamete kadar intizar eden şair olmuştur. Nergis gibi hayran hayran sevgilisini izler ve ona kavuşacağı günü bekler.

[486] PALA, age, s. 388

Sevgilisinin kendisine acımasını isteyen şair, bu bekleyişin bir son bulmasını istemektedir.

Beyitte sânemâ kelimesinde **nidâ ve açık istiare**; nazar ve intizar kelimeleri arasında **iştikak**; rahm eyle, inâyet kıl kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.19. GAZEL 19[487]

Mütefāʿilün Faʿūlün Mütefāʿilün Faʿūlün

1. ʻAcebā bu devr içinde neyiçün ṣafā belürmez
   Sitem ü cefā çoġından kerem ü vefā belürmez

2. Neyiçün bu çarḫ oḳını atar u siper dutılmaz
   Neyiçün bu devr derdin virür ü devā belürmez

3. Didiler tevekkül eyle eleme taḥammül eyle
   Bu söze te'emmül eyle ki geçen belā belürmez

4. Hele iy şikeste göñlüm yine derdüñ ile ḫoş geç
   Ki bu ġam zamānesinde feraḥ u şifā belürmez

5. Dilegüñ buyısa Şeyḫī işiginde viresin cān
   Yüzüm ururam dün ü gün es̱er-i du'ā belürmez

Şerh

١. عجبـــا بـــو دور ايچنـــده نيچـــون صـــفا بلـــرمز
ســـتم و جفـــا چوغنـــدن كـــرم و وفـــا بلـــرمز

1. ʻAcebā bu devr içinde neyiçün ṣafā belürmez

487 BİLTEKİN, age, s. 165

Sitem ü cefā çoġından kerem ü vefā belürmez

'Acebâ neyiçün bu devr içinde safâ belürmez? Çogından sitem ü cefâ (belirir), kerem ü vefâ belürmez.

Vefâ (a.i.) : 1. sözünde durma, sözünü yerine getirme **2.** dostluğu devam ettirme **3.** yetişme, yetme, kafi gelme **4.** ödeme **5.** erkek adı

Acaba niçin bu dünya içinde rahatlık (gönül şenliği, iç rahatlığı) belirmez? Çoğundan sitem ve eziyet (belirir), cömertlik ve sözünde durma belirmez?

Devr kelimesi, divan edebiyatında çeşitli sebeplerle dönme, dolaşma, zaman, çağ, insanın dünyaya gelip gitmesi gibi anlamlarla kullanılır. Şair, içinde bulunduğu zamandan ve dünyadan şikâyetçidir. Bir gün olsun bu dünyada rahat yüzü görmemiş, bir kere bile yüzü gülmemiştir ve bunun nedenini merak etmektedir. Her defasında insanlardan sitem ve cefa görmüş, bir kez olsun cömertlik veya vefa görmemiştir.

Divan şiirinde âşıklara cefa eden kişi veya kavramların başında sevgili ve felek gelmektedir. Şair beyitte "devr" kelimesini kullanarak feleğe, "cevr ve sitem" kelimelerini kullanarak sevgiliye gönderme yapmaktadır. Sevgili, sürekli âşığa eziyet eder, acımaz. Felek de aynı şekilde, âşığın mutsuz olması için elinden geleni yapar. Âşıklar başlarına gelen kötü olayların, talihsizliklerin tek müsebbibi olarak feleği görür ve sürekli felekten şikâyet ederler.

Devr kelimesi, astronomide gezegenlerin dolanım müddeti için de kullanılır[488]. Şair öncelikle felekten, sonrasında da sevgiliden şikâyetçidir. Devr kelimesini dünya anlamında aldığımızda, şairin bir mihnet yeri olan dünyadan şikâyet ettiği görülür. Faniliği ve insanı kendisine mahkûm edici vasıflarından dolayı, kendisini burada gurbette varsayan Hak âşığı kişiler, bu sınanma meydanında rahat, huzur bulamazlar. Allah'ı bilmemek, Allah'tan gâfil olmak anlamlarına gelen dünya, süslenmiş bir gelin gibidir, bu gelini isteyenler ondan kurtulamazlar[489].

---

[488] PALA, age, s. 129

[489] ERGİNLİ, Zafer, "Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış" http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fdergipark.ulakbim.gov.tr%2Fuluifd%2Farticle%2Fdownload%2F5000017894%2F5000018184&ei=EJJiVMTOHYLP7QbMp4GgAw&usg=AFQjCNEMUQE_ATtKosyedE1wGmr_lOe_A&sig2=BYgs4I1oMfpI5JKvIHbPgw&bvm=bv.79400599,bs.1,d.d2s, (11.02.15)

Beyitte safâ, vefâ, cefâ kelimelerinde **cinas**; ilk mısrada acebâ ve neyiçün kelimeleri ile **istifham**; safâ ve cefâ kelimeleri arasında **tezat**; cefâ, sitem, devr kelimelerinde ilk, safâ, vefâ, kerem kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

۲. نیچون بو چرخ اوقنی اتر و سپر دوتلماز
نیچون بو دور دردن ویرر و دوا بلرمز

2. **Neyiçün bu çarḫ oḳını atar u siper dutılmaz**
Neyiçün bu devr derdin virür ü devā belürmez

Neyiçün bu çarh okını atar u siper dutılmaz. Neyiçün bu devr derdin virür ü devâ belürmez?

Siper (f.i.) : 1. arkasına saklanılacak şey **2.** koruyucu, engel **3.** gizlenilip savaşılacak şey veya yer **4.s.** kuytu, korunabilen yer **5.** şapka kenarı, önü

Niçin bu felek okunu atar da (ona) siper tutulmaz. Niçin bu dünya derdini verir de (o derdin) devâsı belirmez.

Şair, ikinci beyitte de felekten ve dünyadan şikâyet etmeye devam etmektedir. Şiirlerde yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, ihtiyarlık, döneklik, kahpelik gibi yönleriyle ele alınan feleğe karşı tutum olumsuzdur. Feleğin sözüne asla itimad edilmez, zalim ve hilekârdır. Aşığı sevgiliden ayıran ve onu gama boğan feleğin ta kendisidir. Bunu da, attığı oklarla yapar[490].

Feleğin bir yay şeklinde düşünülmesi, kader kavramı dolayısıyladır. Çünkü kader atılan, hedefine kesinlikle isabet eden, asla ıskalamayan bir oka benzetilir[491]. Felek kader oklarını şaire fırlatır, ama şair bu oka siper tutamaz. Çünkü her insan gibi o da kaderinde olanları yaşayacaktır. Eğer kaderinde dert çekmek varsa çekecektir ki felek her zaman şaire dert çektirmiştir. Üstelik çektirdiği derdin devâsını da vermemiştir. Âşığın tek derdi, sevgiliden ayrı olmaktır. Felek onu sevgiliden ayırmış, yeniden vuslata erdirmemiştir.

---

[490] TOLASA, age, s. 402-403
[491] TOLASA, age, s. 404

Tasavvufta bu sevgili, Allah'tır. İnsan bezm-i elestten beri sevgiliden ayrıdır. Şairin bu hakîr, virâne yerde kalması ve dert çekmesi, Levh-i Mahfuzda yazılıdır. Kaderinden şikâyet ediyor gibi görünen şair, aslında cevabını bildiği soruları sormaktadır. Şair, bu dünyada dert çekip ahiret hayatında saadete ereceğini bilmektedir. Bir hadis-i şerifte, "Dünyada rahat yoktur", bir başkasında ise "Dünya âhiretin tarlasıdır" buyurulur. Bu iki hadisi göz önüne aldığımızda, tarlada ne kadar kalındığının değil, eve ne kadar mahsül götürülebildiğinin öneminin vurgulandığını görürüz. Nitekim bu dünyada zikri Allah olanın, tarlasına dert ekenin diğer dünyada saadet biçeceği bilinmektedir.

Beyitte çarh-devr, ok-derd, siper-devâ kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; her iki mısrada bulunan "neyüçün" kelimesi ile **istifham**; derd ve devâ kelimelerinde **tezat**; feleğin kişilerştirilerek ok atan ve dert veren bir insana benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; ok, siper, çarh, devr, derd, devâ kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. ددلـر توكـــل ايلـــه المه تحمـــل ايلـــه
بـــو ســوزه تاءمـــل ايلـــه كه كچـن بـــلا مزبلـــر

3. **Didiler tevekkül eyle eleme taḥammül eyle**
Bu söze te'emmül eyle ki geçen belā belürmez

"Eleme tahammül eyle, tevekkül eyle. Bu söze te'emmül eyle ki geçen belâ belürmez" didiler.

Elem (a.i.c. âlâm) : 1. ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddi ve manevi ızdırap

Tevekkül (a.i.) : işi Allah'a bırakıp kadere razı olma

Te'emmül (a.i. emel'den) : iyice, etraflıca düşünme

"Acıya katlan, işin sonrasını Allah'a bırak. Bu sözü iyice düşün ki geçen bela yeniden ortaya çıkmaz" dediler.

Bir önceki beyitte kaderin kendisine gülmediğini, hep acı çektiğini belirten şair, bu beyitte bazı kişilerden aldığı öğütleri söylemektedir. Şaire çektiği acıya

katlanması ve tevekkül etmesi gerektiği söylenmiştir. Tevekkül, her türlü tedbiri aldıktan sonra işi Allah'a bırakıp kadere razı olmaktır[492]. Kur'ân'da: "O zaman, Allah'tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın. Ve eğer sen, kaba, katı yürekli olsaydın, mutlaka senin etrafından dağılırlardı. Artık onları affet ve onlar için mağfiret dile ve işler konusunda onlarla muşavere et (danış). Azmettiğin zaman, artık Allah'a tevekkül et. Muhakkak ki Allah, tevekkül edenleri (Allah'a güvenenleri) sever[493]" buyurularak, tevekkülün tanımı yapılmaktadır. Şair, kaderine isyan ederek bir sonuca varamayacaktır. Kaderinde acı çekmek varsa çekecektir. Acıya sabredip Allah'ın bu sabreden kulunu görmesini bekleyecektir.

Tevekkül, tasavvufta her durumda Allah'a sığınma, vesvese, endişe halini yok edip insanı rahata kavuşturan Allah'a güven hali anlamlarına gelmektedir[494]. Şair, acılara karşı gösterdiği büyük sabır neticesinde rahata ereceğine inanmalı ve Allah'a yürekten güvenmelidir. Rahata kavuştuğunda çektiği acılar bir daha tekrarlanmayacaktır. Nitekim Kur'ân'da: "Ey inananlar! Sarsılmaz bir sabır ve namazla (Allah'tan) yardım dileyin! Unutmayın ki, Allah zorluklara karşı sabredenlerle beraberdir[495]." buyurulmaktadır.

Beyitte "eyle" kelimesinde **tekrir;** elem, belâ, tahammül kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. هله ای شکسته کوکلم ینه دردك ایله خوش کچ
که بو غم زمانسنده فراح و شیفا بلرمز

4. Hele iy şikeste göñlüm yine derdüñ ile ḫoş geç
Ki bu ġam zamānesinde feraḥ u şifā belürmez

İy şikeste gönlüm, hele bu gam zamânesinde ki ferah u şifâ belürmez, yine derdün ile hoş geç.

Ferah (a.i.) : gönül açıklığı, sevinç, sevinme
Şifâ (a.i.c. eşfiye) : hastalıktan kurtulma, iyi olma, sağalma
Hele: mâdem, mâdem ki

492 PALA, age, s. 492
493 Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Suresi, (3/159)
494 ULUDAĞ, age, s. 357
495 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, (2/153)

Ey kırık gönlüm mâdem ki bu keder devrinde sevinç ve iyi olma meydana gelmez, (o zaman) yine derdinle hoş geçin.

Tevekkül edip intizar hali içinde olan şair, en sonunda doğru yolun yine derdiyle dost olmak olduğuna karar vermiştir. Beyitte şifâ ve ferah sözcüklerini kullanan şair, kendisinin bedenen ve ruhen hasta olduğunu düşünmektedir. Kalbi kırılmıştır, bedenen de yorgun düşmüştür. İçinde bulunduğumuz devr-i kamer, şaire göre devr-i kederdir. Artık umutları tükenen şairin, kaderden şifa veya ferah beklentisi kalmamıştır.

Hem bedensel hem de ruhsal yönden bitkin, zayıf düşen âşığın, bu kötü ve dayanılmaz zamanlarında yanında olan tek şey derdidir. Yani, bir nevi acısını gören ve anlayan, acının zorluğunu farkeden tek dert ortağıdır. Uzun bir zamandır birlikte olması da şairde alışkanlık hali meydana getirmiş olabilir. Halk ağzında söylenilen "bükemediğin eli öpeceksin" fehvâsınca, şair derdiyle iyi geçimeye, onunla dost olmaya karar vermiştir.

Bir başka açıdan bakıldığında, derdi veren Allah olduğuna göre derdi de, derdi vereni de sevmek gereklidir. Yüce Allah en şiddetli belaları peygamberlerine, sonra onları takip edenlere vermiştir[496]. Said Nursî 17. sözde:

"Bırak biçare feryadı, belâdan gel, tevekkül kıl!

Zira feryat belâ-ender, hatâ-ender belâdır, bil!

Belâ vereni buldunsa, atâ-ender, safâ-ender belâdır, bil!

Bırak feryadı, şükür kıl manend-i belâbil, demâ keyfinden güler hep gül mül[497]." diyerek bu konunun önemini vurgulamıştır.

Şairin beyitte gönlüne seslenmesinde **nidâ ve tecrid**; gam-ferah, derd-şifâ kelimeleri arasında **tezat**; şikeste gönül-gam, derd-ferah u şifâ kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; gönül, derd, gam zamânesi, ferah, şifâ kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. دلكـــك بويســـــه شـــيخى ايشــــكنده جان ويرســـن

[496] http://www.sorularlaislamiyet.com/article/5088/en-siddetli-belalar-peygamberlere-gelmistir.html, (22.11.2014)

[497] http://www.sorularlarisale.com/makale/12020/birak_ey_bicare_feryadi_beladan_kil_tevekkul___zira_feryat_bela_ender_hata_ender_beladir_bil___bela_vereni_buldunsa_ata_ender_safa_ender_beladir_bil___birak_feryadi_sukur_kil_manendi_belabil_dema_keyfinden_guler_hep_gul_mul_aciklar_misiniz.html, (22.11.2014)

يــوزم اوررم دون و كـون اثــر دوعاء بلــــرمز

5. Dilegüñ buyısa Şeyḫī işiginde viresin cān
   Yüzüm ururam dün ü gün es̱er-i du’ā belürmez

Şeyhî, dilegün buyısa işiginde cân viresin. Dün ü gün yüzüm ururam, eser-i du’â belürmez.

Eser (a.i.c. âsâr) : **1.** nişan, iz, alâmet **2.** te’lif **3.** basılmış kitap **4.** hadîs-i şerif **5.** tarih, vakâyi kitabı **6.** bir kimsenin meydana getirdiği şey **7.** te’sir

Şeyhî, eğer isteğin buysa eşiğinde can versin. Gece gündüz yüzümü eşiğine sürerim, du’âmın bir etkisi olmaz.

Şeyhî, eğer (sevgilinin) isteği buysa (onun) eşiğinde can veresin. Gece gündüz yüzümü eşiğine sürerim, (ama yine de) duamın kabul olduğunu gösteren bir alamet belirmez.

Görüldüğü gibi beyitin günümüz Türkçesine iki farklı şekilde çevirisi olabilir. İlkinde, şairin sevgilinin eşiğinde can vermek istemesi kendi arzusuyla, ikincisinde ise sevgilinin arzusuyla olmaktadır. Sevgilinin isteğinin, âşığın kendi isteği yanında daha mühim olması ve şairin isteğinin, sevgilininkiyle aynı doğrultuda olması neticenin aynı olmasına neden olur. Her iki türlü de şair, gece gündüz sevgilinin eşiğine can vermek için yüzünü sürüp dua ettiğini, ancak duasının kabul olduğuna dair bir işaretin olmadığını belirtmektedir.

Şair, bir önceki beyitte dertleriyle iyi geçinmeye karar verdiğini belirtmişti. Ama bu durum divan şiirindeki sevgilinin, genel özelliklerine ters düşmektedir. Nitekim sevgili, âşığının devamlı acı çekmesini ve üzülmesini ister. Sevgilinin isteğinin bu olduğunu anlayan şair, beyitte sevgilinin kendisini öldürmesini istemektedir. Bunun için de sürekli sevgilinin eşiğinde dua eder.

“Eşiğine yüz sürmek” bir deyimdir. Sevgili ile âşık arasında sınır teşkil eden eşik, sevgilinin yüceliğinin, âşığın tevazusunun en uç noktalarda görüldüğü zemindir.

Âşığa göre eşikte ölmek, sonsuz bir hayata veya saadete kavuşmak demektir. Tam bir ağlama ve yalvarma yeri olan eşik, âşık için ölünebilecek en güzel yerdir[498].

Âşığın, felekler kadar yüksek olan eşiğe ulaşması çok zordur[499]. Eşiğe ulaşan âşık, burada bir köle ve dilenci gibi sürekli secde halindedir[500]. Şair de beyitte sevgilinin eşiğine gece gündüz yüzünü sürdüğünü, ona halini arz etmeye çalıştığını ve sevgilinin kendisine ihsanlarda bulunması için dua ettiğini belirtmektedir. Ama duaları kabul olmamakta, şair yine acılar içinde kıvranmaktadır.

Eşiğine yüz sürmek, secde ile alnını yere koymak anlamına da gelmektedir. Beyitte eşik, yüz sürmek, ve dua kelimeleri bizi namaz mazmununa götürür. Kulun Allah'a en yakın olduğu an, secde anıdır. Şair de beyitte, kulluk ettiği Allah'a secdede iken, yani en yakın anında kavuşmak istemektedir.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nidâ ve tecrid**; can vermek ve eşiğe yüz sürmek söz öbeklerinde **irsal-i mesel**, can vermek kelimesinin hem ölmek, hem de can atmak gibi anlamlara gelmesinden dolayı **kinaye**; dün ve gün kelimeleri arasında **tezat**; dilek-eser-i dua, işig-yüz urmak kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; Şeyhî, işig, dün ü gün, yüz urmak, eser-i dua kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.20. GAZEL 20[501]

Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün

1. Ṭāli' eger meded ḳılup yār ele gire bir nefes
   İki cihānı terk idem çün ki hevā durur heves

2. Cānuma pāy-bend idüp zülfi selāsilin direm
   Şükr ki bu delü göñül buldı belāya dest-res

3. Göñlüme gözi şıḥnesi dir ki ḳo zülfi baña baḳ
   Neyleye ḳara günlü çün gicede seyr ider 'ases

---

498 EREN, Abdullah, "Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgilinin Eşiği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S: 3 / 10, Kış 2010, s. 273-274
499 EREN, agm, s. 275
500 EREN, agm, s. 280
501 BİLTEKİN, age, s. 166

4. Gül yüzi bāġı būyını bād-ı ṣabādan almasa
Cān ḳuşına cihān evi gülşen ise olur ḳafes

5. Ḫāl ile lāle lebleri alınuñ āl itdügin
Ṭañlama ḳanda var ise ḳanda ḥarīṣ olur meges

6. Sīnede ‘ışḳ leşkeri uralı kūs-ı salṭanat
Âh ki yāra nālemüz gelmedi ġulġul-i ceres

7. ‘Ahd ü ḳarār-ı yārdan Şeyḫī tevaḳḳu’ eyleme
Kes sözi dünyede ṣafā bulmamış ola hīç kes

Şerh

١. طالع اكر مدد قيلوب يار اله كره بر نفس
اكى جهانى ترك ايدم چون كه هوا دورر هوس

1. **Ṭāli’ eger meded ḳılup yār ele gire bir nefes**
İki cihānı terk idem çün ki hevā durur heves

Eger tâli’ meded kılup, bir nefes yâr ele gire, iki cihânı terk idem. Çün ki heves hevâ durur.

Meded (a.i.) : 1. yardım, imdat **2.n.** aman, eyvah!
Hevâ (a.i.) : heves, istek, arzu; sevgi, hoşlanma
Heves (a.i.) : 1. arzu, istek **2.** gelip geçici istek

Eğer kaderim yardım eder de bir anlık (bile olsa) sevgili elime geçerse, iki dünyayı da terk ederim. Çünkü (bu benim) arzu(m)dur, istek(im)dir.

Tek isteği vuslata erişebilmek olan şair, kaderinden ümidini yitirmemiştir. Bir nefeslik bile olsa, sevgiliye kavuşacağı hususunda umutludur. Bu da ancak talihinin

yardımı ile olacaktır. Eğer talihi bir döneklik yapmazsa ve sözünü tutarsa, vuslata erişen şair, iki dünyayı da terkedeceğini belirtmektedir.

Beşeri aşk, ilâhi aşk için bir basamak olduğunda anlam kazanır. Şair beyitte beşeri aşktan değil, gerçek aşktan söz etmektedir. Bir başka beyitinde:

“Her bî-haber ne bile mahabbet safâsını

Nâ-merde ‘aşk derdi hevâ vü heves gelür[502]” diyerek kendisini bu namertlerden ayırmış, gerçek aşkın temizliğini ve mutluluk vericiliğini bilen biri olarak göstermiştir.

Tasavvufta, tek varlık olan Vacib’ül- vücud’a kavuşabilmek için geçici olan dünyayı ve dünya nimetlerini terk etmek gerektir. Şair, sevgiliye kavuştuğunda sadece dünyayı değil, ahireti bile terkedeceğini belirtmektedir. Bu, fenafillahtan sonraki bekâbillah makamıdır. Fenâfillah, Allah’ın varlığında fani olmak demektir. Bekâbillah ise, fani olan varlığın Allah ile sonsuz olması demektir. Bu makama erişebilen kişinin cennet bile umrunda değildir. Onun tek isteği, yüce sevgilinin yakınında, onunla birlikte olmaktır.

Ancak, beyitte “heves” ve “hevâ” kelimelerini kullanan şair, hala nefsinin isteklerine bağlı olduğunu belirtmek istemiştir. Hevâ, tasavvufta nefsin akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı eğilimi demektir[503]. Hala dünya heveslerine eğilimli olan şair, sevgiliye kavuştuğunda her şeyden vazgeçebileceğini belirtmektedir. Bunların arasında ahiret hevâsı da bulunmaktadır. İnsanların ahiretten en büyük beklentisi cennettir. Şair, sevgilinin didârını görebilmek için cennetten bile vazgeçmeye hazırdır.

Beyitte nefes ve heves kelimelerinde **cinas**; âşığın bahtla ilişkisi göz önüne alındığında tali’, meded, yâr, ele girse kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır.

٢. جانمه پاي بند ايدوب زلفى سلاسلن ديرم
شكر كه بو دلو كوكل بولدى بلايه دست رس

2. Cānuma pāy-bend idüp zülfi selāsilin direm
Şükr ki bu delü göñül buldı belāya dest-res

---

[502] AKARSU, Kamil, *Adına Aşk Dediler (Divan Şiirimizden Metin Şerhi Örnekleri),* Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 45-46

[503] ULUDAĞ, age, s. 165

Zülfi selâsilin cânuma pây-bend idüp şükr ki bu delü gönül belâya dest-res buldı direm.

Pây-bend (f.b.i.) : 1. ayakbağı, payvant **2.** köstek **3.** mani, engel
Dest-res (f.b.i.) : elerme, kuvvet ve zenginlik

Saçlarının silsilesini canıma ayakbağı edip (edeli) şükür ki bu deli gönlün belaya eli erişti derim.

Sevgilinin saçlarının zinciri, şairin canına ayakbağı olmuştur. Yani, aşktan deliye dönen şairi bir nevi kendisine bağlamıştır. Şair ise buna şükretmektedir. Çünkü sevgilinin ayağına bağladığı zincir, onu sevgiliye, belalara ulaştıracak en önemli tutanaktır.

Tasavvufta çokluğu nedeniyle saç, kesrettir ve kesret zinciri şairin ayağına dolanmıştır. Can ise kişiyi hayata bağlayan bir unsurdur. Âşık için can değil, gönül önemlidir. Çünkü Allah'ın tecellisi canda değil, her şeyiyle bir hissetme mekanizması olan gönülde tecelli etmektedir. Şairin beyitte mutlu olmasının iki nedeni vardır. Bunlardan ilki kesret zincirinin şairin gönlüne değil canına bağlanması, ikincisi ise kesret olmadan vahdet olmayacağının bilincinde olan şairin belaya tutulmasıdır.

Tasavvufta silsile, genel olarak halkın ilahi huzura yönelmesi demektir[504]. İlâhi huzura yönelen bir kişi, belalardan emin olur ve şükreder. Çünkü onun belalara karşı elini ayağını bağlayan bir gücü olduğunu hisseder.

Beyitte pây ve dest kelimeleri arasında **tezat**; zülfün zincire benzetilmesinde **teşbih**; zülfi selasil-deli gönül, canuma-belaya kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; eskiden delilerin zincire vurulmasına gönderme yapılmasında **telmih**; anlam bakımından can, zülf, selasil, pay-bend, deli gönül kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulnmaktadır.

٣. کوکلمـــه کـوزی شحنســـــىديـــر که قـو زلفـــى بکـــا بـــاق
نيليـــــه قـره کونلـــــى چون کيجـــده ســـير ايـــدر عســـس

3. Göñlüme gözi şıḥnesi dir ki ḳo zülfi baña baḳ

504 ULUDAĞ, age, s. 320

Neyleye ḳara günlü çün gicede seyr ider ‘ases

Gözi şıhnesi gönlüme zülfi ko, bana bak dir ki kara günlü neyleye çün ‘ases gicede seyr ider.

Şıhne, şahne (a.i.) : 1. inzibat memuru, emniyet memuru **2.** harmanlara nezâret eden kimse

‘Ases (a.i.) : gece devriye gezen, gece bekçisi

Gözünün zabıtası gönlüme saçımı bırak, bana bak der. Ancak kara günlü (bahtsız) ne yapsın, gece bekçisi geceleri dolaşır.

Beyitte, sevgilinin gözünün zabıtası ile şair karşı karşıya gelmiştir. Sevgilinin saçlarına bakakalan şaire inzibat memuru kızmış, saçına değil yüzüne bakmasını söylemiştir. Ancak şairin gönlü, karanlıklar içinde kalmış, hiç gün yüzü görmemiştir. Beyitte geçen kara günlü kelimesi, kara bahtlı anlamına da gelir. Şair, sevgilinin saçlarının renginden ve talihinden dolayı kendisini gece bekçisine benzetmiş ve gece bekçisinin işinin geceleri olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Sevgilinin saçı, rengi dolayısıyla geceye benzetilir[505]. Âşığın gönlü de bu gecede dolaşan bir ases gibidir. Şair, hem burada asılıdır, hem de görev yeri burası olduğu için asayişi sağlamak amacıyla sevgilinin saçını rakiplere karşı korumaktadır.

Kelime anlamı “yük, azık, düşmanlık, at sürüsü” gibi farklı anlamlara gelen şıhne, IX. yüzyıldan sonra bir bölge veya şehrin asayişinden sorumlu kişi anlamına karşılık gelen bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır[506]. Sevgilinin yanağının, yüzünün, dudağının yani heyet-i umumiyesinin asayişinden sorumlu olan şey gözüdür. Emniyeti bozacak bir durumda kullandığı silahı ise, kılıç veya oktur. Ayrıca şair, kelimenin ilk anlamlarına da işaret ederek gözün düşmalığını belirtmek istemiş olabilir.

Tasavvufi açıdan; bakmayı bilmeyen göz, insanı kesret âlemine bağlar. Tasavvufta saç kesret, yanak ise vahdettir. Şairin gönlü, sevgilinin saçına baktığından kesrete dönüktür. Ancak aldığı uyarılar yüzünü vahdete, yanağa veya yüze, yani vahdete çevirmesini söylemektedir. Burada şıhne, şeyh olabilir. Şairin aşağıdaki

---

[505] PALA, age, s. 418

[506] MERÇİL, Erdoğan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Şahne” Maddesi, C: 38, s. 292

beytinde kullandığı şahne veya şıhne kelimesi, ulaşmak istediği hedeften sapmasına neden olacak dünya zevkleri olarak açıklanmıştır.

"Çeksün nihân sürâhiyi sûfi-i savma'a
N'ola giceyse şahne işidür 'ases gelür[507]"

Beyitte, gün ve gice kelimeleri arasında **tezat**; kara günlü deyiminde **irsal-i mesel**; gün kelimesinin kader, talih baht anlamlarında da kullanılabilmesinde **iham**; gözün şıhneye, gönlün 'asese benzetilmesinde **teşbih**; gice 'ases, şıhne kelimeleri arasında ilk; zülf, göz, gönül, kara günlü, gice kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. کول یوزی باغی بوینی باد صبادن الماسه
جان قوشنه جهان اوی کولشن ایسه اولر قفس

4. **Gül yüzi bāğı būyını bād-ı ṣabādan almasa**
Cān ḳuşına cihān evi gülşen ise olur ḳafes

(Can kuşu) gül yüzi bagı bûyını bâd-ı sabâdan almasa, cân kuşına cihân evi gülşen ise kafes olur.

(Can kuşu), gül yüzünün bahçesinin kokusunu sabah rüzgârından almazsa, can kuşuna dünya evi, gül bahçesiyse, kafes olur.)

Âşığın canının kuşa benzetilmesi, onun sevgilinin gözüne, kaşına, saçına avlanması ve tenin bir kafes olarak düşünülmesindendir[508]. Eğer can kuşunun meskeni gülşen ise, şair burada bülbüldür. Can eğer bülbül ise, avlanma gibi bir durumu yoktur. Sevgilinin yüzü bağ ve bahara, yüz güzelliği gül bahçesine, endamı da bir güle benzetildiğinden âşık, gam kafesinde tutsak bir bülbül olur[509].

Şaire göre, eğer can bülbülü sabah rüzgârından, sevgilinin gül yüzünün bahçesinin kokusunu almazsa bulunduğu yer ona gül bahçesi değil, kafes olacaktır. Sabah rüzgârı şiirlerde sevgilinin saçının kokusunu taşıyan, dağıtan, yayan bir unsur olarak geçmektedir[510]. Şair, sabah rüzgârının sevgilinin kokusunu getirmediği gün,

---

507 AKARSU, age, s. 46-47
508 TOLASA, age, s. 332
509 TOLASA, age, s. 332
510 PALA, age, s.417

hayatın kendisine zindan olacağını ifade etmektedir. Şairin aynı konuda bir beyiti daha vardır:

“Can bülbülü teferrüç-i didâr kılmasa

Firdevs bustânı gözine kafes gelür” Bu beyitte de sevgilinin yüzünü seyretmek, cennete gitmekten daha üstün tutulmaktadır. Her iki beyitte de sevgilinin yüzünün güzelliğinden bahsedilmiştir. Bilindiği gibi Allah’ın bütün sıfatlarıyla tecelli ettiği yer, insanın yüzüdür. Hak aşığının tek gayesi de didar görmek, yani Cemâlullâh’tır[511]. Dünyada tecellileri görmeyen, fark edemeyen insanlar da bir nevi kafesin içindedir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.): “Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir[512].” buyurmuşlardır. Beyitte şair sevgilinin yüzünün kokusunun bile, içinde bulunduğu fani dünyanın gül bahçesi olmasına yeteceğini belirtmektedir.

Beyitte gül yüzi-can kuşu, bağ-cihan, bâd-ı saba-gülşen kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; canın kuşa, yüzün gül bahçesine, dünyanın eve, gülşene ve kafese benzetilmesinde **teşbih**; gül, bağ, bûy, bâd-ı sabâ, gülşen, kuş kelimelerinde ilk; can kuşu, cihan evi, kafes kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. خال ایلـــه لالـه لبلـــــری النـــك آل ایتــــــدكن
طكلمـــا قنـــده وار ایســـه قنـــده حـــریص اولــر مكـس

5. Ḫāl ile lāle lebleri alınuñ āl itdügin
Ṭañlama ḳanda var ise ḳanda ḥarīṣ olur meges

Hâl ile lâle leblerün alınun âl itdügin tanlama. Meges kanda var ise kanda harîs olur.

Hâl (f.a.i.) : vücutta husûle gelen nokta, ben

Kand (a.i.) : şeker, şeker kamışının donmuş usâresi

Harîs (a.s. hırs’dan) : hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli

Meges (f.i.) : sinek

---

511 AKARSU, age, s. 44-45
512 http://www.dinimeseleler.com/soruCevapDetay.aspx?ur_id=2633, (02.12.14)

Beni ile lâle (gibi) dudaklarının kırmızısının hilesine şaşırma. Sinek, nerede varsa şekere düşkün olur.

Divan şiirinde sevgilinin beni, kara bir sinek olarak tahayyül edilir. Tatlı yanağı ve dudağı da, şekere veya bala benzetilir. Bu siyah ben, sevgilinin ya yüzünde bir yerde ya da dudağın hemen kenarındadır[513].

Lâle, kırmızı renginden dolayı sevgilinin dudağına benzetilen bir unsurdur[514]. Ayrıca ortasındaki siyahlık da sevgilinin yanağındaki siyah bene benzetilir[515]. Şaire göre, sevgilinin dudağı ile benlerinin durumu, sanki şekerin başına sineklerin üşüşmesi gibidir. Tat ve lezzet bakımından güzel olan şeker, sinekler tarafından cazip görülen bir maddedir. Öyle ki lezzet yönünden şekere benzeyen dudağın tadını bilen sinekler, yani benler dudağın etrafını kaplamaktadır. Şaire göre, bu iki unsurun yan yana gelmesinde bir hile vardır. Sevgilinin yüzüne ilk olarak bakıldığında, can bağışlayan ve en önemli güzellik unsurlarından biri olan dudağın etrafındaki karalık, sinek olarak görülebilir. Ama bunda da şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü sinek, elbetteki şekerin bulunduğu yerde olacaktır. Ayrıca "kanda" kelimesini insan vücudundaki hayati sıvı, yani "kan" anlamıyla ele aldığımızda, sineğin kana olan temayülü de ortaya çıkmış olur.

Şair beyitte, şeker kamışını kullanarak neye bir gönderme yapmış olabilir. Çünkü sevgilinin bal gibi dudağı anıldıkça, âşık ney gibi feryad eder[516].

Beyitte, hile yapan ben ve lâle dudaklardan kasıtın parça-bütün ilişkisiyle sevgili olmasında **mecâz-ı mürsel**; birisi zarf, diğeri isim olan kanda kelimelerinde **cinas ve tekrir**; ilk mısrada "al" hecesinin tekrarlanmasında **aliterasyon**; ilk ve ikinci mısrada geçen "â" sesinde ise **asonans**; benin sineğe, dudağın lâleye ve şekere benzetilmesinde **teşbih**; hâl, lâle, leb, al, kand kelimelerinde ilk; meges, kand, haris kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. سـيندە عشـق لشـكرى اورلـى كـوس نـتسـلط

آه كه يـارە نـالموز كلمـدى غلغـل جـرس

[513] PALA, age, s. 328
[514] KARTAL, age, s.76
[515] KARTAL, age, s. 55
[516] TOLASA, age, s. 256

6. **Sīnede ‘ışḳ leşkeri uralı kūs-ı salṭanat**
Âh ki yāra nālemüz gelmedi ġulġul-i ceres

‘Işk leşkeri sinede kûs-ı saltanat uralı, âh ki yâra nâlemüz gulgul-i ceres gelmedi.

Kûs (f.i.) : kös, eski savaşlarda, alaylarda deve veya araba üzerinde taşınarak çalınan büyük davul

Saltanat (a.i.) : 1. sultanlık, padişahlık, hükümdarlık **2.** bolluk ve zenginlik, şatafatlı hayat

Ceres (a.i.) : 1. çan **2.** hayvanın boynuna takılan çıngırak **3.** zindan

Aşk askeri, gönülde saltanatının davuluna vurduğundan beri, ah ki, sevgiliye inleyişimiz çıngırak sesi olarak (bile) gelmedi.

Eski Türk devletlerinde davul, saltanat alâmetlerinden biriydi ve ancak bir hükümdar davul vurdurabilirdi[517]. Beyitte de sultan olan sevgili, âşığın gönlünü ele geçirmiş ve saltanat davuluyla zaferini ilan etmektedir. Burada davula vuran asker ise, şairin gamıdır. Sevgili, âşığın gönlünü gamı ile harab eder ve ele geçirir. Davulun sesi, o kadar kuvvetli çıkmaktadır ki aşığın feryatları onun yanında bir çıngırak sesi gibidir. Bu yüzde sevgili âşığın feryadını duymaz ve onun halinden anlamaz.

Kervanın önemli bir rol oynadığı eski hayat sisteminde kervan, göçeceği zaman yolculuk edenleri uyarmak amacıyla hayvanların boynuna çıngırak takılırdı. Âşığın gönlünün, sevgilinin peşinden gitmek istemesi de bir kervana benzetilir. Bu kervanın çıngırağı da âşığın ah ve feryatlarıdır[518].

Ayrıca kûs, edebiyatımızda gök gürlemesi veya aslan kükremesine de benzetilir[519]. Sevgilinin saltanatının davulunun sesi o kadar güçlüdür ki şairin feleğe gönderdiği ahların bu gök gürültüsü yanında hiçbir tesiri olmaz.

517 ALTUNMERAL, Mehmet, “Abdî’nin Gül ü Nevrûz’unda Mûsîki Terimleri”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2011, C: 9, S: 2, s. 328
518 PALA, age, s.103
519 SEFERCİOĞLU, M. Nejat, “Divan Şiirinde Musikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı”, e-kaynak: http://www.geocities.com/mseferciogluImakaleler/divansiirindemusiki.htm, s.22

Şairin feryadında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da şudur: Âh kelimesinin eski yazı ile imlası bir elif ve sonrasında gelen güzel he iledir. Eğer el kaldırılmadan yazılırsa elifin üst kısmına bir yuvarlak çizilir ki bu da bayrağı veya sancağı andırır[520]. Beyitte de sevgili, şairin gönlünü ele geçirmiş ve sancağını dikmiştir. Sancağı ise şairin gökyüzüne gönderdiği, arkasında kıvılcımlarından bir çizgi bırakan ateş topu, yani ahıdır.

Beyitte aşkın askere, sinenin ele geçirilen bir yere benzetilmesinde **teşbih**; ışk leşkeri-nâlemüz, kûs-ı saltanat-gulgul-ı ceres kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; anlam bakımından ilişkili olan kûs, saltanat, uralı, leşker kelimelerinde ilk, yâr, ışk, sine, nâle kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. عهد و قرار یاردن شیخی توقع ایلمه
کس سوزی دنیده صفا بولمامش اولا هیچ کس

7. ‘Ahd ü ḳarār-ı yārdan Şeyḫī tevaḳḳu’ eyleme
Kes sözi dünyede ṣafā bulmamış ola hīç kes

Şeyhî ‘ahd ü karâr-ı yârdan tevakku’ eyleme. Dünyede safâ bulmamış ola hiç kes, sözi kes.

Şeyhî ‘ahd ü karâr-ı yârdan tevakku’ eyleme. Sözi kes, dünyede hiç kes safâ bulmamış ola.

Kes (f.i.c. kesân) : kimse, kişi
Tevakku’ (a.i. vuku’dan) : bekleme, umma, umulma; arzu etme, isteme

Şeyhî, sevgilinin sözünden ve kararından umut etme. Dünyada rahatlık bulmamış olan kimseyle sözü kes (konuşmayı bırak).

Şeyhî, sevgilinin sözünden ve kararından umutlanma. (Sevgiliyle) konuşmayı bırak, (verilen) sözü unut, (şu) dünyada hiç kimse gönül rahatlığı bulmamıştır.

[520] AKARSU, age, s. 16

Divan şiirinde görevi âşığa her türlü eziyeti yapmak olan sevgili, hiçbir zaman verdiği sözde durmaz, ahd ü vefâ ehli değildir. Buna rağmen âşık, her seferinde sevgilinin sözüne inanır, isteklerinin gerçekleşeceği hususunda ümidini yitirmez. Beyitte şair, kendisine seslenerek artık sevgilinin sözüne inanmayacağını ifade etmektedir.

Beyitin iki türlü çevirisi olabilir. Eğer ilk çeviri çerçevesinde ele alırsak; şaire göre, kendisi dahil diğer âşıkların da ahını alan sevgili, dünyada safa, gönül rahatlığı bulmamıştır. Bu yüzden de onunla konuşmasına artık gerek yoktur. Söz, hem konuşma hem de ahd anlamlarına gelmektedir. Şair beyitte, her iki anlamı da kullanmıştır. Artık sevgiliyle konuşmayacak ve artık onun sözüne kanmayacaktır. Çünkü aldığı sözün vefasının olmadığını bilmektedir.

İkinci çeviri neticesinde ise, sevgilinin sözünü tutmayışından dolayı safâ bulamayan, şair de dâhil olmak üzere bütün âşıklardır. Şair kendisine bir nevi: "konuyu daha fazla dillendirme, sevgili sadece sana değil, bütün âşıklara söz vermiş ve sözünü tutmamıştır, tek üzülen sen değilsin, bu dünyada bütün âşıklar kederlidir" demektedir.

Tasavvufî açıdan baktığımızda ise, mutlak sevgiliden, yani yüce Allah'tan ayrı olan sâlik, bu dünyada safa bulamaz. Âşıkların bu dünyada sevgiliye kavuşması mümkün değildir. Vade, bu dünya için değildir. İmtihanı geçen insan, ahirette sevgiliye kavuşur ve safa bulur.

Beyitte ahd, karar, söz kelimeleri arasında **tenasüp**; şairin başka bir insan gibi kendisine seslenmesinde **tecrid**; biri fiil, biri isim olan kes kelimesinde **cinas** sanatı bulunmaktadır.

2.2.21. GAZEL 21[521]

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1. Yüzüñ ki neyyir-i a'ẓam bigi münevver imiş
   Göñül göginde uyanuḳ o nīk-aḫter imiş

2. Cihān içinde cemālüñ naẓīri ehl-i naẓar
   Neẓārelerde bulınmaz ne ḫūb manẓar imiş

[521] BİLTEKİN, age, s. 167

3. Şular ki bulmış ola fetḥ-i bāb vaṣluñdan
   Ḫuceste nuṣreti vü ṭāli'i muẓaffer imiş

4. İ nice biñ ḳulı bir kem ḳıl ile bende ṣalar
   Kemendi hindū ṣaçuñuñ 'aceb dil-āver imiş

5. Çemende serv ser-efrāz olup ṣalınduġı bu
   Ki ya'ni ḳaddüñ ile eydeler ber-ā-ber imiş

6. Ṣabā çü zülfüñe uġrar geçer 'abīr ṣaçar
   Meger k'o nāfe-i müşg-i Ḫoten mu'anber imiş

7. Ḳalan lebüñle yüzüñ ḥasretine Şeyḫī'nüñ
   Gözinde şāhid ü şem' ü şarāb u sāġar imiş

Şerh

١. يــوزك كه نـــير اعظم بكـــى منـور ايمـش
كوكــل كوكنـــده اوينـــق او نيـــك اخـــتر ايمـش

1. **Yüzüñ ki neyyir-i a'ẓam bigi münevver imiş**
   Göñül göginde uyanuḳ o nīk-aḫter imiş

Yüzün ki neyyîr-i a'zam bigi münevver imiş. Gönül göginde uyanık o nîk-ahter imiş.

Neyyîr-i a'zam: astr. : Güneş
Nîk-ahter (f.b.s.) : yıldızı iyi, talihli, mutlu

Yüzün ki Güneş gibi parlakmış. Gönül göğünde uyanık o talihliymiş.

Gazel “ş” harfinin ilk gazelidir. Bilindiği gibi harflerin ilk gazelleri tasavvufî mana çerçevesinde yazılır.

Yüz, sevgilinin güzellik unsurlarının en başında yer almaktadır. Çünkü o yanak, dudak, kaş, göz, kirpik, hal, hatt gibi diğer güzellik unsurlarını içinde barındırır. Sevgilinin yüzü, parlaklığı, ışık saçması ve saflığı gibi özellikleriyle güneşe benzeyen ya da benzetilen olur[522]. Şair de beyitte, sevgilinin yüzünü güneşe benzetmiştir. Sevgili, güneş gibi ulaşılmazdır, etrafa yaydığı ışık bütün âşıkların hayat kaynağıdır.

İnsan, dünyada Allah’ın zatını göremez, ancak O’nun azamet ve kudretinin tecellilerini görebilir. Güneş de bu tecellilerden biridir. Adn cennetine girmeye muvaffak olan müminler, orada Allah’ın cemâlini bir nur perdesi arkasından göreceklerdir. Şair beyitte kullandığı “-mış” rivayet ekiyle: “Bulutsuz bir günde güneşi görmekte bir zorluğunuz olur mu?” “İşte Rabbiniz’i de bu rahatlık ve netlikte göreceksiniz[523]” hadisine telmihte bulunmaktadır. Ayrıca Peygamber Efendimiz de, kâinatın hidayet güneşidir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz, Allah’ın Hâdi ism-i şerifiyle insanları doğru yola sevketmeye çalışmıştır.

Eski astronomiye göre dünyanın etrafında dönen güneş, dördüncü kat göktedir. Diğer gezegenlere nazaran o, sultan olarak addedilir[524]. Şair, sevgilinin güneş gibi parlak yüzünün gönül göğünde en şanslı yıldız olduğunu belirtmektedir. İkinci mısrada kullanılan “uyanık” kelimesinin bir gözü açık, bir de uyku halinde olmayan anlamları vardır. İnsanlar güneş doğduğunda uyku halinden çıkıp uyanırlar. Şairin gönlünü de uyandıran sevgilinin güneş gibi parlak yüzüdür. Ayrıca güneş doğduğunda yıldızlar kaybolur. Bütün yıldızların içinde en parlak ışığa sahip olan güneş, onların içinden en şanslı olanıdır.

Beyitte sevgilinin yüzünün güneşe, gönlün ise gökyüzüne benzetilmesinde **teşbih**; neyyir-i a’zam, gök, nik-ahter, münevver kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. جهان ايچنـــده جمالـك نظـــيرى اهل نظـر
نظـــارلرده بولنمـــــاز نـه خـوب منظـر ايمـش

[522] TOLASA, age, s. 209
[523] http://semerkanddergisi.com/yuce-rabbimizi-nasil-gorecegiz/, (02.12.14)
[524] PALA, age, s.194-195

2. **Cihān içinde cemālüñ naẓīri ehl-i naẓar**
Neẓārelerde bulınmaz ne ḫūb manẓar imiş

Ehl-i nazar, cihân içinde cemâlün naziri nezârelerde bulınmaz, ne hûb manzar imiş.

Nezâre (a.i.) : bakma, seyir; **(nezzâre):** seyirci, seyreden, bakan. Nezaret eden, müfettiş, mürakabe ve kontrol eden. Vekillik eden

Ehl-i nazar: bakmasını bilen, bakış sahibi; zahir ehli, nazariyatçı

Ey bakmasını bilen (bilmeyen), dünyada (sevgilinin) yüz güzelliğinin benzeri, bakışlarla bulunmaz, ne kadar güzel bir yüzmüş.

Şair beyitte, sevgilinin yüzünün güzelliğini övmektedir. Ona göre dünyada sevgilinin yüzünden daha güzel bir manzara yoktur. Seyir yerlerine ilkbahar mevsiminde çıkılır. İlkbahar, sevgilinin de en güzel olduğu ve âşıklara kendisini gösterdiği mevsimdir. Divan şiirinde gül olan sevgili, bu mevsimde en taze halini alır. Güneşin ışınlarıyla rengini alan lal dudakları, bu mevsimde olgunlaşır. Bütün bu özellikleriyle sevgilinin yüzü o kadar güzel bir manzara arz eder ki böyle bir manzara başka hiçbir yerde bulunmaz.

Dünyadaki bütün güzellikler, yüce Allah'ın bir tecellisidir. Bu tecellinin aks ettiği en güzel yer de sevgilinin yüzüdür. Ehl-i nazar, tasavvufta hakikate akılla ulaşabileceği kanısında olanlar demektir.[525] Nazariyât ile Allah'ın güzelliği bulunamaz. İnsan, Allah'ın yeryüzündeki tecellisinin güzelliğini akıl yoluyla keşfedemez. Şair nazar ehli olanlara bir uyarı da bulunarak kalpleriyle hareket etmelerini, böylece güzelliklerin en güzelini göreceklerini belirtmektedir. Nitekim bir çiçeğin açışında, renginde, bir kuşun ötüşünde vs., yani bütün dünya güzelliklerinde insan, Allah'ın asgari tecellisini görür. Tümevarım yoluyla güzelliğin kaynağı düşünüldüğünde ise, akla hayale sığmayacak, kelimelerle anlatılamayacak bir güzellikle karşılaşılır.

Beyitte nazar, nazîr, nezâre, manzara kelimeleri arasında zengin bir **iştikak**; cemâl-manzar, ehl-i nazar-nezâre kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; cemâl,

[525] ULUDAĞ, age, s. 119

hûb, manzar ve nazar, nazîr, nezâre, manzar kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. شــولر كه بـــولمش اولا فتـــح بــاب وصـــــلكدن
خجســـته نصـــــــرتی و طــالع مظفــر ايمــش

3. **Şular ki bulmış ola fetḥ-i bāb vaṣluñdan**
Ḫuceste nuṣreti vü ṭāli'i muẓaffer imiş

Şular ki vaslundan feth-i bâb bulmış ola. Nusreti huceste vü tâli'i muzaffer imiş.

Feth-i bâb: kapının açılması, ilahi yardım

Huceste (f.i.) : 1. uğurlu, meymenetli; hayırlı, saadetli, kutlu 2. kadın adı

Nusret (a.i. nasr'dan) : 1. yardım 2. Allah'ın yardımı 3. başarı, üstünlük 4. erkek adı

Muzaffer (a.s. zafer'den) : 1. zafer, üstünlük kazanmış, üstün 2.i. erkek ve kadın adı

Şunlar(ın) (sana) kavuşmasından (anlaşılıyor ki) kapının açılışını bulmuş olmalılar. (Onların) Kutlu başarısı ve üstün bir kaderi varmış.

Şairin beyitte "şular" olarak kastettiği, bahtı açık olan, Allah'ın kendisine yardım ettiği kullardır. Şair, seyr-i sülük yolundaki sâliklerin Allah'a kavuştuklarını, demek ki nefislerini körelterek, dünya zevklerinden vazgeçerek, doğru yolu bulduklarını belirtmektedir.

Mutlak sevgiliye kavuşmak, O'nun dışındaki herşeyden, yani âlemden vazgeçmekle mümkün olur. "Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim." hadis-i şerifinde Allah ve kul arasındaki iletişim anlatılmaktadır. Eğer kul, Allah yolunda bazı fedakârlıklar yapıp O'nun yolundan ilerlemeye karar verirse, Allah da o kulundan "feth-i bâb", yani ilâhi yardımını esirgemez. Allah'ın inayetiyle, rahmetiyle vuslata erişen kul, acizlikten çıkarak, zafer kazanmış bir kişi mertebesine yükselir.

Allah, El-Fettâh ism-i şerifince açılmaz kapıları açandır. Kul, O'nun kapısında gönül gözü kör, ayağı topal bir dilenci gibidir. "Ey kapılar açan Allah'ım, bizim için hayırlı kapılar aç[526]." diye dua eden kuluna cevaben Yüce Allah, onu kapıların arkasında bırakmaz, hayırlı kapılarını açar.

Beyitte feth, muzaffer ve nusret kelimelerinde anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. ای نجه بك قولی بر كم قل ایله بنده صلر
كمندی هندو صچك عجب دل آور ایمش

4. **İ nice biñ ḳulı bir kem ḳıl ile bende ṣalar**
Kemendi hindū ṣaçuñuñ 'aceb dil-āver imiş

İ nice bin kulı bir kem kıl ile bende salar. 'Aceb hindû saçunun kemendi dil-âver imiş.

Kem (f.s.) : 1. az, eksik **2.** fena, kötü; bozuk
Dil-âver (f.b.s.c. dilâverân) : 1. yiğit, yürekli **2.i.** erkek adı

Ey, bin kulu incecik bir kıl ile bağlayan (sevgili). Acaba kara saçlarının bağı (bu kadar mı) yiğitmiş?

Divan edebiyatında sevgilinin saçları, uzun, dağınık ve kıvrım kıvrımdır. Sevgilinin av aletlerinden biri olan saç, âşığı avlamada bir kemend görevi üstlenir. Sevgili, saçlarını kemend yapıp âşığın boynuna atar. Bu şekilde âşıklar, sevgilinin saçında asılı kalırlar.

Şaire göre sevgilinin bir kılı bile, bin yiğidi kendisine kul etmeye yeter. Beyitte "bende" kelimesini kullanan şair, "bend" ve "bende" kelimelerinin ikisini de kastederek bir kelime oyunu yapmıştır. Sevgili, saçlarıyla aşığa hem bend atar, hem de âşıkları kendisine kul eder. Ayrıca "kem" kelimesi burada azlık, incelik ; hem de "fena, kötü" anlamlarına gelmektedir. Şair ayrıca gönül avlayan sevgilinin saçının fenalığını da dile getirmiştir.

---
[526] http://www.birlikvakfi.org/esma/yazilar/fettah.html, (02.12.14)

Bir saçla binlerce kulu kendine aşık etmesi veya binlerce kişiyi bağlaması şaire göre büyük bir yiğitlik nişanıdır. Ancak çok şaşılacak bir yiğit bunu başarabilir.

Beyitte sevgilinin saçının birkaç kılı ile bin âşığı bağlamasında **mübalağa**, kem ve bende kelimelerinde **tevriye**; bin ve bir-kem kelimeleri arasında **tezat**; bende-kemend, kıl-dil-âver kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; kıl ve kul kelimeleri arasında **cinas**; kem ve kemend kelimelerinde **cinâs-ı nâkıs**; acep ve nice kelimeleri ile **istifham**; kıl, kemend, bende, hindû, saç kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. چمنـده سـرو سـرافراز اولـوب صـلندغى بـو
كه يعـنى قـدك ايلـه ا يـدلر بـرابر ايمـش

5. Çemende serv ser-efrāz olup ṣalınduġı bu
Ki ya'ni ḳaddüñ ile eydeler ber-ā-ber imiş

Çemende bu serv ser-efrâz olup salındugı ki ya'ni kaddün ile ber-â-ber imiş, eydeler.

Ser-efrâz (f.b.s.) : başını yukarı kaldıran, yükselten, benzerinden üstün olan

Yeşillikte selvinin başını yukarı kaldırıp salındığının (anlamı, sebebi) "yani bu boyun ile aynıymış" desinler diye imiş.

Divan edebiyatında adından en çok söz edilen ağaç olan selvi, sevgilinin boyu için hem benzeyen hem de benzetilen bir unsurdur. Yaz kış yeşil kalan, bir süs ağacı olan selvinin hafif rüzgârla salınışı, sevgilinin boyuna ve yürüyüşüne benzetilir[527]. Uzunluğu ve düzlüğü bakımınlarından da sevgilinin boyuna benzeyen selvi ile sevgilinin boyu karşılaştırıldığında, sevgilinin boyu her zaman galip gelir. Beyitte selvi, sevgilinin boyuna özenmiştir. Onun boyu gibi uzun ve mevzun olmak için başını dikmiş, salınmıştır.

Serv-i ser-efrâz, başı yüksekte olan selvidir. Sevgilinin de başı yüksektedir, hatta feleklere değebilir. Bu yüzden beli bükülmüş, iki büklüm olan âşığı görmez.

527 PALA, age, s. 436

Şair çemenlikte başı yüksekte olan selviyi gördüklerinde sevgilinin boyuyla aynı desinler demektedir. Normal bir insanın boy ölçüleri elbetteki bir selvi kadar olamaz. Şair burada mübalağa yaparak sevgilinin uzun ve düzgün boyunu övmeye çalışmıştır.

Sevgilinin boyunun selviye benzetilmesinde **teşbih**; selvinin, sevgilinin boyuna benzemek için başını dikmesinde ve salınmasında **hüsn-i talil**; serv-i ser-efrâz ile sevgilinin boyu kastedildiğinden **açık istiare**; çemen, serv-i ser-efrâz, salındugı kelimelerinde ilk; kadd, serv-i ser-efrâz, salındugı kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. صــــبا چو زلفكـــــه اوغرر كچـر عبــــير صـچر
مكـر كه او نافــه مشـك ختــن معنــــبر ايمــش

6. Ṣabā çü zülfüñe uġrar geçer ‘abīr ṣaçar
Meger k'o nāfe-i müşg-i Ḫoten mu’anber imiş

Sabâ çü zülfüne uğrar geçer ‘abîr saçar Meğer k’o nâfe-i müşg-i Hoten mu’anber imiş.

‘Abîr (a.i.) : 1. güzel koku **2.** bir ilaç terkibi

Nâfe (f.i.) : 1. misk ahusu denilen bir hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku **2.** derisinden kürk yapılan hayvan postu **3.mec.** güzelin, sevgilinin saçı

Sabah rüzgârı ki saçına uğrar geçer, güzel koku saçar. Meğerki o Hotan miskli saçı anber kokuluymuş.

Şair beyitte, sabah rüzgârının etrafa yaydığı kokunun kaynağının sevgilinin saçı olduğunu belirtmektedir. Âşığa göre, sabah rüzgârı misk veya anber kokuludur. Bu kokusunu da, sevgilinin saçlarından alır. Şair her sabah, sabah rüzgârının sevgilinin mis kokulu saçından bir tutam koku getirmesini bekler. Bu rüzgâr, bir nevi haberci niteliğindedir. Âşık ile maşuk arasındaki haberleşme mektup, ferman gibi somut öğelerle değil, koku ve ah gibi soyut kavramlarla yapılmaktadır.

Hatâ ve Hıta gibi adlarla da anılan Hoten, misk ahularının çok olduğu, miskin buradan diğer ülkelere nakledildiği bir bölgedir. Böyle oluşu da bu bölgenin değerini

artırır ve şiirlerde genellikle bu yönüyle ele alınır[528]. Abirin bir ilaç terkibi olması da kokunun âşıkları iyileştirici ve sakinleştirici özelliğinin olmasından dolayıdır.

Beyitte sabah rüzgârının kişileştirilmesinde **teşbih ve teşhis**; zülf-nâfe-i müşg-i Hoten, 'abir-mu'anber kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; sabâ, zülf, 'abir, nâfe, müşg, Hoten, mu'anber ve saçar kelimelerinde zengin bir **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. قلـــن لبكلـــــه يـــوزك حســــــرتته شـــــــيخينك
كوزنــــده شاهد و شــمع و شــراب و صــاغر ايمــش

7. Ḳalan lebüñle yüzüñ ḥasretine Şeyḫī'nüñ
Gözinde şāhid ü şem' ü şarāb u sāġar imiş

Lebünle yüzün hasretine Şeyhî'nün gözinde kalan şâhid ü şem' şarâb u sâgar imiş.

Şâhid (f.s.) : 1. sevgili **2.** güzel

Sâgar (f.i.) : 1. kadeh, içki bardağı **2.tas.** Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü

Dudağın ve yüzünün hasretiyle Şeyhî'nin gözünde kalan, sevgili, mum, şarap ve kadehmiş.

Şair beyitte, sevgilinin dudağının ve yüzünün hasretini çektiğini, gözünde hep bu ikilinin canlandığını belirtmektedir. Artık onun gözünde sevgilinin dudağı şarap ve şarap kadehi, yüzü ise mum gibidir. Yüzü, güzel ve mum gibi aydınlatıcı, dudağı ise, şarap renginde ve sarhoş edicidir.

Divan edebiyatında sevgilinin yüzünün muma benzetilmesi, mumun aydınlık veren bir alet olması yönüyledir[529]. Şairin gecesini ve aşk meclisini aydınlatan sevgilinin yüzüdür. Âşığın bu mum karşısındaki durumu pervane gibidir. Nasıl mum pervaneyi yakıyorsa, sevgilinin yüzü de âşığı yakar.

Renk ve şekil yönünden şarap ve şarap kadehine benzetilen dudak, her ne kadar tatlı olsa da, âşığa karşı kötü sözlerin çıktığı bir yerdir. Bu durum ona biraz

[528] PALA, age, s. 218
[529] TOLASA, age, s. 212

acılık katmaktadır. Şarabın tadı da acıdır. Tadı acı olan bu içecek, sonradan insana büyük bir coşkunluk ve neşe verir. Sevgilinin dudağının bir hareketi de âşık üzerinde şarabın bıraktığı etkiyi bırakır. Bir bezmin vazgeçilmez unsuru şarap, aşk meclisininki ise dudaktır. Âşıkların şaraba düşkün olmalarının nedeni sevgilinin dudağından bir iz taşımasıdır. Dudak, şekil yönünden kadehe benzetilir. Ancak kadehle asıl anlatılmak istenen kadehin içindeki şarap, yani dudaklardır[530].

Beyitte lebün-şarab u sagar, yüzün-şem' kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; dudağın şarap ve kadehe, yüzün ise muma benzetilmesinde **teşbih**; şairin beyitte kendisini başkalaştırmasında **tecrid**; şâhid, leb, yüz, şem', şarap ve kadeh kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca sagar ile şarap kastedildiği için yer-durum ilgisi bakımından **mecâz-ı mürsel** sanatı bulunmaktadır

2.2.22. GAZEL 22[531]

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Fürḳat ü derd ü belādur baña naṣ
   Nice kim aġyāra vuṣlatdur ḥıṣaṣ

2. Bülbül-i cān gözine dīdārsuz
   Gülşen-i firdevs görinür ḳafeṣ

3. Düşeli zülfüñ hevāsına göñül
   Andan artuḳ olmadı cāna ġuṣaṣ

4. Cevrüñe sinüñ benüm ṣabr itdügüm
   Söylenür dillerde olmışdur ḳıṣaṣ

5. Ḥüsnüñüñ devrinde furṣat var iken
   İt vefā kim pāydār olmaz furaṣ

6. Serv-i bālāñuñ ḫayāline şehā

[530] TOLASA, age, s. 252-253
[531] BİLTEKİN, age, s. 168

Cūybārı çeşmümüñ olur menaṣ

7. Çünki raḥm ire raḳībe yārdan
   Şeyḫīyā cevr ü cefādur saña naṣ

Şerh

١. فرقت و درد و بلادر بکه نص
نيجه کم اغياره وصلتدر حصص

1. **Fürḳat ü derd ü belādur baña naṣ**
   Nice kim aġyāra vuṣlatdur ḥıṣaṣ

Nice kim hısas agyâra vuslatdur, nas bana fürkat ü derd ü belâdur.

Nas (a.i.c. nusûs) : 1. sârihlik, açıklık, kat'ilik **2.** manasında sarihlik, kat'ilik bulunan Kur'ân âyetinin delil olarak gösterileni **3.fels.** inak, dogma **4.gr.** eskiden sadece bir manaya gelen kelime

Hısas (a.i.) : paylar, nasipler

Her ne kadar nasipler, yabancıya kavuşma olsa da, açıklık bana ayrılık, dert ve beladır.

Beyitte şairin belirttiğine göre, sevgili tarafından başkalarına bahşedilen nimetler, onlar için vuslat yerine geçmektedir. Ancak sevgilinin kendisine sunduğu açık deliller şaire ayrılık, dert veya beladan başka bir şey değildir.

Ağyar, divan edebiyatının aşk üçgeninin bir parçasını oluşturan yapı taşlarından biridir. Aşk üçgeninin bir köşesinde âşık, bir köşesinde sevgili bir köşesinde de ağyar, yani rakip bulunur. Sayısı belli olmayan ağyar, âşığa göre kötü, çirkin ve zalimdir. Sürekli sevgilinin etrafında bulunur ve âşığın sevgiliye ulaşmasını engeller[532]. Beyitte belirtildiğine göre, sevgilinin ilgisi ağyara karşıdır. Bu da, şairi en çok üzen şeydir. Sevgilinin onlara olan ilgisi şaire ayrılık, dert ve beladan başka bir şey getirmemektedir.

---

[532] PALA, age, s.19-20

Allah, sevdiği kullarına daha çok dert ve bela verir. Bunun karşısında onun sabrını ve sevgisini ölçer. İnananlar için Kur'ân'ın her ayetinde veya bütün naslarında bir yükümlülük vardır. İnsan, bu açık emirlere itaat etmekle yükümlüdür. Nitekim Allah'ın âyetleri de bizim için bir imtihan, ibtila vesilesidir. Dini emirler olmadığında, insana dünya zevk ü safa ile geçirilen bir yer olarak görünür. Şair, bu düşünceyle yüce Allah'ın kendisine dert ve belâ verdiğini; diğer insanlara ise iltifatta bulunduğunu belirtiyor. O, zevk u safaya bu dünyada değil, ahirette kavuşmak istiyor.

Beyitte fürkat, derd, belâ kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. بلبـــــل جان كوزنـــه ديدارســـز
كولشـــــن فـــردوس كورنـــر قفـــس

2. **Bülbül-i cān gözine dīdārsuz**
Gülşen-i firdevs görinür ḳafeṣ

Gülşen-i Firdevs, bülbül-i cân gözine didârsuz, kafes görinür.

Didâr (f.i.) : 1. yüz, çehre **2.** görme, görüşme **3.** görüş kuvveti, göz **4.s.** açık, meydanda **5.i.** kadın adı

Firdevs bahçesi, can bülbülünün gözüne yüzünsüz, kafes görünür.

Şair (âşık) beyitte, canını bülbüle benzetmiştir. Bülbülün meskeni gül bahçesidir. Yani, sevgilinin yüz güzelliğinin bahçesidir. Bu bülbüle sevgilinin bulunduğu bahçe bir cennet, bulunmadığı bahçe de bir kafes olarak görünür.

Firdevs, sekiz cennetten birinin adıdır. Gölgelik bahçe anlamına gelen cennet, divan şiirinde bağlık, bahçelik bir yer olarak düşünülür. Sevgilinin bulunduğu yer de, cennet olarak tahayyül edilir[533]. Beyitte şair, sevgilinin yüzünün güzelliğini Firdevs bahçesine benzetmiştir. Taze bir gül gibi olan sevgilinin yüzünün olmadığı yer, şaire kafes olarak gelir.

Canın bülbüle benzetilmesinin en önemli nedenlerinden biri de tenin bir kafes olarak düşünülmesidir. Can sevgiliye uçup gitmek ister; ama teni buna engel olur.

[533] PALA, age, s. 102

Şairin aynı anlama gelen ve yukarıda yer verdiğimiz bir beyitini buraya tekrar almamız yerinde olacaktır:

“Can bülbülü teferrüç-i didâr kılmasa

Firdevs bustânı gözine kafes gelür” Beyti aldığımız beyitte açıkladığımız gibi Hak âşığı olan kişinin tek gayesi, didâr görmektir, yani cemâlullâh’tır. O’nun didârının görülmediği Firdevs cenneti bile âşığa kafes olarak gelir.

Beyitte canın bülbüle benzetilmesinde **teşbih**; bülbül, gülşen ve kafes kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. دوشـــلی زلفـــك هواســنه كوكــل
انــدن ارتــق اولمــادی جانــه غصــص

3. Düşeli zülfüñ hevāsına göñül
Andan artuḳ olmadı cāna ġuṣaṣ

Gönül zülfün hevâsına düşeli, andan artuk câna gusas olmadı.

Gusas (a.i.) : gussalar, kederler, kaygılar, tasalar

Gönül saçının arzusuna düştüğünden beri, ondan başka can(ımd)a keder olmadı.

Şairin gönlü, sevgilinin saçının arzusuna düşmüştür. Yani şairin gönlü, sevgilinin saçında asılıdır. Bilindiği gibi divan edebiyatında âşıklar sevgilinin saçında asılı olmaktan hem mutluluk duyarlar, hem de şikâyet ederler. Şair âşık olmasının, canına keder düşürdüğünden bahsetmekte, dolayısıyla şikâyet etmektedir.

Ancak şair “artuk” kelimesini “artık” manasında da kullanmış olabilir. Eğer kelime bu anlamda kullanıldıysa, beytin anlamında değişiklik olur. Şairin canında artık keder kalmamıştır. Çünkü istediği yerdedir, yani sevgilinin saçında asılıdır. Ayrıca şair beyitte keder kelimesinin çoğulunu kullanmıştır. Bu, hem kederinin büyüklüğünü anlatmak hem de sevgilinin saçının her bir teli için ayrı bir keder taşıdığını göstermek içindir.

Âşığın gönlü her bir telin ucundadır, sevgilinin saçlarını dağıtması da gönlün parçalanmasıdır. Bu da bin parçaya bölünen cana, bin keder verir.

Beyitte gönülden kasıtın parça-bütün ilişkisi ile şairin kendisi olmasında **mecâz-ı mürsel**; artuk kelimesinde **tevriye**; zülf, can, gönül, gusas, hevâ kelimelerinde **tenasüp** sanatı vardır.

٤. جورکه سنك بنم صبر ایتدکم
سویلنر دللرده اولمشدر قصص

4. Cevrüñe sinüñ benüm ṣabr itdügüm
Söylenür dillerde olmışdur ḳıṣaṣ

Sinün cevrüne benüm sabr itdügüm kısas olmışdur, dillerde söylenür.

Kısas (a.i.) : fıkralar, hikâyeler, rivayetler

Senin eziyetine benim sabrettiğim hikâye olmuş, dillerde dolaşır.

Beyitte şair, sevgilinin eziyetine karşı sabrının büyüklüğünü övmektedir. O kadar sabretmiştir ki bu herkes tarafından duyulmuştur. Ağızdan ağıza dolaşan bir efsane niteliği kazanmıştır. Bu da, Leylâ vü Mecnûn, Ferhad u Şirin hikâyeleri gibi herkes tarafından bilinen ve efsaneleşmiş bir hikâye olduğunu gösterir.

Masal, menkıbe, anlatış gibi anlamlara da gelen kıssa, olağanüstü durumları anlatan yazıdır. Ayrıca Kur'ân'da geçen ibretlik hikâyelere de kıssa denir[534]. Kısâsü'l-Enbiyâ arasında olan ve sabrı hususunda dillere düşmüş tek kişi Hz. Eyüp'tür. Hikâyede anlatıldığına göre, Hz. Eyüp önce malından, sonra ailesinden, sonra da sağlığından olmuştur. En nihayetinde hastalıktan o kadar bitkin düşmüş ki Allah'a yalvaracak takati bile kalmamıştır.

Şaire göre çektiği eziyetler, Hz. Eyüp'ünkilerle benzerdir. Çünkü o da sevgiliye canını vermiştir, gönlü kılıç ve ok darbeleriyle kan revan olmuştur, bedeni incelmiş, bükülmüştür. O da bu denli zor cevrlere sabretmiş ve insanların dilinde bu sabrı, bir hikâye gibi anlatılmıştır.

Beyitte sabr itmek, cevrüne ve kıssa, dillerde söylenür kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

[534] PALA, age, s. 297

٥. حســـنكك دورنــده فرصـــت وار ايكــن
كـم ايــت وفـا كـم پايــــدار اولمـاز فــرص

5. Ḥüsnüñüñ devrinde furṣat var iken
İt vefā kim pāydār olmaz furaṣ

Hüsnünün devrinde fursat var iken vefâ it ki furas pâydâr olmaz.

Furas: fırsatlar
Pâydâr (f.b.s.) : iyice yerleşmiş, sağlam, devamlı, sürekli

Güzelliğinin devrinde fırsat verken sözünde dur. Çünkü (bu) fırsat devamlı olmaz (bir daha ele geçmez).

Sevgilinin en güzel, en alımlı olduğu ve âşıklarına göründüğü devir ilkbahardır. İlkbahar, onun güzelliğinin devridir. Bu devirde âşıklar, sevgilinin yüzünü görme ve onunla konuşma fırsatı bulurlar, niyazlarını arz ederler. Sevgili de âşığın niyazına karşı çeşitli sözler verir ama hiçbir zaman sözünü tutmaz, yani vefasızdır. Şair beyitte, sevgilinin sözünü bu mevsimde tutması gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu fırsatlar bir daha eline geçemeyecektir.

Sevgilinin arz-ı endam ettiği mevsim olan ilkbahar, çabuk geçiciliği ile şiirlere konu olmaktadır. Arkasından hemen yaz ve hazan gelir. Yaz mevsiminde gül taravetini yitirmeye başlar, sonbaharda da yapraklarını döker. Onun için güle benzetilen sevgilinin güzelliğinin süresi kısıtlıdır. Güzellik geçici olduğundan şaire göre sevgili, bu kısıtlı zamanda verdiği sözleri tutması gerektir. Yoksa bir müddet sonra yaşlanacak, eski güzelliği kalmayacak ve ahd ü vefâsını yerine getiremeyecektir.

Beyitte furas ve fursat kelimeleri arasında **iştikak, cinas** sanatı bulunmaktadır.

٦. ســرو بالاكـــك خيالنـــه شها
جويبـــــارى چشــممك اولــر منــص

6. Serv-i bālāñuñ ḫayāline şehā
Cūybārı çeşmümüñ olur menaṣ

Şehâ serv-i bâlânun hayâline çeşmümün cûybârı menas olur.

Bâlâ (f.s.) : 1. yüksek, yukarı, üst, yüce **2.i.** boy

Menas (a.i.) : kaçıp sığınılacak yer, melce, penah

Ey şah, yüksek boylu selvinin hayaline gözümün ırmağı sığınılacak yer olur.

Şairin beyitte "gözümün ırmağı" şeklinde dile getirdiği, gözyaşlarının durmadan akarak oluşturduğu sudur. Âşığın durmadan akıttığı gözyaşları bir ırmak ve bu ırmağın geçiş güzergâhı da sevgilinin güzellik bahçesi olur. Yani gözyaşı, sevgilinin gelişip güzelleşmesini sağlayan en önemli mefhum olarak karşımıza çıkar.

Şair, sevgiliye "ey şah" şeklinde seslenmektedir. Çünkü o hem âşığın gönlünün hem de bulunduğu bahçenin sultanıdır. Beyitte sevgili, selviye benzetilmektedir. Selvi, şiirlerde her zaman su kenarında olarak düşünülür. Bu su, âşığın gözyaşları olduğundan âşık, sevgilinin eteğine dokunma, onu öpme fırsatı yakalar. Padişahların da önlerinde eğilinir, etekleri öpülür.

Sevgilinin boyunun hayaline gözyaşı ırmağının sığınak olması, selvinin gölgesinin suya düşmesiyle alakalıdır. Şair, sevgilinin sudaki aksini hayal olarak görür ve sevgilinin gözyaşı ırmağına sığındığını belirtir.

Beyitte serv-cûybâr, çeşm-hayâl keliemeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; çeşmümün cûybârı ile gözden akan yaş, serv-i bâla ile sevgilinin boyu kastedildiğinden **açık istiare**; gözden akan gözyaşının ırmak olmasında **mübalağa**; serv-i bâlâ, cûybâr kelimeleri arasıda ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. چونكه رحم ايره رقيبه ياردن
شيخيا جور و جفادر سكه نص

7. Çünki raḥm ire raḳībe yārdan
Şeyḫiyā cevr ü cefādur saña naṣ

Şeyhiyâ nas sana cevr ü cefâdur. Çünki yârdan rakibe rahm ire.

Ey Şeyhi, sevgilinin rakibe acıması da senin için açıkça bir eziyettir.

Şair, gazelin ilk beyitindeki görüşünü bu son beyitinde de tekrarlamaktadır. Sevgili rakibe acımakta, ihsanlarını ona bağışlamaktadır. Bu beyitte, artık şüphe yoktur. Şair, rakibe merhamet edildiğini açıkça görmüştür. Bu da kendisine yapılan ayrı bir cevr ü cefadır. Çünkü şairi sevgilinin ilgisizliğinden çok, sevgilinin başkalarına olan ilgisi kahreder.

"Nas" kelimesinin açık ve kesin emirler ve ayet anlamını dikkate alırsak, dünyada bunlara uyanlara eziyet, rakiplere ise mükâfat etmesi, şairi ayrıca üzmektedir. Emirlere itaat eden kişilerin, mükafâtlandırılmaması şikâyete neden olur. Şair de gerek kulluk, gerek âşıklık görevini hakkıyla yerine getirdiğini düşünmektedir. Ancak, emeğinin karşılığını alamayıp mükâfatlandırılmadığından şikâyetçi olmaktadır.

Şairin beyitte kendisine seslenmesinde **nidâ ve tecrid**; anlam bakımından cevr, cefâ, yâr, rakip kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.23. GAZEL 23[535]

Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün

1. Çünki döşedi bulut bāġa zümürrüd bisāṭ
   Bād-ı ṣabā gösterür ġonceye yüz inbisāṭ

2. Vaḳt-i ṣabūḥī ele cām-ı müravvaḳ alup
   Yār ile itmek gerek ʻişret ü ʻīş ü neşāṭ

3. Yār-ı sebük-rūḥ ile muṭrib ü sāḳī yiter
   İtmegil ayruḳ daḫı kimseyile iḫtilāṭ

4. ʻÂḳil iseñ ṭut sözüm nām ile nāmūsı ḳo
   ʻÂrif olan itmez ol kimseneden iḥtiyāṭ

5. Bülbül-i cennet misin ʻışḳ ṭarīḳin gözet
   Tā ki saña yol vire uçmaġa yarın ṣırāṭ

535 BİLTEKİN, age, s. 170

6. Dünye ribāṭında çün yolcı ḳonuḳsın bu gün
   Ṭañla göçüp gidicek ḳala yirinde ribāṭ

7. ‘Işḳ ile Şeyḫī bu gün şöyle naḥīf oldı kim
   Ṭapuña ‘azm eylese yol vire semmü'l-ḫıyāṭ

Şerh

١. چونکــه دوشــدی بولـــت باغــه ذمرد بســـاط
بــاد صـــبا کوســــترر غنجیـــه یــوز انبســـاط

1. Çünki döşedi bulut bāġa zümürrüd bisāṭ
Bād-ı ṣabā gösterür ġonceye yüz inbisāṭ

Bâd-ı sabâ gonceye yüz inbisât gösterür. Çünki bulut bâga zümürrüd bisât döşedi.

Bisât (a.i.c. busat) : kilim, minder, döşeme, keçe, yaygı

İnbisât (a.i. bast'dan) : 1. yayılma, açılma, genişleme **2.** iç açılma, ferahlık **3. fiz.** sıcaklığın tesiriyle madeni cisimlerin enine boyuna büyüyüp uzaması, genleşme

Sabah rüzgârı, goncaya yüz(ünün) açılması (gerektiğini) gösterir. Çünkü bulut, bahçeye zümrüt kilim döşedi.

Beyitte sabah rüzgârı ve gonca, iki insan olarak kişileştirilmişlerdir. Sabah rüzgârı, goncaya yüzünün nasıl açılacağını göstermektedir. Bu ikili arasındaki talimin gerçekleşmesine neden ise, yine bir insan olarak kişileştirilen bulutun bahçeye zümrütten kilim döşemesidir. Buradaki zümrüt kilimden kasıt, çim yani yeşilliktir.

Açılmamış gül olan gonca, divan edebiyatında sevgilinin ağzı yerine kullanılır. Kapalı olması nedeniyle içinde sırlar saklayan bir gül olarak düşünülen

goncanın açılmasındaki en büyük rol sabah rüzgârınındır. Sabahleyin esen tatlı yel goncayı açar, gül haline getirir. Bu da sevgilinin ağzını açması, gülmesi, konuşması şeklinde yorumlanır[536].

Şair beyitte, ilkbahar mevsiminin gelişini müjdelemektedir. Her yer yeşillik olmuş, güller açmaya başlamıştır. Çemen için benzetilen olarak kullanılan ve önemli bir süs maddesi olan zümrüt, sevgilinin ayva tüyleri için kullanılan bir nesnedir[537]. Bulut ise bahar mevsiminde verdiği yağmurlarla tabiatın canlanmasına vesile olur. Yine aynı şekilde sevgilinin cömertliği, lütfu ve saçları için bir benzetme unsurudur[538]. İlkbahar mevsimi sevgilinin de görünme mevsimidir. Sevgili şair karşısında taze ayva tüyleri ile durmakta, gonca gibi ağzıyla şaire gülmektedir.

Beyitte "zümürrüd bisat"tan kasıtın çimenlik olmasında **açık istiare**; bulutun bağa kilim döşeyen bir insana, bâd-ı sabânın ders veren bir muallime ve goncanın bir talebeye benzetilerek kişileştirilmesinde **teşbih ve teşhis**; bağ, zümürrüt bisat, bâd-ı sabâ ve gonca kelimelerinde anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. وقـت صـــــبوحى الـه جام مورق الـوب
يـار ايلـــه ايتمـــك كـرك عشـرت و عيـش و نشــاط

2. Vaḳt-i ṣabūḥī ele cām-ı müravvaḳ alup
Yār ile itmek gerek ʿişret ü ʿīş ü neşāṭ

Vakt-i sabûhî ele câm-ı müravvak alup yâr ile 'işret ü 'îş ü neşât itmek gerek.

Sabûhî (a.s.) : sabah içkisiyle ilgili

Müravvak (a.s. revk'den) : tervik edilmiş, süzülmüş, tortusu giderilmiş

Neşât (a.i.) : sevinç, neşe, şenlik

Sabah içkisinin vakti geldiğinde, ele süzülmüş (şarapla dolu) kadeh alıp sevgili ile yemek içmek, şenlik etmek gerek.

---

536 PALA, age, s. 185
537 TOLASA, age, s. 485
538 PALA, age, s. 145

Şair beyitte, sevgiliyle birlikte sabah vakti şarap içip eğlenmek istemektedir. Şarap içip sarhoş olan rindlerin sabahleyin ilk uğradıkları yer içki meclisidir. Meyhane, onlar için saadet kapısıdır. Sevgilinin kırmızı renkli dudağına mest olan rindler, gamlarını gidermek için sabahtan içmeye başlarlar[539]. Şairin beyitte sabah içkisinin vaktinin gelmesini beklemesinin nedeni budur.

Sabuhî, geceden içilmeyip artan, mahmurluğu sökmek veya neşeyi arttırmak için sabahın ilk ışıklarında içilen şaraptır[540]. Geceden kalan şarap, sabaha kadar tortusunu dibe indirir, yani dinlenir. Beyitteki süzülmüş kadehten maksat budur. Ayrıca kadeh derken, onun içindeki şarap kastedilmektedir.

Divan şiirinde sevgilinin dudağı, rengi dolayısıyla içi şarap dolu kadehe benzetilir. Bu durumda onun iki dudağı iki kadeh, busesi ise şaraptır[541]. Şair beyitte sevgiliyi öpmek istediğini de söylüyor olabilir. Ayrıca beyite tasavvufî açıdan baktığımızda, sabûhî sözcüğü, tasavvufta sohbet anlamında kullanılan bir remizdir[542]. Sabah vakti, hakiki sevgili ile sohbet vaktidir. Çünkü sabahın ilk saatlerinde niyazlar, ibadetler edilir. Ele süzülmüş kadeh alınması da, hakiki sevgiliye duyulan aşkın billurlaştığını, her hangi bir pürüzü kalmadığını gösterir. Şair, bu şarabı içerek uykulu halden kurtulmak ve mest olup aşkı bütün varlığında hissetmek istemektedir[543].

Beyitte bezmin unsurları olan sabuhî, câm-ı müravvak, işret, îş, neşât kelimelerinde **tenasüp**; cam-ı müravvak ile şarap kastedildiğinden yer-durum ilişkisi yoluyla **mecâz-ı mürsel** sanatı yapılmıştır.

٣. یـار سـبك روح ایلـه مطرب و سـاقی یـتر
ایتمکـل یـرقا دخی کمسـیله اختـلاط

3. Yār-ı sebük-rūḥ ile muṭrib ü sāḳī yiter
İtmegil ayruḳ daḫı kimseyile iḫtilāṭ

Yâr-ı sebük-rûh ile mutrib ü sâkî yiter. Ayruk dahı kimseyile ihtilât itmegil.

---

539 GÜFTA, Hüseyin, "Divan Şiirinde Vakt-i Seher", Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, C: 3, S: 15, s.100
540 ONAY, age, s.354
541 ÇAVUŞOĞLU, age, s. 182-183
542 ULUDAĞ, age, s. 303
543 ULUDAĞ, age, s. 245

Sebük-rûh (f.a.b.s.) : 1. hafif ruhlu, içi tez **2.** hoşsohbet, zarif, şen olan **3.mec.** lâübâli

İhtilât (o.i. halt'dan) : 1. karışma, katışma **2.** karşılaşıp görüşme

Hoşsohbet sevgili ile çalgıcı ve içki dağıtan yeter. Başka da kimseyle karşılıklı görüşme.

Şairin beyitte kime nasihatte bulunduğu belli değildir. Büyük ihtimalle kendi gönlünü tecrid eden şair, gönlüne öğütte bulunmaktadır. Ona hoşsohbet sevgili, çalgıcı ve sakinin yeteceğini ve onun başka kimseyle görüşüp konuşmasına gerek olmadığını belirtmektedir.

Sevgili, mutrip, sâki ve diğer kimseler, bize ortamın bir içki meclisi olduğunu gösterir. Sevgili, çalgıcı ve saki bezmin vazgeçilmez unsurlarıdır. Eğer şair mecliste bu kişilerle birlikte olursa zaten başkasını kıskanmasına gerek kalmaz. Çünkü hoşsohbet olan sevgili, meclisi neşelendiren çalgıcı ve içki dağıtan kişi onun yanındadır. Mecliste de başka bir şeye ihtiyaç yoktur.

Beyite tasavvufi açıdan baktığımızda, meclis tekke, mutrib feyz veren kâmil mürşid[544], saki pir-i tarikât[545] olur. Şair, gönülde yüce sevgilinin aşkı, elinden tutan şeyhi olduğu sürece hiçbir şeye ihtiyaç duymayacağını, tüm masivadan elini eteğini çekeceğini belirtmektedir.

Beyitte mutrib, sâki, yâr-i sebûk-rûh kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. عاقـل ايســـك طوت ســوزم نـام ايلـــه ناموســـى قـو
عارف اولان ايتمـــز اول كمســـندن احتيـــاط

4. 'Âḳil iseñ ṭut sözüm nām ile nāmūsı ḳo
'Ârif olan itmez ol kimseneden iḥtiyāṭ

'Âkil isen sözüm tut, nâm ile nâmûsı ko. 'Ârif olan ol kimseneden ihtiyât itmez.

544 ULUDAĞ, age, s. 258
545 ULUDAĞ, age, s. 305-306

'Ârif (a.s. irfân'dan) : 1. bilen, bilgili, irfan sahibi **2.i.** erkek adı

İhtiyât (a.i.) : 1. ilerisini düşünerek, görerek davranma **2.** sakınma, tedbirli, tedarikli bulunma **3.s.** yedek

Eğer akıllıysan sözümü tut, şöhret ve namusu bırak. İrfan sahibi olan o (kişi), kimselerden sakınmaz, ilerisini görerek davranır.

Şair ikinci beyitte olduğu gibi, rind-meşrep bir tavır içerisindedir ve bir kişiye veya yine kendisine nasihat etmektedir. O kişiye, eğer akıllıysa sözünü dinleyip şan ve şöhreti bırakmasını, kimseden çekinmeyerek ve geleceği düşünerek hareket etmesini söylemektedir.

Rind, şöhreti ve namusu terkedip bed-nâm olmak ister. Rindler, düşünce ve ruh hali yapıları yönüyle toplumun kıymet değerlerinin üzerine yükselen kişiliklerdir. Bunlar, Allah'ın yeryüzündeki tecellileri karşısında sarhoş olurlarken, bunun arkasında insanı mânen yok eden bir girdap olduğunu görürler. Hakiki aşkı isteyen kişi, bu madde ve kesret içinde sevgiliye ulaşmaya çalışırlar[546].

Şairin beyitte âkil olarak ifade ettiği kişi, dünyevî arzuların tuzağına düşmeyen kişidir[547]. Aklını kullananlar, şan ve şöhret gibi dünya meşgaleleriyle ilgilenmezler. Böylelikle irfan sahibi olurlar. Arif, Allah'ın zat, sıfat, isim ve fiillerini müşahade ettirdiği kişilerdir[548]. Arif insan, kınanmadan sakınmaz, ilerisini, ahireti düşünerek yaşar. Bu sefer ilâhi aşk feyzini veren şairin kendisidir. Karşısındaki kişiye veya kendisine fenâfillah yolunda uyması gereken şeyleri nasihat etmektedir.

Beyitte nâm ile nâmûs kelimelerinde **cinas**; ârif, âkil, ihtiyât kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. بلبـــــل جنــت مســن عشــق طـــــريقن كــوزت
تــا كه ســكا يــول ويــره اوچمغـه يــرن صــراط

5. Bülbül-i cennet misin 'ışḳ ṭarīḳin gözet
Tā ki saña yol vire uçmaġa yarın ṣırāṭ

---

546 Ali Nihat Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, AKM yay., Ankara l990, s. 95
547 ULUDAĞ, age, s. 303
548 ULUDAĞ, age, s. 44

Bülbül-i cennet misin? 'Işk tarikini gözet. Tâ ki sırât yarın sana uçmağa yol vire.

Sırât (a.i.) : 1. yol **2.** sırat köprüsü, üstünden geçip cennete girmek üzere cehennemin üzerine kurulacak olan çok dar ve güç geçilir köprü

Cennet bülbülü müsün? Aşk yolunu gözetle ki sırat köprüsü yarın sana cennet için yol versin.

Divan edebiyatında en çok kullanılan mazmunlardan birisi, gül-bülbül mazmunudur. Her zaman bir niyaz hali içinde olan bülbül âşığın, âşığa naz eden sevgili de gülün timsalidir[549]. Şair, "cennet bülbülü müsün?" sorusunu tamamen tasavvufî bir amaçla sormaktadır. Yani "cenneti mi istemektesin veya gülü görmek arzusunda mısın?" demektedir. Bu soruyu da, kendisine sormaktadır. Çünkü mutasavvıflara göre bülbül, ilahi aşkla yanan can ve ruhtur. O, bu dünyada veya ten kafesinin içinde içinde, ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryad eden Hak âşığıdır[550].

Şair, "eğer cennet istiyorsan veya gülü görmek istiyorsan aşkın yolunu gözle, yani âşık ol" demektedir. Hakiki aşkı seçen kişi sırât-ı müstakim, yani dosdoğru bir yol üzerindedir. Şair, sırat kelimesiyle hem bu anlamı hem de cehennem üzerine kurulacak olan zorlu köprüyü kastetmiş olabilir. Müminler, sırat köprüsünden yıldırım hızıyla geçeceklerdir. Bunu göz önünde bulunduran şair, aşk yolunu gözetle derken "hakiki aşk ile kendinden geç, aşk ateşiyle kendini yakıp kül et, masivadan kurtul" demektedir. Böylelikle hem cennetine hem de gülüne, yani Rûyetullah'a kavuşmuş olacaktır.

Sırat köprüsünden geçemeyen insanlar, kendilerini kavurucu bir ateşe bırakacaklardır. Ancak fenafillah yolunda yürüyen ve aşk ateşiyle yanan kişi, mahşer günü daha fazla yanmayacak ve ebedi sevgiliye kavuşacaktır. Onun için asıl cennet budur.

Ayrıca şair, bülbül mazmununu kullanarak beyitte Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına telmihte bulunmuş olabilir. Çünkü Hz. İbrahim ateşe atıldığında onunla

---

549 PALA, age, s.90-91

550 KAPLAN, Mehmed, "Bülbül", İslâm Ansiklopedisi. C: 2, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 833

birlikte kendisini ateşe atan kuş bülbüldür. Bu hareketi de Tanrı tarafından ödüllendirilmiş ve Hak Teâlâ'nın bin ismi birden kendisine öğretilmiştir[551].

Şairin kendisini veya nasihat ettiği kişiyi cennet bülbülüne benzetmesinde **teşbih**; yine "bülbül-i cennet misin?" diye sormasında **istifham** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca cennet-uçmak, sırat-tarik kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; sırat, tarik, uçmak, cennet kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. دنیه رباطنده چون یولجی قونقسن بو کون
طکله کچوب کدجك قله یرنده رباط

6. Dünye ribāṭında çün yolcı ḳonuḳsın bu gün
Ṭañla göçüp gidicek ḳala yirinde ribāṭ

Çün dünye ribâtında bu gün yolcı konuksın. Tanla göçüp gidicek ribât yirinde kala(cak).

Ribât (a.i.c. ribâtât) : 1. bağ, ip **2.** sağlam yapı **3.** konak, han; tekke **4.anat.** sinirler

Tan (t.i.) : şafak vakti

Mademki dünya konağında bugün yolcu konuksun, (sen) sabah vakti göçüp gideceksin, konaksa yerinde kalacak.

Şair bu beyitte, bir önceki beyitin devamını getirmektedir. Bu beyitte, aşk yolunu niçin gözetmesi gerektiğinin nedenini açıklamaktadır. Çünkü insanlar, bu dünya konağında misafirdir. Vâdeleri yettiğinde bu dünyadan göçüp gidecek, ama dünya yerinde kalacaktır. Yani şair, dünya zevklerinin geçiciliğini de vurgulamak istemiştir.

Gaflet uykusunda olan insanlar, fani dünyayı ebedi bir mekân gibi görüp nefsinin arzularına uyarak yaşarlar. Ancak bu uğraşlar da dünyanın kendisi gibi geçicidir. Hakiki sevgiliye kavuşma derdinde olan insan-ı kâmil, dünyanın ve dünya nimetlerinin geçiciliğinin farkındadır. Hatta o, bu dünyada sıla özlemi çeken bir gariptir. Ebedi sevgiliye kavuşmak için, bu zindandan kurtulacağı günü iple çeker.

[551] CEYLAN, Ömür, *Kuşlar Divânı*, Kapı Yay., İstanbul 2007, s. 62

Şair bir önceki beyitte “yarın” kelimesini kullanmış, bu beyitte de “bugün” kelimesini kullanmıştır. Yani insanlar, bu dünyada bugün varken, yarın yok olabilir. Ayrıca bülbülün şafak vaktinde ölmesinin sebebi de bu vakitlerde ötmesi olabilir.

Beyitte dünyanın bir konağa, insanların da bu konakta bir süre kalıp giden yolculara benzetilmesinde **teşbih**; ikinci mısranın sonunda tekrarlanan ribat kelimesinde **açık istiare ve reddü’l acüz ale’s-sadr**; dünya, ribat, yolcu, konuk, göçmek kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. عشق ایله شیخی بو کون شویله نحیف اولدی کم
طپکه عزم ایلسه یول ویره سم الخیاط

7. ‘Işḳ ile Şeyḫī bu gün şöyle naḥīf oldı kim
Ṭapuña ‘azm eylese yol vire semmü'l-ḫıyāṭ

Şeyhî, ‘ışk ile bu gün şöyle nahif oldu kim tapuna ‘azm eylese, semmü’l-hıyât yol vire.

Nahif (a.s. nehâfet’den) : zayıf, arık

Tapu (t.i.) : **1.** huzur, nezd, makam **2.** zat, zatı âli, hazret **3.** hizmet, vazife, ibadet, tazim, hürmet

Semm (a.i.) : zehir, ağı

Hıyât (a.i.) **1.** ibrişim, tire **2.** dikiş iğnesi

Semmü’l hıyât: iğne deliği

Şeyhî, aşk ile bugün öylesine zayıfladı ki huzuruna gelmek istese, dikiş iğnesinin deliği ona yol verir.

Şair gazelin son beyitinde, aşk neticesinde bedeninin ne hale geldiğini mübalağalı bir şekilde dile getirmektedir. Teni o kadar zayıflamıştır ki bir iğnenin deliğinden geçebilecek raddeye gelmiştir.

Âşığın bedeni çektiği gam sonucunda incelir, zayıf düşer. Şair, hakiki aşk yolunda çekilen sıkıntının ne denli zor olduğunu anlatmak için bedenini göstermektedir. Bugün ruhu kuş olup uçmak istese, iğne deliği ona yol verecektir.

Ruh, soyut bir kavramdır. İnsan bedeni bir ağaç, dalındaki kuş da nefes üflenmiş candır. Varlığı olmayan havanın, bir iğne deliğinden geçmesi olağan birşeydir.

Ayrıca şairin bir iğne deliğinden geçebileceğini söylemesi, onun madden ve manen bütün varlığını fena, yani yok etmiş olduğunu gösterir. Yani, hiç olmuştur. Bu şairin bütün maddi-manevi yüklerden kurtulduğunu gösterir. Bir deyim fehvasınca: "Kuş gibi hafiflemiştir."

Beyitte şairin kendisinden başka bir kişi gibi söz etmesinde **tecrid**; nazif, semmü'l-hıyât kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.24. GAZEL 24[552]

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Yazdı ḫaddüñ varaḳına yine ḫaṭṭuñ tevḳīᶜ
   Ki senüñ ḥükmüñe meh bende ola mihr muṭīᶜ

2. Sidre sen servi görüp ṭūbīye bī-aṣl dimiş
   Müntehādur naẓarı olsun anuñ fer'i refiᶜ

3. Ṣūretüñi ne me'ānīyle beyān eyler isem
   Maḥv olur gözde 'ayān olıcaḳ ol şekl-i bediᶜ

4. Ṭutar imiş göricek bini raḳībüñi ṣudāᶜ
   Bu gice itlerüñe yine virürem taṣdīᶜ

5. Cürmümüz 'ışḳuñ ise gözlerüñ öldürdügine
   Dilemezven kim ola kimse günāhuma şefiᶜ

6. Sür'at itme siteme devletüñe ġırre olup
   Furṣatuñ fevti yaḳındur felegüñ seyri seriᶜ

7. 'Işḳ ucından çoġ olur Şeyḫī'ye taḳrīᶜ ü 'itāb
   Yārı teşnīᶜ ile terk itse zihī fi'l-i şeniᶜ

[552] BİLTEKİN, age, s. 170

Şerh

١. يــازدى خدك ورقنــه ينــه خطك توقيـــــع
كه ســـنك حكمكــه مه بنـــده اولا مهر مطع

1. Yazdı ḫaddüñ varaḳına yine ḫaṭṭuñ tevḳīʻ
Ki senüñ ḥükmüñe meh bende ola mihr muṭīʻ

Yine hattun haddün varakına tevki' yazdı ki senün hükmüne meh bende mihr mutî' ola.

Hadd (a.i.c. hudûd) : yanak

Hatt (a.i.c. hutut) : **1.** çizgi **2.** satır **3.** yol **4.** yazı **5.** padişah yazısı, ferman, buyruk **6.** sıra, saf **7.** gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf **8.geo.** yalnız uzunluğu olan boyut **9.** gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal **10.** parmağın on ikide biri olan bir ölçü

Tevkîʿ (a.i. vuku'dan) : **1.** padişah buyruklarına çekilen nişan **2.** padişahın nişanlı buyruğu

Mutiʿ (a.s. 'atâ'dan) : itaat edici, eden

Yine padişah buyruğun (ayva tüylerin), yanağına nişanını yazdı ki senin hükmüne ay kul, güneş itaatkâr olsun.

Divan şiirinde yüzün büyük bir bölümünü kapsaması nedeniyle sık sık karşılaştığımız yanak, beyitte üzerine yazı yazılan bir kâğıt olarak düşünülmüştür. Üzerindeki yazılar ise sevgilinin ayva tüyleridir. "Hat" kelimesi, beyitte olduğu gibi yazı, karalama anlamında kullanıldığında "hatt" kelimesi kastedilerek tevriye ve ihâm-ı tenasüp sanatlarını meydana getirir[553].

Beyitte sevgili padişahtır. Çünkü tevki, padişahların başka hükümdarlara gönderdikleri yazılara koydukları işarettir[554]. Sevgili, bu nişanı yüzüne ayva

[553] PALA, age, s. 217
[554] PALA, age, s. 493

tüyleriyle koymuştur. Şaire göre, parlaklık ve ışık bakımından sevgilinin yüzüne benzeyen veya benzetilen olan ay ve güneş, sevgilinin yüzündeki nişanı gördüklerinde ona itaat edeceklerdir.

Göğün sultanı olarak kabul edilen güneşin, sevgilinin hükmüne itaat etmesi, sevgilinin yüzünün parlaklığını kabul etmesidir. Yani, sevgilinin himayesi altına girmiş, ona boyun eğmiştir. Sevgilinin yüzünün parlaklığı burada mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir. Aynı durum, gece de ay üzerinde kendisini gösterir. Ay, geceleyin sevgilinin yanağını görünce tıpkı güneş gibi ona boyun eğer.

Ayrıca şair beyitte, güneş ve ayın itaatkârlığını zikrederek Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in mucizelerinden ikisi olan, ayın yarılması ve güneşin çevrilmesi hadiselerine telmihte bulunmuş olabilir.

Yanağın deftere, ayvatüylerinin yazıya benzetilmesinde **teşbih**; hatt kelimesinde **tevriye ve ihâm-ı tenasüp**, hadd ve hatt kelimelerinde **cinas**; yazı ile ilgili olan varak, hatt, tevki kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. سدره سن سروی كروب طوبییه بی اصل دمش
منتهادر نظری اولسون انك فرعی رفیع

2. **Sidre sen servi görüp ṭūbīye bī-aṣl dimiş**
Müntehādur naẓarı olsun anuñ fer'i refī'

Sidre, sen servi görüp tûbîye bî-asl dimiş. Nazarı müntehadır, anun fer'i refi' olsun.

Sidre (a.i.) : 1.bot. Arabistan kirazı **2.** en yüksek makam (ondan sonra Tanrıya gidilir.)

Tûbâ (a.h.i.) : cennette Sidre'de bulunan ve dalları bütün cenneti gölgeleyen ilahî ağaç

Bî-asl (f.a.s.) : asılsız, temelsiz

Müntehâ (a.s. nihâyet'den) : **1.** nihayet bulmuş; bir şeyin varabildiği en uzak yer, son derece, son kerte **2.** son uç

Fer'i (a.s.) : 1. Asılla ilgili olmayıp fer'e mensup olan **2.** İkinci derecede olan

Ref'i (a.s. rif'at'den) : yüksek, yüce

Sidre, senin gibi selviyi görüp Tuba'ya asılsız demiş. Yüce bakışlıdır, onun bu görüşü yüce olsun.

Arabistan kirazı veya hudud ağacı denilen sidre, yüce bir yer olan Arş'ta bulunur[555]. Hadislere göre altıncı kat göktedir ve sidreden ötesi Allah'ın Zât âlemidir[556]. Beyitte sidre, sevgilinin selvi gibi uzun ve düzgün boyunu görmüştür. Bu boyun vasıflarını gördükten sonra, yine cennette bir ağaç olan Tuba ağacına asılsız demiştir. Yani sevgilinin boyunu, Tuba ağacından daha üstün tutmuştur. Tuba, sidrede bulunan bir ağaçtır. Kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeler[557].

Şair, "yüce bakışlıdır" diyerek sidrenin bu mütevâzi tavrına iltifatta bulunmuştur. Aynı zamanda "yüce" kelimesi ile, onun bulunduğu makamı hatırlatmıştır. Normalde yukarıdan bakan bir kişi, aşağıdakileri küçük görür. Ama bu sevgilinin boyu söz konusu olduğunda böyle değildir. Heleki tuba gibi ilâhi bir ağacın sevgilinin boyundan bile aşağı görülmesi imkânsızdır. Burada **mübalağa** sanatı vardır. Şair de bu abartmanın farkındadır. Sidre'nin bu hareketini tevâzuya yorup, bu asılsız benzetmeyi onun yüce bakışına bağlamıştır.

Beyitte, bir bakıma kendi düşüncesini güçlendirmek için sidre ağacını kullanan şair, sevgilinin boyu ve bu ulu iki ağacı karşılaştırmış, bu karşılaştırma neticesinde sidreyi konuşturarak düşüncesini ispat etmeye çalışmıştır. Sonrasında "yüce bakışlıdır" diyerek de sidreye katıldığını belirtmiştir. Ayrıca beyitte, sidre ve münteha kelimeleri ile birlikte Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in miraç mucizesine telmihte bulunulmuş olabilir. Bu durumda sevgili, Hz. Muhammed (s.a.v.) olur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), miraçta sidreyi aşmış, Makam-ı Muhammed'e ulaşmışmıştır.

Beyitte sidre ağacının kişileştirilmesinde **teşbih, teşhis ve intak**; servi ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; sidre-müntehâ, bî-asl-fer'i kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; fer'i ve ref'i kelimelerinde **kalb**; bulundukları mevki açısından sidre, müntehâ, tûbî, ref'i kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

[555] KARABEY, Turgut, *Ahmed Paşa Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1996, s. 179
[556] PALA, age, s. 440
[557] PALA, age, s. 498

٣.　　صـــــورتكى نـه معانيلـــــه بيـــان ايلـــر ايســـم
محو اولـر كـوزده عيـان اولجـق اول شـكل بـــديع

3. Ṣūretüñi ne me'ānīyle beyān eyler isem
Maḥv olur gözde 'ayān olıcaḳ ol şekl-i bedī'

Sûretüni ne me'âniyle beyân eyler isem, gözde 'ayân olıcak ol şekl-i bedî' mahv olur.

Me' ânî (a.i.) : manalar

'Ayân (a.s.) : belli, açık, meydanda

Bedî' (a.s.) : 1. eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir şeyi icadeden **2.** yeni, garip, eşsiz ve görülüp işitilmemiş **3. i.ed.** sözün güzel olması usül ve kaidelerden bahseden ilmin adı, estetik

Görünüşünü nasıl anlamlarla açıklarsam açıklayayım (yetmez), gözde meydana gelecek olan o mükemmel şekil mahvolur.

Sevgilinin herbir uzvu, ayrı güzelliğe sahiptir. Bir de âşığın gözünden bakıldığında, değeri bin kat daha çoğalır. Âşığın onun boyuna selvi, dudağına lal, yanağına gül, saçına sünbül… demesi onun özelliklerini anlatmada yetersiz kalır.

Şair de bu durumdan muzdariptir. Sevgilinin güzelliğini anlatacak kelimeler hiçbir lügatte bulunmamaktadır. Onun heyet-i umumiyesine benzetilen mefhumlar onu anlatmada yetersizdir. Sevgiliyi hiç görmemiş bir kişiye, sevgiliyi bu unsurlarla anlatmak sevgilinin de değerini düşürecektir. Şair anlatmaya çalıştıkça kişinin gözünde canlandırdığı sûret sevgili olmayacaktır. Çünkü o, eşi benzeri olmayan bir güzelliktir. Karşılaştırılacağı başka bir nesne yoktur. Bu yüzden sevgilinin kendi güzelliği sadece kendi sûreti ile anlaşılır. Onu anlatmaya çalışmak, boş uğraştan başka bir şey değildir.

Beyitte 'ayân ve beyân kelimelerinde **cinas**; sûret-şekl, 'ayân-beyân kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; edebiyat terimi olarak sûret, şekl ve me'âni, beyân, 'ayân kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤.　　طوتـــر ايمـــش كورجـك بيـــــنى رقيبكـــــــى صـداع

بــو كيجــه ايتلركـــــه ينــه ويــررم تصـــــديع

4. Ṭutar imiş göricek bini raḳībüñi ṣudā‘
Bu gice itlerüñe yine virürem taṣdī‘

Bini göricek, rakibüni sudâ’ tutar imiş. Bu gice yine itlerüne tasdî’ virürem.

Sudâ‘ (a.s.) : 1. baş ağrısı **2.** rahatsız etme, rahatsızlık

Tasdî ‘ (a.i. sudâ‘dan) : 1. baş ağrıtma, baş ağrıtılma **2.** tâ’ciz etme, can sıkma, rahatsız etme **3.** perakende etmek, dağıtmak

Beni görünce, rakibini baş ağrısı tutarmış. Bu gece yine itlerine baş ağrısı veriyorum.

Divan şiirinde karşılaşılan belli başı hastalıklardan birisi de baş ağrısıdır. Soğuk algınlığından, karşıdaki insanın çok konuşmasından ve güneşe çok maruz kalmaktan dolayı meydana gelen bir hastalık olan baş ağrısının ilacı sevgilinin gül yüzüdür[558]. Şiirlerde genellikle fazla gam nedeniyle mizaçları bozulan âşıklar hasta olur. Ama beyitte hasta olan, başı ağrıyan rakiptir ve bunun nedeni de ne soğuk algınlığıdır ne de güneşe fazla maruz kalınmasıdır. Rakip, âşığı görünce baş ağrısına tutulur.

Rakibin meskeni, sevgilinin bulunduğu semttir. Onun bekçiliğini yapan ve âşığı sevgiliye yaklaştırmayan rakip, âşığın gözünde köpektir. Rakipte meydana gelen baş ağrısının ilk sebebi, bekçilik görevi gereğince güneş altında fazla kalması olabilir.

Âşığı, yani şairi gördüğünde başının ağrımasının nedeni şairin kendisini bülbüle benzetmesinden dolayı olabilir. Sevgilinin mahallesine gidip sabahlara kadar bülbülü taklit ederek ötmekte ve aşkını anlatmaktadır. Bu da rakibin başını ağrıtır. Edebiyatımızda gül ve bülbülün aşkını anlatan Bülbülnâmelerde bülbülün inleyişlerinden rahatsız olan kuşlar, onu Hz. Süleyman’a şikâyet ederler[559]. Beyitte de şikayet edilen bülbül değil, şairdir. Onu şikayet eden ise rakiptir.

---

558 KEMİKLİ, Bilal, “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, C: 16, S: 1, 2007, s. 19-36, s. 32
559 PALA, age, s. 91

Yine rakibin başının ağrıması, onun şairi kıskanmasından dolayı da olabilir. Çünkü şair, sabaha kadar sevgiliye olan aşkını terennüm etmektedir. Bu durum aşk üçgenindeki rakip için sinir bozucu ve baş ağrıtıcı bir sebeptir.

Beyitte rakibin ite benzetilmesinde **teşbih**; ikinci mısrada itlerden kasıtın rakip olmasında **açık istiare**; rakip-it, tasdi'-sudâ' kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; tasdi' ve sudâ' kelimelerinde **iştikak**; it, rakip, sudâ', tasdi' kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. جرممز عشــــقك ايســـه كوزلـــرك اولدردكنـــــه
دلمــزون كـم اولا كمســه كنهمــه شــــــقيع

5. Cürmümüz 'ışḳuñ ise gözlerüñ öldürdügine
Dilemezven kim ola kimse günāhuma şefi'

Gözlerün öldürdügine cürmümüz 'ışkun ise, kimse günâhuma şefî' ola dilemezven.

Cürm (a.i.c. cürüm) : suç

Şefî' (a.s. şefâat'den) : 1. şefaat eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden **2.huk.** şüf'a hakkı sahibi

Gözlerinin öldürmesine sebep (olan) suçumuz aşkın ise, kimse günahıma şefaat etsin istemem.

Sevgilinin gözlerinin kan dökücü ve öldürücü özelliklerini bundan önceki gazellerde belirtmiştik. Sevgili, yine şairi gamzesiyle öldürmeye azmetmiştir. Sevgili tarafından öldürümeye çoktan razı olan şair, yine de bunun nedenini merak etmekte ve sevgiliye sormaktadır. Canına kastedilmesine sebep nedir? Çünkü sevgiliyi sevmekten, onun oklarına göğsünü siper etmekten, sabahlara kadar ağlayıp inlemekten ve onu düşünmekten başka yaptığı hiçbir şey yoktur. Eğer öldürülme suçu sevgiliye olan aşkı ise, bu şaire göre suç değildir.

Şairin canını almak isteyen yine canandır. Şeyhî, kimsenin günahına şefaat etmesini istememektedir. Yani eğer sevgiliyi sevmek günahsa, kimse benim için affedilme dilenmesin demektedir. Şair beyitte öldürülmesine karşı çıkıyormuş gibi

görünse de aslında can atmaktadır. Birinin araya girip bunu bozmasından korkmaktadır.

Şefaat, kelime olarak bir başkası adına ricada bulunma, kusurlarının bağışlanmasını dileme ve bunun için vasıtalık etme anlamlarına gelir. Fıkhî anlamı ise; ahiret günü bazı günahkâr müminlerin affedilmesi ve itaatkâr müminlerin de yüksek mertebelere ulaşması için başta Peygamber Efendimiz (s.a.v.) olmak üzere, diğer büyük zatların Allah'tan istirham ve niyazda bulunmalarıdır.

Beyitte günah, cürm, ölmek, şefi' kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. سرعت ایتمه ستمه دولتکه غره اولوب
فرصتك فوتى يقندر فلكك سيرى سريع

6. Sür'at itme siteme devletüñe ġırre olup
Furṣatuñ fevti yaḳındur felegüñ seyri seri'

Devletüne gırre olup siteme sür'at itme. Felegün seyri serî' fursatun fevti yakındur.

Sür'at (a.i.) : çabukluk, hız

Sitem (f.i.) : 1. zulüm, haksızlık **2.** haksızlık **3.** çıkışma

Gırre (a.s.) : gururlu, kibirli, kendini beğenmiş

Fevt (a.i.) : 1. bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkma, kaçırma **2.** ölüm

Serî ' (a.s. sür 'at'den) : 1. çabuk, hızlı **2.ed.** aruzda ahengi hızlıca bir vezin olup bizde kullanılmış şekli de vardır.

Mevkinle (bahtınla) gururlanıp sitem etmede acele etme. Feleğin dönüşü hızlı, fırsatın elden kaçması yakındır.

Şair beyitte, sevgiliye seslenmekte ve onun mevkisiyle gururlanıp kendisine zulüm etmemesi gerektiğini belirtmektedir. Mevki bakımından bakıldığında âşığa göre sevgili, güzellik, yücelik bakımından en üst makamdadır. Şaire göre, güzelliğine güvenip âşığına her türlü cefayı reva gören sevgili, bu zulmünde güzelliğine

güvenmemelidir. Çünkü feleğin seyri seridir ve sevgilideki bu güzellik bâki değildir. Zaman geçtikçe güzellik elden gider ve fırsat elden kaçar.

Beyite başka bir anlam çerçevesinden bakarsak, gururlanılan mevkiinin kulluk olabileceği karşımıza çıkmaktadır. Allah, zulmetmekten münezzehtir. O kuluna zulmetmez, fakat kulunu ayrılıkla terbiye eder. İnsan, hakir olan dünyada aciz bir kuldur. Onun bu kulluk makamında ezilmesi, şikâyete meyillenmesine yol açar. Şair bir nevi “kulluktan şikâyet etme, görevlerini yerine getir, zamanını değerlendir. Felek dönüp duruyor, zaman geçiyor, gün olur yaptığın amellerle sevgiliye kavuşursun” demek istemiş olabilir. Nitekim insan, derdi çekip kavuşacağı mükafatı düşünmelidir.

Veyahut yine başka bir açıdan bakıldığında kibirlenen kişinin dünyanın bir imtihan yeri olduğunu anlamayan, günlerini zevk ve safa içinde geçiren biri olduğu görülür. Bu durumda da yine şair, “zamanını zevk ve safayla geçirme, kulluğunun gereğini yap, sana dünyada verilen nimetlere şükret, bir gün bu nimetler elinden alınacak, öleceksin” demek istemiş olabilir.

Beyitte sür’ât ve serî‘ kelimelerinde **iştikak**; fursat ve fevt kelimelerinde **tezat**; sür’ât, serî‘, sitem, felek kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. عشـــق اوجنـــدن چوغ اولـــر شــــــيخييه تقـــــريع و عتـــاب
يـــارى تشـــــــنيع ايلـــه تـــرك ايتســــه زهى فعـــل شـــنع

7. ‘Işḳ ucından çoġ olur Şeyḫī'ye taḳrī‘ ü ‘itāb
Yārı teşnī‘ ile terk itse zihī fi’l-i şeni‘

Şeyhî’ye ‘ışk ucından takrî‘ ü ‘itâb çog olur. Yârı teşnî‘ ile terk itse zihî fi’l-i şenî‘.

Takrî‘ (a.i.c. takrîât) : başa kakma, azarlama, paylama

‘İtâb (a.i.) : azarlama, tersleme, paylama; darılma

Teşnî‘ (a.i. şenâat’den) : çok ayıp ve çirkin bulma, ayıplama

Fi’l-i şenî‘ (kötü fiil) : zinâ, yüz kızartıcı ve acımasızca işlenen suç fiili

Ucından (uciyle, uçtan) : için, sebebiyle, sebepten, -den dolayı, yüzünden

Şeyhî aşk sebebiyle çokça azarlanır ve terslenir. (Ama ne yapsın?) Sevgiliyi ayıplayarak terketmek ne yüz kızartıcı bir suç!

Ayıplanma veya azarlanma, âşıklığın neticelerinden bazılarıdır. Genellikle zahidler, rindleri ayıplayıp kınarlar. Çünkü aşkı kabul etmezler, aşk acısından anlamazlar. Âşıklar, çektikleri dertle divane olurlar. Böyle kişiler, genellikle toplum arasında tecrid edilir. Beyitte şairi azarlayıp, tersleyen toplum olabilir. Şairin azarlanmasının nedeni de içinde bulundurduğu aşktır.

Yine şairi tersleyen, içinde aşkını besleyip büyüttüğü sevgilinin kendisi de olabilir. Şaire göre, bu azarlanma sonrasında âşık da sevgiliyi ayıplayıp terketse o zaman büyük bir suç işlemiş olur. Çünkü divan edebiyatında hep eziyet eden, hiç güldürmeyen sevgiliden asla hesap sorulmaz, bu yaptıklarından dolayı ayıplanmaz. Âşık, en başında sevgilinin bu vasıflarını kabul etmiştir. Şair de bunun farkındadır. Böyle bir şey yapması, ne ona ne de aşkına yakışır.

Beyitte teşni‘ ve şeni‘ kelimelerinde **iştikak**; şairin kendisinden başka bir kişiymiş gibi söz etmesinde **tecrid**; teşni‘, şeni‘, takrî‘, ‘itâb kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.25. GAZEL 25[560]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Olmadı ḥālüme hī̄ç muṭṭali’ ol yār dirī̄ġ
   Bilmedi kim ḳıluram ḥasret ile zār dirī̄ġ

2. İtdi iḳrār vefā ḳılmaġa evvel bana yār
   Ṣoñra bu va’desine eyledi inkār dirī̄ġ

3. Çünki gördüm ṣaçınuñ bendine düşmiş ḳamu nās
   Bende oldum uş aña ben daḫı nā-çār dirī̄ġ

4. Ay didügüm içün gün yüzine ẓulm ile uş

[560] BİLTEKİN, age, s. 171

Ḳıldı zülfi girihinde beni ber-dār dirīġ

5. Ölmişem derdüñ ile ‘ışḳuña vāṣıl olalı
   Olmışam ‘āciz ü bī-çāre vü bī-‘ār dirīġ

6. Olmadı göñlüm alup ol ḳaşı seḥḥār bu gün
   Cānum ister ki ala ol gözi mekkār dirīġ

7. Bir nefes Şeyḫī eger ayru düşerse senden
   Gözleri āb ṭolup yiri olur nār dirīġ

Şerh

١. اولمادى حالمه هيچ مطلع اول يار دريغ
بيلمدى كم قيلرم حسرت ايله زار دريغ

1. **Olmadı ḥālüme hīç muṭṭali’ ol yār dirīġ**
   Bilmedi kim ḳıluram ḥasret ile zār dirīġ

Dirig kim ol yâr hâlüme hiç muttali’ olmadı. Hasret ile zâr kıluram, bilmedi.

Muttali‘ (a.s. tulû’dan) : öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli

Dirîg (f.i.) : 1. esirgeme **2.e.** eyvah, ah, aman, yazık **3.** men’etme, önleme

Eyvah ki o sevgili, halimden hiç haberdar olmadı. Hasretle inlediğimi bilmedi.

Şair, gazele ah çekerek başlamaktadır. Çünkü uğruna onca eziyete katlandığı sevgili, şairin durumundan haberdar olmamıştır. Onun aşkından, inleyişinden, feryadından habersizdir. Divan edebiyatında âşık ile mâşuk arasında iletişimi sağlayan genellikle sabah rüzgârıdır. Bir haberci olarak görev yapan sabâ, sevgilinin güzelliğini âşığa, âşığın ahlarını da sevgiliye götürür. Sevgilinin halini âşığa getirdiği

kesindir, ama âşığın ahının sevgiliye gittiği kesin değildir. Beyitte de görüldüğü gibi büyük ihtimalle sabâ, şairin halini sevgiliye iletmemiştir.

İkinci mısradaki "kim" bağlacı, beyitin iki türlü açıklanmasına mahal vermektedir. Şair ilk önce "bilmedi kim" diyerek, sevgili halimi bilmediği, halimden haberdar olmadığı için hasretle inliyorum demiştir. İkincisi ise, halimden haberdar olmadığı gibi hasret ile ağlayıp inlediğimi de bilmiyor demektedir.

Beyitte diriğ kelimesinde **nidâ**, yâr ve zâr kelimelerinde **cinas**; bilmedi ve muttali'olmadı kelimelerinde anlam bakımından **tenasüp**; hasret, zâr, diriğ kelimelerinde de ikinci bir **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. ایتــــدی اقـرار وفــا قیلمغـــــه اول بکـــا یــار
صـــوکره بـــو وعدســـنه ایلـــدی انکــار دریـــغ

2. **İtdi iḳrār vefā ḳılmaġa evvel bana yār**
Ṣoñra bu va'desine eyledi inkār diriġ

Yâr, evvel vefâ kılmasa bana ikrâr itdi. Dirig sonra bu va'desine inkâr itdi.

İkrâr (a.i. karar'dan) : 1. saklamayıp söyleme **2.** dil ile söyleme, bildirme **3.** tasdik, kabul **4.huk.** birinin, başka birinin, kendisinde olan hakkını, alacağını haber vermesi

Va'de (a.i.) : bir iş için önden belirtilen zaman. **2.** bir işi geciktirmek için belirtilen zaman **3.** ecel **4.** söz verme

Sevgili önceden bana verdiği sözü kabul etti. Eyvah, sonra da (söylediği) bu sözünü inkâr etti.

Divan şiirinde sevgilinin âşığa karşı vefasız olduğunu daha önce de belirtmiştik. Hiçbir zaman âşığa verdiği sözü tutmayan sevgilinin bu tutumu, âşık üzerinde olumsuz bir etki yaratmaz, o, her verilen söze her defasında inanır, gerçekleşmesini umut eder. Ancak şair beyitte, sevgilinin kendisine önceden söz verdiğini, daha sonra bu sözünü tutmadığını belirtmiş, sevgilinin bu tutumu üzerine şaşırmış ve üzülmüştür.

Başka bir açıdan bakıldığında, beyitte sevgili daha önceden şaire karşı vefasız olduğunu saklamayıp söylemiş, inkâr değil ikrar etmiştir. Sonra şaire eyvah dedirten olay, divan şiirindeki sevgilinin gerçekten vefasız olduğunu göstermektedir. Çünkü sevgili söylediği sözü inkâr etmiştir. Yani o, şaire karşı vefasız olduğunu kabul etmemektedir.

Ayrıca va'de kelimesinin ecel anlamını da düşünürsek, sevgili şairi öldüreceği hususunda söz vermiş olabilir. Ancak öldürme vakti geldiğinde yine sözünde durmamış ve verdiği sözü inkâr etmiştir.

Beyitte inkâr, ikrar ve evvel, sonra kelimelerinde **tezat**; diriğ kelimesinde **nidâ**; va'de, ikrar, inkâr kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. چونکه کوردم صچنك بندنه دوشمش قمو ناس
بنده اولدم اوش اکا بن دخی ناچار دریغ

3. Çünki gördüm ṣaçınuñ bendine düşmiş ḳamu nās
Bende oldum uş aña ben daḫı nā-çār dirīġ

Çünki kamu nâs saçınun bendine düşmiş, gördüm. Dirig, ben dahı uş nâ-çâr ana bende oldum.

Nâs (a.i. ins'in c.) : insanlar, halk, herkes

Bütün insanların saçının bağına düşmüş (olduğunu) gördüğüm için, ne yazık ki ben de şimdi çaresiz (bir şekilde) ona kul oldum.

Şairin bu beyitte eyvah çekmesinin nedeni, diğer âşıklar gibi sevgiliye kul olmasıdır. Yani âşıklar kervanına şair de katılmıştır. Onu âşıklığa iten ise, sevgilinin yüzünü görmesi isteği olmuştur.

Divan edebiyatında, sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları yüzüne geldiğinde, beni etrafında bir halka görünümü arz eder. Sevgili, halka içindeki bu benini âşıkları avlamada yem olarak kullanır. Nitekim gerçek hayatta kuşları avlamak için kullanılan tuzaklar da saç kıllarından yapılmaktadır. Şair beyitte kıl, ben ve yüz üçlüsünü kullanarak tuzağı, kendi gönlünü de kuş olarak tavsif etmiş, diğer âşıkların bu tuzağa nasıl düştüklerini görmüştür. Yani, sevgilinin yüzünü görmüştür. "Eyvah

ben de çaresiz kul oldum" demesinin nedeni, sevgilinin ne denli güzel olduğunu anlatmak içindir. Çünkü sevgiliye âşık olmak için bir kere onun yüzünü görmek yeterlidir.

Ayrıca şairin kul olması sevgilinin âşığının gönlünün sultanı, kendisinin de onun kulu olarak düşünülmesindendir. Beyitte âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçının her bir telinde asılı olması mazmunu kullanılmıştır.

Tasavvufî açıdan saçın kesret anlamını göz önüne aldığımızda, şair kesrete düştüğünü de belirtmek istemiş olabilir. Çünkü o, yüzü, yani vahdeti gölgeleyen saça, yani kesrete bile meftundur. Kesretin nihayetinde de vahdete, yani yüze ulaşacaktır.

Beyitte saçın bir kemende benzetilmesinde **teşbih**; bende kelimesinin hem kul hem de ben bile anlamlarına gelmesinden dolayı **tevriye**; diriğ kelimesinde **nidâ**, bendine ve bende kelimelerinde **cinas**; nâ-çâr, bende, bend kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. آي ددكم ايچون كون يوزنه ظلم ايله اوش
قيلدى زلفى كرهنده بنى بردار دريغ

4. Ay didügüm içün gün yüzine ẓulm ile uş
Ḳıldı zülfi girihinde beni ber-dār dirīġ

Dirig! Gün yüzine ay didügüm içün uş zulm ile beni zülfi girihinde ber-dâr kıldı.

Girih (f.i.) : düğüm, bağ
Ber-dâr (f.s.) : 1. salbedilmiş, asılmış **2.** yemişli

Eyvah! Güneş yüzüne ay dediğim için şimdi eziyet ederek beni saçının düğümünde astı.

Bir önceki beyitte, sevgilinin tuzağına düştüğünü ve ona köle olduğunu belirten şair, bu beyitte sevgilinin kendisini cezalandırarak diğer âşıklar gibi saçlarında astığını belirtmektedir. Asmasının nedeni ise, şairin yanlışlıkla sevgilinin güneş gibi parlak yüzüne ay demesidir.

Divan edebiyatında sevgilinin yüzü, parlaklık yönünden hem güneşe hem de aya benzetilir. Ancak beyitte sevgili, yüzünün şair tarafından aya benzetilmesine kızıp ona zulm etmiş ve cezalandırmıştır. Bunun nedeni, sevgilinin yeryüzünün, güneşin de gökyüzünün sultanı olmasından olabilir. Ayın verdiği ışık, güneşinkine nazaran daha azdır. Ayrıca ay, nurunu güneşten alır.

Şairin sevgilinin yüzüne ay demesi, saçlarının geceye teşbihiyle olmuş olabilir. Ay, gece görünür. Sevgilinin saçlarının yüzüne gelmesi, güneşin yüzüne örtü çekilmesi olarak tahayyül edilir. Bu beyitte de bir önceki beyitte olduğu gibi sevgilinin saçında asılı olma mazmunu vardır. Şair sevgilinin saçının düğümünde asılıdır.

Beyitte sevgilinin yüzünün güneşe ve aya, saçlarının ise darağacına benzetilmesinde **teşbih**; nurun zıddı anlamıyla ele alındığında zulm ve güneş-ay kelimeleri arasında **tezat**; diriğ kelimesinde **nidâ**; ay, gün, yüz kelimelerinde ilk; zülf, zulm, ber-dâr, girih kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. اولمشــــم دردك ايلــه عشـــقكه واصــل اولالــى
اولمشــــم عاجز و بيچـــــاره و بــى عار دريـــغ

5. Ölmişem derdüñ ile ‘ışḳuña vāṣıl olalı
Olmışam ‘āciz ü bī-çāre vü bī-‘ār diriġ

‘Işkuna vâsıl olalı derdün ile ölmüşem. Dirig! ‘Âciz ü bî-çâre vü bî-‘âr olmışam.

Bî-‘âr (f.a.b.s.) : arsız, utanmaz, sıyrık

Aşkına kavuştuğumdan beri derdinle ölmüşüm. Eyvah! (Ne kadar) Âciz, çaresiz ve arsız olmuşum.

Şair üçüncü beyitte, sevgilinin aşkına tutulduğunu belirtmişti. Bu beyitte de âşık olduktan sonraki durumunu açıklamaktadır. Şairin aşk yüzünden çektiği dertler o kadar çok ve ağırdır ki bu, şairi öldürmüştür. Âcizliğini, çaresizliğini ve arsızlığını belirten şair, kendi haline acımaktadır.

Şairin âciz olmasının nedeni, bağımlılığının gereğidir. Her hangi bir şey yapmaya gücü kalmamıştır. Ne sevgiliden ne de aşkından vazgeçebilir. Çaresiz olmasının nedeni de aynı şekildedir. Nasıl sevgiliye âşık olurken çaresiz ise, şu anda da çaresizdir. Sevgiliden gelen cefayı eli mahkûm kabul etmek zorundadır.

Arsızlık ise, âşığın gönlünün gıdasının gam olmasıyla alakalıdır. Şair sevgiliye tutulduğundan beri dert çekmektedir. Yani tek hemdemi dert, mihnet ve gamdır. Sürekli bunlarla iç içe olan âşık, bir müddet sonra onlara alışmaya başlar. Yani, gam çekmekten hoşlanır. Şair, çektiği dertlerden ölecek olsa bile sevgiliden yine dert istemektedir. Bu da onun arsızlığını gösterir.

Beyitte olmışam ve ölmişem kelimelerinde **cinas**; diriğ kelimesinde **nidâ**; derd, ışk ve ölmek kelimelerinde ilk; şairin durumu ile ilgili olan âciz, bî-âr, bî-çare kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. اولمادی کوکلم الوب اول قشی سحار بو کون
جانم ایستر که اله اول کوزی مکار دریغ

6. Olmadı göñlüm alup ol ḳaşı seḥḥār bu gün
Cānum ister ki ala ol gözi mekkār dirīġ

Dirig! Ol sehhâr kaşı bu gün gönlüm alup olmadı. Cânum ister ki ol mekkâr gözi ala.

Sehhâr (a.s. sihr'den) : 1. büyücü **2.** büyü gibi bir kuvvetle çekici, büyüleyici

Mekkâr (a.s. mekr'den) : çok mekreden, hileci, düzenbaz

Eyvah! O büyüleyici kaşları bugün gönlümü almadı. Canım ister ki o düzenbaz gözleri (bari gönlümü) alsın.

Divan şiirinde bir büyücü olarak kabul edilen sevgilinin en büyük büyüsü güzelliğidir. Güzelliği ile âşığı büyüler ve âşığın aklını başından alır. Ayrıca gözü, gamzesi, saçı, ayva tüyleri de onun diğer büyü kaynaklarıdır[561]. Şair beyitte, sevgilinin kaşlarını büyücü olarak belirtmiştir. Aslında sihirbaz olan sevgilinin

[561] PALA, age, s. 440

gözleri, düzenbaz olan da kaşlarıdır. Kaşların düzenbaz olmasının nedeni, şeklinden dolayıdır. Eğridir, hiç doğru bir işi olmaz. Ancak şairin kaşı sehhar olarak göstermesindeki neden, kaşın kıl topluluğu olmasından dolayı olabilir. Nitekim bazı büyüler kıl ile yapılmaktadır.

Şairin beyitte kullandığı “gönül almak” deyimi, hem kırılan bir kalbi onarmak, hem de gönlü ele geçirmek anlamlarına gelmektedir. Şairin burada kastettiği ikinci anlamdır. Sevgili, kaşı ile gamzesinin okunu âşığın gönlüne atar, onun gönlünü ele geçirir. Ayrıca yaptığı büyüyle de gönlünü ele geçirebilir. Ancak beyitte kaş, bu görevini yerine getirmemiştir. Buna üzülen şair, kaşın yapmadığı işi gözün yapmasını istemektedir.

Beyitte can-gönül, kaş-göz, sehhâr-mekkâr kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; gönül almak kelimesinde **tevriye ve irsal-i mesel**; kaşın büyücüye, gözün ise düzenbaz, hileci bir kişiye benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; diriğ kelimesinde **nidâ**; can, gönül almak ve kaş, sehhâr, göz, mekkâr kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. بــر نفــس شــيخى اكـر ايـرو دوشرسـه سـندن
كوزلــرى آب طلـوب يـرى اولـر نـار دريـغ

7. Bir nefes Şeyḫī eger ayru düşerse senden
Gözleri āb ṭolup yiri olur nār diriġ

Eger Şeyhî senden bir nefes ayru düşerse, diriğ! Gözleri âb tolup yiri nâr olur.

Nâr (a.i.) : 1. ateş, od **2.** cehennem **3.** yakıcı şey

Eğer Şeyhî bir an senden ayrı kalırsa eyvah! Gözleri yaşla dolup yeri ateş olur.

Şair gazelin son beytinde, sevgiliden ayrı kalırsa düşeceği durumu anlatmaktadır. Sevgiliden bir anlık bile olsa ayrı kalmak gözlerini yaşla dolduracak, yerini cehennem gibi ateş edecektir. Aslında divan edebiyatında âşık, her zaman bir ayrılık içerisindedir. Sevgiliye hiçbir zaman kavuşamaz. Vuslatı istese de vuslattan sonraki ayrılığın daha ızdırap verici olacağını düşünerek bu düşüncesinden vazgeçer.

Ayrıca o her zaman ağlar, her zaman hasret ateşiyle yanar. Şair bunları söylerken sevgilinin kendi hayatındaki yerini anlatmaya çalışmıştır.

Şair beyitte "nefes", "yaş", "ateş" ve "yir" kelimelerini kullanarak, anâsır-ı erbâ'a'nın dört unsurunu da kullanmıştır. Bilindiği gibi insan ve kâinatın, bu dört temel unsurdan meydana geldiği ileri sürülmektedir. Şair, sevgiliden ayrı kaldığında kendi varlığını da kaybedeceğini ileri sürmüş olabilir. Eğer kâinat ekseninden bakarsak; sevgiliden ayrı kalmak dünyanın sonu olabilir.

Beyitte anâsır-ı erbânın nefes, yir, nâr ve âb olmak üzere dört unsuru da kullanılmıştır. Ayrıca âb ve nâr kelimeleri arasında **tezat**; şairin kendisinden başka bir kişiymiş gibi bahsetmesinde **tecrid**; anlam bakımından ayru düşmek, göz, âb, tolmak, kelimelerinde ilk ve yine ayru düşmek, yir, nâr kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.26. GAZEL 26[562]

Mefāʿīlü Faʿūlün Mefāʿīlü Faʿūlün

1. Zihī ḫulḳ u zihī ḫalḳ ki virmiş saña ḫālıḳ
   Felek ḥüsnüñe ḥayrān melek luṭfuña ʻāşıḳ

2. Sa'ādetlü yüzüñi öger bu ḳamu ʻālem
   Leṭāfetlü sözüñi sever cümle ḫalāyıḳ

3. Senüñ luṭf-ı ʻiẕāruñ zihī ṣūret-i ʻAẕrā
   Benüm ḥasret ü zārum zihī sīret-i Vāmıḳ

4. Gel iy server-i maḫdūm cihān emrüñe maḥkūm
   Ḳoma ḳulları maḥrūm budur şehlıġa layık

5. Ne ḳayġu ger olursa cihān ḫalḳı muḫālif
   Dek olsun bize bir dem anuñ göñli muvafık

6. Ḫaber bilmege cāndan ḳanı maḥrem-i ʻārif

562 BİLTEKİN, age, s. 173

Güẕer ḳılmaġa cāndan ḳanı ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ

7. Maḥabbet yolı Şeyḫī taḥammülle cefādur
Cefā sevmeyen olur bu maḥfilde münāfıḳ

Şerh

١. زهی خلق و زهی خلق كه ويرمش سكا خالق
فلك حسنكه حيران ملك لطفكه عاشق

1. **Zihī ḫulḳ u zihī ḫalḳ ki virmiş saña ḫālıḳ**
Felek ḥüsnüñe ḥayrān melek luṭfuña ʿāşıḳ

Hâlık, sana zihî hulk u zihî halk virmiş ki felek hüsnüne hayran, melek lütfuna ʿâşık.

Hulk (a.i.c. ahlâk) : huy, tabiat

Halk (a.i.) : 1. yaratma, yaratılma **2.** îcat **3.** insanlar **4.** insanlardan bir bölük

Hâlık (a.i. ve s.) : yaratan, yoktan var eden, yaratıcı, Allah

Zihî (a.e.) : 1. ne güzel, ne hoş **2.** aferin, bravo

Yaradan, sana ne güzel huy ve ne hoş yaradılış vermiş. Felek güzelliğine hayran, melek lütfuna âşık(tır).

Şair, sevgilinin hem sîretini hem de sûretini övmektedir. Yüce Allah, sevgiliyi öyle bir yaratmıştır ki bütün ahlakî ve görsel güzellikler onda toplanmıştır. Hem güzel görünüşlü, hem güzel huyludur. Şair, bu görüşünü ispat etmek istercesine feleğin sevgilinin güzelliğine hayran olduğunu, meleklerin ise huyuna âşık olduklarını belirtmektedir.

Şair, sevgiliyi gözünde o kadar yüceltmiştir ki o, felekten bile yüksek değerdedir. Hem güzelikte hem de değerde bu kadar yüce olan sevgiliye, felek hayran kalmıştır. Yani felek, sevgilinin sûretine hayrandır. Melek ise, sîretine âşıktır.

Huyu güzel olan insana, halk arasında “melek gibi” tabiri kullanılmaktadır. Melek nurdan yaratılmış, kötü huyu olmayan tamamen saf varlıklardır. Ancak insana kötü duygular hâsıl eden nefs verilmiştir. Melek, nefs sahibi sevgilinin bu kadar lütufkâr olmasına âşık olmuştur.

Gazelin ilk beytinde böylesine bir övgüye hedef olan kişi, Peygamber Efendimiz (s.a.v) olabilir. Sîret bakımından cömertlikte eşi benzeri olmayan, merhameti sınırsız, edepte ön sırada olan yüce bir ahlak üzerine yaratılmış, sûret bakımından ise dolunay gibi parlak ve nur saçan mübarek bir yüzü, hilal gibi kaşları, inci gibi dişleri olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.), âlemlerin yaradılış sebebidir. O’nun mübarek yüzüne felek, yüce ahlakına ise melekler hayrandır.

Beyitte halk ve hâlık kelimelerinde **iştikak**; halk, hulk ve hâlık kelimelerinde **cinas**; feleğin hayran olan bir kişi olarak kişileştirilmesinde **teşhis**; duyguyu pekiştirmek için kullanılan “zihî” kelimesinde **tekrir**; anlam bakımından hâlık, halk, hulk, hüsn ve lütuf kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca “Sen olmasan felekleri yaratmazdım” hadisi ve Kalem suresinde yer alan : “Muhakkak sen yüce bir ahlak üzeresin” âyetine **telmih** yapılmıştır.

٢. صـــــعادتلو يوزكـــى اوكـر بـــو قمـو عـالم
لطـــــافتلو ســـوزكى سـور جملـه حلايـــق

2. Sa’ādetlü yüzüñi öger bu ḳamu ‘ālem
Leṭāfetlü sözüñi sever cümle ẖalāiḳ

Bu kamu ‘âlem sa’âdetlü yüzüni öger. Cümle halâik letâfetlü sözünü sever.

H̱alāiḳ (a.i. halikâ’nın c.): 1. mahlûklar, yaratıklar, insanlar **2.** halayık, satın alınan kadın hizmetçi

Bütün bu dünya(ki varlıklar, insanlar), kutlu yüzünü över. Bütün mahlûklar, tatlı sözünü sever.

İlk beyitte sevgilinin iç ve dış güzelliğini överek gazele başlayan şair, bu beyitte, sevgilinin saadetli yüzünün bütün dünya tarafından konuşulduğunu belirterek mübalağa yapmıştır. Bu sevgilinin güzelliğinin şanının, dünya çapında duyulduğunu

göstermektedir. Böylesine büyük bir alanda bilinen güzellik, şüphesiz muazzam güzelliktir. Mutlak güzel Allah'tır. O'nun yarattıkları da bu güzellikten kısmi bir pay almıştır. İnsan etrafına göz gezdirdiğinde, var olan tüm mahlûkatta onun tecellisinin yansımasını görür.

Her sanatçının kendi eserini seyretmekten, onun başkaları tarafından görülüp beğenilmesinden zevk aldığı gibi, Allah ü Tealâ da en güzel şekilde yarattığı insanda, yani Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'de ilâhi sanatının bütün tecellilerini görmek istemiştir. Bu yüzden iç ve dış güzellik, Efendimiz (s.a.v.)'de kemale ermiştir.

Bu yüzden onun aydan daha nurlu, güneşten daha parlak yüzü tüm insanlar tarafından övülmüş, ağzından çıkan her kelimesi tüm canlılar arasında sevilmiştir. Nitekim Peygamberimizin diğer canlılarla konuştuğu da bilinmektedir. Yine bunun en güzel kanıtı Efendimizin öldüğünü hissedip başını duvara vurarak kendisini öldüren devesidir. Bu, yaradılmış olan her canlının O'na olan sevgisinin bir göstergesidir.

Beyitte "kamu-cümle; âlem-halâik" kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; saadet, letâfet, yüz, söz kelimelerinde anlamca ilk, kamu, cümle, âlem, halâik kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. سنك لطف عذارك زهى صورت عذراء
بنم حسرت و زارم زهى سيرت وامق

3. Senüñ luṭf-ı 'iẕāruñ zihī ṣūret-i 'Aẕrā
Benüm ḥasret ü zārum zihī sīret-i Vāmıḳ

Senün lutf-ı 'izârun zihi sûret-i 'Azra, benüm hasret ü zârum sîret-i Vâmık

'İzâr (a.i.) : yanak

Sîret (a.i.c. siyer) : 1. bir kimsenin içi, hali, tavrı, gidişi, ahlakı **2.** hal tercümesi

Senin yanağının tatlılığı, tıpkı 'Azra'nın ki gibi, benim hasret ve inleyişim, Vâmık'ın hali gibi.

Şair beyitte, sevgilinin (memduhun) yanağının tatlılığını ve kendi halini belirtmek için, Türk edebiyatının klasik mesnevi konularından biri olan Vâmık u Azrâ'dan yararlanmıştır. Sevgilinin yanağı Azrâ'nınkine, şairin hasret ve inleyişleri de Vâmık'inkine benzetilmektedir. Diğer aşk mesnevilerine göre, edebiyatımızda çok rağbet görmemiş olan[563] bu mesnevinin kadın kahramanı olan Azrâ'nın kelime anlamı "bakire, delinmemiş inci, üzerinde yürünmemiş kum[564]"dur. Şair, sevgilinin yanağını Azrâ'nınkine benzeterek, onun el değmemişliğini, parlaklığını ve üzerinde hiçbir pürüzün olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca bu isim beyitte olduğu gibi şiirlerde "izar" kelimesiyle olan imla ve ahenk yakınlığı dolayısıyla birlikte kullanılır[565].

Mesnevinin erkek kahramanı olan Vâmık'ın kelime anlamı ise, "seven, sevdalı[566]"dır. Şair de kendisini Vâmık'a benzeterek sevgiliye olan aşkının ne denli büyük olduğunu göstermek istemiştir. Çünkü Vâmık, Azrâ'ya kavuşmak için çok çetin mücadeleler vermiştir. Şair de sevgili için aynı mücadeleyi verecek yüreğe sahip olduğunu belirtmek istiyor.

Bir diğer önemli nokta da mesnevinin sonunda kahramanların birbirine kavuşmasıdır. Şair de bu olaya telmih yaparak, sevgiliye kavuşma isteğini dile getirmiş olabilir. İnsan, bu fani dünyada Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sünnetlerine uyarak, hep O'nu hatırlayarak iki cihanın efendisinin şefaatine kavuşabilir. Nitekim Allah'ın sevgisine kavuşmak için, O'na tabi olmak şarttır. Şair de beyitte kendisini Vâmık'a benzeterek, Allah Resulüne ne denli bağlı olduğunu göstermek istemiş olabilir.

Beyitte sîret ve sûret kelimelerinde **cinas** ve **tezat**; Azra ve Vâmık hikâyesine **telmih**, yanağın Azra'ın yanağına, çekilen elemin Vâmık'ınkine benzetilmesinde **teşbih**; zihî kelimesinde **reddü'l acüz ale's-sadr**; sîret-sûret; Azra-Vâmık kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; hasret, zâr, Vâmık kelimelerinde anlam bakımından ilk, lutf, izâr ve Azra kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. کل ای سرور مخدوم جهان امرکه محکوم
قوما قوللری محروم بودر شهلغه لایق

---

563 ONAY, age, s. 429
564 PALA, age, s.533
565 PALA, age, s. 532
566 PALA, age, s. 440

4. Gel iy server-i maḫdūm cihān emrüñe maḥkūm
   Ḳoma ḳulları maḥrūm budur şehlıġa layık

İy server-i mahdum, gel, kulları cihân emrüne mahkum, mahrum koma, şehlıga layık budur.

Mahdum (a.i. hidmet'den) : 1. oğul, evlat **2.** hizmet edene nispetle efendi, hanım

Mahkûm (a.s.) : 1. kendisine hükmolunan, birinin hükmü altında bulunan **2.** bir mahkemece hüküm giymiş **3.** katlanma, zorunda olma

Mahrum (a.s. hirmân'dan) : 1. bahtsız, nasipsiz **2.** istediğini, dilediğini elde edemeyen

Ey yüce efendim! Gel, kulları dünyanın emrine mahkûm bırakma, bahtsız etme. Padişahlığa yakışan budur.

Şair beyitte, Allah Tealâ ve O'nun âlemlere rahmet olarak gönderdiği server-i kâinat olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e seslenmektedir. Bir mezrâ ve imtihan yeri olan dünyada karşılaşacağı nice zorluklara karşı, kendisini sırat-ı müstakimden ayırmamasını niyaz etmektedir. Ayrıca nice kulları hidayete ulaştırmak için gönderilen Efendimiz'den, aciz kulları cihan hükmüne maruz bırakmamasını istemektedir.

Aslîyeti geçici, yaradılıştaki sıfatı cazibeli ve aldatıcı olan dünya, nefsin yaradılışına uygundur. Nitekim nefsin meydanı olan dünya, insanın üç büyük düşmanından biridir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de, dünyanın gidişatına uyarak ahiret bozgununa uğramamamızı istemiştir.

Kulların cihan hükmünden kurtulmasının tek çaresi, O'nun ahlakı ile ahlaklanmaktır. O zaman fani dünyanın sıkıntılarından kurtulup O'nun şefaatine erme mükâfatına erişecektir. Onun ihsanının olmadığı bir dünya, şair ve diğer kullar için ızdırap olacaktır. Çünkü cihan hükmüne göre, kulun ve gedanın hali malumdur. Bu hal, beytin ikinci mısrasında nasipten yoksun olmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, hem Allah'ın sevgisinden hem de O'nun şefaatinden yoksun kalmaktır.

Beyitte seslenme ünlemi olan “iy” ile **nida**; mahdum, mahrum ve mahkum kelimelerinde **cinas**; kul-şeh kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**; yine anlam bakımından server, şeh, mahdum, emir kelimelerinde ilk; kul, mahkum, mahrum kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٥. نه قيغو كر اولرسه جهان خلقى مخالف
دك اولسن بزه بر دم انك كوكلى موافق

5. Ne ḳayġu ger olursa cihān ḫalḳı muḫālif
Dek olsun bize bir dem anuñ göñli muvafık

Ger cihân halkı muhâlif olursa ne kaygu? Bize dek bir dem anun gönli muvafık olsun.

Muvafık (a.i. vefk’den) : yerinde, uygun

Muhâlif (a.s. muhâlefet’den) : 1. muhalefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan **2.** birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan

Eğer dünya halkı karşı çıkarsa (kaygılanmam) tasalanmam. Bize sadece bir an onun gönlü uygun olsun, yeter.

Şair beyitte, rind ve zâhid arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Gedalık, derbederlik, fakirlik, âşıklık, sarhoşluk gibi sıfatları da içinde barındıran rind kavramı, zahidin aksine İslamiyetin estetiğini iyi kavramış, hamlıktan kurtulmuş kişidir. İçten bir samimiyet ve aşkla teslimiyet halinde olan, elinde kadeh ile dolaşan rind, elinde tespih olan şekilci zâhid tarafından daima eleştirilir.

Şair beyitte kendisini rind olarak göstermekte, kendi durumunu yadırgayan, bu duruma karşı çıkan kişileri de zâhid olarak görmektedir. Günlerini ilâhi aşkla geçirdiğini, dışarıdan gelen her hangi bir tarizin kendisini etkilemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü onun düşündüğü tek hal, vahdet-i vücud, yani Allah ile bir olma halidir.

Şair, “bize sadece onun gönlü uygun olsun” derken bu hali vurgulamaktadır. Seyr-i sülûk yolundaki salikin tek amacı, Allah ile bir olmak, yani yok olmak, bir nefes olsun ilâhi aşk ateşinde pervane misali yanmaktır. “Allah bes, bâki heves”

diyen şair, Yüce Yaradan'a tevekkül etmiş olduğunu, geriye kalan arzuların ise geçici olduğunu belirtmektedir.

Beyitte muhâlif ve muvafık kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**lık vardır.

٦. خبر بيلمكه جاندن قنى محرم عارف
كذر قيلمغه جاندن قنى عاشق صادق

6. Ḫaber bilmege cāndan ḳanı maḥrem-i 'ārif
Güẕer ḳılmaġa cāndan ḳanı 'āşıḳ-ı ṣādıḳ

Cândan haber bilmeğe mahrem-i 'ârif kanı? Cândan güzer kılmağa 'âşık-ı sâdık kanı?

Kanı: hani, nerede

Mahrem (a.s. haram'dan) : 1. haram, şeriatin yasak ettiği şey **2.** nikah düşmeyen, şerîatçe evlenilmesi yasak edilen **3.** şeriatçe kadının kendisinden kaçmadığı erkek **4.** biriyle çok samimi, içli dışlı olan **5.** gizli olan, herkese söylenmeyen **6.** herkesçe bilinmemesi icabeden **7.tas.** Tanrı'nın sırlarını öğrenmeye başlayan kimse

Güzer (f.i.) : 1. geçme, geçiş **2.s.** geçen, geçici

Candan haber almak için irfan sahibinin sırdaşı nerede? Candan geçmek için sadakatli âşık nerede?

İrfan sahibi, Allah'ı tanıyan kişi demek olan ârif, divan şiirinde sevilenin vasıflandırıldığı bir kisvedir. Ariflerin can gözleri açıktır[567]. Şair candan haber alamadığını belirterek, irfan sahibi kişinin canından, özünden vazgeçmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Burada irfan sahibi olarak nitelendirilen kişi, seyr-i sülukta salikin elinden tutacak, nefsin mertebelerini aşmada ona yardım edecek kişi, yani mürşiddir. Nitekim bu manevi yolculukta şairin, kendisine rehber olacak bir kişiye ihtiyacı vardır.

567 PALA, age, s. 38

Her şeyden önce maddi-manevi bir eğitim işi olan tasavvufta, eğitime muhtaç olan kişinin ilk işi kendisini eğitmeye muktedir bir kişiyi bulmaktır. Nefis ve şeytanın binlerce tuzağıyla örülü bu yolda ilerleyebilmesinin tek şartı budur. Yoluna yoldaş, sırrına sırdaş olan mürşid ile çıkılan yolun nihayetinde canda canan ile buluşmak, mürid açısından daha gayretsiz olacaktır.

İkinci mısrada ise, candan geçmek için sadakatli bir âşık olunması vurgulanmaktadır. Şair bu soruyu sorarak, sadakatli âşığın kendisi olduğunu belirtmektedir.

Beyitte "kanı" kelimesiyle **istifham**; beyitteki iki mısranın hece ve harf sayılarındaki eşitlik nedeniyle **tarsi'**; can, güzer, âşık-ı sâdık ve ârif kelimelerinde ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. محبت یولی شیخی تحملله خفادر
جفا سومین اولور بو محفلده منافق

7. Maḥabbet yolı Şeyḫī taḥammülle cefādur
Cefā sevmeyen olur bu maḥfilde münāfıḳ

Şeyhî mahabbet yolı tahammülle cefâdur. Cefâ sevmeyen bu mahfilde münafık olur.

Mahabbet (a.i.) : sevgi

Mahfil (a.i.c. mahâfil) : 1. oturulacak, görüşülecek yer, toplantı yeri **2.** büyük camilerde hükümdarlara veya müezzinlere ayrılmış ve etrafı parmaklıkla çevrilmiş olan, yerden biraz yüksek yer

Münafık (a.s. nifâk'dan) : 1. nifak sokan, ikiyüzlülük eden, ikiyüzlü **2.** Hz. Muhammed zamanında kâfirlikte devam ettiği halde kendisini Müslüman gösteren

Şeyhî sevgi yolu katlanma ve eziyettir. Eziyeti sevmeyen bu yerde ikiyüzlü olur.

Şeyhî gazelin son beytinde, aşk yolunun ne denli zor olduğunu açıklamaktadır. Bu yol, tahammül ve cefâ yoludur. Âşık, aşk yolunda göreceği onca

cefaya tahammül etmek, katlanmak zorundadır. Yani başka bir ifadeyle, sabırlı olmalıdır.

Cefadan hoşlanmayan kişinin bu yolda başarılı olamayacağını belirten şair, aynı şekilde kişinin münafık olacağını da söylemektedir. Münafıklık, ikiyüzlülük, inandığının aksine davranmak demektir. Kişinin muhabbetle yaptığı işte riyası olmamalıdır. Muhabbet yolunda da tek unsur aşk olduğu için şair, aşkta yalan olamayacağını belirtmektedir.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid**; mahabbet ve cefâ kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**; anlam bakımdan mahabbet yolu, cefâ ve tahammül kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.27. GAZEL 27[568]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Yine bād-ı seḥerī hem-dem-i cān olsa gerek
   Çünki bu pīr-i kühen tāze cevān olsa gerek

2. Yazı yüzinde hevā lü'lū-yı lālā ki ṣaçar
   Çemen içinde ṣabā müşg-fişān olsa gerek

3. Selsebīl-i meyi ḥūrīler elinden içeler
   Ki bahār ile cihān bāġ-ı cinān olsa gerek

4. Gül-i ter bülbüle ʻarż itse gerek ḥüsn ü cemāl
   Gözleri nergisüñ aña nigerān olsa gerek

5. Es̱er-i raḥmet-i Ḥaḳ ölü yire cān viriser
   Bī-nişāndan bize bu luṭf u nişān olsa gerek

6. Yaz u ḳış fikrini ḳo vaḳti ṣafā bil Şeyẖī
   Her bahāruñ ṣoñı ẖod faṣl-ı ẖazān olsa gerek

568 BİLTEKİN, age, s. 178

Şerh

١.	ینه باد سحری همدم جان اولسه کرك
چونکه بو پیر کهن تازه جوان اولسه کرك

1. Yine bād-ı seḥerī hem-dem-i cān olsa gerek
   Çünki bu pīr-i kühen tāze cevān olsa gerek

Bâd-ı seheri yine hem-dem-i cân olsa gerek. Çünki bu pîr-i kühen taze cevân olsa gerek.

Pîr (f.s.c. pirân) : 1. yaşlı ihtiyar **2.** yıllanmış şarap
Kühen (f.s.) : eski, yıpranmış, modası geçmiş
Cevân (f.s.) : genç, taze delikanlı

Sabah rüzgârı yine can dostu olmalı. Çünkü bu yaşlı dünya, genç delikanlı olsa yeridir.

Şair, sabah rüzgârının can dostu olduğunu söylemektedir. Sabah rüzgârının dost olması, sabah vakti sevgilinin, yani gülün kokusunu şaire getirmesinden dolayıdır. Bilindiği üzere gülün mevsimi ilkbahardır. Bahar mevsiminde doğanın yeniden dirilip canlandığı gibi, sabah rüzgarı da şairin gönlünü diriltmiş, gençleştirmiştir.

İkinci mısrada baharın ispatı olarak yaşlı dünyanın yeniden gençleştiğini belirten şair, sonbahar ve kış mevsiminde dünyayı yaşlı bir kişiye benzetmekte, baharın gelmesiyle bu kişinin yeniden gençleştiğine dikkati çekmektedir.

Beyitte bir insana benzetilen bâd-ı seher ve pir-i kühen ile **teşhis** ve **teşbih**; pir-cevân, taze-kühen kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**; bâd-ı seher, hem-dem-i can kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢.	یازی یوزنده هوا لوءلوء لالا که صچر
چمن صبا مشکفشان موشکفیشان اولسه کرك

2. **Yazı yüzinde hevā lü'lū-yı lālā ki şaçar**
   Çemen içinde ṣabā müşg-fişān olsa gerek

Sabâ çemen içinde müşg-fişân olsa gerek ki hevâ yazı yüzinde lü'lü'-i lâlâ saçar.

Lü'lü'-i lâlâ: parlak inci

Müşg-feşân (f.b.s.) : misk, müşk saçıcı, misk saçan

Yazı (t.i.) : 1. ova, sahra, ıssız kır **2.** talih, nasip, kader, alın yazısı

Sabah yeli yeşillik içinde misk saçan olmalı. Çünkü hava ovanın yüzüne parlak inciler saçar.

Bahar mevsiminin tasvirine devam eden şairin ilk mısrada kullanmış olduğu yazı, yüz ve hevâ sözcükleri iki farklı şekilde yoruma el vermektedir. İlk yorum, yine bahar mevsiminin gelişiyle doğanın aldığı hali, ikincisi ise, baharın gelmesiyle şairin durumunu ifade etmektedir.

Divan edebiyatında sevgilinin yüzü, yanağı mushaf veya kitap olunca, yüz üzerindeki ayva tüyleri de yazıya teşbih olunur. Renk bakımından güle benzeyen sevgilinin her iki yanağı, gül yapraklarından oluşan bir deftere benzer. Bu durumda yüzdeki ayva tüyleri de, gül destesine sarınan otlar veya bir gül olan yanak sayfalarına miskle yazılmış yazı olur[569]. Şair beyitte, sevgilinin arzusu ile yüzüne parlak inciler saçmaktadır. Bunun iki anlamı olabilir. Birincisi şairin gözyaşları, ikincisi ise, şairin sevgilinin yüzü üzerine yazdığı şiirleridir. Şair, her ikisini de inciye benzetmiş olabilir. Veya bir başka açıdan bakıldığında, inciden kasıt, sabahleyin gül üzerinde bulunan çiy taneleri olabilir.

Şair, saçılan bu inci tanelerinin sebebini, sabah rüzgârının yeşillikte misk saçmasına bağlamaktadır. Divan şiirinde sabah rüzgârının sevgilinin yanağından koku çalmak için estiği düşünülür[570]. Yani sabâ, sevgilinin yüzünden misk kokusunu almış ve bütün yeşilliğe dağıtmıştır. Bu kokuyu alan şair, ya gözyaşı dökmüştür, ya da yüzün medhi için şiirler yazmıştır.

[569] PALA, age, s. 200-201
[570] PALA, age, s. 200

Yazı kelimesi ova, düzlük anlamında alınırsa, şair baharın gelişiyle havanın ova üzerine inciler, yani yağmur tanelerini saçtığını, sabah yelinin de bahar yağmurlarıyla yeniden dirilen nebatattan misk gibi kokular saçtığını belirtmiştir.

Beyitte yazı, yüz ve heva kelimelerinde **tevriye**; yağmur tanelerinin veya gözyaşlarının inciye benzetilmesinde **teşbih**; sabah rüzgarının kişileştirilerek misk saçan bir kişi olarak kullanılmasında **teşhis** ve **teşbih**; hevâ, lü'lü-yı lâlâ, yazı yüzü kelimelerinde ilk; sabâ, çemen, müşg-feşân kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. سلسبیل میی حوریلر الندن ایچلر
که بهار ایله جهان باغ جنان اولسه کرک

3. Selsebīl-i meyi ḥūrīler elinden içeler
Ki bahār ile cihān bāġ-ı cinān olsa gerek

Selsebîl-i meyi hûriler elinden içeler ki bahar ile cihân bâg-ı cinân olsa gerek.

Selsebîl (a.i.) : 1. tatlı ve hafif su **2.** cennette bir çeşmenin adı **3.g.s.** suyunun aktığı yer kademeli olan bir çeşit çeşme

Cinân (a.i.) : cennetler, uçmaklar; bahçeler

Şarap çeşmesinin akıttığını hurilerin elinden içsinler ki baharın gelmesiyle dünya cennet bahçesi olsun.

Selsebil cennette tatlı bir suyun adıdır[571]. Kur'ân'da: "Cennette müminlere zencefil katılmış kadehler sunulur. O cennette Selsebil denilen bir kaynaktır[572]." buyurulmaktadır. Şair beyitte, baharın gelişiyle birlikte dünyayı cennete benzetmektedir. Dünya cennetindeki huri de tabii olarak sevgilidir. Şair bahar geldiğinde şarabın sevgilinin elinden içilmesini, böylelikle dünyanın bir cennet bahçesine döneceğini belirtmektedir.

Sevgilinin ağzı, rengi dolayısıyla şaraba benzetilmektedir. Âşık için sevgili, hiç solmayan bir cennet gülüdür. Beyitte bu gülün bir yaprağı kâse, yani sevgilinin

---

571 PALA, age, s. 434
572 Kur'ân-ı Kerîm, İnsan Sûresi, (76/17-18)

eli olarak düşünülmüştür. Sevgilinin elinden bu şarabı içen şair, ikinci mısrada bir varsayımda bulunarak, cennetin de ancak bu şekilde olabileceğini ifade etmektedir.

Beyitte baharın gelişiyle dünyanın cennet bahçesine benzetilmesinde **teşbih**; hûri, bâg-ı cinân ve selsebil kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. كـول تــر بلبلـــــه عـرض ايتســـه كـرك حســن و جمال
كوزلـــرى نركســـك اكا نكـــران اولســه كـرك

4. **Gül-i ter bülbüle 'arż itse gerek ḥüsn ü cemāl**
Gözleri nergisüñ aña nigerān olsa gerek

Gül-i ter bülbüle hüsn ü cemâl 'arz itse gerek, nergisün gözleri ana nigerân olsa gerek.

Nigerân (f.s.) : bakıveren, bakıcı, bakan, baka kalan

Taze gül bülbüle güzelliğini ve yüz güzelliğini göstermeli, nergisin gözlerinin ona bakakalmalı.

Beyitte gül ve bülbül mazmunu vardır. Bahar mevsimi geldiğinde yeni açan gülün, bir mâşuk olarak kendi güzelliğini âşığına, yani bülbüle göstermesi olağan bir şeydir. Beyitte de taze gül, yüz güzelliğini bülbüle göstermiştir.

Nergis, sarı renkli, göbeği yeşil bir çiçektir. Göbekteki yeşillik uzaktan siyah göründüğü için, divan şairleri tarafından göze benzetilmiştir[573]. Beyitte bahçenin diğer bir çiçeği olan nergis, gülün bu hareketine bakakalmıştır. Nergisin bakakalmasının nedeni, kıskanmasından veya hayranlığından dolayıdır. Gülün güzelliğine mest olmuştur. Mest olmasının nedeni, bünyesinde narkotik bir unsur taşımasından veya başını önüne düşürmesindendir[574].

Beyitte gül, bülbül ve nergisin bir insan olarak kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; bahçe ile ilgili kavramlar olan gül, bülbül, nergis kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

[573] ONAY, age, s.315
[574] ONAY, age, s. 316

٥.   اثـر رحمت حق اولـو يـره جان ويرســـر
بينشـــــــاندن بــزه بــو لطـف و نشــان اولسـه كـرك

5. **Es̱er-i raḥmet-i Ḥaḳ ölü yire cān viriser**
Bī-nişāndan bize bu luṭf u nişān olsa gerek

Eser-i rahmet-i Hak ölü yire cân viriser, bize bî-nişândan bu lutf u nişân olsa gerek.

Rahmet (a.i.) : 1. acıma, esirgeme, koruma, yargılama **2.** Hz. Muhammed **3.** Kur'ân'ı Kerim **4.** yağmur

Nişân (f.i.) : 1. nişan, iz, belirti **2.** işaret, fabrika işareti **3.** yara izi **4.** amaç, hedef, vurulması istenen nokta **5.** vurulacak noktaya silahı çevirme **6.** yavukluk işareti **7.** bu işareti yapmak üzere yapılan tören **8.** hatıra için dikilen taş **9.** tuğra **10.** taltif için verilen madalya **11.** ferman

Allah'ın rahmetinin eserl,eri ölü yere can verecek. Bu, bize nişansız olan (görünmeyen) Allah'tan bir lütuf ve işaret olsa gerek.

Şair bu beyitte, Kur'ân'da bir ayete telmihte bulunmaktadır: "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir[575]." Yüce yaradanın yeryüzünde yarattığı bütün mahlûkat ve nesneler, O'nun rahmetinin bir eseridir. Kıyamet günü geldiğinde bütün hepsi ölecek, sonra yeniden diriltileceklerdir. Şairin "ölü yere can veriser" demesinin nedeni budur. Çünkü bu fani dünyada can veren varlıklar, bir gün yeniden ve bu sefer ebedî bir hayat için yeniden diriltileceklerdir.

"Bî-nişan" kelimesi, tasavvufta fenâ makamı, zât-ı kibriyâ ve lâ-taayyün mertebesi anlamlarına gelmektedir[576]. Yeryüzündeki bütün nesnelere rahmet nazarıyla bakan şair, bunun kendisine fena makamından bir işaret olduğunu belirtmektedir. Allah'ın Muhyî ismine dikkat çeken şair, her ne kadar bi-nişân olarak görülse de baharın O'nun yaradan sıfatının bir işareti, bir isbatı olduğunu göstermektedir. Bu yeniden diriliş de şaire göre, Allah'ın bir lütfu ve işaretidir.

[575] Kur'ân-ı Kerîm, Rum Sûresi, (30/50)
[576] ULUDAĞ, age, s. 77

Beyitte bî-nişan-nişan, ölü ve can vermek kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**; eser-i rahmet-i Hak, lutf, bî-nişân ve nişân kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. یاز و قش فکرنی قو وقتی صفا بیل شیخی
هر بهارك صوکی خود فصك خزان اولسه کرك

6. Yaz u ḳış fikrini ḳo vaḳti ṣafā bil Şeyḫī
Her bahāruñ ṣoñı ḫod faṣl-ı ḫazān olsa gerek

Şeyhî yaz u kış fikrini ko, vakti safâ bil. Her baharın sonı hod fasl-ı hazân olsa gerek.

Hod (f.zm.) : 1. kendi **2.i.** baş zırhı, miğfer

Ey Şeyhi, yaz ve kış düşüncesini bırak, zamanı iyi geçir. Her baharın sonu sonbahar olsa gerek.

Şair beyitte, kendisine yaz ve kış düşüncesini bırakmasını söylemektedir. Divan edebiyatında âşıkların mevsimi ilkbahardır. Bu mevsimde âşık sevdiğini görür, bu mevsimde bezm meclisleri kurulur. Ama her şeyin geçici olduğu gibi, gül mevsimi olan baharın da ömrü çok kısadır. Yavaş yavaş hazan yelleri esmeye başlar, güller yapraklarını döker. Şair kendisine bahar geldi diye sevinmesinin, sonbahar geldi diye üzülmesinin gereksiz olduğunu söylemektedir. Kendisine her saniyesini safa içinde geçirmeyi nasihat etmektedir. Yaşadığı her anı safa içinde geçirmek de, her an Allah ile olmak ile sağlanır. Yaşanan her an, O'nunla geçirilmeli, O'nun rızasını almak veya O'na ulaşmak için uğraşlmalıdır.

Ayrıca şair "her baharın sonu sonbahardır." derken insan ömründen de bahsetmiş olabilir. İnsanın gençlik çağları, bahar mevsimi gibidir. Nasıl geçtiği anlaşılmayan bu sürenin kıymeti, yaşlanınca, yani ömrün sonbaharı gelince anlaşılır. Şair bir gün ölüneceğini, bu yüzden vaktin ihlas içinde, iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Beyitte yaz-kış ve bahar-hazan kelimelerinde **tezat**; şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid**; yaz, kış, bahar, hazan kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.28. GAZEL 28[577]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Göñül bu zülf-i kāfir-kīş olalıdan berü dīnüñ
   Ṣalupsın özüñi iy kim ġamına ol büt-i Çīnüñ

2. Dehān ile miyānından nişān bir noḳṭa yā ḳılca
   Vefāsı tek bulınmadı cihānda ol nigārīnüñ

3. Emīn olmaġlıġa bir dem emān virmez bu cānuma
   Gözüñ efsūn oḳıduḳca senüñ bu lafẓ-ı āmīnüñ

4. İder şūrīde vü şeydā ḳılur rüsvā vü pür-sevdā
   Dil-i miskīn-i şeydāyı hevā-yı zülf-i müşgīnüñ

5. ʻAceb mi la'l-reng itsem bu dürr-i eşkümi çün kim
   Yüzüm rengini zer ḳıldı firāḳ-ı sāḳ-ı sīmīnüñ

6. Ruḫuñ hicriyle nālemden zevāl irişdi ḫūrşīde
   Dişüñ derdiyle āhumdan yazıldı naẓmı pervīnüñ

7. Firāḳ-ı ḫüsrev-i gītī bu ġam kūhı içre çün Ferhād
   Niçeme telḫ ise Şeyḫī olur uş cān-ı Şīrīnüñ

Şerh

١. كوكل بو زلف كافركيش اولالدن برو دينك

577 BİLTEKİN, age, s. 180

صلوبسـ‍ـــــــن اوزكـى اى كم غمنـه اول بـــت چينـــك

1. Göñül bu zülf-i kāfir-kīş olalıdan berü dīnüñ
   Ṣalupsın özüñi iy kim ġamına ol büt-i Çīnüñ

İy gönül bu zülf-i kâfir-kîş dînün olalıdan berü kim özüni ol büt-i Çînün gamına salupsın.

Kâfir-kîş (a.f.b.s.) : dinsiz, imansız, merhametsiz kimse

Ey gönül, (sevgilinin) bu dinsiz saçı dinin olduğundan beri, kendini o Çin putunun kederine bırakırsın.

Şair beyitte, gönlüne seslenmektedir. Gönül, sevgilinin siyah saçına tutulduğundan beri onu dini gibi benimsemiş, o Çin putunun gamında kendinden vazgeçmiştir. Divan edebiyatında sevgilinin saçı, rengi dolayısıyla kâfire benzetilmektedir. Asıl anlamı örten demek olan kâfir, İslam dininin hakikatini kabul etmedikleri için ışıktan mahrum, içleri karanlık sayılan kimselerdir. Kâfirin kasdı imanadır. Âşık, aşk denizinde gezerken sevgilinin siyah saçlarına tutunur ve yolunu kaybeder[578]. Şairin gönlü de sevgilinin saçına tutulduğundan beri küfre doğru yol almaktadır. Bunu gören şair, gönlünü ikaz etmekte, ona doğru yolu göstermeye çalışmaktadır.

Beyitte istiare yoluyla sevgiliye Çin putu denilmiştir. Putun Çin ile birlikte kullanılması, en güzel resimlerin burada yapıldığı görüşünden dolayıdır. Divan şiirinde sevgilinin beni ve kâkülü puta benzetilir. Âşık, sevgilinin güzelliği karşısında kendisini puthanede gibi hisseder[579]. Şair de güzellerin bulunduğu bir resim galerisindedir ve bu nakkaşhanede bulunan sevgilinin güzelliği karşısında kendisinden geçmiş, aklını yitirmiştir.

"Özünü salmak", kendini bırakmak ve kendinden vazgeçmek anlamlarında bir deyimdir. Şair gönlünün kendisini düşünmediğini, dinin gerektirdiği emirleri yerine getirmeyerek, kendisinden vazgeçtiğini belirtmektedir.

[578] TOLASA, age, s. 181-182
[579] PALA, age, s. 92

Şairin beyitte gönlüne seslenmesinde **nida** ve **tecrid**; saçın renginden dolayı dinsiz bir kişiye benzetilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; ilk mısra sonundaki "dinün" kelimesi ikinci mısrayla birlikte de anlamlı bir bütün oluşturduğundan dolayı **sihr-i helal**; din ve kâfir-kiş kelimelerinde anlam bakımından **tezat**; Çinün ve dinün kelimelerinde **cinas**; büt-i Çin, zülf-i kâfir-kiş ve din kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. دهان ایلــه میاننـــــدن نشـــان بـــر نقطـــه یـــا قلجـــه
وفاســـــی تـــك بولنمـــــادی جهانـده اول نکارینـــــــك

2. **Dehān ile miyānından nişān bir noḳṭa yā ḳılca**
Vefāsı tek bulınmadı cihānda ol nigārīnüñ

Ol nigârînün cihânda dehân ile miyânından nişan bir kılca yâ nokta tek vefâsı bulınmadı.

Miyân (f.i.) : 1. orta **2.** meyan, ara, aralık **3.** bel, kemer yeri **4.** şarkı ve bestelerin 3. Mısrası

O resim gibi güzel sevgilinin dünyada ağzından ve belinden iz olarak, bir nokta veya kıl kadar bir tek vefâsı bulunmadı.

Divan edebiyatında bel, daima kıl kadar ince ve dardır. Bu özellikleri ağızla benzer olduğundan genellikle birlikte kullanılırlar[580]. Şair beyitte, sevgilinin ağzından veya belinden bir nokta veya bir kıl kadar vefasının olmadığını belirtmektedir. Buradaki maksat, hem ağzın nokta gibi oluşunu, hem de o ağızdan nokta kadar bir vefanın olmayışını belirtmektir. Bel için de aynısı geçerlidir. Kıl kadar ince olan belden, kıl kadar vefa eser etmemiştir. Şair sevgilinin hem bu güzellik unsurlarını övmekte hem de güzelliğiyle aynı oranda vefasızlığını övmektedir.

Ağzın vefası, şairin onu öpmesi veya o ağızdan güzel sözler duymasıdır. Belin vefası ise, şairin kemer gibi o beli sarmasıdır. Ancak sevgili her zamanki gibi

[580] PALA, age, s. 78

vefasızdır ve bunların hiçbirisi gerçekleşmemiştir. Bu yüzden şair beyitte sevgiliye sitem etmektedir.

Beyitte belin kıla, ağzın noktaya benzetilmesinde **teşbih**; dehan, nokta, miyan ve kıl kelimeleri arasında ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca kılca kelimesinde **sihr-i helal** sanatı vardır.

٣. امیـن اولمغلغـــه بـــر دم امان ویـــرمز بـــو جانمـه
كـوزك افســـون اوقدقجـــه ســـنك بـــو لفـــظ آمینـــك

3. **Emīn olmaġlıġa bir dem emān virmez bu cānuma**
Gözüñ efsūn oḳıduḳca senüñ bu lafẓ-ı āmīnüñ

Gözün efsun okıdukça senün bu lafz-ı âmînün bu cânuma bir dem emin olmaglıga emân virmez.

Lafz (a.i.c. elfâz) : söz

Gözün büyü okudukça senin bu âmin sözün, bu canıma bir an olsun emin olmak için yardım etmez.

Şair, sevgili karşısındadır ve ona kavuşmak için dua etmektedir. Sevgili de şairin duasına âmin diyerek yanıt vermektedir. Ancak bir yandan gözleri büyü yapmaktadır. Şair sevgilinin gözlerinin büyüsüne mi, yoksa kendi duasına mı âmin dediğinden emin olamamıştır. Bu yüzden sevgilinin sihirbaz gözlerinin kendine güvenmesinde hiç yardımcı olmadığını söylemektedir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz, büyüleyicilikte başta gelmektedir. Çünkü o âşığı bakışlarıyla etkisi altına alır, gecelerce uyumamasına ve dert çekme konusunda arsızlaşmasına neden olur[581]. Bunların hepsi âşık için bir büyü gibidir. Şair beyitte, sevgilinin âmin sözünün gözlerinin yaptığı büyüyle alakalı olduğunu düşünmektedir. Bu da sevgiliye güvenmesini zorlaştırmaktadır, bu yüzden sevgilinin sehhar gözlerine sitem etmektedir.

[581] TOLASA, age, s. 193

Beyitte emin ve emân ve âmin kelimeleri arasında **cinas**; gözün sihir yapan bir kişiye benzetilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; göz, efsun, okumak kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. ایــدر شـــوریده و شـــیدا قیلـــر رسـوا و رسـوداپ
دل مســـــکین شـــــیدایی هوا زلـف مشـــــکینك

4. **İder şūrīde vü şeydā ḳılur rüsvā vü pür-sevdā**
Dil-i miskīn-i şeydāyı hevā-yı zülf-i müşgīnüñ

Hevâ-yı zülf-i müşgīnün dil-i miskin-i şeydâyı şûrîde vü şeydâ ider, rüsvâ vü pür-sevdâ kılur.

Şûride (f.s.) : 1. karışık, perişan **2.** âşık, tutkun
Şeydâ (f.s.) : aşktan aklını kaybetmiş, divâne, düşkün, şaşkın

Misk kokulu saçının arzusu, aşktan aklını kaybetmiş zavallı gönlümü perişan, divane, rezil ve sevdalı eder.

Sevgilinin misk kokulu saçının kokusu, şairin burnuna gelmiştir. Bunun neticesinde, sevgilinin saçının arzusu şairin zavallı gönlünün aklını başından almıştır. Divan şiirinde sevgilinin saçının misk kokması, onun tabii halidir. Âşığın ömrü bu kokunun arzusu ile geçer, ama bu arzudan bir şey elde edemez. Çünkü koku nasıl hava ile kaybolup giderse, âşığın ömrü de bu arzu uğrunda kaybolup gidecektir. Bu yüzden beyitte "heva" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimenin kullanılmasının bir diğer nedeni de, saçın kesret oluşudur[582].

Aklını kaybeden bir kişinin, perişan ve divane olması normaldir. Burada gönül kişileştirilerek bir insana benzetilmiş, aklını kaybetmiştir. Şairin durumu Niyâzî-ı Mısrî'nin beytiyle de açıklamak mümkündür:

Çün sana gönlüm mübtelâ düşdi
Derd ü gâm bana âşinâ düşdi[583]

---

[582] TOLASA, age, s. 161
[583] ERDOĞAN, age, s. 391

Ayrıca gönlün perişan olmasının nedeni, sevgilinin saçında asılı olmasından da olabilir. Sevgilinin saçları da perişandır, her rüzgârda dağılır ve âşığın gönlünü de dağıtır. Divane olan kişi, toplum tarafından dışlanır ve rezil olur. Sevdasından anlayan olmaz. Sevda, kelime olarak kalpteki kara nokta demektir. Beyitte misk ile olan renk benzerliği de dikkati çekmektedir. Misk kokusu, şairin kalbindeki bu kara noktayı daha da büyütmüştür.

Beyitte şairin hali ile alakalı şûrîde, şeydâ, rüsvâ, miskin kelimelerinde **tenasüp**; miskin ve müşgîn kelimelerinde **cinas** sanatı bulunmaktadır.

٥. عجب مى لعـــل رنــك ايتســــــم بـــو در اشـــكمى چون كـم
يـــوزم رنكــــنى زر قيلــــدى فـــراق ســاق ســـــيمينك

5. ‘Aceb mi la’l-reng itsem bu dürr-i eşkümi çün kim
Yüzüm rengini zer ḳıldı firāḳ-ı sāḳ-ı sīmīnüñ

Bu dürr-i eşkimi la’l-reng itsem ‘aceb mi? Çün kim firâk-ı sâk-ı sîmînün, yüzüm rengini zer kıldı.

Sâk (a.i.c. sikan) : 1.anat. baldır, incik **2.bot.** sap

Bu gözyaşı incilerimi lal renkli (kırmızı) yapsam şaşılır mı? Çünkü gümüş renkli baldırının ayrılığı, yüzümün rengini sarı yaptı.

Şair, kendi gözyaşlarını inciye benzetmektedir. “Bu inci gibi gözyaşlarımı lal renkli yapsam buna şaşılır mı” diye sevgiliye sormaktadır. Beyitte şairin iki gözü madene, gözünden akıttığı yaşlar da kıymetli bir cevher olan inciye benzetilmiştir. Bu benzetmede maksat, sevgilinin dudağının ve inci gibi dişlerinin hasretiyle dökülen gözyaşlarının rüşvet olarak sevgiliye sunulmasıdır. Ayrıca padişahların ayaklarının altına saçılar saçılır. Şair de gönlünün sultanı sevgiliye, gözyaşlarıyla saçı saçmaktadır[584]. İnci, beyaz renktedir. Şairin beyaz, yani saydam gözyaşlarını lal renkli yapması, kan ağlaması demektir. Gece gündüz ağlayan şairin gözlerinden artık su yerine kan gelmektedir. Şair, bu duruma şaşılmaması gerektiğini, bunun olağan bir şey olduğunu vurgulamaktadır.

[584] ÇAVUŞOĞLU, age, s. 223

Şairin gözlerinden kan akıtmasının nedeni, sevgilinin gümüş renkli baldırından ayrılmasıdır. Sevgilinin baldırı, parlaklığı dolayısıyla gümüşe benzetilmiştir. Şairin yüzü sevgilinin baldırının hasreti ile altın rengini almış, yani sararmıştır. Bu sarı yüzüne kanlı gözyaşları ile renk vermektedir.

Beyitte şairin "aceb mi" diyerek soru sormasında **istifham**; gözyaşının inciye benzetilmesinde **teşbih**; değerli madenler olan la'l, dürr, sîm ve zer kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. رخك هجريلــه نالمــدن زوال ايرشــدى خورشــيده

دشــك درديلــه آهمدن يازلــدى نظمــى پروينــــك

6. Ruḫuñ hicriyle nālemden zevāl irişdi ḫūrşīde

Dişüñ derdiyle āhumdan yazıldı naẓmı pervīnüñ

Ruhun hicriyle nâlemden hûrşîde zevâl irişdi. Dişün derdiyle âhumdan pervînün nazmı yazıldı.

Zevâl (a.i.) : 1. yerinden ayrılıp gitme **2.** zâil olma, sona erme **3.** Güneş'in başucunda bulunma zamanı, öğle vakti, saat tam 12:00. **4.** bozulma, yenilme **5.** kabahat, suç

Pervîn (f.i.) : 1. Ast. Ülker yıldızı **2.** kadın adı

Yanağının ayrılığıyla inleyişimden güneş batmaya doğru meyletti. Dişinin derdiyle ahımdan Ülker yıldızının şiiri yazıldı.

Şair, sevgilinin hasretiyle inlemektedir. Bu inleyişleri gökyüzüne ulaştığında, güneş korkusundan batmıştır. Zeval, güneşin tam tepede bulunduğu zamandır. Bu vakitten itibaren güneş yavaş yavaş batmaya yüz tutar[585]. Şair bu durumu kendi nâlesine bağlayarak hüsn-i talil yapmaktadır. Ayrıca şair, sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü görmediği zaman kendisine güneşin hiç doğmadığını söylemek istemektedir. Onun yüzünü veya yanağını gördüğünde güneş doğacaktır.

---

585 PALA, age, s. 536

Sevgilinin inci gibi dişinin derdiyle şairin ahı, gökyüzünde Ülker yıldızının şiirini yazmıştır. Divan edebiyatında ah, kara bir duman şeklinde düşünülmektedir[586]. Beyitte şairin nâlesi ve ahıyla birlikte gökyüzünü kara dumanlar kaplamış, bu da güneşin batışı, gecenin oluşu şeklinde düşünülmüştür. Gökyüzünde bir takım yıldızı olan Ülker de, bu karanlıktaki şiire teşbih edilmektedir. Çünkü âşığın ahı, aynı zamanda ateşlidir. Gökyüzüne çıkan bu ateşin kıvılcımları pervin olarak düşünülmüştür. Divan şiirinde şairler şiirlerini pervine benzetirler[587].

Beyitte derd, hicr, nâle ve âh kelimelerinde ilk; hurşîd, pervîn ve zevâ kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca sevgilinin yanağının güneşe, dişinin de pervin yıldızına benzetilmesinde **teşbih** vardır.

٧. فـــراق خســـرو كيــــــتي بـــو غم كوهـــي ايچـــره چون فرهـــاد
نچمـه تلــــخ ايســــه شـــيخى اولـــور اوش جان شـــــــيرينك

7. Firāḳ-ı ḫüsrev-i gīti̇̄ bu ġam kūhı içre çün Ferhād
Niçeme telḫ ise Şeyḫī olur uş cān-ı Şīrīnüñ

Bu gam kûhı içre, firâk-ı Hüsrev-i gîtî, Ferhâd çün niceme telh ise uş cân-ı Şîrînün Şeyhî olur.

Gîtî (f.i.) : dünya
Kûh (f.i.) : dağ
Telh (f.s.) : acı
Niceme (t.z.) : ne kadar, her ne kadar

Bu gam dağı içinde, dünya padişahının ayrılığı Ferhâd için ne kadar acı vericiyse, şimdi Şirin'in canı Şeyhî için de öyledir.

Beyitte Hüsrev ü Şîrîn hikâyesine telmihte bulunulmaktadır. Efsaneye göre, Ferhad Şîrîn'in diğer âşığıdır. Hikâyede gerçek âşığı temsil eden Ferhad, Şîrîn için

[586] PALA, age, s. 22
[587] PALA, age, s. 403

bîsütûn adlı dağı delmeye başlamıştır[588]. İran ve Türk edebiyatı sahasında yazılan mesnevinin çeşitli varyantlarına göre, Ferhad'ın dağı delme sebebi de çeşitlilik göstermektedir. Türk edebiyatında en güzel Hüsrev ü Şîrîn hikâyesi olarak kabul edilen Şeyhî'nin bu eserinde Ferhad, Hüsrev'in söylemesiyle dağı delmeye başlamıştır. Eğer dağı delerse Şîrin'e kavuşacaktır. Ferhad'ın bu işte başarılı olacağını gören Hüsrev, ona Şîrîn'in öldüğü haberini gönderir. Bunun üzerine Ferhad da kendisini dağdan atarak intihar eder.

Beyitte Ferhad'ın deldiği bu dağ, gam dağı olarak düşünülmüştür. Ferhad sevgiliye kavuşma hevesi ve onun ayrılığının gamı ile dağı delmeye başlamıştır. Hem bu durum hem de Ferhad'ın hikâyede sonunun ölüm olması acı vericidir. Şeyhî beyitte, kendisini Şîrîn'in yerine koymaktadır. Bazı mesnevilerde Şîrîn, Ferhad'ın ölüm haberini aldıktan sonra kendisini öldürmüştür. Yani şair beyitte, sevgiliden ayrı kalmanın ne denli zor olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bu Ferhad için de, Şîrin için de geçerlidir. Birisi vuslat hasretiyle acı çekmektedir, diğeri de sevgilinin yokluğu ile acı çekmektedir.

Beyitte Hüsrev ü Şîrîn hikâyesiyle ilgili olan Hüsrev, Ferhâd, Şîrîn ve kûh kelimeleri arasında ilk; firâk, gâm ve telh kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.29. GAZEL 29[589]

Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün

1. Gerçi güler luṭf ile gülşende gül
   Yārsuz ol ḫār ola gülşen degül

2. Bülbüli var ola hezār ol gülüñ
   Bāġda destān yaluñuz ben degül

3. Serv-i revāndur ṣalınan boy dimeñ
   Berg-i semendür görinen ten degül

[588] ONAY, age, s. 167
[589] BİLTEKİN, age, s. 183

4. Yüzini görüp gül añan dillerüñ
   Gözlerine tīġ ola diken degül

5. Leblerüñüñ ḳanını ṣordum didi
   Ṭatlu ḳarışdurmışam ol ḳan degül

6. Gül yüzin itmiş saña ẖāk-i ḳadem
   Kendüzini görmesün iñende gül

7. Sebzede aġıllanıcaḳ ay yüzi
   Degmeye bir arpa bu ẖırmende gül

8. Şeyẖī'ye gülseñ n'ola iy müdde'ī
   'Âşıḳa her kişi güler sen degül

Şerh

١. کرچی کولر لطف ایله کولشنده کول
یارسز اول خار اولا کولشن دکل

1. **Gerçi güler luṭf ile gülşende gül**
   Yārsuz ol ẖār ola gülşen degül

Gül gülşende lutf ile güler. Gerçi ol yârsuz gülşen degül, hâr ola.

Gül, gül bahçesinde tatlılıkla güler. Gerçi o, sevgilisiz gül bahçesi değil, diken olur.

Gül, gül bahçesinde letâfetle gülmektedir. Ancak bu gül sevgili değil, bahçede bulunan her hangi bir güldür. Bahar mevsiminde sevgili, gül bahçesinde değildir. Bundan dolayı gül, gülmektedir. Eğer sevgili bahçede olsaydı, güller

sevgilinin gül gibi yanağını görürler ve onun güzelliği karşısında boyunlarını bükerlerdi.

Şair beyitte sevgilinin olmadığı gül bahçesini diken bahçesine benzetmektedir. Çünkü, gül bahçesinin gülü âşığa göre sevgilidir. Onun bulunmadığı yer bülbül olan âşık için gül değil, diken bahçesi olur. Şair aynı zamanda sevgilinin güzelliğinin hiçbir gülde olmadığını belirtmektedir.

Beyitte gül kelimesinde **tevriye**; gül ve degül kelimelerinde **cinas**; çemen unsurları olan gül, gülşen ve hâr kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. بلبلـــــــى وار اولا هزار اول كولــك
باغــده دســـــتان يلكـــــز بـــن دكـل

2. **Bülbüli var ola hezār ol gülüñ**
Bāğda destān yaluñuz ben degül

Bagda destân yalunuz ben degül, ol gülün hezâr bülbüli var ola.

Hezâr (f.i.c. hezârân) : 1. bülbül **2. S.** bin **3.s.** pek çok

Destân (f.i.) : 1. hikâye, kıssa **2.** hile, mekr, tezvir **3.** Rüstem'in babasının lakâbı

Bahçede hikâyesi olan yalnız ben değil, o gülün pek çok bülbülü olsa gerek.

Beyitte gül ve bülbül mazmunu vardır. Bülbül âşığın, gül ise sevgilinin timsalidir. Bülbülün meskeni gül bahçesidir. Bahar mevsiminde sevgilisini gören bülbül, nâleleriyle ona güzelliğinin destanını yazar. Bu aynı zamanda ikisinin de destanı olur.

Şair de bu bülbüllerden biridir. Beyitte, sevgiliye destan yazan bülbülün sadece kendisi olmadığını belirtmektedir. Sevgilinin daha binlerce bülbülü vardır. Yani bunlar şairin rakipleri, sevgilinin diğer âşıklarıdır. Onlar da gül olan sevgilinin hasretiyle inlemekte, kendi destanlarını yazmaktadırlar. Beyitte, sevgilinin binlerce âşığının olması normal karşılanmaktadır. Çünkü o güzellikte muazzamdır ve her gören ona mutlaka âşık olur.

Beyitte hem bülbül hem de sayı olan bin anlamına gelen hezâr kelimesinde **ihâm**; şairin kendisini de bülbüle benzetmesinde **teşbih**; bülbül, gül, hezâr, bâg ve destân kelimeleri arasında ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. سـرو روانـدر صـــلنن بــوي ديمــك
بـــرك ســـمندر كـــورنن تـــن دكـل

3. Serv-i revāndur ṣalınan boy dimeñ
Berg-i semendür görinen ten degül

Salınan serv-i revândur boy dimen, görinen ten degül berg-i semendür.

Salınanarak yürüyen selvidir, boy demeyin; görünen ten değil, yasemin yaprağıdır.

Sevgili çemende yürümektedir. Şair, onun nazlı ve salınarak yürüyüşünü görenlere uyarıda bulunup salınanın selvi olduğunu, boy olarak düşünmemeleri gerektiğini söylemektedir. Divan şiirinde sevgilinin boyu uzunluğu, düzlüğü bakımından selviye benzetilir. Selvinin rüzgârda hafif hafif sallanması, sevgilinin nazlanarak yürümesi şeklinde düşünülür[590].

Şairin beyitteki ikinci ikâzı da sevgilinin teni hususundadır. Sevgilinin tenini görenlere, ona ten dememelerini, yasemin yaprağı demelerini söylemektedir. Divan şiirinde yasemin, genellikle kokusu, rengi ve yaprağı ile sevgilinin yanağına benzetilen bir unsurdur[591]. Şair, sevgilinin tenini yasemine benzetmiştir. Sevgilinin teni yasemin gibi beyaz, parlak ve kokuludur.

Şairin sevgilinin boyunu selviye, tenini yasemin yaprağına benzetmesinde **teşbih**; beyitte hece ve harf sayıları arasındaki denklikten dolayı **tarsi'**; serv-i revân, boy, berg-i semen ve ten kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. يوزنـــى كـروب كـول اكـن دللـــرك
كوزلرنـــه تيـــغ اولا دكـن دكـل

[590] PALA, age, s. 436
[591] PALA, age, s. 522

4. **Yüzini görüp gül añan dillerüñ**
   Gözlerine tīġ ola diken degül

Yüzini görüp gül anan dillerün gözlerine diken degül tîg ola.

Yüzünü görüp gülleri hatırlayan gönüllerin, gözlerine diken değil kılıç (batsın) olsun.

Şair beyitte, sevgilinin yüzünün gülden daha üstün olduğunu belirtmektedir. Onun yüzünü görüp güle benzetenlerin gözüne, diken yerine kılıç girmesini istemektedir. Şair, beyitte "dil" sözcüğünü tevriyeli olarak kullanmıştır. Dil, hem sevgiliyi anan gönüller, hem de diller anlamına gelmektedir.

Sevgilinin güzelliğinin değerini belirtmek isteyen şair, onu güle benzetmenin acısının da çok büyük olacağını belirtmektedir. Diken ve kılıç arasındaki fark malumdur. Şair kılıç batsın derken, sevgiliye de seslenmiş olabilir. Sevgiliden, ona gül diyenleri gamzesinin kılıcıyla cezalandırmasını istemiş olabilir.

İlk beyitte sevgiliyi güle benzeten şair, bu beyitte sözünden dönmüş ve sevgilinin yüzünün güzelliğinin gülden daha güzel olduğunu belirtmiştir. Sevgilinin yüzünün güzelliği gülden daha üstün tutulmuştur.

Beyitte ilk mısra sonunda kullanılan "dillerin" kelimesi hem gönül hem de bir uzuv olan dil anlamına gelebildiği için bu kelimede **iham**; gül ve degül kelimelerinde **cinas**; yüzün güle benzetilmesinde ve hatta daha üstün tutulmasında **teşbih** ve **mübalağa**; yüz, göz, tig, diken ve gül kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. لبلرکـــــك قـــاننی صــوردم ددی
طتلـــو قارشدرمشــــم اول قـان دکـل

5. **Leblerüñüñ ḳanını ṣordum didi**
   Ṭatlu ḳarışdurmışam ol ḳan degül

Leblerünün kanını sordum, ol kan degül tatlu karışdurmışam didi.

Dudaklarının kanını sordum, o kan değil, tatlı karıştırdım dedi.

Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan dudak, renk bakımından şarap ve lal’e benzetilir. Onun en belirgin özelliği tatlılığıdır. Bazan şeker veya şehd (bal) olur. Aynı zamanda kan içicidir[592].

Beyitte de sevgilinin dudağı kırmızıdır. Şair, sevgiliye dudağının üstündeki kanın ne olduğunu sorar. Sevgili ise, onun kan olmadığını, tatlı olduğunu belirtir. Tatlı karıştırmak, bal sürmek anlamında kullanılmış olabilir.

Sevgilinin dudağının renginden ve tatlılığından dolayı leb, kan ve tatlı kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. كـول يــوزن ايتمـــش ســكا خاك قـدم
كنـــــدزنى كورمســـن ايكنـــــده كـول

6. Gül yüzin itmiş saña ḫāk-i ḳadem
Kendüzini görmesün iñende gül

Gül yüzin sana hâk-i kadem itmiş. Gül kendüzini igende görmesün.

Hâk-i kadem: ayak toprağı
İnen-iğen (t.z.) : çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade

Sevgilinin gül yüzü seni (gülü) ayak toprağı yapmış. Gül kendisini çok (değerli) görmesin.

Şair, gül bahçesindeki güllere seslenmekte, kendi güzellikleriyle kibirlenmemelerini, kendilerini büyük görmemelerini söylemektedir. Çünkü onlardan daha güzel olan sevgili vardır. Sevgilinin gül yüzüne, onlar ancak ayak toprağı olabilirler.

Şair, ayak toprağı yapmış diyerek, sevgilinin gül yüzünü, güzellikleriyle övünen güllerin gördüğünü, sonra sevgilinin yüzü karşısında boyun eğip yere kapaklandıklarını anlatmak istemiştir. Veya sevgiliyi gören güllerin hepsi kıskançlıktan yapraklarını dökmüş olabilirler. Bu da kırmızı gül yapraklarından

---

592 PALA, age, s. 311

oluşan bir yol demektir. Ancak özel insanların ayak toprağı böyle güzel olur. Sevgili de âşık için özeldir.

Şair dördüncü beyitteki fikrini bu beyitte de tekrarlamıştır. Sevgili güzellik bakımından gülden daha üstündür.

Beyitte gülün sevgilinin yüzünün güle ve gülün ayak toprağına benzetilmesinde **teşbih**; gülün kendi güzelliğiyle böbürlenen bir kişiye benzetilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; gül kelimesinde **reddü'l acüz ale's-sadr**; gül, yüz hâk-i kadem kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. سـبزده اغللنجـق اي يـوزى
دكمكـه بـر ارپـه بـو خرمنـده كـول

7. Sebzede aġıllanıcaḳ ay yüzi
Degmeye bir arpa bu ḫırmende gül

Ay yüzi sebzede agıllanıcak, gül, bu hırmende bir arpa değmeye.

Agıllanmak (t.f.) : ayın etrafı çevrilmek, ay harmanlanmak, halelenmek

Ay (gibi parlak) yüzü hâlelenince, gül, bu harmanda bir arpaya (bile) değmez. (bir arpa kadar değeri olmaz).

Hâle, yaz gecelerinde havanın bulutsuz olduğu sırada ayın etrafında meydana gelen nurâni bir dairedir[593]. Sevgilinin yüzünün aya benzetildiği beyitte, şair bu ayın hâlelendiği zaman, gülün harman yerinde bir arpa kadar bile değerinin olmayacağını belirtmiştir.

Ay, rengi ve yıldız taneleri dolayısıyla harmana benzetilmektedir. Bu benzetmede, onun bir hububat veya saman yığınına benzetilmesi de önemli rol oynar[594]. Şair harman kelimesiyle, hem bu anlamı hem de gülün yeryüzünde bulunduğu bahçeyi kastetmiştir. Sevgilinin ay gibi parlak yüzündeki ayva tüyleri, hâle gibi nurdan bir halka oluşturduğunda, sevgilinin yüzüne benzetilen gülün bir

---

[593] ONAY, age, s.187
[594] TOLASA, age, s. 420

ehemmiyeti kalmaz. O, parlaklık ve güzellik bakımından sevgilinin yüzünün yanından bile geçemez.

Beyitte ay, agıllanmak ve yüz kelimelerinde ilk, gül, sebze, hırmen ve arpa kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٨. شـــــيخييه كولســـك نـــولا اى مدعى
عاشـــقه هر كشـــى كولـــر ســن دكـل

8. **Şeyḫī'ye gülseñ n'ola iy müdde'ī**
'Âşıḳa her kişi güler sen degül

İy müdde'i, Şeyhî'ye gülsen n'ola. Sen degül 'âşıka her kişi güler.

Ey zâhid (iddia eden), Şeyhî'ye gülsen ne olur ki? (Sadece) sen değil, aşığa herkes güler.

Şair, beyitte âşıklık iddia eden rakibe seslenmektedir. Rakip, şairin haline gülmüştür. Bunun üzerine şair de rakibe, kendisine gülmesini umursamadığını, çünkü âşığa herkesin gülebileceğini söylemektedir.

Divan edebiyatında âşığın düşmanı olan rakip, âşığa göre ikiyüzlüdür. Şair ikinci mısrada kendisinin gerçek âşık olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü eğer rakip de sevgilinin gerçek âşığı olsaydı, şairin durumundan anlar ve ona gülmezdi. Aşk derdini bilmeyenlerin, âşıkların halinden anlaması zordur. Âşık, aşktan aklını yitirir ve ne yapacağını bilemez. Yani divane olur. Toplum arasında da "âşıklık" delilikle aynı seviyede tutulmaktadır.

Diğer beyitlerde sevgiliyi bir takım kavramlarla karşılaştırıp yine sevgilinin güzelliğini yücelten şair, son beyitte de kendisini rakiple karşılaştırır. Âşıklıkta şair kendisini rakipten daha üstün tutmuştur. Rakibin aşktan anlamadığını ve dolayısıyla aşığın hallerine güleceğini belirtmiştir.

Beyitte şairin rakibe seslenmesinde **nida**; n'ola kelimesiyle **istifham**; Şeyhî, âşık ve müdde'i kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.30. GAZEL 30[595]

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Ḥasretā derdā ki vuṣlat ni’metini bilmedüm
   Uġrayasın cāna fürḳat zaḥmetini bilmedüm

2. Şol güher kim ḳadri biñ cān u cihāndan yig idi
   Buldum illā yavu ḳuldum ḳıymetini bilmedüm

3. Ḥaḳ Süleymān taḫtını ben mūra rūzī eyledi
   Yile virdüm cehl ile çün ḥürmetini bilmedüm

4. Yiridür endāmuma ḫār-ı belā tīġ-i cefā
   Ol gül-endāmuñ çü ḥaḳḳ-ı ṣoḥbetini bilmedüm

5. Ten ‘aẕābın ṭartayın çün cān ṣafāsın sürmedüm
   Baş yaraġın göreyin çün dil yatını bilmedüm

6. Ḳāmetinden yüz çevürdüm secde-i sehv ola mı
   Çün ḳażā irdi namāzum niyyetini bilmedüm

7. Vaṣlı balı datlusı Şeyḫī'yi itdi bī-ḫaber
   Kim ne acıymış belā-yı fürḳatini bilmedüm

Şerh

١. حســـرتا ادرد كه وصـــلت نعمتـــــنى بيلمـــــدم
اوغريســـن جانـه فرقـــت زحمتـــنى بيلمـــــدم

1. Ḥasretā derdā ki vuṣlat ni’metini bilmedüm
Uġrayasın cāna fürḳat zaḥmetini bilmedüm

---
[595] BİLTEKİN, age, s. 196

Hasretâ! Derdâ! Vuslat ni'metini bilmedüm. Câna uğrayasın ki fürkat zahmetini bilmedüm.

Derdâ (f.n.) : yazık, vah vah

Ey hasret! Ey dert! (Ne) yazık ki kavuşma denilen nimetten anlamadım. Canıma uğrayasın ki ayrılığın eziyetini bilmedim.

Şair beyitte, soyut kavramlar olan "hasret ve dert"i kişileştirerek, onlara seslenmektedir. Divan şiirinde âşıklar açısından asla bir sınırı olmayan hasret, ayrılık acısı, inleme, ele geçirilemeyen bir şey için üzülme anlamlarına gelmektedir[596]. Şair de beyitte inlemekte, ah-vah çekmektedir. Çünkü vuslat nimetini bilmemiştir. Şairin böyle söylemesi bize, iki ayrı anlama gelen iki ayrı kapı aralamaktadır. İlk olarak şairin sevgiliye hiç kavuşamaması, ikinci olarak da vuslata erip sonra yeniden ayrılması gibi anlamlar karşımıza çıkmaktadır.

Divan şiirinde âşıkların kaderi, hasret ile birlikte yoğrulmuştur. Bu iki karışım birlikte olunca, tek isteği sevgiliye kavuşmak olan âşığın bu isteği hiçbir zaman yerine gelmez. O sürekli hicrandadır, sürekli bu dert ile ağlayıp inlemektedir. Mütemadiyen hasret derdi ile yanıp yakılan âşıklar, vuslat fırsatını ele geçirdiklerinde ise bu olağanüstü durum karşısında kendinden geçerler, dilleri tutulur, kendilerini sevgiliye ifade edemezler. Bu durumda onunla geçireceği zamanı hebâ etmiş olur. Yani âşık sevgiliyle kavuştuğunda bile, bir ayrılık durumu söz konusudur[597].

Beyitte ilk mısrada üzüntüsünü dile getiren şair, ikinci mısrada hasretin can evine uğramasını istemektedir. Yani, şair bir nevi kendisini cezalandırmaktadır. Birinci mısrada bahsettiği vuslat nimetinin derdinin daha çok olduğunu bilen şair, kendisine biraz daha hasret, dert, keder gelmesini istemektedir.

Beyitte hasret ve derdin kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**, yine hasret ve derde seslenilmesinde **nida**; vuslat ve fürkat kelimeleri arasında **tezat**; hasret, dert,

---

[596] PALA, age, s. 215
[597] ÇELTİK, Halil, "Âşığın Trajik İkilemi: Vuslat ve Ayrılık", Turkish Studies, C: 5/3, Yaz 2010, s. 136-137

zahmet ve fürkat kelimeleri arasında ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. شول كهر كم قدرى بك جان و جهاندن يك ايدى
بولدم الا يوو قيلدم قيمتنى بيلمدم

2. Şol güher kim ḳadri biñ cān u cihāndan yig idi
Buldum illā yavu ḳıldum ḳıymetini bilmedüm

Şol güher kim kadri bin cân u cihandan yig idi. Buldum, illâ yavu kıldum, kıymetini bilmedüm.

Kadr (a.i.) : 1. değer, itibar **2.** onur, şeref, haysiyet; meziyet **3.** rütbe, derece **4.astr.** kadir, yıldızları parlaklık derecelerine göre birbirinden ayırdetmek için yapılan tasnifte derecelerden her biri

Yig (t.s.) : 1. daha iyi, üstün, efdâl **2.** kuvvetli, yeğin

İllâ (a.e.) : 1. …den başka, meğer **2.** aksi halde **3.** ille, mutlaka **4.** yalnız

Yavu (t.i.) : zayi, yitik, kaybolmuş **2.** başıboş gezen, sahipsiz

Şu cevherin ki değeri bin can ve dünyadan daha üstündü. Buldum, yalnız (geri) kaybettim, kıymetini bilemedim.

Şairin beyitte "şol güher" diye bahsettiği şeyin, bir önceki beyitte geçen vuslat olması gerekir. İki beyiti birbirine bağlayan şair, vuslatı hiçbir şeyle paha ölçülemez bir cevhere benzetmiştir. O öyle bir cevherdir ki bin candan ve bin cihandan daha üstündür. Vuslat için bin can rahatlıkla verilebilir, bu cihan onun ayakları altına serilebilir.

Fenâfillah yolunda olan sâlik için bu dünyanın bir ehemmiyeti yoktur. Ona göre dünya, masivalarla dolu bir nevi hapishanedir. Sâlik, ne bu dünyayı ne de cenneti ister, tek arzusu rûyet-i cemâl'dir. Âşığa göre, bin yıllık mutlu dünya hayatı cennetin bir saatiyle, cennetin bin yılı da bir anlık rüyetle boy ölçüşemez[598].

[598] KAPLAN, Mahmut, *Aşkın Sultanı: Muhibbî Kânûnî'yi Anlatıyor*, Etkileşim Yay., İstanbul 2012, s. 29

Şair beyitte, vuslat nimetine nail olmuş, ancak daha sonra kıymetini bilemeyip elde ettiği bu nimeti geri kaybetmiştir. İlk beyitte bahsettiğimiz gibi şair, sevgiliyle konuşma fırsatı bulmuştur. Ancak bu değerli zamanın kıymetini bilememiş, sevgiliyle konuşamamış, ona halini arz edememiştir. Bundan dolayı bu fırsatı kaybettiğini belirtmektedir. Beyte tasavvufi açıdan baktığımızda ise, şairin hakiki aşk yolunda vuslat gibi bir nimeti ele geçirecekken, bunu idrak aşamasında yetersiz kalmış, kıymetini bilememiştir. Bir nevi vahdetten kesrete doğru kaymıştır.

Beyitte şol güher kelimesiyle vuslat kastedildiği için **açık istiare**; bulmak ve yavu kılmak kelimeleri arasında **tezat**; kadr, kıymet, güher ve yig kelimeleri arasında ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. حق سـلیمان تختـنی بـن موره روزی ایلـدی
یلـه ویـردم جهل ایلـه چون حرمتـنی بیلمـدم

3. Ḥaḳ Süleymān taẖtını ben mūra rūzī eyledi
Yile virdüm cehl ile çün ḥürmetini bilmedüm

Hak ben mûra Süleymân tahtını rûzî eyledi. Cehl ile yile virdüm çün hürmetini bilmedüm.

Rûzî (f.s.) : 1. gündüze ait, gündüzle ilgili **2.i.** rızık, azık; nasip, kısmet
Cehl (a.i.) : bilmezlik
Hürmet (a.i.) : 1. saygı **2.** haramlık

Allah, benim gibi karıncaya Hz. Süleyman'ın tahtını nasip etti. Bilmeden yele verdim, çünkü hürmetini bilemedim.

Şair beyitte "Süleyman, taht, mûr ve yel" kelimelerini birlikte kullanarak, Hz. Süleyman'ın mucizelerine telmihte bulunmuştur. Hz. Davud'un oğlu olan Hz. Süleyman, hem padişah hem de peygamberdir. Beyitte Şeyhî, karşımıza bir karınca olarak çıkmakadır. Divan edebiyatında, karınca ve Süleyman kelimeleri bir arada

kullanıldığında; karınca aczin, Hz. Süleyman iktidar ve gücün timsali olarak tezat içinde verilir[599].

Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere, tesfir, hadis, tarih ve kısâs-ı enbiyâ kitaplarında Hz. Süleyman ve onun üstün vasıflarından genişçe bahsedilmektedir. Hz. Süleyman'a Allah tarafından verilen nimetlerin en başında rüzgâra, bina yapan ve dalgıçlık eden şeytanlara veya cinlere, demir halkalarla bağlı diğer yaratıklara ve hayvanlara hükmetmesi gelmektedir[600].

Şairin beyitte bir karınca olması ile, Hz. Süleyman ve karınca beyi arasında geçen bir hikâyeye telmihte bulunulmaktadır: Hz. Süleyman, birgün ordusuyla birlikte sefere giderken karınca beyinin diğer karıncalara: "Kaçın, Süleyman'ın orduları sizi ezmesin" dediğini duymuş ve karınca beyini yanına davet edip onunla konuşmuştur[601]. Yüce Allah, bu azametli sultanın tahtını şaire bahşetmiştir. Ama şair bu tahtın kıymetini bilmemiş, yele vermiştir. "Yele vermek" boşuna harcamak, savurmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şairin tahtı yele vermesi de, yine başka bir hadiseye telmihtir. Hz. Süleyman, ahşaptan yapılmış platformunu hükmettiği rüzgâr ile istediği yere götürmüştür. Yahudi kaynaklarında bu platform uçan bir halıdır[602]. Ayrıca, Belkıs'ın tahtını da rüzgârla getirttiğine yönelik rivayetler bulunmaktadır[603].

Beyitte şair yine sevgiliyle bir arada bulunmuş, ama bu anı değerlendirememiştir. Fırsatın ele geçtiği yeri bir taht olarak görmesinin nedeni, sevgilinin kendi nezdinde sultan olmasıdır. Tasavvufi açıdan baktığımızda ise, şair yine kesrettedir. Allah, ona Hz. Süleyman'a bahşettiği nimetleri sunmuş, ancak o masivaya kapılıp bunların kıymetini bilememiştir. Bu cahillik de eline geçen fırsatların yel gibi savrulmasına, boş yere hebâ olmasına neden olmuştur.

Beyitte şairin kendisini karıncaya benzetmesinde **teşbih**; Süleyman, mûr, taht, yil kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. یـــردر انداممه خار بـــلا تیـــــغ جفـــا

اول كـول انـدامك چو حق صــــــــحبتنی بیلمـــــدم

---

599 PALA, age, s. 449

600 HARMAN, Ömer Faruk, "Süleyman" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 38, s. 59-60

601 PALA, age, s. 448

602 HARMAN, age, s. 59

603 PALA, age, s. 448

4. **Yiridür endāmuma ḫār-ı belā tīġ-i cefā**
Ol gül-endāmuñ çü ḥaḳḳ-ı ṣoḥbetini bilmedüm

Endâmuma hâr-ı belâ, tîg-i cefâ yiridür. Çü ol gül-endâmun hakk-ı sohbetini bilmedüm.

Endâm (f.i.) : vücut, beden, insanın âzâsı, biçim; boy bos; cisim

Hakk (a.i.c. hukuk) : **1.** Allah, Tanrı **2.** doğruluk ve insaf **3.** bir insana ait olan şey **4.** dava ve iddiada hakikate uygunluk, doğruluk **5.** geçmiş, harcanmış emek **6.** pay, hisse **7.s.** doğru, gerçek **8.** lâyık, münâsip

(Vücuduma bela dikeni ve eziyet kılıcı (sokmanın) yeridir. Çünkü o gül endamlı sevgilinin sohbetinin doğruluğunu (layığını) bilemedim. (onunla sohbet etmeyi hakkıyla yerine getiremedim.))

Şair bundan önceki beyitlerde dile getirdiği sıkıntıyı yine tekrarlamaktadır. Gül endamlı sevgili ile aynı ortamda olup onunla konuşma fırsatı bulmuş; ancak bu fırsatı lâyığıyla değerlendirememiştir. Bu yüzden de kendisini cezalandırmakta, vücuduna bela dikeni ve eziyet kılıcının sokulması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü şair bunu haketmiştir.

Beyitte gül-bülbül mazmunu bulunmaktadır. Sevgili gül endamlıdır, yani şekli gül gibidir. Gülün dikeninin, ona âşık olan bülbül üzerindeki etkisi divan edebiyatında sıkça kullanılan imgelerden biridir. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağrını deler[604]. Şairin bedenine bela dikeninin batmasını istemesi, kendisini bülbül, sevgiliyi ise gül olarak görmesinden kaynaklanır. Şair, cezasının yine sevgili tarafından verilmesini diler. Bedenine onun bela dikenlerinin, yani kirpik oklarının saplanmasını ister.

Cefa kılıcı ise, sevgilinin kaşının veya kirpiklerinin kılıca benzetilmesiyle ilgilidir. Şair, sevgilinin karşısında konuşamamakla kalmamış, onun kaş ve kirpik oklarına veya kılıçlarına maruz kalmıştır. Ancak bunu kendisine revâ görmektedir.

Tasavvufta gül, yaprakları ve dikenleriyle birlikte ilâhi cemâli ve celâli en güzel şekilde yansıtan çiçektir[605]. Bu durumda gül olan sevgili vahdeti, dikeni yani

---

[604] PALA, age, s. 90-91
[605] ULUDAĞ, age, s.149

kaşı ve kirpikleri de kesreti temsil etmektedir. Şairin diken ve kılıcı istemesi kendisine kesreti revâ görmesindendir.

Beyitte gül-endâm ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; hâr-ı belâ, tig-i cefâ ve gül-endâm kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. تــن عــذابن طـــرتین چون جان صفاســـن ســورمدم
بـــاش یـــرغن كـــورین چون دل یتــــنی بیلمـــــدم

5. Ten ʿaẕābın ṭartayın çün cān ṣafāsın sürmedüm
Baş yaraġın göreyin çün dil yatını bilmedüm

Ten ʿazâbın tartayın çün cân safâsın sürmedüm. Baş yaragın göreyin, çün dil yatını bilmedüm.

ʿAzâb (a.i.) : işkence, keder

Yaragını görmek (t.f.) : işini görmek, hazırlığını yapmak, hazırlanmak

Yat (t.i.) : 1. hüner, üslup, usul, tarz; vaziyet, durum; hazırlık, levazım; hizmet, iş, kayt **2.** yatak

Dartmak (tartmak) (t.f.) : 1. çekmek **2.** esirgemek, menetmek, alıkoymak **3.** saklamak

Tenin işkencesini çekeyim, çünkü canımın rahatlığını sürmedim. Baş hazırlıkları yapayım, çünkü gönül hazırlığını bilmedim.

Şair bir önceki beyitte, vücuduna bela dikeninden ve cefa kılıcından darbeler almıştı. Bu beyitte, aldığı bu darbelerle tenindeki işkenceyi çekeceğini belirtmektedir. Çünkü canın sefasını sürmemiştir. Sefasını sürmek, bir durumun meydana getirdiği olanaklardan yaralanmaktır. Âşığın canının sefası da sevgiliye kavuşunca ortaya çıkar. Beyitte şair, canın canana kavuştuğunu, ancak kendisinin bunun önemini idrak edemediğini söylemektedir. O paha biçilmez anı değerlendiremeyen şairin bedeninde oluşan kılıç darbeleri, bir nevi hakettiği bir işkence yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aldığı darbelerle sürekli kan

kaybeden şair, artık öleceğini, bunun için de başlıca hazırlıkları yapması gerektiğini belirtmektedir.

Mutasavvıflara göre ölüm bir felaket değil, aksine bir kurtuluştur. Ruhun, ten kafesinden çıkarak özgür kalmasıdır. İnsanın en başta yapması gereken ölüm hazırlığı, gece gündüz ölümü hatırlamaktır. Daha sonra da, ölümden sonraki âkıbetini düşünüp geçici ve cehenneme götürücü şeylerden elini ayağını çekmesidir. Şair de beyitte ten kafesinin içinde mahsur kaldığından dolayı can sefasını süremediğini, bu yüzden de gönlünü gerektiği gibi hazırlayamadığından bahsetmektedir.

Beyitte ten, azap, tartmak ve can kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. قامتندن یوز چویردم سجد سهو اولا می
چون قضا ایردی نمازم نیتنی بیلمدم

6. Ḳāmetinden yüz çevürdüm secde-i sehv ola mı
Çün ḳażā irdi namāzum niyyetini bilmedüm

Kâmetinden yüz çevürdüm, secde-i sehv ola mı? Çün namazum kazâ irdi, niyyetini bilmedüm.

Secde-i sehv: namazda yapılan bir yanlış için secde etme

Kazâ (a.i.) : 1. olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi. **2.** davaları görme işi, hüküm, hüküm verme; kadı'nın hükmü, kadılık vazifesi, bir kadı'nın idaresi altında bulunan yer. **3.** istemeden yapılan ve elden çıkan kötü iş, zararlı iş. **4.** borcunu usul ve kaidesine göre sonradan ödeme **5.** kaymakamlık **6.** tehlike **7.** hâdise, vukuat

Boyundan yüz çevirdim, (acaba) bu yanlışım için sehv secdesi etmem gerekir mi? Çünkü namazım kazaya kaldı, niyetini bilemedim.

Divan edebiyatında sevgilinin yüzü bir nur kaynağı olarak Kâbe'ye benzetilirken, yüzü çevreleyen saçlar da Kâbe'nin örtüsüne teşbih edilir[606]. Müminin

[606] ÖZCAN, Nurgül, "15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (http://sbe.gantep.edu.tr) 2012 11(1):159 -189, s. 169

namazdaki kıblesi Kâ'bedir. Divan şiirinde genellikle sevgilinin kaşları mihrab olarak alınsa da, beyitte mihrab veya secdegah sevgilinin boyudur. Şair sevgilinin boyundan yüz çevirmiş, bunun için namazında bir yanlışlık yapıp yapmadığını, sehv secdesi getirip getirmemesi gerektiğini sormaktadır.

Namazda yüz, sadece selam verilirken mihrabdan çevrilir. Şair de namazında selam vermiş, ama sevgilinin boyundan yüz çevirdiği için de bunu bir yanlışlık saymıştır. Bu yanlışını da sehv secdesi yaparak telafi etmek istemektedir.

Yanılma secdesi, farzın gecikmesi, farzın gecikmesi, vacibin terki gibi durumlarda o namazın sonunda yapılan secdedir. Şair namazının niyetini bilemediğini ve kaza ettiğini belirtir. Burada namazın niyetinden kasıt, ilk olarak namazın maksadı, ikinci olarak da namaza başlamadan önce edilen niyettir. Şairin namazına kaza yapmak ve yanılma secdesi kılmak istemesinin nedeni, sevgili ile biraz daha vakit geçirmek olabilir.

Beyitte "ola mı" sorusu ile **istifham**; namaz ile ilgili olan kamet, secde-i sehv, niyet, namaz ve kaza kelimeleri ile de **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٧. وصلی بلی دتلسی شیخییی ایتدی بي خبر
کم نه اجیمش بلا فرقتنی بیلمدم

7. Vaṣlı balı datlusı Şeyẖī'yi itdi bī-ẖaber
Kim ne acıymış belā-yı fürḳatini bilmedüm

Şeyhî'yi vaslı balı datlusı bî-haber itdi. Ne acıymış kim belâ-yı fürkatini bilmedüm.

Bî-haber (f.a.b.s.) : habersiz, bilgisiz, vurdumduymaz

Şeyhî'yi kavuşma balı ve tatlısı bilgisiz yaptı. Ne acıymış ki ayrılık belasını bilemedim.

Şair, gazelin son beyitinde sevgiliye vuslatın ne kadar güzel ve baş döndürücü olduğunu vurgulamaktadır. O, o kadar tatlıdır ki tadıyla şairi kendinden geçirmiş, onu bilgisiz, habersiz ve vurdumduymaz bir kişi haline getirmiştir.

Sevgili ile birlikteyken aklı uyuşturan bu tatlılık, sevgilinin ayrılığında aynı etkiyi bırakmamaktadır. Ayrılık acısı, vuslatın tam tersine zehirden acıdır. Ama şair, bunun tadına ayrılıktan önce varamamıştır. Çünkü o anda vuslat sarhoşudur. Tüm algıları kapanmış, tek odak noktası sevgili ve vuslat olmuştur.

Divan şiirinde âşıklar vuslatı hem ister, hem de istemezler. Vuslat gerçekleştikten sonra meydana gelecek ayrılığın acısının, şu anda çektikleri acıdan bin kat daha beter olacağını bilirler. Gazelin başından beri bir istisna olarak, şair vuslata erişmiştir. Ancak gazelin en son beyitine geldiğinde ayrılık acısından, ayrılığın ne benzersiz bir bela olduğundan bahsetmiştir.

Beyitte vasl-fürkat ve acı-datlu kelimeleri arasında **tezat**; belâ, fürkat ve acı kelimelerinde ilk; vasl bal, datlu kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.31. GAZEL 31[607]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Yine rindāne gelüñ ʿazm-i ḫarābāt idelüm
   Pīr-i mey-ḫāne ile ẕikr-i münācāt idelüm

2. Ṣūfiye zerḳ u riyā setr ü ḥicāb oldıyise
   Cām-ı ṣāfī ile biz keşf-i kerāmāt idelüm

3. Naḳd-i vaḳti görelüm ʿahde vefā gösterelüm
   Niçe bir ġuṣṣa ile ḳıṣṣa(y)ı mā-fāt idelüm

4. Seyr-i āfāḳı ḳoyup vech-i ḥasen gözleyelüm
   Baḳalum āyineye fürce-i āyāt idelüm

5. Ruḫlarıyla bize ger ʿarża ḳıla lu’b ile ḫāl
   Felegüñ şāhını bir beydaḳıla māt idelüm

6. Nefy-i nūr eyleyene ṭurfe niḳābuñı götür

[607] BİLTEKİN, age, s. 193

Çünki Ḥaḳ ẓāhir ola gün bigi is̱bāt idelüm

7. Zühde meyl eyle velī ‘ışḳ ile ḫoş geç Şeyḫī
   Belki dāyim bunı ol raḥmet-i evḳāt idelüm

Şerh

١. ینـــه رندانـــه کلـــوك عزم خرابـــات ادلـم
پـــــیر میخانـــه ایلـــه ذکـر مناجـات ادلـم

1. Yine rindāne gelüñ ‘azm-i ḫarābāt idelüm
Pīr-i mey-ḫāne ile ẕikr-i münācāt idelüm

Yine rindâne gelün, ‘azm-i harâbât idelüm. Pîr-i meyhâne ile zikr-i münâcât idelüm.

Rindâne (f.zf.) : rind olana yakışır yolda

‘Azm (a.i.) : kasıt, niyet, karar

Harâbât (f.i.) : **1.** harabeler, viraneler **2.** meyhaneler

Zikr (a.i.c. ezkâr) : **1.** anma, anılma **2.** bildirme, bildirilme **3.** Kur’ân-ı Kerim

Münâcât (a.i. necv’den) : **1.** Allah’a yalvarma, dua etme **2.** Allah’a dua konulu manzume

Yine rindliğe yakışır şekilde gelin (de), meyhaneye gidelim. Meyhanenin piri ile Allah’a yalvaralım.

Bazı gazellerde karşılaştığımız gibi, şair gazelin ilk beytinde yine kendisini rind tipiyle özdeşleştirmiştir. Kendisi gibi rind-meşrep dostlarına seslenip onları meyhaneye davet etmektedir. Rind, çevresinden gelen yorumlara aldırış etmeyip gönlünce yaşayan, içi irfanla süslü ve ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade bir hayat süren kişidir. Bu rıza mertebesine ermiş kişinin her şeyin ilâhi takdire göre meydana geldiğini bilmesi, bunu idrak etmesi, onu zahidden ayıran en önemli

özelliğidir. Zahid gibi dinin şekli yanıyla, yani kabuğuyla ilgilenmeyip özüne ve içine nüfuz etmeye çalışır[608].

Bu durumda dinin kabuğunda kalan, kınanmadan korkan ve riyakâr olan zahidin, doğal olarak gitmek istediği yer mescit olurken, hakiki rindin mekânı ise, anlayış güzelliğinin meyhanesi[609] olacaktır. Şairin beyitte, "yine rindâne gelün" demesinin nedeni budur. Çünkü rindliğe yakışan mescite değil, meyhaneye gitmektir, normal olan budur.

Şairin meylettiği harâbât, mecâzi olarak büyük meyhane[610] anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise tekke, maddi mevcudiyetten fani olma, nefsani arzulardan kurtulup Allah'ın kahhâriyet tecelisinde mahv ve fani olmak anlamlarına gelmektedir[611]. Şair burada ilâhi aşk şarabını içip kendinden geçecek, meyhanenin piri ile Allah'a niyaz edecektir. Pir ise, tasavvufta şeyh, mürşit[612] anlamlarına gelmektedir.

Görüldüğü gibi gazel, tasavvufi bir gazeldir. Bir rind olarak karşımıza çıkan şair, tekkeye gidip ilâhi aşk şarabını içerek fena makamına ulaşmak istemektedir. Bunu da tekke şeyhinin rehberliğinde yapacak, onunla birlikte Allah'ı hatırlayıp gaflet uykusundan uyanacaktır. Şairin ilk mısradaki çağrısı gazele bir hareketlilik kazandırdığı gibi, bu konuda ne kadar istekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Avnî'nin bu gazele nazire olarak yazdığı 5 beyitlik bir gazeli vardır:

"Yine mestâne gelün 'azm-i harâbât idelüm
Hizmet-i pîr-i mugân ile mübâhât idelüm"[613]

Beyitte harâbât ile tekke, pir-i meyhâne ile şeyh kastedildiğinden dolayı **açık istiare**; harâbât-meyhane, rindâne-zikr-i münâcât kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; meyhanei rindâne, harâbât, pir, zikr-i münâcât kelimelerinde ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

۲. صـــــوفیه زرق و ریـا سـتر و حجاب اولدیسـه
جام صـــافی ایلـه بـز کشـف کرامات ادلـم

---

608 ULUDAĞ, age, s. 297
609 İÇLİ, Ahmet, "Fuzûlî'nin Rind ü Zahid Eserinde Mekân: Meyhâne ve Mescit", Turkish Studies, C: 7/1, Kış 2012, s.1305-1317, s. 1313
610 ONAY, age, s.191
611 ULUDAĞ, age, s. 158
612 ULUDAĞ, age, s. 286
613 DOĞAN, Muhammed Nur, *Fatih Divanı ve Şerhi*, Yelkenli Yay., İstanbul 2009, s. 183

2. **Ṣūfiye zerḳ u riyā setr ü ḥicāb oldıyise**
Cām-ı ṣāfī ile biz keşf-i kerāmāt idelüm

Sûfîye zerk ü riyâ setr ü hicâb oldıyise, biz câm-ı sâfî ile keşf-i kerâmât idelüm.

Sûfî (a.i. ve s.c. sûfiyyûn) : **1.** tasavvuf ehli **2.** sofu

Zerk (a.i.) : **1.** bir su veya sıvı ilacı şırınga ile verme **2.** sofuların giydiği mavi cübbe **3.** dindar görünme **4.** ikiyüzlülük, riya, hile, dalavere

Setr (a.i.) : örtme, kapama, gizleme

Hicâb (a.i.c. hücüb) : **1.** utanma **2.** perde

Sâfî (a.s. safvet ve safâ'dan) : **1.** duru, temiz, katıksız; bir şeyle karışık olmayan, katkısız **2.** samimi, saf **3.** net **4.zf.** sadece, yalnız

Kerâmât (a.i.) : **1.** kerem, bağış **2.** ikram, ağırlama **3.** velilerin lüzumu halinde gösterdikleri fevkalâde hal **4.** ermişçesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz

Keşf (a.i.c. keşfiyyât) : **1.** açma, meydana çıkarma **2.** gizli bir şeyi bulma **3.** bir sırrı öğrenme **4.** bir şeyin olacağını önceden anlama **5.** Allah tarafından ilham olunma **6.** bir yapı için harcanacak paranın aşağı yukarı hesaplanması

Sofuya ikiyüzlülük ve hile örtü ve perde olduysa, biz (de) saf kadeh ile kerametleri keşfedelim.

Tasavvuf yolunda olan kişi[614] anlamına gelen sûfî, divan şairlerince zahid ile aynı kulvardadır. Rind bir tavır sergileyen şairlerin şiirlerinde sûfî, vâiz ve zahid sevilmeyen, düşman olarak görülen kişilerdir[615]. Bunun nedeni bir önceki beyitte de bahsettiğimiz gibi, dinin özüne inememeleri, aşkı değil aklı temsil etmeleridir.

Şairin beyitte belirttiğine göre, sûfîye ikiyüzlülük perde veya örtü olmuştur. Sûfî veya zahidin divan şiirinde ikiyüzlü olarak addedilmesi, kendilerini rind olarak gören şairler tarafından kabul edilen genel bir görüştür. Onlar cennete girmek amacıyla sadece kendileri için ibadet eden, çevresine fazla dindar görünen,

[614] PALA, age, s. 444
[615] ONAY, age, s.443

hoşgörüden uzak, gönül ehli olmayan kişilerdir[616]. Şairin beyitte belirttiğine göre, onların bu ikiyüzlü hareketleri kendilerine örtü olmuştur. Yani ibadetlerini riyâ perdesi arkasında yapmaktadırlar.

Onların bu tutumları karşısında şair, saf kadehle kerametleri keşfetmeye yönemiştir. Saf kadehten kasıt, içindeki şarap, yani ilâhi aşktır. Şair ilâhi aşk şarabını içip Hakk'ın velisine olan ikramını, yani kerameti keşfedecektir. Tasavvufta hakiki ve suri olarak ikiye ayrılan kerametin en büyüğü kişinin kötü huyu bırakıp iyi huy edinmesidir. Sufiler kerametlerin mekr-i ilâhi, yani Allah'ın hileleri olmasından korktuklarından bunlara önem vermezler[617]. Şair beyitte, bunu sûfinin korkusuna değil riyâ örtüsüne bağlamaktadır. Onlar, ilâhi hikmetle aralarına bir perde çekmişlerdir. İlâhi aşkı terennüm etmediklerinden dolayı, ilâhi sırları anlamada da başarısız olurlar.

Beyitte zerk ve riyanın, setr ve hicaba benzetilmesinde **teşbih**; câm-ı sâfî ile ilâhi aşk şarabı kastedildiğinden **açık istiare** ve **mecâz-ı mürsel**; sûfî, riyâ, zerk, setr ve hicâb kelimelerinde ilk; câm-ı sâfî ve keşf-i kerâmât kelimeleri arasında ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. نقد وقتی كورلم عهده وفا كوسترلم
نچه بر غصه يله قصهٔ مافات ادلم

3. Naḳd-i vaḳti görelüm 'ahde vefā gösterelüm
Niçe bir ġuṣṣa ile ḳıṣṣa(y)ı mā-fāt idelüm

Nakd-i vakti görelüm, 'ahde vefâ gösterelüm. Niçe bir gussa ile kıssayı mâ-fât idelüm.

Nakd (a.ic. nukud) : **1.** akçe, maden, para **2.** para olarak bulunan servet **3.** peşin para

Gussa (a.ic. gusas) : keder, kaygı, tasa

Mâ-fât (a.i.) : fevt olan, kaybolan, elden çıkan şey

[616] DURMAZ, Gülay, "Divan Şiirinde Rind", UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 6, S: 8, 2005/1, s. 58
[617] ULUDAĞ, age, s. 211

Vakit nakdini görelim, sözümüzü tutalım. Ne zamana kadar gamla hikâyeyi (fırsatı) kaybedelim?

" Vakit nakittir." Şair, beyite bu atasözüyle başlamakta, "zamanın değerini bilip verdiğimiz sözü tutalım" demektedir. İnsanoğlunun hayatında boşa geçirilen her zaman, bir daha ele geçmeyecek olan bir hazinedir. Dinimizde beş önemli nimetten birisi olan vakit, diğer nimetlerin devamlılığının bağlı olduğu en önemli nimettir. Müslüman kişinin kitabında boş vakit diye bir kavram yoktur. O, vaktin sonradan harcanmak üzere saklanan bir metâ olmadığını bilen, her saniyesini kendisine veya başkasına yararlı işlerle geçiren kişidir. Kur'ân-ı Kerim'de: "Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel[618]." buyurulmaktadır. Tasavvufta bu dünyada gurbette olan kişi, dünyayı ahiretin bir mezrâsı olarak görür. Asıl sevgiliye kavuşmak için, bu tarlaya ibadetlerini eken insan, mahsülünü mahşer günü toplayacaktır.

Beyitte "sözümüzü tutalım" cümlesindeki söz, bezm-i elestte verilen sözdür. Allah, ruhlar âlemini yarattığında bütün ruhlardan Rab'leri olduğu konusunda söz almış, sözünden dönmemeleri için de ruhları birbirine şahit tutmuştur[619]. Bu olay, Kur'ân'da Ârâf sûresinin 172.[620] ve Mâide sûresinin 7. âyetlerinde[621] anlatılmaktadır. Şair beyitte bunlara gönderme yaparak zamanın geçiciliğini, misafir olarak geldikleri dünyada, vakti ibadet ve takva ile geçirmeleri gerektiğini, ancak böylelikle ahde vefa göstereceklerini belirtmektedir. Zira, gurbette asıl vatandan ve sevgiliden ayrı düştüm diye kederlenmenin, ağlayıp inlemenin bir çaresi yoktur. Dünyaya gelişini bir hikâye olarak nitelendiren şair, bu hikâyenin zaten hüzünlü olduğunu, dünya hayatında da hüzünle devam etmemesi ve sonunun mutlu son olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi, ihlas sahibi bir kul olup üzerine düşen görevleri yapmakla olur.

Beyitte guss-kıssa ve nakd ve vakt kelimelerinde **cinas**; niçe kelimesinde **istifham** sanatı bulunmaktadır.

---

618 Kur'ân-ı Kerîm, İnşirâh Sûresi, (94/7)
619 PALA, age, s. 85
620 "Ve kıyâmet günü, gerçekten biz bundan gâfildik (gâfilleriz) dersiniz diye (dememeniz için), senin Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından onların zürriyetlerini aldığı zaman onları, nefsleri üzerine şahit tuttu. (Allahû Tealâ şöyle buyurdu): "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" Dediler ki: "Evet, (Sen, bizim Rabbimizsin), biz şahit olduk."
621 "Allah'ın, sizin üzerinizdeki ni'metini ve: "İşittik ve itaat ettik" dediğiniz zaman, onunla sizi bağladığı misâkınızı hatırlayın. Allah'a karşı takvâ sahibi olun, Muhakkak ki O, göğüslerde (sinelerde) olanı en iyi bilir."

٤. سير آقاقى قيب وجه حسن كوزليلم
بقلم آينيه فرجهٔ آيات ادلم

4. **Seyr-i āfāḳı ḳoyup vech-i ḥasen gözleyelüm**
Baḳalum āyineye fürce-i āyāt idelüm

Seyr-i âfâkı koyup vech-i hasen gözleyelüm. Âyineye bakalum, fürce-i âyât idelüm.

Vech (a.i.c. vücûh) : **1.** yüz, surat, çehre **2.** üst, satıh, düz, yüz **3.** ön, alın **4.** üslup, tarz **5.** sebep, vesile, münasebet **6.** vasıta

Fürce (a.i.) : **1.** iki şey arasındaki açıklık, yarık, aralık **2.** güzel manzara **3.** şiddetten kurtulma **4.** vakit; fırsat

Âyât (a.i. âyet'in c.) : Kur'ân'ın cümleleri

Dış dünyayı seyretmeyi bırakıp güzel yüze bakalım. Aynaya bakalım, ayetlere açıklık getirelim.

Ufuklar manasına gelen âfâk, tasavvufta dünya, yani maddi âlem demektir. Mana ve gönül âlemi ise enfüstür. Tasavvufa göre, Allah'ı âfaktan, nesne âleminden ziyade enfüste, yani manâ ve gönül âleminde aramak gerekir[622]. Şair beyitte "ufukları seyretmeyi bırakalım" derken, artık maddi âlemi seyretmeyi bırakmak gerektiğini söylemekte, bunun yerine vech-i haseni, güzel yüzü seyretmenin gerektiğini belirtmektedir. Vech-i hasen, vech-i Hak'dır. Tüm nesnelerin varolmasını sağlayan yüce Allah'tır. Eşyanın Hak tarafından var edildiğini bilen insan da, her şeyde Hakk'ın yüzünü görür[623].

Ayna ise, tasavvufta insan-ı kâmilin kalbidir. Hakk'a nazaran bütün kâinat bir ayna durumundadır, ancak Hakk'ın zat, sıfat, isim ve fiillerinin en çok tecelli ettiği yer insan, özellikle kâmil insandır. Üstünlük derecelerine göre velilerde, nebilerde,

---

[622] ULUDAĞ, age, s. 24
[623] ULUDAĞ, age, s. 377

resullerde daha açık olan Hak tecellisi en mükemmel olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'de kendisini göstermiştir[624].

Âyetler, Allah'ın zat ve sıfatlarının mazharı, varlığının ve kudretinin birer nişânesidirler[625]. Şair kendisi gibi Allah yolunda olan sâliklere, kendi gönüllerine dönmelerini, fani dünyada masivâdan uzak durup ilâhi tecellilere dikkat etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim, tecelligâh kendi kalpleridir. Allah tarafından indirilen âyetlerin en güzel açıklamasını da, Allah'ın tecelli ettiği saf gönüller yapabilir.

Beyitte seyr, bakmak ve gözlemek kelimeleri arasında anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. رخلریله بزه کر عرضا قله لعب ایله خال
فلکك شاهنی بر بیدقله مات ادلم

5. Ruḫlarıyla bize ger ‘arża ḳıla lu'b ile ḫāl
Felegüñ şāhını bir beydaḳıla māt idelüm

Ger ruhlarıyla bize lu'b ile hâl ‘arza kıla felegün şâhını bir beydakıla mât idelüm.

Lu'b (a.i.) : oyun, eğlence
Beydak (a.i.c. beyâdıka) : satranç oyununda piyâde denilen taşların her biri, paytak
Mât (f.i.) : satranç oyununda yenilme

Eğer yanaklarıyla bize oyun yaparak benini sunarsa feleğin şahını bir piyadeyle yenelim.

Beyitin ana metaforu ruh, hâl, lu'b, felek, şâh, beydâk ve mât kelimelerinin de gösterdiği gibi satranççtır. Satranç, divan şiirinde adından sıkça bahsedilen oyunların başında gelir. Divan şairleri bu oyunu şiirlerinde kullanırken, kendi hayal dünyalarına bağlı olarak çeşitli tasavvurlarla ele almışlardır. Bunlardan bazıları oyunun bir savaş manzarasını hatırlatması ve şairlerin kendilerini oyunculardan biri

[624] ULUDAĞ, age, s. 57
[625] ULUDAĞ, age, s. 54

olarak görmeleri, diğer oyuncunun da felek olmasıdır[626]. Şair de, beyitte belirttiğine göre oyunculardan biridir ve karşısındaki rakibi de felektir.

Oyunun en önemli taşı olan şah sevgiliyi, vezir âşığı, en önemsiz taş olan beydak sevgilinin benini, kale ise yanağı temsil eder[627]. Şimdi bu tasavvurları beyitte yerlerine koyarsak, karşımıza şöyle bir anlam çıkar. Felek, oyunda kaleleriyle piyadelerini öne sürmektedir. Bunun üzerine şair, en önemsiz taş olan beydak, yani piyade ile feleğin şahını mat etmek, yani oyunda feleği mağlup etmek istemektedir. Beyitin arka planında, feleğin sevgiliye kavuşma konusunda, âşığa karşı olan cefakâr tutumu vurgulanmaktadır. Ancak şair, bu kez felek karşısında mağlup duruma düşmeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca divan şiirinde yedi veya dokuz tabakadan oluşan felek, kaleye de teşbih edilmiştir[628]. Bu durumda satranç tahtasını bir savaş alanı olarak ele alırsak, felek kalesine çekilip beydaklarını, yani askerlerini şairin üzerine salmaktadır. Buradaki askerler de, onun şaire çektirdiği eziyetlerdir.

Beyitte ikinci olarak hassas bir noktaya değinmek gerekmektedir. Gazelin başından beri tasavvufi bir konunun hâkim olurken şairin bu beyitte satranç oyununa değinmesi biraz garip görünse de, şairin burada bahsettiği oyun tasavvufta kullanılan "şatranc-ı urefâ"dır. Bu oyunun, öğrencilerine tasavvuf yolunu öğretmek amacıyla Muhyiddin Arabî tarafından bulunduğu düşünülmektedir. Santranç kelimesinin aslı Sanskritçede "çaturanga" yani "dört yol" anlamına gelmektedir. Bu dört yol tasavvufta "şeriat, tarikat, marifet ve hakikat" yollarını temsil etmektedir. Levha, visal ile biten yüz hamleden oluşmaktadır. Asıl sevgiliye, yani Allah'a kavuşmak isteyen salik herbir hamlede nefsin mertebelerini aşmaya çalışır. Böylelikle kademe kademe ilerleyen sâlik, en sonunda visale erişir[629].

Beyitte satranç oyunu ile ilgili olan şâh, mât, beydâk ve lu'b kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. نفـــي نــور ايلينـــــه طرفــه نقـــــابوكى كوتـــر
چونكــه حق ظاهر والا كـن بكـــى اثبـــات ا ادلـم

6. Nefy-i nūr eyleyene ṭurfe niḳābuñı götür

[626] KAPLAN, Yunus; POYRAZ, Yakup, "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar", Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, C:3, S:15, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-, s. 152
[627] KAPLAN; POYRAZ, agm, s. 152-153
[628] TOLASA, age, s. 406
[629] http://www.onaltiyildiz.com/haber.php?haber_id=1059, (13.08.15)

Çünki Ḥaḳ ẓāhir ola gün bigi iṡbāt idelüm

Neyf-i nûr eyleyene turfe nikâbunı götür. Çünki Hak, gün bigi zâhir ola, isbât idelüm.

Neyf: sürgün etmek. birisini kendi rızası olmadan, bir yerden başka bir yere nakletmek, sürmek.

Turfe (a.s.) : 1. turfa; görülmemiş, yeni, tuhaf, şaşılacak şey **2.** Yahudilerce yenmesi haram olan şey **3.** kaçınılması gereken

Nikâb (a.i.) : 1. peçe, yüz örtüsü **2.** perde, örtü

Nurunu inkâr eyleyene, görülmemiş, çeşit çeşit örtünü götür. Çünkü Allah, güneş gibi görülür, ispat edelim.

Şair beyitte, neyf ve isbat kelimelerini kullanarak tasavvufî bir kavram olan, genellikle bu şekilde kullanılan mahv ve isbate dikkat çekmektedir. Mahv, silmek, yok etmek; isbat ise var olmak, ortaya koymak anlamlarına gelmektedir. Her ikisini bir arada anlamlandırmaya çalışırsak eğer, bir şeyin izi kalmayacak şekilde ortadan kakması, sonra yeniden var olması demektir. Yüce Allah'ın manevi dereceleri yüksek olan kullarını kendine çekerek onların nefislerini yok etmesi mahv, kendi katında kılması da isbattır. Yine, sâlikin nefsinden kaynaklanan kötü özellik ve sıfatlarını tek etmesi mahv, ibadet ve taata yönelmesi isbattır. Mahvda kulun fiilleri, Hakk'ın fiiilerinde fani olur, isbatta ise vuslata erişilir[630]. Kur'ân-ı Kerim'de: "Allah dilediği mahv-ü isbat da eder ve ümmülkitab onun nezdindedir[631]." buyurulmaktadır.

Nur, Yüce Allah'ın sıfatlarından biridir. Güneş ve ay da bir nur kaynağıdır, ancak Allah'ın ezelî nuru bunların hiçbirine benzememektedir. İnsan cüzî iradesi ve aklıyla bu nur kaynağını idrak edemez. Beyitte, nuru inkar etmek ile zerre mesâbesinde olan insanın bu nuru görememesi anlatılmak istenmiştir. Zira âciz bir kulun bu nuru inkar etmesi düşünülemez. Yüce Allah böyle dalalette kalan kulunun gözlerine perde çekmiştir. Bu yüzden manâ ve ruhtan uzak, sadece maddede kalan insanın gözü gaflette kalıp hakikati, O'nun nurunun aksini göremez. Oysaki O'nun varlığı güneş gibidir, şairin de belirttiği gibi ispatı kolaylıkla yapılır.

---

[630] YILMAZ, age, s. 213

[631] Kur'ân-ı Kerîm, Ra'd Sûresi, (13/39)

Yarasanın güneşi görememesi, güneşin olmadığı anlamına gelmediği gibi, kulun Allah'ı ve nurunu görememesi de O'nun yokluğu anlamına gelmez[632]. Her nasıl güneş her gün doğudan doğup dünyaya ışığını, ısısını veriyor ve batıdan batıp dünyayı zulûmata boğuyorsa, yani yine kendi isbatına kendisi delil oluyorsa, Allah'ın varlığı ve nuru da, böyle ispata gerek duyulmayan bir şeydir. Mevlânâ Mesnevî'sinde bu konuyu şöyle özetlemektedir: *" Güneşe delil, yine güneş oldu. Sana ondan başka aydınlık bir yol yoktur[633]."*

Beyitte anlam bakımından nefy, nikâb, zâhir ve isbât kelimeleri arasında **tezat**; Hak, nur, gün, isbat kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. زهده میل ایله ولی عشق ایله خوش کچ شیخی
بلکه دایم بنی اول رحمت اوقات ادلم

7. Zühde meyl eyle velī ‘ışḳ ile ḫoş geç Şeyḫī
Belki dāyim bunı ol raḥmet-i evḳāt idelüm

Şeyhî, zühde meyl eyle velî 'ışk ile hoş geç. Belki dâyim bunı ol rahmet-i evkât idelüm.

Evkât (a.i.) : 1. zamanlar, çağlar **2.** Hakkı Tarık Us tarafından İstanbul'da yayımlanmış günlük bir gazete

Ey Şeyhî! Zühde meyil et, ama aşk ile (de) iyi geçin. Belki daima bunu o zamanların (fırsatların) rahmeti yaparız.

Gazelin ilk beytinde rind olan ve arkadaşlarını meyhaneye çağıran şair, bu beyitte zühdlüğe de meyilli olduğunu belirtmektedir. Sözlük anlamı soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, yüz çevirmek olan zühd, tasavvufta Hakk'a, ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek, gönülde mal mük sevgisine önem vermemek ve zorunlu olmayan her şeyi terk etmektir[634]. Şair beyitin ilk mısrasında kendisine öğüt vermekte, "zühde meyil et ama aşktan da vazgeçme" demektedir.

---

632 PUSMAZ, Durak, "Allah Bes Bâkî Heves", Altınoluk Dergisi, Haziran 2005, S: 232, s. 46
633 MEVLÂNÂ, *Mesnevî-i Şerîf*, terc. Süleyman Nahifî, sad. Amil Çelebioğlu, Timaş Yay., İstanbul 2014, s. 46
634 ULUDAĞ, age, s. 397

Nitekim zühde meyilli zâhid, rindlere nazaran aşktan anlamayan kişi olarak düşünülmektedir. Rind olan âşığa, sürekli aşktan vazgeçmesi yönünde öğütler verip, zahirde dindar görünen bu kişiler, divan edebiyatında âşıklar tarafından sevilmeyen taş kalpli kişilerdir.

Zühd kavramını diğer mutasavvıflardan farklı olarak, metafizik bir çerçevede açıklayan Muhyiddin Arabi; zühdün mal ve mülke yönelik talebin terk edilmesi olduğunu, ama mal ve mülke sahip olmayanların zühdünden bahsedilemeyeceğini belirtmiştir[635]. Beyite bu yönden bakarsak şair, elinde aşktan başka bir şey olmadığını, bu yüzden zühde meyil edebileceğini, yani mal ve mülkten vazgeçebileceğini belirtmektedir. Ancak tek varlığı olan aşkı terkedemez, çünkü o aşk, mâşuk tarafından kendisine verilmiştir. O yüzden, zahmeti rahmete çevirmek istemektedir.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid** sanatı bulunmaktadır.

2.2.32. GAZEL 32[636]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Kime kim baḫt u sa'ādet ide iḳbāl ü ḳudūm
   Olur ol ḥüsn ü melāḥat bile şeh yā maḫdūm

2. Zülf-i müşgīni gör ol 'ārıż-ı kāfūr üzre
   Düşmiş ol resme mu'ārıż nite kim Hind ile Rūm

3. Bili bir ḫaṭṭdur anuñ diḳḳati ġāyetde daḳīḳ
   Aġzı bir noḳṭa durur ol da vücūdı mevhum

4. Kemeri ḥall ider ol ḫaṭṭı kim oldur müşkil
   Lebleri fāş ider ol sırrı kim oldur mektūm

5. Ḳāmetüñ sidresini rūḥ çü menzil idinür
   Lā-cerem sidredür ol rūḥa maḳām-ı ma'lūm

---
[635] CEYHAN, Semih, "Zühd" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 44, s. 532
[636] BİLTEKİN, age, s. 198

6. Kāfire ni'meti gör kim nice merzūḳ olur ol
   Müsteḥaḳdur kim olur ol ḳamu yirde mahrum

7. Ṭal'atuñ şem'i durur Şeyḫī'yi odlara yaḳan
   Ṭañ mı pervāne yaḳılsa nirede kim ola mūm

Şerh

١. كمه كم بخت و سعادت ايده اقبال و قدوم
اولر اول حسن و ملاحت بله شه يا مخدوم

1. **Kime kim baḫt u sa'ādet ide iḳbāl ü ḳudūm**
   Olur ol ḥüsn ü melāḥat bile şeh yā maḫdūm

İkbâl-i kudüm kime baht u sa'âdet ide kim, ol hüsn ü melâhat bile şeh yâ mahdum olur.

İkbâl (a.i. kabul'den) : 1. birine doğru dönme **2.** baht, talih **3.** işlerin yolunda gitmesi; bahtlı, saadetli, mutlu olma **4.** arzu, istek **5.** (eskiden) sarayın hareminde padişahın eşi, gözdesi olmaya namzet cariye **6.** erkek veya kadın adı

Kudüm (a.i.) : uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma. **müz.** Türk müziğine mahsus usul vurma aletlerindendir. En çok Mevlevîhânelerde olmak üzere, tekkelerde kullanılmış, lâdinî müzikte az kullanılmıştır, tembâl'in iptidâîce bir şekilden ibarettir, kendine has ve tatlı bir ses verir. Mevlevî ayinlerinde büyük ehemmiyeti vardır, zirâ rakseden dervişler kudümün vuruluşuna tâbidir.

Melâhat (a.i.) : 1. güzellik, yüz güzelliği **2.** kadın adı

Mahdum (a.i. hidmet'den) : 1. oğul, evlat **2.** hizmet edene nispetle efendi veya hanım

(Senin) uğurlu gelişin ve baht açıklığın, herkese mutluluk ve talih getirir. Bu güzellik ve mutluluk padişahı da hizmet edilen tebaayı da mutlu eder.

Beyitte, adeta bir fetih sonrası ülkesine dönen bir padişahın ve onu ayakta, büyük bir sevinç gösterisiyle karşılayan halkın durumu resmedilmektedir. Bu merasim, fethedilen bir yerde olabilir. Nitekim baskıcı bir yönetimden sıkılan halk da, yeni padişahını büyük bir sevgi ve heyecanla karşılar. Beyitte fethedilen yer şairin gönlü, fatih ise sevgili olduğundan, ikinci durum beyite daha uygundur.

İkinci mısrada sevgilinin güzelliğinden bahseden şair, bu güzellikte olan bir kişinin ancak kendisine hizmet edilen bir kişi veya kendisine kul olunan bir padişah olabileceğini belirtmektedir. Şaire göre sevgilinin yüzü ve fizikî görünümü o kadar güzel, o kadar etkileyicidir ki onu gören bir kişi, derhal onun ayaklarına kapanır, kulu olmak ister.

Bu güzellik sultanının âşığın gönlüne ayak basması, âşığa mutluluk ve baht getirir. Yani sevgilinin gönlü fethetmesi, onun cevr ü cefa çekmesinin müsebbibi olarak görülen feleğin âşığa yardım ettiğini gösterir. Talihi artık âşığa gülmektedir. Bu da âşığa mutluluktan başka bir şey vermez.

Mutlak güzel olan ve insanların kulluk ettiği yüce Allah'ın, gönülde tecelli etmesi de büyük bir mutluluktur. Kalbinde Allah aşkı taşıyan kişi, hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğu ve saadeti yakalamış olmaktadır.

Beyitte baht-ikbâl, şeh-mahdûm, hüsn-melahat kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. زلف نیمشکي کور اول عارض کافور اوزره

دوشمش اول رسمه معارض نته کم هند ایله روم

2. Zülf-i müşgīni gör ol 'āriż-ı kāfūr üzre

Düşmiş ol resme mu'āriż nite kim Hind ile Rūm

Ol 'ârız-ı kâfur üzre zülf-i müşgîni gör. Nitekim Hind ile Rûm ol resme mu'ârız düşmiş.

Mu'ârız (a.s. arz'dan) : muâraza eden, karşı gelen

O bembeyaz yanağının üzerindeki miskli (siyah) saçına bak. Hindistan ile Anadolu o resimde nasıl zıt düşmüş.

Divan şiirinde değişik şekillerle ele alınan Hindistan, yedinci gök katında bulunan, siyah rengi ve uğursuzluğu sembolize eden Zuhal yıldızının hâkimiyeti altındadır. Siyah tenli insanların ülkesi olan bu ülke, şiirlerde sevgilinin saçlarına veya benine benzetilen olarak kullanılır[637].

Beyitteki bir diğer ülke olan Rûm, yani Anadolu ise şiirlerde, beyazlık, parlaklık, gündüz, ay, güzellik, güzellerin ve kafirlerin çokluğu.. gibi unsurlarla ele alınmaktadır[638]. Beyitte de olduğu gibi siyah tenli insanların bulunduğu Hindistan ile beyaz tenli insanların bulunduğu Anadolu, tezatlık içerecek şekilde karşılaştırılır[639].

Beyitte sevgilinin saçları Hindistan, yüzü ise Anadolu'dur. Yüz bir o kadar beyaz ve parlakken, saç da bir o kadar siyahtır. Ayrıca beyitte geçen misk kelimesi de, hem rengi hem de kokusu bakımından sevgilinin saçı için kullanılan unsurlardan biridir[640]. Şair sevgilinin yüzünü bir resme, bu iki güzellik unsurunu da renkleri bakımından iki ülkeye benzetmiştir.

Beyitte ‘ârız ve mu'ârız kelimelerinde **cinas**; sevgilinin yüzünün resme ve Anadolu'ya, saçının Hindistan'a benzetilmesinde **teşbih**; yukarıda açıkladığımız gibi anlam bakımından Hindistan-Rûm, zülf-i müşgin-‘ârız-ı kâfur kelimeleri arasında renk bakımından **tezat**; zülf-müşgîn-Hind, kâfur-‘ârız-Rûm kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. بلـــى بــر خطدر انـك دقـــتى غايتـــده دقيـــق
آغزى بــر نقطـــه دورر اول ده وجـودى موهوم

3. Bili bir ḫaṭṭdur anuñ diḳḳati ġāyetde daḳīḳ
Aġzı bir noḳṭa durur ol da vücūdı mevhum

Anun bili bir hattdur, dikkati gâyet dakik. Ol ağzı bir nokta durur, vücûdı da mevhum.

---

[637] YENİTERZİ, Emine, "Klasik Türk Şiirinde Ülke Ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-, C: 3, S: 15, s. 315
[638] YENİTERZİ, agm, s. 324
[639] YENİTERZİ, age, s. 315
[640] GÜFTA, Hüseyin, "Bâki Divanında Siyah Renkli Unsurlar", Turkish Studies, C: 4/8 Güz 2009, s. 1320

Bil (t.i.) : **1.** bel **2.** amaç, dağ beli

Dikkat (a.i.) : dakiklik, incelik, doğruluk, ehemmiyet verme, ince eleme, ince arama

Gâyet (a.i.c. gayât) : 1. nihayet, uç, son **2.zf.** çok, fazla, son derece

Dakik (a.s. dikkat'dan) : 1. ince, ufak, duyulmaz, tutulmaz; nazik **2.** toz haline getirilmiş şey, un **3.** dikkatli, ölçülü davranan kimse

Mevhum (a.s. vehm'den) : vehmolunmuş, aslı, esası yokken zihinde kurulmuş olan, kuruntuya dayanan

Onun beli, incelikte son derece ince bir çizgidir. O ağzı da o kadar küçük bir noktadır ki onun da varlığı bile şüpheli.

Şair beyitte, ilk olarak sevgilinin bedeninin bel ve dudak olmak üzere iki bölümünü övmüş, sonrasında bu iki uzuvdan yola çıkarak tüm bedene gelmiş ve böyle bir bedenin mümkün olamayacağını, olsa olsa hayal ürünü olacağını belirtmiştir.

Şairler tarafından sevgilide daraltılan, yok sayılan unsurların başında dudak (ağız) ve bel gelmektedir. Beyitte de olduğu gibi bel, kıl kadar ince, bir çizgi gibi varlığı veya yokluğu belli olmayan bir mefhumdur. İnceliği, bedenin tam ortasında bulunmasından dolayı ona yüklenen düşüncenin inceliğidir. Belin aşağı tarafı ucu sıfıra çıkan ve toplumsal tabakayı temsil eden bir piramit oluşturur. Âlem-i melekût'ta, yani en üst zirvede şah, âlem-i mülk, yani en aşağı katmanda ise kullar bulunmaktadır. En alt katmanda olan kullar, âşıklar; şaha, yani sevgiliye ulaşmak için mülk âleminden melekût âlemine geçerler. Bu iki âlem arasında incecik bir yol olan bel, âşıkların sırat köprüsü niteliğindedir[641].

Divan şiirinde, sevgilinin ağzı da o kadar küçüktür ki, nerede olduğu, hatta var olup olmadığı bile meçhul unsurlardan biridir. Beyitte bir noktaya benzetilen dudağın etrafını ayva tüyleri sardığından, âşık için onu bulmak zorlaşır. Yok olarak tavsif edilen bu uzv; tasavvufta âşığın hedefi ve son durağı olarak fenafillah makamını temsil eder. Ayva tüyleri karanlıklar ülkesi, dudak da ölümsüzlük suyu

641 KARAKÖSE, Saadet, "Divan Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek", Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-, C: 3, S: 15, s.184

olduğunda, dudağı bulan âşık önce onun yokluğuyla yok olur, sonra bu sudan içerek yeniden hayatına kavuşur. Bu da bekabillah makamıdır[642].

Beyitte şair, bu varlığı-yokluğu belli olmayacak kadar küçük ve ince olan parçalardan yola çıkarak bütün bedeni yorumlamış, tümevarım yöntemini uygulamıştır. Hayal ürünü gibi parçalara sahip olan bedenin de, hayal ürünü olması gerektiğini vurgulayan şair, âşık olduğu veyahut da kendi gözünde canlandırdığı sevgiliyi bu şekilde dile getirmiştir.

Beyitte ağzın noktaya, belin çizgiye benzetilmesinde **teşbih ve mübalağa**; dakik ve dikkât kelimelerinde **iştikak**; bil, dikkât, dakik, hatt kelimelerinde ilk, ağız, nokta, mevhum kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. کمری حل ایدر اول خطی کم اولدر مشکل
لبلری فاش ایدر اول سری کم اولدر مکتوم

4. Kemeri ḥall ider ol ḫaṭṭı kim oldur müşkil
Lebleri fāş ider ol sırrı kim oldur mektūm

Ol hattı kim müşkil oldur, kemeri hall ider. Ol sırrı kim mektûm oldur, lebleri fâş ider.

Mektûm (a.s. ketm'den) : 1. ketmolunmuş, gizli, saklı **2.** hükûmetten gizli tutulan

Hall (a.i.) : 1. çözme, çözülme, karışık bir meselenin içinden çıkma; karar verip neticeye varma **2.** eritme **3.** tahlil, analiz

O çizgi (gibi olan beli)ni, kemer belli eder. O gizli sırrı da dudakları ortaya çıkarır.

Beyit, bir önceki beytin devamı niteliğindedir. Yukarıda övülen sevgilinin iki güzellik unsuru, bu beyitte başka yönleriyle ele alınmaktadırlar. İlk mısrada hall-i müşkilât, yani zorlukların halli tamlamasını iki parçaya bölen şair, zorluk olarak sevgilinin ince belini, onu halleden, çözen olarak da kemeri kullanmıştır. Bu kemer, gerçek anlamıyla elbise üzerine takılan bir aksesuar veya sevgilinin saçları olabilir. Âşık için sevgilinin beline sarılmak, onu kucaklamak tul-ı emel, gerçekleşmesi

[642] KARAKÖSE, agm, s. 183

imkânsız olan hayallerden biridir. Bunu kendisi yerine yapan saç veya kemer, âşıklar tarafından kıskanılan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun ulaşılmaz olması, beyitte müşkil kelimesiyle karşılanmaktadır.

Bundan önceki beyitte açıkladığımız gibi iki âlem arasında bir köprü niteliği taşıyan bel, âşıkların sıratı olarak kabul edilir. Eğer bu beyitteki kemeri sevgilinin saçları olarak kabul edersek, şair yolunun kesretle çevrelendiğini, bunun da sevgiliye kavuşmasını zorlaştırdığını belirtmek istemiş olabilir.

İkinci mısrada ise yine sevgilinin dudaklarından bahsedilmiştir. Divan şiirinde dudak, gonca olduğunda saklanan bir sır veya kilitli mücevher kutusuyla ilişkilendirilir[643]. Goncanın gül haline gelmeden önceki, yani kapalı durumda olması onun sırlarla dolu olması şeklinde düşünülür.

Gonca kapalı halde iken vahdeti, açılıp gül olduğunda da sırları ortaya çıktığı için kesreti temsil eder. Sevgilinin gülmesi veya konuşması esnasında görülen dişleri ise, vahdet içindeki kesretin simgesidir[644]. Beyitte sevgilinin dudaklarının sırrı ortaya çıkardığı belirtildiğine göre bu sevgilinin konuşması veya gülmesi anlamına gelmektedir.

Beyitte yine belin bir çizgiye, kemerin sorun çözücü, dudakların ise sırları ifşâ eden bir nesneye benzetilmesinde **teşbih**; mektûm-sır ve fâş ider kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**; müşkil-hall kelimeleri arasında ilk, sır, fâş ider, mektum kelimeleri arasında da ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. قامتــــك سدرســــــنى روح چو مـنزل ايـــدنر
لاجـرم ســدردر اول روحا مقـام معلــوم

5. Ḳāmetüñ sidresini rūḥ çü menzil idinür
Lā-cerem sidredür ol rūḥa maḳām-ı ma’lūm

Rûh kâmetün sidresini menzil idinür. Çü lâ-cerem ol rûha makâm-ı ma’lûm sidredür.

Menzil (a.i. nüzûl’den) : **1.** yollardaki konak yeri **2.** ev **3.** bir günlük yol, konak **4.** mesafe **5. astr.** benâtünna’ş yıldızı

---

643 KARAKÖSE, agm, s. 183
644 KARAKÖSE, agm, s. 183

Lâ-cerem (a.s.zf.) : şüphesiz, besbelli, elbette

Ma'lûm (a.s. ilm'den) : 1. bilinen, belli **2. gr.** etken, faili bilinen ve belli olan

Ruh, boyunun en üst makamını (kendisine) konak edinir. Çünkü şüphesiz o ruha malum makam, en üst makamdır.

İnsanın soyut latifesi olan ruh; tasavvufta "insandaki bilen ve idrak eden latife olup emr âleminden inmiş, insandaki hayvani ruha, yani cana binmiştir, künhünü idrak etmek mümkün değildir[645]." şeklinde tanımlanmaktadır. Ruh, Allah Teâlâ'nın bir emridir ve bizim melekleri göremediğimiz gibi, meleklerin de göremediği, nasıl olduğu anlaşılamayan veya anlatılamayan âlemden olan bir mahlûktur[646].

Bedenin ne içinde ne dışında olan ruh, bedene üfürülmeden önce âlem-i ervâhta olup mukaddes âlemi bilmekteydi. Ancak bedenle birleşmesinden, onun şeklini almasından sonra bu özelliğini kaybeden ruh, insanı diğer mahlûkattan ayırır, Allah'a yakın olmasını sağlar. Tasavvufta insanı yüce sevgiliye kavuşturan yolun, ruh yolculuğu olduğu kabul edilir. Bu yolda, en büyük engel olan nefsi terbiye etme girişimleri bu yüzdendir[647].

Ruhun en büyük özelliklerinden biri mekânsız oluşudur. Şair beyitte ruhun, sevgilinin boyunun en üst makamını, kendisine mekân olarak seçtiğini belirtmektedir. Burada, divan şiirinde sevgilinin boyunun yüksekliğini övmek amacıyla benzetilen olarak kullanılan sidre kelimesinin anlamına da değinmek gereklidir. Huzur-ı ilâhiyeye giden yol üzerinde bulunan ilâhi bir ağaç olan, tüm sâliklerin seyirlerinin, amellerinin ve ilimlerinin sona eriği nokta olan sidretü'l-müntehâ, büyük berzah olarak da bilinmektedir[648]. Sidreden sonraki âleme geçebilme yeryüzündeki mahlûkat için mümkün değildir, burası beşeri bilginin bittiği yerdir. Kelimenin kökünde hayret anlamı bulunduğundan, sidre en büyük hayret veren makam olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca burası Cebrail'in makamıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Miraç mucizesinde Cebrail'i burada bırakmıştır[649].

---

[645] ULUDAĞ, age, s. 298
[646] http://www.islamvetasavvuf.org/index.php?topic=2669.0, (28.11.14)
[647] http://www.lamelifdergisi.com/dergiDetay.asp?name=TASAVVUF_TA_SORU_CEVAP_/_RUH_VE_NEFIS_NEDIR?, (28.11.14)
[648] ULUDAĞ, age, s. 319
[649] ULUDAĞ, Süleyman, "Sidretü'l-Müntehâ" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 37, s. 152

Yukarıdaki bilgileri beyit çerçevesinde topladığımızda, şair seyr-i sülûk'ta ilerlediği makamı göstermektedir. Nefs mertebelerinden geçmiş olan şair en son durak olan sidret'ül müntehâ'ya kadar gelmiştir. İkinci mısrada ruhun mekânının elbetteki sidre olacağını belirten şair, burdan sonrasının geçilemeyeceğine gönderme yapmaktadır. Buradaki en önemli işaret ise "ma'lûm" kelimesindedir. Yani sidreden sonrası, insan ilminin idrak edemediği yerdir.

Beyitte basit anlamıyla ele aldığımızda sevgilinin boyunun sidre kadar uzun olmasında **mübalağa**; ruh ve sidre kelimelerinde **reddü'l acüz ale's-sadr**; sidre- sidre, ruh-ruh, makam-menzil keliemelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; kamet, sidre, ruh, makam, menzil kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. کـــافره نعمـــــتى کـور کـم نيجـــه مرزوق اولـر اول
مســــــتحقدر کـم اولـر اول قمـو يــرده محـروم

6. Kāfire ni'meti gör kim nice merzūḳ olur ol
Müsteḥaḳdur kim olur ol ḳamu yirde mahrum

Kâfire ni'meti gör kim ol nice merzûk olur. Müstehakdur, kim ol kamu yirde mahrum olur.

Merzûk (a.s. rızk'dan) : 1. rızıklanmış, rızkı verilmiş **2.** bahtiyar, mutlu
Müstehak (a.s. hakk'dan) : hak etmiş, hak kazanmış, lâyık

Kâfire (verilen) nimete bak ki o nasıl rızıklandırılmış. Hak etmiştir, çünkü o her yerde mahrum kalır.

Kelime anlamı "örten, inkâr eden" olan kâfir, tasavvufta, tefrika âleminde bulunan kişidir[650]. Beyiti basit anlamıyla ele alırsak, şairin kâfir olarak isimlendirdiği kişinin rakip olduğunu görürüz. Her daim sevgilinin yakınında bulunan ve âşıkların sevgiliye ulaşmasında adeta bir set görevi üstlenen rakip, bu gibi vasıflarıyla rızıklandırılmış, nasiplendirilmiş olabilir; fakat âşığın nazarında gerçek âşıklık mertebesinden de her zaman mahrum kalır.

[650] ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü…*, s. 203

Beyitte Allah’ın “Er-rezzâk” ismine gönderme yapılmaktadır. Kur’ân’da: “Hiç şüphesiz, rızık veren, O, metin kuvvet sahibi olan Allah'tır[651].” buyurulur. Rezzâk-ı âlem olan Allah, rızıkları halk eder, bütün canlıları bu rızıklarla nasiplendirir. Yine bir âyette: “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın[652].” buyurulur. Bu âyet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere, insanlar içinde Müslüman-kâfir farketmeksizin her birinin ve ayrıca bitkilerin, hayvanların… yani yaratılan bütün mahlukâtın rızkı O’nun tarafından verilir.

Şeytan, kâfirlere dünyayı ve dünya hayatını süslü gösterir. Bu doğrultuda kâfir, cennet olarak gördüğü bu dünyada rızıklanmak için çalışır çabalar, ahireti önemsemez. Kur’ân’da: “Dünya hayatı kâfirlere süslü gösterilmiştir. (Onlar) mü'minlerle alay ederler. Halbuki takva sahipleri kıyamet gününde onlardan daha üstün olacaklardır. Şüphesiz ki Allah dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır[653].” buyurulur.

Allah, bu dünyada hem mümine hem de kâfire hesapsız rızk verir. Ancak ahirette hesapsız olarak rızıklandırdığı kişiler sadece müminler olacaktır, kâfirler ise azaptan başka bir şeyle rızıklandırılmayacaktır. Şairin de beyitte belirtmek istediği budur. Bu imtihan dünyasında kâfir, sayısız nimetlerle rızıklandırılmış olabilir, ama ilerde, yani ahirette cennetten ve ilâhi sevgiliden mahrum kalacaktır.

Beyitte nice kelimesiyle **istifham** sanatı yapılırken; nasip ve merzuk kelimeleri arasında da **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. طلعتــــك شــمعى دورر شــــــــيخيبى ا اودلــره يـــاقن
طك مى پروانـــه ياقلســــــه نــرده كـم اولا موم

7. Ṭal’atuñ şem’i durur Şeyḫī'yi odlara yaḳan
Ṭañ mı pervāne yaḳılsa nirede kim ola mūm

Şeyhî’yi odlara yakan tal’atun şem’i durur. Tan mı kim pervâne nirede yakılsa mûm ola.

Tal’at (a.i.) : **1.** yüz, surat, çehre **2.** güzellik

[651] Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât Sûresi, (51/58)
[652] Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, (11/6)
[653] Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/212)

Şeyhî'yi ateşlerde yakan yanağının mumudur. Şaşılır mı, çünkü kelebek nerede yansa (orada) mum olur.

Divan edebiyatında sevgilinin yüzünün muma benzetilmesi, mumun aydınlatıcı vasfından dolayıdır[654]. Sevgilinin yüzü mum olduğunda, âşığın gönlü onun ışığına kapılıp gelen ve ateşinde kendisini yakan pervane olur.

Beyitte de sevgilinin yüzü mum, şair ise bu mumun ateşinde kendisini yakan, canını feda eden pervanedir. Buna şaşılmaması gerektiğini belirten şair, her nerde mum yakılırsa, etrafında kendisini ateşe atan pervanelerin olacağını söylemektedir. Gerçekten de eskiden mumun yaptığı görevi, günümüzde icra eden sokak lambalarına dikkatli bakıldığında etrafında birçok kelebeğin uçuştuğu görülür.

Tasavvufta mum, ilâhi nur; sâlikin kalbini yakan ilâhi nurun parıltısı, müşahede ehlinin kalbinde parlayan irfan nuru anlamına gelmektedir[655]. Mumun aydınlığı gönlün aşk ile dolması, dünyanın aydınlanması demektir. Mumun geceyi aydınlattığı gibi, ilâhi feyz de kararan kalplere parlaklık ve ışık verir.

Tasavvufta mum Allah'ı, pervane ise âşığı temsil eder. Pervanenin, yani âşığın kendisini yakması için mumun başında ışık olması gerekir. Yani ilk önce mum yanar, pervane sonra kendisini yakar. Şair de beyitte, gönlünde ilâhi aşk ateşinin yandığı bir kişinin, bu ateşte kendisini yakmasına şaşılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Şairin beyitte kendisine seslenmesiyle **tecrid**, yüzün muma, şairin kendisini pervaneye benzetmesinde **teşbih**; şem'-pervane, od-mum kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; od, şem', mum, yakmak, pervane kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.33. GAZEL 33[656]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Ne ḳayġu ḳılca cānuma ṣaçuñuñ pīç ü tābından

---

[654] TOLASA, age, s. 212
[655] ULUDAĞ, age, s. 331
[656] BİLTEKİN, age, s. 205

Gözüm göñlüm çü rūşendür cemālüñ āftābından

2. Ḳapuñ firdevs-i a’lādur çü girdük bāb-ı raḥmetden
   Niçeme ‘āṣiyüz ḳurtar bizi fürḳat ‘aẕābından

3. Cigerden cāndan almışdur gözüm la’l ü güher genci
   Bu deñlü armaġan çoḳdur saña künc-i ḫarābından

4. Şarāb-ı erġavānīdür duḫānı lāle cāmında
   Ne ḳan ṭamdısa oduñda benüm baġrum kebabından

5. Bahāruñ revnaḳı vaṣfı bihiştüñ zīneti şerḥi
   Ḳamu bir faṣl u bāb imiş senüñ ḥüsnüñ kitabından

6. Gel iy devlet gözi bu dem baḳup dīdāra bīdār ol
   Ola kim uyana nā-geh bu baḫt-ı ḫufte ḫˇābından

7. Elā iy sāḳī-i bāḳī ki mest eyledüñ āfāḳı
   N'ola Şeyḫī'ye içürseñ leb-i la’lüñ şarābından

Şerh

١. نـه قيغـــو قلجـــه جانمـه صـــچكك پيـــچ و تابنـــــدن
كـوزم كـــوكلم چو روشـــندر جمالـك آفتابنـــــــدن

1. Ne ḳayġu ḳılca cānuma ṣaçuñuñ pīç ü tābından
Gözüm göñlüm çü rūşendür cemālüñ āftābından

Cânuma saçınun pîç ü tâbından ne kılca kaygu. Çü gözüm gönlüm cemâlün âftâbından rûşendir.

Piç (f.i.) : büklüm, kıvrık, dolaşık

Tâb (f.i.) : **1.** güç, kuvvet, takât **2.** ışık, parlaklık **3.** hararet **4.** tazelik **5.** kıvrım, büklüm **6.** sıkıntı, eziyet **7.** öfke **8.** kılıcın keskinliği

Piç ü tâb: ızdırap, sıkıntı, endişe, telaş, şaşkınlık

Canıma saçının kıvrımı ve parlaklığından (sıkıntısından) nasıl kıl kadar kaygı gelsin? Çünkü gözüm, gönlüm yüz güzelliğinin güneşi sayesinde parlaktır.

Şair, ilk mısrada kullandığı piç ü tâb söz öbeğiyle kelime oyunu yapmaktadır. Farsça olan bu iki kelime ayrı ayrı büklüm, kıvrım anlamlarına geldiği gibi, birleşimi de ızdırap, sıkıntı, geceleyin âşığın yatakta kıvranıp bir sağa bir sola dönmesi[657] anlamlarına gelir. İlk anlamıyla ele aldığımızda, divan edebiyatında sık kullanılan mazmunlardan biri olan ve sevgilinin âşığın gönül kuşunu avlamak için kemend görevi üstlenen kıvrım kıvrım saçları karşımıza çıkar. Şair, bu kıvrım kıvrım olan saçların boynuna geçirilmesinden en ufak bir kaygı duymadığını belirtmektedir. O, kıl tomarından yapılmış bir iple bu darağacında asılı olmaktan memnundur. İkinci anlamıyla ele aldığımızda ise, sevgilinin perişan ve dağınık saçlarının şairin gönlünü paramparça edişi göz önünde canlanır. Bu durumda da şair yine kaygılanmaz, çünkü o zaten varını yoğunu, yani canını sevgiliye çoktan vermiştir.

Ayrıca şair "kılca kaygı duymamak" söz öbeğindeki kılca kelimesini yine saç ile ilişkili biçimde kullanmış, kaygısının hem çok az olduğunu, hem de saçtan dolayı olduğunu belirtmek istemiştir.

İkinci mısrada şair gönlünde en ufak bir kaygının, tasanın olmamasının nedenini açıklamaktadır. Divan şiirinde sevgilinin yüzünün parlaklık veya ışık bakımından güneşe benzetildiği bilinmektedir. Bu parlak yüzün yanındaki saç ise, rengi dolayısıyla gece olur. Gönül sevgilinin saçında olduğundan karanlıkta kalmıştır, ancak onun içini rahatlatan yine sevgilinin gün gibi parlak yüzüdür. Yüz sayesinde gecesine güneş doğar, güneşin varlığından haberdar olan şairin gözü ve gönlü bu karanlıkta umudunu yitirmez.

Beyite tasavvufi açıdan baktığımızda, saçın kesret, yüzün vahdet oluşu dikkati çeker. Şair kesrettedir, ancak bundan korkmamaktadır. Çünkü kesret olmadan vahdetin olmayacağını bilir. Karanlıkta olan şair, biraz ilerde bir ışık hüzmesinin olduğunun bilincindedir. Bir gün saçtan, kesretten kurtulup, yüze, yani vahdete ulaşacaktır.

[657] AKARSU, age, s. 60

Beyitte âftâb ve tâb kelimelerinde **cinas**; can-gönül, rûşen-tâb kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; saçın geceye, yüzün güneşe benzetilmesinde **teşbih**; "gözüm gönlüm açıldı" deyimiyle **irsal-i mesel**; saç, kıl, piç, tâb kelimelerinde ilk; cemâl, tâb, rûşen ve âftâb kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. قپك فردوس اعلادر چو كيردك باب رحمتدن
نيچمه عاصييز قورتر بزى فرقت عذابنن

2. **Ḳapuñ firdevs-i a'lādur çü girdük bāb-ı raḥmetden**
Niçeme 'āṣiyüz ḳurtar bizi fürḳat 'aẕābından

Kapun Firdevs-i a'lâdur, çü bâb-ı rahmetden girdik. Niceme 'âsiyüz, fürkat 'azâbından bizi kurtar.

Niceme: ne kadar, her ne kadar

Kapın, rahmet kapısından girdiğimiz Firdevs cennetidir. Her ne kadar günahkar olsak da, ayrılık azabından bizi kurtar.

Ahirette müminlerin gideceği yer olan cennet, inanışa göre Arş'ın sağ yanındadır ve sekiz kapısı vardır[658]. Bu cennetlerden biri de Firdevs cennetidir. Firdevs, divan edebiyatında sevgilinin bulunduğu yeri, yüzünü ve çeşitli güzelliklerini ifade etmek için kullanılır[659]. Şair beyitte sevgilinin kapısını Firdevs cennetine benzeterek, kendisinin bu rahmet kapısı olan cennete girdiğini belirtmektedir.

Müminler, Allah'ın rahmet ve lütfunu niyaz ederken ellerini semaya açar. Sema, meleklerin ve Hakk dostu olan kişilerin ruhlarının mekânıdır. Allah' yakın olmak isteyen her mümin buraya yükselmeyi arzular. Dua eden mümine semanın kapısı, yani rahmet kapısı açılır[660]. Bir rivayete göre Peygamber Efendimiz: "Sizden

---

[658] PALA, age, s. 102
[659] UZUN, Mustafa, "Firdevs" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 13, s. 124
[660]ULUDAĞ, Süleyman, Gönlün Fethi, Zuhur Dergisi, http://www.zuhurdergisi.com/yazi_353_Gonlun-Fethi_31.html, (29.11.14)

herhangi bir kimseye dua kapısı açılırsa, ona rahmet kapıları açılmış olur[661]." buyurur.

Fettâhu'l-alîm, yani kapıları açan, bilen Allah, inayetiyle bütün kapalı ve kilitli kapıları açar, hidayetiyle bütün zorlukları halleder[662]. Şair beyitte, dua ettiğini ve böylelikle rahmet kapısının kendisine açıldığını belirtmektedir.

İkinci mısrada asi yaratılışlı olduğunu, yine de Allah'ın rahmetiyle kendisini ayrılık azabından kurtarmasını isteyen şair, bezm-i eleste gönderme yapmaktadır. İnsan, bezm-i elestten beri yüce sevgiliden ayrıdır. Onun tabiatında asiliğin olması ise, melekler gibi yaratılmayıp, kendisine nefs verilmesinden dolayıdır. İnsan isyan eder, taşkınlık yapar ama tevbe etmesini de bilir. Şairin fiillerde 3. çokluk şahıs ekini kullanmasının nedeni ise bütün insanoğlunu kastetmesinden dolayıdır.

Beyitte rahmet ve azap kelimeleri arasında **tezat**; Firdevs-i âlâ, kapı, bâb-ı rahmet kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca sevgilinin kapısının Firdevs cennetine benzetilmesinde **teşbih** vardır.

٣. جكـرن جانـدن المشـــدر كـوزم لعـل و كهـر كنجـى
بـو دكلـو ارمغن چوقـدر سـكا كنـج خرابنـــدن

3. **Cigerden cāndan almışdur gözüm la'l ü güher genci**
Bu deñlü armaġan çoḳdur saña künc-i ḫarābından

Gözüm la'l ü güher genci(ni) ciğerden cândan almışdur. Sana künc-i harabından bu denlü armağan çokdur.

Genc (f.i.) : hazine, define

Künc (f.i.) : 1. köşe, bucak **2.** elbise veya kilim gibi şeylerde meydana gelen buruşukluk **3.s.** kanbur **4.** ev altı bodrumu

Gözüm lal ve cevher hazinesini ciğerden (ve) candan almıştır. Sana bu harab olan köşeden, bu türden armağan çoktur.

661 Tirmizi, Da'avat 112, http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=hadisgoster&kid=371, (29.11.14)
662 ULUDAĞ, agm, http://www.zuhurdergisi.com/yazi_353_Gonlun-Fethi_31.html, (29.11.14)

Beyitte gözünü bir hazine sandığına, gözyaşlarını lal ve cevhere benzeten şair, bu denli kıymetli taşların menbaının kendi canı ve ciğeri olduğunu belirtmektedir. Divan şiirinde âşığın gözü bir an bile kuru kalmaz. Bazen normal renginde, bazen kanlı olan gözyaşları devamlı olarak akar. Beyitte de olduğu gibi gözyaşının lal veya cevhere benzetilmesi rengi dolayısıyladır[663]. Ciğeri ve canı şerha şerha olan şairin bu ciğerden ve candan gelen kanı gözlerinden akmaktadır. Özellikle şairin ciğeri çektiği ızdıraplardan dolayı erimiş, saf kan halinde gözlerinden gelmiştir. Şair, bu kanlı gözyaşı tanelerini, kırmızı değerli süs taşlarına benzetmektedir. Kanlı gözyaşları o kadar çok akmıştır ki bu lal ve cevherlerden bir hazine meydana gelmiştir.

Şair bu kıymetli taşlar hazinesinin nerede ve ne pahada olduğunu ikinci mısrada belirtmektedir. Hazine, şairin harab olmuş gönlündedir. Kıymetli taşların menbaı olan bu gönülde, hazinesinin pahası elbetteki biçilemez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi gözyaşları bu değerli cevherlere benzetilmişti. Şair burada genelgeçer bir gerçeği de gözler önüne sermektedir: Nitekim insan vücudunun büyük bir kısmı sudan oluşur.

Beyitten gözümüzde şu manzara da canlanmaktadır: Sevgili güzellik ülkesinin sultanıdır. Askerlerini toplayıp şairin gönül ülkesini yağmalamaya gider. Zaten gamlı olan şairin gönlü yanıp yakılır, harap edilir. Gönülde taş üstünde taş kalmaz. Gönlün saltanatı bundan böyle sevgilinin elindedir, bittabi hazine de onun eline geçmiştir. Şairin sevgili için hazırladığı hazine ise gönülden gelen, sonu gelmeyecek kanlı gözyaşlarıdır.

Tasavvufta can ve kanın, insanı maddiyata bağlayan unsurlar olduğunu daha önceden belirtmiştik. Bu maddiyatı gözünden akıtan şair, yavaş yavaş maddiyattan kurtulmaya başlamıştır. Ancak ikinci beyitte belirttiğine göre bu maddiyat bitip tükenecek gibi değildir.

Beyitte genç ve künc kelimeleri arasında **cinas**; gözyaşlarının la'l ve gühere benzetilmesinde **açık istiare**; gönlün harab olan bir yere ve hazineye benzetilmesinde **teşbih**; ciğer, can, künc-i harab kelimelerinde ilk, la'l, güher, genç, armağan kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. شــراب ارغوانيـــــدر دخــانى لالــه جامينـــده
نـه قـان ا طمدسـه اودكـده بنـــم بغـــرم كبينــــــــدن

[663] TOLASA, age, s. 350

4. **Şarāb-ı erġavānīdür duḫānı lāle cāmında**
Ne ḳan ṭamdısa oduñda benüm baġrum kebabından

Benüm bagrum kebabından odunda ne kan tamdısa, duhânı lâle câmında şarâb-ı ergavanîdür.

Ergavânî (f.s.) : erguvan renginde olan
Duhân (a.i.) : 1. tütün 2. duman

Benim bağrımın kebabından ateşinde ne kadar kan damladıysa (artık), dumanı lale kadehinde erguvan renkli şarap (olmuş)tur.

Divan şiirinde âşığın gönlü devamlı olarak aşk ateşiyle yanmaktadır. Bu da sürekli ateşe maruz kalan gönlün kebap olmasını beraberinde getirir. Bu durumda sevgilinin kılıç veya ok gibi olan kirpikleri, âşığın gönül kebabının şişleri olarak tahayyül edilir[664]. Şair de beyitte böyle bir görüntü sergilemektedir. İlk olarak ok olan kirpikleriyle şairi yaralayan, gönlünü paramparça eden sevgili, daha sonra onu şişe takıp ateşin üzerinde döndürmeye başlamıştır. Ateş üzerinde pişirilen, kebap olan bağırdan kanlar damlamaktadır. Şair, bu kanlarını erguvan renginde şaraba benzetmiştir.

Farsça asıllı bir kelime olan erguvan, sözlüklerde: "baklagillerden, eflatunla kırmızı arası renkte çiçek açan güzel bir süs ağacı, deliboynuz" olarak karşımıza çıkmaktadır. Divan şiirinde çeşiti tasavvurlara sebep olan erguvan, eski tıbba göre tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti sarhoşu ayıltan, mahmurluğu gideren, şarabı da ferahlatan bir çiçektir[665]. Erguvanın şairler tarafından, ateşle kırmızılığı ve yakıcılığı bakımından[666], kanla yine rengi bakımından[667] münasebet halinde kullanıldığı görülür. Ancak en fazla ilgi kurulduğu unsur şaraptır[668].

---

664 GÜMÜŞ, Kudret Safa, "Nedim Divanı'nda Gönül Kavramı", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C: 5, S: 1, 2013 ISSN: 1309-8012 (Online), s. 358
665 DEMİREL, Şener, "Divan Şiirinde Erguvân", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C: 4/8 Sonbahar 2009, s. 998
666 DEMİREL, agm, s. 1005
667 DEMİREL, agm, s. 1008
668 DEMİREL, agm, s. 1009

Beyitte şekil yönünden laleye benzetilen kadeh, aynı zamanda sevgilinin gözleri için de kullanılan bir unsurdur[669].

Bütün bunları beytin çerçevesinde bir araya topladığımızda, karşımıza mükemmel bir imaj çıkar. Sevgilinin şiş görevi üstlendiği kirpikleriyle şişlenen şairin bağrı, ateş üzerinde kebap olmaktadır. Bağrından akan kanlar ve bu kanlardan çıkan dumanlar, sevgilinin kadehinde (ya dudağında ya da gözünde) erguvan renkli şarap rengini almaktadır. Bilindiği gibi dumanın rengi siyahtır. Ancak şairin hem gözünden hem bağrından akan kanlar onun dumanı bile kırmızı görmesine neden olmaktadır. Ayrıca şiirde şarap ve kebap birlikteliğine dikkat etmek de gereklidir.

Tasavvufî açıdan bakıldığında ise, pişerek olgunlaşan şair maddiyattan kurtulduğunu, ilâhi aşk anlamına gelen şarap ile de sevgiliye yaklaştığını belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte şarap-kan, od-duhan kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; şairin gönlünü kebaba, gönlünden akan kanların da şaraba benzetilmesinde **teşbih**; renk yönünden şarap, kan, erguvani, od, lale kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. بهارك رونقى وصفى بهشتك زينتى شرحى
قمو بر فصل و باب ايمش سنك حسنك كتبندن

5. Bahāruñ revnaḳı vaṣfı bihiştüñ zīneti şerḥi
Ḳamu bir faṣl u bāb imiş senüñ ḥüsnüñ kitabından

Bahârun revnâkı vasfı, bihiştün zineti şerhi… Kamu senün hüsnün kitabından bir fasl u bâb imiş.

Revnâk (a.i.) : parlaklık, güzellik, tazelik, süs
Zinet (a.i.) : süs, bezek

Baharın güzelliğinin, tazeliğinin vasfı, cennetin süsünün açıklaması… Hepsi senin güzelliğinin kitabından bir bölüm ve başlıkmış.

[669]NURDOĞAN, Muhammet Nur, “Divan Edebiyatında ‘Şarap’ Metaforları”, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutded/article/view/1023018755/1023017939, s. 82, (03.04.15)

Beyitte bihişt olarak kullanılan cennet, divan edebiyatında âşığın nazarında sevgilinin bulunduğu yerdir. Ayrıca ilkbaharda tabiatın arzettiği görünüm cennetten bir kesit olarak düşünülür[670]. Şair, ilk beyitte cennetten ve bahardan bahsetmiş, bunların tazeliğini, güzelliğini sevgilinin güzelliğinden aldığını belirtmiştir.

Divan şiirinde mevsimler içinde en çok ele alınan mevsim olan bahar, tazelik ve taravetin bir simgesidir. Şairlerin, sevgilinin güzelliğini övmek istediklerinde başvurdukları ilk madde olan bahar, sevgili, sevgilinin güzelliği, yüzü, yanağı gibi unsurlara benzetilen olarak karşımıza çıkar. Onun benzetildiği tek unsur ise cennettir[671].

Şair, beyitte sevgilinin yüzünü bir kitaba, cenneti ve baharı da bu kitapta bulunan bölüm ve başlığa benzetmiştir. Ayrıca sevgilinin yanağı güle benzetildiğinde, yüz, gül yapraklarından oluşan bir deftere, bülbül ise bu deftere inleyişleriyle destan yazan âşığa benzetilir. Sevgilinin yüzü kitap olunca, bu yüz üzerindeki ayva tüyleri de kitabın yazısı olur. Şair nazar ettiği sevgilinin yüzünde cennetin süslerini ve baharın tazeliğini görmektedir. Bu iki unsurun olsa olsa sevgilinin güzellik kitabının içinde bulunan bir bölüm veya başlık olabileceğini belirtmektedir.

Ayrıca bahar mevsimi, Allah'ın rahmetiyle doğayı yeniden diriltti̇ği bir mevsimdir. Her nesnenin canlandığı, kışın rehavetini üzerinden attığı bu mevsim, tecelli mevsimidir. Cennet, zaten O'nun didarının görüleceği yerdir. Şair beyitte fasl ile bahara, bab ile cennete gönderme yapmıştır. Baharda zuhur eden güzelliklerin tecelliden kaynaklandığını bilen insan, cennet kapısından girebilir.

Beyitte bahar-fasl, revnâk-hüsn, şerh-kitap kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; sevgilinin güzelliğinin bir kitaba, cennet ve baharın bu kitapta bir bölüm veya başlığa benzetilmesinde **teşbih**; anlam bakımından kitap, şerh, fasl, bab kelimelerinde ilk; revnak, bihişt, zinet, hüsn kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. کل ای دولت کوزی بو دم بقوب دیداره بیدار اول
اولا کم اویانه ناکه بو بخت خفته خوابندن

6. Gel iy devlet gözi bu dem baḳup dīdāra bīdār ol

[670] PALA, age, s. 102
[671] TOLASA, age, s. 427

Ola kim uyana nā-geh bu baḫt-ı ḫufte ḫˇābından

İy devlet gözi bu dem gel, didara bakup bidâr ol. Ola kim bu baht-ı hufte nâ-geh hâbından uyana.

Devlet (a.i.c. düvel) : 1. bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluk. **2.** büyük saadet, zenginlik **3.** baht, talih, kut **4.** büyük rütbe, mevki

Bidâr (f.b.s.) : uyanık, uyumayan, uykusuz

Hufte (f.s.c. hufte-gân) : yatmış, uyumuş

Ey kutlu göz! Şimdi gel, sevgiliye bakıp uykusuz kal. Olur da, (belki) bu yatıp uyuyan talih, aniden uykusundan uyanır.

Beyitte şair, talihine seslenmektedir. Onun bu zamanda gelmesini, gözlerini açmasını ve didara bakakalıp uykusuz kalmasını istemektedir. Şairin bu zaman dediği, içinde bulunduğu dünyanın ahir zamanıdır. Didar ise, Allah u Teâlâ'nın cemâlidir. Bu dünyada didar görülemeyeceğini bilen şair, didar kelimesi ile tecelliye dikkat çekmektedir. Gözü kör olan ya da gözleri açık uyuyan talih, tecellileri fark etmez, onlara âmâ bir insanmış gibi boş gözlerle bakar. Talihini ikaz eden, yüzünü didara çevirmesini söyleyen şair, bahtının didar gördükten sonra uyanacağını ve gözüne bir daha uyku girmeyeceğini belirtmektedir.

Bu konuda talihi olmayan kişi, gaflet uykusunda olan kişidir. Gaflet insanın Hakk'a körleşmesi, gerçeklerden uzaklaşmasıdır. Ebediyeti unutmak, bir bakıma gözü açık uyumak demek olan gafletin en önemli sebebi, dünya ve dünyalık nimetlerdir. Dünyalık heveslere kapılan ve yaratıcısını unutan insanlar, bu gafletle nimetlerini, ahiretini, baki mutluluğunu yok eder. Gaflet uykusunun sonu, sonsuz pişmanlıktır.

Beyitte bu duruma dikkat çeken şair, en büyük pişmanlıklardan birinin didarı görememek olduğunu vurgulamaktadır. İnsan-ı kâmilin yaradana kulluk etmesinin nedeni, sayısız sonsuz nimetler veya cennet değil, rûyetullah, cemâlullahı görmektir. Bir imtihan yeri olan dünyada bu kaygılardan uzak olup gereğince kulluk etmeyen kişi, bu ve bunun gibi büyük nimetlerden mahrum kalacaktır.

İkinci mısrada talihin başına bir şey düşmüşçesine gözlerini açması, uyanması gibidir. Bu da ancak kıyamet günü meydana gelir. Ancak şair birinci mısrada da

belirttiği gibi talihinin şimdi uyanmasını istemektedir, yoksa hesap gününe kalmak, geç kalmışlıktan başka bir şey değildir.

Beyitte bidar ve hufte, hâb kelimelerinde **tezat**; bidâr ve didâr kelimelerinde **cinas**; baht-devlet, bidar-uyana kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; talihin bir insana benzetilmesinde **teşbih ve teşhis;** hufte, hâb, bidâr, göz ve uyana kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. الا ای ساقي باقي كه مست ايلدك افاقى
نولا شيخييه ايچرسك لب لعلك شراندن

7. Elā iy sāḳī̄-i bāḳī̄ ki mest eyledüñ āfāḳı
N'ola Şeyḫī̄'ye içürseñ leb-i la'lüñ şarābından

Elâ iy sâkî-i bâkî, âfâkı mest eyledün ki Şeyhî'ye leb-i la'lün şarabından içürsen n'ola?

Elâ (a.e.) : başlama ve tembih edatıdır; nazımda ve sözün başında kullanılır. Bundan sonra "ey!" nidası gelir.

Ey sonsuz (aşk şarabını sunan) sâki, ufukları (bile) sarhoş ettin. Şeyhî'ye kırmızı dudağın şarabından içirsen ne olur?

Şairin beyitte "sâki-i bâki" diye seslendiği yüce Allah'tır. Çünkü ezelî ve ebedî olmak yalnızca O'na mahsustur. Burada, saki kelimesinin tasavvuftaki anlamına dikkat etmek gerekir. Sâki, tasavvufta, "feyyâz-ı mutlak, bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah[672]" anlamına gelmektedir. Beyitte zikredilen Allah'ın zâti sıfatlarından olan Bekâ'dır. O'nun varlığının sonu yoktur, ebedîdir. Kur'ân'da: "O ilktir, sondur, zahirdir, batındır. O, her şeyi bilendir[673]." ve "O'nun zatından başka her şey yokluğa mahkûmdur[674]." buyurulmaktadır.

Kalbi imanla dolu olan bir mümin, O'ndan başka şeylere meyletmez. Kalbi, bütün benliği Allah aşkıyla o kadar doludur ki onun başka işlerle meşgul olması

---

[672] ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü…*, s.305-306
[673] Kur'ân-ı Kerîm, Hadîd Sûresi, (57/3)
[674] Kur'ân-ı Kerîm, Kasâs Sûresi, (28/88)

düşünülemez. Bediüzzaman'ın 32. söz'de bahsettiği gibi, bazıları ism-i Vedûd'a mazhar olur. Böyle kişiler, kâinatın mayasının aşk olduğunu bilirler. Herkes, yeteneğince o aşk şarabından mest olur. Hatta felek mest, ay mest, yıldızlar mest, baştanbaşa bütün âlem mest olur. Her şeye o gözle bakar, her şeyi o kulakla dinler, her şeyi o sevgiyle sever[675].

Beyitte de şair, içinin Allah aşkıyla dolup taştığını, sevgilinin dudağından verdiği şarabı içmesinin bir ehemmiyeti olmadığını belirtir. O zaten sarhoştur, kendisi gibi ufukları da sarhoş olarak görür. Ufukların sarhoş olması, dönmesiyle alakalıdır. Nitekim sarhoş olan bir insanın da başı döner, etrafındaki herşeyin döndüğünü zanneder. Şair **hüsn-i talil** yoluyla ufukların dönmesini onun sarhoşluğuna bağlamaktadır.

Beyitte ufukların kişileştirilerek bir insana benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; elâ ve iy kelimeleriyle **nidâ**; şairin beyitte kendisini başkalaştırmasında **tecrid**; n'ola kelimesiyle **istifham**; sâki-içürsen, mest-şarâb kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; şarâb, sâki, içürsen, mest kelimelerinde de **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

2.2.34. GAZEL 34 [676]

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Gel iy ẓarīf ü serv-i gül-endām ḳandasın
   Sensüz göñülde ḳalmadı ārām ḳandasın

2. Hicrüñ odına yanam i dil-ber ʻale'd-devām
   Ṣanma beni ki üşenem aram ḳandasın

3. Her dem ki āh idem dütünüm göklere çıḳar
   Raḥm eyle baña ḳalmadı çāram ḳandasın

4. Cānı vü başı vaṣluñ içün ḳılmışam fidī
   Yā irişem ya bağrumı yaram ḳandasın

---

675 http://www.sorularlarisale.com/index.php?s=modules/kulliyat&risale=116&sayfa=850, (01.12.14)
*676 BİLTEKİN, age, s. 206

5. Niçe ki ḳaṣd ider ḳapuña irmege elüm
   Yol bulmazam ki ḫıdmete varam ḳandasın

6. Her gice Şeyḫī āh ider eydür bu mıṣra'ı
   Gel iy ẓarīf ü serv-i gül-endām ḳandasın

7. Nāmūs u 'ār şīşesini ṭaşa çalmışam
   Yüzüm ṣuyını ṭopraġa ḳaram ḳandasın

Şerh

١. کل ای ظریف و سرو کول اندام قندسن
سنسز کوکلده قلمدی آرام قندسن

1. Gel iy ẓarīf ü serv-i gül-endām ḳandasın
Sensüz göñülde ḳalmadı ārām ḳandasın

İy zarîf ü serv-i gül-endâm kandasın, gel. Sensüz gönülde ârâm kalmadı, kandasın?

Ârâm (f.i.) : 1. durma, eğlenme, dinlenme **2.** yerleşme, istirahat etme; karar kılma

Ey zarafetli ve gül gibi boyluboslu selvi neredesin, gel. Sensiz gönülde eğlence kalmadı, neredesin?

Şair beyitte, endam bakımından hem güle hem de selviye benzettiği sevgiliye seslenmektedir. Gül endamlı, zarâfet timsali, selvi boylu sevgili, ortalıkta gözükmemektedir. Dolayısıyla şairin günü doğmamakta, karanlıkta kalmaktadır.

Divan edebiyatında, sevgilinin boyunun en çok benzetildiği unsur olan selvi ve boyun ilişkisi klişeleşmiş bir mazmun haline gelmiştir. Şairler tarafından uzunluğu, mevzun oluşu, ahenkli salınışı yönüyle sevgilinin boyuyla

ilişkilendirilmiştir[677]. Sevgilinin boyunun gül olması ise boyun endam olarak ele alınışı dolayısıyladır. Sevgilinin genel görünümü bag-ı revandır. Boyu ise bu bağda nazikliği ve zarifliği yönüyle bir gül fidanı olur[678].

Beyitte sevgiliyi gül olarak ele aldığımızda şair bülbül olarak, selvi olarak ele aldığımızda ise kumru olarak karşımıza çıkar. İster bülbül ister kumru olsun, her ikisi de beyitte âşık rolündedir. Bu yönüyle beyiti "ârâm" kelimesinin diğer anlamlarını da kullanarak iki yönlü açıklayabiliriz. Kumru olan şair, selvi olmadan durup dinlenecek, yerleşecek yer bulamaz. Bülbül olduğunda ise gül olmadan, yani gül mevsimi gelmeden ötmeye başlamaz, gönlünü eğlendiremez. Görüldüğü gibi iki farklı kişiliğe bürünen şair, sevgilinin yokluğundan şikâyetçidir. Bir an önce gelmesini, neşeyi, eğlenceyi de beraberinde getirmesini istemektedir.

Beyitte iy kelimesi ile **nidâ**; zarif ü serv-i gül-endâm tamlaması ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; gel ve gül kelimelerinde **cinas**; kandasın kelimesi ile **istifham**; gül, serv, endâm kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٢. هجرك اودنه يانم اى دلبر على الدوام
صنما بنى كه اوشنم ارام قندسن

2. Hicrüñ odına yanam i dil-ber ʻale'd-devām
Ṣanma beni ki üşenem aram ḳandasın

İ dil-ber, ʻale'd-devâm hicrün odına yanam. Beni üşenem ki aram sanma kandasın?

ʻale'd-devâm (a.zf.) : daimi surette, boyuna, sürekli olarak

Ey gönül alan sevgili, sürekli ayrılık ateşinde yanarım. Beni aramaya üşeniyorum sanma (seni üşenip de aramıyorum sanma), nerdesin?

İlk beyitte sevgiliye seslenip gel çağrısında bulunan şairi, bu beyitte de aynı durumda görmekteyiz. Sevgili yoktur, şair de onun ayrılığıyla sürekli ateşlerde yanmaktadır. Onsuz olan her gün ve gece şaire cehennem, oturduğu yer, yattığı yatak

677 TOLASA, age, s. 268
678 TOLASA, age, s. 272-273

ise ateşten olarak gelmektedir. Devamlı ateşte olan şair, bir nevi ayrılık ateşiyle çevrelenmiş durumdadır. Bu çemberden çıkmak ister, fakat ateş gün geçtikçe söneceğine daha da harlanır ve şaire geçit vermez.

İkinci mısrada sevgiliye kendisini aramaya üşendiğini zannetmemesini söyleyen şair, aramamasının nedenini ayrılık ateşinde yanmasına bağlamaktadır. Divan şiirinde âşığın en belirgin özelliği ayrılık içinde olmasıdır. Sevgilinin ayrılığında, âşık o denli zayıflar ki beli kıl gibi olur. Kan yutar, geceleri sabahlara dek ağlayıp inler, kanlı gözyaşları döker, ölümcül hastalığa yakalanır[679]. Şairin de beyitteki vaziyeti budur. Sevgiliyi aramak istemektedir, ama ayrılık derdi başına o denli işler açmıştır ki bunu yapacak mecâli yoktur. Bu yüzden sadece seslenmekle yetinmek zorundadır.

Beyitte ayrılık ateşe **teşbih** edilmiştir. Ayrıca yine kandasın kelimesiyle **istifham** sanatı yapılırken; hicr, od, yanmak kelimelerinde de **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. هر دم که آه ادم دتتـــم کوکلـــره چقـار
رحم ایلـــه باکـــا قلمـــدی چارام قندســـــن

3. Her dem ki āh idem dütünüm göklere çıḳar
Raḥm eyle baña ḳalmadı çāram ḳandasın

Her dem âh idem ki dütünüm göklere çıkar. Bana rahm eyle, çâram kalmadı, kandasın?

Her an ah ederim ki tütünüm göklere çıkar. Bana acı, (başka) çarem kalmadı, nerdesin?

Ayrılık ateşinde yanan şair, sürekli ah etmekte olduğunu ve ahının dumanının göklere çıktığını belirtmektedir. Ateş içinde olan şairin ahı içtendir. Bu yüzden ağızdan çıkan ah da sıcaktır. Yukarı doğru yükselen ahta, içteki ateşin bir göstergesi olarak kıvılcımlar bulunmaktadır.

---

679 PALA, age, s.175

Şairin beyitte “başka çarem kalmadı” demesinin sebebi ah ile ilgilidir. Çünkü ah, âşığın sevgiliye karşı elinde olan en önemli silahtır. Sevgili elinden zulm gören âşığın içten ahları, yedi kat göğü delerek Allah’a ulaşır. Yani mazlumun ahı yerde kalmaz. Şair sevgiliye ah etmek istemez, ama başka çaresi de kalmamıştır. Sevgiliden kendisine acıyıp ortaya çıkmasını istemektedir.

Ah dumanı, gök, çarem kalmadı kelimeleri zihinde başka bir imajı da canlandırmaktadır ki bu da Kızılderililerin kullandıkları ilkel haberleşme aracı olan dumanla haberleşmedir. Sevgiliyi arayan şair ahının dumanlarını göğe göndermektedir. Böylelikle bütün insanlığa ortak olan semada, sevgili şairin ahını görecek ve onun ne zor durumda olduğunu, hasretiyle ne denli yandığını anlayacaktır.

Beyitte ah bir dumana **teşbih** edilmiştir. Ayrıca ah, dütün, gök kelimelerinde **tenasüp**; kandasın kelimesinde **istifham** sanatı bulunmaktadır.

٤. جانى و باشى وصلوك ايچون قلمشم فدى
يا ايرشم يا بغرمى يارام قندسن

4. Cānı vü başı vaṣluñ içün ḳılmışam fidī
Yā irişem ya bağrumı yaram ḳandasın

Vaslun içün cânı vü başı fidî kılmışam. Yâ irişem ya bagrumu yaram, kandasın?

Sana kavuşmak için canımı ve başımı feda etmişim. Ya kavuşurum ya da bağrımı yararım, nerdesin?

Ya kavuşurum ya da bağrımı yararım dedim, sana kavuşmak için canımı ve başımı feda ettim, nerdesin?

Aşk, bencillik ve sencillik olmak üzere iki seviyeden oluşur. Bencillik, aşkın en alt katmanıdır. Sevgiliyi kendi iç yangınını, acısını dindirmek için isteyen âşık, bu en alt katmanda yer alır. Sencillik ise, en üst seviyedir. Bu seviyede âşık, sevgiliyi

canından çok sever. Aşkın şiddeti artıkkça kendinden geçen âşık, varını yoğunu sevgili uğrunda vermeye hazır hale gelir[680].

İlk beyitlerden itibaren baktığımızda şair sevgiliyi ilk beyitte kendi gönül eğlencesi, ikinci beyitte ayrılık ateşinden kurtulması, üçüncü beyitte de ah ettiren dertten kurtulması için istemektedir. Bu şairin âşkın ilk seviyesindeki halidir. Bu beyitte ise şair canından, başından vazgeçmektedir. Burada şairin ikinci seviyeye geçtiği görülür.

Şair gözü kapalı bir yola girmiştir. Sevgiliyi bulmak için canını feda eden şair, bu yolun sonunda ya kavuşacaktır, ya da bağrı paramparça bir halde kalacaktır. Bağrın parçalanması iki durumla meydana gelir. İlki sevgiliye kavuştuktan sonra onun kaş, göz ve kirpik darbeleriyle, ikincisi de sevgiliye kavuşamamanın verdiği üzüntüyle.

Beyitte kandasın kelimesi ile **istifham** sanatı, irişem-vasl kelimelerinde ve âşığın bedeninin parçalarından can, baş ve bağır kelimelerinde **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٥. نچـه كه قصـــد ادر كهقپـــو ارمكه الـم
يـــول بلمـــزم كه خدمتـــه وارام قندســـــن

5. **Niçe ki ḳaṣd ider ḳapuña irmege elüm**
Yol bulmazam ki ḫıdmete varam ḳandasın

Niçe ki elüm kapuna irmeğe kasd ider. Yol bulmazam ki hıdmete varam, kandasın?

Ne zamandır elim kapına ulaşmaya çalışır. Yolu bulamam ki hizmetine varayım, nerdesin?

Önceki beyitlerde arama konusunda her hangi bir şey belirtmeyen şair, bu beyitte sevgiliyi aramakta olduğunu söylemektedir. Sevgiliyi bulup, hizmetine varmak isteyen şair, yolunu kaybetmiştir. Sevgilinin gün gibi aydınlatan yüzü olmadan, karanlıkta kalan şair onun kapısını bulmakta zorlanmaktadır. Adeta bir kış

680 KURNAZ, Cemal, "Vuslat Yolculuğu", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C: 5/3 Yaz 2010, s. 450-451

günü tipide, bir eli havada yol bulmaya çalışan bir kişiye benzemektedir. Elinin hedefi sevgilinin kapısıdır, lâkin zorlu tipide bu mümkün olmayacak gibi görünmektedir.

Tasavvufta sûfilere ve fakirlere hizmet etmek, nâfile ibadetlerden daha sevap görülmüştür[681]. Beyite tasavvufi mana çerçevesinde baktığımızda şair, seyr-i sülûkta ilerlemek istemekte, nefsinin arzularıyla birlikte diğer halleri fethetmek amacıyla Allah'ın El-Fettân ismiyle dua etmektedir. Nitekim bütün kapıları açan O'dur. Şair, O'na kulluk bahsinde Allah'tan kendisine yardım etmesini, kendisine kolaylık sağlayacak kapıları açması için yol göstermesini istiyor gibi görünmektedir.

Beyitte anlam bakımından hıdmete varmak ve kapı kelimelerinde **tenasüp**; kandasın kelimesinde ise **istifham** sanatı bulunmaktadır.

٦. هر كجه شيخى آه ادر ايدر بو مصرعى
كل اى ظريف و سرو كول اندام قندسن

6. Her gice Şeyḫī āh ider eydür bu mıṣra'ı
Gel iy ẓarīf ü serv-i gül-endām ḳandasın

Şeyhî her gice âh ider, bu mısra'ı eydür. İy zarif ü serv-i gül-endam kandasın, gel.

Şeyhî her gece ah eder bu mısrayı söyler : " Ey zarafetli gül endamlı selvi neredesin, gel.

Şair gazelin ilk beytindeki bir mısrayı, bu beyitte de kullanarak ilk beyite gönderme yapmıştır. Sevgilinin hasretiyle her gece acı içinde kıvranan şair, dilinde sürekli "*ey zarafetli, gül endamlı selvi boylu sevgilim neredesin, gel."* cümlesini dolandırmaktadır. Ah ve hemen arkasından söylenen bu cümlenin her gece tekrar edilmesi, ona vird özelliği katmıştır.

Şairin gece ah etmesi, âşığın hasret ve ayrılık acısının geceleyin bin kat daha artmasındandır. Diğer vakitlerde onu bulmak umuduyla vaktini geçiren şairin, gece olunca yalnızlığı yüzüne tokat gibi inmektedir. Şairin beyitteki durumu göz önüne

[681] ULUDAĞ, age, s.171

alındığında, çaresizliği hissetmemek elde değildir. Bu ister mecâzi, ister beşeri bir aşk olsun, durum ikisinde de ayrıdır.

Gazelin ilk beytinde bulunan “Gel iy zarîf ü serv-i gül-endâm kandasın” mısrası bu beyitte yeniden tekrarlandığı için **redd-i matla** sanatı yapılmıştır[682]. Ayrıca zârif ü serv-i gül-endâm terkibi ile sevgili kasredildiğinden **açık istiare**; kandasın kelimesinde **istifham**; iy kelimesiyle **nidâ**; sevgilinin özellikleriyle alakalı serv, gül, zarif kelimelerinde ilk, şairin özellikleri ifade eden ah etmek ve gece kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. نـاموس و عار شيشـــه ســنى طاشـا چلمشـــم
يـــوزم صـــــوينى طپرغـــه قـارام قندســـــن

7. Nāmūs u ‘ār şi̇̄şesini ṭaşa çalmışam
Yüzüm ṣuyını ṭopraġa ḳaram ḳandasın

Nâmûs u ‘âr şişesini taşa çalmışam. Yüzüm suyını toprağa karam, kandasın.

Nâmûs ve utanma şişesini taşa çalmışım. Yüzümün suyunu toprağa karayım, nerdesin?

Âşıklık, âşığa dert ve bela yanında kınanma ve ayıplanmayı da beraberinde getirmektedir. Aşk derdi ile kendisini tecrid eden âşık, toplum tarafından da bir nevi aforoz edilir. Çünkü aşktan anlamayan kişiler, âşığın içinde bulunduğu hal ve hareketleri anlamaz, deliliğine vururlar. Şairin bir beytinde:

“Işḳ ucından çoġ olur Şeyḫī'ye taḳrī’ ü ‘itāb

Yārı teşnī’ ile terk itse zihī fi’l-i şeni” dediği gibi, etraftan kendisine her ne kadar ayıplanma ve azar gelse de o, âşıklığından vazgeçemez. Aşktan vazgeçmek ne ona ne ne de aşkına yakışır. Beyitte namus ve arı şişeye benzeten şair, bu şişeyi taşa çaldığını, kırdığını belirtmektedir. Mecâzi anlamda bir kırma olan bu eylemle şair, toplumun yüzeysel ahlaki değerlerini bir şişeye sıkıştırdığını, sonrasında bu şişeyi umursamadan kırarak, bu baskılardan kurtulduğunu belirtmek istemiştir. Yine Kul Nesimi’nin beytini burada düşmek yerinde olacaktır:

---

[682] DEMİREL, Şener, “Divan Şiirinde Redd-i Matla”, Bilig Dergisi, S:31, Güz, Ankara 2004, s.161-177, s.8-9

"Ben melamet hırkasını kendim giydim eğnime

Ar-ı namus şişesini taşa çaldım kime ne"

Şairin ikinci mısrada yüzünün suyuyla toprağı karmasında mübalağa sanatı vardır. Yüz suyuyla kastedilen, şairin gözünden döküp yanağından akıttığı gözyaşlarıdır. Gözyaşıyla toprağı karmanın imkânı yoktur. Şair burada gözünden akan yaşların ne denli fazla olduğunu açıklamak istemiştir. Sevgilinin yokluğunda o kadar çok ağlamaktadır ki bu gözyaşları, toprağı karacak şekilde oluk oluk akmaktadır.

Yüz suyunu toprağa karmak, aynı zamanda yüzünü yere sürmek, secde etmek anlamlarına da gelmektedir. Kınanma hırkasını giyip, ar ve namus şişesini yere çalan şair, mutlak sevgiliye dua etmektedir. Nitekim insanın Allah'a en yakın olduğu an, secde anıdır. Gazelin ilk başından beri sevgiliyi arayan şair, burada secdeye kapanarak O'na yakın olmayı istiyor görünmektedir.

Beyitte ar ve namusun şişeye benzetilmesinde **teşbih**; taşa çalmak deyimiyle **irsal-i mesel**; kandasın kelimesiyle **istifham**; su, toprak, karmak kelimeleriyle ilk, şişe, taşa çalmak, namus ve ar kelimeleriyle de ikinci **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

2.2.35. GAZEL 35[683]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Benefşe zülfüñe her dem hezār aḥsent iy meh-rū
   Kim aña sünbül ü ʻanber ġulām olmış eli baġlu

2. Cihānı ṭal'atuñ şevḳı ḳılurdı nūra müstaġraḳ
   Eger ebr olmasa ḥācib yüzüñe iy hilāl-ebrū

3. Nitekim ḫaddüñe her dem çemende raġm ider lāle
   Müs̱emmen dişüñe her dem ṣadefde reşk ider lü'lū

4. Yüzüñ enver sözüñ şekker gözüñ ʻabher özüñ server
   Boyuñ ʻar'ar būyuñ ʻanber dişüñ gevher ṣaçuñ Hindū

*683 BİLTEKİN, age, s. 209

5. Senüñ bu āyet-i ḥüsnüñ eger kāfirlere inse
   Diye kāfirler āmennā ki lā-ḫallāḳa illā hū

6. Feṣāḥat birle çü Şeyḫī cemālüñ medḥin idelden
   Kelāmından ḥayā idüp güher ma'dende olur ṣu

Şerh

١. بنفشه زلفکه هر دم هزار احسنت ای مهرو
کم اکا سنبل و غلامعنبر اولمش الی بغلو

1. **Benefşe zülfüñe her dem hezār aḥsent iy meh-rū**
   Kim aña sünbül ü 'anber ġulām olmış eli bağlu

İy meh-rû benefşe her dem zülfüne hezâr ahsent kim ana sünbül ü 'anber eli baglu gulâm olmış.

Ahsent (a.z.) : aferin, bravo, pek iyi, mükemmel, en iyi olanı yaptın!

Gulâm (a.s.c. gılmân) : **1.** tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç **2.** köle, esir, kölemen

Ey ay yüzlü (sevgili), menekşe(nin) her defasında bin kere "pek iyi, mükemmel" dediği saçına, sünbül ve anber, eli bağlı köle olmuş.

Şair beyitte, ay yüzlü olarak nitelendirdiği sevgilinin saçını övmektedir. Benliklerine birer kişilik atfedilen iki çiçekten biri olan menekşe, sevgilinin saçını her gördüğünde "Aferin! Pek iyi! Mükemmel!" demekte, diğer çiçek olan sümbül ise sevgilinin önünde eli bağlı, boynu bükük bir köledir. Sevgilinin saçını şekil ve koku olarak bu iki çiçekten üstün tutan şair, saçın koku ve renk yönüyle de üstünlüğünü göstermek için anberi ele almıştır. Sonuç yine değişmemiştir. Anber de kokuda kendisinden üstün olan saçların önünde, sünbülün yan safında ellerini bağlamış, ona kulluğunu ispat etmiştir.

Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biri olan menekşe, koku yönünden miske benzemesi ve koyu rengi ile divan şiirinde genellikle sevgilinin benine benzetilen olarak kullanılır[684]. Bitkisel özellikleri, yani kısa boyu, taç yapraklarının eğik olması, bu yaprakların küçük ve kıvrımlı şekli, kokusunun güzel olması yönüyle benzetildiği unsur, sevgilinin saçları olmuştur[685].

Beyitte zikredilen bir diğer çiçek olan sünbül ise, güzel kokulu olması, kıvrımlı, dalgalı, karmaşık görünümü ve siyaha çalan rengi yönüyle sevgilinin saçına benzetilen unsurların başında gelir[686]. Anber de koku yönüyle sevgilinin saçının benzetileni olarak kullanılan bir başka unsurdur.

Şair hem koku hem de şekil olarak sevgilinin saçını karşılaştırdığı bu üç unsurun, saçın yanında ne kadar yetersiz olduğunu göstermek istemiştir.

Beyitte meh-rû terkibiyle kastedilen sevgili olduğu için **açık istiare**; menekşe, sünbül ve anberin bir insana benzetilerek kişileştirilmesinde **teşbih ve teşhis**; menekşenin konuşturulmasında **intak**; iy kelimesinde **nidâ ve aks-i müfred**; yine dem kelimesinde **aks-i müfred**; benefşe, sünbül, anber ve zülf kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. جهانی طلعتك شوقی قیلردی نورا مستغرق
ا كر ابر اولمسه حاجب یوزكه ای هلال ابرو

2. Cihānı ṭal'atuñ şevḳı ḳılurdı nūra müstaġraḳ
Eger ebr olmasa ḥācib yüzüñe iy hilāl-ebrū

İy hilâl-ebru eger ebr yüzüne hâcib olmasa, tal'atun şevkı cihânı nura müstagrak kılurdı.

Müstagrak (a.s. gark'dan) : batmış
Hâcib (a.i. hicâb'dan) : 1. kapıcı, perdeci **2.** perde, hâil **3.** kaş

---

684 PALA, age, s. 332
685 BAYRAM, Yavuz, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C: 2/4 Sonbahar 2007, s.215
686 BAYRAM, agm, s. 213

Ey hilal (eğri) kaşlı sevgili, eğer bulut yüzüne perde olmasa yüz güzelliğinin parlaklığı dünyayı nura batırırdı.

Divan şiirinde sevgilinin yüzü, parlaklık, ışık gibi nedenlerle güneşe veya aya teşbih edilir. Beyitte nur kaynağı olarak nitelendirilen sevgilinin yüzünün, hilâl-ebrû tamlamasıyla birlikte düşünüldüğünde aya benzetildiği görülür. Geceleyin semaya bakan şair, aya benzettiği sevgilinin yüzünün önünde bulut olmasa, dünyanın nurla kaplanacağını belirtmektedir.

Işığını güneşten almasına rağmen güneş gibi ateş olmayan, bir nur kaynağı olan ay, geceye güzellik katar. İbn-i Abbas'tan İsrailiyyât yoluyla gelen bir rivâyete göre, ay ve güneş yetmişer parça olarak yaratılmış, daha sonra ayın nurundan 68 parça güneşe verilmiştir. Arşının nurundan iki güneş yaratan Allah, kullarının geceyi ve gündüzü ayırt edebilmeleri için Cebrail Aleyhisselam'ı ayı söndürmekle görevlendirmiştir. Cebrail Aleyhisselam'ın kanadını 3 kere ayın üzerinden geçirmesiyle ayın ışığı alınmış, sadece nuru kalmıştır[687]. Beyitte sevgilinin yüzü olan ayın, bu nurunun ne denli yoğun olduğunu anlatmak isteyen şair, ayın yüzüne çekilen perde olmadığında dünyanın gündüz gibi nurla aydınlanacağını belirterek **mübalağa** yapmaktadır.

Kaş, kavisli olması nedeniyle şairler tarafından birçok tasavvur içinde ele alınmıştır. Eğriliği nedeniyle yeni aya benzetilen sevgilinin kaşı, hilâl-i îd, yani bayram hilalidir. Ramazanın bitimiyle nasıl hilal görünüp bayram başlıyorsa, âşığın da sevgilinin hilal kaşlarını görmesiyle ayrılık orucu son bulur[688]. Beyitte yüzün önüne gelen sevgilinin saçları perde olarak nitelendirilmiştir. Bu nurlu, parlak aya benzetilen yüzün önüne gelen siyah saçlar, onun ışığını engellediği için şair tarafından yüze çekilen bir perde olarak tahayyül edilmiştir.

Beyitte hilâl- ebrû tamlamasıyla sevgili kasredildiği için **açık istiare**, yine ebr'den kasıtın saç olmasında **açık istiare**; iy kelimesinde **nidâ**, tal'at-yüz, nur-hilâl kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; sevgilinin yüzünün aya, kaşlarının hilale, bulutun perdeye benzetilmesinde **teşbih**; tal'at, yüz, nur, şevk, hilâl kelimelerinde ilk, hicâb, ebr, nûr, tal'at kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. لالـه نتكـــم خدكـه هر دم چمنـده رغم ايـدر

687 PALA, age, s. 56-57
688 ÖZCAN, agm, s. 176

مسمن دشكه هر دم صدفده رشك ايدر لوءلوء

3. **Nitekim ḫaddüñe her dem çemende raġm ider lāle**
   Müs̱emmen dişüñe her dem ṣadefde reşk ider lü'lū

Nitekim lâle her dem çemende haddüne rağm ider, lü'lü sadefde her dem müsemmen dişüne reşk ider.

Rağm (a.i.) : aksine yapma, inadına, zıddına davranma; körlük ve nispet

Müsemmen (a.s. semn'den) : 1. sekiz renkli **2.** sekizli, sekiz parçadan meydana gelen **3.geom.** sekizgen **4.fık.** kıymet biçilmiş veya biçilen kıymet karşılığında satılan şey **5.ed.** sekizer mısralı bendlerden müteşekkil nazım

Reşk (f.i.) : 1. kıskanma, hased günü **2.s.** kıskanılmış

Gerçekten lâle her an yeşillikte inadına (rengini) yanağın (gibi kırmızı) yapar, inci sedefte her an (senin) sekiz dişini kıskanır.

Beyitte lâle ve inci, kişileştirilen iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk mısrada lâlenin sevgilinin yanağına özenen bir varlık, ikinci mısrada da incinin, sevgilinin dişlerini kıskanan bir kişi olduğu belirtilmektedir. Çemende sevgilinin yanağını gören lâlenin, rengini kırmızı yapmasında hüsn-i talil sanatı bulunmaktadır. Nitekim rengi kırmızı olan lâlenin, bu rengi sevgilinin yanağına özenmesinden dolayı aldığı belirtilmiştir.

Divan şiirinde gülden sonra en çok ele alınan çiçek olan lâlenin şiirlerdeki temel işlevi, sevgilinin birer güzellik unsuru olan yanağı ve dudağı için benzetilen olarak kullanılmasıdır. Lâle, edepsizlik edip sevgilinin yanağına öykündüğü için utancından kıpkırmızı olur[689]. Şair bir başka beytinde:

"Lâlenün çehresini gül yanagun hâk eyler

Goncanın zehresini la'l-i lebin çâk eyler" diyerek, sevgilinin yanağının lâleyi yok ettiğini belirtmektedir.

Kişileştirilen diğer bir unsur olan inci ise, divan şiirinde en çok sözü edilen ve tasavvurlarda yer alan kıymetli bir taştır. Onun bu kadar rağbet görmesinin nedeni,

[689] KARTAL, age, s.74

daha önceden de belirttiğimiz gibi meydana geliş şekli, rengi ve parlaklığıdır. Beyitte de olduğu gibi sevgilinin dişlerine benzetilen olarak kullanılan unsurların başında yer alır. Şairin beyitte belirttiği sekiz diş, sevgilinin ağzının ön kısmında bulunan dişleridir. Sadece gülündüğünde görülen bu dişlerin mevzubahs edilmesi, şairin sevgilinin bu dişlerini görmesinden dolayı kaynaklanmış olabilir. İncinin bu sekiz dişi parlaklık ve kıymet yönüyle kıskandığı belirtilmektedir. Yani bu dişlere inci gibi paha biçilemez, kıymeti büyüktür.

Beyitte lâle ve incinin kişileştirilip iki insana benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; hadd-diş, lâle-lülü kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; her ve dem kelimelerinde **aks-i müfred**; hadd, lâle, çemen kelimelerinde ilk, lülü, diş, sadef kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. يــوزك انــور ســوزك شــكر كــوزك عبهــر اوزك ســرور
يويــــك عـرعر يويــــك عنــــبر دشـك كوهـر صـچك هنـدو

4. Yüzüñ enver sözüñ şekker gözüñ ‘abher özüñ server
Boyuñ ‘ar’ar būyuñ ‘anber dişüñ gevher ṣaçuñ Hindū

Yüzün enver, sözün şekker, gözün ‘ahber, özün server, boyun ‘ar’ar, bûyun ‘anber, dişün gevher, saçun Hindû.

Enver (a.s. nevr’den) : **1.** daha nurlu, çok ve pek parlak, çok güzel **2.i.** erkek adı

‘Abher (a.i.) : **1.** nergis çiçeği **2.** yasemin **3.** zerrinkadeh çiçeği **4.** dolu kap, dolu kadeh

Server (f.i.c. serverân) : **1.** baş, başkan, reis, ulu **2.** erkek adı

‘Ar’ar (a.i.) : **1.** dağ servisi, dikenli ardıç ağacı **2.mec.** güzeldeki boybos

Yüzün daha nurlu, sözün şeker, gözün nergis, kendin ulu, boyun dağ servisi, kokun anber, dişin cevher, saçın kara.

Beyitin tamamı, sevgilinin bazı güzellik unsurları ve onların benzetileni olarak kullanılmış unsurlardan oluşmuştur. Bunlardan ilki, yüzünün nurlu oluşudur.

Yüz ve nur arasındaki ilişki, yukarıda belirttiğimiz gibi yüzün aya benzetilmesi dolayısıyladır. Ancak sevgilinin yüzündeki nur, ayın nurundan daha fazladır.

İkinci güzellik unsuru ise sevgilinin sözleridir. Şaire göre, sevgilinin bal gibi dudağından çıkan sözler şeker gibidir. Ab-ı hayat görevi üstlenen bu dudaklardan âşığın gönlünü şenlendiren şeker gibi sözler çıkmaktadır.

Diğer bir unsur ise gözdür. Göz ve nergis arasındaki ilişkiyi daha önce belirtmiştik. Mahmurluktan ve mest edişten dolayı sevgilinin gözleri nergise benzetilmektedir.

Sevgilinin kendisi ise yücedir. Bu yücelik boyunun serve benzetilmesinden ve bütün güzelliğin kendisinde toplanmasından dolayıdır. Serv gibi düzgün ve uzun olan sevgilinin boyu, onun yüceliğinin ve ona ulaşılmazlığın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca muazzam güzel olan sevgilinin ulu olması da şaşılacak bir durum değildir. İkinci mısrada boyun diğer bir benzetileni de ar'ardır.

Sevgilinin kokusu, özellikle saçlarının kokusu ise anber gibidir. Dişin cevher olması ise bir önceki beyitte belirttiğimiz gibi onun inciye benzetilmesi dolayısıyladır. Son olarak saçın Hindû oluşu, onun rengi dolayısıyladır. Siyah tenli insanların bulunduğu bir ülke olan Hindistan, sevgilinin siyah saçına benzetilen olarak kullanılmıştır.

Beyit **teşbih**, **tenasüp** ve **leff ü neşr** sanatıyla oluşturulmuş gibidir. İki mısrada da yer alan sevgilinin güzellik unsurlarından yüz, söz, göz, öz, boy, bûy, diş, saç ile onların benzetileni olan enver, şeker, 'abher, server, ar'ar, 'anber, gevher ve hindû kelimelerinde bu sanatlar mevcuttur. Ayrıca söz, göz, öz; 'abher, 'anber ve bûy, boy kelimelerinde **cinas** sanatı bulunmaktadır.

٥. سنك بو آيت حسنك اكر كافرلره اينسه
ديه كافرلر آمنا كه لاخاللاقا الا هو

5. Senüñ bu āyet-i ḥüsnüñ eger kāfirlere inse
Diye kāfirler āmennā ki lā-ḫallāḳa illā hū

Eğer senün bu âyet-i hüsnün kâfirlere inse kâfirler âmennâ ki lâ-hallâka illâ hû diye.

Âmennâ (a.zf.) : inandık, diyecek yok

Hallâka (a.s. ve i.) : halk edici, halik, yaratan, yaratıcı, vareden

İllâ (a.e.) : 1. …den başka, meğer **2.** aksi halde **3.** ille, mutlaka **4.** yalnız

Eğer senin bu güzelliğinin ayeti kâfirlere inse, kâfirler "Allah'tan başka yaratıcı olmadığına inandık" derler.

Kâfir, Allah'ın varlığını yadsıyan, inkâr eden, imanın esaslarına inanmayan kişidir. Şair beyitte, sevgilinin güzelliğinin ayetinin kâfirlere inmesiyle, onların bu özelliklerinin tersine döneceğini belirtmektedir.

Âyet, Kur'ân'ın sûrelerini oluşturan cümlelerden her biridir ve Cebrail a.s.'nin vahyiyle Peygamber Efendimiz'e indirilmiştir. Divan şiirinde sevgilinin dinî benzetmelerle ele alınması, onun en mükemmel özellikleri kapsayan, idealize edilmiş bir güzel olmasından dolayıdır. Sevgilideki güzellik, çekicilik ve alımlılık ârifle Allah arasında bir şekildir. Manâ ehli kişiler, her güzelin yüzünde ilâhi güzelin sırrını seyreder, yüzdeki nakışın asıl yaratıcısı olan nakkaşı görürler[690].

Beyitte de şair sevgilinin güzelliğini bir âyet olarak nitelendirmiş ve bu âyetin kâfirlere inmesiyle kâfirlerin tövbe edip doğru yola gireceklerini belirtmiştir.

Beyitte sevgilinin güzelliğinin âyete benzetilmesinde **teşbih**; âyet, inse, kâfir kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. فصـــاحت برلـــه چو شـــيخى جمالـك مدحن ايدلـــدن
كلامنـــدن حيـا ايــدوب كهـر معدنــده اولـر صــو

6. Feṣāḥat birle çü Şeyḫī cemālüñ medḥin idelden
Kelāmından ḥayā idüp güher ma'dende olur ṣu

Çü Şeyhî fesâhat birle cemâlün medhin idelden Güher kelâmından hayâ idüp ma'dende su olur.

Fesâhat: anlatışta düzgünlük ve açıklıkla birlikte amaca uygunluk

[690] ÖZCAN, agm, s. 163

Kelâm (a.i.) : 1. söz, lakırdı **2.gr.** söz, ibare, fıkra; cümleler veya cümlecikler **3.** söyleyiş, nutuk **4.** dil, lehçe **5.** Allah'tan ve Allah'ın birliğinden söz eden ilim **6.** Kur'an

Hayâ (a.i.) : 1. utanma, sıkılma **2.** ar, namus, edep **3.** Allah korkusu ile günahtan kaçınma

Çünkü Şeyhî düzgünce yüz güzelliğini övdüğünden beri, cevher sözünden utanıp madende su olur.

Beyiti basit anlamıyla ele aldığımızda şair, sevgilinin yüzünün övdüğünden beri madende bulunan cevherlerin utanıp suya dönüştüğünü belirtmektedir. Nitekim divan şiirinde sevgilinin çoğu güzellik unsuru bazı cevherlere benzetilir. Bunlardan la'l, yakut ve akik sevgilinin dudağına, inci dişine, zümrüt ise ayva tüyüne teşbih edilmektedir. Bu çok sert olan madenlerin erime ısıları da çok yüksektir. Sevgilinin güzelliğini öven şair, beyitte onları eritip su yaparak, hem kendi övgüsünün güzelliğini hem de bu övgüden etkilenen cevherlerin ne kadar utandıklarını ve hararetlendiklerini **mübalağa**lı bir şekilde göstermek istemiştir.

Beyitte hem kendi şiirini hem de sevgilinin güzelliğini öven şair, fesahat kelimesi ile sözünün ses ve mana kusurlarından arındırılmış olduğunu belirtmektedir. Onun sözleri fasih, yani kulağı tırmalamayan, anlaşılması kolay sözlerdir. Beyitte cemâl kelimesi, bizi mutlak güzel olan Allah'a, kelam kelimesi ise Kur'ân'a götürmektedir.

Cevher tasavvufta "ilâhi nefes, küllî heyula ve bundan belirip ilahi kelimeyle varlık kazanan mevcut[691]" anlamına gelmektedir. İnsan küçük bir âlem olup, özünde büyük âlemin numûnelerini taşır. Tasavvufta beş cevher diye adlandırılan kalp, ruh, sır, hafi ve ahfa, örnekleriyle beraber insanda mevcuttur. Bu beş cevherden kalp kırmızı, ruh sarı, sır beyaz, hafi siyah, ahfa ise yeşil renkleri temsil eder[692].

Allah bir insanın dünyada zuhur etmesini dilediği zaman, akl-ı kül'de tasarruf ederek ilk önce şeklini çizer. Akl-ı kül'e cevher-i evvel'de denilmektedir. Cevher-i evvel, Allah'tan ilk zuhur eden şeydir. Bu şekil nefs-i kül, arşırahman, kürsü, yani âlem-i ervahtan felek-i kamer'e indikten sonra oradan da anasır-ı erba'ya düşer. İnerken yağmur taneleri ile iner, toprağa düşer. Her şey O'nun "kün" emriyle olur.

---

691 ULUDAĞ, age, s. 88
692 http://www.sorularlarisale.com/printarticle.php?id=14954, (06.12.14)

Cüveyni'nin el-İrşâd fi'l-kelâm'ında cevher ve arazlardan meydana gelen bu cismani âlemin, yoktan yaratıldığı belirtilmektedir[693].

Bu bilgileri beyit etrafında topladığımızda, yukarıda bahsedilen beş letaif nuru her biri birbirinden yüksek odalar niteliğindedir. Yüzü cemâllullah'a dönen kişi, nefsini terbiye etmeye başlar. Nefsin insan üzerindeki mukavemeti azaldıkça, teker teker bu odalardan çekilir. Şairin cevheri suya çevirmesinin nedeni bu olabilir. Nitekim su da bir temizlik sembolüdür.

Beyitte kelam, medh ve cemâl kelimelerinde ilk, maden, güher ve su kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.36. GAZEL 36[694]

Feʿilātün Fe'ilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Kevkeb-i devlet ü baẖt oldı münevver bu gice
   Ki sa'ādet günidür bize musaẖẖar bu gice

2. Ḥalḳa ḥalḳa yüzini devr ider ervāḥ u 'uḳūl
   Ehl-i ḳuds oldı meger zülfine hem-ser bu gice

3. Bu gice ḳadri biñ aydan yig ise ṭañ mı ki Ḥaḳ
   Ḳudretiyle şeb-i ḳadr itdi muḳadder bu gice

4. Va'de-i cennet ise yarın u bir gün zāhid
   Bize dīdār durur naḳd-i muṣavver bu gice

5. Uyẖu pervāsını ḳo bir nefes iy şem'-i ṣafā
   Yaḳalum yüzüñe pervāne gibi per bu gice

6. Naġme-i 'ūd-demi meclisi pür-'anber ider
   Nefesinden n'ola ger ney döke şekker bu gice

693 KUTLUER, Erhan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Cevher" Maddesi, C: 7, s. 453-454

694 BİLTEKİN, age, s. 220

7. Şeyẖī gel maḥşere dek gün bigi bīdār olalum
K'oldı ʻālemdeki maḳṣūd müyesser bu gice

Şerh

۱. كوكب دولت و بخت اولدى مونور بو كيجه
كه سعادت كوندر بزه مسخر بو كيجه

1. Kevkeb-i devlet ü baẖt oldı münevver bu gice
Ki sa'ādet günidür bize musaẖẖar bu gice

Bu gice kevkeb-i devlet ü baht münevver oldı ki bu gice bize musahhar sa'âdet günidür.

Kevkeb (a.i.c. kevâkib) : yıldız
Musahhar (a.s.) : ele geçirilmiş

Bu gece mutluluk ve talih yıldızı nurlandı. Çünkü bu gece bize ele geçirilmiş mutluluk günüdür.

Şairin "bu gice" redifli bu gazeli, Kadir gecesinin anlatıldığı yek-ahenk bir gazeldir. Gazel tamamıyla Kadr Sûresinin tefsiri niteliğindedir. Gazelin ilk beyitinde şair, bu surenin ilk âyetine, yani: "Biz Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirdik[695]." âyetine gönderme yapmaktadır. Şair, Levh-i Mahfuz'dan dünya semalarına indirilmiş olan bu gecenin, müminlerin ruhlarını aydınlatacak bir mutluluk kaynağı olduğunu belirtmektedir[696].

Beyitte parlayan devlet ve baht yıldızı, bütün müminlerin tesiri altında kaldıkları kendi yıldızlarıdır. Bu gece onların bağışlanma, kötülüklerden arınma

[695] Kur'ân-ı Kerîm, Kadir Sûresi, (97/1)
[696] ÖNAL, Sevda, "Şeyhî'nin Kadir Gecesi Gazeli Çerçevesinde Klasik Türk Edebiyatında Kadir Gecesi Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C: 8/13 Sonbahar 2013, s. 1271-1280, s. 1277

gecesidir. Affedilmek için yapılan bu ibadetler gece boyunca sürer. Bu fırsat müminin kalbini temizlemesi, karanlıktan aydınlığa çıkarması için verilmiştir.

İkinci mısrada saadet günüdür denmesinin nedeni bu gecenin gündüzünün de hayırlarla dolu olmasından dolayıdır. Allah bu gecenin gündüzünde edilen duaları geri çevirmez. Şairin de bir kul olması dolayısıyla bu gün kendisinin de dualarının kabul olunacağı saadet günüdür.

Beyitte gün ve gece kelimelerinde **tezat**; devlet-saadet, gün-münevver kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; anlam bakımından devlet, baht, kevkeb, saadet kelimelerinde ilk, gice, gün, kevkeb, münevver kelimelerinde de ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. حلقه حلقه یوزکی دور ایدر ارواح و عقول
اهل قدس اولدی مکر زلفنه همسر بو کیجه

2. Ḥalḳa ḥalḳa yüzini devr ider ervāḥ u ‘uḳūl[697]
Ehl-i ḳuds oldı meger zülfine hem-ser bu gice

Ervâh u ‘ukûl halka halka yüzini devr ider. Meğer ehl-i kuds bu gice zülfüne hem-ser oldı.

Ervâh (a.i. rûh’un c.) : canlar, hayatın cevherleri
‘Ukûl (a.i. akl’ın c.) : akıllar, zihinler, uslar
Kuds (a.i.) : 1. temizlik, paklık, arılık **2.** kutsallık, mübareklik
Hem-ser (f.b.s.) : 1. arkadaş, kafadar **2.** erkek ve kadın eşlerden her biri

Ruhlar ve melek halka halka yeryüzünde döner. Meğer Cebrail bu gece saçınla arkadaş oldu.

Gazelin bu beyitinde, sûrenin dördüncü âyetine gönderme yapılmaktadır. Bu âyette: “Melekler ve Cebrail o gecede Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler[698]”buyurulmaktadır. Rab’lerinin izniyle o gece yeryüzüne inen Cebrail ve

[697] Cemal Kurnaz ve Mustafa İsen’in çalışmasında bu kelime “melek” olarak alınmıştır.
[698] Kur'ân-ı Kerîm, Kadir Sûresi, (97/4)

melekler, o seneye ait Allah'ın takdiri ve kazası ne ise o görevlerini yerine getirirler[699].

Beyitte sevgilinin yüzü güneşe, ruhlar ve melek ise güneş etrafında dönen gezegenlere ve yıldızlara benzetilmiştir. Bu dönüşün halka halka olması, hem sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına olan kinayeyle hem de her gezegenin kendine has bir dönüş yörüngesine sahip olmasından dolayıdır. Bu sevgili hidayet güneşi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Beyitteki yüz kelimesi tevriyeli biçimde hem Ku'an'ın yeryüzüne indirilişi, hem de meleklerin Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in çehresine yüzünü sürmeleri olarak anlamlandırılabilir[700].

İkinci mısrada kullanılan ehl-i kuds ise, genellikle Ruhu'l-kuds olarak adlandırılan Cebrail Aleyhisselam'dır[701]. Güzellikte melek veya periden daha üstün tutulan Peygamber Efendimiz'in yüzünün etrafında melekler ve ruhlar devretmektedir. Bu devrin sebebi ise baş melek olan Cebrail (a.s.)'nin sevgilinin saçıyla dost olmasıdır.

Divan şiirinde rengi ve çokluğu nedeniyle kesret olarak kabul edilen saç, Peygamber Efendimiz'in saçı söz konusu olduğunda kutsal gece olarak kabul edilir[702].

Devr etmek, dönmek, bir şeyin etrafını dolaşmak anlamlarının yanındda nakil etmek, aktarmak anlamlarına da gelmektedir. Şair bu kelimeyle, Kur'an'ın bu gece indirildiğine ve Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla nakledildiğine gönderme yapmaktadır[703].

Devr kelimesi ile akıllara Ka'be'nin tavaf edilişi de gelmektedir. Nitekim sevgilinin bulunduğu yer, âşıklara göre Ka'be niteliğindedir. Ayrıca kaşlarının mihrab oluşu ve âşığın yöneldiği kıble olması bakımından yüz de Kâbe'ye benzetilir[704]. Saç da siyah rengi dolayısıyla Ka'be'nin üzerindeki örtüye teşbih edilmektedir. Göklerdeki Beytü'l-mamur, tam Ka'be'in hizasında bulunmaktadır. İnsanların Ka'be'yi tavaf ettikleri gibi melekler de onu tavaf etmektedirler.

Beyitte ervah, 'ukul, ehl-i kuds, devr ve halka kelimelerinde ilk, zülf, gice ve halka kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı vardır. Saçın kişileştirilmesinde ise **teşhis** sanatı vardır.

---

699 ÖNAL, agm, s. 1277
700 ÖNAL, agm, s. 1277
701 DALBUDAK, age, s.32
702 ÖNAL, agm, s. 1277
703 ÖNAL, agm, s. 1277
704 PALA, age, s. 131

٣. بــو كيجــه قــدرى بــك ايــدن يــك ايســه طك مى كه حق
قدرتيلـــــه شــب قــادر ايتـــدى مقــدر بــو كيجــه

3. **Bu gice ḳadri biñ aydan yig ise ṭañ mı ki Ḥaḳ**
Ḳudretiyle şeb-i ḳadr itdi muḳadder bu gice

Bu gice kadri bin aydan yig ise tan mı? Ki Hak kudretiyle bu gice mukadder şeb-i kadr itdi.

Mukadder (a.s. kader'den) : 1. takdir olunmuş, kıymeti biçilmiş; kadri, değeri bilinmiş, beğenilmiş **2.i.** yazılı, alında yazılı **3.ed.** yazılı olmayıp sözün gelişinden anlaşılan **4.i.** kadın adı

Bu gecenin kıymeti bin aydan çok ise şaşılır mı? Çünkü Allah kudretiyle bu geceyi kıymetli Kadir gecesi yaptı.

İlk bakışta, bu beyite kadar Kadir gecesinin övüldüğü anlaşılmamaktadır. Bu beyitle birlikte düğümler çözülmekte, şairin ilk iki beyitteki mutluluğunun nedeni bu beyitte açık olarak zikredilmektedir. Mutluluğun sebebi bu gecenin Kadir Gecesi olmasıdır. Kadir gecesinden Mekke devrinde indirilen Kur'ân'ın 97. sûresi olan Kadr sûresinde bahsedilir. Azamet ve şeref anlamlarına gelen kadr kelimesinin bu anlamları, Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği gece olmasıyla alakalıdır. Müslümanlar tarafından çok hayırlı ve mübarek sayılan bu gecenin, tam olarak Ramazan'ın hangi gecesi olduğu bilinmemektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), bu geceyi Ramazan ayının son on gününün tek rakamlı gecelerinde aramamızı buyurmuştur.

Kur'ân'da: "Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır[705]." ve yine "Melekler ve Cebrail o gecede Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler[706]." buyurularak bu gecenin önemine dikkat çekilmiştir. Bu gecede Cenab-ı Hakk, kullarına akıl almaz ihsan ve ikramlarda bulunur. Gece tövbe, dua ve ibadet gecesidir.

Bin aydan daha hayırlı olması, belli bir sınır koymak için değil, bu gecenin faziletini ortaya koymak içindir. Bu geceye ihsan edilen hayırlar, insanlık tarihinde

[705] Kur'ân-ı Kerîm, Kadir Sûresi Kadr Sûresi, (93/3)
[706] Kur'ân-ı Kerîm, Kadir Sûresi Kadr Sûresi, (93/4)

çok uzun bir zamanda bile yapılamaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e kendisinden önceki insanların ömürleri bildirilince kendi ümmetinin ömrünü kısa bulmuştur. Bunun üzerine Allah ona bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesini ihsan etmiştir[707].

Beyitte Kur'ân'daki bir âyetin geçmesiyle **iktibas**; ilk mısranın başında ikinci mısranın sonunda geçen bu gice kelimesinde **reddü'l-acüz ale's-sadr**; kadr, kudret ve mukadder kelimelerinde **iştikak**; kadr, şeb, Hak, kudret, mukadder kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. وعده جنت ایسه یرن و بر کون زاهد
بزه دیدار دورر نقد مصور بو کیجه

4. Va'de-i cennet ise yarın u bir gün zāhid
Bize dīdār durur naḳd-i muṣavver bu gice

Zâhid, va'de-i cennet yarın u bir gün ise bu gice bize nakd-i musavver didâr durur.

Nakd (a.i.c. nukud) : **1.** akçe, maden, para **2.** para olarak bulunan servet **3.** peşin para

Musavver (a.s. suret'den) : **1.** tasvirli, resimli **2.** tasarlanmış, düşünülmüş

Didâr (f.i.) : **1.** yüz, çehre **2.** görme, görüşme **3.** görüş kuvveti, göz **4.s.** açık, meydanda **5.i.** kadın adı

Ey zahid, cennete ulaşma zamanı yarın veya bir gün gelecekse, cennetten bir görüntünün peşinen verildiği bu gece bize güzellikler sunar.

Beyitte, Kadir gecesinin cennetten bir görüntü, bir tasvir olduğu vurgulanmaktadır[708]. Bu, meleklerin yeryüzünü inmesinden dolayı olabilir. Nitekim ibadette kusursuz olan meleklerin yeri cennettir. Kadir gecesi Arş'tan yeryüzüne, bu hâkir dünyaya inmeleri dünyayı da, bir nevi cennet haline getirir. Bir başka neden ise, bu gecenin dünyaya ve insan kalbine verdiği nurdur. Zulmet arasında bu nuru görebilmek bir cennet tasviri olarak görülebilir.

---

[707] http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=2007, (06.12.14)
[708] ÖNAL, agm, s. 1278

Beyitte cennete nail olacak olan kişilerin, ne zaman öleceklerinin belli olmadığı "bugün veya yarın" kelimeleriyle dile getirilmektedir. Bu ölüm, Rabb'e kavuşma bugün olabileceği gibi yarın veya her hangi bir günde olabilir.

Müminin yegâne amacı Rabbine ulaşmaktır. Beyitte seslenilen zahid, yani sofu, ibadetini cennete girebilmek için yapan kişidir. Şairin beyitte bu kişiye seslenmesi, kendisi ve zahid arasındaki farkı ortaya koymak içindir. Zahide göre bu gece cennetten bir tasvir iken, şaire didâr görmek gibi gelmektedir. Nitekim aşk yolundaki sâlikin amacı cennet değil, Cemalullâh'tır. Cennetin en yüksek mertebesi olan Adn cennetinde O'nun rüyetini, didarını görmek her şeye değerdir.

Beyitte anlam bakımından cennet-didâr, zahid-musavver kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; gün ve gice kelimelerinde **tezat**; yarın, bir gün, va'de kelimelerinde ilk, cennet, didâr, musavver kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. ا ويخو پرواسن قو بر نفس اى شمع صفا
يـاقلم يوزكه پروانه كبى پر بو كيجه

5. **Uyḫu pervāsını ḳo bir nefes iy şem'-i ṣafā**
Yaḳalum yüzüñe pervāne gibi per bu gice

İy şem'-i safâ bir nefes uyhu pervâsını ko. Bu gice yüzüne pervâne gibi per yakalum.

Pervâ (f.i.) : 1. korku **2.** çekingenlik **3.** ilgi, bağ

Ey sevinç mumu! Bir an olsun uyku bağını bırak. Bu gece yüzüne gece kelebeği gibi kanadımızı yakalım.

Beyitte şem-pervâne mazmununu kullanan şair, kendisi dâhil bütün insanları pervaneye, Kadir gecesini ise muma benzetmektedir[709]. Kadr sûresinin dördüncü ve beşinci âyetinde: "Melekler ve Cebrail o gecede Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler. O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar." buyurulmaktadır. Yani o gece tanyeri ağarana kadar âlem, tam bir güven ve selamet iledir.

---

[709] ÖNAL, agm, s. 1278

Şairin beyitte geceyi muma benzetmesinin nedeni, bu nurlu gecenin gündüzden bir farkı olmadığını vurgulamak içindir. Sabaha kadar yanacak olan bu mum, insanın uyku bağı ile arasındaki ilişkiyi koparır. Pervane olan kulun da bu mum etrafında dönerek yanması ise bütün geceyi ibadetle geçirme anlamındadır.

Bu gecenin manevi atmosferini yaşamak için uykudan uzak durup bütün geceyi ibadetle geçiren kişinin kalbi ölmez, Allah tarafından da affedilir. Ayrıca şairin kanadımızı yakalım demesindeki kasıt, bu gecede yüreklerin yakılarak istiğfar edilmesi içindir. Nitekim bu şekilde edilen duanın ve ibadetin kuvveti daha büyüktür.

Beyitte iy kelimesiyle **nidâ**; mumun geceye, pervanenin de insana benzetilmesinde **teşbih**; pervane, per ve perva kelimelerinde **cinas**; şem'-pervane, uyhu-gice kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; pervane, per, yakmak, şem' kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. نغمه عود دمى مجلسى پرعنبر ايدر
نفسندن نولا كر نى دوكه شكر بو كيجه

6. Naġme-i 'ūd dem-i meclisi pür-'anber ider
Nefesinden n'ola ger ney döke şekker bu gice

Ger ney bu gice nefesinden şekker döke n'ola? Naġme-i 'ûd dem-i meclisi pür-'anber ider.

Nağme (a.i.c. nagamât) : 1. ahenk, ezgi, güzel ses **2.** bir kimsenin nazlanarak yapmacıkla söylediği söz

Eğer ney bu gece nefesinden şeker dökerse şaşılır mı? Udun ezgisi meclis vaktini anber kokusuyla doldurur.

Şair, müminler için güven ve selamet gecesi olan Kadir gecesini, müzikli bir meclise benzetmiştir. İnsanların eğlenmek için gittiği meclis onlara nasıl mutluluk veriyorsa, bu gece de müminlere aynı şekilde mutluluk vermektedir. Bu mecliste

çalınan neyden çıkan nağmeler şeker gibi, uddan çıkan nağmeler ise anber kokuludur[710].

Beyitte açık istiare yoluyla âlem, bir meclise, Kadir gecesi de ney ve uda benzetilmiştir. Ney şeker kamışından yapılan, tasavvufî müzikte kullanılan, özellikle Mevlevîlikte önemli yer tutan bir enstrümandır[711].

Türklerin dinî hayatında musiki, her zaman önemli rol oynamıştır. Bu doğal olarak edebiyata da yansımıştır. Mevlânâ'ya göre, musiki Allah'ın lisânıdır. Bezm-i Elest'te ruhlara musiki ile seslenmiştir. Hiçbir sanat, insan ruhuna musiki kadar nüfuz edemez. Müzik, insanın ruhundaki kirden ve pastan kurtulmasının tek yoludur. İnsana sonsuz varlığı hissettiren ney de, kulu O'na yaklaştıran en önemli alettir[712]. Şairin beyitte neyi kullanmasının nedeni budur. Çünkü bu gece, Yüce Yaratıcı tarafından insanlara verilmiş bir ihsan gecesidir. Bu gece de kullarına seslenir, ruhlarını temizlemeleri için çağrıda bulunur. İnsan, bütün gece boyunca ettiği secdelerle Rabbine biraz daha yakınlaşır.

Ud ise, hem bir enstrüman hem de yakıldığında güzel koku çıkaran bir bitkidir. Şairin nağme sözcüğünü kullanması, bu kelimeyi hem bir enstrüman olarak alması hem de bitkinin yakılırken çıkardığı sesi nağmeye benzetmesi olarak anlamlandırabiliriz. Şaire göre, Kadir gecesinde bütün âlem bu ud ile anber kokmaktadır. Bilindiği gibi güzel koku da, müziğin insanın üzerinde bıraktığı etkinin aynısını bırakmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, bu gece kurulan meclis hem kokusu hem de müziği ile diğer meclislerden bin kat daha güzeldir. Bu gecede O'nun rahmetine kavuştukça, insanın mutluluğunun da artması kaçınılmazdır.

Beyitte dem-nefes, ud-ney, 'anber-şekker kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müşevveş**; n'ola kelimesinde **istifham**; meclis unsurları olan ud, ney, nağme, nefes, dem, meclis kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. شـــيخى كـل محشـره دك كـون بكـــى بيـــدار اولالـم
كولـــدى عالمدكـه مقصـــود ميســـر بـــو كيجـــه

7. Şeyḫī gel maḥşere dek gün bigi bīdār olalum
K'oldı 'ālemdeki maḳṣūd müyesser bu gice

[710] ÖNAL, agm, s. 1278
[711] ÖNAL, agm, s. 1278
[712] http://www.neyzen.com/ney_tasavvuf.html, (07.12.14)

Şeyhî, bu gice ‘âlemdeki maḳṣūd müyesser oldı ki gel mahşere dek gün bigi bīdār olalum.

Bīdār (f.b.s.) : uyanık, uyumayan, uykusuz

Müyesser (a.s. yüsr'den) : kolayı bulunup yapılan, kolay gelen, kolaylıkla olan

Şeyhî, bu gece âlemin yaratılış amacı ortaya çıktı, gel mahşere kadar güneş gibi uykusuz olalım.

Gazelin son beyitinde kendisine seslenen şair, âlemin yaratılmasındaki gayenin ortaya çıktığını söylemesiyle bir âyete ve hadîse telmih yapmaktadır. Şair, "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim (bilinmeye muhabbet ettim) ve kâinatı yarattım[713]." hadîsi ve "Ben cinleri ve insanları yalnız beni tanıyıp kulluk etsinler diye yarattım[714]." âyetiyle, kâinatın yaratılışındaki maksadı Kur'ân vurgusu ile dile getirmektedir. Kur'ân, Allah tarafından, yeryüzündeki yansıması olan insanlara gönderilmiş ilâhi bir mesajlar bütünüdür. İnsanın dünyadaki konumunu ve varlık sebebini ifade eden en yüce mesajları içeren bu kitap, aynı zamanda onlara doğru yolu gösteren en önemli araçtır. Şairde son beytini Kur'ân'ın ışığı ve öğretileri altında bir ömür geçirilmesi gerektiğine vurgu yaparak, gafletten uzak durma ve inanç ile uyanık kalma hususunda dua ederek tamamlamaktadır[715].

İnsan, imtihan için gönderildiği bu âlemde vaktini gaflet uykusu içerinde geçirmemeli, kalp gözünü açık tutmalıdır. Şairin uyanık olmayı güneş ile ifade etmesinin nedeni, gaflet uykusunda olan kişilerin zıllette oluşlarından dolayıdır. Onların derin bir uykuda olması, gönüllerine güneşin doğmamasından dolayıdır. Şair son beyitte bu tür kişilerden olmamayı temenni etmektedir. Mahşer gününe kadar uyanık olmak, kulluğun bilincinde olmak demektir. Kadir gecesi de gaflet uykusundan uyanmanın fırsatlarından biridir. Ayrıca şair uyanık olmakla bu geceyi uykuyla geçirmeme, güneş doğana kadar ibadet etme konusuna da vurgu yapmaktadır.

---

[713] http://www.sorularlaislamiyet.com/article/14611/ben-gizli-bir-hazine-idim-bilinmek-istedim-bilinmeye-muhabbet-ettim-ve-kainati-yarattim-mealindeki-kudsi-hadis-oldugu-soylenen-bu-sozun-kaynagi-nedir-bunu-nasil-anlamak-gerekir.html, (07.12.14)
[714] Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât Sûresi, (51/56)
[715] ÖNAL, agm, s. 1279

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **tecrid**; gün ve gice kelimelerinde **tezat**; güneşin uyanık bir kişiye benzetilmesinde **teşbih ve teşhis**; gün, gice, bidâr, mahşer kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.37. GAZEL 37[716]

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1. Hümā-yı ʻarş ḳadem mi urdı āstānumuza
   Ki şāh-bāz-ı sepīd irdi āşiyānumuza

2. Cemāli mihrine gün düşse ẕerreden kem ola
   Bu āftāb ki baş urdı āsmānumuza

3. Zamāne kāmı ile cān murādını bulduḳ
   İreli şāh-ı cihān-baḫş-ı kām-rānumuza

4. Bize bu serv ayaġıdur şu müntehā mi'rāc
   Ki sidre reşk ilede pāy-ı nerdübānumuza

5. Ezel güninde çü sa'd ılduzı yazıldı ne ṭañ
   İrürse ay u güneş farḳ-ı ferḳadānumuza

6. İrişdük ol güle kim irse çarḫ ṭāvūsı
   Kemīne bülbül ola ṣaḥn-ı būstānumuza

7. Göñül ü cān dilegin bulmış idük iy Şeyḫī
   İreli şāh-ı cevān-baḫt-ı kām-rānumuza

8. Göñül ü cān ile yaġmāya ḫān-mānumuzı
   Çü ḫanumuñ ḳademi başdı ḫānedānumuza

---

[716] BİLTEKİN, age, s. 218

Şerh

۱. هما عرش قـدم مي اوردى آســـتانمزه
كه شـاه بــاز ســـــپيد ايــردى آشـــيانمزه

1. Hümā-yı ‘arş ḳadem mi urdı āstānumuza
Ki şāh-bāz-ı sepīd irdi āşiyānumuza

Hümâ-yı ‘arş âstânumuza kadem mi urdı ki şâh-bâz-ı sepîd âşiyânumuza irdi.

Âstân (f.i.) : 1. eşik, pabuçluk **2.** dergâh, tekke

Şâh-bâz (f.b.i.) : 1. bir cins iri ve beyaz doğan **2.s.** yiğit, şanlı, gösterişli (adam)

Sepîd (f.s.) : beyaz, ak

En yüksek makamın (Arş'ın) hümâsı, (devlet kuşu) eşiğimize ayak mı bastı ki (bu) beyaz doğan yuvamıza teşrif etti.

Osmanlı tarihinde, hümâyun terimiyle birlikte hâkimiyetin göklerden geldiğine ve Allah vergisi olduğuna dair menkıbevî bir inanç bulunmaktadır. Bu inanca göre hümâ, yani devlet kuşunun gölgesinin düştüğü kişinin dünyada çok bahtiyar ve hâkimiyete sahip olacağına inanılırdı[717].

Cennet kuşu olarak da adlandırılan, çok yükseklerde uçup yedi kat göğün üzerinde dolaşan, Allah'ın katına kadar gidip gelen bir kuş olması dolayısıyla hümâ, divan şiirinde erişilemeyecek yüksekliklerin sembolü olmuştur. Şair de beyitte bu yükseklikte uçan hümâ kuşunun eşiğine ayak basmış olabileceğini dile getirmektedir. Çünkü beyaz doğan, âşığın yuvasına teşrif etmiştir.

Doğan, hiddetli bir yaratılışa sahip av kuşudur. Beyitte olduğu gibi kanat ve gövde tüylerinin büyük çoğunluğu beyaz olduğu için şah-bâz-ı sepîd olarak adlandırılır. Bu kuş da hümâ kuşu gibi yükseklerde uçar ve yere ancak avlanmak için iner[718].

[717] BATİSLAM, H. Dilek, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi l, İstanbul, 2002, 185-208., s.187
[718] CEYLAN, age, s. 85-89

Beyitte doğan kuşu, sevgili ve onun yan bakışlarıdır. Şairin beyitte kullandığı "âşiyân" kelimesi gönlün bir kuş olarak görülmesi neticesiyledir. Sevgili, şairin gönül kuşunu avlamak için yuvasına gelmiştir. Şair ise bunu iyiye yorarak, sevgilinin yuvasını teşrif etmesinin nedenini hümâ kuşunun gölgesinin üzerine düşmüş olabileceğine bağlamaktadır.

Beytin ilk mısrasında **istifham**; hümâ-şâh-bâz, âstân-âşiyân kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb** ve **tenasüp** sanatları bulunmaktadır.

٢. جمالى مهرنه كون دوشسه زردن كم اوله
بو آفتاب كه باش اوردى آسمانمزه

2. Cemāli mihrine gün düşse ẕerreden kem ola
Bu āftāb ki baş urdı āsmānumuza

Cemâli mihrine gün düşse zerreden kem ola ki bu âftâb âsmânumuza baş urdı.

Âftâb (f.b.i.) : 1. güneş **2.** güneşin ışığı **3.s.** güzel kadın **4.** güzel yüz **5.** şarap

Kem (f.s.) : 1. az, eksik **2.** fena, kötü; bozuk **veya (a.e.) :** soru edatı olup bir şeyin miktarını öğrenmek üzere kullanılır: "kaç, ne kadar?" gibi.

Âsmân (f.i.) : gök, sema

Yüz güzelliğinin parlaklığına güneş düşse zerreden az olur. Çünkü bu güneşin ışığı göğümüze başvurdu.

Beyitte şair, sevgilinin yüzü ile güneş arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Bu karşılaştırmayı yaparken de divan şiirinde genellikle beraber ve sıklıkla kullanılan güneş ve zerre ilişkisinden yararlanmaktadır. Ayrıca beyitte geçen cemâl, mihr ve zerre kelimeleri, bizi tasavvufî bir bakış açısına sevketmektedir.

Eski telakkiye göre zerre, güneşin cazibesine kapılarak ona doğru koşarmış. Bu mazmuna göre zerreyi ortaya çıkaran da yok eden de güneştir. Bu görüş, güneş olmadığı anda da zerrenin mevcudiyetini kabul eden günümüzün fizik ve kimya

ilimlerinde bir önem arz etmese de, divan şiirinde önemli bir mazmun olarak kullanılmıştır.[719]

Güneş, Allah'ın mutlak ve tek ışık kaynağı olan nur olarak kabul edilirse, zerre de O'nun kullarıdır. Nitekim Allah, her şeyi nurundan yaratmıştır. Allah'ın nuru bir umman, yaratılanlar da O'nun dalgası veya köpüğüdür. Yine insan bu hududsuz ummana göre bir damla, güneşe göre bir zerredir[720]. O'nun nuru yarattığı zerreye çarptığında, zerre de bir ışık kaynağı haline gelir. Yani, insanın önemsiz varlığını yaratan da, onu önemli ve farkedilir bir hale getiren de Zât-ı İlâhî'dir.

Şeyhî güneş ve Yüce yaratıcının nurunu karşılaştırdığında mükerrem bir varlık olup insana hizmet için yaratılan güneşin, bu nur kaynağı yanında bir zerreden bile az olduğunu belirtmektedir. Çünkü güneş, bu nurun sadece bir parçası olabilir. Yeryüzünü aydınlatan, ısıtan bu ateş topunun dünyada her noktaya tesir etmesi mümkün değildir. O, ışığıyla birlikte gölgesini de getirir. Ancak, Allah'ın evi olarak kabul edilen müminin kalbinde O'nun nuru doğduğunda her hücreye tesir eder. İkinci mısrada "göğümüze başvurdu" demekle şair bunu anlatmaya çalışmıştır. Gönül göğünde Allah'ın nuru olduğunu söylemekte, bu nuru güneşle karşılaştırdığında, tabii olarak Allah'ın nurunu üstün görmektedir.

Gün, mihr ve aftâb kelimeleriyle **tenasüp** sanatı yapılırken, güneşin gökyüzüne başvurmasıyla da **teşhis** sanatı yapılmıştır.

٣. زمانه كامى ايله جان مرادنى بولدق
ايرلى شاه جهان بخش كام رانمزه

3. **Zamāne kāmı ile cān murādını bulduḳ**
İreli şāh-ı cihān-baḫş-ı kām-rānumuza

Şâh-ı cihân-bahş-ı kâm-rânumuza ireli, zamâne kâmı ile cân murâdını bulduk.

Kâm (f.i.) : 1.anat. ağzın üstü, tavanı, damak **2.** meram, arzu, emel, istek **3.** lezzet, zevk

Kâm-rân (f.b.s.c. kâm-rânân) : 1. kâm sürücü, süren, isteğine kavuşmuş, mutlu **2.i.** erkek ve kadın adı

[719] ONAY, age, s.182-183
[720] PALA, İskender, *Od*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 222

Mutluluğumuzun (sebebi) dünyaları bağışlayan padişaha kavuşalı, çağın zevkleriyle can lezzetini bulduk.

Bir önceki beyitte, Allah nurunun gönlünde aksettiğini belirten şair, bu beyitte de bu nurun neticesi itibariyle canın asıl isteğine ve lezzetine kavuştuğunu belirtmektedir. Bu da cihanı bağışlayan Allah'a kavuşmasıyla olmuştur. Sâlikin nihai amacı Yüce Yaradana kavuşmaktır. Vuslat gerçekleştikten sonra da canın asıl lezzeti ortaya çıkar.

Allah için ihlasla atılan her adımdan sonra, Allah kulunun kalbine ilâhi bir tat ve huzur verir. Anı yaşayan sâlik, zamanın mahkûmu değil, hâkimidir. Yani, zamanın boyunduruğu altına girmez, zamanı meşgaleden uzak durarak en güzel şekilde geçirmeye çalışır. Şair de beyitte vuslat gerçekleştikten sonra her anını zevkle ve Allah'la geçirdiğini ve nihayetinde de canın asıl maksadını gerçekleştirdiğini belirtmek istemiş olabilir.

İlk ve ikinci mısrada kullanılan kâm kelimesinde **reddü'l acüz ale's-sadr**; kâm, murâd ve kâm-rân kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. بــزه بــو ســرو ايغــدر شــو منتهــا معـراج
كه ســدره رشـك ايلــده پــاي نردبــــانمزه

4. Bize bu serv ayaġıdur şu müntehā mi'rāc
Ki sidre reşk ilede pāy-ı nerdübānumuza

Bize şu müntehâ mi'râc bu serv ayagıdur ki sidre pây-ı nerdübânumuza reşk ilede.

Reşk (f.i.) : **1.** kıskanma, hased günü **2.s.** kıskanılmış
Pây (f.i.) : **1.** ayak **2.** kök, dip **3.** esas, kaide
Nerdübân (f.b.i.) : merdiven

Bize şu en üst makama yükseliş bu selvinin ayağı(yla)dır ki sidre merdivenimizin ayağını kıskanır.

Şair beyitte sidre, müntehâ, nerdûbân ve mi'râc kelimeleri ile Peyhamber Efendimizin (s.a.v.) miraç mucizesine telmihte bulunmuştur. Kur'ân'da Necm ve İsrâ sûrelerinde geçen, feyiz ve bereketin coştuğu gecelerden olan miraç, Peygamber Efendimizin en büyük mucizesidir. Bu gecede Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmüş, oradan da semaya, yani İlâhi huzura yükselmiştir. Semanın yedi katına uğrayan Efendimiz, sidretü'l müntehâyı geçtikten sonra Allah'a kab-ı kavseyn miktarınca yaklaşmış, O'nunla görüşmüştür[721].

Son sidre veya en son hayret anlamına gelen, altıncı veya yedinci semada Arş'ın yanında bulunduğu söylenen sidretü'l münteha, sıfat âleminin son durağıdır. Çünkü, ondan sonra Allahü Teâlâ'nın Zât âlemi gelir. Bu makamdan sonra akıl yok olur. Miraç hâdisesinde Cebrail (a.s.), Peygamber Efendimiz'e bu makama kadar eşlik etmiş, bundan sonra gelirse yanacağını belirtmiştir.

İnce, uzun bir ağaç olma özelliğiyle elife benzeyen selvi ise, ebced hesabında 1'e tekâbül eder. Bu nedenle tasavvufta vahdetin, yani Allah'ın simgesi olarak kabul edilir[722]. Şair, beyitte selviyi kendisini müntehâ miraca ileten bir merdivene benzetmiştir. Bunun nedeni, Peygamber Efendimizin miracı merdiven olarak zikretmesiyle alakalıdır. Bu yükselişin basamakları olarak kabul edilen şeyin selvi olması da namazla ilgilidir. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) miraç mucizesi sonunda müminlerin de miraç yapabilmeleri için beş vakit namazı getirmiş ve " Namaz müminin miracıdır" buyurmuştur. Şair namaz halinde tüm sıfatlarından arındığını ve Allah ile bir olduğunu, bunun sonucunda da miraç yapabildiğini, iki ağaç çeşidi olan selvi ve sidreyi karşılaştırıp Yüce Allah'ı temsil eden selvinin, sidre tarafından kıskanıldığını belirtmektedir.

Beyitte sidrenin ve selvinin kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; serv, sidre, müntehâ kelimeleri arasında anlam bakımından ilk, ayak, pây, nerdubân kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. ازل كوننــــده چو صــعد ايلــــدزى يازلــــدى نـه طك
ايررســـه اى و كنــش فــرق فرقـــــدانمزه

[721] SURUÇ, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yay., İstanbul 2005, C:1, s. 366-367
[722] ULUDAĞ, age, s. 314

5. **Ezel gününde çü sa'd ılduzı yazıldı ne ṭañ**
İrürse ay u güneş farḳ-ı ferḳadānumuza

Ay u güneş, fark-ı ferkadânumuza irürse ne tan? Çü ezel gününde sa'd ılduzı yazıldı.

Fark (a.i.c. furûk) : 1. ayrılık, başkalık; iki veya daha çok şey arasındaki ayrılık **2.** ayırma, ayrılma, seçilme

Ferkadân (a.i.c.) : astr. Dübb-i asgar (Küçükayı) denilen yıldız kümesinin en parlak yıldızları olan Dübb ve Merak'ın müşterek adı.

Sa'd (a.i.) : 1. kutluluk **2.** uğur **3.s.** kutlu, uğurlu

Ay ve Güneş, Dübb ve Merak'ın ayrılığına yetişirse buna şaşılır mı? Çünkü başlangıcı olmayan günde kutluluk yıldızı yazıldı.

Daha önceki beyitlerde yıldızların ve gezegenlerin konum ve hareketlerinin insanın kaderi ve mizacı üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğu inancının var olduğunu belirtmiştik. Şeyhî, ezel gününde kendisini kutluluk yıldızının yazıldığını belirtmektedir. Buradaki ezel gününden kasıt ezel bezmidir. Ruhların toplandığı, Allah ile ruhlar arasında bir ahdin meydana geldiği bu toplantıda şair, kendi yıldızının kutlu olmasını ay, güneş ve ferkad yıldızları ile açıklamakta ve kıyamet alâmetlerinden birine gönderme yapmaktadır.

Divan edebiyatında yükseklik, parlaklık ve sabit oluşlarıyla ele alınan ferkadân, küçük ayı takım yıldızının kuyruğunda parlaklığıyla öne çıkan iki yıldızdır. Aynı yerde doğup battıkları için yön bulmada kullanılan bu yıldızlar, divan şiirinde de sıkça kullanılan mazmunlar arasına girmiştir. Kutba yakınlıklarından dolayı gökyüzünün en yüksek yıldızlarından biri olarak kabul edilen ferkadân, şiirlerde bu yönüyle ele alınmış ve fark-ı ferkadân tamlamasıyla birlikte kullanılmıştır[723].

Türkçede "iki kardeş" olarak adlandırılan ferkedân, beyitte ay ve güneşle birlikte kullanılmıştır. Şairin biri gece biri gündüz ortaya çıkan ay ve güneşi iki kardeş olarak adlandırmasının nedeni, kıyamet alâmetlerinden biri olan ve Ramazan ayında gerçekleşecek olan güneş ve ay tutulmalarıdır. Bu tutulma sırasında güneş ve

---

[723] ŞENER, H. İbrahim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Ferkadân" Maddesi, C:12, s. 399-400

ay, tıpkı Dübb ü Merak gibi bir araya gelecektir. Bu günde yıldızının kutlu olduğunu düşünen şair, şaşıranlar arasında olmayacağını belirtmektedir.

Beyitte “ne tan” sorusuyla **istifham** sanatı yapılırken; sa’d, ılduz, ferkadân, ay ve güneş kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. ایرشدك اول كوله كم ایرسه چرخ طاووسی
كمینه بلبل اولا صحن بوستانمزه

6. İrişdük ol güle kim irse çarḫ ṭāvūsı
Kemīne bülbül ola ṣaḥn-ı būstānumuza

Ol güle irişdük kim çarh tâvûsı irse sahn-ı bûstânumuza bülbül kemine ola.
Ol güle irişdük kim çarh tâvûsı irse sahn-ı bûstânumuza kemine bülbül ola.

Tâvûs (a.i.c. etvâs) : tavus kuşu

Kemine (f.s.) : 1. noksan, eksik **2.** âciz, hakir; zavallı

Sahn (a.i.c. sıhân) : 1. avlu **2.** evin ortasındaki açıklık **3.** oyuk, boşluk, boş yer **4.** orta, meydan, aralık; câmi ve medreselerde umumun toplanmasına mahsus üstü kubbeli, örtülü yer **5.** büyük kase **6.** sahan **7.** sahne **8.** zil **9.anat.** kulağın dış boşluğu

(Biz) o güle eriştik. Feleğin tavusu da erişirse bahçemizin meydanında bülbül âciz kalır.

(Biz) o güle eriştik. Feleğin tavusu da erişirse bahçemizin meydanında zavallı bülbül olsun.

Türk kültüründe Tanrı kuşu, alakuş, gelin kuşu olarak bilinen tavus; başındaki sorgucu, rengarenk kanat ve kuyruk tüyleriyle ilâhi güzelliği yansıttığı için cennet kuşu olarak da adlandırılmaktadır. Divan şiirinde cezalandırılıp cennetten çıkarılması, güzelliğiyle böbürlenmesi, ayağı ve sesinin çirkin olması ile ilgili olarak sık kullanılan kuşlardan biri olan tavus, şairler tarafından “tâvûs-ı çarh” tamlamasıyla güneş için kullanılan mefhumlardan biridir[724].

[724] CEYLAN, age, s. 227-230

Beyitte çarh tâvusu güneş anlamında ele alındığında, güneşin güle erişmesi gibi bir anlamla karşılaşılır. Bu durumda güneşin güle erişmesi, güneş ışınlarının güle vurması anlamına gelebilir. Baharın gelişiyle güneş yüzünü göstermiş, güller bir bir açılmaya başlamıştır. Güle, başka bir anlamıyla sevgiliye kavuştuğunu belirten şair, güneşin ışıklarıyla gülün daha da güzelleşeceğini, bülbülün bahçede daha da zavallı duruma düşeceğini belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte tâvusu bir kuş olarak ele aldığımızda ise şair, sesi çok çirkin olan ve âh'a benzeyen tavus kuşunun güle kavuştuğunda bülbül gibi öterek feryâd edeceğini belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte gül ve bülbül hikâyesine **telmih**; gül, bülbül, kemine, bûstân ve tâvus kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. کوکل و جان دلکن بولمش ایدك ای شیخی
ایرلی شاه جوان بخت کام رانمزه

7. Göñül ü cān dilegin bulmış idük iy Şeyḫī
İreli şāh-ı cevān-baḫt-ı kām-rānumuza

İy Şeyhî! Şâh-ı cevân-baht-ı kâm-rânumuza ireli gönül ü cân dileğin bulmış idük.

Cevân-baht (f.b.s.) : bahtı açık, talihli, şanslı

Ey Şeyhî! Mutlu, bahtlı padişahımıza kavuşalı gönül ve canımızın isteğini bulduk.

Bir âşık olan şairin gönül ve can arzusu elbette sevgiliye kavuşmaktır. İlk mısrada kâm süren, bahtı açık olan sevgiliye kavuştuğunu belirten şair, sevgiliye kavuşmayla birlikte isteğine de kavuşmuş olduğunu belirtmektedir.

Bu gazelde şair, gazelin ikinci beytinin ikinci mısrasını "cevân-baht ve cihan-bahş" kelimelerindeki fark hariç, bu beyitte de kullanmıştır. İkinci beyitte zamâne kâmı ile can muradını bulduğunu belirten şair, bu beyitte sevgiliye kavuşmasıyla muradını bulduğunu belirtmektedir.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid;** şâh-ı cevân-baht-ı kâm-rân kelimesiyle sevgili kastedildiğinden dolayı **açık istiare**; şâh, kâm-rân ve cevân-baht kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٨. کوکــول او جان ایلــه یاغمایــا خانمــانوموزی
چو خــانوموك قــادمی باصـــدی خانـــدانوموزا

8. **Göñül ü cān ile yaġmāya ḫān-mānumuzı**
Çü ḫanumuñ ḳademi baṣdı ḫānedānumuza

Gönül ü cân ile hân-mânumuzı yağmaya çü hanumun kademi hânedânumuza basdı.

Hân-mân (f.i.) : ev bark, ocak
Hânedân (f.i.) : kökten asil ve büyük aile, ocak

Gönül ve can ile evimizi yağmalamak için padişahımın ayağı ocağımıza bastı.

Bir önceki beyitte sevgiliye kavuştuğunu, can ve gönül isteğinin yerine geldiğini belirten şair, bu beyitte sevgilinin geliş amacını belirtmektedir. Sevgili şairin gönlünü, canını, evini, barkını yağmalamaya gelmiştir. Bu durumda karşımıza iki farklı anlam çıkmaktadır:

Öncelikle beyti bir önceki beyitle bağdaştırırsak, şairin dileğinin gönül ve can evinin sevgili tarafından yağmalanması olduğudur. İkinci anlam ise, sevgilinin asıl amacının şairin gönül ve can evini yağmalamak olduğu, şairin bunu sonradan farkettiğidir.

Beyitte gönül ve canın talan ediecek bir yere benzetilmesinde **teşbih**; sevgili için kullanılan hanum kelimesinde **açık istiare**; hân-mân, hânedân, hânum, yağma, can, gönül kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.38. GAZEL 38[725]

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Geçsün fiġān u nāle vü derd ü enīn ile
   Şol ʿömr ki sürilmeye bir nāzenīn ile

2. ʿÂşıḳ sürer ṣafāyile dīdār ṣoḥbetin
   Ṣūfī bucaḳda cennet umar erba'īn ile

3. Yüz yıl yüzüm ile süpürem āstānesin
   Ger bir işāret eyler ise āstīn ile

4. ʿÂrif gözetmeye iki ʿālemde ġayr-ı yār
   Ger ʿarż ola na'īm-i ebed ḫūr-ı ʿīn ile

5. İy teşne-cān var imdi ki sīr-āb ide seni
   ʿAynü'l-ḥayāt çeşmesi mā'-i ma'īn ile

6. Göz ḳarasıyla düşdi perīşān ḫaṭālara
   Göñlüm ṣaçını bir göreli müşg-i Çīn ile

7. La'l ü güher döken göze raḥm it ki sendedür
   Yāḳūt ḥoḳḳası ṭolu dürr-i s̱emīn ile

8. Yüzi benefşe gibi ḫaṭādan ḳararısar
   Sünbül ṣaçını bir görenüñ müşg-i Çīn ile

9. Şeyḫī viṣāl-i yār muḳadder sa'ādedür
   Ṣanma ki mükteseb ola dünyā vü dīn ile

---

725 BİLTEKİN, age, s. 214

Şerh

۱. کچسن فغان و ناله و درد و انین ایله
شول عمر که سورلمیه بر نازنین ایله

1. **Geçsün figān u nāle vü derd ü enīn ile**
   Şol ‘ömr ki sürilmeye bir nāzenīn ile

Şol ömr, figân u nâle vü derd ü enîn ile geçsün ki bir nâzenîn ile sürilmeye.

Nâzenîn (f.s.) : 1. cilveli, oynak **2.** çok nazlı yetiştirilmiş, şımarık **3.** narin, ince yapılı **4.** mahut **5.müz.** eski bir makam

Enîn (a.i.) : inilti, inleme

Şu ömür, inleme ve ızdırab içinde bağırıp çağırmayla, dert ve iniltiyle geçsin ki bir şımarıklıkla sürüp gitmesin.

Beyitte figân, nâle, derd, enîn gibi âşıklık vasıflarını dile getiren şair, ömrün bu kalbî durumlarla geçirilmesi gerektiğini, âşıklığa yakışmayacak bir hal olan şımarıklıkla geçirilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim divan edebiyatındaki sevgili tipi, âşığın bu hallerde görülmesine müsait bir tiptir. Gönül alan, yıkan, cefâkar olup vefâkâr olmayan sevgili, âşığın ömrünün dert, eziyet ve inleme içinde geçmesine neden olur.

Beyte tasavvufî açıdan yaklaşıldığında da aynı sonuçla karşılaşılır. Şaire göre ilâhi sevgiliden, asıl vatanından ayrı düşen kul, bu gurbette günlerini, saatlerini ve hatta dakikalarını hep O’nu düşünerek, O’nun hasretiyle yanarak geçirmelidir. Bâki olmayan dünyanın albenili, ama bir o kadar da aldatıcı zevklerine kapılıp gaflete düşerek geçirilen bir ömür, yele verilmiş bir ömür olarak kabul edilir. Günlerini gaflet uykusunda, zevk ve safa içinde geçirdiğini düşünmek de şımarıklıktan başka bir şey değildir. Bu nedenle şair hasatının sonradan alınacağı bir tarla olan bu dünyada, günleri heba ederek değil, O’nun uğrunda fedâ ederek geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Beyitte enîn ve nâzenîn kelimelerinde **cinas**; figân, nâle, derd ve enîn kelimelerinde anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. عاشـق سـورر صـــــفايله ديـدار صـــــحبتن
صـــــوفى بوجقـــــده جنـت اومار اربعيـــــن ايلـــه

2. **ʻÂşıḳ sürer ṣafāyile dīdār ṣoḥbetin**
Ṣūfī bucaḳda cennet umar erbaʼīn ile

ʻÂşık didâr sohbetin safâyile sürer. Sûfî bucakda erbaʼîn ie cennet umar.

Bucak (t.i.) : köşe

Erbaʼîn (a.s.) : **1.** kırk **2.** kırkıncı **3.** karakış **4.** dervişlerin çile çıkarmak için hücreye kapandıkları kırk gün

Âşık sevgiliyle sohbet ederek safa buur, mutlu olur. Sofu (ise) köşede kırk günlük çile ile cennete girmeyi umar.

Şair bu beyitte, ezelî bir çekişme olan rind ve zâhid çekişmesine gönderme yapmaktadır. Çileye çekilerek cennete girmeyi uman Sûfî, beyitte zâhidi, âşık ise rindi temsil etmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi zâhid, dinin özüne inemeyip kabuğunda kalmış, gösteriş amaçlı ibadet eden riyâkar kimselerdir. Rind ise zâhidin tam tersine keyf ehli, aşkın özüne inebilmiş, ibadetlerinde samimi kişilerdir.

Arapça kırk manasına gelen erbaʼîn, dervişlerin gıda, uyku ve dünya kelâmını en aza indirmeye çalışarak, hem bedenen hem de zihnen olabildiğince çok ibadet etmeye çalıştıkları, kırk gün kırk gece süren bir nefis mücadelesidir. Tam bir riyâzet gerektiren erbâin, başarılması son derece zor bir sınavdır [726].

Şairin beyitte zahidi eleştirmesinin nedeni, bu sıkı perhiz döneminde zahidin zâhirde erbâinde olup bâtınında bunu gerçekleştirememesindendir. Âşıklar ise, zahidin zıttı olarak batınî olarak da çilededir. Çünkü cenneti ummazlar. İstedikleri sadece vuslat, didâr, rûyetullah'tır. Onu mutlu eden cennet değil, didârdır. İlk mısrada bu durumu ifade eden şair, iştiyak halinde ve mânevi seyrinin son noktasında olduğunu söylemekte, O'nunla beraber olduğunu belirtmektedir[727].

---

[726] ULUDAĞ, age, s. 96
[727] CANKURT, Hasan, "Şeyhî'nin Gazellerine Tasavvufî Bakış", Turkish Studies, C: 9/3 Kış 2014, s. 321-349, ANKARA-TÜRKİYE, s. 331

Beyitte âşık-sûfî, didâr-cennet kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; erba'in, cennet, bucak, sûfî kelimelerinde ilk; âşık, didâr, sohbet kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. یــز یــل یــوزم ایلــه ســـــوپرم آستانســـــن
کــر بـــر اشــارت ایلـــر ایســـه آســــتین ایلـــه

3. **Yüz yıl yüzüm ile süpürem āstānesin**
Ger bir işāret eyler ise āstīn ile

Ger âstîn ile bir işâret eyler ise yüz yıl âstânesin yüzüm ile süpürem.

Âstîn (f.i.) : esvap kolu, yen

Âstâne (f.i.) : **1.** eşik **2.** pâyitaht **3.** büyük tekke **4.** Allah'a yakın kimselerin kabri **5.** merkez- Osmanlı devletinin merkezi olması dolayısıyla- tahsîsen "İstanbul" manasına da gelir

Eğer yeniyle bir kere işaret ederse, yüz yıl eşiğini yüzümle süpürürüm.

Şairin beyitte kendisine elbisesinin kolu ile işaret etmesini istediği kişi, sevgili veya şeyh olabilir. Elbisenin kolu ile işaret edilmesi, bir nevi şairin âşıklığa veya hizmete kabul edilişinin göstergesi gibidir. Divan şiirinde, âşığın yegâne amaçlarından biri sevgilinin eşiğine yüz sürmektir.

Beyiti bir önceki beyit ile birlikte düşündüğümüzde, buradaki kişinin şeyh olması ihtimali daha büyüktür. Şair şeyhin kendisine işaretini, kendisinin mürid olarak kabul edilmesi şeklinde yorumlamaktadır. Dergâhın hizmetine nâil olan şair, bu durumda eşiğe yüz yıl yüzünü süreceğini, yani Allah yolunda samimi bir şekilde hizmet edeceğini belirtmektedir.

Beyitte âstîn ve âstâne kelimelerinde **cinas**; yüz yıl tabirinde **mübalağa**; âstâne, yüz ve süpürmek kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. عارف کوزتمیـــــه اکـی عالمـده غــیر یــار
کـر عـرض اولا نعیـــم ابــد خور عیــن ایلــه

4. **‘Ârif gözetmeye iki ‘ālemde ġayr-ı yār**
Ger ‘arż ola na’īm-i ebed ḫūr-ı ‘īn ile

Ger na’îm-i ebed hûr-ı ‘în ile arz ola ‘ârif iki âlemde gayr-ı yâr gözetmeye.

‘Ârif (a.s irfân’dan) : **1.** bilen, bilgili, irfan sahibi **2.i.** erkek adı
Na’îm (a.i.) : **1.** bollukta ödeyiş **2.h.i.** cennetin bir kısmı **3.** erkek adı
Hûr-ı ‘în (f.i.c. hurîyân) : **1.** cennet kızı **2.** sevgili

Eğer cennet kızlarıyla dolu olan cennet sunulursa, ârif olan iki dünyada da başka sevgili gözlemesin.

Hakk’ın nefsini müşahede ettirdiği kişi olan ârif, mârifet makamındaki kişidir. Nefsini ve dolayısıyla Rabb’ini bilen kişi demek olan ârif, ilm-i ledün bilgisini çalışarak ve okuyarak değil, ilham, hal ve şüphe perdelerinin ötesine geçerek elde eder. Nitekim sûfilerce irfanın Allah vergisi olduğu ve ilimden üstün tutulduğu görülmektedir[728].

Beyitte ârife, içinde hurilerin bulunduğu bir cennet sunulmaktadır. Şair ise, irfan sahibi kişinin bu durumda pür-hûrî olan cenneti tercih etmemesi, ne dünyada ne de ukbâda Allah’tan başka sevgili istememesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ârif, marifetullahta terakki eden, Allah’ı hakkıyla tanıyan kimselerdir. Böyle kimselerin Allah’tan başka yâr istemeleri uygun olmayan bir durumdur.

Beyitte nâ’im-i ebed ve hûr-ı ‘in kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. ای تشـــــنجان ارو ایمـدی که ســـیراب ایـده ســـنی
عیــن الحیـــات چشمســـی ماء معیــن ایلـــه

5. **İy teşne-cān var imdi ki sīr-āb ide seni**
‘Aynü'l-ḥayāt çeşmesi mā’-i ma’īn ile

İy teşne-cân imdi var ki ‘aynü’l-hayât çeşmesi mâ’-i ma’în ile seni sîr-âb ide.

Teşne (f.s.c. teşne-gân) : **1.** susamış **2.** çok istekli

[728] DALBUDAK, age, s. 226

Sîr-âb (f.b.s.) : 1. suya kanmış **2.** taze, körpe

'Aynü'l- hayât: hayat pınarı

Mâ' (a.i.c. miyâh'dan) : su

Ma'în (a.i.) : 1. saf, akarsu **2. geom.** eş kenar dörtgen

Ey susamış can, şimdi git de hayat pınarı çeşmesi berrak suyuyla seni suya kandırsın.

Öz hayat, âb-ı hayat anlamlarına gelen aynü'l-hayat, Allah'ın el-Hayy isminin bâtınıdır. Kendisinde bu ismi gerçekleştiren kişi, ebedî hayatı bulmuş kişidir. Çünkü hayatı, Hakk'ın hayatı ile diri olur ve âlemdeki her şey de onun hayatı ile hayatlarını devam ettirir[729]. Kur'ân'da birkaç sûrede[730] geçen Hayy, Allah'ın hayatı ezelî ve ebedî bir şekilde sarmaladığını, bütün hayatların kaynağı olduğunu ve her zaman diri olduğunu gösteren ismidir. Şair beyitte, susuz olan canlara seslenmekte, onlara Allah ile bir olmalarını, susuzluklarını böylelikle giderebileceklerini söylemektedir.

Allah ile bir olmak, O'nda fena olmaktır. Bu da, bir nevi ölmeden önce ölmektir. Dünyada O'ndan ayrı kalan kul, O'nun hasretiyle yanar, kavrulur. Yanan gönlüne bir damla su serpmek için aranan çeşme, yine O'na giden yol üzerindedir.

Beyitte teşne ve sîr-âb kelimelerinde anlam bakımından **tezat;** susuz canlara seslenilmesinde **nida**; sîr-âb, aynü'l-hayât, çeşme ve mâ-i mâ'în kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. کوز قرسیله دوشدی پریشان خطالره
کوکلم صچکی بر کورلی مشك چین ایله

6. Göz ḳarasıyla düşdi perī̇şān ḫaṭālara
Gön̄lüm ṣaçını bir göreli müşg-i Çī̇n ile

Gönlüm müşg-i Çîn ile saçını bir göreli göz karasıyla perişân hatâlara düşdi.

Göz karası: gözü kararmak[731]

---

[729] ULUDAĞ, age, s. 58
[730] Kur'ân-ı Kerîm, Furkan Sûresi, (25/58); Taha Sûresi, (20,111); Mümin Sûresi, (40/65); Ali İmran Sûresi, (3/2)
[731] TARLAN, Ali Nihat, Şeyhî Divânı'nı Tetkik, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 282

Hatâ (a.h.i.) : şimâlî (kuzey) Çin

Gönlüm Çin miskiyle saçını gördüğünden beri, gözüm karadı, perişan hatalara düştüm.

Beyitte geçen kara, saç, müşg kelimeleri dolayısıyla, beyitin siyah renk üzerine inşa edildiği görülmektedir. Şair sevgilinin saçının misk kokulu olmasını beyitte kullandığı hatâ, Çin ve müşg kelimeleriyle pekiştirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Çin ve Çin'in kuzeyinde bir yer olan Hatâ, şiirlerde genellikle sevgilinin saçı ve misk ile birlikte kullanılır. Çünkü bu iki yer, misk âhusunun bulunduğu yerlerdir.

Şair Çin miskiyle aynı renkte olan sevgilinin saçını gördüğünden beri gözlerinin karadığını belirtmektedir. Gözün kararmasıyla sevgilinin saçının ne denli siyah olduğunu vurgulamaya çalışan şair, mübalağa yaparak beyitte göz kararmasını hem gerçek hem de mecazî anlamda kullanmıştır. Ayrıca Çin ve hatâ kelimeleri de iki anlamını da çağrıştıracak biçimde kullanılmışlardır. Şair gözünün kararmasıyla yanlışlıklara düştüğünü, veyahut perişan bir halde Hatâ'ya düştüğünü belirtmiştir. Yine kıvrım anlamına gelen Çin kelimesi, hem ülke hem de sevgilinin saçının kıvrımı anlamında kullanılmıştır. Ayrıca perişân kelimesi de sevgilinin saçlarının dağınıklığını ifade etmek için kullanılmıştır.

Beyitte hatâ ve Çin kelimelerinde **tevriye**; kara, saç, perişân, hatâ, müşg ve Çin kelimelerinde anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. لعل و کهر دوکن کوزه رحم ایت که سندر
یاقوت حقسی طولو در ثمین ایله

7. La'l ü güher döken göze raḥm it ki sendedür
Yāḳūt ḥoḳḳası ṭolu dürr-i s̱emīn ile

La'l ü güher döken göze rahm it ki dürr-i semîn ile tolu yâkût hokkası sendedür.

Dürr-i semîn: kıymetli inci

Hokka (a.i.) : 1. içine mürekkep konan maden, cam veya topraktan yapılmış küçük kap **2.** içine tükürülen kap

Kıymetli kırmızı taş ve cevher döken gözüme acı. Çünkü kıymetli inci ile dolu yakut hokkası sendedir.

Divan şiirinde âşığın gözyaşları kimi zaman kıymetli madenlere benzetmektedir. Şair de beyitte ağladığını belirtmekte ve sevgiliden âmân dileyip kendisine acımasını istemektedir. Çünkü çok fazla ağladığından göz pınarlarındaki su tükenmiştir ve artık kan ağlamaktadır.

Divan şiirinde sevgilinin aşkı hem dert, hem de o derdin ilacı, tabibidir. Beyitte kullanılan la’l, yakut renkleri dolayısıyla, hokka ise şekli dolayısıyla sevgilinin dudağı için benzetilen olarak kullanılan mefhumlardan bazılarıdır. Şair beyitte sevgilinin yakut hokkasından, yani ağzından hasta olan âşığına inciler saçmasını istemektedir. Bu inciler de şüphesiz ki sevgilinin ağzından çıkacak olan sözlerdir. Ahmet Paşa bir beytinde şöyle demektedir:

“Hak bu kim can derdmendinin tabîbidir lebün

Hokka-i la'lin açıp derde devâlar gösterir[732]”

Eski tabibler, çeşitli ilaçları ve macunları hokka içerisinde muhafaza ederlermiş[733]. Ahmet Paşa’da geçen la’l hokka ve Şeyhî’de geçen yakut hokka terimleri sevgilinin dudağının yanısıra, tabiblerin bu hokkalarına istinâden kullanılmış, sevgilinin dudağının tabib olduğu vurgulanmıştır.

Beyitte yakut hokka ile sevgilinin dudağı, dürr-i semîn ile de sözleri kastedildiğinden **açık istiare**; şairin gözyaşlarını değerli taşlara benzetmesinde **teşbih**; yine kan ağlamasında **mübalağa**; la’l, güher, yakut, dürr-i semîn kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٨. یـــوزی بنفشـــه کـــبی خطـــادن قرارســـر
سـنبل صـــچکی بـــر کورنـــك مشـــك چیـــن ایلـــه

8. Yüzi benefşe gibi ḫaṭādan ḳararısar

[732] TOLASA, age, s. 255
[733] TOLASA, age, s. 255

Sünbül ṣaçını bir görenüñ müşg-i Çī̄n ile

Müşg-i Çîn ile sünbül saçını bir görenün yüzü, benefşe gibi hatâdan kararısar.

Çin miski ile sünbül gibi saçlarını bir kere görenin yüzü, hatadan menekşe gibi kararacak.

Gazelin altıncı beyitiyle aynı anlam üzerine kurulmuş olan bu beyitte şair, sevgilinin misk kokulu sünbül gibi saçlarını görenin yüzünün menekşe gibi kararacağını belirtmektedir. Divan şiirinde kokusu, koyu rengi, şekli yönüyle ele alınan, renk ve koku yönünden miske benzeyen menekşe, sevgilinin beni ve ayva tüylerine benzetilir[734]. Sünbül ise kokusu ve şekli yönüyle sevgilinin saçları için kullanılan bir unsurdur.

Şair yine sevgilinin saçının rengine değinerek, bu saçı gören kişinin yüzünün menekşe gibi karacağını söylemiştir. Beyitte yine hata ve Çin kelimeleri saç ve misk ile birlikte düşünüldüğünde tevriyeli kullanılmıştır.

Ayrıca saçın sünbüle, yüzün menekşeye benzetilmesinde **teşbih**; benefşe, sünbül, saç, kararısar, hata, müşg ve Çin kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٩. شـــيخی وصــال یــار مقـدر ســعاددر
صــنمه كه مكتســـــب اولا دنیـــا و دیــن ایلــه

9. Şeyḫī viṣāl-i yār muḳadder sa'ādedür
Ṣanma ki mükteseb ola dünyā vü dī̄n ile

Şeyhî visâl-i yâr mukadder sa'âdedür ki dünyâ vü dîn ile mükteseb ola sanma.

Mukadder (a.s. kader'den) : 1. takdir olunmuş, kıymeti biçilmiş, kadri değeri bilinmiş, beğenilmiş **2.i.** yazılı, alında yazılı **3.ed.** yazılı olmayıp sözün gelişinden anlaşılan **4.i.** kadın adı

Sa'âde (a.i.) : mutluluk

Mükteseb (a.s. kisb'den) : iktisâbolunmuş, kazanılmış, edinilmiş, elde edilmiş

---

[734] PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü…*, s. 332

Şeyhî sevgiliye kavuşma takdir olunmuş bir mutluluktur ki dünya ve din ile kazanıldığını zannetme.

Şair, beyitte sevgiliye vuslatın kaderde yazılı olan bir mutluluk olduğunu, bu vuslatın dünya veya din ile ele geçirilmediğini belirtmektedir. Burada herkes için mukadder olan saadet ölümdür. Şüphesiz vuslatına erişilen sevgili de Allah'tır. Şair elbet bir gün mukadder olan ecelin erişeceğini, ilahi sevgiliye kavuşacağını vurgulamaktadır. Bu vuslat, ölmeden önce ölerek de gerçekleşebilir. Kur'ân'da: "Kim Allah'a mülâki olmayı (hayattayken Allah'a ulaşmayı) dilerse, o takdirde muhakkak ki Allah'ın tayin ettiği zaman mutlaka gelecektir (ruhu mutlaka hayattayken Allah'a ulaşacaktır). Ve O; en iyi işiten, en iyi bilendir[735]." buyurulmaktadır.

Şaire göre, sevgiliye kavuşmanın dünya ve din ile olmaması, vuslatın ancak aşk ile ele geçirilebilmesinden dolayıdır. Dünya derdini yüreğine yüklenen, dünyalık dertlerle avuçlarını ıslatan veya dinin özüne inemeden zahirde dindar olan kişi visale erişemez. Sevgiliye kavuşmak isteyen kişinin gönlünde aşk ateşinin harlanması gerekmektedir.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid;** visâl-i yâr, mukadder sa'âde kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.39. GAZEL 39[736]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün

1. Dil ü cān ol leb-i mercāna teşne
   Ṣanasın ḳuru tendür cāna teşne

2. Ḳarardı cānum ol ḥasretde ṣankim
   Ṣararmış sebzedür bārāna teşne

[735] Kur'ân-ı Kerîm, Ankebût Sûresi, (29/5)
[736] BİLTEKİN, age, s. 219

3. Esirge cān virüp iy Ḫıżr-ı sī̄r-āb
Sikender çeşme-i ḫayvāna teşne

4. Zülāle dehr māl-ā-māl olursa
Gözinden ṣanmaġıl kim ḳana teşne

5. Lebüñ ‘ışḳına cān ḫūn-ı dil içer
Revādur çünki oldı ḳana teşne

6. Serāb oldı baña la’lüñ şarābı
Ṣudan nice bir oda yana teşne

7. Bu ḥasretden gözi yaşında Şeyḫī̄
Ṣanasın ġarḳadur ‘ummāna teşne

Şerh

١. دل و جان اول لب مرجانه تشنه
صنسن قوری تندر جانه تشنه

1. **Dil ü cān ol leb-i mercāna teşne**
Ṣanasın ḳuru tendür cāna teşne

Dil ü cân ol leb-i mercâna teşne, câna teşne kuru tendür sanasın.

Gönül ve can mercan dudaklarına susamıştır. Cana susayan kuru tendir sanarsın.

Divan edebiyatında âb-ı hayat olan sevgilinin dudağı, tasavvufta fenafillah makamına tekâbül eder. Şair beyitte, gönlünün ve canının sevgilinin mercan gibi kırmızı olan dudaklarına susadıklarını, bu durumunun ölü bir bedenin ruha susamışlığıyla benzer olduğunu belirtmektedir. Susamış bir gönlün ilacı sevgilinin âb-ı hayat olan dudaklarıdır. Bu sudan içen âşık, hem susuzluğunu giderecek hem de aşkıyla ebedîleşecektir.

İçinde can olmayan bir bedeni kuru olarak vasıflandıran şair, bedenin diri tutan asıl kaynağın can olduğunu vurgulamaktadır. Tasavvufta kafes olarak görülen beden, bir kuş olarak nitelendirilen canın, yani kuşun uçmasına engeldir. İçinde kuş olmayan bir kafes de, bir viraneden başka bir şey değildir.

Beyitte cana ve mercana kelimelerinde **cinas**; gönül ve canın somutlaştırılarak susamış bir kişiye benzetilmesinde **teşbih**; dil, can, ten ve leb kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. قراردی جانم اول حسرتده صنکم
صارمش سبزدر بارانه تشنه

2. **Ḳarardı cānum ol ḥasretde ṣankim**
Ṣararmış sebzedür bārāna teşne

Ol cânum hasretde karardı. Sankim bârâna teşne sararmış sebzedür.

O canım hasretinden karardı. Sanki yağmura susamış sararmış yeşilliktir.

Beyitte şair hasret ateşiyle yanan gönlünün, artık yanmaktan karardığını belirtmektedir. Aşk ateşi, şairi yakıp kavurmuşur. Şair, bu durumunu güneşin kavurucu sıcağı altında sararan yeşilliklere benzetmektedir. Nasıl bu sararan otların yağmura ihtiyacı varsa, aşığın hasret ateşiyle yanan gönlünün de sevgiliye ihtiyacı vardır. Çünkü hasret ateşini yalnızca sevgili söndürebilir. Sevgili şairin yanan gönlüne su serpen yağmur gibidir.

Beyitte şairin hasretle yanan gönlünü sararmış otlara benzetmesinde **teşbih**; sebze, barân, teşne ve sararmak kelimelerinde ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. اسرکه جان ویرب ای خضر سیراب
سکندر چشم خیوانه تشنه

3. **Esirge cān virüp iy Ḫıżr-ı si̇r-āb**
Sikender çeşme-i ḫayvāna teşne

İy Hızr-ı sîr-âb cân virüp esirge. Sikender çeşme-i hayvâna teşne.

Ey suya kanmış Hızır canını verip esirge. Çünkü İskender ölümsüzlük suyuna susamış.

Hızır, Sikender, sîr-âb ve çeşme-i hayvân kelimelerinin kullanıldığı beyitte şair, Hz. Hızır'ın arkadaşı İlyas ve İskender-i Zülkarneyn ile zulûmât âleminde âb-ı hayât, yani ölümsüzlük suyunu aramaya çıktıkları efsaneye telmihte bulunmaktadır. Daha önceki beyitlerde geçtiği üzere efsaneye göre, Hızır ve İlyas ölümsüzlük suyunu bulmuş, İskender ise âb-ı hayattan mahrum kalmıştır. Halk arasında da çok yaygın olan bu efsanede, Hızır ve İlyas bu sudan kana kana içmişler ve ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır.

Şair, İskender'in ölümsüzlük suyunu içememesinden hareketle Hızır'a seslenmekte, suyu İskender'den korumasını, çünkü İskender'in susadığını belirtmektedir. Ölümsüz olan Hızır'ın canına mâl olsa dahi, bu suyu korumasını söylemekte, anlamca tezat yapmaktadır.

Divan edebiyatında sevgilinin dudaklarının âb-ı hayat olduğu göz önüne alındığında şair, Hızır'ı beyitte sevgili, İskender'i de rakib olarak kullanmıştır. Rakibin sevgilinin dudaklarını istediğini belirten şair, sevgiliye seslenmekte, ölümsüzlüğe kavuşturan bu dudakları rakipten sakınmasını istemektedir.

Beyitte sîr-âb ve teşne kelimeleri arasında **tezat**; Hızır, Sikender, sîr-âb ve çeşme-i hayvân kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤.　زلاله دهر مالامال اولورسه
كوزندن صنماغل كم قانه تشنه

4. **Zülāle dehr māl-ā-māl olursa**
   Gözinden ṣanmaġıl kim ḳana teşne

Dehr zülâle mâl-â-mâl olursa, gözinden sanmagıl, kim kana teşne.

Zülâl (a.i.) : 1. saf, hafif, soğuk, güzel, tatlı su **2.** yumurta akı, albümin **3.** kadın adı

Mâl-â-mâl (a.zf.) : çok dolu, dopdolu

Dünya tatlı suyla dolarsa, (sevgilinin) gözünden olduğunu sanma, çünkü (o) kana susamıştır.

Sevgilinin hasretiyle her gün âh edip ağlayan âşığın gözü, dünyayı kaplayacak kadar fazla gözyaşı dökmektedir. Şair, eğer bir gün bu gözyaşları dünyayı kaplarsa, bunun nedeninin sevgilinin gözleri olmadığını söylerek, gözyaşlarının ne denli aktığını göstermek amacıyla mübalağa yapmaktadır.

Sevgilinin bu durumdan mesûl olmamasının nedeni, onun âşığın gözünden akan gözyaşına değil kanına susamış olmasıdır. Nitekim sevgilinin gözlerinin kan dökücü ve kan içici vasıfları daha önce geçen beyitlerde de geçmiştir.

Beyitte dikkat çeken bir başka şey ise, şairin tuzlu olan gözyaşını tatlı olarak nitelendirmesidir. Bu durum uğruna gözyaşı dökülen sevgilinin tatlılığının, gözden akan yaşı bile tatlandırması olarak açıklanabilir.

Beyitte zülâl, teşne ve göz kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. لبك عشقنه جان خون دل ايچر
روادر چونكه اولدى قنه تشنه

5. Lebüñ ʿışḳına cān ḫūn-ı dil içer
Revādur çünki oldı ḳana teşne

Cân lebün ʿışkına hûn-ı dil içer, revâdur, çünki kana teşne oldı.

Hûn (f.i.) : 1. kan **2.** öldürme, öc

Canım dudağının aşkıyla gönül kanını içer, (ona) layıktır, çünkü kana susamıştı.

Beyite, kana susamak, sevgilinin dudağı ve gönül kanı ile kırmızı renk hâkimdir. Sevgilinin kırmızı dudağı ile kan arasında bir ilişki kuran şair, sevgilinin dudağının hasretiyle gönül kanını içtiğini belirtmekte, bunun kendisine revâ olduğunu, çünkü kana susadığını belirtmektedir.

Divan edebiyatında lal renkli sevgilinin dudağının kan renkli olduğunu belirten şair, sevgilinin dudağına erişemediği için kendi gönül kanını içmektedir. Şiirlerde âşığın kanını içmek isteyen normalde sevgili ve sevgilinin gözleridir. Şairin beyitte kendi kanını içmesinin nedeni, sevgilinin dudağının erişilmezliğini anlatmak içindir.

Beyitte renk açısından leb, hûn-ı dil ve kan kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. سراب اولدی بکا لعلك شرابی
صودن برنجه اوده یانه تشنه

6. Serāb oldı baña la'lüñ şarābı
Ṣudan nice bir oda yana teşne

Bana la'lün şarâbı serâb oldı. Teşne sudan bir oda nice yana.

Serâb (a.i.) : 1. ılgım **2.mec.** öteki dünya **3.** kadın adı

Bana dudağının şarabı serap oldu. Susamış kişi sudan bir ateşte nasıl yansın?

Serâb, atmosferde ışık ışınlarının kırılmasından doğan ve çöllerde uzaktan bakıldığında su gibi görünen ışık yanılmasıdır, yani aslında gerçek değildir. Çöllerde yaşanan bir olay olan serâb, çöldeki kişinin durumuyla ilgilidir. Çöldeki canlının vücudu su kaybettiği için, suya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç da suyun çölde serap olarak görülmesine yol açar.

Beyitte şair, sevgilinin aşk ateşiyle yanan gönlünü çöle benzetmiştir. Gönül çöl olunca görülen serab da tabii olarak sevgilinin dudaklarıdır. Ancak, sevgilinin dudakları da ateş misali yakıcıdır. Bu yüzden şair, susamış gönlüne sevgilinin ateş gibi olan dudağının fayda sağlamayacağını belirtmektedir. Ayrıca bir hayal ürünü olan serab ile sevgilinin yok denecek kadar küçük olan dudaklarına da gönderme yapmaktadır.

Beyite tasavvufî açıdan yaklaşıldığında ise, şairin içinde bulunduğu çöl, dünyadır. Dünyada ilahî aşk şarabına susamış olan gönül sevgilinin dudağını, yani fenafillahı arzular. Ancak fenafillah'a giden yollar da yakıcıdır.

Beyitte la'lün şarabı ile sevgilinin dudakları kastedildiğinden **açık istiare**; su, oda yanmak, teşne ve serab kelimeleri arasında ise anlamca **tenasüp** bulunmaktadır.

٧. بو حسرتدن كوزى يشنده شيخى
صنسن غرقدر عمانه تشنه

7. Bu ḥasretden gözi yaşında Şeyḫī
Ṣanasın ġarḳadur 'ummāna teşne

Bu hasretden Şeyhî gözi yaşında garkadur. 'Ummâna teşne sanasın.

Garka (a.s.) : suya batmış

Bu hasretten (dolayı) Şeyhî gözünün yaşında batmıştır. (Onu) okyanusa susamış zannedersin.

Şair bu beyitte de sevgilinin hasretiyle gözyaşı döktüğünü söylemekte, döktüğü gözyaşının çokluğunu belirtmek amacıyla ummân kelimesini kullanarak mübalağa yapmaktadır. Gece gündüz akıttığı gözyaşları o kadar çoktur ki umman olmuş, şairi de içine almıştır. Görenler, şairin susadığını zannedip okyanusa gark olduğunu zannedeceklerdir.

Allah umman ise, kul O'na kavuşmak isteyen bir damladır. Bu cihetle şair ilâhi aşk ile gözyaşı döktüğünü, bir damla değerinde olan canının ummana susadığını, yani Allah'a kavuşmak istediğini belirtmiş olabilir.

Beyitte şairin kendisinden başka bir kişi olarak söz etmesinde **tecrid**; anlamca gözyaşı ve umman arasında **tezat**; garka, umman, gözyaşı kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.40. GAZEL 40[737]

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Dün ṣaçı ẓulmin uzatdıysa bu ser-gerdānına

[737] BİLTEKİN, age, s. 221

Uş bu gün ‘adli yüzi raḥm itdi raḥmet cānına

2. Ġamzesinden dem-be-dem yaġsa başuma tīġ ü tīr
Ḥükm anuñdur ḳul anuñ ṭutduḳ boyun fermānına

3. Ḳaşı yayını cihān idemez iken dest-keş
Gördi ki*öldürdi egilüp meyl ider kurbanına

4. Şehd ü şekker ne dil ile vire aġzından nişān
K'āyeti şīrīnligüñ inmişdür anuñ şānına

5. Teşne cānum ḳan yudar la’lüñe ḳarşu eylemez
Ġamzeñ oḳından ḥaẕer beñzer ṣuṣadı ḳanına

6. Delü göñlüm herze-gūyına ‘aṣā zülfüñ ḳılı
Ṣalduġınca yigrek urur āferīn çevgānına

7. Niçeme der-māndeem Şeyḫī belā-yı ‘ışḳ ile
Ger virem bu derdi nā-merdem cihān dermānına

Şerh

١. دون صـــچى ظلمــن اوزتديســــــه بــو ســـــركردانته
اوش بـــو كـون عــدلى يــوزى رحم ايتـــدى رحمت جاننـــه

1. Dün ṣaçı ẓulmin uzatdıysa bu ser-gerdānına
Uş bu gün ‘adli yüzi raḥm itdi raḥmet cānına

Dün saçı bu ser-gerdânına zulmin uzatdıysa uş bu gün ‘adli yüzi rahmet cânına rahm itdi.

Ser-gerdân (f.b.s.) : 1. başı dönen, sersem, şaşkın **2.** perîşân

Dün saçı bu perişan (âşığa) karanlığını uzattıysa da şimdi bugün adaletli yüzü canına acıdı, merhamet gösterdi.

Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen saç, şiirde önemli bir yer teşkil etmektedir. Rengi bakımından genel olarak siyah olan saç, beyitte olduğu gibi parlaklık açısından güneş ve aya benzetilen yüz ile tezat içerisinde kullanılır.

Sevgilinin dün kendisine saçını sunduğunu ve kendisini karanlıklarda bıraktığını söyleyen şair, bugün de sevgilinin kendisine acıyıp yüzünü gösterdiğini, yüzünü göstermesiyle gönlünü aydınlattığını belirtmektedir. Şair beyitte ser-gerdân kelimesini sevgilinin saçının şekli ile alaklı kullanmıştır. Sevgilinin dağınık olan saçları, âşığın gönlünü de perişan etmektedir.

Saç tasavvufta kesret olduğu için, şair kesret olmadan vahdete erişilemeyeceğini de vurgulamıştır. Dün saçta, yani kesrette olan şair, bugün yüzde, yani vahdettedir. Ayrıca rahmet, rahm ve adl kelimeleri ile Allah'ın Rahim ve Adl isimlerine de gönderme yapılmaktadır.

Beyitte rahm ve rahmet kelimelerinde **iştikak**; zulm kelimesinin her iki anlamında da kullanılabileceği için **iham**; anlam bakımından rahm ve zulm, adl ve zulm kelimelerinde **iham-ı tezat**; saç, zulm, ser-gerdân kelimelerinde ilk, adl, yüz, rahmet kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. غمزسندن دمبدم يغسه باسمه تيغ و تير
حكم انكدر قول انك طوتدق يوين فرماننه

2. Ġamzesinden dem-be-dem yaġsa başuma tīġ ü tīr
Ḥükm anuñdur ḳul anuñ ṭutduḳ boyun fermānına

Başuma gamzesinden dem-be-dem tîg ü tîr yağsa hükm anundur, kul anun(dur.) fermanına boyun tuttuk.

Dem-be-dem (f.b.zf.) : vakit vakit, daima

Başıma yan bakışından sürekli kılıç ve ok yağsa da karar onundur, kul onun(dur). Buyruğuna boyun eğdik.

Sevgilinin süzgün, yan bakışı olan gamzenin can alıcı özelliğini daha önce de belirtmiştik. Çoğu zaman konuşmayan, duygularını ve cilvesini bakışlarıyla dile getiren sevgilinin bu yan bakışları, eline yayını ve okunu almış, kurbanını bekleyen bir cellat gibidir. Süzgün bakışın ortaya çıkması için, kaşların hafiften çatılması gerekir. Bu haliyle yaya benzeyen kaşlarla atılacak olan oklar da şüphesiz sevgilinin dizi dizi olmuş kirpikleridir.

Şair, beyitte sürekli sevgilinin yan bakışlarına maruz kaldığını başına gelen kılıç ve oklarla anlatmaktadır. Ayrıca sevgilinin nefes almaksızın attığı bu oklara bir itirazının olamayacağını, âciz bir kul olarak fermandaki hükme boyun eğeceğini belirtmektedir.

Beyitteki kul hükm ve ferman kelimelerinin kullanılması, âşığın gözünde sevgilinin padişah kabul edilmesi dolayısıyladır. Tahtı âşığın gönlünde olan sevgilinin fermanındaki hükmü, şairin gönlüne kılıç ve ok darbeleri ile gönlü viran etmektir. Padişah karşısında kul olan şair ise, bu kılıç ve ok yağmuruna boyun eğmek zorundadır.

Beyitte sevgilinin yan bakışı olan gamzenin yaya, kirpiklerinin ok ve kılıca benzetilmesinde **teşbih**; "yağsa" kelimesiyle atılan kılıç ve okların çokluğu anlaıldığı için **mübalağa**; hükm, kul, fermân, boyun tuttuk kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٣. قشـــی ییـــــنی جهان ایـــدمز ایکـــن دســــتکش
کـــوردی که اولـــدردی اکلـــوب میـــل ایـــدر قربانـــــه

3. Ḳaşı yayını cihān idemez iken dest-keş
Gördi ki öldürdi egilüp meyl ider kurbanına

Cihân kaşı yayını dest-keş idemez iken öldürdü kurbânına egilüp meyl ider gördi.

Dest-keş (f.b.s.) : 1. el çeken, gözleri görmeyen kimseyi elinden tutup gezdiren **2.** bir işten vazgeçen **3.** el uzatan, dilenci **4.i.** kazanç **5.i.** at ve yay gibi elde kolaylıkla idare olunan şey

Dünya(dakiler) sevgilinin kaşının yayını idare edemezken, (onun) öldürmek için kurbanına eğilip meylettiğini gördü.

Beyit, anlam itibariyle bir önceki beyitin devamı gibidir. Daha önce sevgilinin gamzesinin kendisini öldürmeye çalıştığını söyleyen şair, bu beyitte de yine kaşın öldürücü niteliğine değinmektedir. Yaya benzeyen kaşın kurbanlarının tüm dünyada olduğunu belirterek mübalağa yapan şair, kimsenin bu yaya el uzatamazken, onun sürekli kurbanını öldürmeye meylettiğini söylemektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi kul onun, ferman onundur. Kulun padişah fermanına dil uzatması da işten bile değildir.

Şair "eğilmek" ve "meyletmek" kelimeleri ile, hem yayın kuruluşunu hem de sevgilinin kaşlarının çatık halini ifade etmek istemiştir. Eğer sevgili âşığa kaşlarını çattıysa, ok yaydan çıkmıştır ve geri dönüşü yoktur. Hedefine doğru yol alan ok ise, şairin ifadesiyle idare edilemez.

Beyitte cihan kelimesiyle, cihan içerisindeki insanlar kastedildiğinden **mecâz-ı mürsel**; kaşın yaya benzetilmesinde **teşbih**; kurban kelimesi ile âşık kastedildiği için **açık istiare**; kaş, yay, kurban ve öldürdi kelimelerinde ise anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. شـهد و شــكر نـه دل ايلــه ويــره اغزدن نشــان
كـــــايتى شــــــــيرينلكن اينمشـــــر انـك شـــاننه

4. Şehd ü şekker ne dil ile vire aġzından nişān
K'āyeti şi̅ri̅nligüñ inmişdür anuñ şānına

Şehd ü şekker, ağzından ne dil ile nişân vire? Ki şîrînligün âyeti, anun şânına inmişdür.

Şehd (a.i.c. şihâd) : 1. bal **2.** gümeç balı

Bal ve şeker, gönülden nasıl (senin) ağzına işaret olur? Çünkü şirinliğin ayeti, onun şöhretine inmiştir.

Beyitte şair, sevgilinin ağzı ve bal-şeker arasında bir kıyaslama yapmaktadır. İkisi de tatlı birer madde olan şeker ve bal, şair tarafından sevgilinin ağzının tatlılığını anlatmada yeterli görülmemekte, sevgilinin ağzının şeker ve baldan daha tatlı olduğu ifade edilmektedir. Çünkü tatlılık ayeti, sevgilinin ağzına özel olarak indirilmiştir.

Şair beyitte kullandığı "şirinlik âyeti" ile Mercan duasına telmihte bulunmaktadır[738]. Üzerinde taşıyanların herkes tarafından şirin görüleceği düşünülen bu dua, eski En'am kitaplarında bulunan karınca duası, ism-i azam duası gibi bir duadır. Bir kısmı Hz. Peygamber ve ashabından, bir kısmı ise uydurma olan bu duanın hikâyesine göre, bir padişahın Mercan adlı çok sevdiği bir cariyesi ölür. Ölü yıkayıcı kadına kefenlenmeden önce onu son bir kez daha görmek istediğini söyler. Kadın cariyeyi yıkarken, saçlarının arasında bir nüsha bulur ve nüshayı kendi başına takar. Padişah meftâyı görmeye geldiğinde, onu eski haliyle değil, bir zenci şeklinde görür. O esnada yıkayıcı kadını gören padişah, bu kadına hemen âşık olur ve onu nikahına alır[739].

Beyitte şehd ve şekerin kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; şân ve nişân kelimelerinde **cinas**; "ş" sesiyle **aliterasyon**; şehd, şeker, ağız, şirinlik ayeti kelimelerinde **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٥. تشــــنه جـانم قـان يــودر لعلكـــه قرســى ايلمــز
غمزك اوقنـــدن زرح بكـــزر صوصـــدى قاننـــه

5. Teşne cānum ḳan yudar la'lüñe ḳarşu eylemez
Ġamzeñ oḳından ḥaẕer beñzer ṣuṣadı ḳanına

Teşne cânum, la'lüne karşu kan yudar. Gamzen okından hazer eylemez, kanına susadı benzer.

Hazer (a.i.) : sakınma, kaçınma, korunma, çekinme

---

[738] DALBUDAK, age, s. 129
[739] ONAY, age, s.287-288

Susayan gönlüm dudağına karşılık kan yutar. Yan bakışının okundan sakınmaz, kanına susamışa benzer.

Sevgilinin hasretiyle yanan şairin gönlü susamıştır. Bu susayan canının, sevgilinin kırmızı dudaklarının hayaliyle kan içtiğini belirten şair, renk açısından kırmızı dudak ve kanı ilişkilendirmektedir. Bu ilişkilendirmenin asıl sebebi, divan şiirinde sevgilinin dudaklarının şaraba benzetilmesidir. Şair, katışıksız şarap mahiyetinde olan dudak yerine kan içtiğini söylemektedir[740]. Ayrıca "kan yutmak" deyimini tevriyeli kullanan şair, çok ıstırap çektiğini de belirtmektedir.

İkinci mısrada kullanılan "kanına susamak" deyimi de yine tevriyeli kullanılmıştır. Sevgiliye susayan, ona kavuşmak isteyen şair, kanına susadığını, yani bir nevi belasını aradığını söyleyerek, sevgilinin yan bakışının oklarına kendisini siper ettiğini, onlardan kaçınmadığını belirtmektedir. Deyim düz anlamıyla ele alındığında ise, bu kez kana susayan sevgilidir. Şair kendisini, sevgilinin yan bakış oklarına sunduğunu, böylelikle kanını içmek isteyen sevgilinin dudaklarına kavuşacağını belirtmektedir.

Beyitte la'l kelimesi ile sevgilinin dudakları kastedildiğinden **açık istiare**; kaşın yaya, kirpiklerin oka benzetilmesinde **teşbih**; kan kelimesinde **redd'ül acüz ale's-sadr**; kan yutmak, kanına susamak, la'l ve teşne kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. دلـو كـــوكلم هرزكوينـــه عصـا زلقــك قلــى
صـــــلدغنجه يكـــرك اورر آفـــرين چوكانــه

6. Delü göñlüm herze-gūyına 'aṣā zülfüñ ḳılı
Ṣalduġınca yigrek urur āferīn çevgānına

Delü gönlüm herze-gûyına, 'asâ zülfün kılı saldugınca, çevgânına yigrek urur, âferîn!

Herze-gûy (f.b.s.) : saçma sözler söyleyen

'Asâ (a.i.c. a'sâ) : 1. değnek, sopa **2.** dervişlerin taşıdıkları sopa

[740] TOLASA, age, s. 252

Yigrek (t.s.) : daha iyi, müreccah, efdal, elyak, üstün

Âferîn (f.i.) : beğenme, alkış, yaşa, varol, bravo

Çevgân (f.i.) : 1. cirit oyununda atlıların birbirine attıkları değnek **2.** ucu eğri değnek, baston, çevgen **3.tas.** Allah'ın ezeldeki takdiri

Saçma sözler söyleyen deli gönlüme, (sevgili), asa (gibi) saçlarının kılını saldıkça, sopasına daha iyi vurur, bravo!

Asâ ve zülf kelimelerinin kullanıldığı beyitte şair, Hz. Musa'nın bir mucizesine telmihte bulunmaktadır. Kelîmullah vasfı, Allah'ın ilk defa ona bir nur şeklinde görünmesi, Yed-i Beyzâ ve Firavun'u suda helak etmesi gibi birçok mucizesi ile divan şiirinde yer alan Hz. Musa'nın, beyitte geçen mucizesi ise yılan şekline giren asasıdır[741]. Şair, deli olarak nitelendirdiği gönlünün saçmalamalarına karşın şekil ve sevgilinin, uzunluk münasebetiyle asaya benzettiği saçlarını yılan yapıp üzerine saldığını belirtmektedir.

İkinci mısrada ise, bir tür savaş oyunu olan çevgan oyunu zikredilmektedir. Uzunluk, ucu kıvrıklık gibi özellikleriyle sevgilinin saçına teşbih olunan çevganın karşısında, âşığın gönlü bu çevganın çeldiği top olur[742]. Şair, beyitte gönül almak için kullanılan saçın av stratejilerini belirtmektedir. Sevgili bir yandan saçlarını yılan yapıp şairin üzerine salmakta, bir yandan da ucu kıvrık saçlarıyla şairin gönlünü ele geçirmeye çalışmaktadır.

Beyitte saçın asa ve çevgana benzetilmesinde **teşbih**; âferîn kelimesinde **nida**; asa, çevgan, deli gönül, zülf, kıl kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca, kılı kelimesinde de **sihr-i helal** bulunmaktadır.

٧. نچمه درماندم شیخی بلا عشق ایله
کر ویرم بو دردی نامردم جهان درمانه

7. Niçeme der-māndem Şeyḫī belā-yı 'ışḳ ile
Ger virem bu derdi nā-merdem cihān dermānına

[741] TOLASA, age, s. 42
[742] TOLASA, age, s. 165

Şeyhî! Belâ-yı ‘ışk ile niceme der-mândeem. Ger bu derdi cihân dermanına virem, nâ-merdem.

Niceme (t.zf) : ne kadar, her ne kadar

Der-mânde (f.s.c. dermândegân) : biçâre, âciz, beceriksiz, zavallı

Nâ-merd (f.b.s.) : 1. merd olmayan, alçak **2.** korkak

Ey Şeyhî! Aşk belasıyla her ne kadar aciz olsam da, eğer bu derdi dünya dermanına değişirsem, alçak olayım.

Beyitte kendisine seslenen şair, gönlünde taşıdığı aşk belasıyla bir hayli âciz kaldığını, ancak her ne durumda olursa olsun bu belayı, dünya dermanına değişmeyeceğini belirtmektedir. Beyitteki aşk, hem mecâzi hem de ilâhi aşk olarak açıklanabilir. Mecâzi olarak düşünüldüğünde, şair sevgilinin aşkıyla her ne kadar biçâre ve âciz olsa da, bu aşka derman istemeyeceğini belirtmektedir. Dert ile hoş geçinen şair, eğer dermanı derde tercih ederse de nâmerd olacağını belirtmektedir.

Tasavvufî olarak baktığımızda ise, şair, aşk belasıyla fani dünyada her ne kadar âciz kalsa da, bu aşkına derman olarak dünyayı seçmeyeceğini belirtmektedir. Allah’tan ayrı olan kul, gurbette, yani dünyada âcizdir. Dünya, onun Allah’a ulaşmasında sadece bir basamaktır. Eğer bu basamağı vuslata tercih ederse, hüsrana uğrayanlardan olacaktır. Bunu bilen şair, dünyanın aldatıcı zevklerine kapılmayacağını, aşk derdine aldatıcı dünyayı tercih etmeyeceğini, eğer ederse nâmerd olacağını belirtmektedir.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid**; der-mandem ve derman kelimelerinde **cinas**; derd ve derman kelimelerinde **tezat**; belâ-yı ışk, der-mande, derd, derman kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.41. GAZEL 41[743]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün

1. Lebüñ cān derdmendinüñ ṭabībi
   Dilüñ cennet gülinüñ ‘andelībi

[743] BİLTEKİN, age, s. 232

2. Ne şem’ olur ki yüzüñ pertevinden
Güneş pervānevār umar naṣībi

3. Mücāvir oldı ḳaşuñ gūşesinde
Üşenmez fitne gözden cān ġarībi

4. Bu miḥrāba imām olmaġa müftī
Çeker ser-mest minberden ḫaṭībi

5. Ṣabā müşgīn ṣaçuñdan uralı dem
Mu’aṭṭar eyledi āfāḳı ṭībi

6. Ḥabībī ḍāḳa ṣadrī ḳalle ṣabrī
Ḥabībi böyle mi ister ḥabībi

7. Ṣaçuñ tesbīḥini ṣun Şeyḫī'ye kim
Kesüp zünnārın uşada ṣalībi

Şerh

١. لبك جان دردمندنك طبيبى
دلك جنت كولنك عندليبى

1. Lebüñ cān derdmendinüñ ṭabībi
Dilüñ cennet gülinüñ ‘andelībi

Lebün cân derdmendinün tabibi, dilün cennet gülinün ‘andelîbi(dür).

Derdmend (f.b.s.c. derd-mendân) : dert sahibi, tasalı, kaygılı
‘Andelîb (a.i.c anâdil) : bülbül

Dudağın, gönlü dert sahibi (olanın) doktoru, dilin cennet gülünün bülbülü(dür).

Daha önce belirttiğimiz üzere, eskiden ilaç veya macunların bir hokka içerisinde muhafaza edilmesi sebebiyle, sevgilinin dudağı, kapalı oluşu, aşığın arzusunun onun konuşması ve birşeyler söylemesine bağlı oluşuyla, bu hokkaya benzetilmektedir. Bu cihetle dudak, divan şairlerince aşk hastasının tabibi olarak düşünülmektedir[744]. Şair de beyitin ilk mısrasında can ve gönül derdininin tabibinin, sevgilinin dudağı olduğunu söylemektedir.

İkinci mısrada geçen gül, çiçekler arasında renk ve biçim yönüyle başlı başına hükümdarlığını ilan etmiş bir çiçektir. Aynı zamanda bir cennet çiçeği olan gül, genellikle sevgiliyi temsil eder[745]. Ancak, beyitte sevgili güle benzetilmemiş, sevgilinin dili, bu cennet gülünün aşkıyla terennüm eden bülbüle benzetilmiştir.

Güle olan aşkı nedeniyle âşığı sembolize eden bülbülün, sevgiliye benzetildiği örnekler de vardır. Bu örneklerde sevgilinin dilinin, konuşmasının ve sözlerinin bülbüle benzetildiği görülür. Örneğin Gevherî şöyle demektedir:

"Hokkadır dehânın dişin dür-dane
Safalar bahş ider leblerin cane
Söyledikçe hayat verir insana
Şirin sözlüm dilin benzer bülbüle[746]"

Beyitte sevgilinin dudağının tabibe, dilinin bülbüle benzetilmesinde **teşbih**; leb, can derd-mendi, tabib kelimelerinde anlamca ilk, dil, cennet gülü ve andelib kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. نـه شـمع اولـر كه كيـوز پرتونــــــدن
كنــش پـــروانوار اومر نصــــــيبى

2. Ne şem' olur ki yüzüñ pertevinden
Güneş pervānevār umar naṣībi

[744] TOLASA, age, s. 255
[745] ERDOĞAN, Kenan; AKGÜL, Serpil, "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül ve Anlam İlgileri", Cbü Sosyal Bilimler Dergisi, C:12, S:3, Eylül 2014 Beşeri Bilimler Sayısı, s.168
[746] ÖNER, Esra, "Gevherî Divanı'nda Kuşlar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, C: 1/5, Güz 2008, s. 563

Yüzün pertevinden ne şem' olur ki güneş pervânevâr nasibi umar.

Pertev (f.i.) : 1. ışık, parlaklık, yalım **2.** erkek adı

Yüzünün parlaklığından öyle güzel mum olur ki güneş gece kelebeği misali nasibini umar.

Şair, beyitte parlaklık açısından sevgilinin yüzünü ve güneşi mukayese etmekte, bu karşılaştırma neticesinde, şem ve pervâne mazmununa telmihte bulunmaktadır. Yapılan mukayesede sevgilinin yüzü, tüm âlemi aydınlatan bir muma, güneş de bu mum karşısında nasibini uman bir pervaneye benzetilmiştir.

Tek olması, bütün kâinata ısı ve ışık vermesi, göz alıcı parlaklığı gibi birçok özelliği ile divan şiirinde çeşitli müşahede, telakki ve inanışlarla kendisine yer bulan güneşin, üzerine yapılan teşbih ve mecazların sayısı oldukça fazladır. Âşığa hayat vermesi, eşsiz güzelliği, yine âşığın gözünde ulaşılamaz yüksek bir makamda olması dolayısıyla güneşe benzetilen sevgili, hem güzelliği hem de parlaklığı ile âşıkların gözünü kamaştırır[747]. Bu özellikleri göz önünde bulunduran şair, sevgili karşısında ısı ve ışığıyla yeryüzündeki varlıklara hayat kaynağı olan güneşi, ebat olarak küçülterek, bir gece kelebeğine benzetmiş ve mübalağa yapmıştır.

Tasavvufta pervane, kendini ateşe atıp yok etmesi nedeniyle gerçek âşığın sembolüdür. Vahdeti temsil eden yüz karşısında güneş, kendisini bu ateşe atan bir gece kelebeğidir. Kendisine de cüzî bir miktar nurun bahşedildiği bu yüce nur kaynağına kendisini atıp yok etmeye çalışmaktadır.

Beyitte sevgilinin yüzünün muma, güneşin pervaneye benzetilmesinde **teşbih**; bu pervanenin mumun ışığından nasibini uman bir kişiye benzetilmesinde **teşhis**; şem, yüz, güneş, pervanevâr ve pertev kelimelerinde ise anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. مجاور اولـدى قشـك كوشسـنده
اوشـنمز قتنـه كـوزدن جان غريـبى

3. Mücāvir oldı ḳaşuñ gūşesinde

[747] AY, Ümran, "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2, İstanbul 2009, 117-162, s.119-122

Üşenmez fitne gözden cān ġarībi

Cân garibi kaşun gûşesinde mücâvir oldı, fitne gözden üşenmez.

Mücâvir (a.s. civâr'dan) : **1.** komşu **2.** mâbed veya bir tekke yakınlarına çekilip oturan **3.** yurdunu ve diyârını terkederek zamanını Harameyn-i Şerîfeyn'de ibadetle geçiren

Gönül garibi kaşının köşesine komşu oldu, ayartıcı göz(ün)den sakınmaz.

Şair, beyitte sevgilinin kaşını mabed veya tekke yakını bir yer olarak görmekte, kendisini de buraya çekilip oturan bir mücavir olarak göstermektedir. Bir sonraki beyitten de anlaşılacağı üzere, burada sevgilinin yüzü Ka'be'ye, kaşları ise mihraba benzetilmektedir. Bu benzetmenin asıl nedeni, şekli açıdan kaşın mihraba benzemesi, kaşın etrafından siyah saçların dökülmesiyle mihrabın üzerine örtü örtülmesi ve bu örtünün Ka'be'ye ait olması dolayısıyladır[748].

Kaşın köşesine çekildiğini söyleyen şair, sevgilinin fitne çıkaran gözlerinden sakınmadığını belirtmektedir. Bunun nedeni ise, Ka'be'nin etrafında avlanılmamasıdır. Sevgilinin âşığın gönlünü avlamada kullandığı kaşları, Kâ'be olan yüzde bulunduğu için, şaire göre burası onun için emniyetli bir sığınaktır ve bu yüzden kaşların kendisini avlamasından korkmamaktadır[749]. Ayrıca "garib" kelimesini kullanan şair, sevgilinin kaşlarının köşesinde ikamet etmek için vatanından ayrıldığını ve gurbette olduğunu belirtmektedir.

Beyitte sevgilinin kaşlarının bir mabed veya tekkeye benzetilmesinde **teşbih**; can garibi, kaş, gûşe, mücâvir, fitne göz kelimelerinde anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. بـــو محرابـــه امام اولمغـــه مفـــــتى
چكـــر سرمســـــت منــــبردن خطيـــــبى

4. Bu miḥrāba imām olmaġa müftī

[748] TOLASA, age, s. 188
[749] TOLASA, age, s. 191

Çeker ser-mest minberden ḫaṭībi

Müftî bu mihraba imâm olmağa hatibi minberden ser-mest çeker.

Mihrâb (a.i.) : 1. câmilerde, mescidlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yer **2.mec.** ümit bağlanan yer **3.mec.** sevgilinin kaşları **4.g.s.** halının bordür çerçevesi içinde yalnız bir tarafta bulunan, kemer görünüşlü motif **5.** sunak

Müftî (a.s. ve i. Fetvâ'dan) : 1. fetva veren **2.** vilâyet ve kazâlarda din işlerine bakan kimse, müftü

Ser-mest (f.b.s.) : sarhoş

Minber (a.i.c. menâbir) : 1. câmilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü **2.** 1919 da İstanbul'da yayımlanmış günlük siyâsi ve ticâri gazete

Hatîb (a.i.c. hutebâ) : 1. câmide hutbe okuyan **2.** güzel, düzgün konuşan kimse

Müftü bu kaşlarının mihrabına imam olmak için, hutbe okuyanı sarhoşça çeker.

Yukarıda belirtttiğimiz gibi şekil bakımından mihraba benzeyen kaş, beyitte bu benzerlikten ötürü müftüyü kendisine hayran bırakmış, sarhoş etmiştir. Bu güzel mihraba imam olmak isteyen müftü, fetva vermek için minberdeki hatibi çekmektedir.

Beyitte hatibin yeri olan minbere, müftünün geçmek istemesi, onun ne denli sarhoş olduğunu göstermektedir. Bir başka açıdan bakıldığında ise şair, müftünün, sevgilinin mihrab olan kaşlarına imam olduğunda, onun vereceği sarhoşlukla hatibi minberden çekeceğini belirtmektedir[750]. Yani, o sarhoşlukla o kadar güzel imamlık yapacak, fetva verecektir ki, bu sarhoşluk minberinde bulunan hatibi bile kendisine çekecektir.

Beyitte mihrab ile kastedilen sevgilinin kaşları olduğu için **açık istiare**; mihrab, müfti, hatîb, minber, imam kelimelerinde anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

[750] DALBUDAK, age, s. 125

٥. صــبا مشــكين صــچكدن اورلــى دم
معطـر ايلــدى آفــاقى طيــبى

5. **Ṣabā müşgīn ṣaçuñdan uralı dem**
Mu'aṭṭar eyledi āfāḳı ṭībi

Sabâ müşgîn saçundan dem uralı tîbi âfâkı mu'attar eyledi.

Mu'attar (a.s. ıtr'dan) : 1. ıtırlı, güzel kokulu **2.i.** kadın adı **3.i.** meşhur bir çeşit lale

Tîb (a.i.c. etyâb) : güzel koku, güzel kokulu nesne, güzel kokusu için sürülen şey

Sabah rüzgarı misk kokulu saçından haber getireli, kokusu ufukları güzel kokuttu, ıtırlandırdı.

Kuzey-doğudan esen hafif rüzgar olan sabâ, beyitte sevgilinin misk kokulu zülfünün kokusunu getirmesiyle, yani haberci oluşuyla zikredilmektedir[751]. Sevgilinin saçının kokusu o kadar güzel, o kadar ıtırlıdır ki bu kokunun tüm âlemi kapladığını söyleyen şair, mübalağa yapmaktadır.

Sabâ ve müşg kelimelerini beraber kullanan şair, beyitte sabanın, miskin memleketi olan doğu vilayetlerden geldiğine gönderme yapmaktadır[752].

Beyitte sabânın haber getiren bir kişi olarak gösterilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; sabâ, müşgîn saç, mu'attar ve tîb kelimelerinde anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. حبيــــبى ضــقا صــدرى قللــه صــبرى
حبيــــبى بويلــه مى ايســـتر حبيــــبى

6. **Ḥabībī ḍāḳa ṣadrī ḳalle ṣabrī**
Ḥabībi böyle mi ister ḥabībi

Habîbî! Dâka sadri kalle sabrî. Habîbi habîbi böyle mi ister?

---

751 KURNAZ, age, s. 510
752 KURNAZ, age, s. 511

Habîb (a.s. hubb'dan) : 1. sevgili **2.** seven, dost **3.** erkek adı

Ey sevgili! Sabrım azaldı, gönlüm daraldı. Sevgili sevgiliyi böyle mi ister.

İlk beyitten itibaren sevgilinin dudak, kaş, saç gibi özelliklerini ve bu özelliklerin çevresi ve kendisi üzerindeki etkilerini anlatmaya çalışan şair, bu beyitte bu muazzam güzelliği heyet-i umumîyesinde muhafaza eden sevgiliye seslenmektedir: "Seven sevdiğini böyle mi ister?"

Sevgilinin şairden istediği canıdır. Şair ise, sevgili karşısında sabrını yitirmiş, ona can vermeye adeta can atmaktadır. İkinci dizede sevgiliye karşı serzenişte bulunan şair, artık gönlünün daraldığını, sabrının azaldığını belirterek sevgilinin hem dert hem de derman oluşuna dikkat çekmektedir.

Beyitin ikinci dizesinde **istifham**; habîbî kelimesinde **tekrir** ve **reddü'l acüz ale's-sadr**; sabrî ve sadrî kelimelerinde **cinas** sanatı bulunmaktadır.

٧. صچك تسبيحنى صون شيخيه كم
كسوب زنارن اوشده صليبى

7. **Ṣaçuñ tesbīḥini ṣun Şeyẖī'ye kim**
Kesüp zünnārın uşada ṣalībi

Şeyhî'ye saçun tesbîhini sun kim zünnârın kesüp salibi uşada.

Tesbîh (a.i. sebh'den) : 1. "sübhanallah" kelimesini söyleyerek Allah'a ta'zim etme **2.** tespih

Zünnâr (a.i.c. zanânîr) : papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak

Salîb (a.s. selb'den) : 1. kapıp götüren, alan, alıp yok eden **2.** menfîleştiren **3.** İnkar eden

Uşatmak (t.f.) : ufaltmak, parçalamak

Şeyhî'ye saçının tespihini sun ki kuşağını kesip ucundaki haçı da parçalasın.

Divan şiirinde sevgilinin saçının tesbihe benzetilmesi, saçın uzunluğu, omuzlardan aşağı dökülmesi ve yüzündeki benlerin tesbih tanelerine teşbihine dayanmaktadır[753]. Beyitte, sevgiliden tesbihe benzeyen saçlarını isteyen şair, sonrasında zünnarını kesip haçı parçalayacağını belirterek, sevgilinin saçlarını zünnardan üstün tutmaktadır[754].

Papazların bir alâmet olarak bellerine bağladıkları uçları püsküllü örme kuşak olan zünnar, divan şiirinde sevgilinin saçlarına benzetilir. Bu kuşağın ucunda da haç asılıdır[755]. Arapça asmak, çarmıha germek sûretiyle idam cezasını ifade eden "salîb" kelimesi, Hristiyanlarda haç için kullanılır.

Şair, tesbih gibi saçı zünnardan üstün tutarak, İslamiyeti de Hristiyanlık karşısında yüceltmiştir. Ayrıca "salib" kelimesini "inkâr eden" anlamında aldığımızda ise kıyamet alâmetlerinden birine telmihte bulunmuştur. Hz. İsa, kıyamet yaklaşınca gökten inecek, Deccal ile savaşacak ve hacı kıracaktır.

Beyitte anlamca zünnar-salib ve tesbih arasında **tezat**; saçın tesbihe benzetilmesinde **teşbih**; şairin kendini dışlamasında **tecrid**; zünnar, saç ve tesbih kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.42. GAZEL 42[756]

Mefāʿīlün Mefāʾīlün Faʿūlün

1. Ḫaṭuñ her laḥẓa bir zīver getürdi
   Gül üzre sebze-i nev-ber getürdi

2. Ḫaṭuñ kim nüsḫa-i cāndur muḥaḳḳaḳ
   Benüm ḳanuma uş maḥżar getürdi

3. Ġubārı ḫaṭṭuñuñ ḥālümi gördi
   Gözüme sürme-i aġber getürdi

4. Lebüñ ṭūṭīsi uş Hindūsitān'dan

[753] TOLASA, age, s. 166
[754] DALBUDAK, age, s. 112
[755] PALA, age, s. 539
[756] BİLTEKİN, age, s. 244

Gelüben teng-i gül-şekker getürdi

5. ʻAceb reyḥan durur yüzüñde bu ḫaṭ
   Benefşedür ki anı Âzer getürdi

6. Nesi̇̄mi zülfüñüñ irüp Ḫıṭā'dan
   Yüzüme tuḥfe müşg-i ter getürdi

7. Ṣabā zülfüñe irişdi meger kim
   Dimāġ-ı Şeyḫi̇̄'ye ʻanber getürdi

Şerh

١. خطك هر لحظه بر زيور كتردى
كول اوزره سبز نوبر كتردى

1. Ḫaṭuñ her laḥẓa bir zi̇̄ver getürdi
Gül üzre sebze-i nev-ber getürdi

Hatun her lahza bir zîver getürdi, gül üzre sebze-i nev-ber getürdi.

Zîver (f.i.) : 1. süs, bezek **2.** erkek adı

Nev-ber (f.i.) : 1. turfanda çıkan meyve ve çiçek **2.** memeleri yeni gelişen kız

Ayva tüylerin her zaman süs getirdi, gül üzerinde taze yeşillik getirdi.

Şair, beyitte sevgilinin gül gibi yanaklarının üzerinde bulunan ayva tüylerini taze yeşilliklere benzetmekte, bu tüylerin sevgilinin yüzünü süslediğini belirtmektedir.

Renk hasebiyle sevgilinin yüzüne benzetilen gül, klişeleşmiş bir teşbih unsurudur[757]. Bu gül gibi kırmızı yüzün üzerinde bulunan ayva tüyleri, yeşil rengiyle sevgilinin yüzünü bir gül bahçesine çevirmektedir. Yeşillikler içinde güllerin olduğu bir bahçe, süs yönünden zengindir. Bu yüzden şair, zaten güzel olan sevgilinin yüzüne, ayva tüylerinin süs olduğunu söylemektedir.

Ali Nihat Tarlan, yeşilin karanlıkta çok siyah göründüğünü belirtmekte, beyiti Selmân'ın bir beyitiyle açıklamaktadır:

"Hattın (ayva tüyleri) güzellik (çeşnili güzellik) sofrasına (koyu rengi ile) revnak veriyor. Zira sofra süsünün lezzeti (tuzu) sebzesiz olmaz[758]."

Selmân'ın beyitinde sevgilinin yüzü güzellik sofrasına, ayva tüyleri de bu sofranın tuzuna teşbih edilmiştir. Sofrada tuzun eksik olması düşünülemediği gibi, Şeyhî'nin ifadesiyle sevgili ayva tüysüz, gül bahçesi yeşilliksiz olmaz.

Beyitte gül kelimesi ile sevgilinin yüzü veya yanağı kastedildiğinden **açık istiare**; ayva tüylerinin taze yeşilliğe benzetilmesinde **teşbih**; hat, gül, sebze-i nev-ber kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. خطك كم نسخه جاندر محقق
بنم قانمه اوش محضر كتردى

2. **Ḫaṭuñ kim nüsḫa-i cāndur muḥaḳḳaḳ**
Benüm ḳanuma uş maḥżar getürdi

Hatun muhakkak nüsha-i cândur kim benüm kanuma uş mahzar getürdi.

Nüsha (a.i.c. nüsâh) : 1. yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan suret **2.** gazete ve dergilerde sayı **3.** muska

Mahzar (a.i. huzur'dan) : 1. huzur yeri, büyük bir kimsenin önü **2.** hazır olma, görünüş, gösteriş **3.** birkaç kişi tarafından imzalanmış dilekçe **4.** mahkeme sicili

Ayva tüylerin muhakkak can muskasıdır. Çünkü benim kanıma bu görünüşü verdi.

---

757 TOLASA, age, s. 215
758 TARLAN, age, s. 128

Divan şiirinde sevgilinin yanağı bir sayfa olarak düşünüldüğünde, bu yanağın üzerindeki ayva tüyleri de yazıya teşbih edilir. Bu benzetmede "hat" kelimesinin yazı anlamına gelmesi önemli rol oynar[759]. Şair beyitte "hat" kelimesini her iki anlama gelecek şekilde kullanarak tevriye sanatı yapmış, sevgilinin ayva tüyünün can muskası olduğunu söyleyerek hat ve muska kelimeleri arasında ilişki kurmuştur.

Geçmişte çeşitli hastalıklardan, musibetlerden, nazardan ve haşere sokmalarından korunmak için muska taşınması adetti[760]. Divan şiirinde genellikle hasta eden sevgili, beyitte cana kuvvet veren muska olarak ifade edilmiştir. Bunun nedeni, şairin sevgilinin aşkını canında muska gibi taşıyor olmasındandır. İkinci mısrada bunu kanıyla ispat etmeye çalışan şair, varlığının göstergesi olan kanının sevgili tarafından akıtıldığını belirtmektedir.

Beyitte reyhanî yazının bir büyüğü olan muhakkak kelimesi ile nüsha, hat kelimeleri kullanılarak **tenasüp** sanatı yapılmıştır. Ayrıca sevgilinin ayva tüyünün muskaya benzetilmesiyle **teşbih** sanatı yapılmıştır.

٣. غبـاری خطکـك حـالمی کـوردی
کوزمه سرمه اغـبر کـتردی

3. Ġubārı ḫaṭṭuñuñ ḥālümi gördi
Gözüme sürme-i aġber getürdi

Hattunun gubârı hâlümi gördi, gözüme sürme-i agber getürdi.

Gubâr (a.i.) : 1. toz **2.g.s.** bir yazı stili (gubar mecazen esrar manasına da gelir.)

Agber (a.s.) : çok tozlu

Toz gibi küçük ayva tüylerin halimi gördü, gözüme çok tozlu sürme getirdi.

[759] ŞAHİN, Kürşat Şamil, "Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva tüyü/Hat", Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, C: 5, S: 23, Güz 2012, s. 393
[760] YENİTERZİ, Emine, Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/yeniterzi_08.pdf, (20.05.2015)

Arapça toz anlamına gelen gubar, divan şiirinde sevgilinin ayva tüyü için kullanılan teşbih unsurlarından bir diğeridir. Bu kelimeden türetilen ve “toz gibi” anlamına gelen gubarî, çıplak gözle okunamayacak kadar küçük yazı çeşidinin adıdır. Sevgilinin ayva tüyü çıplak gözle görülmediği için, şairler sevgilinin ayva tüyüne gubar demişler, sevgilinin ayva tüyünden başka küçük ve güzel bir hat olmayacağını belirtmişlerdir[761].

Şair, beyitte gubarî hat ile toz halinde bulunan sürme arasında ilişki kurarak[762], sevgilinin siyah ayva tüylerinin gözüne sürme olduğunu belirtmektedir.

Beyitte gubar kelimesinin hem bir yazı türü hem de sevgilinin ayva tüyü için kullanılmasında **tevriye**; gubar ve agber kelimelerinde **iştikak**; anlam bakımından ilişkilendirilen, gubar, hat, göz, ağber, sürme kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. لبـــك طوطيســـى اوش هندوســـــتاندن
كلـــوبن تتـــك كولشـــكر كتـــوردى

4. **Lebüñ ṭūṭīsi uş Hindūsitān'dan**
Gelüben teng-i gül-şekker getürdi

Lebün tûtîsi uş Hindûsitân’dan gelüben teng-i gül-şekker getürdi.

Tûtî (f.i.c. tûtiyân) : dudu, papağan cinsinden taklit yapan bir kuş

Teng (f.s.) : 1. dar, sıkıntılı **2.** küçük **3.i.** denk, eşya, yük dengi **4.** sıkı, yapışık **5.** zavallı **6.** nadir **7.** zor **8.** ince **9.** bağ, kayış

Gül-şekker (f.b.i.) : gül tatlısı

Tûtî (gibi olan) dudağın, Hindistan’dan gelirken gül tatlısının dengini getirdi.

Gazelin başından itibaren sevgilinin ayva tüyünü medheden şair, bu beyitte sevgilinin dudağını övmektedir. Sevgilinin dudağını dudu kuşuna benzeten şair, dudunun Hindistan’dan gelirken, kendisine gül şekeri getirdiğini söylemektedir.

---

761 ŞAHİN, agm, s. 403

762 SEFERCİOĞLU, M. Nejat, “Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı”, e-kaynak: http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindeyazi.htm, (20.05. 2015)

Arapçası bebgâ, Farsçası bepgâ, Türkçesi papağan olan ve halk arasında “tûtî” şeklinde adlandırılan bu kuş, konuşma yeteneğine sahiptir. Şeker ve tûtî arasında kurulan ilişki de bu yetenekle ilgilidir[763]. Kafesine şeker asılması, şeker ile beslenmesi, konuşması neticesinde ödül olarak şeker verilmesi gibi sebeplerle tatlı dilli olduğunu inanılan tûti, bu özelliğiyle şiirlerde sevgilinin ağzı ve sözleri için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır[764].

Papağan, Fars kültürününe daha sonra da Türk kültür ve edebiyatına Hindistan’dan girmiştir. Bu sebeple şiirlerde yaşadığı yer ile birlikte kullanılır[765]. Şair de beyitte Hindistan, leb, tûtî, gül-şeker kelimelerini tenasüplü kullanarak yukarıda belirttiğimiz konulara gönderme yapmıştır.

Ayrıca beyitte tûtînin bir insana benzetilmesinde **teşhis** ve **teşbih** sanatları bulunmaktadır.

٥. عجب ريحن دورر يوزكده بو خط
بنفشه در كه انى آزر كتوردى

5. ‘Aceb reyḥan durur yüzüñde bu ḫaṭ
Benefşedür ki anı Âzer getürdi

‘Aceb bu hat yüzünde reyhan durur. Benefşedür ki anı âzer getürdi.

Âzer (f.i.) : ateş

Acaba yüzünde(ki) bu ayva tüyün reyhan mıdır? Menekşedür, çünkü onu Azer getirdi.

Ayva tüyüne şekil ve koku yönünden benzetilen bir diğer unsur da reyhandır[766]. Şair, hem bir yazı türü hem de bir çiçek olan reyhanı tevriyeli kullanarak, sevgiliye ayva tüylerinin reyhan olup olmadığını sormaktadır. Daha sonra sorduğu bu soruya kendisi cevap vererek ayva tüyünü menekşeye benzetmektedir.

---

763 ONAY, age, s.70-71
764 GÜLER, Zülfi, “Divan Şiirinde Papağan”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, S: 1, Mart 2014, s. 61-71, s. 62
765 GÜLER, agm, s. 68
766 ŞAHİN, agm, s. 407

Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından olan menekşe, rengi ve kokusuyla miske benzetilirken, şekli ve yapısı ile de sevgilinin ayva tüyüne benzetilir[767]. Şair, menekşeye benzemesinin nedenini, onu Azer'in getirmesine bağlayarak Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına telmihte bulunmuştur. Hem ateş hem de güzel manasına gelen "âzer", aynı zamanda geçimini put yapıp satmakla geçinen Hz. İbrahim'in babasının adıdır[768]. Hz. İbrahim'in Nemrud tarafından ateşe atıldığında ateşin gül bahçesine dönmesine gönderme yapan şair, beyitte reyhan ve menekşe kelimelerini kullanarak sevgilinin yüzünü gül bahçesine benzetmektedir[769].

Şair beyitte "aceb" kelimesiyle soru sorarak **istifham**; hat, reyhan ve âzer kelimelerini her iki anlama gelecek şekilde kullanarak **tevriye**; reyhan, benefşe, âzer ve hat kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı yapmıştır.

٦. نســـــيمى زلفكـــــك ايــروب خطادن
يوزمـه تحفـــه مشـك تــر كتـــوردى

6. Nesi̇̄mi zülfüñüñ irüp Ḫıṭā'dan
Yüzüme tuḥfe müşg-i ter getürdi

Zülfünün nesîmi Hıtâ'dan irüp yüzüme tuhfe müşg-i ter getürdi.

Hıtâ (a.h.i.) : Çin

Tuhfe (a.i.c. tuhaf) : **1.** hediye, armağan **2.** yeni çıkma, hoşa gider, güzel şey

Saçlarının yeli Çin'den gelip yüzüme hediye olarak taze misk kokusu getirdi.

İlk beyitlerden itibaren sevgilinin ayva tüyü ve dudağını öven şair, son iki beyitte sevgilinin saçını ele almaktadır. Beyitte doğudan esen rüzgarın, şaire sevgilinin saçının kokusunu getirdiği belirtilmektedir.

Sevgilinin saçının renk ve koku yönünden miske benzetildiğini ve bu cihetle beyitlerde misk ahusunun memleketi olan Hıta, Çin gibi yerlerle birlikte

---

767 PALA, age, s. 332
768 PALA, age, s. 64
769 PALA, age, s. 249

kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Şair yine haberci, taşıyıcı olan rüzgârın sevgilinin misk kokulu saçlarının kokusunu getirdiğini ifade etmektedir.

Beyitte rüzgarın kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; nesîm, zülf, Hıtâ, müşg-i ter kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. صبا زلفکه ایرشدی مکر کم
دماغ شیخییه عنبر کتوردی

7. **Ṣabā zülfüñe irişdi meger kim**
Dimāġ-ı Şeyḫī'ye ʻanber getürdi

Sabâ, dimâg-ı Şeyhî'ye 'anber getürdi, meğer kim zülfüne irişdi.

Dimâg (a.i.c. edmiga) : 1. beyin **2.** akıl, şuur

Sabah rüzgarı, Şeyhî'nin aklına anber kokunu getirdi, meğerse saçlarına ulaşmış.

Beyit, bir önceki beyitle aynı anlam üzerinedir. Tek fark sevgilinin saçları bu kez misk kokulu değil, anber kokuludur. Şair, sabah rüzgarının kendisine anber kokusu getirdiğine göre, sevgilinin saçlarına ulaşmış olduğunu düşünmektedir.

Beyitte yine sabah rüzgarının kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; anber, sabâ, zülf kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.43. GAZEL 43[770]

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Çün ṣabā ol zülf-i müşgīn ṭurrasın çīn eyledi
Noḳṭa-i ʻanber ile gül üzre perçīn eyledi

2. Bir gör ol türk-i Ḫıṭā'nuñ gözleri āhūsını
Zülfinüñ her bir ḳılında Rūm ilin Çīn eyledi

770 BİLTEKİN, age, s. 243

3. Ṣāni'üñ ṣun'ın görüñ ol dil-ber-i Keşmīrīnüñ
   Ṣaçını müşg-i Tatar özin Moġolçīn eyledi

4. Sāḳī-i 'īsī-nefes kim zülfini zünnār ider
   Elüme ṣundı ḳadeḥ üstine ḫāçın eyledi

5. Ḥüsninüñ vaṣfı çü ḥadden ṭaşradur ol lā-cerem
   'Işḳınuñ ḫalvet-sarāyın göñlüm için eyledi

6. Müdde'ī ḳavli yalandur sen anı gūş itmegil
   Ṣanma kim aṣlı ḫaṭālar va'desin çin eyledi

7. Zülfinüñ çīninde Şeyḫī her ne kim dir çindür ol
   Ol ṣafā birle cihānı Çīn ü Māçīn eyledi

Şerh

١. چون صبا اول زلف مشكين طرسن چين ايلدى
نقطه عنبر ايله كول اوزره پرچين ايلدى

1. **Çün ṣabā ol zülf-i müşgīn ṭurrasın çīn eyledi**
   Noḳṭa-i 'anber ile gül üzre perçīn eyledi

Çün sabâ ol zülf-i müşgîn turrasın çîn eyledi, gül üzre nokta-i 'anber ile perçîn eyledi.

Turra (a.i.) : **1.** alın saçı **2.** kıvırcık saç lülesi **3.** kumaşın etrafına çekilen kılaptandan süs

Çîn (f.i.) : **1.** kıvrım, büklüm, çatıklık, buruşukluk **2.** Çin

Perçîn (f.i.) : perçin

Çünkü sabah rüzgarı misk kokulu saçının lülesini kıvırcık yapıp gülün üstüne anber noktası ile perçin yaptı.

Geleneğe göre her ne kadar örgülü, fes veya ferâce altında gizli olsa da, şairler, sevgilinin saçını kara ve dağınık görürler. Ayrıca onun saçı her zaman misk ve anber kokuludur[771]. Şair, beyitte sevgilinin bu misk kokulu ve dağınık saçlarını sabah rüzgarının daha da karıştırdığını, kıvrımlı bir yumak haline getirdiğini belirtmektedir.

Bu kıvrımlı, dağınık saç, nokta-i anber, yani anber kokulu beni ile yanağı gül gibi olan sevgilinin yüzünde, sanki gül üzerinde siyah noktalarla perçinlenmiş bir durum arz etmektedir. Yani, sevgilinin kıvrımlı saçının ucu sevgilinin yüzünde bulunan benin üzerindedir ve bu durum da gülün üzerinde siyah bir nokta olarak tabir edilmiştir.

Beyitte nokta-i anber kelimesiyle sevgilinin beni, gül kelimesi ile yüzü ve yanağı kastedildiğinden **açık istiare**; çîn ve perçîn kelimelerinde **cinas**; sevgilinin güzellik unsurlarından olan zülf-i müşgîn, turra, çîn, nokta-i anber ve gül kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. بـــر كـــور اول تـــرك خطانـــك كوزلـــرى آهوســـنى
زلفنـــــك هر بـــر قيلنـــــده روم ايلـــن چيـــن ايلـــدى

2. Bir gör ol türk-i Ḫıṭā'nuñ gözleri āhūsını
Zülfinüñ her bir ḳılında Rūm ilin Çīn eyledi

Ol Türk-i Hıtâ'nun gözleri ahusını bir gör. Zülfinün her bir kılında Rûm ilin Çîn eyledi.

O Hıtâ Türkünün ceylan gözlerini bir gör. Saçlarının her bir kılında Anadolu ülkesini Çin ülkesi yaptı.

Türkistan'da bir şehrin adı olan Çin, kara kaşlı, kara gözlü güzelleri ile meşhur bir yerdir[772]. Eskiden bu şehirde Türklerin, Hıta, Huten ve Maçin halklarıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimenin şiirlerde kullanım alanını genişletmiştir[773].

---
[771] PALA, age, s. 418
[772] ONAY, age, s. 108
[773] PALA, age, s. 118

Beyitte sevgili, bu Hıta güzellerindendir. Hıta ve ahu kelimelerini birlikte kullanan şair, misk ahusunun en çok burada oluşuna da gönderme yapmıştır.

Gözleri ahu gibi güzel olan bu sevgili, saçlarıyla Rum ilini Çin yapmıştır. Rum, eskiden Anadolu'yu da içine alan Doğu Roma İmparatorluğu'nun adıdır. Ayrıca şiirlerde sevgilinin yüzü için kullanılan benzetme unsurlarından biridir[774]. Şairin beyitte "Rum ilini Çin yaptı" demesi, bu benzetmeyle ilgilidir. Sevgili bembeyaz yüzünü, misk kokulu ve kıvrımlı siyah saçlarıyla örtmüştür.

Beyitte aynı zamanda "kıvrım, büklüm" anlamına gelen "Çin" kelimesinde **tevriye**, Rum ili ile sevgilinin yüzü kastedildiğinden **açık istiare**, sevgilinin gözlerinin ceylan gözkerine benzetilmesinde **teşbih**; ülke ve şehir adları olan Hıta, Rum ve Çin kelimelerinde ve ahû, göz, zülf, kıl kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. صـــانعك صـــعك كـورك اول دلـــبر كشـــــــــميرينك
صـــچنى مشـك طــتر اوزن مغلچيـــن ايلـــدى

3. Ṣānīʿüñ ṣunʿın görüñ ol dil-ber-i Keşmīrīnüñ
Ṣaçını müşg-i Tatar özin Moġolçīn eyledi

Ol dil-ber-i Keşmîrînün sâni'ün sun'ın görün. Saçını müşg-i Tatar özin Mogolçin eyledi.

Sâniʿ (a.s. sun'dan) : **1.** yapan, işleyen, yapıcı **2.** Yaradan, san'at eseri olarak meydana getiren **3.** (h.i.) Allah **4.huk.** istisna akdinin borçlusu

Sunʿ (a.i.) : **1.** yapış, yapma **2.** te'sir, etki

Keşmîr: **1.** Keşmir, keşmir yünü, bu yünden dokunmuş kumaş veya şal, kazmir, kaşmir, kaşmir kumaş **2.** Hindistan, Pakistan ve Çin'in sınırlarında bir dağlık bölgedir. Bölgede üretilen kaşmir adlı kumaşın da adı buradan gelmektedir.

O Keşmir eyaletinin gönül alan güzelinin yaptıklarını görün. Saçını Tatar miski, kendisini genç ve güzel Moğol yaptı.

---

[774] PALA, age, s. 413

Beyitte sevgili, bu kez Keşmir ilindendir. Hindistan, Pakistan ve Çin sınırında, Himalayaların eteğinde bir bölge olan Keşmir, güzelleriyle ünlüdür[775]. Şair bu güzelin saçlarını Tatar miskiyle kokuttuğunu, kendisini de güzel bir Moğol yaptığını belirtmektedir.

Beyitte geçen Moğolçin kelimesi Fuat köprülüye göre "genç ve güzel Moğol" demektir ve Çin ile bir alakası yoktur[776]. Tatar ise, divan şiirinde Doğu Türkistan için kullanılır ve buradan hâsıl olan misk, ahu ve nafeye gönderme yapılır[777].

Ayrıca beyitte geçen "sânî" kelimesi ile birlikte, şair Allah tarafından sevgiliye misk kokulu bir saç ve muazzam bir güzellik verildiğini belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte sânîᶜ ve sunᶜ kelimelerinde **iştikak**; dil-ber ile sevgili kastedildiğinden **açık istiare**; saç, müşg, Tatar ve yine yer isimleri olan Keşmir, Tatar ve Moğolçin kelimeleri arasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. ســـاقي عيســـي نفـــس كـم زلفـــنى زنـار ايــدر
الـمه صـــندى قـدح اوســـتنه خاچن ايلـــدى

4. Sāḳī-i ʿīsī-nefes kim zülfini zünnār ider
Elüme ṣundı ḳadeḥ üstine ḫāçın eyledi

Sâkî-i ʿîsî-nefes, zülfünü zünnâr ider kim kadeh üstine hâçın eyledi, elime sundı.

Hâç (f.i.) : haç, put

İsa nefesli içki dağıtan (sevgili), saçlarını siyah kuşak yaptı, (sonra) kadehin üstünde haç şekline getirip elime sundu.

Beyitte "sâkî-i ʿîsî-nefes" terkibiyle şair, âbı hayat olan sevgilinin dudaklarına gönderme yapmakla birlikte, Hz. İsa'nın nefesiyle ölüyü diriltme mucizesine

---

775 YENİTERZİ, Emine, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, C: 3, S:15, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-, s. 319
776 ONAY, age, s. 109
777 YENİTERZİ, agm, s. 328

telmihte bulunmaktadır[778]. Yine sâki olması, dudağın renk ve şekil bakımından kadehe ve şaraba benzetilmesi dolayısıyladır[779]. Beyitte sevgili şaire dudağının şarabından sunarken, kadehin üzerine zünnar gibi olan saçlarından haç yapmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi zünnar, papazların bellerine bağladıkları siyah, püsküllü ve haçlı bir kuşaktır. Divan şiirinde sevgilinin saçı, uzunluğu ve rengi dolayısıyla zünnara benzetilir[780]. Aynı zamanda bir küfür işareti olan zünnarla şair, hem şarabın haram olduğunu kastetmiş, hem de "küfr" kelimesinin örtmek, gizlemek anlamlarına gönderme yaparak sevgilinin saçlarıyla dudağını gizlediğini belirtmiştir.

Beyitte sâkî-i 'îsî-nefes-kadeh ve zünnar-haç kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; sâkî-i 'îsî-nefesten kasıtın sevgilinin dudağı olmasıyla **açık istiare**; saçın zünnara benzetilmesinde **teşbih**; zünnar, saç ve haç kelimelerinde ilk, sâkî-i 'îsî-nefes, kadeh sunmak kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. حســــننك وصــــفى چو حدن طشــردر اول لاجـرم
عشــــقنك خلوتســــــــراين كــوكلم ايچــون ايلــدى

5. Ḥüsninüñ vaṣfı çü ḥadden ṭaşradur ol lā-cerem
'Işḳınuñ ḫalvet-sarāyın göñlüm için eyledi

Lâ-cerem ol hüsninün vasfı hadden taşradur. Çü 'ışkınun halvet-sarâyın gönlüm için eyledi.

Halvet-sarây (a.f.b.i.) : halvet yeri, bir hükümdarın hususi dairesi

Şüphesiz ki o güzelliğinin özellikleri sınırların dışındadır. Öyle ki aşkının en özel yerini benim gönlüme ayırdı.

Divan şiirindeki sevgilinin güzelliğinin, hayret verici ve şoka uğratıcı bir yanı vardır. Öylesine güzeldir ki onu görmek bir yana, vasfını işitmek bile insanı canından edebilir[781]. Allah vergisi olan bu güzellik, şairin deyimiyle haddi aşmış, belirli ölçütlerle belirlenen güzelliğin derecesini yükselmiştir.

---
[778] TOLASA, age, s. 259
[779] TOLASA, age, s. 253
[780] TOLASA, age, s. 182
[781] TOLASA, age, s. 139

Sevgilinin aşkının halvetini, kendisinin gönlü için ayırdığını söyleyen şair, bir nevi sevgiliye olan aşkını ifade etmektedir. Yanlızlık anlamına gelen halvet, tasavvufta kimsenin bulunmadığı bir ortamda Allah ile mânen konuşmak; mâsivadan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmektir[782]. Mecâzen bakıldığında şair, gönlünü halvet yeri olarak nitelendirmekte, yalnız sevgilinin aşkıyla beraber olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, halvet kelimesiyle âşıklar arasında sadece kendisini âşık olarak gördüğünü de belirtmek istemiş olabilir.

Tasavvufî cepheden bakıldığında ise, şüphesiz kusursuz güzel olan Allah'tır. Şair, masivadan el yıkayıp tamamen Allah ile beraber olduğunu veya sevgilinin yüzünde Allah'ın tecellisini gördüğü için, gönlünü halvet yerine getirdiğini ifade etmek istemiş olabilir.

Beyitte hüsn, ışk, halvet-serây ve gönül kelimelerinde anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. مدعی قولـــی یلنـــدر سـن انـی کـوش ایتمکـــل
صـــنما کـم اصـــلی خطـالر وعدســن چیــن ایلـــدی

6. Müdde'ī ḳavli yalandur sen anı gūş itmegil
Ṣanma kim aṣlı ḫaṭālar va'desin çin eyledi

Müdde'î kavli yalandur, sen anı gûş itmegil. Kim aslı hatâlar va'desin çin eyledi sanma.

Hatâ (a.h.i.) : şimâli Çin

Va'de (a.i.) : 1. bir iş için önden belirtilen zaman **2.** bir işi geciktirmek için belirtilen zaman **3.** ecel **4.** (eski) söz verme

Rakibin sözü yalandır, sen onu duyma (ona kulak asma.) Kendisi yaptığı yanlışı kıvırdı sanma.

Rakip, divan şiirindeki aşk üçgeninde üçüncü tipi oluşturan kişidir. Şiirlerde sadece âşığın açısından görüldüğü için, tamamiyle menfî yönleriyle şiirde yerini

782 ULUDAĞ, age, s. 156

bulmuştur. O daima çirkin, kötü, zalimdir[783]. Şair de beyitte, rakibin yalancı olduğunu söylemektedir. Bu nedenle sevgiliye seslenip rakibin sözüne güvenmemesini istemekte, onun her zaman yalan söylediğini belirtmektedir.

Beyitte rakip, Ali Nihat Tarlan tarafından “mâder-be-Hatâ”, yani piç olarak nitelendirilmiştir[784]. Gayrimeşru münasebet sonucu dünyaya gelen çocuk anlamındaki bu kelime ile, beyitin ikinci mısrasındaki “hatâ” kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yer isimleri olan Hata ve Çin kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Beyitte müdde’i, kavl ve yalan kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. زلفنك چيننده شيخي هر نه كم در چندر اول
اول صفا برله جهانى چين و ماچين ايلدى

7. Zülfinüñ çīninde Şeyḫī her ne kim dir çindür ol
Ol ṣafā birle cihānı Çīn ü Māçīn eyledi

Şeyhī zülfinün çininde her ne kim ol çindür dir. Ol safâ birle cihânı Çīn ü Mâçīn eyledi.

Çīn (f.i.) : kıvrım, büklüm, çatıklık, buruşukluk **2.** Çin
Mâçīn (a.h.i.) : Çin ülkesinin güney bölgesine verilen bir ad. (daima Çin kelimesiyle birlikte kullanılır.)

Saçlarının kıvrımında Şeyhî, ona her ne kadar kıvrımdır dese de o mutlulukla dünyayı Çin ve Maçin yaptı.

Sevgilinin saçlarının kıvrımında olduğunu belirten şair, her ne kadar kıvrımda asılı olsa da mutlu olduğunu belirtmekte, bu mutlulukla dünyayı Çin ve Maçin yaptığını söylemektedir.

Divan şiirinde âşığın gönlünün sevgilinin saçlarında asılı olmak istediğini daha önce belirtmiştik. Her ne kadar bir esaretlik durumu söz konusu olsa da sevgiliye yakınlık dolayısıyla, âşık bu durum için can atmaktadır.

---

[783] TOLASA, age, s. 393
[784] TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhî Divânı’nı Tetkik*.., s. 170

Şairin cihanı Çin ve Maçin yapması, yine sevgilinin saçlarıyla ilgilidir. Miskin memleketi olan bu yerler, genellikle sevgilinin saçları ile birlikte kullanılır. Şairin gönlü de sevgilinin bu misk kokulu saçlarındadır.

Beyitte ilk mısranın başında kullanılan Çin kelimesinin beytin sonunda bir kez daha kullanılmasıyla **reddü'l acüz ale's-sadr**; Çin kelimesinin tekrarıyla **tekrir**; yine Çin kelimesinin her iki anlama gelecek şekilde kullanılmasında **tevriye;** Çin-Maçin kelimelerinde **cinas**; Çin, Maçin, zülf kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.44. GAZEL 44[785]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Şol gül-endāmuñ i cān tāze semendür ḳoẖusı
   Erġavān ruẖlarınuñ ẖūb u ḥasendür ḳoẖusı

2. Maḥż-ı cāndur ṣaçı çīnin bilürem itme ẖaṭā
   Dime teşbīh ideyin müşg-i Ḫotendür ḳoẖusı

3. ʿAḳl u cān leşkerini zülfi hevāsı ṭaġıdur
   Kim muḳābildür aña ḳalb-şikendür ḳoẖusı

4. Cān ġubār eyledi reyḥān ẖaṭ-ı reyḥānuñ içün
   Ol muḥaḳḳaḳ ki bu nesrīn ü semendür ḳoẖusı

5. İy ṣabā cānuñ içün yār diyārından irür
   Şol hevāyı ki öli diri ḳılandur ḳoẖusı

6. Sāḳiyā ṣun berü kim biz içelüm ẖamr-ı ḥayāt
   Ki beden zinde ḳılan dāyiredendür ḳoẖusı

7. Müddeʿīnüñ nefesi Şeyẖī dimāġın acıdur
   Güli başdursa n'ola sīr ü soġandur ḳoẖusı

[785] BİLTEKİN, age, s. 237

Şerh

۱۰ شـول كـول انـدامك ى جان تـازه سـمندر قوخسـى
ارغوان رخلـرنن خـوب و حسـندر قوخسـى

1. Şol gül-endāmuñ i cān tāze semendür ḳoḫusı
   Erġavān ruḫlarınuñ ḫūb u ḥasendür ḳoḫusı

İ cân, şol gül-endâmun kohusı tâze semendür. Ergavân ruhlarınun kohusı hûb u hasendür.

Ergavân (f.i.) : erguvan da denilen kırmızımtırak bir çiçek
Hûb (f.s.c. hubân) : güzel, hoş, iyi
Hasen (a.s.) : hüsünlü, güzel

Ey gönül, şu gül endamlı güzelin kokusu yeni yetmiş yasemin (gibi)dir. Kırmızı yanaklarının kokusu güzel ve hoştur.

Kendi gönlüne seslenen şair, beyitte sevgilinin kokusunu övmektedir. Gül endamlı sevgili yasemin gibi kokarken, erguvan renkli yanakları da ayrı güzel kokmaktadır.

Nazlılık, narinlik, incelik ve tazelik gibi özellikleriyle gül, genellikle sevgilinin boyuna, endamına benzetilen olarak kullanılan unsurlardandır[786]. Yasemin ise kokusu, rengi ve yaprağı dolayısıyla divan şiirinde yerini bulur[787]. Adeta bütün çemeni heyet-i umumiyesinde toplayan sevgilinin yanakları ise ergavan gibidir. Ergavan veya erguvan, kırmızı renkli bir çiçek olup, şiirlerde genellikle sevgilinin dudağı[788] ve ergavandan şarap yapılması dolayısıyla da [789]şarap ile birlikte anılır. Ancak beyitte sevgilinin yanakları ergavan renklidir ve bir o kadar da güzel kokmaktadır.

786 PALA, age, s. 189
787 PALA, age, s. 522
788 PALA, age., s. 155
789 ONAY, age, s. 149

Şairin beyitte canını kişileştirip seslenmesinde **teşhis** ve **nida**; gül-endamdan kasıtın sevgili olmasında **açık istiare**, yanakların renginin ergavana benzetilmesinde **teşbih**; çemen unsurları olan gül, semen, ergavan kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. محض جاندر صچی چینن بیلرم ایتمه خطا
دمه تشبیه ایدین مشك ختندر قوخسی

2. Maḥż-ı cāndur ṣaçı çīnin bilürem itme ḫaṭā
Dime teşbīh ideyin müşg-i Ḫotendür ḳoḫusı

Saçı çînin mahz-ı cândur, bilürem. Kohusı müşg-i Hotendür, teşbih ideyin dime, hatâ itme.

Mahz (a.i.) : 1. su katılmamış, hâlis süt **2.** hâlis, katkısız, sâde; tam; ta kendisi, aslı

Saçının kıvrımı canın ta kendisidir, bilirim. Kokusu Hotan miskidir, (başka bir şeye) benzeteyim deyip hata etme.

Gönlüyle dertleşmeye devam eden şair, bu kez sevgilinin saçlarını methetmektedir. Sevgilinin saçlarının canın kendisi olduğunu bildiğini söyleyen şair, gönlünü uyarmakta, saçın misk gibi koktuğunu, onu başka bir şeye benzetip hata yapmaması gerektiğini söylemektedir.

Saçın renk ve koku itibariyle miske benzetildiğini, beyitlerde miskin bulunduğu yer olan Hatâ, Çin ve Hoten ile birlikte kullanıldığını belirtmiştik. Yine saçın "mahz-ı cân" oluşu âşığın gönlünün sevgilinin saçlarında oluşu ile alakalıdır. Şair gönlünü hayranlıkla veya saçın baş döndüren rayihasıyla, bir an gaflete düşüp saçı başka bir şeye teşbih etmemesi konusunda tembih etmektedir.

Beyitte şair yine Çin ve Hatâ kelimelerini misk kokulu saç ile birlikte **tevriye**li olarak kullanmıştır. Ayrıca gönlüyle konuşup gönlünü kişileştirmesinde **teşbih** ve **teşhis**; saç ve misk ile alakalı olan Çin, hatâ, Hoten, saç, müşg ve kohu kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. عقـل و جان لشـــــكرنی زلفـــی هواســی طغـدر
كـم مقابلـــدر اكا قلبشـــــــكندر قوخســـی

3. ‘Aḳl u cān leşkerini zülfi hevāsı ṭaġıdur
Kim muḳābildür aña ḳalb-şikendür ḳoḫusı

Zülfi hevâsı, ‘akl u cân leşkerini tagıdur, kim mukâbildür kohusı ana kalb-şikendür.

Leşker (f.i.) : 1. asker **2.mec.** yiğit, kahraman, cesur

Mukâbil (a.s.) : 1. karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan **2.** bir şeye karşı, bir şeye karşılık yapılan **3.i.** karşılık **4.zf.** karşılığında

Kalb-şiken: kalp kıran, kalp kırıcı

Saçlarının (misk) kokusu, akıl ve gönül askerini dağıtır. Çünkü karşı karşıya geldiklerinde saçlarının kokusu onların kalplerini kırar.

Beyitte aklını ve canını askere benzeten şair, bu askerlerin sevgilinin saçlarının kokusu karşısında talan olduklarını belirtmektedir. Bir savaş meydanı manzarası çizen şair, sevgilinin saçıyla aklını ve canını karşı karşıya getirmekte, sevgilinin saçlarının kokusuyla askerleri mağlup ettiğini söylemektedir. Yani anlatılmak istenen, sevgili karşısında aklın ve canın bir hükmünün, bir değerinin olmadığıdır.

Saçların kalp kırıcı olduğunu ifade eden şair, saçın dağınıklığına da gönderme yapmaktadır. Sevgili dağınık saçlarını her savurduğunda saçlarında asılı olan âşığın gönlünü de dağıtmakta, paramparça etmektedir.

Beyitte akıl ve canın askere benzetilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; zülf, kohu, hevâ, kalb-şiken, akıl, can kelimelerinde anlamca **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. جان غبـــار ايلـــدی ريحـــان خط ريحانـــك ايچـــون
اول محقـق كه بـــو نســـــرين و ســـمندر قوخســـی

4. Cān ġubār eyledi reyḥān ḫaṭ-ı reyḥānuñ içün
Ol muḥaḳḳaḳ ki bu nesrīn ü semendür ḳoḫusı

Reyhân hat-ı reyhânun içün cân gubâr eyledi. Ol muhakkak ki bu kohusı nesrîn ü semendür.

Gubâr (a.i.) : 1. toz **2.g.s.** bir yazı stili

Nesrîn (f.i.) : 1. yaban gülü, Ağustos gülü **2.** Mısır gülü **3.** Van gülü **4.** kadın adı

Reyhan, reyhan ayva tüylerin için canını toz içinde bıraktı. O kesindir ki bu kokusu yaban gülü ve yasemindir.

Bir diğer adı fesleğen olan reyhan, güzel kokulu bir bitkidir. Reyhanî ise bir yazı çeşidi olup, muhakkak adlı yazının küçüğüdür[790]. Sadece koku yönüyle olmayıp yazı ve renk ile ilgili pek çok çağrışımlarda bulunulan ayva tüyü güzel koktuğu için semen, nesrin ve reyhana benzetilir[791].

Beyitte sevgilinin reyhan yazısıyla yazılmış ve aynı zamanda güzel kokulu olan sevgilinin ayva tüyünü reyhanın bile kıskandığını belirtmektedir. Gubar kelimesini tevriyeli olarak kullanan şair, reyhanın canını gubar eylediğini, yani sevgilinin ayva tüyüne özenip belli belirsiz yazı olan gubar yazısını taklit etmeye çalıştığını belirtmektedir.

Beyitte şair, reyhan, gubar ve muhakkak kelimelerini her iki anlama gelecek şekilde **tevriye**li kullanmıştır. Ayrıca reyhann kişilştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; yazı çeşitleri olan reyhan, gubar ve muhakkak kelimeleri ile çemen unsurları olan, reyhan, nesrin ve semen kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. ای صـــبا جانـك ايچـون يـار ديارنـــدن ايـرر
شـول هوايـى كه اولـى درى قيلنــــدر قوخســى

5. İy ṣabā cānuñ içün yār diyārından irür
Şol hevāyı ki öli diri ḳılandur ḳoḫusı

İy sabâ cânun içün yâr diyarından irür. Şol hevâyı ki kohusı öli diri kılandur.

---

790 ŞAHİN, agm, s. 389
791 ŞAHİN, agm, s. 388

Ey (gönül) sabah rüzgarı, canın için sevgilinin memleketinden gelir. Arzusu şudur ki kokusu ölüyü diriltsin.

Beyitte sabah rüzgarı, yine haberci vasfıyla karşımıza çıkmaktadır. Şair, sevgilinin kokusunu getiren rüzgarın amacının ölü canları diriltmek olduğunu söylemektedir.

Sevgilinin hasretiyle yanan, vuslat için günlerce, gecelerce ağlayan âşık için sevgiliden gelen bir nişan paha biçilemez değerdedir. Beyitte bu nişan, sevgilinin kokusudur. Bu özelliğiyle can-bahş olan sevgilinin kokusunu getirmede sabah rüzgarı önemli bir rol oynamaktadır. Şair, hasret ateşiyle solan gönlüne sabah rüzgarının getirdiği kokunun taze su serptiğini ifade etmektedir.

Beyitte sabânın bir postacı veya ulak göreviyle kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; iy kelimesinde **nida**; yâr ve diyâr kelimelerinde **cinas**; ölü-diri kelimelerinde **cinas**; koku, sabâ, yar ve hevâ kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. ساقيا صون برو كم بز ايچلم خمر حيات
كه بدن زنده قيلن دايردندر قوخسى

6. Sāḳiyā ṣun berü kim biz içelüm ḫamr-ı ḥayāt
Ki beden zinde ḳılan dāyiredendür ḳoḫusı

Sâkiyâ berü sun kim biz hamr-ı hayât içelüm ki kohusı beden zinde kılan dayiredendür.

Ey içki dağıtan, (içkiyi) bu tarafa sun ki biz hayat şarabını içelim. Çünkü kokusu bedeni canlı tutan dairedendir.

Şair bu beyitte sâkiye, bir nevi sevgiliye seslenmektedir. İçki dağıtan kişiye hayat şarabından kendisine de sunmasını, çünkü şarabın kokusunun bedeni zinde tutduğunu söylemektedir.

Beyitte sakî sevgili olunca, onun sunduğu şarap da dudağıdır. Âşıklara göre sevgilinin dudağı âb-ı hayattır[792]. İçeni ölümsüzlüğe kavuşturan su demek olan âb-ı hayatın sevgilinin dudağına teşbih edilmesi, âşıklar için dudağın ne denli önemli olduğunun göstergesidir. Şair de ölümsüzlüğe kavuşmayı, bedeni zinde tutmak olarak nitelendirmiştir.

Kadehin dudağa teşbihi şeklî yönden, şarabın dudağa teşbihi ise rengi yönündendir. Şair beyitte kadehin şekliyle ağızın şeklini daireye benzeterek, bu kadehin içindeki şarabın kokusunu, yani sevgilinin dudağını methetmektedir.

Beyitte sâkiyâ kelimesinde **nida**; sâki'den kasıtın sevgili, hamr-ı hayat'dan kasıtın sevgilinin dudağı olmasında **açık istiare**; sâki, sun, hamr-ı hayat ve içelüm kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. مـــدعىنك نفســـــى شـــيخي دماغن اجدر
كولـــى بصدرســـــه نــولا ســـير و ســـغندر قوخوســـى

7. Müdde'ī̄nüñ nefesi Şeyḫī dimāġın acıdur
Güli başdursa n'ola sīr ü soġandur ḳoḫusı

Müdde'înün nefesi, Şeyhî dimağın acıdur. Güli basdursa n'ola? Kohusı sîr ü sogandur.

Sîr (f.s.) : 1. tok, doymuş **2.** sarımsak

İddia edenin nefesi, Şeyhî'nin aklını acılaştırır. Gülün kokusunu bastırsa şaşılır mı? Kokusu sarımsak ve soğandır.

Ana teması koku üzerine olan gazelin başından beri şair, sevgilinin kokusu üzerinde durmakta, onu güzel kokulu unsurlara benzetmektedir. Son beyitte ise rakibin kokusunu ele alan şair, rakibin sevgiliye oranla ne denli farklı koktuğunu ifade etmeye çalışmıştır. Sevgili gül gibi kokarken, rakibi kokusu ise soğan ve sarımsak gibidir.

"Dimağun acıdur" kelimesiyle rakibin nefesinin beynini uyuşturduğunu söyleyen şair, rakibin kötü kokusuna dikkat çekmekte, bu kokunun gül kokusunu

[792] PALA, age, s. 15

bastırmasına şaşılmayacağını belirterek, rakibin sevgilinin mahallesinin bekçisi olduğuna gönderme yapmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında ise, ortamı bir çemen olarak düşündüğümüzde gül sevgili olurken, soğan ve sarımsak da şaire göre rakiptir. Gazelin geneli itibariyle baktığımızda ölüye can veren, bedeni zinde tutan sevgilinin kokusu rakibin kokusu tarafından bastırılmaktadır. Yani sevgiliye vuslatta ve can safasını bulmakta rakip şair için bir engel teşkil etmektedir.

Beyitte gülden kasıtın sevgili olmasında **açık istiare**; müdde'i, sîr, soğan, kohu ve acı kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.45. GAZEL 45[793]

Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün

1. Nesīm-i dōst mıdur yā hevā-yı cān ola mı
   Dimāġı tāzeleyen būy-ı dil-sitān ola mı

2. Cemāli cilvesine müjde-i viṣāl viren
   Ḫayāl degül ise māh-ı mihrbān ola mı

3. Sa'ādet ılduzı burc-ı şerefde ṭoġdı mı yā
   'İnāyet-i ezel ü baḫt-ı nā-gehān ola mı

4. Sikender irmedügi çeşme seyr idüp ẓulümāt
   Bu teşne cānına ol Ḫıżr'dan revān ola mı

5. Egerçi la'li bize gösterür emān yüzügin
   Gözi ḳıyar ḳanuma ẕerrece emān ola mı

6. Nice nişāne ola ġam ṭaşına ṣırça göñül
   Atar gözüm güheri ḫayrdur nişān ola mı

7. Ḥayātda Şeyḫī'ye çün yoḳ ḳapuñdan özge penāh

793 BİLTEKİN, age, s. 240

Ger āstīn ele girmezse āstān ola mı

Şerh

١)　　نسـيم دوسـت مدر يـا هوا جان اولا مى
　　دماغى تـازلين بـوي دلسـتان اولا مى

1. **Nesīm-i dōst mıdur yā hevā-yı cān ola mı**
   Dimāğı tāzeleyen būy-ı dil-sitān ola mı

Nesîm-i dōst mıdur, yâ hevâ-yı cân ola mı? Dimâgı tâzeleyen bûy-ı dil-sitân ola mı?

Dil-sitân (f.b.s.) : gönül alan, zapteden güzel, kendine meftun eden

Sevgiliden esen yel midir, yoksa canın arzusu mudur? Aklı tazeleyen, gönül alan güzelin kokusu mudur?

Beyitte şair, hayal ve gerçeklik arasında gidip gelmektedir. Burnuna gelen kokunun gerçekten sevgiliden mi geldiğini, yoksa sevgilinin kokusunu arzulayan canının kendisine yaptığı bir oyun mu olduğunu sormaktadır. İkinci dizede de bu kokunun zihni tazeleyen koku olup olmadığını sormaktadır.

Bir önceki gazelde aynı anlam çerçevesinde yazılmış olan beyitte, sevgilinin saçı, kokusu ve onu getiren rüzgarın özellikleri üzerine açıklama yapmıştık. Şair yine bu beyitte de sevgilinin kokusunu övmekte, bu kokunun zihnini tazelediğini belirtmektedir.

Beyitte ola mı kelimesinde **istifham**; dil-sitan kelimesinde kasıtın sevgili olmasında **açık istiare**, dost, dil-sitan, bûy, nesim ve hevâ kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢.　　جمـالى جلوسـنه مژده وصـال ويـرن
　　خيـال دكـل ايسـه ماه مهربـان اولا مى

2. Cemāli cilvesine müjde-i viṣāl viren
Ḫayāl degül ise māh-ı mihrbān ola mı

Hayâl degül ise cemâli cilvesine müjde-i visâl viren mâh-ı mihrbân ola mı?

Cilve (a.i.) : 1. kırıtma **2.** tecelli, görünme

Mihrbân (f.b.s.) : şefkatli, merhametli, muhabbetli, güleryüzlü, yumuşak hulu

Hayal değilse, yüz güzelliğinin tecellisinde kavuşma müjdesini veren merhametli sevgili olabilir mi?

Beyitte kendisine vuslat konusunda bir işaret geldiğini söyleyen şair, yine bunun hayal mi, yoksa gerçek mi olduğu konusunda şüphededir. Bir kişiden visale erebileceğine dair bir nişan gelmiştir, ancak bu kişinin sevgili olup olmadığından emin değildir.

Cemâl, cilve, visal ve hayal kelimeleri, beyitte tasavvufî yoruma da imkân vermektedir. Cemâl, tasavvufta âşığın ısrarlı isteği üzerine mâşukun kemallerini göstermesidir[794]. Cilve, sülûk ehli ârifin gönlünde parıldayan ilâhi nurdur[795]. Bugün insanın kuruntularıyla oluşturduğu bir tür gerçeklikten kaçış olarak anlamlandırılan hayal ise, âlem-i misaldir, yani cismâni dünya ile ruhâni âlem arasındaki bir geçittir[796]. Seyr-i sülûktaki şair, misal âlemi mertebesinde olduğunu ve fenafillah yolunda ilâhi nurların tecelli ettiğini belirtmektedir.

Beyitte "ola mı" kelimesinde **istifham**; cemâl, cilve, müjde-i visal kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. سعادت ایلدزی برج شرفده طوغدی می یا
عنایت ازل و بخت ناکهان اولا می

3. Sa'ādet ılduzı burc-ı şerefde ṭoġdı mı yā
'İnāyet-i ezel ü baḫt-ı nā-gehān ola mı

---

794 ULUDAĞ, age, s. 86
795 ULUDAĞ, age, s. 90
796 ULUDAĞ, age, s. 162

Burç-ı şerefde sa'âdet ılduzı togdı mı yâ 'inâyet-i ezel ü baht-ı nâ-gehân ola mı?

'İnâyet (a.i.) : 1. dikkat, gayret, özenme **2.** lûtüf, ihsan, bağış

Nâ-gehân (f.zf.) : ansızın, birdenbire

Şeref burcunda saadet yıldızı mı doğdu ya da başlangıcı olmayan lûtüf (Allah) ve ansızın kader mi oldu?

Eskiden insanlar, yıldızların kendi ahlakları ve talihleri üzerinde etkili olduklarına inanırlardı. Temelini yedi gezegen ve on iki burcun oluşturduğu yıldız ilmine göre, müneccimbaşılar yapılacak olan küçük veya büyük işlerde yıldızların durumuna göre eşref saati ararlardı[797]. Bir önceki beyitte kavuşma müjdesini aldığını belirten şair, bu beyitte bunun sebebini şeref burcunda saadet yıldızının doğmasına bağlamaktadır.

Beyitte kullanılan sa'âdet yıldızı ve burç-ı şeref tabirlerinin kullanılış amacı, bunların dokuzuncu felek hariç en yüksekte bulunmasının yanısıra, memduhu yüceltmek arzusu dolayısıyladır[798].

İkinci dizede şair, kavuşma müjdesinin inayet-i ezelin kaderi olmasına da bağlı olabileceğini söylemektedir. Hiç şüphesiz inâyet-i ezel, başlangıcı ve sonu olmayan lütuf sahibi Allah'tır. "Baht-ı nâ-gehan" terkibi divan şiirinde sevgilinin yüzü için kullanılan ibarelerden biri olduğu için[799] şair, beyitte yüzünü Allah'a döndüğünü ve inayet sahibi Allah'ın kulunun yüzüne baktığını belirtmektedir.

Şair bir başka beyitinde "inayet-i ezel"i mürşid olarak tanımlamaktadır:

"İnâyet-i ezelî mürşid olmasa Şeyhî
Hidâyet itmek içün Mehdî-i zamân kim olur"

ŞD. 72-7

Eğer bu beyitte de mürşid olarak ele alırsak Şeyhî, mürşidini bulduğunu belirtmek istemiş olabilir.

797 PALA, age, s. 253
798 TOLASA, age, s. 410
799 KAYA, Doğan, Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri, Yayımlandığı yer: Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 2000, s. 243-266, s. 7

Beyitte ilk ve ikinci dizede şairin soru sorması dolayısıyla **istifham**, ilm-i nücûm ile ilgili, sa'âdet ılduzı, burc-ı şeref ve baht kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. سـکندر ایرمــدکی چشمه سـیر ایـدوب ظلومـات
بــو تشــنه جاننــه اول خضــردن روان اولا می

4. Sikender irmedügi çeşme seyr idüp ẓulümāt
Bu teşne cānına ol Ḫıżr'dan revān ola mı

Sikender zulümât seyr idüp irmedügi çeşme ol Hızr'dan bu teşne cânına revân ola mı?

Zulümât (a.i. zulmet'in c.) : karanlık

İskender'in karanlığa gidip erişemediği ölümsüzlük suyu o Hızır'dan bu susamış canına akar mı?

Beyitte Sikender, Hızr, çeşme ve zulümât kelimeleriyle şair, Hızır, İskender ve İlyas'ın zulümat âleminde âb-ı hayatı aramaları efsanesine telmihte bulunmaktadır. Bilindiği gibi efsaneye göre, Hızır ve İlyas âb-ı hayata ulaşmış, İskender ise ölümsüzlük suyundan mahrum kalmıştır.

Şair beyitte İskender'in âb-ı hayata ulaşamamasını vurgulayarak, İskender'in susamış canına bu suyun Hızır'dan akıp akmayacağını, yani halk arasında onun darda kalanların imdadına yetişmesi inancını göz önünde bulundurarak, teşne can olan İskender'in imdadına Hızır gibi yetişip yetişmeyeceğini sormaktadır.

Bir önceki beyitle ilişki kurduğumuzda İskender şair, onun susuzluğunu giderecek Hızır ise Allah veya mürşiddir. Şair, ilâhi aşka susadığını belirtmiş, susuzluğunu gidermesi için de Allah veya onun elinden tutacak olan mürşidinden yardım istemiş olabilir.

Beyitte Sikender-Hızr, çeşme-revân kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; "ola mı" kelimesi ile sorulan soruda **istifham**; Sikender, çeşme, zulûmat, Hızr kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥.	اكرچـه لعكـــى بـــزه كوســـــترر امان يـــوزكن
کـوزی قيـــــير قانمـــه ذررجه امان اولا مى

5. **Egerçi la’li bize gösterür emān yüzügin**
Gözi ḳıyar ḳanuma ẕerrece emān ola mı

Egerçi la’li bize emân yüzügin gösterür, gözi kanuma kıyar, zerrece emân ola mı?

Emân (a.i.) : 1. minlik, korkusuzluk **2.** yardım isteme, aman dileme **3.** şikâyet **4.** Ricâ

Eğer kırmızı dudağı bize yardım yüzünü gösterirse (yardım eli uzatırsa), gözü kanıma kıyar, zerre kadar yardımı olur mu?

Beyitte, sevgilinin âb-ı hayat olan ağzı ile can alıcı gözü karşılaştırılmaktadır. Şair, sevgilinin kırmızı dudaklarının kendisine acıyıp yardım etse bile, bu kez kan döken gözlerinin canını alacağını belirtmektedir. Yani, sevgili hem lütfuyla hem de kahrıyla beraber gelmektedir. Sevgilinin dudağı, onu ölümsüzlüğe kavuşturacak vasıflara sahipken, gözü ise canını alacak niteliklere sahiptir.

Bu özelliklerinden dolayı sevgilinin kendisine zerre kadar yardımı olmayacağını belirten şair, gazelin ikinci beytine gönderme yapmaktadır. Demek ki müjde-i visal sevgilinin dudaklarından gelmiştir. Ancak şair, emin olmamakla birlikte sevgilinin ağzının lütufkâr olsa da, gözlerinin celladı olacağını belirtmektedir.

Beyitte la’l kelimesi sevgilinin dudağı için kullanıldığından **açık istiare**, gözün kan döken birisine **teşbih** edilmesinde **teşhis**; “ola mı” kelimesinde **istifham**; la’l, göz, kanıma kıyar kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦.	نيجـــه نشـــانه اولا غم طشـــنه صـــرچه كوكـــل
اتـــر کـوزم کهـری خـــيردر نشـــان اولا مى

6. **Nice nişāne ola ġam ṭaşına ṣırça göñül**
Atar gözüm güheri ḫayrdur nişān ola mı

Sırça gönül gam taşına nice nişâne ola? Gözüm güheri atar, hayrdur? Nişân ola mı?

Nişâne (f.i.) : iz, alâmet, belirti

Camdan (yapılmış) gönlüm gam taşına daha ne kadar nişan olur? Gözümün cevheri atar, hayırdır? (Bu bir) işaret olabilir mi?)

Beyitte şair gönlünü cam, gamı ise taş olarak nitelendirmektedir. Bu gam taşının nişânesi, yani hedefi şairin gönlüdür. Her bir gam taşında paramparça olan gönlünün bu gam taşına daha ne kadar hedef olacağını, canının daha ne kadar kırılacağını sormaktadır.

Gönül, tasavvufta aynadır. Bu aynada Allah'ın tecelisi zuhur ettiği için, mutasavvıflar gönüle çok önem verirler. Gönlün sırçaya teşbihi, içinin şarap renkli kanla dolu olmasındandır[800]. İkinci dizede gözyaşını cevhere benzeten şair, kırılan gönlünden dolayı gözünden kanlı yaş akıttığını belirtmektedir. Gönül tasavvufta manayı, kan ise maddiyatı temsil ettiği için[801], şair gözünden kan akıttıkça maddiyattan kurtulduğunu bunun sevgiliye kavuşmada bir işaret olduğunu söylemek istemiş olabilir.

Beyitte gönlün sırçaya, gözyaşının cevhere, gamın taşa benzetilmesinde **teşbih**; nice, hayrdır ve ola mı kelimelerinde **istifham**; nişân ve nişâne kelimelerinde **cinas**; gönül, sırça, gam, taş, göz güher kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. حیاتـــده شـــــیخییه چون یــوق قپکـــدن اوزکـه پنـــاه
کـر آســـتین الـه کیرمزســـه آســـتان اولا می

7. Ḥayātda Şeyḫī'ye çün yoḳ ḳapuñdan özge penāh
Ger āstīn ele girmezse āstān ola mı

---
[800] PALA, age, s. 186-187
[801] TARLAN, A. Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi…*, s. 556

Ger âstîn ele girmezse âstân ola mı? Çün hayatda Şeyhî'ye kapundan özge penâh yok.

Âstîn (f.i.) : esvap kolu, yen

Âstân (f.i.) : 1. eşik, papuçluk **2.** dergâh, tekye

Penâh (f.i.) : sığınma, sığınılacak yer

Eğer yenin elimize geçmezse eşik olur mu? Çünkü hayatta Şeyhi'ye kapından başka sığınılacak yer yoktur.

Beyitte şair, büyük ihtimalle mürşidine seslenmektedir. Beyitte kullanılan "astîn ele girmezse", "elinden tutamazsak" anlamında kullanılmış olabilir. Nitekim müridin başarılı olabilmesi için, öncelikle bir mürşidin eteğinden el tutması, yani ona bağlanması gerekmektedir.

"Astân" kelimesinin de tasavvufta özel bir anlamı vardır. Tasavvufta edebin ve tevazunun ilk adımı olan eşik, zahirden batına, mecazdan hakikate geçilmesini sağlayan, o vasıtayla da Hakk'a ermeyi temin eden önemli bir yerdir[802].

Beyitte kullanılan "hayatta" kelimesi de, seslenilen kişinin mürşid olduğunu gösterir. Şair, fani dünyadadır ve bu fani dünyanın aldatıcılığına kanmamak, masivâdan sıyrılmak için, mürşidinden başka kendisine sığınılacak bir yer olmadığını ve hakikate erişemeyeceğini belirtmektedir.

Beyitte âstîn ve âstân kelimelerinde **cinas**; "ola mı" kelimesinde **istifham**; âstân, kapu ve penah kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

2.2.46. GAZEL 46[803]

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. İy ḫāṭırum ṣoran göricek ḳayġulu beni
   Yā vaṣl-ı dil-ber ile sevindür ya ḳo beni

2. ʻÂḳil baña naṣīḥat ider kim dir uṣuñı
   Bilmez ki yār ezelde idüpdür delü beni

[802] ULUDAĞ, age, s. 128
[803] BİLTEKİN, age, s. 228

3. Zāhid ṣalā-yı mescid ider ben hevā-yı dost
Niçün ṣalar bu ṭoġru yolumdan yayubanı

4. Bī-ʻār devleti girev itmiş melāmete
Bulmayalar bu dünyede illā girü beni

5. Nāmūsı yile ṭopraġa nāmı şarāb içün
Virdüm daḫı ne oda ṣalısar bu ṣu beni

6. ʻIşḳuñ şehīdiyem ṣanemā silme ḳanumı
Ḳan yudup ölmişem gine ḳan ile yu beni

7. Şeyḫī ḳomadı çün mey ü ma'şūḳ etegini
Rüsvāy-ı ḫalḳ iderse ʻaceb mi bu ḫū beni

Şerh

١. ای خاطرم صورن کورجك قیغلی بنی
یا وصل دلبر ایله سوندر یا قو بنی

1. İy ḫāṭırum ṣoran göricek ḳayġulu beni
Yā vaṣl-ı dil-ber ile sevindür ya ḳo beni

İy, beni kaygulu göricek hâtırum soran, yâ vasl-ı dil-ber ile sevindür ya beni ko.

Ey, beni kaygılı görünce hatrımı soran. Ya beni gönül alan sevgiliye kavuşturarak sevindir, ya da (beni kendi halime) bırak.

İlk bakışta tasavvufî bir beyit olarak görülmese de gazelin tamamına bakıldığında, şairin beyitte seslendiği kişinin zâhid olduğu görülmektedir. Daima âşıklara nasihat eden zahidler, beyitte şairin hatrını sormaktadır. Ancak aşk derdini

en uç noktada yaşayan âşığın hali, bu derdin zerresine sahip olamayan zâhid tarafından anlaşılamaz. Bu yüzden onun âşığın halini sorması riyadır ve bu hasb-i halin âşığa hiçbir faydası yoktur[804].

Ham olan zahidin bu riyakâr tavrının farkında olan şair, zahide “ya beni sevgilime kavuştur, ya da rahat bırak” diyerek zahidi uyarmaktadır. Aşktan anlamayan, sevgiliyi bilmeyen zahidden vuslat konusunda her hangi bir yardım gelmeyeceğini bilen şair, “nasıl olsa halimden anlamazsın, o yüzden beni kendi halime bırak” diyerek zahide bir nevi rest çekmektedir.

Beyitte zahide seslenilmesinde **nida** sanatı bulunmaktadır.

٢. عاقـل بكـــا نصـــــيحت ايــدر كـم در اوســـكى
بيلمــــز كه يــار ازلـده ايدوبـــــدر دلـو بـــنى

2. ‘Âḳil baña naṣīḥat ider kim dir uṣuñı
Bilmez ki yār ezelde idüpdür delü beni

‘Âkil bana usunı dir kim nasihat ider. Yâr beni ezelde delü idüpdür ki bilmez.

Akıllı olan (zâhid) bana aklını devşir diye nasihat eder (öğüt verir). Sevgili beni başlangıcı olmayan bir zamandan beri deli eder, (bunu) bilmez.

Beyit, ilk beytin devamı gibidir. Şairin âkil olarak nitelendirdiği kişi, yine zahiddir ve şaire nasihat etmeye devam etmektedir. “Aklını başına al” diyerek âşığa ikazda bulunan zâhid, vuslata akıl ile ulaşılamayacağını bilmemektedir. Bu yüzden ikinci dizede zaten deli olduğunu belirten şair, akıl verenin zâhid değil kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim sevgiliye akılla değil, ancak aşk ile ulaşılır[805].

İkinci mısrada sevgilinin ezelden beri kendisini deli ettiğini belirten şair, bezm-i elest’e gönderme yapmaktadır. Kullar elest bezminden beri sevgilisinden, yani Allah’tan ayrıdır. Âşık bu meclise girerken aklını dışarda bırakır ve delilik hırkasını sırtına geçirir[806].

Beyitte âkil ve delü kelimelerinde anlamca **tezat** sanatı bulunmaktadır.

---

[804] CANKURT, agm, s. 337
[805] CANKURT, agm, s. 337
[806] CANKURT, agm, s. 337

٣.   زاهد صـــلا مسـجد ايــدر بـــن هوا   دوســت
نيچـــون صـــالر بـــو طوغـرى يولمـــدن ييوبـــــــنى

3. **Zāhid ṣalā-yı mescid ider ben hevā-yı dost**
Niçün ṣalar bu ṭoġru yolumdan yayubanı

Zâhid salâ-yı mescidi der, ben hevâ-yı dost. Niçün bu togru yolumdan yayubanı salar.

Salâ (a.i.) : 1. cuma namazında ve bazı yerlerde cenazeye çağırmak için minarelerde okunan salâvat **2.** meydan okuma, "kendine güvenen varsa çıksın!" diye bağırma **3.** bir mahalle çocuklarının, başka bir mahalle çocuklarıyla taş kavgalarına çıkmaları **4.tas.** mevlevîlerde "can"ları namaza, yemeğe, mukabeleye çağırmaları

Zahid (beni) mescide çağırır, ben (onu) aşka (çağırırım). Neden bu doğru yolumdan beni döndürmeye çalışır?

Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle beraber şüpheli şeylerden kaçınan zâhid, dini konularda derinlere inmesini bilemeyen, dış kabuğunda kalan, anlayışı kıt kişidir. Kendi yaptıklarını doğru kabul edip topluma öğüt vererek düzen sağlamaya çalışan zahidin karşısında daima âşıklar bulunur[807]. Beyitte yine cenneti umarak ibadet yapan zâhid, şair mescide çağırmaktadır. Şair ise zahidin tam aksine, onu aşka davet etmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, rind olan âşığın sevgiliye ulaşmada kullandığı tek araç aşktır. Aşk olmadan bu yola girilmez, girilse bile devam edilmez. Doğal olarak aşkı inkâr eden zâhid bu durumdan anlamaz. Şair, beyitte doğru yolun kendi yolu olduğunu belirtmekte, zahidin kendisini yanlış yola çekmeye çalışmasının beyhûde olduğunu vurgulamaktadır.

Beyitin ikinci dizesinde sorulan soru ile **istifham**; zâhid, salâ-yı mescid kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤.   بـــي عار دولـــتى كـرو ايتمـــش ملامتــه

[807] PALA, age, s. 531

بولمـــــايلر بـــو دنيـــده الا كـــرو بـــنى

4. Bī-'ār devleti girev itmiş melāmete
   Bulmayalar bu dünyede illā girü beni

Bî-'âr devleti melâmete girev itmiş. Bu dünyede illâ girü beni bulmayalar.

Girev (f.i.) : rehin
Melâmet (a.i. levm'den) : ayıplama, kınama; azarlama, çıkışma
Girü (t.zf.) : 1. yine, tekrar, bir daha, sonra **2.** artık **3.** başka, gayri

Arsız, mutluluğu kınanmaya rehin etmiş. Bu dünyada bir daha beni bulamasınlar.

Kınanma, ayıplanma, kötüleme anlamlarına gelen melâmet, tasavvufta selameti terk etmek demektir. Yani, halkı hak yola davet eden kişinin, kınayanların kınamasından, karalamalarından çekinmeden doğru yolda yürümeye devam etmesidir[808].

Bir önceki beyitle beraber düşündüğümüzde şair, zahidi aşka, yani doğru yola davet etmişti. Bu beyitte zahidi "arsız" olarak niteleyen şair, zahidin kendisini kınadığını belirtmektedir. Nam ve namustan elini yıkadığı için kınanmanın kendisini etkilemediğini, doğru yolda olduğu için sevgiliye vuslatın çok kısa bir zamanda gerçekleşeceğini ifade eden şair, vuslattan sonra kendisini bu dünyada bulamayacaklarını, yani aşkta fenâ olacağını işaret etmektedir.

Beyitte "bî-âr" kelimesi ile zâhid kastedildiği için **açık istiare** sanatı bulunmaktadır.

٥. ناموســـى يلـــه طپرغـــه نـــامى راب‌ش ايچـــون
ويـــردم دخـى نـه اوده صلســـــر بـــو صـــو بـــنى

5. Nāmūsı yile ṭopraġa nāmı şarāb içün
   Virdüm daḫı ne oda ṣalısar bu ṣu beni

808 ULUDAĞ, age, s. 241

Şarâb içün nâmûsı yile nâmı toprağa virdüm. Bu su beni dahı ne oda salısar.

Şarap için namusu yele, şanı toprağa verdim. Bu su beni daha nasıl ateşlere salacak?

Şairin beyitte belirttiği şarap, ilâhi aşk şarabıdır. Tasavvufta içeni kınanmayı gerektirecek hal ve hareketlere sokan coşkun aşk halleri demek olan şarap, aşkı, muhabbeti, vecdi temsil eder[809]. Kınanmadan, karalanmadan çekinmediğini bir önceki beyitte ifade eden şair, bu beyitte aşk için nam ve namusu terkettiğini belirtmektedir. Çünkü nam ve namusa tercih ettiği aşk, onu daha nice ateşlerde yakacaktır.

Aşkın şairi ateşlere atması, onun ham iken pişeceğini göstermektedir. Zaten aşk ateşiyle yanmaktadır. Bu aşk ateşiyle sürekli yanmak, onu vuslat yolunda olgunlaştıracak, kamil bir insan olmasını sağlayacaktır. Şair bir başka beytinde şöyle demektedir:

“Şeyhî’yi kûy-ı melâmetde nişân itmek içün
Virürüz ‘ârı yile nâm u nişân ile bile”

ŞD. 161-7

Aşk yolunda nam ve namusa yer yoktur. Bu yüzden şair, nam ve namus derdinden vazgeçmiştir.

Beyitte yel, toprak, su ve od kelimeleriyle anasır-ı erbaa’nın dört unsurunun da kullanılmasında **tenasüp** sanatı bulunmaktadır. Ayrıca “yile virmek, toprağa virmek, oda salmak” deyimlerinin kullanılmasında **irsal-i mesel**; yile-virdüm, şarap-su kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; nâmus ve nâm kelimelerinde **cinas** sanatı yapılmıştır.

٦. عشـــقك شــــهيديم صــنما ســلمه قـــانمى
قـان يـــدوب ولمشـــما كنــه قـان ايلـــه يـــو بــــنى

6. ‘Işḳuñ şehīdiyem ṣanemā silme ḳanumı
Ḳan yudup ölmişem gine ḳan ile yu beni

[809] ULUDAĞ, age, s. 327

Sanemâ, ‘ışkun şehîdiyem, kanumı silme. Kan yudup ölmişem, beni gine kan ile yu.

Ey güzel, ben senin aşkının şehidiyim, kanımı silme; kan yutarak ölmüş âşığını, yine kan ile yıka.

Beyitte sevgiliye seslenen şair, aşk ile şehit olduğunu bu yüzden kanını silmemesini söylemektedir. Kendisini aşk yolunda şehit düşen biri olarak nitelendiren şair, “kanımı silme” diyerek, şehitlerin yıkanmadan defnedilmesine gönderme yapmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "Şehitleri yıkamayınız. Çünkü her yara ve her kan damlası kıyamet günü etrafa misk kokusu yayar[810]." buyurmuştur.

Yine ikinci dizede yıkanmak istememesinin sebebini kan yutarak ölmeye bağlayan şair, sonuç olarak kan ile yıkanmak istemektedir. “Kan yutarak ölmek” çok ıstıraplı bir şekilde ölmek demektir. Bu yüzden şair, ne kadar ıstırap çektiğinin nişanesi olan kanların su ile temizlenmesi taraftarı değildir. Ayrıca vücudundaki kanlar onun şehitlik alâmetidir.

Beyitte “sanemâ” diyerek seslenilen kişinin sevgili olmasında **açık istiare** ve **nida**; “kan yutmak” deyiminin kullanılmasında **irsal-i mesel**; kan kelimesinin tekrar edilmesinde **tekrir**; şehidiyem, ölmişem, kan ve yu kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. شـــــيخي قومــادى چون مي و معشـــوق اتكــــنى
رســوا خلــق ايدرســـه عجب مى بـــو خو بـــنى

7. Şeyẖī ḳomadı çün mey ü ma’şūḳ etegini
Rüsvāy-ı ẖalḳ iderse ‘aceb mi bu ẖū beni

Bu hû beni rüsvây-ı halk iderse ‘aceb mi? Çün Şeyhî mey ü ma’şuk eteğini komadı.

[810] http://www.sevde.de/islam_Ans/C/cenaze.htm, (26.05.2015)

Hû (a.h.i.) : 1. Allah **2.i.** sığınma, yalvarma **3.n.** gaibe hitab olarak eşhâsa da söylenir: "hu, nerdesin!" gibi.

Bu huy beni halk içinde rezil ederse buna şaşılır mı? Çünkü Şeyhî şarabı ve sevgilinin eteğini bırakmadı.

Gazelin son beytinde şair, ne ilâhi aşktan ne de sevgiliden vazgeçtiğini belirtmektedir. Bu durumun kendisini halk içinde rüsva edeceğini bildiğini, ama buna şaşırmadığını belirten şair, gazelin genel temasını son beyit içinde ele almaktadır.

İlk beyitlerden itibaren zâhid ile arasındaki münasebetten, melametten, nam ve namusu terkedişten bahseden şair, tüm bunların neticesinde halk içinde kınanacağından haberdardır. Ancak bundan ötürü çekinmeyeceğini belirten şair, ne aşk şarabından ne de sevgiliden vazgeçmeyeceğini söylemektedir.

Beyitte "aceb mi" kelimesi ile **istifham**; mey, mâ'şuk, rüsvâ-yı halk kelimeleriyle ise **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

2.2.47. GAZEL 47[811]

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Ḫoş-ḫırāmān ṣalınur nāz ile ol serv-i sehī
   Güẕer itse n'ola bustānumuza gāh gehī

2. Ne yüz ile görelüm yüzini biz ḳullar kim
   Terk ḳılup iremez gerdine şehler külehi

3. Ṣanemā luṭf işiginde iderüz şey' li'llāh
   Redd elin ṣunma ciger pür-güher ü dest tehī

4. Ne var ilde adumuz rindise vü ʿāşıḳ u mest
   Şehr yārānlarınuñ şükr ki yoḫdur günehi

[811] BİLTEKİN, age, s. 235

5. Dehr-i pür-ḳahrda mihr ile vefā yoḫdur hīç
   Bir nefes cāmdur ancaḳ göñül ārāmgehi

6. Ḳarġa şekker kemüre yüriye ṭūṭī muḥtāc
   Bülbüle cevr ü güle ḫār zihī devr zihī

7. Hele Şeyḫī şu ḳapudan gözet iḥsān u kerem
   Ki kemīn bendesidür mülk-i cihān pādişehi

Şerh

١. خوشـــخرامان صـــــلنر نـاز ايلـــه اول ســرو ســهي
كـزر ايتســــه نــولا بوســـــــتانمزه كاه كهـي

1. **Ḫoş-ḫırāmān ṣalınur nāz ile ol serv-i sehī**
   Güẕer itse n'ola bustānumuza gāh gehī

Ol serv-i sehî nâz il hoş-hırâmân salınur. Gâh gehî bustânumuza güzer itse n'ola?

Hırâmân (f.s.) : 1. salına salına, naz ve eda ile yürüyen **2.zf.** salına salına, salınarak

Serv-i sehî: doğru büyümüş iki daldan ibaret selvi

Güzer (f.i.) : 1. geçme, geçiş **2.s.** geçen, geçici

Gâh (f.e.) : 1. zaman bildiren edat **2.** yer bildiren edat **3.zf.** arasıra, kimi, bazı

Gehî (f.zf.) : bazan, arasıra

O düzgün boylu selvi naz ile salına salına yürür. Arasıra bahçemizden de geçse ne olur?

Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem de benzetilen olarak kullanılan selvi, beyitte de olduğu gibi mecâz-i örfî yoluyla divan şiirinde boy için kullanılan

unsurların başında gelmektedir. Selvinin hafif rüzgarla salınışı âşıklara sevgilinin yürüyüşünü hatırlatır[812].

Beyitte şair sevgiliyi selviye benzetip, bu selvinin bahçede ahenkle sallandığını, yani sevgilinin bahçede salına salına yürüdüğünü söylemektedir. İkinci dizede, sevgilinin kendi bulunduğu bahçeyede gelmesini isteyen şair, “Arada bir bizim bahçeye de gelip salınsa ne olur?” diye serzenişte bulunmaktadır.

Beyitte sevgilinin selviye benzetilmesinde **açık istiare** ve **teşbih**; selvinin kişileştirilerek salınan sevgiliye benzetilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; ikinci dizedeki “n’ola” sorusunda **istifham**; hoş-hıramân, serv-i sehî, bustân, salınur kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. نه يــوز ايلــه كــورلم يوزكــى بــز قوللـــر كم
تــرك قلــوب ايــرمز كردنــه شــهلر كلهــى

2. Ne yüz ile görelüm yüzini biz ḳullar kim
Terk ḳılup iremez gerdine şehler külehi

Şehler külehi terk kılup gerdine iremez kim biz kullar yüzini ne yüz ile görelüm.

Küleh (f.i.) : 1. külah, (eskiden) başa giyilen ucu sivri veya yüksek başlık, başa giyilen şey

Gerd (f.i.) : 1. toz, toprak **2.** tasa, gam, keder

Padişahlar (bile) külahı terkedip yoluna baş koyamazlarken, biz kullar hangi yüzle senin yüzüne bakalım?

“Bırakmak” anlamında Arapça bir kelime olan terkin, tasavvufta, terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî ve terk-i terk olmak üzere dört şekli vardır. Terk-i dünya’da, zâhid bütün dünya nimetini ahiret için terk eder. Terk-i ukbâ’da, ârif, cemâli temaşa için cennet nimetlerini terk eder. Terk-i hestî’de, salik kendi varlığını

[812] PALA, age, s. 436

terk edip Hak'ta fani olur. Terk-i terk'te ise artık kâmil ârif terki de terk edip aklından terk kavramını siler[813].

Aynı zamanda, tasavvufî bir terim olarak "külah dilimi" anlamına da gelir. Edhemî dervişlerinin taçları dört terkli olup bunlar dünyayı, ahireti, varlığı ve terk etmeyi simgeler. Bu yüzden terk, şairler tarafından beyitlerde her iki anlama gelecek şekilde kullanılır[814].

Şair de beyitte "terk" mevzusuna ironik bir şekilde yaklaşmaktadır[815]. Kullarına örnek olması gereken padişahların külahlarından, yani dünya, ahiret, varlık ve terkten vazgeçip de yola baş koymadıklarını, sevgilide kendilerini yok etmediklerini, kendisi gibi âciz kulların bunun bir örneğini göremediğini belirtmektedir. Bir başka beyitinde de şöyle demektedir:

Ol garîb olmaya kim şehr ü diyâr eyleye terk
Müşkil oldur ki kılar kullarını şâh garîb

(Ş.D. 6/3)

Beyitin ilk dizesinde sorulan soruyla **istifham**; yüz kelimesinde **tekrir**; terk kılup, şehler, kullar ve küleh kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

٣. صـــنما لطـف ايشـــــكنده ايــدرز شــئ لله
ردّ اليـــن صـــنما جكـر پـــركهر و دســت تهـــي

3. **Ṣanemā luṭf işiginde iderüz şey' li'llāh**
Redd elin ṣunma ciger pür-güher ü dest tehī

Sanemâ, lutf işiginde şey'li'llâh iderüz. Ciğer pür-güher ü dest tehi redd elin sunma.

Şey'li'llâh: Allah için bir şey demek, Allah Teala'nın ikramıyla bir şeyi taleb etmektir.

---
[813] ULUDAĞ, age, s. 353
[814] PALA, age, s. 487
[815] DALBUDAK, age, s. 213

Ey put gibi güzel sevgili, ihsan, bağış (yeri olan) eşiğinde Allah'ın ikramıyla bir şeyler talep ediyoruz. Ciğerimiz cevher dolu, elimiz boş, (bizi kapından) geri çevirme.

Beyitte sevgiliye seslenen şair, Allah rızası için kapısına gelip dua ettiğini ve sevgiliden kendisini kapısından geri çevirmemesini istemektedir. Cefakâr olan sevgiliden istenen her hangi bir isteğin geri çevrilme olasılığının olduğunu bilen şair, "Allah için istiyorum" diyerek sevgiliye seslenmekte, red elini sunmaması için yalvarmaktadır. Nitekim "Latif" ismi sıfatıyla mutlak ikram sahibi olan Allah'tır. Kulun da kendisine bahşedilen ikramlardan diğer kullara lütfetmesi gereklidir.

İkinci dizede ciğerindeki kanları kırmızı cevherlere benzeterek sevgiliye halini arz eden şair, elinde bir şeyin bulunmadığını söylemektedir. Sevgili beyitte mürşid de olabilir. Çünkü tasavvufta kan, maddiyatı temsil etmektedir. Şair elinde maddiyattan başka bir şey bulunmadığını, maneviyât yönünden en ufak bir şey kazanabilmesi için şeyhinden kendisini reddetmemesini istemiş olabilir.

Sanemâ kelimesinde **açık istiare** ve **nida**; ciğer kanının cevhere benzetilmesinde **teşbih** sanatı bulunmaktadır.

٤. نـه وار ایلــده ادمز رندیســـه و عاشـق و مسـت
شـهر یارالرنـــك شـكر كه یوخــدر كنهـى

4. Ne var ilde adumuz rindise vü 'āşıḳ u mest
Şehr yārānlarınuñ şükr ki yoḫdur günehi

İlde adumuz 'âşuk u mest vü rindise ne var? Şükr ki şehr yârânlarınun günehi yohdur.

Yârân (f.i. yâr'ın c.) : dost

Şehirde adımız âşık, sarhoş ve rindse ne var? Şükür olsun ki şehirdeki dostların günahı yoktur.

Beyitte şair kendisini rind, âşık ve mest olarak nitelendirmektedir. Âşıklık ve mestlik zaten rindliğin vasıflarındandır. Daha önce de belirtildiği üzere, zahidin

karşısında yer alan rindler kendilerini gerçek âşık ve aşk sarhoşu olarak göstermektedirler. Şair de bir rind olarak şehirde adının rind, âşık ve mest olarak anılmasına şaşılmayacağını, zaten aşk ile mest olduğunu söylemektedir.

İkinci dizede kendisine rind, âşık ve mest diyen dostlarının günahlarının olmadığını söyleyen şair, şehirde adının rind olarak çıkmasının iftira olmadığını belirtmektedir. Çünkü kendisi gerçekten rind, âşık ve mesttir. Böylelikle çevresinde kendisine bu adları koyanlar iftira atmadıkları için şairin gözünde günahsızdırlar.

Beyitte ilk dizede "ne var" kelimesiyle soru sorulduğundan **istifham**; şehr, il yârân ve rind, âşık, mest kelimelerinde ise anlam bakımından **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. دهر پــــرقهرده مهر ايلــه وفــا يوخــدر هيــچ
بــر نفـــس جامدر انجــق كوكــل ارامكهى

5. Dehr-i pür-ḳahrda mihr ile vefā yoḫdur hīç
Bir nefes cāmdur ancaḳ göñül ārāmgehi

Dehr-i pür-kahrda hîç mihr ile vefâ yohdur. Gönül ârâmgehi ancak bir nefes câmdur.

Ârâmgeh (f.b.i.) : dinlenilecek yer, dinlenme yeri

Kahırla dolu dünyada hiç sevgi ve vefa yoktur. Gönlün dinlenme yeri sadece bir nefeslik şaraptır.

Kahır dolu dünyanın geçiciliğini vurgulayarak bu fani âlemde hiç sevgi ve vefanın olmadığını söyleyen şair, gönlünü dünya kahrından bir an olsun arındıran şeyin şarap olduğunu söylemektedir.

Beyitte geçen şarap, tabii ki ilâhı aşk şarabıdır. Âşık bu dünyada gariptir. Gurbette olan âşığın tek isteği "Mûtu kable en-temutu", yani ölmeden önce ölme sırrına vasıl olmaktır[816]. Şaire göre, beyitte bu sırra vasıl olmanın ilk adımı ilâhi aşk

[816] BİLGİN, Azmi, Osmanlı Şiirinde "Ölmeden Önce Ölme" Temi, Kubbealtı Akademi Mecmuası, s. 142, yıl 36/2, İstanbul 2007, s.42-53.

şarabından yudumlamaktır. Daha sonra bu şarabın verdiği sarhoşlukla aldatıcı dünyanın geçici meşgalesi unutulur ve gönül safaya kavuşur.

Beyitte câm ile kastedilen kadehin içindeki şarap olması dolayısıyla **mecâz-ı mürsel** sanatı bulunmaktadır.

٦. قرغـه شـــكر كمـوره يوريـــه طوطـي محتـــاج
بلبلـــــــه جور و كولــه خار زهى دور زهى

6. Ḳarġa şekker kemüre yüriye ṭūṭī muḥtāc
Bülbüle cevr ü güle ḫār zihī devr zihī

Karga şekker kemüre yüriye. Tûtî bülbüle cevr ü güle muhtâc. Hâr zihî, devr zihî.

Zihî (a.e.) : 1. ne güzel, ne hoş **2.** âferin, bravo

Karga şekeri kemirsin, yürüsün. Papağan (şekere) muhtaç (kalsın.) Bülbüle eziyet, güle diken (kalsın.) Ne hoş (ne güzel) dünya.

Bir önceki beyitte dünyanın kahır dolu olduğunu söyleyen şair, bu beyitte de bu kahır yuvasındaki adaletsizlikleri sıralamaktadır. Bunlardan ilki, karganın şekeri yemesi, tutînin şekere muhtaç kalmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, tûtî şeker ile beslenen bir kuştur. Ancak beyitte şekeri yiyen, tûtî ile karşılaştırılan kargadır.

Divan şiirinde karga, çirkin sesi ve konuşamama özelliği ile genellikle beyitlerde tutî ile karşılaştırılır[817]. Beyiti diğer beyitlerle beraber düşündüğümüzde, adil olmayan dünyada hak etmeyenlerin, hak etmediği nimetlere kavuştuğu gibi bir sonuç çıkarabiliriz.

Bir diğer adaletsizlik ise bülbülün eziyete, gülün de dikene maruz kalmasıdır. Çok kullanılan mazmunlardan biri olan gül-bülbül mazmununda, bülbülün devamlı gülün aşkıyla terennüm ettiğini, eziyet çektiğini, gülün dikenleriyle bağrını parçaladığını daha önce belirtmiştik. Bülbül âşığı timsal ettiği için, şaire göre içinde gerçek aşkı barındıran kişinin cevr görmesi adil değildir.

---

[817] CEYLAN, age, s. 143

Ve son olarak gülün dikeninin olması.. Burada Allah'ın cemâl ve celâl sıfatlarına gönderme yapılmış olabilir. Gülün bile dikene sahip olması, celâl olmadan cemâlin olmayacağının göstergesidir. Beyitte bunları sıralayan şair, ironiyle birlikte "Ne hoş dünya!" demektedir.

Beyitte karga, tûtî, bülbül, gül, hâr kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. حله شيخي شو قپدن كوزت احسان و كرم
كه كمين بندسدر ملك و جهان پادشهى

7. **Hele Şeyḫī şu ḳapudan gözet iḥsān u kerem**
Ki kemīn bendesidür mülk-i cihān pādişehi

Şeyhî hele şu kapudan ihsân u kerem gözet. Ki mülk-i cihân pâdişehi kemîn bendesidür.

Kemîn (f.s.) : 1. çok az **2.** pek küçük

Şeyhî hele şu kapıdan iyilik ve cömertlik gözet. Çünkü cihan padişahı (bile) (O'nun) kuludur.

Gazelin başından itibaren âciz, âşık, rind ve mest olarak sevgilinin eşiğinde dua eden, dünyanın kahırla dolu ve adaletsiz bir yer olduğunu belirten şair, son beyitte aksettirmek istediği düşünceyi ortaya koymaktadır. Bu dünyada ihsan ve kerem beklenmesi gereken tek kişi, sevgili, yani Allah'tır.

Bu düşüncesiyle şair, insanlara karşı bakış açısını ortaya koymaktadır. Hatta, bu insanlar içinde padişah bile bulunmaktadır. "Mülk-ü cihân pâdişahı ve kemîn bende" kelimelerini birlikte kullanan şair, bu iki kelime arasındaki tezattan yararlanarak, dünya malının tümüne sahip olan bir kişinin bile, Allah'ın âciz bir kulu olduğunu vurgulamaktadır.

Beyitte belirtilen cihan padişahı, gerçek anlamda padişah veya gönlün padişahı olan mecâzi sevgili olabilir. Hangisi belirtilse belirtilsin, şaire göre bu kişiler de Allah'ın kuludur. Dolayısıyla Allah'ın kuluna minnet etmektense, Yaradan'a yüzünü dönmek daha akıllıcadır.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **tecrid**; padişah ve bende kelimelerinde **tezat** sanatı bulunmaktadır.

2.2.48. GAZEL 48[818]

Faʿlü Faʿūlün Faʿlü Faʿūlün

1. Çün yüzi vaṣfı bülbüle düşdi
   Bāġ arasına ġulġule düşdi

2. Yañaġı luṭfın lāle ögerdi
   Gülşen içinde gül güle düşdi

3. Zülfi vü ḫālin her ki göre dir
   Sünbül-i ter şu fülfüle düşdi

4. Şāh meger kim cān dilemişdür
   Uşda benem dir ḳul ḳula düşdi

5. Dil-bere ḳullıḳ bizlere lāyıḳ
   Ḥaydar'a ḫıdmet düldüle düşdi

6. Def'-i melāl idemedi bülbül
   Şimdi işümüz mül müle düşdi

7. Lebleri cāmın söyledi Şeyḫī
   Şīşe ṣafādan ḳulḳule düşdi

Şerh

١. چون يوزى وصفى بلبله دوشدى
باغ ارسنه غلغله دوشدي

818 BİLTEKİN, age, s. 224

1. **Çün yüzi vaṣfı bülbüle düşdi**
   Bāġ arasına ġulġule düşdi

Bag arasına gulgule düşdi. Çün yüzi vasfı bülbüle düşdi.

Gulgul (a.i.) : 1. gürültü, şamata; bağrışıp çağrışma

Bahçe içinde velvele koptu. Çünkü yüzünün vasfı bülbüle düştü.

Gül-bülbül mazmunu kullanılarak yazılan beyitte şair, gülün yüzünü gören bülbülün bahçedeki halini açıklamaktadır. Bülbülün âşığın, gülün ise sevgilinin timsali olduğunu daha önce belirtmiştik. Gül, sevgilinin yüzü ve yanağına benzeyen veya benzetilen olarak kullanılan unsurlardan biridir. Çemen içinde gülü gören bülbül, bahçeyi inlemeleriyle velveleye vermiştir.

Gulgul, kuşların bir ağızdan feryâd etmeleri, ötüşmeleridir[819]. Beyitte bağın bağrışıp çağrışmayla dolduğunu belirten şair, gülün aşkıyla terennüm eden sadece bir bülbül olmadığını vurgulamaktadır, yani kendisi hariç, sevgiliye âşık daha birçok kişi vardır.

Beyitte gulgule ve bülbüle kelimeleri arasında **cinas** bulunmaktadır.

٢. یکغـــی لطفـــن لالــه اوکــردی
کولشـــــن ایچنـــده کـول کولــه دوشــدي

2. **Yañaġı luṭfın lāle ögerdi**
   Gülşen içinde gül güle düşdi

Lâle yanağı lutfın ögerdi. Gülşen içinde gül güle düşdi.

Lâle, yanağının güzelliğini överdi. Gül bahçesi içinde gül, hemen gülmeye başladı.

---
[819] ONAY, age, s. 263

Divan şiirinde sevgilinin yanağı renginden dolayı lâleye benzetilir[820]. Beyitte lâle, çemende kendisine benzetilen unsuru, yani sevgilinin yanağını övmektedir. Çemenin bir diğer unsuru olan gül de, lâlenin bu medhini duyduktan sonra gülmeye başlamıştır.

Gülün gülmesi, açılması anlamındadır. Bu açılmanın sebebi, gülün sevgilinin yanağını kıskanmasından dolayıdır. Nitekim sevgilinin yüzü ve yanağına benzeyen ve benzetilen unsurlardan biri de güldür.

Beyitte lâle, gül, gülşen kelimelerinde **tenasüp**; gül kelimesinin her iki anlamı da kastedildiğinden **tevriye**; lâle ve gülün kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; gül kelimesinin tekrar edilmesinde ise **tekrir** sanatı bulunmaktadır.

٣. زلفـــى و خــالن هر كه كـوره در
سـنبل تـر شـو فلفلـه دوشـدي

3. **Zülfi vü ḫālin her ki göre dir**
Sünbül-i ter şu fülfüle düşdi

Her ki zülfi vü hâlin göre, sünbül-i ter şu fülfüle düşdi dir.

Fülfül (a.i.) : karabiber

Her kim saçını ve benini görse, taze sünbül (gibi saçları) şu karabibere düştü der.

Sevgilinin yüzündeki benini ve bu benin üzerine gelen saçlarını görenlerin, "sümbül karabibere düştü" diyeceğini söyleyen şair, sevgilinin saçlarını sümbüle, benini ise karabibere benzetmektedir.

Divan şiirinde karabiber, küçük ve siyah tomurcuklarından dolayı, sevgilinin beni için benzetilen olarak kullanılır[821]. Yine şiirin vazgeçilmez unsurlarından biri olan sümbül ise rengi, kokusu ve dağınık görünümüyle sevgilinin saçı için benzeyen ve benzetilen olarak kullanılır[822].

---

[820] KARTAL, age, s. 68
[821] BAYRAM, Yavuz, "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Sayı, Ankara 2007, s. 5
[822] PALA, age, s. 451

Beyitte zülf-sünbül, hâl-fülfül kelimeleri arasında **leff ü neşr-i müretteb**; yine bu kelimeler arasında **tenasüp** bulunmaktadır.

٤. شـاه مكـر كـم جان دلمشـــدر
اوشــده بنـــم در قــول قولــه دوشــدي

4. **Şāh meger kim cān dilemişdür**
Uşda benem dir ḳul ḳula düşdi

Meğer kim şâh cân dilemiştir, uşda benem dir. Kul kula düşdi.

Meğer pâdişah can dilemiştir, (herkes) "İşte o benim!" dediği için kul kula düştü.

Beyitte padişah sevgili, kullar ise onun âşıklarıdır. Sevgili yine can almak istemekte, etrafındaki âşıklar da, sevgilinin yolunda can vermek için, tabiri caizse can atmaktadır. Herkes can sunmaya en layık kişinin kendisi olduğunu söylediği için, yaşanan anlaşmazlıktan dolayı da şairin tabiriyle "kul kula düşmüş", yani birbirine girmiştir.

Beyitte anlam bakımından şah ve kul kelimelerinde **tezat**; şahtan kasıtın sevgili olmasında **açık istiare** bulunmaktadır.

٥. دلـــبره قوللـــق بـــزلره لايــق
حيــدره خدمت دلدلــه دوشــدي

5. **Dil-bere ḳullıḳ bizlere lāyıḳ**
Ḥaydar'a ḫıdmet düldüle düşdi

Dil-bere kullık bizlere lâyık. Haydar'a hıdmet düldüle düşdi.

Düldül (a.i.) : Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği kır katır **2.** kirpi

Gönül alan güzele kulluk etmek bizlere göredir. Hz. Ali'ye hizmet etmek de katıra düştü.

Beyitte “Haydar” ve “düldül” kelimelerini kullanan şair, Hz. Ali ve atına telmihte bulunmaktadır. Haydar, Peygamber Efendimiz’in amcasının oğlu, damadı ve dördüncü halifesi olan Hz. Ali’nin ünvanlarından biridir. Haydar, Arapça arslan manasına gelmektedir.[823].

Düldül ise, Peygamber Efendimiz’in ester cinsi katırının adıdır. Gazveleri esnasında hep düldüle binen Peygamberimiz, daha sonra bu atı Hz. Ali’ye hediye etmiştir. Hz. Ali’de halifeliği döneminde bu ata binmiş ve haricîlerle savaşmıştır. Cesur bir hayvan olan düldül, uzun yaşamıştır[824].

Bir önceki beytin devamını getiren şair, sevgiliye kulluğun sadece kendisine layık olduğunu belirterek, kendisini düldüle, sevgiliyi ise Hz. Ali’ye benzetmektedir. O da düldül gibi, cesur bir şekilde ve uzun yıllar sevgilinin hizmetinde olacaktır.

Beyitte dil-ber ile kastedilen sevgili olduğu için **açık istiare**; dil-ber-Haydar, kullık-hidmet, bizler-düldül kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; sevgilinin Hz.Ali’ye, şairin düldüle benzetilmesinde **teşbih**; dil-ber, Haydar, kullık, hidmet, düldül kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. دفع ملال ایدمدی بلبل
شمدی ایشمز مل مله دوشدي

6. Def’-i melāl idemedi bülbül
Şimdi işümüz mül müle düşdi

Bülbül def’-i melâl idemedi. Şimdi işümüz mül müle düşdi.

Melâl (a.i.) : 1. usanç, usanma, bıkma **2.** sıkılma, sıkıntı

Bülbül sıkıntıyı def edemedi. Şimdi işimiz şaraba kaldı.

İlk beyitte gülün yüzünü görüp velveleyi veren bülbül, bu beyitte hala sıkıntısından kurtulamamıştır. Yani âşık olan şair, sevgiliyi gördükten sonra sıkıntıyı gönlünden def edememiştir.

---
823 ONAY, age, s. 35
824 PALA, age, s. 141

Bu yüzden şaire tek çare olarak şarap kalmıştır. Şairin bu söylemi birçok düşünüşe kapı aralamaktadır. Bunlardan ilki şarabın içildikten sonra insana verdiği mahmurluktur. Şair, şarap içerek mest olmayı ve sıkıntısından kurtulmayı istemiş olabilir. Bir diğeri ise, şarabın sevgilinin dudağına teşbih edilmesidir. Şair, sıkıntısını def edecek tek şeyin sevgilinin dudağı ve o dudaktan çıkan kelimeler olduğunu belirtmek istemiş olabilir. Yine bir diğeri ise, şaraba benzetilen âşığın gözyaşlarıdır. Vuslata erişemeyen şair, kanlı gözyaşı dökeceğini belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte def-i melâl, bülbül ve mül kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. لبلــــــرى جامن ســــــويلدى شـــيخي
شيشـــــه صـــــفادن قلقلـــــه دوشـدى

7. **Lebleri cāmın söyledi Şeyḫī**
Şīşe ṣafādan ḳulḳule düşdi

Şeyhî lebleri câmın söyledi. Şîşe safâdan kulkule düşdi.

Kulkul (a.s.) : **1.** ruhu hafif, eline ayağına çabuk (adam) **2.** bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses

Şeyhî dudaklarının şarabını anlattı. Şişe mutluluktan depreşip ses çıkardı.

Çok yürüyen at, büyük ve derin deniz, avâze ve savt manalarına gelen kulkul, divan şairlerince sürahiden veya kabaktan ve ağzı dar kaptan bir nesne dökülürken çıkan ses için kullanılmıştır[825].

Beyitte büyük ihtimalle meyhanede olan şair, sevgilinin dudaklarını elinde bulunan şarap şişesine anlatmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, sevgilinin dudakları, rengi yönünden şaraba benzetilmektedir. Beyitte sevgilinin dudaklarının vasıflarını dinleyen şarap şişesi bile zevkten depreşip ses çıkarmıştır. Yani, şarap şişesinin verdiği tepkide mübalağa yapan şair, sevgilinin dudağı şaraptan üstün tutmuştur.

[825] ONAY, age, s. 263

Beyitte sevgilinin dudağının kadehe ve şaraba benzetilmesinde **teşbih**; şişe, câm, safâ, kulkul kelimelerinde ise **tenasüp** vardır.

2.2.49. GAZEL 49[826]

Mefʿūlü Fāʿilâtü Mefâʿīlü Fâʿilün

1. Destân olalı ʻâleme dīdârı âyeti
   Nesẖ oldı ḥūr ḳıṣṣası cennet ḥikāyeti

2. Göynürdi şevḳi tābına ḥüsninüñ āftāb
   İtmese zülfi sāyesi luṭf u ḥimāyeti

3. ʻĪsī nübüvveti nefesinüñ nesīmidür
   Ḫıżruñ kerāmeti ṣuyı ḫāk-i vilāyeti

4. Ger ṣaçı ẓulmeti dil ü cāna ḍalāl ise
   Nūrı cemālinüñ dü cihānuñ hidāyeti

5. Her saṭrı ḫaṭṭı sebzesinüñ gülşen-i ḥayāt
   Her ḥarfi ḥüsni muṣḥafınuñ raḥmet āyeti

6. Elfāza var nihāyet ü ḥad yoḳ cemāline
   Kim ide müntehāyla beyān bī-nihāyeti

7. Şeyḫī dürişme zaḥmet ile şerḥ itmege
   Bir ḥüsni kim dinilmeye biñ yılda ġāyeti

Şerh

۱. دستان اوللى عالمه ديدارى آيتى
نسخ اولدى حور قصسى جنت حكايتى

826 BİLTEKİN, age, s. 239

1. **Destân olalı ‘âleme dīdârı âyeti**
   Nesẖ oldı ḥūr ḳışṣası cennet ḥikāyeti

Didârı âyeti âleme destân olalı, hûr kıssası cennet hikâyeti nesh oldı.

Nesh (a.i.) : 1. fesih ve lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma **2.** Kur’ân-ı Kerîm’in sonda gelen bir âyetinin, önce gelmiş bir âyetteki hükmü değiştirmesi, kaldırması **3.** bir şeyin suretini, aynını çıkarma, bir şeyi kopya etme **4.** Hoca İmâmüddîn-i Yakut-i Müs’tasamî’nin icâdettiği yazı usulü.

Yüzünün âyeti âleme destan olduğundan beri, hûri kıssası ile cennet hikayesi hükmünü yitirdi.

Sevgilinin güzelliğinin büyük bir bölümünü oluşturan didâr, yani yüz tasavvufta Allah’ın tecellisi yerine kullanılır. Yüz güzelliği, Allah’ın aksinden ibarettir. Yüzün beyitteki gibi âyet olması da, onun ilâhi sırlar taşımasıyla alakalıdır[827].

Şair beyitte sevgilinin yüz âyetinin âleme destan olduğundan beri, yani insanların ağzında destan misali anlatıldığından beri, cennet hikâyesi ve hûri kıssasının geçerliliğini yitirdiğini belirtmektedir.

Güzel kokulu maddelerden yaratıldığına inanılan hûri, divan şiirinde genellikle sevgili ile mukayese edilen cennet kızıdır. Âşık için sevgili bu cennet kızlarından biridir[828]. Yine cennet, şiirlerde sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi kısaca onun bulunduğu yerdir[829]. Şair, beyitin ikinci dizesinde cennet ve huri kıssalarının hükmünü yitirdiğini söyleyerek sevgiliyi hûri ve cennetten üstün tutmaktadır.

Beyitte yüzün âyete benzetilmesinde **teşbih**; âyet, hûr, cennet ve nesh kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. کویـــــنردی شـــوقی تابنـــــه حســـــنك آفتـــاب

[827] PALA, age, s. 131
[828] PALA, age, s. 234
[829] PALA, age, s. 102

اتمســـــه زلفـــى سايســـــى لطـف و حمـــايتى

2. **Göynürdi şevḳi tābına ḥüsninüñ āftāb**
İtmese zülfi sāyesi luṭf u ḥimāyeti

Zülfi sâyesi lutf u himâyet itmese âftâb hüsninün şevki tâbına göynürdi.

Göyünmek (t.f.) : 1. yanmak

Eğer saçın gölgesiyle lütfedip korumasaydı, güneş, güzelliğinin parlaklığının şevkiyle yanardı.

Saçın gölgeye teşbihi, rengi dolayısıyladır. Sevgilinin parlak yüzü güneş gibi olunca, etrafındaki siyah saçları da gölgeye benzetilir[830].

Şair beyitte sevgilinin saçlarınının lütfu ve himmetiyle güneşin yanmadığını belirtmektedir. Saçların bu durumdaki inayeti, güneş gibi parlak olan yüzü örtmesidir. Şair, "eğer sevgili saçlarıyla yüzünü örtmeseydi, güneş sevgilinin yüzünün parlaklığıyla yanardı" diyerek hem hüsn-i talil yapmakta hem de mübalağa ile sevgilinin yüzünün parlaklığını ve yakıcılığını güneşten üstün tutmaktadır.

Beyitte sâye- âftâb, tâb kelimelerinde anlam bakımından **tezat**; âftâb ve tâb kelimelerinde **cinas**; sevgilinin yüzünün güneşe, saçlarının gölgeye benzetilmesinde **teşbih**; yine saçın lütfedip himaye eden bir kişi olarak kişileştirilmesinde **teşbih** ve **teşhis**; âftâb, tâb, sâye, zülf, göynürdi kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. عيســـي نبـــــتى نفســـــنك نســـيمدر
خضــرك كرامـــتى صـــويى خاك ولايـــــتى

3. **'Īsī nübüvveti nefesinüñ nesīmidür**
Ḫıżruñ kerāmeti ṣuyı ḫāk-i vilāyeti

'İsî nübüvveti nefesinün nesîmidür. Hızrun kerâmeti suyı hâk-i vilâyeti(dir).

Nübüvvet (a.i. nebe'den) : nebîlik, peygamberlik, Tanrı haberciliği

830 KURNAZ, age, s. 224-225

Kerâmet (a.i.c. kerâmât) : 1. kerem, bağış **2.** ikram, ağırlama **3.** velîlerin lüzumu ânında gösterdikleri fevkalâde hal **4.** ermişçesine yapılan iş, hareket, söylenen söz veya fikir

Vilâyet (a.i.c. vilâyât) : 1. bir şeyi kudretle elde etme **2.** birine kefil olma **3.** dostluk, muhabbet **4.** il

İsâ'nın peygamberliği(ne işaret) (Allah'ın) nefesinin yelidir. Hızır'ın suyu (bulma) kerameti, Allah'ın kudretine (işarettir).

İlk beyitte şair, 'İsî, nübüvvet ve nefes kelimeleri ile birlikte Hz. İsa'nın doğumuna ve nefesiyle ölüleri diriltmesi mucizesine telmihte bulunmaktadır. Kur'ân'da Meryem ve Âl-i İmran sûrelerinde anlatılan Hz. İsa'nın doğumu şüphesiz Allah'ın varlığına ve yanısıra Hz. İsa'nın peygamberliğine delildir.

Hz. Meryem, bir gün ibadetle meşgulken Cebrail bir delikanlı sûretinde ona görünür. Kendisine kötü sıfatlardan bir oğlan sahibi olacağının müjdesini verir. Bu çocuğun babasız olarak Allah'ın "kün" emri ile olacağını ve adının da İsa olacağını söyler. Daha sonra Meryem'e üfleyerek ayrılır[831]. Bir ikincisi ise, Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltme mucizesidir.

İkinci beyitte ise, Hızır'ın âb-ı hayatı bulmasına telmih yapılmıştır. Hz. Musa döneminde yaşamış ve peygamber olması muhtemel, hikmet ve ilim sahibi bir şahsiyet olan Hz. Hızır'ın Hz. Musa ile olan macerası Kûr'ân'da Kehf sûresinde anlatılır. Bu macerada geçen Mecme'u'l-Bahreyn, yani iki denizin kavuştuğu yer, İslam kültüründe içene ölümsüzlük veren âb-ı hayat olarak düşünülmüştür. Bir de daha önce de belirtildiği gibi İlyas, Hızır ve İskenderin zulümât âleminde âb-ı hayatı arama efsanesi bulunmaktadır. Şairin burada belirttiği üzere, Hızır'ın âb-ı hayatı bulma kerametini göstermesi Cenâb-i Hakk'in kudretinin göstergesidir. Yani beyti genel olarak topladığımızda Hz. İsâ'nın peygamberliği ve Hz. Hızır'ın kerâmetleri Allah'ın nefesinin ve velayetinin bir nişanesidir.

Beyitte 'İsî, nübüvvet, nefes, nesîmî kelimelerinde ilk, Hızr, su, kerâmet, ve velâyet kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

---

[831] KALKIŞIM, Muhsin; OKUMUŞ, Ömer, "Klasik Türk Şiirinde Hz. İsa Mazmunu", Yağmur Dergisi, http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/klasik-turk-siirinde-hazret-i-sa-mazmunu, (28.05.15)

٤. کر صچی ظلمتی دل و جانه ضلال ایسه
نوری جمالنك دو جهانك هدایتی

4. **Ger ṣaçı ẓulmeti dil ü cāna ḍalāl ise**
Nūrı cemālinüñ dü cihānuñ hidāyeti

Ger saçı zulmeti dil ü câna dalâl ise cemâlinün nurı dü cihânun hidâyeti(dir).

Dalâl (a.i.) 1. doğru yoldan sapma **2. Fels.** sapınç
Hidâyet (a.i.) : 1. Hak yoluna, doğru yola kılavuzlanma **2.** erkek adı

Eğer saçının karanlığı gönül ve canımı yoldan saptırırsa, yüzünün nuru iki cihanı (da) doğru yola getirir.

Divan şiirinde saçın renginden dolayı karanlığa benzetildiğini, yüzün ise güneşe ve aya teşbihinden dolayı nur kaynağı olduğunu daha önce belirtmiştik. Şair beyitte sevgilinin saçının karanlığında gönlünün ve canının doğru yoldan sapabileceğini, ancak yüzünün nurunun yolunu aydınlatıp iki cihanda da kendisini hidayete erdireceğini belirtmektedir.

Saç tasavvufta kesret, yüz ise vahdet olduğu için, şair kesret olmadan vahdet olmayacağını vurgulamaktadır. Sâlik dünyada kesrete ulaşmadan vahdeti elde edemez. Kesret yolunun nihayetinde eriştiği vahdet, onu hem dünyada hem de ukbada hidayette kılacaktır.

Beyitte saçın zulmete, yüzün nura benzetilmesinde **teşbih**; zulmet-nûr, dalâl-hidâyet kelimeleri arasında anlam bakımından **tezat**; zulmet-nûr, dalâl-hidayet kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; zulmet, saç, nûr, cemâl, dalâl, hidayet kelimeleri arasında ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. هر سطری خطی سبزسنك کولشن حیات
هر حرفی حسنی مصحفنك رحمت آیتی

5. **Her saṭrı ḫaṭṭı sebzesinüñ gülşen-i ḥayāt**
Her ḥarfi ḥüsni muṣḥafınuñ raḥmet āyeti

Hattı sebzesinün her satrı gülşen-i hayât, hüsni mushafınun her harfi rahmet âyeti(dir).

Ayva tüylerinin her satırı, hayat gülbahçesi, güzelliğinin mushafının her harfi (ise) rahmet ayetidir.

Şair, beyitte hem sevgilinin ayva tüyü hem de çizgi, yazı anlamına gelen "hatt" kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Kelimenin aynı zamanda yazı anlamına gelmesiyle, bir yazıya benzeyen ayva,tüyleri yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır[832]. Rengi dolayısıyla yeşil olan ayva tüyü yazısının her satırı, şaire göre gül bahçesi görünümündedir. Hiç şüphesiz burada bahçeyi renklendiren gül de sevgilinin yanaklarıdır.

İkinci beyitte ise sevgilinin güzelliği mushafa benzetilmiştir. Güzelliğin mushafa benzetilmesinin altında, yüzün ve yanağın mushafa benzetilmesi yatmaktadır. Ayva tüyleri yüzün etrafındaki haliyle bu mushafın tefsiri; dudak ise sure-i Kevser'dir. Aynı zamanda mushafın okunmak üzere açılması, her zaman kıraat edilmesi ve değişik şekillerde süslenmesi gibi sebeplerde bu teşbihin meydana gelmesinde önemlidir[833].

Şair bu mushafın her harfinin rahmet âyeti olduğunu söylemekte, "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik[834]." âyetine gönderme yapmaktadır.

Beyitte sevgilinin ayva tüyünün yazıya, güzelliğinin ise mushafa benzetilmesinde **teşbih**; hatt, satr, harf, Mushaf, rahmet ve âyet kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. الفـــازه وار نهايـــت و حد يـــوق جمالنـــه
كـم ايــده منتهايلــــــه بيـــان بـــي نهــــــايتى

6. Elfāza var nihāyet ü ḥad yoḳ cemāline
Kim ide müntehāyla beyān bī-nihāyeti

[832] PALA, age, s. 216-217
[833] TOLASA, age, s. 146
[834] Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, (21/107)

Elfâza nihayet var ü cemâline had yok. Kim bî-nihâyeti müntehayla beyân ide.

Elfâz (a.i. lafz'ın c.) : kelimeler, sözler

Söylenecek sözlerin sonu var ama yüz güzelliğinin sonu yok. Kim sonsuzu son ile açıklayabilir?

Beyitte cemâlin bir hududu, sonu olmadığını, ama onu methedecek, anlatacak sözlerin nihayetinin olduğunu belirten şair, şiirin sınırlı oluşuna dikkat çekmektedir. Nitekim bir âşık için, sevgilinin güzelliğini tam teşekkül açıklamak mümkün değildir. Güzelliğin iç dünyada tecrübe edilmesi, beraberinde bir sınırlılığı da getirmektedir[835].

Tasavvufta, âşığın ısrarlı istek ve arzusu üzerine mâşukun kemalleri izhar etmesi anlamına gelen cemâl, Allah'ın tecellisi yerine kullanılır[836]. Mutlak güzel olan şüphesiz ki Allah'tır. O'nun ezelî ve ebedî güzelliğini açıklamaya dilin imkânları yetersiz kalır. İkinci beyitte de bunun açıklamasını yapan şair, sınırlı dil imkânlarıyla sonsuz olan bir şeyin açıklanamayacağını vurgulamaktadır. Yani, uçsuz bucaksız güzelliği tarif etmede kullanılan sözler bir yerde son bulur, sözün bittiği yer olur. Bu noktadan sonra kimsenin bu güzelliği açıklamasına gücü yetmez.

Beyitte nihâyet ve müntehâ kelimelerinde **iştikak**; var-yok, nihâyet, had, müntehâ-bî-nihâyet kelimeleri arasında anlamca **tezat**; ilk dizede kullanılan nihâyet kelimesinin ikinci dizede de kullanılmasında **reddü'l acüz ale's-sadr**; ikinci dizede **istifham**; nihâyet, had, müntehâ ve bî-nihâyet kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٧. شـــيخي دورشـمه زحمت ايلــه شــرح ايتمكـــــه
بـــر حســـنى كـم دينلميـــــه بــك يلـــده غـــايتى

7. Şeyḫī dürişme zaḥmet ile şerḥ itmege
Bir ḥüsni kim dinilmeye biñ yılda ġāyeti

---

835 KAPLAN, Orhan; KIYÇAK, Özgür, "Şeyhî Divanı'nda Şiir Anlayışı", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C: 9/6 Bahar 2014, s. 601-619, ANKARA-TÜRKİYE, s. 611

836 ULUDAĞ, age, s. 86

Şeyhî, zahmet ile şerh itmeğe dürişme. Kim bir hüsni bin yılda gâyeti dinilmeye.

Dürişme (t.f.) : 1. çalışmak, ıkdam etmek, sebât etmek, sa'y etmek **2.** karşı karşıya gelmek, muhasameye girişmek, çarpışmak, mücadele etmek

Gâyet (a.i.c. gayât) : 1. nihayet, uç, son **2.zf.** çok, fazla, son derece

Şeyhî, zahmet edip şerh etmeye, açıklamaya çalışma. Çünkü bir güzelliği bin yılın sonunda (bile) açıklanamaz.

Gazelin son beyti, kendisinden bir önceki beyitin izahı gibidir. Bir önceki beyitte güzelliğin hadsiz olduğunu, ancak bu güzelliği beyan edecek olan sözlerin kifayetsiz olduğunu belirten şair, bu beyitte de kendisine seslenip, o güzelliği açıklamaya çalışmamasını söylemektedir. Bunun nedeni ise, o güzelliğin bin yılda bile anlatılamayacağıdır. Yani şairin birkaç beyitlik şiiri güzelliğin tarifinde yetersiz kalacaktır. Güzelliğin beyanına başlanılmasının ardından bin yıl geçse bile, sonu olmayan güzelliğin hala anlatılacak bir şeyleri olacaktır. Nitekim bâki olan Allah'ın vasıflarının, fani olan kullarca anlatılması ne zaman ne de ifade ediş bakımından yeterli olmayacaktır.

Beyitte şairin kendisine seslenmesinde **nida** ve **tecrid**; bir ve bin kelimelerinde **tezat** bulunmaktadır.

2.2.50. GAZEL 50[837]

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Ṣaçsañ şu gül yüzüñe seḥer-geh külāle(y)i
   Ḥaclet odı yile vire gül-berg ü lāle(y)i

2. Cām üzre şekkerüñden eger ṭamsa ḳūt-ı cān
   Ḳand ü nebāt ḳıla şarāb u piyāle(y)i

[837] BİLTEKİN, age, s. 224

3. Göñlümi vālih itdügi yitmedi zülfüñüñ
Cānuma gözlerüñ daḫı ḳor uş ḥavāle(y)i

4. Nīl ü Furāt ḳanı ki ḳan yaşı gözlerüm
Baḥr eyledi ḳılalı firāḳuñda nāle(y)i

5. Ṣabr u ḳarārumı ḳomadı zülfüñ ü gözüñ
Bağlanuban bu ḳara geyüben ol ala(y)ı

6. Şīrīn degül mi her ġazeli Şeyḫī'nüñ şehā
Şīrāne medḥ ider çü bu gün ol ġazāle(y)i

Şerh

١. صچسك شو كول يوزكه سحركه كلالهيى
حجلت اودى يله ويره كولبرك و لالهيى

1. **Ṣaçsañ şu gül yüzüñe seḥer-geh külāle(y)i**
Ḥaclet odı yile vire gül-berg ü lāle(y)i

Seher-geh külaleyi şu gül yüzüne saçsan, haclet odı gül-berg ü lâleyi yile vire.

Haclet (a.i.) : utanma, şaşırma
Külâle (f.i.) : 1. kıvırcık saç **2.** çiçek demeti

Sabah vakti kıvırcık saçlarını şu gül yüzüne saçsan, utanç ateşi gül yaprağını ve laleyi yele verir.

Sevgili yine çemendedir. Şair, ondan sabahleyin gül gibi yüzüne kıvırcık saçlarını saçmasını istemektedir. Böylelikle bu güzelliği gören çemenin diğer unsurları gül ve lâle, şaşkınlık ve utanç duygularıyla yanacak ve kendilerini yok edeceklerdir.

Külale, yaş iken örülüp kuruyunca zincir şeklini alan büklüm büklüm, lüle lüle saçtır[838]. Saçın külale oluşu, onun sünbüle benzetilmesiyle de alakalı olabilir. Şekli yönüyle sevgilinin saçlarına benzetilen sünbül, demet halinde bulunan bir çiçektir.

Şair lâlenin ve gülün utanıp kendilerini yok ettiklerini söyleyerek, sevgilinin yüzünü bu çiçeklerden üstün tutmaktadır. Yine lâle ve gülün kendilerini yok etmeleri de sevgilinin güzelliğinin üstünlüğünü kabul ettiklerini göstermektedir.

Beyitte gül yaprağı ve lâlenin kişileştirilmesinde **teşhis** ve **teşbih**; "yile virmek" deyiminin kullanılmasında **irsal-i mesel**; lâleyi ve külâleyi kelimelerinde **cinas**; gül, gül-berg ve lâle kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٢. جام اوزره شکرکدن کر طمسه قوت جان
قند و نبات قیله شراب و پیالیی

2. Cām üzre şekkerüñden eger ṭamsa ḳūt-ı cān
Ḳand ü nebāt ḳıla şarāb u piyāle(y)i

Eger şekkeründen câm üzre kût-ı cân tamsa şarâb u piyâleyi kand ü nebât kıla.

Kût (a.i.c. akvât) : 1. yaşamak için yenilen şey **2.** yiyecek

Eğer şekerinden kadehin üzerine can yiyeceği damlarsa şarabı şeker, şarap kadehini bitki yapar.

Beyitte "şekker" olarak nitelendirilen şey, sevgilinin ağzıdır. Ağız ile şeker arasındaki benzetme yönü tam olarak bilinmese de, sevgilinin ağzının âşığın ağzında değerlenmekte olduğu düşünüldüğünde, ağzın şeker olmasının lezzeti dolayısıyla olduğu ortaya çıkmaktadır[839]. Şair, beyitte sevgilinin şeker gibi olan ağzından kadeh içine can gıdasının bir damlasıyla kadehin yeşillik, şarabın ise şeker olacağını belirtmektedir.

[838] ONAY, age, s. 178
[839] TOLASA, age, s. 249

Sevgilinin ağzı o kadar tatlıdır ki acı olan şarabı bile tatlılaştırır. Kadehi yeşilliğe çevirmesi de, onun can veren bir unsur olmasıyla ilgilidir. Adeta ilkbahar yağmuru gibi tabiatı canlandırır.

Beyitte "şekker" kelimesi ile sevgilinin ağzı kastedildiğinden **açık istiare**; şekker-kand, şarab-piyale ve cam kelimelerinde **leff ü neşr-i müşevveş**; şarap, piyale, cam kelimelerinde ilk, şekker, kand ve nebât kelimelerinde ise ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٣. کوکلمی واله ایتدکی یتمدی زلفنك
جانمه کوزلرك دخی قور اوش حوالیی

3. **Gönlümi vālih itdügi yitmedi zülfüñüñ**
Cānuma gözlerüñ daḫı ḳor uş ḥavāle(y)i

Zülfünün gönlümi vâlih itdügi yitmedi. Gözlerün dahı cânuma uş havâleyi kor.

Vâlih (a.s.veleh'den) : şaşakalmış, şaşırmış

Havâle (a.i.c. havâlât) : 1. bir işi veya bir şeyi başka birine bırakma, üstüne bırakma, ısmarlama **2.** gebelerde ve küçük çocuklarda bazan görülen sar'a nevinden bir hastalık **3.** görmeyi önleyen, mâni, hâil, tahta perde, duvar gibi şeyler

Saçlarının gönlümü şaşırttığı yetmedi. Gözlerin de canıma aynı şeyi yapar.

Beyitte sevgilinin saçlarının kendisini şaşkına çevirdiğini belirten şair, sevgilinin gözleriyle de aynı şeyi yaptığını, zaten şaşırmış olan gönlünü ve canını daha da şaşırttığını söylemektedir.

Saçların şaşkınlık verici olmasının nedeni şairin, sevgilinin saçlarında asılı olması veya saçların rengi dolayısıyla karanlık olmasından dolayıdır. Şair, gün gibi parlak yüzün etrafında salınan siyah saçlar karşısında veya her bir savruluşta dağılan gönlü karşısında şaşırmış olabilir.

İkinci dizede sevgilinin bununla yetinmediğini gözleriyle de kendisini şaşkına çevirdiğini belirten şair, sevgilinin mest olan gözlerinin güzelliğini övmektedir.

Beyitte gönül, can ve valih kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٤. نیـــل و فــرات قـــنی که قـان یاشـــی کوزلـــرم
بحـــر ایلـــدی قیللــــــی فراقکــــده نــــالیی

4. **Nīl ü Furāt ḳanı ki ḳan yaşı gözlerüm**
Baḥr eyledi ḳılalı firāḳuñda nāle(y)i

Nîl ü Furât kanı ki, gözlerüm kan yaşı. Firâkunda nâleyi kılalı bahr eyledi.

Nil ve Fırat'ın kanı, gözlerimden akan kanlı yaşla meydana gelmiştir. Ayrılığında inlediğimden beri (gözyaşlarım) deniz oldu.

Beyitte gözlerinden akan kanlı yaşların çokluğunu ifade etmek isteyen şair, Nil ve Fırat nehirlerini kullanmaktadır. Mısır'ın hayat kaynağı olan Nil, divan şiirinin coğrafyası içinde önemli bir yer tutar[840]. Aynı şekilde, Türkiye'den geçerek Basra Körfezi'ne dökülen Fırat nehri de, şiirlerde adı geçen nehirler arasındadır[841].

Kan akıtan gözleri nedeniyle Nil ve Fırat'ın suyunu kanlı gören şair, bu kanı hâsıl eden şeyin kendi gözyaşları olduğunu belirterek mübalağa yapmaktadır. Yani sevgilinin ayrılığıyla ağlayıp inleyen şairin gözyaşları o kadar çok akmaktadır ki bu Nil ve Fırat nehirlerinin suyunu oluşturmakta, daha sonra da denize karışmaktadır.

Beyitte Nil, Fırat ve bahr kelimelerinde ilk; kan gözüm yaşı, firâk, nâle kelimelerinde ikinci **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٥. صــــبر و قــرارمی قمـادی زلفـــك و كـوزك
بــــــــاغلنبن بــو قــره كیيــــن اول الـــیی

5. **Ṣabr u ḳarārumı ḳomadı zülfüñ ü gözüñ**
Bağlanuban bu ḳara geyüben ol ala(y)ı

Zülfün ü gözün sabr u karârumı komadı. Baglanuban bu kara geyüben ol alayı.

[840] PALA, age, s. 391
[841] UZUN, Mustafa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Fırat" Maddesi, C: 13, s. 33-34

Saçları ve gözü (bende) sabır ve karar bırakmadı. (Ben) karalar bağlarken, o kırmızıları (giydi).

Dördüncü beyitte sevgilinin saçları ve gözlerinin kendisini şaşkına çevirdiğini belirten şair, bu beyitte saçın ve gözün artık kendisinde sabır ve kara bırakmadığını belirtmektedir.

Siyahlara bürünmek, matem elbisesi giymek anlamlarına gelen "karalar bağlamak" deyimini kullanan şair, hem sabır ve kararı kalmadığı için yas tuttuğunu belirtmekte, hem de kara ve saç kelimeleri arasında ilişki kurarak sevgilinin saçının rengine dikkat çekmektedir.

Yine, ikinci dizede kullanılan "ala" kelimesini tevriyeli kullanan şair, hem kara saçın ve gözlerin kendisinde sabır ve karar bırakmayışına sevgilinin üzülmediğini söylemekte, hem de bir göz rengi olan ela ile sevgilinin gözlerine dikkat çekmektedir.

Beyitte "karalar giymek, karalar bağlamak" deyiminin kullanılmasında **irsal-i mesel**; zülf-kara, göz-ala kelimelerinde **leff ü neşr-i müretteb**; yine zülf, kara, göz, ala kelimelerinde **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

٦. شـــــيرين دكـل مى هر غــزلى شـــــيخينك شها
شـــيرانه مدح ايــدر چو بــو كـون اولغزالـــيى

6. Şīrīn degül mi her ġazeli Şeyḫī'nüñ şehā
Şīrāne medḥ ider çü bu gün ol ġazāle(y)i

Şehâ, Şeyhî'nün her gazeli şîrîn degül mi? Çü bu gün ol gazâleyi şîrâne medh ider.

Şîrâne (f.zf.) : arslancasına, arslana yaraşır yolda

Ey şah, Şeyhî'nin her gazeli tatlı değil mi? Çünkü bugün o ahuyu arslancasına över.

Çalışmamızın şerh edilecek son beyitinde, şair şaha (sevgiliye) seslenerek, şiirinin güzel olup olmadığını sormaktadır. Günü gecesi sevgiliyi medhetmekle

geçen şair, bugün sevgiliyi ayrı medhettiğini düşünmektedir. Çünkü kendisini aslan, sevgiliyi ise ahu yerine koymaktadır.

Ahu ve aslan arasındaki ilişki, herkes tarafından bilinmektedir. Şair kendisini aslan yerine koyarak, ahu gibi sevgiliye olan ilgisini belirtmeye çalışmaktadır. Nasıl ahu aslana tatlı geliyorsa, o ahuyu aslanca öven şiirler de şaire göre tatlı olmaktadır. Şair ayrıca, bu beyitle kendisini şiir ormanında bir aslan niteliğinde gördüğünü de belirtmek istemiş olabilir.

Beyitte şirin-şirâne, gazel, gazâle kelimelerinde **cinas**; ilk dizede **istifham**; şehâ kelimesinde **nidâ**; şairin kendisini soyutlamasında **tecrid**; sevgilinin ahuya benzetilmesinde **teşbih**; gazel, medh, şirâne ve gazâle kelimelerinde ise **tenasüp** sanatı bulunmaktadır.

Kanaatimizce de güzel olan Şeyhî'nin şiirlerinin başka kişilerce de beğenildiğine bir örnek olarak, Kansu Gavrî'nin bir beytini göstererek çalışmamıza son vermek istiyoruz:

"Şeyhî sözine irse sözüñ Gavri 'aceb mi
Bu nazm-ı hasen belki hoş üslûb olacakdur[842]"

"İrmedise san'at-ıla Şeyhî'ye şi'rüñ
Var Türkî terk it[843]"

[842] YAVUZ, Orhan, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Divanı*, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2002, s. 120
[843] YAVUZ, age, s. 132

SONUÇ

Çalışmamızı şekil ve içerik olmak üzere iki cepheden inceleyeceğiz:

1. **Şekil Yönünden**

Şerh edilmeye çalışılan gazellerin çoğunluğu 7 beyitlik gazellerdir. Bu gazellerin 38 tanesi 7 beyitlik, 6 tanesi 6 beyitlik, 3 tanesi 9 beyitlik, 2 tanesi 8 beyitlik, 1 tanesi ise 5 beyitliktir. 6. gazelde, mahlas beytinden sonra gelen beyitte Sultan Murad övülmüştür. Bunun için müzeyyel gazele örnek olarak verilebilir.

4 mefâ'îlün ile yazılan 7. gazel ve müstef'îlün ile yazılan 16. gazel, musammat gazellerdir. 34. gazelde redd-i matla yapılmıştır. Son olarak, seçtiğimiz 50 gazelin 39 adedi müreddef gazeldir.

Gazellerde kullanılan kafiye ve kelime veya ek halinde bulunan rediflerin dağılımları ise ise şöyledir:

Kafiyeler:

-in/-în: Tam kafiye (1. Gazel; 28. Gazel; 38. Gazel)

-er/ar: Tam kafiye (2. Gazel; 6. Gazel; 21. Gazel; 36. Gazel; 42. Gazel)

-al/-âl: Tam kafiye (3. Gazel)

-ûh/-uh: Tam kafiye (4. Gazel)

-end/-and: Zengin kafiye (5. Gazel)

-at/-et: Tam kafiye (7. Gazel; 13. Gazel; 23. Gazel; 30. Gazel)

-en: Tam kafiye (8. Gazel; 29. Gazel; 44. Gazel)

-ak: Tam kafiye (9. Gazel)

-ül: Tam kafiye (10. Gazel)

-ân: Tam kafiye (11. Gazel; 27. Gazel; 37. Gazel; 45. Gazel)

-â/-a: Yarım kafiye (12. Gazel; 17. Gazel; 19. Gazel)

-ân/-an: Tam kafiye (14. Gazel)

-em: Tam kafiye (15. Gazel)

-ûrı/urı: Zengin kafiye (16. Gazel)

-âr: Tam kafiye (18. Gazel; 25. Gazel)

-es: Tam kafiye (20. Gazel)

-as: Tam kafiye (22. Gazel)

-î: Yarım kafiye (24. Gazel)

-ık: Tam kafiye (26. Gazel)

-ât: Tam kafiye (31. Gazel)

-um/-ûm: Tam kafiye (32. Gazel)

-âb: Tam kafiye (33. Gazel)

-am/-âm: Tam kafiye (34. Gazel)

-u/-û: Yarım kafiye (35. Gazel; 46. Gazel)

-âna/-ana: Zengin kafiye (39. Gazel)

-cân: Zengin kafiye (40. Gazel)

-îbi: Zengin kafiye (41. Gazel)

-çîn/çîn: Zengin kafiye (43. Gazel)

-ehî: Zengin kafiye (47. Gazel)

-ule/-üle: Zengin kafiye (48. Gazel)

âyet/-âyet: Zengin kafiye (49. Gazel)

-âle: Zengin kafiye (50. Gazel)

Ek halindeki redifler:

-dür: (7. Gazel)	**-dur:** (8. Gazel)
-ler: (13. Gazel)	**-umuz:** (18. Gazel)
-imiş: (21. Gazel)	**-ün:** (28. Gazel)
-ini: (30. Gazel)	**-ından:** (33. Gazel)
-umuza: (37. Gazel)	**-ına:** (40. Gazel)
-dür: (44. Gazel)	**-i:** (49. Gazel)
-(y)i: (50. Gazel)	

Kelime halindeki redifler:

ola: (1. Gazel)	**ise ancaġ ola**: (2. Gazel)	**iy dost:** (3. Gazel)
saçar: (6. Gazel)	**olmışdur:** (8. Gazel)	**nicedür:** (10. Gazel)
vaktidür: (11. Gazel)	**(y)ile hoş geçer:** (12. Gazel)	**iniler:** (14. Gazel)
olur: (15. Gazel)	**gör:** (16. Gazel)	**gelür:** (17. Gazel)
belürmez: (19. Gazel)	**diriğ:** (25. Gazel)	**olsa gerek:** (27. Gazel)
degül: (29. Gazel)	**bilmedüm:** (30. Gazel)	**idelüm:** (31. Gazel)
kandasın: (34. Gazel)	**bu gice:** (36. Gazel)	**ile:** (38. Gazel)
teşne: (39. Gazel)	**getürdi:** (42. Gazel)	**eyledi:** (43. Gazel)
kohusı: (44. Gazel)	**ola mı:** (45. Gazel)	**beni:** (46. Gazel)
düşdi: (48. Gazel)		

Yukarıdaki gazellerde bulunan kafiye ve rediflere ilişkin verdiğimiz bilgiye göre, 35 gazelde tam kafiye bulunurken, 10 gazelde zengin kafiye, 6 gazelde ise zengin kafiye bulunmaktadır. 50 gazel içerisinde sadece kafiyesi olup redifi olmayan gazellerin sayısı 11, hem kafiyesi hem redifi olan gazellerin sayısı ise 39'dur. Bu 39 gazel içerisinde redifi ek halinde bulunan 13 gazel, redifi kelime halinde bulunan 28 gazel ve redifi hem kelime hem de ek halinde bulunan 3 gazel bulunmaktadır. Kelime halindeki 28 redifin, 24 tanesi Türkçe, 3 tanesi (teşne, iy dost, dirig) Farsça, 1 tanesi (vaktidür) ise Arapçadır.

Gazellerde kullanılan aruz kalıpları ise şöyledir:

1. Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün (11 adet)
2. Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün (9 adet)
3. Mefâʿilün Feʿilâtün Mefâʿilün Feʿilün (6 adet)
4. Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün (5 adet)
5. Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün (4 adet)
6. Mefâʿîlün /Mefâʿîlün /Fâʿûlün (3 adet)
7. Müstefʿîlün / Müstefʿîlün / Müstefʿîlün / Müstefʿîlün (2 adet)
8. Mefʿûlü / Mefâʿilün / Mefʿûlü / Mefâʿilün (1 adet)
9. Müstefʿîlün / Müstefʿîlün/ Fâʿilün (1 adet)
10. Fâʿilâtün / Fâʿilâtün/ Fâʿilün (1 adet)
11. Mefâʿîlü / Fâʿûlün / Mefâʿîlü / Fâʿûlün (1 adet)
12. Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün (1 adet)
13. Müfteʿilün / Mefâʿilün / Müfteʿilün / Mefâʿilün (1 adet)
14. Mütefâʿilün / Fâʿûlün / Mütefâʿilün / Fâʿûlün (1 adet)
15. Müfteʿilün / Fâʿilün / Müfteʿilün / Fâʿilün (1 adet)
16. Müfteʿilün / Müfteʿilün / Fâʿilün (1 adet)
17. Faʿlü / Faʿūlün / Faʿlü / Faʿūlün (1 adet)

Görüldüğü üzere, şerh ettiğimiz gazellerde 17 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Burada dikkat çekmeye çalıştığımız şey, genellikle basit vezinlerin seçildiği bir dönemde yaşayan şairin, bunun tam aksine ahenk yönünden zengin, monotonluktan uzak vezinleri seçerek şiirine hareketlilik kazandırdığıdır. Bu aynı zamanda kurucularından bir olarak kabul edildiği divan şiirinin dilini çeşitli vezin kalıplarının potasında eritmek demektir. Dolayısıyla şiirlerinde görülen imale ve zihaf gibi kusurlar kaçınılmaz olmuştur.

Şairin beyitlerinde dikkat çeken bir başka özellik ise yabancı kelimelerin azlığı, arkaik kelime ve Türkçe deyimlerin kullanılmasıdır. "Özge, kaçan, kanda, nite, gözgü, yayubanı, yigrek, benven, aşak, ulurak, yarag, taşra, kem, görklü, yat, igen, yavu, gey, igen, uçmak, agu, artuk, agıllanmak, dirimek, sıyamak, göyünmek, zarılık kılmak, ögmek, tartmak, kovmak, urmak, dinilmek, dürişmek, tammak, uşatmak, depretmek," şairin beyitte kullandığı arkaik kelimelerdir. Ayrıca "emdiğin süt gibi helal", "boynuna vebal olmasın", "yile vermek", "eşiğe yüz sürmek", "yavu kılmak", "yüz suyunu toprağa karmak", "eli bağlı olmak", "kanına susamak", "karalar giymek" gibi deyimlerde şiirlerde görülmektedir.

2. İçerik Yönünden

Asırlar öncesinde başlayan ve büyük bir medeniyetin sanat mahsulü olarak ortaya çıkan klasik Türk edebiyatı, hiç şüphesiz Türk medeniyetinin kültür birikimlerinin en önemlilerinden biridir.

Tez konusu olarak seçtiğimiz Şeyhî, bu edebiyatın ilk mahsulllerini meydana getiren sanatçılardan biridir. Bu yönüyle ayrı bir önem kazanan Şeyhî, dönemin önemli bir kültür merkezi olan Kütahya'da ilk eğitimini almış, sonrasında İran'a giderek tasavvuf, hikmet ve tıp alanlarında da kendisini geliştirmiştir. Aldığı eğitimi gazellerinde de göstermeyi başaran şairin şiirlerinde tasavvufî izler görülmektedir, onun sevgilisi aldığı tasavvuf eğitimi ile birlikte ilâhi bir boyut kazanmaktadır.

Tarlan'a göre Şeyhî, hayat felsefesini Sa'di'den, şiir zevkini ise Hâfız'dan almıştır. Hayat felsefesinin temelinde İslan ideolojisi ve dinî kurallar yatan şaire göre amaç, fâni olan dünyanın cazibesine kapılmamak, bu fâniliğin arkasındaki ilahî kudreti aramaktır:

Dünyī denī durur aña dānā ṭayanmaya
Bād añlayan bu ḫāki zihī pāk-dīn ola (1. Gazel/4. Beyit)

Dünye ribāṭında çün yolcı ḳonuḳsın bu gün
Ṭañla göçüp gidicek ḳala yirinde ribāṭ (23. Gazel/6. Beyit)

Şairin şiirlerinde bulunan tasavvufî remizler, onun şiirlerinde tasavvuftan yaralandığının değil, bizzat tasavvufun içinde yaşadığının göstergesidir:

Vuslatuñ sohbetini yâd ede çün gamzede dil
Zârlıklar kıluban ney bigi nâlân iniler (14. Gazel/2. Beyit)

Heves gönülde hevâ başta vü belâ cânda
Gözüm hem olmasa bu hâl ile benim nem olur (15. Gazel/3. Beyit)

Jengâr-ı gamdan it dil ü cân gözgüsini pâk
Câm-ı mey ile k'âyîne-i gayb-bîn ola (1. Gazel/2. Beyit)

Sevgilinin yüzünde Allah'ın tecelisini gören şair, bu tecelli ile sevgilinin güzelliğini över. Ayrılık ateşi ile kendini yakan, çektiği elemle hislerini ulvîleştirerek aşkını beşerî aşkın üzerine çıkaran şair, bir beyitinde, sevgilinin güzelliğini, zikrettiği peygamberlerin hayatlarına gönderme yaparak dile getirmektedir:

Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın
Tut ki hüsn ile Yusuf olasın ömr ile Nûh (4. Gazel/7. Beyit)

Şairin bazı gazellerinde sevgiliyi âşıkâne bir şekilde övdüğü de görülür:

Nebāt-ı la'li sözinden zülāl olur deryā
Tebāreka'llāh eger şekker ise ancaġ ola (2. Gazel/4. Beyit)

Müşgi̇̄n ṣacuñ hevāsıyile oda yandı 'ūd
Şi̇̄ri̇̄n lebüñ ṣafāsıyile ṣuya vardı ḳand (5. Gazel/2. Beyit)

Bu yidi pehlevānı ṭoḳuz ḳal'adan çeker
Hindū ṣaçuñ atar ise bir lu'b ile kemend (5. Gazel/5. Beyit)

Allah'ı lütufkâr ve merhametli olma vasıflarıyla sürekli anan şair, bir beyitinde de "Musavvir-i Ezel" terkibini kullanarak, Allah'ın tecellisi olan güzeli övmektedir:

Muṣavvir-i ezel ideli naḳşuñı taṣvi̇̄r

Yüzini ḫāke sürer Çīn içinde ṣūretler (13. Gazel/3. Beyit)

İlâhî kitaplardan Kur'ân ve Zebûr'u zikreden şairin, şiirlerinde âyet ve hadislerden sıkça yararladığı görülmektedir. Rahmet âyetini sık sık zikreden şairin, bir beyitinde şirinlik âyeti ile Mercan duasına gönderme yapması da dikkat çekicidir:

Şehd ü şekker ne dil ile vire aġzından nişān
K'āyeti şīrīnligüñ inmişdür anuñ şānına (40. Gazel/4. Beyit)

"Ezel ve ebed" kelimelerini kullanarak sonsuzluğu ifade eden şair, "ahd ve vefâ" kelimeleri ile birlikte ruhların Allah'a söz verdiği elest bezmine gönderme yapmaktadır:

Naḳd-i vaḳti görelüm 'ahde vefā gösterelüm
Niçe bir ġuṣṣa ile ḳıṣṣa(y)ı mā-fāt idelüm (31. Gazel/ 3. Beyit)

Mescid, mihrab, secde, secde-i sehv, kamet, imam, müftî, minber, müezzin gibi namaz ile ilgili kavramları da şiirlerinde kullanan Şeyhî, bir beyitte sevgilinin boyunu "kamet" ile ilişkilendirerek ele almıştır:

Çü ḳaddüñ ḳāmetin gördi ṣanevber secdeler ḳıldı
Şu ḳadd ü ḳāmete ḳarşu mü'eẕẕin bu ne ḳāmetdür (7. Gazel/2. Beyit)

Beyitlerde sık sık rind ve zahide yer veren şair, kendisini rind olarak göstermekte ve zahidi sürekli eleştirmektedir. Beyitlerde kendisine öğütler veren zahide, kendisine öğüt vermemesini söylemekte, aşk ateşiyle yandığını ve zahidin halinden anlamayacağını vurgulamaktadır:

Şeyḫī ḳo ḫāneḳāhı ḫarābāta ḳaṣd ḳıl
Ki aṣḥāb-ı ẕevḳ ü şevḳ ile ṣıdḳuñ yaḳīn ola (1. Gazel/7. Beyit)

Yine rindāne gelüñ 'azm-i ḫarābāt idelüm
Pīr-i mey-ḫāne ile ẕikr-i münācāt idelüm (31. Gazel/1. Beyit)

'Âşıḳ sürer ṣafāyile dīdār ṣoḥbetin
Ṣūfī bucaḳda cennet umar erba'īn ile (38. Gazel/2. Beyit)

Zāhid ṣalā-yı mescid ider ben hevā-yı dost
Niçün ṣalar bu ṭoġru yolumdan yayubanı (46. Gazel/3. Beyit)

Ancak bir âşık olan şair, aşkın zorluğunun farkındadır ve âşıklık mertebesinde olmak için bu zorluklara karşı boyun eğmektedir:

'Işḳ bir fendür anuñ müşkili ḥall olmadı hīç
Çün anuñ metn-i metīnin idemez keşf şürūḥ   (4. Gazel/6. Beyit)

Yārā rıżāñ ol ise ki ben bī-rıżā olam
'Âşıḳ hemīşe terk-i rıżāyile ḫoş geçer (12. Gazel/6. Beyit)

İslamiyetin yanısıra "zünnar, ceres, ve salib" gibi kelimelerle Hristiyanlığa ait kavramları da kullanan şair, bir beyitte İslamiyet ile Hristiyanlığı karşılaştırmıştır:

Ṣaçuñ tesbīḥini ṣun Şeyḫī'ye kim
Kesüp zünnārın uşada ṣalībi (41. Gazel/7. Beyit)

Şeyhî, beyitlerinde mitolojik unsurlardan ve efsanevî şahsiyetlerden de yararlanmıştır. Cem ve kadehi, Fağfur, Karun, Hüsrev, Ferhad, Şirin, İskender, Hızır, Mani gazellerde geçen belli başlı mitolojik ve efsanevî unsurlardır.

Yār ile olan hem-nefes 'īş ol sürer 'ālemde bes
Māl ile mülke itme heves Ḳārūn'a baḳ Faġfūr'ı gör (16. Gazel/4. Beyit)

Kozmik unsurları da kullanan şairin, beyitlerde felekten şikayet ettiği görülür. Sevgiliye kavuşamamasının nedenini felek olarak görür. Ayrıca ay ve güneşi parlaklık ve yücelik bakımından sevgiliye benzeten şaire göre sevgilinin yıldızı uğurludur:

Ne sa'ādetlü ılduzuñ var kim

Ḳutlu olur görene fāl iy dost (3. Gazel/3. Beyit)

Şairin şerh edilen gazellerinde kullandığı edebî sanatların başında teşbih, teşhis, açık istiare, cinas, tevriye, iştikak, sihr-i helal, tenasüp, mübalağa, mecâz-ı mürsel, iham, tezat, reddü'l acüz ale's-sadr sanatları gelmektedir. Beyitlerde fark edilen şey, Şeyhî'nin dili elinden geldiğince zorladığı ve sanatları şiirlerinde ustalıkla kullandığıdır. Farsçayı da iyi bilen şairin, şiirlerinde Türkçeyi kullanması, Türkçe kelimelerle edebî sanatları icra etmesi dikkat çekicidir.

Yaptığımız çalışmanın sonucunda kanaatimizce Şeyhî, divan şiirinin kuruluşundaki görevini başarıyla yerine getirmiştir. "Divan şiiriyle meşgul olanların nadiren iltifatına layık görülen" Şeyhî, şiirlerdeki başarısıyla devrinin Şeyhü'ş-Şuarâsı olmuştur. Şiirlerine arkaik kelimeleri katmış, Türkçe ile de güzel şiirler yazılabileceğini göstermiştir. Şiirlerini o kadar samimi ve içten duygularla kaleme almıştır ki, derinlere indikçe sonunun gelmediği görülür. Biz gücümüzün yettiği kadarıyla şiirlerin içine nüfûz etmeye, şairin hangi duygu ve düşüncelerle şiirini yazdığını anlamaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Âbidin Paşa, **Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf**, Mahmud Bey Matb., İstanbul 1324/1906, C:1

AKARSU, Kamil, **Adına Aşk Dediler (Divan Şiirimizden Metin Şerhi Örnekleri),** Akçağ Yay., Ankara 2007

AKDEMİR, Ayşegül, "Divan Şiirinde "Cünûn" ve "Mecnûn" Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-i Kadîm Dîvânı'ndaki Kullanımı", **Bilig**, Bahar / 2007, S: 41: 23-43

Ali Nihat Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, AKM Yay., Ankara l990

ALPARSLAN, Ali, **Şeyh Gâlib**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988

ALTUNMERAL, Mehmet, "Abdî'nin Gül ü Nevrûz'unda Mûsîki Terimleri", **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2011, C: 9, S: 2

APAYDIN, Baki, **Mevlana'dan Düşündüren Hikayeler**, Tutku Yay., Ankara 2011

AY, Ümran, "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2**, İstanbul 2009, 117-162

AYAN, Hüseyin, **Leylâ vü Mecnûn**, Dergah Yay., İstanbul 2011

AYDIN, Mehmet, "Gönül Kelimesi Üzerine", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, S:566, Şubat 1999

AYDIN, Mehmet, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, , "Fal" Maddesi, C:12, İstanbul 1995

BATİSLAM, H. Dilek, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi l**, İstanbul 2002, 185-208

BAYRAM, Yavuz, "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Sayı**, Ankara 2007

BİLGİN, Azmi, "Osmanlı Şiirinde 'Ölmeden Önce Ölme' Temi", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, s. 142, yıl 36/2, İstanbul 2007

BİLTEKİN, Halit, **Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)**, (Doktora Tezi), Ankara 2003

BURCKHARD, Titus, ***Aklın Aynası* (Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler**), çev. Volkan Ersoy, İnsan Yay., İstanbul 1997

BÜYÜKYILDIRIM, Ayşe, "Usûlî Divânı'nda Tasavvufî Unsurlar", **Osmanlı Araştırmaları XXVI**, İstanbul 2005

CANKURT, Hasan, "Şeyhî'nin Gazellerine Tasavvufî Bakış", **Turkish Studies**, C: 9/3 Kış 2014, s. 321-349, Ankara-Türkiye

CEBECİOĞLU, Edhem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf , (16.04.2014)

CEYHAN, Semih, "Zühd" Maddesi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: 44, TDV Yay., İstanbul 2010

CEYLAN Ömür, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000

CEYLAN, Ömür, **Kuşlar Divânı**, Kapı Yay., İstanbul 2007

COŞKUN, Menderes; ÖBEK, Ali İhsan; BAYRAM, Yavuz, **"Klasik Çağlar Boyunca Seçme" Gazel Şerhleri**, Kriter Yay., İstanbul 2009

ÇALIŞKAN, Adem, **Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi**, DİB Yay., Ankara 1992

ÇALIŞKAN, Hüsamettin, **"Şeyhî Divânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi",** Dumlupınar Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2009

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, Kitabevi Yay., İstanbul 2001

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, **Divanlar Arsında**, Ümran Yay., Ankara 1981

ÇELEBİOĞLU, Âmil, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, "Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Husûsiyetler"**, MEB, İstanbul 1998

ÇELTİK, Halil, "Âşığın Trajik İkilemi: Vuslat ve Ayrılık", **Turkish Studies**, C: 5/3, Yaz 2010

ÇETİNKAYA, Bayram Ali, **Yitik Bilgi ve Hikmet**, Nasihat Yay., Ankara 2007

DALBUDAK, Duygu, **"Kadı Burhaneddin ile Şeyhî'nin Gazellerinin Din ve Tasavvuf Açısından Karşılaştırılması"**, Trakya Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008

DEMİRBAĞ, Ömer, **Kadı Burhânettin ve Şiiri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2011

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1998

DOĞAN, Muhammed Nur, **Fatih Divanı ve Şerhi**, Yelkenli Yay., İstanbul 2009

DURMAZ, Gülay, " Divan Şiirinde Rind", **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 6, S: 8, 2005/1

EMECEN, Feridun, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, Kitabevi Yay., İstanbul 2003

ERDOĞAN, Kenan, **Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı (tenkitli metin)**, Akçağ Yay., Ankara 2008

ERDOĞAN, Kenan; AKGÜL, Serpil, "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül ve Anlam İlgileri", **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C:12, S:3, Eylül 2014 Beşeri Bilimler Sayısı

EREN, Abdullah, "Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgilinin Eşiği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 3 / 10, Kış 2010

GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Mesnevî Tercümesi ve Şerhi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990

GÖLPINARLI, Aldülbâki, **Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul 1977

GÜFTA, Hüseyin, "Bâki Divanında Siyah Renkli Unsurlar", **Turkish Studies**, C: 4/8 Sayı 2009

GÜFTÂ, Hüseyin, "Divan Şiirinde Eğitim-Öğretimle İlgili Unsurlar ve Aşk", **Güneyde Kültür**, Nisan-Mayıs 2005

GÜFTA, Hüseyin, “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, **Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı**, C: 3 S: 15

GÜLER, Zülfi, “Divan Şiirinde Papağan”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2, S: 1, Mart 2014, s. 61-71

GÜLER, Zülfi, “Şeyh Galip Divanı’nda Ayna Sembolü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 14, S: 1,Elazığ, 2004

GÜRLEK, Dursun, **Maziye Bir Bakıver**, Timaş Yay., İstanbul 2010

HARMAN, Ömer Faruk, “Süleyman” Maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: 38, TDV Yay., İstanbul 2010

Tasavvufta Satranç, http://www.onaltiyildiz.com/haber.php?haber_id=1059 , (02.11. 2014)

İÇLİ, Ahmet, “Fuzûlî’nin Rind ü Zahid Eserinde Mekân: Meyhâne ve Mescit”, **Turkish Studies**, C: 7/1, Kış 2012, s.1305-1317

İNALCIK, Halil, “Murad II.” Maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, TDV Yay., İstanbul 2010

İPEKTEN, Haluk, **Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri,** Akçağ Yay., Ankara 2011

İPEKTEN, Haluk**, Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı ve Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 2012

İVGİN, Hayrettin, "Karacaoğlan'da Gönül", **İçel Kültürü,** 10 (1997) 54

KALENDER, Ruhi, “Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri”, 1987, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: 29

KALKIŞIM, Muhsin; OKUMUŞ, Ömer, “Klasik Türk Şiirinde Hazret-i Îsâ Mazmunu”, Yağmur Dergisi, http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/klasik-turk-siirinde-hazret-i-sa-mazmunu, (28.05.15)

KAM, Ömer Ferit, **Divan Şiirinin Dünyasına Giriş- Âsâr-ı Edebiyye Tedkikâtı,** Birleşik Yay., Ankara 2008

KAPLAN, Mahmut, **Aşkın Sultanı**, Etkileşim Yay., İstanbul 2012

KAPLAN, Mehmed, "Bülbül", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. C: 2, MEB Yay., İstanbul 1993

KAPLAN, Orhan; KIYÇAK, Özgür, "Şeyhî Divanı'nda Şiir Anlayışı", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C: 9/6 Bahar 2014, s. 601-619, ANKARA-TÜRKİYE

KAPLAN, Yunus; POYRAZ, Yakup, "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar", **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi**, C: 3, S: 15, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-

KARABEY, Turgut, **Ahmed Paşa Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 1996

KARAKÖSE, Saadet, "Divan Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek", **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-**, C: 3, S: 15

KARTAL, Ahmet, **Klasik Türk Şiirinde Lale**, Akçağ Yay., Ankara 1998

KAYA, Doğan, Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri, **Âşık Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul 2000, s. 243-266

KEMİKLİ, Bilal, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", **UÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, C: 16, S: 1, 2007, s. 19-36

KILIÇ, Filiz, **Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010

KISAKÜREK, Necip Fazıl, ***Çile***, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005

KÖKSAL, Fatih, "İbni Kemâl Divânının Neşri Üzerine Tespitler", **TÜBAR**-XXIII-/2008-Bahar

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul 1981

Kur'ân-ı Kerim Meali, DİB, Ankara 2010

KURNAZ Cemal, **Dîvân Edebîyatı Yazıları**, Akçağ Yay., Ankara 1997

KURNAZ, Cemal, **Hayali Bey Divanı'nın Tahlili**, MEB Yay., İstanbul 1996

KUT, Günay, **Heşt Bihişt**, Harvard University, 1978

KÜÇÜK, Sabahattin, **Bâkî Dîvânı**, TDK Yay., Ankara 2011

KÜLEKÇİ, Numan, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Akçağ Yay., Ankara 1995

MENGİ, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara 2010

MERÇİL, Erdoğan, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, "Şahne" Maddesi, C: 38, TDV Yay., İstanbul 2010

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevî,** çev: Veled İzbudak, MEB Yay., İstanbul 1991, C:1

MEVLÂNÂ, ***Mesnevî-i Şerîf,*** terc: Süleyman Nahifî, sad. Amil Çelebioğlu, Timaş Yay., İstanbul 2014

Muhammed Celaleddin-i Rumi, **Mesnev-î Şerif**, Araf Yay., İstanbul 2013

OKUYUCU, Cihan, **Gazel Bahçesi**, Sütun Yay. İstanbul 2006

ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, TDV Yay., Ankara 1993

ÖNER, Esra, "Gevherî Divanı'nda Kuşlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** The Journal of International Social Research, C:1/5, Güz 2008

ÖZCAN, Hüseyin, " Mevlânâ'da Aşk ve İlim", **Mawlana Jalaluddin Rumi, Uluslararası Sempozyumu**'nda bildiri olarak sunulmuş, Bükreş-Romanya (2007), **Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi**'nde yayınlanmıştır. S:36, (2007)

ÖZCAN, Hüseyin, "Bektaşilikte Dört Kapı Kırk Makam", **Journal of Turkish Studies**, S: 28, no. 28/1, Harvard University, USA, Ağustos 2004

ÖZCAN, Nurgül, "15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (http://sbe.gantep.edu.tr) 2012 11(1):159 -189

ÖZTEKİN, M. Bolkar, *Fuzuli ve Şeyh Galib Divanlarında Ney Metaforu*, Elazığ 2007, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

PALA, İskender, **Müstesna Güzeller, "Harfler Dünyası**", Ötüken Yay., İstanbul 1997,

PALA, İskender**,** ***Od***, Kapı Yayınları, İstanbul 2012

PALA, İskender, **Şi'r-i Kadîm Şiir Şerhleri**, Ötüken Yay., İstanbul 1998

PARLATIR, İsmail; TEZCAN Aksu, Belgin; Tufar, Nicolai, **Lügât-i Cûdî**, TDK Yay., Ankara 2006

PUSMAZ, Durak, "Allah Bes Bâkî Heves", **Altınoluk Dergisi**, Haziran 2005, S: 232

RAMİ, Şerâfeddîn, **Âşıkların Sevgilisi**, (Haz: Mustafa Fidan- Habib Derzineversi), Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa 2005

SARAÇ, M. A. Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, Gökkubbe, İstanbul 2014

SAVRAN, Ömer, "Klasik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması", **Turkish Studies**, 2009

SEFERCİOĞLU, M. Nejat, "Divan Şiirinde Musikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı", e-kaynak: http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindemusiki.htm , (07.07. 2014)

SEFERCİOĞLU, M. Nejat, "Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı", http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindeyazi.htm, (05.08.2014)

SEFERCİOĞLU, M.Nejat, Fuzûlî Dîvân'ında Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikleri, Ankara, 1981 (HÜ Yüksek Lisans Tezi)

SEVGİ, Ahmet, "Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid'i Üzerine", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:3, Konya 1997, s. 129-135

Seyyid Mustafa Rasim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, İnsan Yay., İstanbul 2013

SURUÇ, Salih, **Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı,** Nesil Yay., İstanbul 2005, C: 1

ŞAHİN, Kürşat Şamil, “Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat”, **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi**, C: 5, S: 23, Güz 2012

ŞENER, H. İbrahim, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, “Ferkadân” Maddesi, C:12, TDV Yay., İstanbul 2010

ŞENER, İbrahim, **Kaside-i Bürde, Kaside-i Bür’e ve Su Kasidesi**, İrfan Kültür Eğitim Derneği Yay., İzmir 1995

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare, Sabiteler”, **Türk Dünyası Araştırmaları,** no:90, Haziran 1994, s. 131-180

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla; KARTAL, Ahmet, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi,** Dergah Yay., İstanbul 2008

TANPINAR, A. Hamdi, **Ondokuzuncu Asır Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976

Tarama Sözlüğü, C: I-VIII, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1996

TARHAN, A. H., **İlham-ı Vatan, Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri 3**, Haz: İnci Enginün, Dergâh Yay., İstanbul 1999

TARLAN, Ali Nihat***, Fuzûlî Dîvanı Şerhi***, Akçağ Yay., Ankara 2011

TARLAN, Ali Nihat, **Şeyhî Divânı’nı Tetkik**, Akçağ Yay., Ankara 2004

TATÇI, Mustafa, **Yûnus Emre Divânı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990

TİMURTAŞ, F. Kadri, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993

TİMURTAŞ, F. Kadri, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., C: 3, Ankara 1992

TOLASA, Harun, **Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yay., Ankara 2001

TÖKEL, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Harf Simgeciliği**, Hece Yay., Ankara 2003,

TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan (2011). “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:29

ULUDAĞ, Süleyman, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, “*Nefes*” Maddesi, C: 32, TDV Yay., İstanbul 2010

ULUDAĞ, Süleyman, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, “Sidretü’l-Müntehâ” Maddesi, C:37, TDV Yay., İstanbul 2010

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İstanbul 2012

UMAR, Bilge, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İnkılap Yay., İstanbul 1998

UZUN, Mustafa, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, “Fırat” Maddesi, C: 13

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Basımevi, C: 1, Ankara 1988

YENİTERZİ, Emine, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi**, C: 3, S:15, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-

YENİTERZİ, Emine, Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/yeniterzi_08.pdf, (20.05.2015)

YAVUZ, Orhan, **Kansu Gavrî’nin Türkçe Divanı**, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2002

YILDIRIM, Ali, " ‘Siyah-bahar’ Tamlamasının Bir Üslup Özelliği Olarak Divan Şiirinde Yer Alması”, **İlmî Araştırmalar**, S: 23, İstanbul 2007

YILMAZ, H. Kâmil, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010

ZAVOTÇU, Gencay, “Neyin Öyküsü ve Divan Şiirinde İşlenişi”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 39, Erzurum 2009, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı

ZAVOTÇU, Gencay, **Dîvân Şairlerinden Gazeller I**, Umuttepe Yay., Kocaeli 2012

DİZİN

İ

K

L

M

N

O